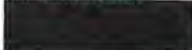

PER E-MAIL:

Ons kenmerk:

Dossiernummer:
WOO.2023.10

Uw kenmerk

--

Pagina

1/5

Bijlagen

Inventarislijsten en documenten

Afdeling

College van Bestuur

Bezoekadres

Burgemeester Oudlaan 50

Postadres

Postbus 1738
3000 DR Rotterdam

T

E woo@eur.nl

W www.eur.nl

Datum

24-07-2023

Onderwerp

Woo-Besluit studiemiddag
complotdenken

Geachte

Op 13 juni 2023 ontvingen wij uw e-mail waarbij u, met een beroep op de Wet open overheid (Woo) het navolgende verzoek doet:

"Graag ontvang ik alle communicatie van uw universiteit over en met

Per brief van 14 juni 2023, verzonden per e-mail van 15 juni 2023 hebben wij u gevraagd de aanvraag nader te preciseren. U heeft dat gedaan e-mail van dezelfde datum.

"Om aan uw preciseringsverzoek te voldoen, meld ik u voornamelijk geïnteresseerd te zijn in de communicatie met betrekking tot uw studiemiddag 21 april met als thema "complotdenken".

Bovendien heeft u ons daarbij uw adresgegevens verstrekt.

Publieke informatie

Artikel 4 lid 1 Woo bepaalt dat ieder een verzoek om publieke informatie tot een bestuursorgaan kan richten. Het begrip publieke informatie wordt in artikel 2.1 gedefinieerd als 'informatie neergelegd in documenten die berusten bij een orgaan, persoon of college als bedoeld in artikel. 2.2 eerste lid Woo. Een document wordt gedefinieerd als een door een orgaan, persoon of college opgemaakt of ontvangen schriftelijk stuk of andere geheel van vastgelegde gegevens dat naar zijn aard verband houdt met de publieke taak van dat orgaan, die persoon of dat college.

Erasmus University Rotterdam

Digitale communicatie

U heeft uw aanvraag per e-mail ingediend, dit besluit wordt u hierbij dan ook via uw e-mailadres toegezonden.

Afdoening

Wij begrijpen dat u openbaarmaking wenst van documenten ter zake de voorbereiding en organisatie van de studiemiddag.

Op basis van die scope hebben wij geïnventariseerd of, en zo ja welke, documenten beschikbaar zijn binnen de door u opgegeven scope van aanvraag.

Wij hebben de betrokken onderdelen binnen onze organisatie (hierna: "onderdelen") benaderd met de vraag of zij relevante documenten onder zich hebben. Daartoe zijn betrokken

- A. Bestuurlijke zaken / College van bestuur
- B. Integrale veiligheid
- C. Marketing en Communicatie / persvoorlichting
- D. Erasmus School of Law

Deze hebben vervolgens de bij de organisatie van de themamiddag betrokken medewerkers bevroegd. Binnen de administratie en correspondentie van die medewerkers is gezocht naar relevante documenten.

Op basis van de aangeleverde documenten zijn per bovengenoemd onderdeel inventarisatielijsten opgesteld. Deze zijn bij dit besluit gevoegd met daarbij de (deels) openbaar gemaakte documenten. Op de inventarisatielijsten kunt u zien welke documenten openbaar gemaakt zijn en op welke uitzonderings- en weigeringsgronden de weigering tot openbaarmaking (van bepaalde passages) gebaseerd is.

Beoordeling documenten

Wij hebben alle documenten afzonderlijk beoordeeld op grond van de Woo. Per document is in de inventarisatielijsten aangegeven hoe wij deze hebben beoordeeld en in hoeverre het document (gedeeltelijk) openbaar wordt gemaakt en op welke gronden wij informatie weigeren te openbaren.

Nu in veel gevallen informatie geweigerd wordt met een beroep op dezelfde weigeringsgronden zien wij conform vaste jurisprudentie van de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State¹ af van de weergave van de motivering van ieder document afzonderlijk, omdat dit leidt tot herhaling die geen redelijk doel dient

¹ ABRvS 17 april 2019, ECLI:NL:RVS:2019:1259, ABRvS 12 februari 2014, ECLI:NL:RVS:2014:385.

Het College van Bestuur acht het praktisch onmogelijk om de toepassing van de weigeringsgronden verder te motiveren zonder daarmee (vertrouwelijke) inhoud van de documenten prijs te geven.

Hierna worden de toegepaste uitzonderings- en weigeringsgronden nader gemotiveerd (voor zover toegepast).

a. Buiten scope aanvraag (art. 4.1 lid 4 Woo)

De geselecteerde informatie valt buiten het onderwerp en scope van uw aanvraag.

c. Bijzondere persoonsgegevens

Onder bijzondere persoonsgegevens worden onder meer gegevens omtrent ras/gender/ethniciteit/etnische afkomst verstaan. Aan de hand van een foto zijn dergelijke gegevens af te leiden. Openbaarmaking daarvan wordt dan ook geweigerd.

e. Eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer (art. 5.1 lid 2 sub e Woo)

Verstrekking van informatie blijft achterwege voor zover het belang daarvan niet opweegt tegen het belang van eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer.

In de opgevraagde documenten staan persoonsgegevens, zoals namen van verschillende medewerkers en in correspondentie geadresseerden of afzenders.

Openbaarmaking van de persoonsgegevens zou een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer van de betrokken personen met zich meebrengen. Het belang bij openbaarmaking van persoonsgegevens weegt niet op tegen het belang van deze betrokkenen bij de eerbiediging van hun persoonlijke levenssfeer.

Gelet op het voorgaande wordt openbaarmaking van alle tot personen herleidbare gegevens geweigerd. Dat betekent dat alle tot personen herleidbare gegevens onleesbaar is gemaakt, inclusief gegevens die indirect tot identificatie kunnen leiden en omschrijvingen die voor ingewijden kunnen wijzen op de identiteit van de betrokkenen.

h. Intern beraad, persoonlijke beleidsopvattingen (art. 5.2 Woo)

Evenals onder de Wet openbaarheid van bestuur (Wob) blijft onder de Woo het uitgangspunt dat geen informatie wordt verstrekt over persoonlijke beleidsopvattingen in documenten opgesteld ten behoeve van intern beraad. Hoewel niet nader in de Woo gedefinieerd betekent dat laatste hetzelfde als onder art.

1. onderdeel c Wob te weten: het beraad over een bestuurlijke aangelegenheid binnen een bestuursorgaan².

In de Woo wordt preciezer gedefinieerd wat wel en niet onder het begrip "persoonlijke beleidsopvattingen" kan worden verstaan: ambtelijke adviezen, visies, standpunten en overwegingen ten behoeve van intern beraad. Concepten worden daaronder ook begrepen.

I. Beveiliging van personen en bedrijven (art. 5.1, tweede lid, sub h Woo)

Het college van bestuur is verantwoordelijk voor de orde en veiligheid op de campus. Indien de betreffende informatie openbaar gemaakt wordt brengt dat extra risico's met zich mee³.

Zienswijzeprocedure

Op grond van artikel 4.4 lid 3 Woo, juncto artikel 4.8 van de Algemene wet bestuursrecht (Awb) hebben wij een belanghebbende, die mogelijk bedenkingen zou kunnen hebben tegen openbaarmaking van informatie in een aantal documenten, per email van 11 juli 2023 in de gelegenheid gesteld zienswijzen naar voren te brengen. Belanghebbende heeft dezelfde dag aangegeven geen bezwaar te hebben tegen openbaarmaking.

Nu belanghebbende geen bezwaar heeft tegen de voorgenomen openbaarmaking wordt geen toepassing gegeven aan art. 4.4, lid 5 Woo. De belangen van belanghebbenden worden met openbaarmaking van de documenten immers niet geschaad.

Termijn

Op 13 juni 2023 ontvingen wij uw Woo aanvraag.

Per e-mail van 15 juni 2023 is de behandeling van uw aanvraag verdaagd met twee weken. Het preciseringsverzoek daarbij heeft u dezelfde dag beantwoord.

Per e-mail van 11 juli is een belanghebbende in de gelegenheid gesteld een zienswijze af te geven waarop die datum ook gereageerd is.

De beslistermijn eindigt op 26 juli 2023.

² Kamerstukken II 2015/14, 33-328, nr. 9 p. 49 en kamerstukken II 2020/21, 33-328, nr. Q, p. 10-11.

³ Kamerstukken II 2015/14, 33-328, nr. 9, p.49

Openbaarmaking en verzending

Een afschrift van dit besluit met bijlagen wordt tevens in geanonimiseerde vorm aan belanghebbende toegezonden en op onze website gepubliceerd.

Contact

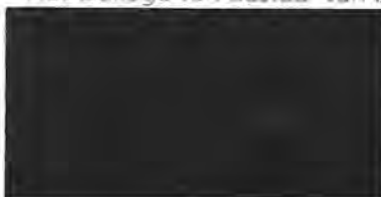
Voor vragen/opmerkingen over dit besluit kunt u contact met ons opnemen via woo@eur.nl

BESLUIT

Met inachtneming van het voorgaande, tot

(deels) openbaarmaking van de (geanonimiseerde) documenten door schriftelijke overlegging bij dit besluit zoals opgenomen en weergegeven in bijgevoegde inventarisatielijsten A, B, C, D.

Het College van Bestuur van de Erasmus Universiteit Rotterdam,

Niet eens met deze beslissing?

Dan kunt u een bezwaarschrift indienen. Dit moet binnen zes weken na de verzenddatum van dit besluit. U stuurt het bezwaarschrift naar:

Het college van bestuur van de Erasmus Universiteit Rotterdam
t.a.v. de Adviescommissie voor Klachten en Bezwaarschriften (AKB)
Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam

U kunt uw bezwaarschrift ook indienen via e-mail: akb@eur.nl

In het bezwaarschrift moet in ieder geval staan:

- uw naam, adres en handtekening;
- uw telefoonnummer en e-mailadres;
- de datum waarop u bezwaar maakt;
- een kopie van dit besluit;
- de reden(en) van uw bezwaar

Woo-verzoek ESL studiemiddag complodtanden
JZ Woo dossier: 2023.10

nr	Document	datum	omschrijving	openbaarmaking		al openbaar	weigeringsgronden**																			
				ja	nee		a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l								
A	CvB																									
A1		6-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A2		6-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A3		7-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A4		7-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A5		7-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A6		7-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A7		7-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A8		11-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A9		11-4-2023	email					X																		
A10		12-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A11		13-4-2023	email					X																		
A12		13-4-2023	email					X																		
A13		13-4-2023	email					X																		
A14		17-4-2023	email					X																		
A15		17-4-2023	email					X																		
A16		17-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A17		18-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A18		19-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A19		20-4-2023	email					X																		
A20		20-4-2023	email					X																		
A21		21-4-2023	Whatsapp bericht					X																		
A22		21-4-2023	Whatsapp bericht					X																		

Weigeringsgronden**		Weigeringsgronden**	
a	art. 4.1 lid 4 Woo	b	buiten scope aanvraag
b	art. 5.1 lid 1 sub c Woo		vertrouwelijk aan EUR medegegeeld bedrijfs- en fabricagegegevens
c	art. 5.1 lid 1 sub d Woo		bijzondere persoonsgegevens
d	art. 5.1 lid 2 sub b Woo		economische- of financiële belangen
e	art. 5.1 lid 2 sub e Woo		eerbiediging persoonlijke levenssfeer
f	art. 5.1 lid 2 sub f Woo		concurrentiegevoelige bedrijfs- en fabricagegegevens anders dan art. 5.1. lid 1 sub c Woo
g	art. 5.1 lid 5 Woo		onevenredige bevoordeling/benadeling
h	art. 5.2 Woo		intern beraad, persoonlijke beleidsopvattingen
i	artikel 2.57 Aanbestedingswet 2012		vertrouwelijk verstrekt i.k.v. aanbesteding
j	art. 28 Rechtsvordering		bijzondere regeling
k	art. 7:4 Awb		verzoek/aanvraag ikr artikel 7:4, vierde lid, Awb
l	artikel 5.1, tweede lid, onder h, Woo		Beveiliging van personen en bedrijven en voorkomen van sabotage

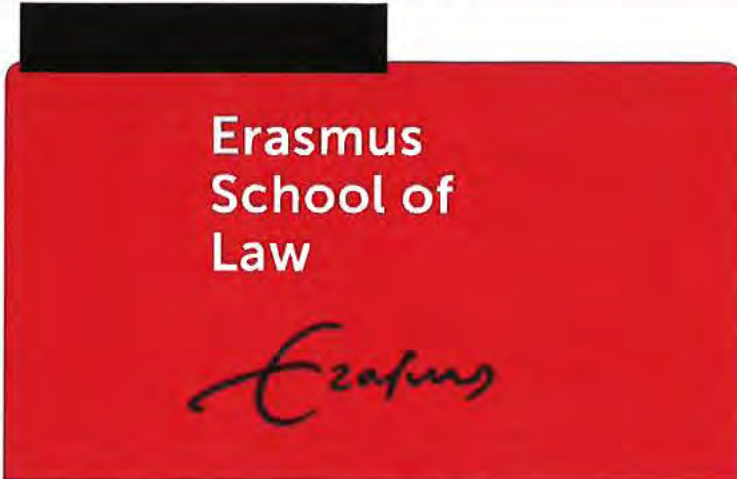

Fri, 7 Apr

A3

Stuudiemiddag 'Complotdenken'

Op vrijdagmiddag 21 april vindt de Stuudiemiddag 'Complotdenken' plaats op de campus.
www.eur.nl

<https://www.eur.nl/es/evenementen/stuudiemiddag-complotdenken-2023-04-21>

08:02

[Redacted] is bij jou een verzoek voorbij gekomen externe spreker [Redacted]?
Bij mij niet, [Redacted]

08:03

[Redacted]
Nee, bij mij is niets binnengekomen [Redacted]

08:04

[Redacted]
Ok dan ga ik even contact opnemen met [Redacted] Dit hoort gewoon via de

[Redacted]

A4

[Redacted]

Ok dan ga ik even contact opnemen met [Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

08:05

Neither have I seen or heard anything about this

08:06 ✓✓

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

08:10

[Redacted]

[Redacted]

08:14

See your mail for more info. IV, M&C, REF are all aware

09:02 ✓✓

[Redacted]

Ik zie het, [Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

09:04

Am in contact with [Redacted]. he says they are waiting on input from M&C before informing CvB.

09:05 ✓✓

[Redacted]

Maar het staat al op de website en

[Redacted] weet ervan. [Redacted]

[Redacted]

09:13

17:13

94

< 1

█ gesproken, die zegt dat het "uiteindelijk" ter kennisname op ons bureau zou zijn gekomen, en zegt dat met name M&C de afweging maakt █

█
█
█
█
█

11:12

Sun, 9 Apr

Forwarded

Gezellig paasweekend!

10:25

Forwarded

12:44 [redacted] 4G [redacted]
< 1 [redacted]

di 11 apr.

Beste [redacted] even een korte update.
Ik heb morgenochtend een overleg
ingepland met de organisatie van het
ESL symposium en M&C en [redacted]
[redacted] ErasmusMC over de afweging
[redacted]
[redacted]
[redacted] Ik hou je
op de hoogte. Groet, [redacted] 12:52

Dank!

wo 12 apr.

We hebben vanochtend goed overleg
gehad met oa de sectie Criminologie
en besloten dat we [redacted] weer
afzeggen. We bereiden een
communicatiebericht voor [redacted]

[redacted] [redacted] [redacted] [redacted]

[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: dinsdag 11 april 2023 13:37
To: [REDACTED]
Subject: Accepted: ESL/criminologie studie middag 'complot denken'

[Redacted]

From: [Redacted]
Sent: donderdag 13 april 2023 12:31
To: [Redacted]
Cc: [Redacted]
Subject: Re: mail [Redacted]

[Redacted] Ik heb [Redacted] gevraagd hier even achter aan te gaan wat hiervan klopt.
[Redacted]

Kind regards,
[Redacted]
Erasmus University Rotterdam

From: [Redacted]@eur.nl>
Sent: Thursday, April 13, 2023 12:00:00 PM
To: [Redacted]@eur.nl>
Cc: [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: mail [Redacted]
Ik begrijp net dat er gisteravond vanuit ESL toch is gebeld met [Redacted]
[Redacted] Hoor graag. Gr [Redacted]

From: [Redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 11:07
To: [Redacted]@eur.nl>
Cc: [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@law.eur.nl>
Subject: mail [Redacted]
Ik zal [Redacted] vragen de mail te versturen vanuit de CvB mailbox. Akkoord? [Redacted] Ik bel je even. Gr

[Redacted]

From: [Redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 10:39
To: [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>

Subject: Re: voorzet mail cvb

Beste allen,

Groet!

Kind regards,

[redacted]
Erasmus University Rotterdam

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: Thursday, April 13, 2023 9:28:30 AM

To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>

Subject: RE: voorzet mail cvb

Beste allemaal, dan wordt de tekst voor nu als volgt. [redacted], heb jij aanvullingen of opmerkingen? Gr [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: donderdag 13 april 2023 08:59

To: [redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]

[redacted]@eur.nl>

Subject: Re: voorzet mail cvb

Beste allen,

Ik kan me goed vinden in [redacted]

Ik twijfel alleen over [redacted]

Hartelijke groet,

[redacted]
Verstuurd vanaf mijn iPad

Op 13 apr. 2023 om 08:55 heeft [redacted]@law.eur.nl> het volgende geschreven:

Goedemorgen,

Dat is [redacted], dat mij [redacted] lijkt: [redacted]

Verder: ik begrijp dat mogelijk een derde partij (<https://www.emma.nl/>) het hele event overneemt:

[redacted] volgens mij [redacted]

Hartelijke groeten,

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: donderdag 13 april 2023 07:21

To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>;

[redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>

Subject: Fwd: voorzet mail cvb

Goedemorgen allen,

Zie hier de concept-tekst die [redacted] verstuurd kan worden om de uitnodiging van de [redacted] in te trekken. Graag jullie akkoord.

Hartelijke groet, [redacted]

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [redacted]@eur.nl>

Datum: 12 april 2023 om 18:51:21 CEST

Aan: [redacted]@eur.nl>

Onderwerp: voorzet mail cvb

[redacted]

...

Classification: Internal

Classification: Internal

[Redacted]

From: [Redacted]
Sent: donderdag 13 april 2023 13:37
To: [Redacted]
Cc: [Redacted]
Subject: RE: mail [Redacted]

Follow Up Flag: Follow up
Flag Status: Completed

Categories: Evenement

De mail staat klaar voor verzending. Ik ontvang graag van [Redacted] het mailadres van [Redacted]

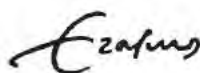
Met vriendelijke groet,

[Redacted]

Bezoekadres (Woudestein):
Burg. Oudlaan 50, [Redacted]
3062 PA Rotterdam
Postadres:
Postbus 1738, [Redacted]
3000 DR Rotterdam

T: [Redacted]

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

THINK GREEN
DO YOU REALLY NEED TO PRINT THIS E-MAIL?

From: [Redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 13:15
To: [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>
Cc: [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@law.eur.nl>
Subject: Re: mai [Redacted]

Navraag heeft opgeleverd dat er wel contact is geweest met [Redacted] maar geen aankondiging over een voorzetting elders al of niet onder EUR vlag.

De voorbereide communicatie kan dus uit.

Groot! [Redacted]

Kind regards,
[Redacted]

[redacted]
Erasmus University Rotterdam

From: [redacted] <[redacted]@eur.nl>
Sent: Thursday, April 13, 2023 12:00:00 PM
To: [redacted] <[redacted]@eur.nl>
Cc: [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: mail [redacted]

Ik begrijp net dat er gisteravond vanuit ESL toch is gebeld met [redacted]
[redacted] Hoor graag. Gr [redacted]

From: [redacted] <[redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 11:07
To: [redacted] <[redacted]@eur.nl>
Cc: [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>
Subject: mail [redacted]

Ik zal [redacted] vragen de mail te versturen [redacted]. Akkoord? [redacted] Ik bel je even. Gr [redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted]

From: [redacted] <[redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 10:39
To: [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted] <[redacted]@eur.nl>
Subject: Re: voorzet mail cvb

Beste allen,
[redacted]

Groet! [REDACTED]

Kind regards,

[REDACTED]

Erasmus University Rotterdam

From: [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>

Sent: Thursday, April 13, 2023 9:28:30 AM

To: [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED] <[REDACTED]@law.eur.nl>

Cc: [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>

Subject: RE: voorzet mail cvb

Beste allemaal, dan wordt de tekst voor nu als volgt. [REDACTED], heb jij aanvullingen of opmerkingen? Gr [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

From: [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>

Sent: donderdag 13 april 2023 08:59

To: [REDACTED] <[REDACTED]@law.eur.nl>

Cc: [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]

[REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>

Subject: Re: voorzet mail cvb

Beste allen,

[REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

Verstuurd vanaf mijn iPad

Op 13 apr. 2023 om 08:55 heeft [REDACTED] <[REDACTED]@law.eur.nl> het volgende geschreven:

Goedemorgen,

Dat is [redacted], dat mij [redacted] lijkt: [redacted]

Verder: ik begrijp dat mogelijk een derde partij (<https://www.emma.nl/>) het hele event overneemt:
[redacted] volgens mij [redacted]

Hartelijke groeten, [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 07:21
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>;
[redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>
Subject: Fwd: voorzet mail cvb

Goedemorgen allen,

Zie hier de concept-tekst die [redacted] verstuurd kan worden om de uitnodiging van de [redacted] in te trekken. Graag jullie akkoord.

Hartelijke groet, [redacted]

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [redacted]@eur.nl>
Datum: 12 april 2023 om 18:51:21 CEST
Aan: [redacted]@eur.nl>
Onderwerp: voorzet mail cvb

[redacted],

[redacted]

[redacted]

...

Classification: Internal

Classification: Internal

Classification: Internal

Classification: Internal

[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 13 april 2023 17:21
To: [REDACTED]
Subject: FW: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Categories: Evenement

Besten,

Zie hieronder de reactie van [REDACTED].

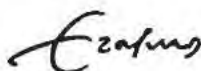
Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

Bezoekadres (Woudestein):
Burg. Oudlaan 50, [REDACTED]
3062 PA Rotterdam
Postadres:
Postbus 1738, [REDACTED]
3000 DR Rotterdam

T: [REDACTED]

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

THINK GREEN
DO YOU REALLY NEED TO PRINT THIS E-MAIL?

From: [REDACTED]@gmail.com>
Sent: donderdag 13 april 2023 17:18
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Beste medewerker van het college,

[REDACTED]. Mijn broer en beide zussen hebben met veel plezier gestudeerd aan de Erasmus universiteit. Mijn jongste zus is bij de afdeling neurologie gepromoveerd. Ik ben [REDACTED] van Erasmus en het humanisme dat hij vorm heeft gegeven.

De tweede alinea [REDACTED] u heeft het over mijzelf of een nauwe kring van mijn medestanders, ik verwacht dan wel concreet bewijs waarin ik of iemand uit het team van [REDACTED] een bedreiging of intimidatie uit.

Daarnaast vind ik [REDACTED] zij heeft haar plan voorgelegd en daar is akkoord op gegeven. Ik heb mijn reisplannen aangepast op de bij eenkomst en vind [REDACTED].

Met alle respect voor jullie beslissing, ben ik bang dat [REDACTED]. Als er een oprechte intentie is om debat te voeren en bruggen te bouwen is dit in mijn ogen [REDACTED]

groet

[REDACTED]
On Thu, Apr 13, 2023 at 4:48 PM [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl> wrote:

Geachte [REDACTED],

De Erasmus Universiteit Rotterdam is een plek waar altijd ruimte is voor het open academische debat, en waar iedereen zijn of haar gezichtspunt vrijelijk kan delen, ook daar waar het soms schuurt. Dit past in de traditie van onze Erasmiaanse waarden en gastvrijheid die ver teruggaat.

In een recent verleden zijn medewerkers van onze universiteit door u of een nauwe kring van uw medestanders geïntimideerd en bedreigd. Dat is waar de ruimte voor het vrije academische debat [REDACTED] stopt. Vanuit goed werkgeverschap en solidariteit met onze collega's van Erasmus Universiteit Rotterdam, hebben wij daarom besloten de uitnodiging aan u om op vrijdag 21 april deel te nemen aan het Round Table van de studiemiddag bij Erasmus School of Law, in te trekken.

Met vriendelijke groet,

Het College van Bestuur van de Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

THINK GREEN
DO YOU REALLY NEED TO PRINT THIS E-MAIL?

mobile number [REDACTED]

Address: [REDACTED]

[REDACTED] Rotterdam

[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: maandag 17 april 2023 18:04
To: [REDACTED]
Subject: Fwd: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]
Categories: Evenement

Zie onder. Het lijkt me [REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]
Verstuurd vanaf [REDACTED]

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [REDACTED]@law.eur.nl>
Datum: 17 april 2023 om 16:43:24 CEST
Onderwerp: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Geacht [REDACTED],
Vorige week heeft u de uitnodiging aan de heer [REDACTED] ingetrokken om op vrijdag 21 april 2023 aan te schuiven bij een studiemiddag over complotdenken in het kader van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit. Omdat de gebeurtenissen van afgelopen week volgens mij [REDACTED] wil ik toch graag mijn overwegingen met u delen. Dit lijkt me [REDACTED]

Allereerst wil ik benadrukken dat ik zie dat universiteiten onder druk staan door actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De afgelopen decennia is een toenemend wantrouwen waarneembaar tegen traditionele instituties en het is daarbij een relatief recent fenomeen dat dit wantrouwen zich ook tegen universiteiten keert en medewerkers zelfs worden bedreigd, zoals onze collega's bij het Erasmus MC. Dat zijn ernstige ontwikkelingen. Waar universiteiten zich van oudsher als vanzelfsprekend als bruggenbouwer konden positioneren, zijn zij nu ongewenst partij geworden in maatschappelijke processen van polarisatie. Dit impliceert [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Hoogachtend,

[REDACTED]

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED] Rotterdam

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: maandag 17 april 2023 21:34
To: [REDACTED]
Subject: Re: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]
Categories: Evenement

Beste allemaal,

We zijn bezig [REDACTED]
[REDACTED]
Ondertussen draait de monitoring op volle toeren.
Tot morgen.

[REDACTED]

Hartelijke groet,

Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

Bezoekadres [REDACTED] Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postadres Postbus 1738 / 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Van: [REDACTED]@eur.nl>

Verzonden: maandag 17 april 2023 18:03

Aan [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]

Onderwerp: Fwd: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Zie onder. [REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

Verstuurd vanaf [REDACTED]

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [REDACTED]@law.eur.nl>

Datum: 17 april 2023 om 16:43:24 CEST

Onderwerp: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

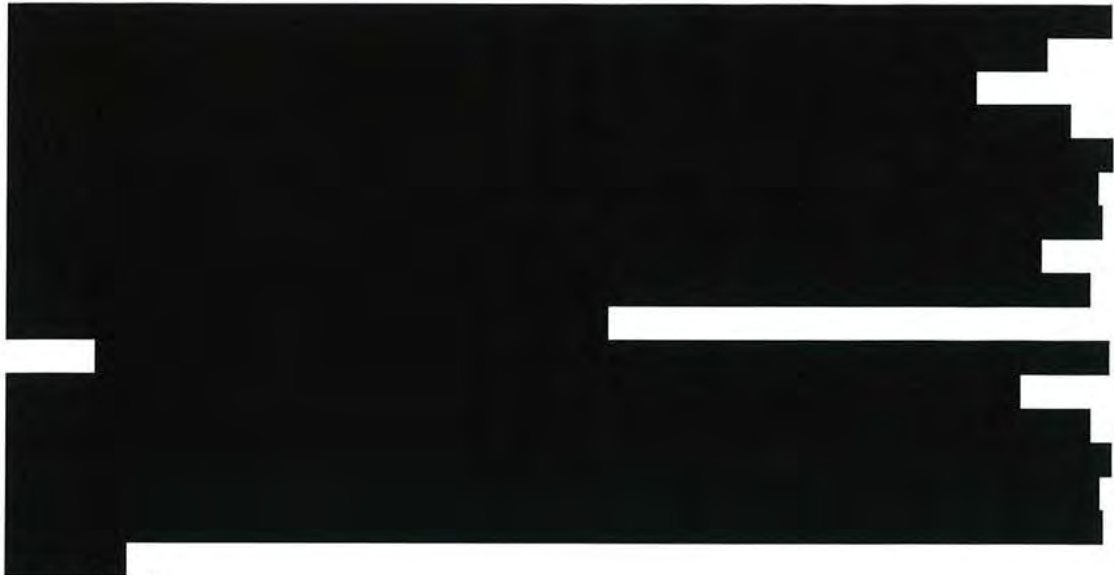
Geacht [REDACTED],

Vorige week heeft u de uitnodiging aan [REDACTED] ingetrokken om op vrijdag 21 april 2023 aan te schuiven bij een studiemiddag over complotdenken in het kader van een themanummer

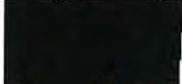
van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit. Omdat de gebeurtenissen van afgelopen week volgens mij [redacted]

[redacted], wil ik toch graag mijn overwegingen met u delen. Dit lijkt me [redacted]

Allereerst wil ik benadrukken dat ik zie dat universiteiten onder druk staan door actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De afgelopen decennia is een toenemend wantrouwen waarneembaar tegen traditionele instituties en het is daarbij een relatief recent fenomeen dat dit wantrouwen zich ook tegen universiteiten keert en medewerkers zelfs worden bedreigd, zoals onze collega's bij het Erasmus MC. Dat zijn ernstige ontwikkelingen. Waar universiteiten zich van oudsher als vanzelfsprekend als bruggenbouwer konden positioneren, zijn zij nu ongewenst partij geworden in maatschappelijke processen van polarisatie. Dit impliceert [redacted]

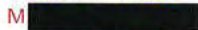

Hoogachtend,

E @law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
 Rotterdam

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 20 april 2023 11:45
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED]; Press Office Erasmus University
Rotterdam, EUR
Subject: FW: vragen afzegging [REDACTED] / Erasmus magazine
Importance: High
Categories: Evenement; Pers en publiciteit

Beste [REDACTED],

Bijgaande vragen zijn binnengekomen, dit naar aanleiding van een interview dat [REDACTED] enige tijd geleden heeft gegeven aan EM en de tweet van [REDACTED] van gisteren. Helaas wisten wij niet van het interview af. EM is van plan om morgen het interview te publiceren.

We komen nog bij jullie terug met een antwoord aan EM, maar het leek me [REDACTED].

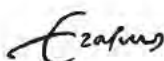
Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]
W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [REDACTED]@em.eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 11:03
To: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: vragen afzegging [REDACTED]

Hoi [REDACTED]

Hierbij:

- 1) Wat is de reden van de afzegging van [REDACTED]?
- 2) Kun je iets zeggen over de aard van de bedreigingen en intimidatie waarover in de mail van het CvB gerept wordt?
- 3) Na eerder overleg was hij nog wel welkom, wat is er in de tussentijd veranderd?

Alvast bedankt!

Met vriendelijke groet,

www.erasmusmagazine.nl / [@erasmusmag](https://twitter.com/erasmusmag)

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
Erasmus Magazine
[Redacted] / Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 20 april 2023 14:15
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED]; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR; [REDACTED]
Subject: RE: vragen afzegging [REDACTED] graag akkoord
Categories: Evenement; Pers en publiciteit

Dank!

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 14:11
To: [REDACTED]@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: vragen afzegging [REDACTED] - graag akkoord

[REDACTED]

Verstuurd vanaf mijn iPhone

Op 20 apr. 2023 om 14:00 heeft [REDACTED]@eur.nl> het volgende geschreven:

[REDACTED]

[REDACTED]

Kind regards,
[REDACTED]
Erasmus University Rotterdam

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: Thursday, April 20, 2023 1:31:13 PM
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>
Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: vragen afzegging [REDACTED] - graag akkoord

Beste allen,

Graag jullie akkoord op deze beantwoording. EM heeft gevraagd om deze middag onze reactie te ontvangen.

[REDACTED]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

Hartelijke groet,

[Redacted]

[Redacted]

Marketing & Communications

M [Redacted]

W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

Classification: Internal

nr	Document	datum	omschrijving	openbaarmaking		weigingsgronden**											
				ja	nee	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l
B	Veiligheid																
B1		5-4-2023	Email							x							x
B2		11-4-2023	email							x							x
B3		12-4-2023	email							x							x
B4		13-4-2023	email							x							x

Weigeringsgronden**	
a	art. 4.1 lid 4 Woo
b	art. 5.1 lid 1 sub c Woo
c	art. 5.1 lid 1 sub d Woo
d	art. 5.1 lid 2 sub b Woo
e	art. 5.1 lid 2 sub e Woo
f	art. 5.1 lid 2 sub f Woo
g	art. 5.1 lid 5 Woo
h	art. 5.2. Woo
i	artikel 2.57 Aanbestedingswet 2012
j	art. 28 Rechtsvordering
k	art. 7:4 Awb
l	art. 5.1, tweede lid, onder h, Woo

buiten scope aanvraag
vertrouwelijk aan EUR medegegeerd bedrijfs- en fabricagegegevens
bijzondere persoonsgegevens
economische- of financiële belangen
erfbiediging persoonlijke levenssfeer
concurrentiegevoelige bedrijfs- en fabricagegegevens anders dan art. 5.1. lid 1 sub c Woo
onevenredige bevoordeling/benadeling
intern beraad, persoonlijke beleidsopvattingen
vertrouwelijk verstrekt i.k.v. aanbesteding
bijzondere regeling
verzoek/aanvraag inhk artikel 7:4, vierde lid, Awb
Beveiliging van personen en bedrijven en voorkomen van sabotage

From: [REDACTED]
To: [Room and Facilities Bookings, EUR](#); [REDACTED]
Cc: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#); [REDACTED] [Integral Safety and Security Management, EUR](#); [Event Security, EUR](#); [REDACTED]
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Date: woensdag 5 april 2023 16:10:48
Attachments: [image001.jpg](#)
[image002.png](#)
[image003.png](#)
[image004.png](#)

Beste allen,

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Toelichting:

Als redactielid van het [Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#) hebben we een themanummer over 'Complotdenken' uitgebracht. Dit tijdschrift past in een traditie van culturele en kritische criminologie, die onder meer aandacht heeft voor processen van criminalisering, de culturele inbedding en betekenisgeving van deviant gedrag voor betrokkenen zelf. Middels dit themanummer en de studiemiddag willen we professionals in de praktijk en studenten inzicht bieden in deze kwesties op het vlak van 'Complotdenken', een thema dat momenteel sterk de gemoederen in de samenleving beweegt.

Een van de kerngedachten achter zowel het themanummer als deze studiemiddag is dat om problemen in de samenleving aan te pakken, we die problemen moeten begrijpen. Dat kan niet enkel door er op een afstand naar te kijken en op beeldvorming *over* te varen, maar door in contact te komen met degenen die het betreft. In dit geval hebben we [REDACTED] uitgenodigd voor de studiemiddag. Zoals u in het programma kunt lezen, zijn de presentaties enkel bestemd voor bijdragen aan het themanummer. [REDACTED] hebben we uitgenodigd als deelnemer aan de roundtable als representant van de groep waar het debat om gaat. Die roundtable discussie wordt geleid door [REDACTED] aan de hand van een aantal stellingen. Daarbij zullen zij de sprekers een aantal stellingen voorleggen waarop de deelnemers kunnen reageren en waarover zij met elkaar in gesprek kunnen. De regie ligt daarbij dus in handen van de discussieleiders.

Wat de kwestie van het uitnodigen van 'omstreden' en/of veroordeelde personen in het kader van onderwijs, luidt het antwoord dat dit binnen de afdeling criminologie vaker voorkomt. Dit is inherent aan het vakgebied van criminologie. Criminologen komen in hun werk in diverse contexten in contact met personen die zich strafbaar gedragen of tegen strafbaar gedrag aanschurken. Daar ligt ook het antwoord op de vraag naar de toegevoegde waarde van de aanwezigheid [REDACTED] voor de studenten in besloten. Hij maakt onderdeel uit van het type groepen waar zij later in hun functies mee te maken krijgen, of dit nu is als beleidsadviseur bij een gemeente, of bij reclassering, binnen DJI of als analist bij de politie. Wij zien het als onze taak om onze studenten daarop voor te bereiden en zo in staat te stellen zich tot [REDACTED] [REDACTED] groepen te verhouden en mede daardoor constructieve oplossingen voor maatschappelijke problemen te zoeken.

Met vriendelijke groeten,

[REDACTED]
Marketing & Communications
M [REDACTED]
W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 16:00

To: [REDACTED]@eur.nl>

Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]

[REDACTED]@eur.nl>; Integral Safety and Security Management, EUR

<integralsafety@eur.nl>; Event Security, EUR <event.security@eur.nl>; [REDACTED]

[REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hartelijk dank voor je reactie, [REDACTED].

Ik hoor graag of er vanuit [REDACTED] en Press ook akkoord is. Dan kan ik dit doorgeven aan de organisator (ESL).

[REDACTED] kun je mij laten weten wat de kosten zullen zijn voor inhuur beveiliging, zodat ik dit ook door kan geven aan ESL.

Ik vraag nog even na wat het exacte tijdstip is waarop deze bijeenkomst plaatsvindt.

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED] /

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /

The Netherlands

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 15:25

To: [redacted]@eur.nl; [redacted]@eur.nl; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@eur.nl>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dat klopt,

Ik heb inderdaad de politie gesproken en daar kreeg ik dit van mee:

[redacted]

Het is wel wenselijk dat de politie op de hoogte is van de aanwezigheid van [redacted].

Onze indruk is dat deze inschatting tevens van toepassing is op [redacted].
Met deze en de overige informatie die we hebben verzameld, is het advies:

[redacted]

[redacted]

- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Algemene Bestuursdienst

T [redacted]
E [redacted]@eur.nl

[REDACTED]
Burg. Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

From: Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 11:28

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Ha [REDACTED],

Jij hebt de politie gesproken afgelopen maandag; wil jij hier ook een korte terugkoppeling over geven?

@ [REDACTED]: we wachten nog op extern advies – krijgen we hopelijk vanmiddag te horen.

Groeten,
[REDACTED]

From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:51

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

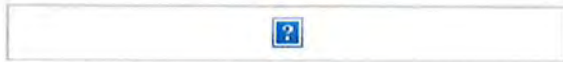
We zijn er nog mee bezig, we verwachten vandaag met een advies te kunnen komen.

Hartelijke groeten,
[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 10:26
To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Cc: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

[REDACTED] /
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>
Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Cc: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [REDACTED],

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [REDACTED] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder [@Integral Safety and Security Management, EUR](mailto:Integral Safety and Security Management, EUR).

Groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]

Marketing & Communications

[REDACTED]

W www.eur.nl

[REDACTED]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...

Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]

Room & Facilities Bookings

Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /

The Netherlands

[REDACTED]

[REDACTED]

From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte mevrouw [REDACTED]

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[@Room and Facilities Bookings, EUR](#) willen jullie svp contact opnemen met mevrouw [REDACTED] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

Real Estate & Facilities

M [REDACTED]

W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [REDACTED] [@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl).

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

[REDACTED]

From: [REDACTED] [@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14

To: [REDACTED] [@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Graag informeer ik u op verzoek van [REDACTED] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [REDACTED] (universiteitsraad EUR) uitgenodigd, als stemmen vanuit de [REDACTED]. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat zeker [REDACTED] uitnodigen niet zonder risico's is [REDACTED] en in het licht van de opzet

van de roundtable onder de strakke leiding van [REDACTED] en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd dat we die roundtable in constructieve banen kunnen leiden. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [REDACTED] al aangaf, vinden wij het van belang om juist in deze tijden van polarisatie de verbinding te blijven zoeken, zelfs al zijn de punten van verbinding soms ver te zoeken. We geloven dat het daarvoor nodig is om het gesprek aan te gaan, iets wat wij als onze academische taak zien en wij gaan dus ons uiterste best doen om daar op goede wijze invulling aan te geven.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

E: [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M: [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [REDACTED] aan [REDACTED]@law.eur.nl te sturen en niet naar [REDACTED] persoonlijke mailadres.

[REDACTED] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee dat het van belang is dat de discussies open en eerlijk verlopen, dat andere sprekers weten wie aanwezig is (w.o. [REDACTED]), dat er een sterke gespreksleider is, die ook benoemt dat opnames niet toelaatbaar zijn en dat jullie hebben nagedacht over scenario's als het uit de hand loopt. Graag EUR Centraal via [REDACTED], informeren over het

voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad een potentieel risico waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Erasmus School of Law

T [REDACTED]

W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738

3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar wellicht zijn partner, en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook zijn rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED] die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

Hartelijke groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]

Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk binnen [REDACTED]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [REDACTED]. Onze gedachte daarachter is dat het juist vanwege de zowel mentale als fysieke afstand belangrijk blijft om met elkaar in gesprek te blijven en te zoeken naar waar we elkaar nog wel kunnen vinden. Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [REDACTED] plaatsvinden. Hoewel we denken dat we dit in goede banen moeten kunnen leiden, zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van vooral [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen dat ze bang zijn voor doxing en heimelijke opnames. Hoewel wij denken dat onze insteek daar weinig aanleiding voor zal bieden, kunnen we deze risico's uiteraard niet volledig uitsluiten, net zomin als de mogelijkheid dat [REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat dit tot een opkomst zal leiden van een deel van zijn achterban. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen ik en mijn collega's zo graag dit open debat faciliteren, anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
To: [REDACTED]; Integral Safety and Security Management, EUR
Subject: RE: [REDACTED]
Date: dinsdag 11 april 2023 12:13:29
Attachments: image001.jpg

Beste [REDACTED],

Ter aanvulling op ons gesprek van afgelopen vrijdag hieronder het advies dat M&C op woensdag 5 april heeft opgesteld.

Dit is ook gedeeld met RE&F (security en RFB), M&C [REDACTED] en de organisator [REDACTED], (ESL)

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

Beste allen,

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Toelichting:

Als redactielid van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit hebben we een themanummer over 'Complotdenken' uitgebracht. Dit tijdschrift past in een traditie van culturele en kritische criminologie, die onder meer aandacht heeft voor processen van criminalisering, de culturele inbedding en betekenisgeving van deviant gedrag voor betrokkenen zelf. Middels dit themanummer en de studiemiddag willen we professionals in de praktijk en studenten inzicht bieden in deze kwesties op het vlak van 'Complotdenken', een thema dat momenteel sterk de gemoederen in de samenleving beweegt.

Een van de kerngedachten achter zowel het themanummer als deze studiemiddag is dat om problemen in de samenleving aan te pakken, we die problemen moeten begrijpen. Dat kan niet enkel door er op een afstand naar te kijken en op beeldvorming over te varen, maar door in contact te komen met degenen die het betreft. In dit geval hebben we [REDACTED] uitgenodigd voor de studiemiddag. Zoals u in het programma kunt lezen, zijn de presentaties enkel bestemd voor bijdragen aan het themanummer. [REDACTED] hebben we uitgenodigd als deelnemer aan de roundtable als representant van de groep waar het debat om gaat. Die roundtable discussie wordt geleid door [REDACTED] [REDACTED] aan de hand van een aantal stellingen. Daarbij zullen zij de sprekers een aantal stellingen voorleggen waarop de deelnemers kunnen reageren en waarover zij met elkaar in gesprek kunnen. De regie ligt daarbij dus in handen van de discussieleiders.

[Redacted]

Met vriendelijke groeten,

[Redacted]
Marketing & Communications
M [Redacted]
W www.eur.nl

From: [Redacted]@eur.nl>

Sent: vrijdag 7 april 2023 08:27

To: [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>

Cc: [Redacted]@eur.nl>

Subject: [Redacted]

Beste [Redacted]

Ik kwam er via via achter dat op 21 april [Redacted] op onze campus is uitgenodigd als spreker op een symposium over complotdenken.

<https://www.eur.nl/esl/evenementen/studiemiddag-complotdenken-2023-04-21>

[Redacted]
[Redacted]
[Redacted] Is er bij jullie een aanvraag externe spreker gedaan? Het lijkt me goed als we versneld alsnog de stappen van het protocol in ontwikkeling volgen en een afweging maken. Ik neem in de tussentijd ook contact op met [Redacted].

Hartelijke groet,

From: [redacted]
To: [redacted]
Cc: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#)
Bcc: [Integral Safety and Security Management, EUR](#)
Subject: RE: ESL/criminologie studie middag "complot denken"
Date: woensdag 12 april 2023 09:46:55
Attachments: [image001.png](#)

Besten,

Aandachtspunten:

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

[redacted]
[redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Beste [redacted]

Onze excuses voor het inschieten van dit overleg, echter zouden [redacted] kort met jullie telefonisch willen overleggen over de studiemiddag 'Complot denken' welke op 21 april op de agenda staat. Wij hopen dat jullie hier 20 minuten voor vrij kunnen maken.

Met vriendelijke groet, ook namens [redacted],

[redacted]

[Redacted]
[Redacted]
[Redacted]

Bezoekadres (Woudestein):

Burg. Oudlaan 50, [Redacted]

3062 PA Rotterdam

Postadres:

Postbus 1738, [Redacted]

3000 DR Rotterdam

M: [Redacted]

T: [Redacted]

E: [Redacted]

[Redacted]

From: [redacted]
To: [redacted]
Subject: FW: voorzet mail [redacted]
Date: donderdag 13 april 2023 15:51:24

Ter info

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 11:27
To: [redacted]@eur.nl>
Subject: FW: voorzet mail [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 09:33
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: FW: voorzet mail [redacted]

Fyi, dit is de laatste stand van zaken. Alleen [redacted] moet nog reageren. Ik jump in de auto, tot zo! Gr [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 09:29
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: RE: voorzet mail [redacted]

Beste allemaal, dan wordt de tekst voor nu als volgt. [redacted], heb jij aanvullingen of opmerkingen? Gr [redacted]

[redacted],

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 08:59
To: [redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: Re: voorzet mail [redacted]

Beste allen,

Ik kan me goed vinden in dit bericht, ook met de toevoegingen [redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

Hartelijke groet,

[redacted]
[redacted]

Op 13 apr. 2023 om 08:55 heeft [redacted]@law.eur.nl> het volgende geschreven:

Goedemorgen,

Dat is een kort en strak bericht, dat mij prima lijkt: zie hieronder nog een paar kleine puntjes.

Verder: ik begrijp dat mogelijk een derde partij (<https://www.emma.nl/>) het hele event overneemt: dat maakt onze communicatielijng volgens mij niet wezenlijk anders, maar ik heb wel gevraagd om contact op te nemen met jouw club, [redacted], om daar geen ruis te laten ontstaan en ook hier zorgvuldig handelen noodzakelijk is.

Hartelijke groeten, [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 07:21
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>
Subject: Fwd: voorzet mail cvb

Goedemorgen allen,

Zie hier de concept-tekst die vanuit de CvB mailbox verstuurd kan worden om de uitnodiging van [REDACTED] in te trekken. Graag jullie akkoord.

Hartelijke groet, [REDACTED]

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [REDACTED]@eur.nl>

Datum: 12 april 2023 om 18:51:21 CEST

Aan: [REDACTED]@eur.nl>

Onderwerp: voorzet mail [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

[REDACTED]

From: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#)
To: [REDACTED]
Cc: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#)
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot
Date: maandag 3 april 2023 10:55:05
Attachments: [image001.png](#)
[image002.png](#)
[image003.jpg](#)

Ha allen,

Hier moeten we mee aan de slag: ESL/criminologie heeft een roundtable-event over complotdenken georganiseerd op 21 april a.s. waarvoor ze [REDACTED] hebben uitgenodigd.

Zie mailwisseling met [REDACTED] van ESL, [REDACTED] en RFB hieronder. Ik heb dit vrijdag ook naar Integrale Veiligheid doorgestuurd.

Groeten,
[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]
W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: maandag 3 april 2023 09:51
To: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>](#); [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Ter info.

Er is voor deze bijeenkomst dus wel al een collegezaal gereserveerd.

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

[REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[Redacted]

From: [Redacted]@law.eur.nl>
Sent: maandag 3 april 2023 09:36
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [Redacted],

Daar heb ik geen ervaring mee, dus excuses dat het verzoek te laat bij jullie terecht is gekomen. We hebben zaal Theil C2-5, omdat de activiteit aan een vak gekoppeld is.

Met vriendelijke groet,

[Redacted]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: maandag 3 april 2023 09:20
To: [Redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [Redacted],

Aanvragen met gastsprekers dienen altijd uiterlijk 4 weken van tevoren bij ons bekend te zijn, omdat deze tijdig gecheckt dienen te worden door de afdelingen Press en Security. Ik heb je aanvraag nu doorgestuurd naar deze partijen om te kijken wat er nog mogelijk is. Klopt het dat er voor deze bijeenkomst nog geen zaal gereserveerd is?

Hartelijke groet / Kind regards,

[Redacted]

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

[Redacted]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[Redacted]

From: [Redacted]@eur.nl>

Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10

To: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>; Room and Facilities Bookings, EUR <rib@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[@Room and Facilities Bookings, EUR](mailto:[redacted]@Room.and.Facilities.Bookings.EUR) willen jullie svp contact opnemen met [redacted] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

Real Estate & Facilities

M [redacted]

W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>.

[redacted]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>

Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14

To: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Graag informeer ik u op verzoek van [redacted] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [redacted] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in

gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat zeker [REDACTED] uitnodigen niet zonder risico's is aangezien [REDACTED] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [REDACTED] en met stellingen om op te reageren, [REDACTED]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [REDACTED] aan [REDACTED]@law.eur.nl te sturen en niet naar [REDACTED] persoonlijke mailadres.

[REDACTED] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast

mee dat het van belang is [REDACTED]

Graag EUR Centraal via [REDACTED] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad [REDACTED] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Erasmus School of Law

T [REDACTED]

W www.esf.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738

3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [REDACTED], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [REDACTED] rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

[REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]

Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk binnen [REDACTED]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [REDACTED]. Onze gedachte daarachter is dat [REDACTED]. Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [REDACTED] plaatsvinden. Hoewel we denken dat [REDACTED], zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [REDACTED]. Hoewel wij denken dat [REDACTED], net zomin als de mogelijkheid dat de [REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [REDACTED]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [REDACTED], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#)
To: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#); [REDACTED]
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Date: maandag 3 april 2023 15:58:00
Attachments: [image003.jpg](#)
[image004.png](#)
[image005.png](#)
Importance: High

Beste allen,

Net sprak ik [REDACTED] even in het voorbijgaan, [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Hoe zitten jullie er in qua [REDACTED] Willen jullie nog actie ondernemen? [REDACTED]
[REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Sent: maandag 3 april 2023 10:55

To: [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl

Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Ha allen,

Hier moeten we mee aan de slag: ESL/criminologie heeft een roundtable-event over complotdenken georganiseerd op 21 april a.s. waarvoor ze [REDACTED] hebben uitgenodigd.

Zie mailwisseling met [REDACTED] van ESL, [REDACTED] en RFB hieronder. Ik heb dit vrijdag ook naar Integrale Veiligheid doorgestuurd.

Groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]

Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: maandag 3 april 2023 09:51

To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Ter info.

Er is voor deze bijeenkomst dus wel al een collegezaal gereserveerd.

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]

Room & Facilities Bookings

Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]

[REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: maandag 3 april 2023 09:36

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Daar heb ik geen ervaring mee, dus excuses dat het verzoek te laat bij jullie terecht is gekomen.
We hebben zaal Theil C2-5, omdat de activiteit aan een vak gekoppeld is.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: maandag 3 april 2023 09:20

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Aanvragen met gastsprekers dienen altijd uiterlijk 4 weken van tevoren bij ons bekend te zijn, omdat deze tijdig gecheckt dienen te worden door de afdelingen Press en Security.
Ik heb je aanvraag nu doorgestuurd naar deze partijen om te kijken wat er nog mogelijk is.
Klopt het dat er voor deze bijeenkomst nog geen zaal gereserveerd is?

Hartelijke groet / Kind regards,

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

From: <[@eur.nl](mailto:eur.nl)>
Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10
To: <[@law.eur.nl](mailto:eur.nl)>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte ,

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

 willen jullie svp contact opnemen met
over dit evenement.

Bij voorbaat dank

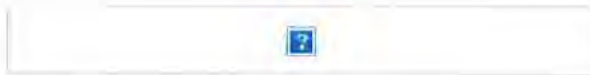
Met vriendelijke groet,

Real Estate & Facilities

M
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met <[@eur.nl](mailto:eur.nl)>.

Visiting address [redacted]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14
To: [redacted]@eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted]

Graag informeer ik u op verzoek van [redacted] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [redacted] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat zeker [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted] en met stellingen om op te reageren, [redacted]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

E [redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED] <[REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23
To: [REDACTED] <[REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [REDACTED] aan [REDACTED] <[REDACTED]@law.eur.nl> te sturen en niet naar [REDACTED] persoonlijke mailadres.

[REDACTED] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee dat het van belang is [REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
Graag EUR Centraal via [REDACTED] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad een [REDACTED] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]
Erasmus School of Law

T [REDACTED]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam
[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

Van [redacted] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [redacted], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [redacted] rechtszaak hebben bijgewoond, [redacted], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

Hartelijke groet,
[redacted]

From: [redacted]
Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk binnen [redacted]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aànstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [redacted] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [redacted]. Onze gedachte daarachter is [redacted]. Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [redacted] plaatsvinden. Hoewel we denken [redacted], zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [redacted] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [redacted]. Hoewel wij denken dat [redacted], net zomin als de mogelijkheid dat de [redacted] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [redacted]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [redacted], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#)
To: [REDACTED]
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot
Date: woensdag 21 juni 2023 15:05:04
Attachments: [image001.jpg](#)
[image002.png](#)
[image003.png](#)

Classification: Internal

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>
Sent: maandag 3 april 2023 16:18
To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag allen,

Heeft [REDACTED] ook een advies gegeven over evt. extra beveiliging?

Ik ben het met je eens dat [REDACTED] in elk geval op de hoogte moet zijn. Ook lijkt het me nuttig om [REDACTED]
[REDACTED]

Groeten,
[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>
Sent: maandag 3 april 2023 15:59
To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Importance: High

Beste allen,

Net sprak ik [REDACTED] even in het voorbijgaan, [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Hoe zitten jullie er in qua reputatie? Willen jullie nog actie ondernemen? Mij lijkt [REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Sent: maandag 3 april 2023 10:55

To: [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl

Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Ha allen,

Hier moeten we mee aan de slag: ESL/criminologie heeft een roundtable-event over complotdenken georganiseerd op 21 april a.s. waarvoor ze [REDACTED] hebben uitgenodigd.

Zie mailwisseling met [REDACTED] van ESL, [REDACTED] en RFB hieronder. Ik heb dit vrijdag ook naar Integrale Veiligheid doorgestuurd.

Groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]

Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

[REDACTED]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: maandag 3 april 2023 09:51

To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Ter info.

Er is voor deze bijeenkomst dus wel al een collegezaal gereserveerd.

Hartelijke groet / Kind regards,

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

From: <[@law.eur.nl](mailto:law.eur.nl)>
Sent: maandag 3 april 2023 09:36
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste ,

Daar heb ik geen ervaring mee, dus excuses dat het verzoek te laat bij jullie terecht is gekomen.
We hebben zaal Theil C2-5, omdat de activiteit aan een vak gekoppeld is.

Met vriendelijke groet,

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: maandag 3 april 2023 09:20
To: <[@law.eur.nl](mailto:law.eur.nl)>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste ,

Aanvragen met gastsprekers dienen altijd uiterlijk 4 weken van tevoren bij ons bekend te zijn,
omdat deze tijdig gecheckt dienen te worden door de afdelingen Press en Security.
Ik heb je aanvraag nu doorgestuurd naar deze partijen om te kijken wat er nog mogelijk is.
Klopt het dat er voor deze bijeenkomst nog geen zaal gereserveerd is?

Hartelijke groet / Kind regards,

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [redacted]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[redacted]

From: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>
Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10
To: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted]

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[@Room and Facilities Bookings, EUR](mailto:[redacted]@Room and Facilities Bookings, EUR) willen jullie svp contact opnemen met [redacted] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Real Estate & Facilities

M [redacted]
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>.

Visiting address [redacted] /
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

[redacted]

From: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>
Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14
To: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Graag informeer ik u op verzoek van [REDACTED] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [REDACTED] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [REDACTED] uitnodigen niet zonder risico's is aangezien [REDACTED] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [REDACTED] en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd [REDACTED]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [REDACTED] al aangaf, vinden wij [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED].

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [REDACTED] aan [REDACTED]@law.eur.nl te sturen en niet naar [REDACTED] persoonlijke mailadres.

[REDACTED] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee dat het van belang is [REDACTED]

Graag EUR Centraal via [REDACTED] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad [REDACTED] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Erasmus School of Law

T [REDACTED]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende

wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [REDACTED], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [REDACTED] rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

Hartelijke groet,
[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk [REDACTED]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [REDACTED]. Onze gedachte daarachter is [REDACTED]. Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [REDACTED] plaatsvinden. Hoewel we denken dat [REDACTED], zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [REDACTED]. Hoewel wij denken dat [REDACTED], net zomin als de mogelijkheid dat de [REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [REDACTED]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [REDACTED], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
To: [Room and Facilities Bookings, EUR](#); [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#); [REDACTED]
[Integral Safety and Security Management, EUR](#)
Cc: [REDACTED]
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Date: woensdag 5 april 2023 10:50:58
Attachments: [image001.jpg](#)
[image002.png](#)
[image003.png](#)

Beste allen,

We zijn er nog mee bezig, we verwachten vandaag met een advies te kunnen komen.

Hartelijke groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications
M [REDACTED]
W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 10:26
To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and
Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[Redacted]

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl; [Redacted]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [Redacted]@eur.nl; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [Redacted].

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [Redacted] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder [Redacted]

Groeten,
[Redacted]

[Redacted]

Marketing & Communications

M [Redacted]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02

To: [Redacted]@eur.nl; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...

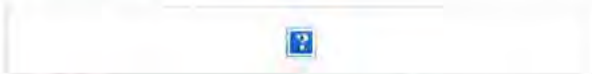
Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatsvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10
To: [REDACTED]@law.eur.nl>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[REDACTED] willen jullie svp contact opnemen met [REDACTED] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

Real Estate & Facilities

M [REDACTED]
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [REDACTED]@eur.nl).

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14
To: [redacted]@eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Graag informeer ik u op verzoek van [redacted] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [redacted] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted]) en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd dat [redacted]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted].

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

E [redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[redacted]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [redacted] aan [redacted]@law.eur.nl te sturen en niet naar [redacted] persoonlijke mailadres.

[redacted] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee dat het van belang is [redacted]

Graag EUR Centraal via [redacted] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad [redacted] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

Erasmus School of Law

T [redacted]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

[redacted]

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [REDACTED], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [REDACTED] rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

Hartelijke groet,
[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk [REDACTED]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [REDACTED]. Onze gedachte daarachter is [REDACTED]. Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [REDACTED] plaatsvinden. Hoewel we denken dat [REDACTED] zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [REDACTED]. Hoewel wij denken dat [REDACTED], net zomin als de mogelijkheid dat de [REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [REDACTED]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [REDACTED] anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
To: [REDACTED]
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Date: woensdag 5 april 2023 13:04:00
Attachments: [image001.jpg](#)
[image002.png](#)
[image003.png](#)

Hoi [REDACTED]

Dank voor je reactie.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 12:41
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Ik stel voor dat je deze vragen voorlegt aan [REDACTED]. Ik ben niet betrokken bij deze studiemiddag.

Vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl

[REDACTED]

[REDACTED]

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address
P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 12:22
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Importance: High

Hoi [REDACTED]

Dank voor je reactie! Het inhoudelijke deel en vrije woord snap ik op zich, [REDACTED]
[REDACTED] Daarom nog een paar vragen: Weet je om hoeveel studenten het gaat die met [REDACTED] in gesprek gaan? [REDACTED]
[REDACTED]. Zou je hierbij kunnen helpen [REDACTED]

- Waarom heeft de EUR/Criminologie [REDACTED] uitgenodigd?
- Kent de EUR/Criminologie [REDACTED] een bepaalde expertise toe aangezien [REDACTED] in gesprek gaat met wetenschappers en studenten, zo ja, welke expertise is dat?
- Nodigt de EUR/Criminologie vaker sprekers uit die [REDACTED]
[REDACTED]
- Wat is de toegevoegde waarde van deze sprekers voor de studenten?

Verder zou mijn advies zijn [REDACTED]

[REDACTED], zou je ons aub willen laten weten hoe jij hier tegen aan kijkt?

Hartelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
Marketing & Communications
M [REDACTED]
W www.eur.nl

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 11:42

To: [REDACTED]@eur.nl>

Cc: [REDACTED]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

In antwoord op jouw vraag, het betreft hier een op inhoud gedreven studiemiddag over
complotdenken. Ik zie [REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED] [eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)

[REDACTED]

[REDACTED]

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address
P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [REDACTED] [@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:48

To: [REDACTED] [eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Cc: [REDACTED] [@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Importance: High

Hoi [REDACTED],

Zie bijgaande vraag, ben jij hier nog verder mee gekomen? We horen graag hoe jij hierin staat.
We moeten vanuit M&C namelijk op korte termijn reageren.

Dank alvast voor je (spoedige) reactie!

Hartelijke groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]

Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:26

To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

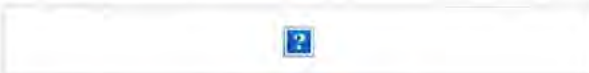
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED] /

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [REDACTED]

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [REDACTED]
[REDACTED] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder

Groeten,
[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...

Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED] /

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]
From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[@Room and Facilities Bookings, EUR](#) willen jullie svp contact opnemen met [REDACTED] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

Real Estate & Facilities

M [REDACTED]

W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [REDACTED] [@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)).

Visiting address [REDACTED] /

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [REDACTED] [@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14

To: [REDACTED] [@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Graag informeer ik u op verzoek van [REDACTED] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [REDACTED] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is aangezien [redacted] [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted]) en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd [redacted] [redacted] We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted] [redacted] [redacted] [redacted]

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted]

Assistant Professor

E [redacted]@law.eur.nl
W www.esl.eur.nl
M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[redacted]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [redacted] aan [redacted]@law.eur.nl te sturen en niet naar [redacted] persoonlijke mailadres.

[redacted] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee dat het van belang is dat [redacted] [redacted]

[REDACTED]
Graag EUR Centraal via [REDACTED] Real Estate & Facilities, informeren over het
voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR
Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad [REDACTED]
[REDACTED] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Erasmus School of Law

T [REDACTED]

W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738

3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [REDACTED], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [REDACTED] rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

[REDACTED]
[REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]

Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk [REDACTED]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, [REDACTED]. Onze gedachte daarachter is [REDACTED].

[REDACTED] Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [REDACTED] plaatsvinden. Hoewel we denken dat [REDACTED], zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [REDACTED]. Hoewel wij denken dat [REDACTED], net zomin als de mogelijkheid dat de [REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [REDACTED]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [REDACTED], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
To: [REDACTED]
Subject: Fwd: Overleg over studiemiddag Complot
Date: woensdag 5 april 2023 13:27:55
Attachments: [image001.jpg](#)
[image002.png](#)
[image003.png](#)

Beste [REDACTED]

Hierbij de mailwisseling ter informatie.

[REDACTED] [REDACTED]!

Hartelijke groet,

[REDACTED]

Verzonden vanuit [REDACTED]

Van: [REDACTED]@eur.nl>

Verzonden: Wednesday, April 5, 2023 1:16:33 PM

Aan: [REDACTED]@law.eur.nl>

CC: [REDACTED]@eur.nl>

Onderwerp: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Hopelijk ben je ervan op de hoogte dat M&C is gevraagd om [REDACTED] te adviseren over een bezoek van [REDACTED] aan jullie studiemiddag. Zie ook bijgaande mailwisseling. Zou je ons aub kunnen helpen met de onderstaande vragen? Dan kunnen we een goede afweging maken.

Daarbij is het ook van belang [REDACTED]
[REDACTED]. Zou je ons dit kunnen laten weten?

We kunnen ook nog even via MS teams overleggen.

Alvast hartelijk dank voor je spoedige reactie.

Met vriendelijke groeten,

[REDACTED]
[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 12:41
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste Monique,

Ik stel voor dat je deze vragen voorlegt aan [redacted]. Ik ben niet betrokken bij deze studiemiddag.
Vriendelijke groet,

[redacted]

M [redacted]
E rdegroot@ese.eur.nl

[redacted]

[redacted]

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address
P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 12:22
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Importance: High

Hoi [redacted]

Dank voor je reactie! Het inhoudelijke deel en vrije woord snap ik op zich, [redacted]
[redacted] Daarom nog een paar vragen: Weet je om hoeveel studenten het gaat die met [redacted] in gesprek gaan? [redacted]
[redacted]
[redacted]. Zou je hierbij kunnen

helpen [REDACTED]

- Waarom heeft de EUR/Criminologie [REDACTED] uitgenodigd?
- Kent de EUR/Criminologie [REDACTED] een bepaalde expertise toe aangezien [REDACTED] in gesprek gaat met wetenschappers en studenten, zo ja, welke expertise is dat?
- Nodigt de EUR/Criminologie vaker sprekers uit die [REDACTED] [REDACTED]?
- Wat is de toegevoegde waarde van deze sprekers voor de studenten?

Verder zou mijn advies zijn [REDACTED]

[REDACTED], zou je ons aub willen laten weten hoe jij hier tegen aan kijkt?

Hartelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]

Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: [REDACTED]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 11:42

To: [REDACTED]@eur.nl>

Cc: [REDACTED]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste Monique,

In antwoord op jouw vraag, het betreft hier een op inhoud gedreven studiemiddag over complotdenken. Ik zie [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

Communications

M [redacted]
E [redacted].eur.nl

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address
P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:48

To: [redacted].eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Importance: High

Hoi [redacted]

Zie bijgaande vraag, ben jij hier nog verder mee gekomen? We horen graag hoe jij hierin staat.
We moeten vanuit M&C namelijk op korte termijn reageren.

Dank alvast voor je (spoedige) reactie!

Hartelijke groeten,

[redacted]

[redacted]
[redacted]
Marketing & Communications

M [redacted]
W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:26

To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and
Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED]@eur.nl

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED] /
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR
<integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED]@eur.nl; Press Office Erasmus University Rotterdam,
EUR <press@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [REDACTED]

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [REDACTED]
[REDACTED] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder
[REDACTED]

Groeten,
[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]
W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02
To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...
Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]
From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>
Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10
To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[redacted] willen jullie svp contact opnemen met [redacted] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

Real Estate & Facilities

M [redacted]

W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [redacted]@eur.nl).

Visiting address [redacted] /

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [redacted]@law.eur.nl>

Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14

To: [redacted]@eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Graag informeer ik u op verzoek van [redacted] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [redacted] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted] en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd [redacted]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted].

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

E [redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[redacted]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [redacted]@law.eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [redacted] aan [redacted]@law.eur.nl te sturen en niet naar [redacted] persoonlijke mailadres.

[redacted] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee dat het van belang is [redacted]
[redacted]
[redacted]

Graag EUR Centraal via [redacted] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad [redacted] [redacted] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
Erasmus School of Law

T [REDACTED]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam
[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [REDACTED] en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [REDACTED] rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

[REDACTED]
[REDACTED]
Hartelijke groet,
[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk [REDACTED]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [REDACTED]. Onze gedachte daarachter is [REDACTED]

[REDACTED] Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [REDACTED] plaatsvinden. Hoewel we denken dat [REDACTED], zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [REDACTED]. Hoewel wij denken dat [REDACTED], net zomin als de mogelijkheid dat [REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [REDACTED] ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [REDACTED] anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
To: [Integral Safety and Security Management, EUR](#); [REDACTED]
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Date: woensdag 5 april 2023 13:32:00
Attachments: [image001.jpg](#)
[image002.png](#)
[image003.png](#)

Hi [REDACTED],

Ik heb nog contact gezocht met [REDACTED] die de middag heeft georganiseerd. Als ze heeft gereageerd, laat ik het weten.

Groet,

[REDACTED]

From: Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 11:28
To: [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Ha [REDACTED],

Jij hebt de politie gesproken afgelopen maandag; wil jij hier ook een korte terugkoppeling over geven?

[REDACTED] we wachten nog op extern advies – krijgen we hopelijk vanmiddag te horen.

Groeten,

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl
Sent: woensdag 5 april 2023 10:51
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

We zijn er nog mee bezig, we verwachten vandaag met een advies te kunnen komen.

Hartelijke groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:26

To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [REDACTED]

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [REDACTED] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder [REDACTED].

Groeten,
[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...

Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]

From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10

To: [REDACTED] <[REDACTED]@law.eur.nl>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[REDACTED] willen jullie svp contact opnemen met [REDACTED] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

Real Estate & Facilities

M [REDACTED]

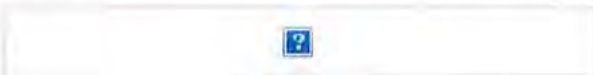
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>.

Visiting address [REDACTED] [REDACTED]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [REDACTED] <[REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14

To: [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Graag informeer ik u op verzoek van [REDACTED] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [REDACTED] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in

gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted] en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd [redacted]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted]

Met vriendelijke groet,

E [redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [redacted]@law.eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [redacted] aan [redacted]@law.eur.nl te sturen en niet naar [redacted] persoonlijke mailadres.

[redacted] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast

mee dat het van belang is [REDACTED]

Graag EUR Centraal via [REDACTED] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad [REDACTED] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Erasmus School of Law

T [REDACTED]

W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738

3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [REDACTED], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [REDACTED] rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

[REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]

Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk [REDACTED]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [REDACTED]. Onze gedachte daarachter is [REDACTED].

[REDACTED] Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [REDACTED] plaatsvinden. Hoewel we denken dat [REDACTED] zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [REDACTED]. Hoewel wij denken dat [REDACTED], net zomin als de mogelijkheid dat [REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [REDACTED]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [REDACTED], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED]
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot
Date: woensdag 5 april 2023 15:17:00
Attachments: [Studiemiddag Complotdenken - Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit \(21 april 2023\).pdf](#)
[TCC 2211-9507 2022_012_002 totaal.pdf](#)
[image001.jpg](#)
[image002.png](#)
[image003.png](#)

Importance: High

Hoi [REDACTED],

Zie bijgaande toelichting.

Wat mij betreft is ons advies: [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Wel adviseren wij [REDACTED].

Wat vind je hiervan?

Groet,

[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

[REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 14:58
To: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Zojuist spraken we elkaar telefonisch over de studiemiddag die we bij ESL organiseren over 'Complotdenken' op vrijdag 21 april aanstaande. Het programma en het themanummer dat de directe aanleiding voor de studiemiddag vormt, heb ik beide aan dit bericht gehecht.

Van u begrijp ik dat er zorgen zijn omtrent de aanwezigheid van [REDACTED]. Als organisatoren

zijn wij ons uiteraard bewust van het feit dat [REDACTED] participatie complicaties met zich kan meebrengen. Dat is juist de reden dat we ESL en daarna u hebben geïnformeerd. U vroeg echter om nog enige context en toelichting te geven op de reden van [REDACTED] aanwezigheid, de rol/expertise die we [REDACTED] al dan niet toebedelen, de plaats van [REDACTED] sprekers/sprekers [REDACTED] in ons curriculum en de toegevoegde waarde van deze spreker(s) voor de studenten.

Daarop antwoordde ik u telefonisch het volgende: Als redactielid van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit hebben we een themanummer over 'Complotdenken' uitgebracht. Dit tijdschrift past in een traditie van culturele en kritische criminologie, die onder meer aandacht heeft voor processen van criminalisering, de culturele inbedding en betekenisgeving van deviant gedrag voor betrokkenen zelf. Middels dit themanummer en de studiemiddag willen we professionals in de praktijk en studenten inzicht bieden in deze kwesties op het vlak van 'Complotdenken', een thema dat momenteel sterk de gemoederen in de samenleving beweegt.

Een van de kerngedachten achter zowel het themanummer als deze studiemiddag is dat om problemen in de samenleving aan te pakken, we die problemen moeten begrijpen. Dat kan niet enkel door er op een afstand naar te kijken en op beeldvorming *over* te varen, maar door in contact te komen met degenen die het betreft. In dit geval hebben we [REDACTED] uitgenodigd voor de studiemiddag. Zoals u in het programma kunt lezen, zijn de presentaties enkel bestemd voor bijdragen aan het themanummer. De [REDACTED] hebben we uitgenodigd als deelnemer aan de roundtable als representant van de groep waar het debat om gaat. Die roundtable discussie wordt geleid door [REDACTED] aan de hand van een aantal stellingen. Daarbij zullen zij de sprekers een aantal stellingen voorleggen waarop de deelnemers kunnen reageren en waarover zij met elkaar in gesprek kunnen. De regie ligt daarbij dus in handen van de discussieleiders.

Wat de kwestie van het uitnodigen van [REDACTED] personen in het kader van onderwijs, luidt het antwoord dat dit binnen de afdeling criminologie vaker voorkomt. Dit is inherent aan het vakgebied van criminologie. Criminologen komen in hun werk in diverse contexten in contact met personen die zich strafbaar gedragen of tegen strafbaar gedrag aanschurken. Daar ligt ook het antwoord op de vraag naar de toegevoegde waarde van de aanwezigheid van [REDACTED] voor de studenten in besloten. Hij maakt onderdeel uit van het type groepen waar zij later in hun functies mee te maken krijgen, of dit nu is als beleidsadviseur bij een gemeente, of bij reclassering, binnen DJI of als analist bij de politie. Wij zien het als onze taak om onze studenten daarop voor te bereiden en zo in staat te stellen zich tot [REDACTED] groepen te verhouden en mede daardoor constructieve oplossingen voor maatschappelijke problemen te zoeken.

Mocht u naar aanleiding van deze toelichting nog vragen hebben, dan hoor ik dat graag.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 13:37

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Ja hoor, bel je mij aub? [REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 13:34
To: [REDACTED]@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Daar was ik niet van op de hoogte. Het lijkt me [REDACTED]. Kan dat nu?

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 13:17
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot
Importance: High

Beste [REDACTED],

Hopelijk ben je ervan op de hoogte dat M&C is gevraagd om vanuit [REDACTED] te adviseren over een bezoek van [REDACTED] aan jullie studiemiddag. Zie ook bijgaande mailwisseling. Zou je ons aub kunnen helpen met de onderstaande vragen? Dan kunnen we een goede afweging maken.

Daarbij is het ook van belang [REDACTED]
[REDACTED] Zou je ons dit kunnen laten weten?

We kunnen ook nog even via MS teams overleggen.

Alvast hartelijk dank voor je spoedige reactie.

Met vriendelijke groeten,

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]
W www.eur.nl

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 12:41

To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Ik stel voor dat je deze vragen voorlegt aan [redacted]. Ik ben niet betrokken bij deze studiemiddag.

Vriendelijke groet,

[redacted]
Communications

M [redacted]
[redacted]@eur.nl

[redacted]

[redacted]

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address
P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 12:22

To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Importance: High

Hoi [redacted]

Dank voor je reactie! Het inhoudelijke deel en vrije woord snap ik op zich, [redacted].
[redacted] Daarom nog een paar vragen: Weet je om hoeveel studenten het gaat die met [redacted] in gesprek gaan? [redacted]

[redacted]. Zou je hierbij kunnen

helpen [redacted]?

- Waarom heeft de EUR/Criminologie [redacted] uitgenodigd?
- Kent de EUR/Criminologie [redacted] een bepaalde expertise toe aangezien [redacted] in gesprek gaat met wetenschappers en studenten, zo ja, welke expertise is dat?
- Nodigt de EUR/Criminologie vaker sprekers uit die [redacted] [redacted]?
- Wat is de toegevoegde waarde van deze sprekers voor de studenten?

Verder zou mijn advies zijn [redacted].

[redacted] zou je ons aub willen laten weten hoe jij hier tegen aan kijkt?

Hartelijke groet,

[redacted]

[redacted]
Marketing & Communications
M [redacted]
W www.eur.nl

[redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 11:42
To: [redacted]@eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

In antwoord op jouw vraag, het betreft hier een op inhoud gedreven studiemiddag over complotdenken. Ik zie [redacted]
[redacted]
[redacted]

Hartelijke groet,

[redacted]

Communications

M [REDACTED]
E [REDACTED].eur.nl

[REDACTED]

[REDACTED]

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address
P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [REDACTED]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:48

To: [REDACTED].eur.nl>

Cc: [REDACTED]@eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Importance: High

Hoi [REDACTED],

Zie bijgaande vraag, ben jij hier nog verder mee gekomen? We horen graag hoe jij hierin staat.
We moeten vanuit M&C namelijk op korte termijn reageren.

Dank alvast voor je (spoedige) reactie!

Hartelijke groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]
W www.eur.nl

[REDACTED]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:26

To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and
Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED]@eur.nl

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR
<integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED]@eur.nl; Press Office Erasmus University Rotterdam,
EUR <press@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [REDACTED],

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [REDACTED]
[REDACTED] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder
[REDACTED]

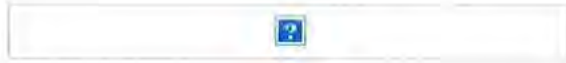
Groeten,
[REDACTED]

[REDACTED]

Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02

To: [redacted]@eur.nl>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...

Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatsvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [redacted]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10

To: [redacted]@law.eur.nl>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[redacted] willen jullie svp contact opnemen met [redacted] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

Real Estate & Facilities

M

W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [\[redacted\]@eur.nl](mailto: [redacted]@eur.nl).

Visiting address [redacted] /

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [redacted]@law.eur.nl>

Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14

To: [redacted]@eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Graag informeer ik u op verzoek van [redacted] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [redacted] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted] en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd [redacted]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted]

[redacted]

[REDACTED]
[REDACTED]

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

E: [REDACTED]@law.eur.nl

W: www.esl.eur.nl

M: [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [REDACTED] aan

[REDACTED]@law.eur.nl te sturen en niet naar [REDACTED] persoonlijke mailadres.

[REDACTED] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee dat het van belang is [REDACTED]

[REDACTED]

Graag EUR Centraal via [REDACTED] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad [REDACTED] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Erasmus School of Law

T [REDACTED]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam
[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [REDACTED], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [REDACTED] rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

[REDACTED]
[REDACTED]

Hartelijke groet,
[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk [REDACTED]
[REDACTED] Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, [REDACTED]. Onze

gedachte daarachter is [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED] Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [REDACTED]
plaatsvinden. Hoewel we denken dat [REDACTED], zijn wij ons
ervan bewust dat het uitnodigen van [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik
in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [REDACTED]
[REDACTED]. Hoewel wij denken dat [REDACTED]
[REDACTED], net zomin als de mogelijkheid dat de
[REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [REDACTED]
[REDACTED] ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik
eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [REDACTED]
[REDACTED], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar
deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

Studiemiddag Complotdenken

Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit

Datum: Vrijdag 21 april 2023

Plaats: Erasmus Universiteit Rotterdam, Burgemeester Oudlaan 50 (Theil C2- 5)

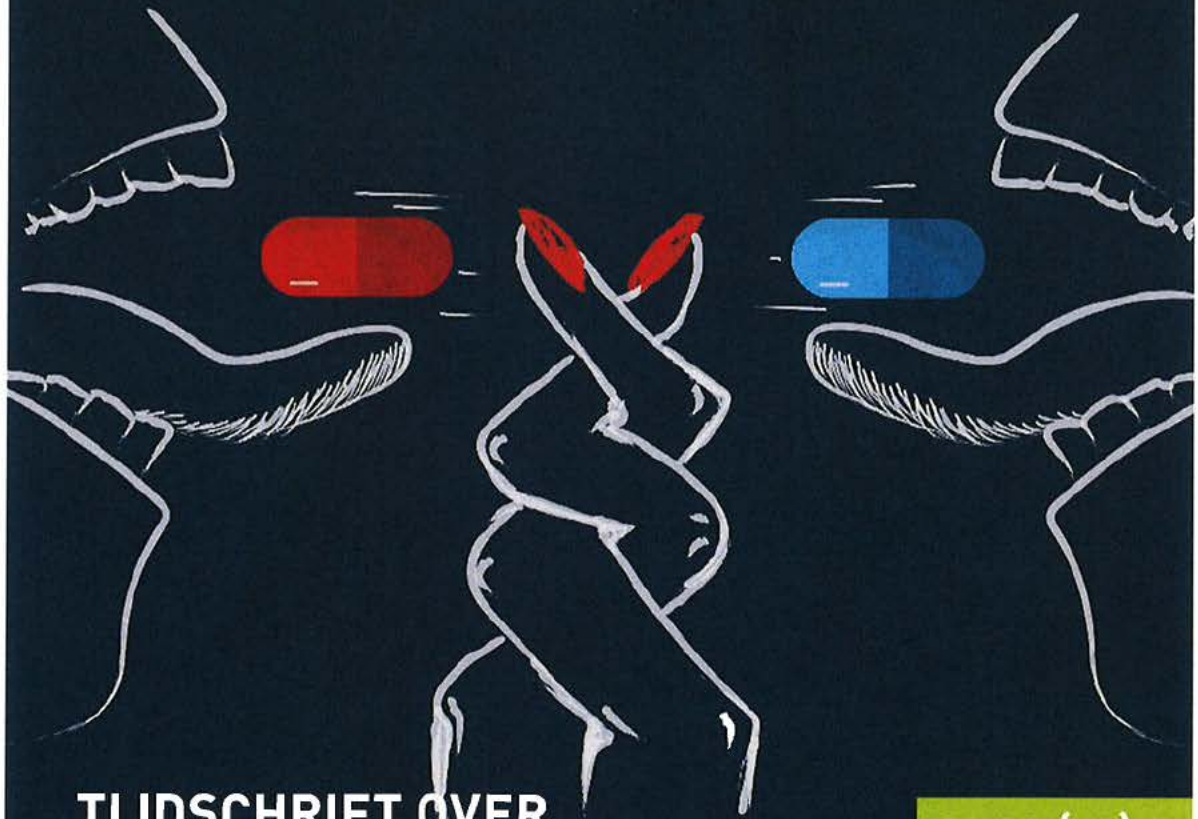
Het geloof in complotten staat sinds de coronapandemie vol in de aandacht en lijkt met de oorlog in de Oekraïne, de energiecrisis en inflatie allesbehalve aan kracht in te boeten. Wat houdt 'complotdenken' in? Welke historische ontwikkelingen zijn er omtrent complotdenken waar te nemen? Wat beweegt degenen die het label 'complotdenker' krijgen? Vormt complotdenken een probleem? En hoe zouden we met complotdenken om moeten gaan? Deze en andere vragen komen ter sprake tijdens de studiedag 'Complot' die wordt georganiseerd naar aanleiding van het gelijknamige themanummer van het *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit* (2022-2).

Programma:

13.00	Inloop met koffie
13.30	Welkom door de redactie van het themanummer
13.45	Introductie: Fiore Geelhoed (EUR)
14.15	De Protocollen van de Wijzen van Zion. Het judeo-maconniek complot als een eeuwige samenzwering: Marc Cools (UG) en Dina Siegel (UU).
14.45	Een (on)gelukkig huwelijk? Over de verrassende versmelting van spiritualiteit en complottheorieën: Jaron Harambam (VU)
15.15	Koffiepauze
15.30	Roundtable/debat o.l.v. Dina Siegel en Marc Cools (participanten: Kristof Verfaillie (Vrije Universiteit Brussel), Liesbeth van der Heide (Universiteit Leiden), Willem Engel (Voorwaarheid), Nawin Ramcharan (Erasmus Universiteit Rotterdam), Cees Zweistra (Erasmus Universiteit Rotterdam), Hans Moors (EMMA) en Joost Valk (oud-agent, beleidsadviseur gemeente Urk))
16.30	Vragen uit het publiek
17.00	Afsluiting en borrel

Aanmelding: uiterlijk 15 april 2023 via **Fiore Geelhoed**, geelhoed@law.eur.nl

C8.2

TIJDSCHRIFT OVER

2022 (12) 2

Cultuur & Criminaliteit

Thema: Complot

Editors: Fiore Geelhoed, Margo De Koster & Marc Cools

Boomcriminologie | Ook digitaal via tijdschriften.boomcriminologie.nl

Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit

Formule

Het *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit* is een onafhankelijk peer reviewed tijdschrift dat voor het Nederlandse taalgebied op een intellectueel scherpe, eigenzinnige en avontuurlijke wijze een hoogstaande bijdrage wil leveren aan het wetenschappelijk debat op het terrein van criminaliteit, cultuur en media. Het tijdschrift positioneert zich op het snijvlak van sociaal-wetenschappelijke disciplines, recht, filosofie, muziek, kunst en economie en bespreekt mondiale contexten, alsook de lokale, historische en culturele inbedding van deviant gedrag, criminaliteit en de maatschappelijke reactie daarop. Het tijdschrift stimuleert het inzenden van bijdragen op basis van uitdagend en vernieuwend empirisch onderzoek, evenals kritische reflecties over theorie en praktijk.

Redactie

De redactie wordt gevormd door:
Martina Althoff (Rijksuniversiteit Groningen)
Marc Cools (Universiteit Gent)
Tom Daems (Katholieke Universiteit Leuven)
Margo De Koster (Vrije Universiteit Brussel)
Fiore Geelhoed (Erasmus Universiteit Rotterdam)
Janine Janssen (Open Universiteit)
Hans Nelen (Maastricht University)
Olga Petintseva (Universiteit Gent)
Marc Schuilenburg (Vrije Universiteit Amsterdam)
Dina Siegel (Universiteit Utrecht)
Bas van Stokkom (Radboud Universiteit Nijmegen)
René van Swaaningen (Erasmus Universiteit Rotterdam)
Damián Zaitch (Universiteit Utrecht)

Redactiesecretariaat

Nettie Dekker
e-mail: toce@boomdenhaag.nl

Ontwerp omslag: www.ijzersterk.nu

Open Access-beleid

Zes maanden na verschijning van het artikel staat het de auteur vrij om de definitieve pdf van zijn wetenschappelijke publicatie op het internet toegankelijk te maken. Voor meer informatie zie www.boomdenhaag.nl/campagne/open-access-1. Boom criminologie gaat ervan uit dat de auteur akkoord is met de daar te vinden licentievoorzwaarden.

Uitgever

Boom criminologie
Hofweg 9D
Postbus 85576
2508 CG Den Haag
tel. 070-330 70 33
fax 070-330 70 30
e-mail info@boomcriminologie.nl
website www.boomcriminologie.nl

Abonnementen

Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit verschijnt drie keer per jaar. De abonnementsprijs bedraagt in 2022 € 111 (excl. btw) voor een online abonnement en € 124 (excl. btw, incl. verzendkosten) voor papier & online. Met een online abonnement heeft u toegang tot het volledige online archief en ontvangt u een e-mailaantekening. Met papier & online ontvangt u tevens de gedrukte exemplaren. Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan en worden stilzwijgend verlengd, tenzij het abonnement schriftelijk wordt opgezegd. Na afloop van het eerste abonnementsjaar dient u rekening te houden met een opzegtermijn van één

maand. Kijk op www.tijdschriften.boomjuridisch.nl voor meer informatie.

Wilt u een abonnement afsluiten of heeft u vragen? Neem dan contact op via klantenservice@boomdenhaag.nl of via telefoonnummer 070-330 70 33.

Voor zover het maken van verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet of de reprorechtregeling van Stichting Reprorecht dient daarvoor een billijke vergoeding te worden voldaan aan Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het verveelvoudigen en openbaar maken van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave als toelichting bij het onderwijs, bijvoorbeeld in een (digitale) leeromgeving of een reader (art. 16 Auteurswet), dient een regeling te worden getroffen met Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

ISSN 2211-9507

mvw
media voor vak
& wetenschap

Inhoudsopgave

Artikelen

Complot	3
Een inleiding	
<i>Fiore Geelhoed, Margo De Koster & Marc Cools</i>	

Een genealogie van het wetenschappelijk onderzoek naar complottheorieën	20
<i>Massimiliano Simons</i>	

De Protocollen van de Wijzen van Zion	40
Het judéo-maçonniek complot als een eeuwige samenzwering	
<i>Marc Cools & Dina Siegel</i>	

Complotdenken en extremisme	53
Complotnarratieven in de context van coronaprotesten	
<i>Jelle van Buuren</i>	

Essay

Een (on)gelukkig huwelijk?	72
Over de verrassende versmelting van spiritualiteit en complottheorieën	
<i>Jaron Harambam</i>	

Interview

Disconnecting the dots	81
Interview met 'debunker' Pepijn van Erp	
<i>Fiore Geelhoed</i>	

Essay

Het Nederlandse complotdenkersmilieu	91
Een verwrongen analyse	
<i>Bas van Stokkom</i>	

Voorbij de horizon

Bespreking van: Cees Zweistra, <i>Waarheidszoekers Wat bezielt complotdenkers?</i> , Uitgeverij Kok, 2021, ISBN 978-90-435-3666-0	101
<i>Fiore Geelhoed</i>	

Doka

Complotstickers in de openbare ruimte	108
---------------------------------------	-----

Summaries	109
Auteursgegevens	111

ARTIKELEN

Complot

Een inleiding

Fiore Geelhoed, Margo De Koster & Marc Cools

1. Inleiding

‘Beste medemens, ik denk dat je inmiddels een gevoel hebt dat er iets niet klopt aan onze huidige situatie, maar ik denk ook dat de vele slecht onderbouwde complottheorieën er inmiddels voor gezorgd kunnen hebben dat je afstand hebt genomen van zowel de bangmakerij van de media als van hen die de complottheorieën verspreiden. Toch hoop ik dat je even naar me luistert...’

Zo begint een in coronatijden veelvuldig gedeelde video van Tim Gielen: ‘The Great Reset’. Daarin legt hij uit hoe de coronacrisis onderdeel is van een complot, in gang gezet door een selecte groep van de machtigste personen ter aarde. Binnen dit complot werken zij samen met de WHO, westerse nationale overheden, farmaceutische bedrijven en de media. Het doel is om via een door de World Economic Forum gepropageerde economische Great Reset tot een nieuwe wereldorde te komen waarin deze elite alle macht naar zich toe trekt ten koste van gewone burgers die al hun bezittingen zullen verliezen. De afgelopen jaren zijn er tal van dergelijke verklaringen voor de mondiale pandemie de wereld in gebracht, via mediakanalen als BLCKBX.tv, café Weltschmerz, de Blauwe Tijger media en de Andere Krant in Nederland en Doorbraak en ReactNews in Vlaanderen, maar ook via sociale media als Facebook en Telegram. Complotnarratieven lijken sinds COVID-19 een opmars te maken, hoewel zowel complotten als complotdenken van alle tijden zijn. In die zin zijn het ‘complottijden’ waarin we leven en degenen die dachten dat ‘complotdenken’ zou verminderen zodra de coronamaatregelen de ijskast in konden, komen vooralsnog bedrogen uit. In plaats daarvan bouwen de nieuwgevormde netwerken van gelijkgestemden in anticipatie op een nieuwe ervaring van het virus en de daarmee gepaarde vrijheidsbeperkende maatregelen voort op hun diverse wereldbeelden, bijvoorbeeld door de oorlog tussen Rusland en Oekraïne in complotnarratieven een plek te geven (NCTV, 2022; Peeters & Willaert, 2022).

Deze actuele ontwikkelingen lenen zich voor een bespiegeling in dit tijdschrift. Zo staan vragen over wat ‘complotdenken’ is in verband met thema’s als cultuur, deviantie en criminaliteit, zoals in deze inleiding aan bod zal komen. Daarnaast leggen de maatschappelijke interacties rondom ‘complotdenken’ in de media, politiek en de samenleving dynamieken van labeling en stigmatisering bloot. In deze inleiding en dit themanummer als geheel beargumenteren wij daarom dat onderzoek en maatschappij baat kunnen hebben bij studies vanuit een kritisch of cultureel crimi-

nologisch perspectief. Om dit punt te maken, zullen we in het navolgende ingaan op de term ‘complotdenken’, de geschiedenis en ontwikkelingen die daarin rondom ‘complotdenken’ zichtbaar worden, wetenschappelijke inzichten betreffende dit fenomeen en de lessen die we daaruit menen te kunnen trekken. Bij deze bespreking zullen we aandacht besteden aan hoe deze terminologie niet alleen polarisatie en machtsverhoudingen in de samenleving weerspiegelt, maar ook binnen de wetenschap een botsing van diverse wetenschappelijke paradigma’s tot uiting brengt.

2. Complottheorieën en complotdenken als terminologisch mijnenveld

In de afgelopen jaren hebben veel academische studies over complotdenken het licht gezien. Bij een verkenning van literatuur over complotdenken stuitte we met een eerste zoekslag op een resultaat van meer dan 150 artikelen en boeken over dit thema voor alleen de jaren 2021 en 2022. Complotdenken is dan ook een thema dat zowel maatschappelijk als academisch leeft en – als men de inhoud van de genoemde publicaties erbij betreft – op beide terreinen de gemoederen beweegt. Het thema ‘complotdenken’ verlangt een positionering van degene die zich erover uitlaat, omdat in het gebruik van concepten als ‘complotdenken’ en zeker het gangbare ‘complottheorie’ al impliciet een normatief oordeel ligt besloten. Zo suggereert het gebruik van de termen ‘complottheorieën’ en ‘complotdenken’ al snel een stellingname ten opzichte van wat ‘waarheid’ is en wat ‘niet klopt’ en op zijn minst ‘nog niet bewezen’ is. Hoe ‘complotdenken’ wordt beschreven en geduid, weerspiegelt in het verlengde van die stellingname ten opzichte van ‘de waarheid’ een academische paradigmastrijd tussen enerzijds meer positivistische en anderzijds meer kritische, sociaal-constructivistische of postmodernistische perspectieven. Hoe valt hier een bij dit tijdschrift passende omgang mee te kiezen?

Om die omgang te kunnen bepalen, is allereerst een korte schets nodig van hoe onderzoek naar ‘complotdenken’ en de gebruikte terminologie en de definities daarvan zich hebben ontwikkeld. Studies naar ‘complotdenken’ zijn ondanks diepe historische wortels relatief jong. Hoewel de term tussen 1870 en 1970 al geleidelijk in het algemeen spraakgebruik terecht kwam (McKenzie-McHarg, 2020: 18), heeft Karl Popper de term in wetenschappelijke kringen op de kaart gezet door in 1945 in zijn *The Open Society and its Enemies* in het kader van totalitaire regimes uit fascistische en communistische hoek te spreken van een ‘*conspiracy theory of society*’ (Popper, 2002; 352). Deze omschrijft hij als ‘the view that an explanation of a social phenomenon consists in the discovery of the men or groups who are interested in the occurrence of this phenomenon (sometimes it is a hidden interest which has first to be revealed), and who have planned and conspired to bring it about’ (p. 352). In zijn ogen komen dergelijke complottheorieën voort uit de foutieve gedachte dat de maatschappij een psychologische oorsprong heeft in welbewuste en geplande menselijke daden, terwijl Popper stelt dat instituties en tradities juist ‘as a rule, the indirect, the unintended and often the unwanted by-products’ (p. 351) van op zich bewuste en bedoelde menselijke acties zijn. Daarbij waardeert Popper de denkwijze die in complotdenken ligt besloten over de maatschappij en de rol van de mens daarin als negatief en gevaarlijk, omdat het voer zou zijn voor totalitarisme (zie

voor Poppers analyse ook de bijdrage van Simons in dit nummer). Hij zet deze denkwijze bovendien af tegen een sociaalwetenschappelijke denkwijze, waarmee hij de kwalificatie van complotdenken als *'bad science'* heeft geïntroduceerd (Harambam, 2020: 12-14).

Een andere invloedrijke lezing van complottheorieën betreft die van Hofstadter (1964), die complottheorieën in het Amerikaanse rechts-populisme in zijn tijd duidt als gekenmerkt door een *'paranoid style'* en daarbij beklemtoont dat deze term 'is pejorative, and it is meant to be' (Hofstadter, 1964: 77). Hoewel Hofstadter stelt dat hij de term *paranoïde* niet in klinische zin gebruikt, heeft het gebruik van deze klinische termen wel effect gehad op het beeld dat al decennialang in wetenschappelijke kringen heerst. Waar Hofstadter primair een politieke stijl in pathologiserende bewoordingen bekritiseert en zich daarbij richt op het *fenomeen* complottheorie, verlegt hij in zijn essay de lens ook naar de *mens* daarachter. Hij doet dit in termen van 'the contemporary right-wing paranoid' (p. 83), 'the paranoid spokesman' (p. 84) en door de formulering 'we are all sufferers from history, but the paranoid is a double sufferer, since he is afflicted not only by the real world, with the rest of us, but by his fantasies as well' (Hofstadter, 1964: 86). In veel hedendaagse studies naar complottheorieën blijft Hofstadters woordgebruik naklinken, doordat er wordt gekeken en gezocht naar de achtergrondkenmerken, in het bijzonder de psychologische kenmerken en problemen bij degenen die complottheorieën onderschrijven in een zoektocht naar wat deze 'fantasten' mankeert (Butter & Knight, 2020a: 29-31). In de actuele Nederlandse en Vlaamse maatschappelijke context is deze visie eveneens te herkennen. Wellicht de meest expliciete vertaling daarvan betreft de tijdens de coronacrisis geïntroduceerde term 'wappie'.

Het is met name op het vlak van de normatieve oordelen en psychologische verklaringen voor complotdenken dat er in academische kringen de afgelopen twee decennia een discussie plaatsvindt. Zo wijzen verschillende auteurs erop dat dit normatieve oordeel een complicerende factor vormt voor in het bijzonder de definiëring van 'complotdenken'. Daar komt bij dat er tal van voorbeelden bestaan van uitgekomen complotten en dat complotdenken dus niet is af te doen als inherent 'fout' (Butter & Knight, 2020b; Harambam, 2020; McKenzie-McHarg, 2020: 24-26). Een andere complicerende factor betreft het feit dat de (wetenschappelijke) wereld het lang zonder de term 'complottheorieën' heeft gedaan, ondanks de lange en diverse geschiedenis van complotdenken waarbij er door de eeuwen heen verschillende vormen van complotdenken zijn te herkennen (Butter & Knight, 2020b: 4; McKenzie-McHarg, 2020: 18). Zoals Butter en Knight (2020b) stellen, is het daarom moeilijk 'to take the phenomenon for granted as a natural and immutable category' (p. 4), wat het definiëren van het concept bemoeilijkt.

Over welke conclusies moeten worden verbonden aan de erkenning van deze complicerende factoren nemen wij verschillende meningen waar in de literatuur. Op dit spectrum zijn er op het ene uiterste stemmen die pleiten voor het stoppen met het gebruik van de term (bijv. Coady, 2021). Daarnaast roepen anderen om alternatieven, zoals 'informatie deviantie' (Boullier, Kotras & Siles, 2021). Verderop op het spectrum bevinden zich academici die de term blijven gebruiken met erkenning van alle beperkingen en daar vanuit die erkenning een meer neutrale invulling aan proberen te geven (bijv. Butter & Knight, 2020b; Harambam, 2020). Het ande-

re uiterste van het spectrum wordt gevormd door onderzoekers die de term complottheorie in het geheel niet problematiseren en in plaats daarvan in pejoratieve zin blijven gebruiken (bijv. Furnham & Grover, 2021).

Vanuit een kritisch, maar ook pragmatisch perspectief, sluiten wij ons in dit themanummer aan bij de critici die de gebruikelijke termen als 'complotdenken' en 'complottheorie' hanteren met oog voor de beperkingen. Wij benaderen de termen complottheorieën en complotdenken als sociale constructies vanuit het dominante perspectief in de samenleving dat daaronder alternatieve sociale constructies van de werkelijkheid vat, waarbij een plan wordt verondersteld dat door bepaalde kwaadwillende belanghebbenden heimelijk wordt gesmeed ten nadele van anderen in de samenleving. Daarbij erkennen we dat sociale complotconstructies en de reacties daarop enerzijds een object van wetenschappers zijn om te bestuderen, maar dat wetenschappers anderzijds ook vormgeven aan 'complotdenken' als sociale constructie door de labels 'complottheorie' en 'complotdenken' te gebruiken en door in onderzoek 'complotdenkers' te onderscheiden van andere groepen in de samenleving. Vanuit die erkenning is het van belang om op zorgvuldige en genuanceerde wijze met dit thema om te gaan, bijvoorbeeld ten aanzien van de veronderstelde gevaren die complotdenken met zich meebrengt, zoals de door de NCTV gesignaleerde link met geweld tegen objecten of personen en de bespreking van complotdenken in termen van radicalisering en extremisme (NCTV, 2021a en b).

3. Complotdenken is van alle tijden, maar vandaag toch ook anders

Het wordt vaak herhaald, en historici bevestigen dat graag: complotdenken is van alle tijden. Meer nog, er is geen enkel tijdvak in de geschiedenis waarin geen sporen terug te vinden zijn van samenzweringstheorieën. Het is dan ook verrassend dat historici pas recent meer aandacht zijn gaan schenken aan dit fenomeen. Enkele perioden en regio's zijn inmiddels al beter onderzocht, zoals het oude Griekenland en Rome (Pagán, 2004 & 2012; Renterghem, 2022; Roisman, 2000), de Franse Revolutie (Linton et al., 2010; Tackett, 2000), het victoriaanse Engeland (Pionke, 2004) en de geschiedenis van de Verenigde Staten in het algemeen (Butter, 2014; Knight, 2004). Toch weten we nog maar bitter weinig over de diverse vormen en functies en over de verspreiding en receptie van complotdenken in het verleden, laat staan dat we solide uitspraken kunnen doen over de manieren waarop het verandert of net gelijk blijft doorheen de tijd. Dat is jammer, want daar worden vandaag precies allerlei beweringen over gemaakt, of het nu is om de universaliteit van complotdenken te benadrukken, of net het tegenovergestelde te doen: te wijzen op de contextgevoeligheid en veranderlijkheid ervan. Het is daarom dat Butter en Knight (2020a) onlangs beklemtoonden dat 'a far more sustained engagement with conspiracy theories is direly needed in historiography' (p. 38).

De eerste historische studies over complotdenken benaderden, net als andere disciplines onder impuls van Hofstadters *The Paranoid Style in American Politics*, complotdenken in de eerste plaats als een probleem, als een vorm van pathologisch of extremistisch gedachtegoed. Daarmee samenhangend hielden historici zich vooral bezig met de vraag of complottheorieën al dan niet waar zijn, waarbij ze vooral

uitgingen van de tweede optie en zo veel mogelijk historisch bewijsmateriaal gingen verzamelen om de theorieën te *debunkten* (Butter & Knight, 2020a). Veel van dit onderzoek heeft zich hopeloos vastgereden in eindeloze discussies over de authenticiteit en betrouwbaarheid van de aangeleverde bronnen en ‘feiten’. Hoe belangrijk zulke kritische reflectie ook is – we weten immers dat historische bronnen vaak onvolledig, beschadigd of vervalst zijn – het leverde geen nieuwe inzichten op in het wanneer, hoe en waarom van complotdenken in het verleden.

Daar heeft recent onderzoek in de cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis en de historische sociologie (cf. de sociologie van geruchten, zie ook Coady, 2006) gelukkig verandering in gebracht. Het is afgestapt van de ‘paranoïde lezing’ van complotdenken om er de sociale dimensies en context van te onderzoeken – waarbij complotdenken dus wordt opgevat als een ‘sociaal feit’ op zijn Durkheims. Deze studies vinden het net betekenisvol dat complottheorieën prominent aanwezig waren in het dagelijkse denken en discours in diverse contexten en samenlevingen in het verleden. Voor deze historici vormen complottheorieën dan ook een interessante spiegel of ‘allegorie’ van de opvattingen, machtsverhoudingen en spanningen in de samenleving in een welbepaalde periode. Naast deze meer sociologisch en antropologisch geïnspireerde benaderingen, en in nauwe samenhang daarmee, liet ook de *linguistic turn* haar sporen na in het historisch onderzoek over complotdenken. In het kielzog van literatuurwetenschappers, de historische school van het narrativisme en postmodernistische historici die hebben gewezen op de rol van verhalen in en over de geschiedenis, is men aandacht gaan schenken aan complotverhalen en -narratieven (Butter & Knight, 2020a). Die hebben volgens deze auteurs dezelfde sociale functie als andere historische verhalen (vertellen), met name zingeving, greep krijgen op een complexe werkelijkheid, en groepsvorming, en vormen slechts één genre van velen, naast heldenverhalen, scheppingsverhalen en ondergangsverhalen, bijvoorbeeld. Daarnaast stellen ze vast dat complotverhalen enkele heel eigen, maar ook klassieke narratologische structuren en *emplotment* hebben, waarover verder meer.

Enkele recente studies gaan nog verder en wagen zich aan het identificeren van evoluties over meerdere eeuwen heen en het maken van vergelijkingen tussen verleden en heden. Hier komt dus de zoektocht naar continuïteit en verandering in complotdenken doorheen de tijd centraal te staan. Dat is nodig, want zoals Zwierlein (2013) en Butter en Knight (2020a) ook opmerken, blijven cruciale vragen nog steeds onbeantwoord: is complotdenken een antropologische constante of een historisch bepaald veranderlijk fenomeen? En als verandering het dominante plaatje is, wat is er dan precies fundamenteel nieuw aan hedendaags complotdenken? En wat leren we daar dan uit over hoe we vandaag met het fenomeen moeten omgaan? Een eerste belangrijke verandering die door historici is aangestipt, is een verregaande semantische verschuiving. Zo is men de geschiedenis van het begrip ‘complottheorie’ zelf gaan bestuderen en stelde men vast dat dit pas vanaf het einde van de negentiende eeuw opduikt (McKenzie-McHarg, 2019). Een tweede interessante verschuiving, die onder meer door de Amerikaanse historicus Wood (1982) is aangehaald, is dat complotdenken van een aanvaarde naar een geproblematiseerde sociale praktijk is geëvolueerd. Zoals Massimiliano Simons ook in zijn bijdrage tot dit nummer toont, heeft dat wellicht te maken met een veranderend epistemolo-

gisch statuut van complotdenken, als gevolg van de Verlichting en de opkomst van de moderne wetenschappen vanaf het einde van de achttiende eeuw. Met de triomf van de ratio op allerlei vormen van bijgeloof en *common sense*, verkregen verhalen die niet aan de wetenschappelijke canon beantwoordden het statuut van volksverhalen of hoogstens pseudowetenschap. Het moderniseringsperspectief dat in deze studies centraal staat, heeft ook andere historici geïnspireerd om een strikt onderscheid te maken tussen premoderne en moderne vormen van complotdenken. De moderne variant zou het gevolg zijn van een nieuwe fase in het staatsvormingsproces, gekenmerkt door de vorming van moderne natiestaten en beginnende globalisering. Het gaat om een interessante denkpiste, maar deze studies kregen ook de terechte kritiek dat ze een relatief arbitraire opdeling in tijdvakken maken en te onkritisch staan ten opzichte van hun eigen moderniseringsdenken, door een radicale breuk met het verleden vanaf de negentiende eeuw te suggereren. De neiging om 'modern' complotdenken van klassiek complotdenken te onderscheiden is ook vandaag de dag te herkennen, zoals bij Muirhead en Rosenblums bespreking van actuele vormen van complotdenken in de Verenigde Staten en zoals Cees Zweistra (2021) in navolging van hun werk in zijn boek 'Waarheidszoekers' beargumenteert. Het is maar zeer de vraag of dit onderscheid tussen klassiek en modern complotdenken de toets der kritiek kan doorstaan, aldus Pepijn van Erp in een interview en Geelhoed in een boekbespreking van Zweistra's boek verderop in dit themanummer.

Er zijn nog twee andere langetermijnontwikkelingen die volgens historici het fenomeen van complotdenken merkkelijk veranderden doorheen de geschiedenis. Ten eerste is dat de politisering van veiligheid en uitbouw van publieke veiligheidszorg in Europa vanaf de vijftiende en zestiende eeuw: Zwierlein en De Graaf (2013: 7) spreken over een '(...) interwoven history', waarin '(imagined) conspiracies challenged new means of security production and vice versa'. Daarnaast heeft de groei van moderne massamedia – van de boekdrukkunst tot kranten en tv, tot internet en sociale media – een grote impact op de vorm, verspreiding en receptie van complotdenken (zie bijv. Klausnitzer, 2007; Peeters & Willaert, 2022). Op deze nieuwe elementen komen we aan het einde van de inleiding terug. In de hiernavolgende paragraaf bekijken we eerst de opvallende elementen van continuïteit doorheen de tijd die uit historische en recente complotstudies naar voren komen. Het gaat om recurrente patronen op het gebied van de inhoud, de vorm, de achtergronden en ook de verspreiding van complottheorieën (Pfahl-Traughber, 2002).

4. Inzichten uit historische studies en recente maatschappij- en gedragswetenschappen

Wat vertellen complotstudies over het verleden en heden ons tot dusver over complotdenken en complotdenkers? En welke relatie blijkt daaruit met de thema's cultuur en criminaliteit? Om deze vragen te beantwoorden, bespreken we achtereenvolgens het beeld dat historisch onderzoek en recent maatschappij- en gedragswetenschappelijk onderzoek geven over de inhoud van complotdenken,

welke duidingen aan complotdenken zijn gegeven en hoe complotdenken wordt verspreid.

4.1 Wat is de inhoud van complotdenken?

Wat betreft de inhoud van complotverhalen is allereerst onderscheid te maken naar wie deze complotten zouden smeden. Welbepaalde protagonisten en zondebokken keren telkens weer terug, en wat hen verbindt, is dat ze als ‘bedreigende of gevaarlijke andere’ worden opgevoerd (Pagán, 2012). De constructie van een vijandbeeld vormt de kern van elk complotdenken (klassenvijand, culturele of religieuze vijand, politieke vijand, de staat als vijand). We kunnen hierin drie belangrijke groepen onderscheiden: 1) outsiders en vreemden, ofwel marginale en minderheidsgroepen: denk aan de middeleeuwse pogroms, heksenjachten en jodenvervolgingen, maar ook zigeuners, christenen (Jesuiten), moslims, enzovoort; 2) geheime genootschappen die zogenaamd samenspannen met bovennatuurlijke krachten, zoals de Illuminati en vrijmetselaars; en 3) elites en machthebbers die zo het volk onderdrukken en zichzelf verrijken: zie bijvoorbeeld complottheorieën over de bankiers- en zakenwereld in de negentiende eeuw (Olmstead, 2018), maar ook ‘echte’ overheidscomplotten die werden ontmaskerd, zoals het Watergateschandaal. Samengevat: de hoofdrolspelers in complotten worden zowel in de marges als aan de onderkant en de top van de samenleving gesitueerd.

We zijn dan ook niet overtuigd door de stelling van Knight (2000) dat er doorheen de tijd een verschuiving zou zijn gebeurd van *secure* naar *insecure paranoia* – van één duidelijk afgebakende externe groep naar een anonieme vijand. De stereotiepe zondebokken zoals Joden en vrijmetselaars blijken bijzonder hardnekkig (wat ook blijkt uit de bijdrage van Cools en Siegel en het interview met Van Erp in dit nummer); het beeld van de boosdoeners verschijnt in de eerste plaats als een historische constante. Actuele complotdenkers wijzen geregeld in de vertrouwde richting, zoals die van zionisten, de zogenaamde Illuminati of de ‘Cabal’, waar invloedrijke personen die met complotten in verband worden gebracht, zoals Bill Gates, George Soros en regeringsleiders, onderdeel van uit zouden maken. De serie ‘De val van de Cabal’ die de bekende Nederlandse complotdenkster Janet Ossebaard heeft gemaakt, is daar een typerend voorbeeld van met de presentatie van zionisten en Illuminati als kwaadaardige krachten achter de complotten (Bitchute, 2022).

Tegelijkertijd wijst recent onderzoek op diversiteit in de thematiek die in complotdenken centraal staat. Er zouden bijvoorbeeld complotten worden gesmeed rondom COVID-19 en de schadelijkheid van chemtrails door vliegtuigen (Xiao, Cheshire & Bruckman, 2021). Andere thematiek betreft QAnon en satanisch kindermisbruik door heersende en kinderbloed drinkende elites (Bleakley, 2021), ‘the Great Replacement’ die uitgaat van een welbewuste omvolkingsstrategie waardoor het ‘witte ras’ met uitsterven wordt bedreigd (Obaidi, Kunst, Ozer & Kimel, 2021) en buitenaardse reptielen die ons zouden willen beheersen, zoals de bekende complotdenker David Icke stelt (Harambam & Aupers, 2021). Daarnaast zijn er complottheorieën rondom klimaatveranderingen die een hoax zouden zijn (Latkin et al., 2022), 5G-masten die schadelijk zouden zijn voor mensen (Buarque, 2022; Krsmarnović & Laskai, 2021) en op medisch vlak complotdenken ten aanzien van antidepressiva (Natoli & Marques, 2021) en – in relatie tot COVID-19 – rondom vaccina-

tie (Cislak et al., 2021). Dit is uiteraard geen uitputtende lijst. Het publiksboek *The Truth Is Out There* van socioloog Jaron Harambam, fotografe Marije Kuiper en grafisch ontwerper Roel Vaessen (2021), dat Bas van Stokkom in dit themanummer bespreekt, biedt een aanzienlijk doch evenmin uitputtend overzicht van de grote diversiteit aan thema's die in hedendaags complotdenken te herkennen zijn. Met de diversiteit valt zowel in het verleden als vandaag ook de fluiditeit van complotdenken op, in de zin dat er een versmelting plaatsvindt van (delen van) deze diverse complotnarratieven. Ter illustratie, de eerdergenoemde Janet Ossebaard combineert onder meer QAnon-gedachtegoed over kindermisbruik met – en in schijnbare navolging van David Icke – ideeën over de invloed van aliens op aarde en schade door chemtrails, vaccinatie en 5G-masten (Bitchute, 2022). Deze fluiditeit die de laatmoderne samenleving typeert, is overigens niet enkel in de thematiek van complottheorieën te herkennen, maar ook in hoe de meest uiteenlopende groepen elementen van dezelfde complottheorieën delen en elkaar op dat betreffende aspect te vinden (Bartlett & Miller, 2010). Deze tendens werd in de recente Nederlandse en Vlaamse praktijk zichtbaar bij weerstand tegen coronamaatregelen waar anti-vaxxers, QAnon-aanhangers en rechts-extremisten zich tijdens protesten groepeerden. Het essay van Harambam in dit themanummer biedt een typerend voorbeeld van 'deze versmelting' in de vorm van het 'huwelijk' dat extreemrechtse en spirituele groepen tijdens coronatijden (en daarvoor al) sloten.

4.2 Wat verklaart complotdenken?

Er is letterlijk een berg aan onderzoek dat zoekt naar verklaringen voor complotdenken. Veelal gebeurt dit in de vorm van een zoektocht naar correlaties tussen complotdenken en sociaal-demografische kenmerken, psychologische en persoonskenmerken, factoren op groepsniveau, politieke factoren, culturele factoren en andere maatschappelijke contextfactoren. Een uitputtend overzicht van alle aangedragen factoren die met complotdenken in verband staan valt niet te geven in het bestek van deze beknopte inleiding. We zullen ons daarom beperken tot het bieden van een overzicht van veelgenoemde factoren die relevant zijn in vanuit het perspectief van cultuur en criminaliteit. Allereerst lijkt het ontstaan van complottheorieën niet los te kunnen worden gezien van de bredere cultuur waarin complotten ontstaan. Complottheorieën variëren naar tijd en plaats. Zo wijzen Van Prooijen en Douglas (2017) op de variatie in complottheorieën in relatie tot de actuele maatschappelijke context. Zij stellen dat complottheorieën pieken in tijden van sociale crisis, zoals snelle maatschappelijke veranderingen en (bijbehorende) onzekerheden (Van Prooijen & Douglas, 2017). In zijn etnografische en juist sociologische studie wijst Harambam (2020) eveneens op de onzekere tijden die complotdenken voeden door de betekenis, identiteit en houvast die complottheorieën mensen geven, zoals al eerder aangestipt in deze inleiding.

Op het individuele en groepsniveau betreffen gangbare verklaringen onder meer de relevantie van emoties, identiteit en status, *belonging*, de zoektocht naar houvast en betekenisgeving, en macht (Douglas et al., 2019; Harambam, 2020): thema's die binnen de culturele criminologie een centrale plaats innemen. Ter illustratie: kwetsbare groepen in de samenleving die zich machteloos en/of in de steek gelaten voelen, zouden meer geneigd zijn tot complotdenken (Van Buuren, 2016;

Uscinski & Parent, 2014). Het gevoel van machteloosheid raakt aan politieke factoren die in verband worden gebracht met complotdenken. Deze factoren betreffen bijvoorbeeld institutioneel wantrouwen, een gepercipieerd gebrek aan politieke invloed en extreemrechtse of (in mindere mate) extreemlinkse overtuigingen (zie bijv. Imhoff et al., 2022; Mulukom et al., 2022). Daarmee zou complotdenken blijken te geven van als oneerlijk beleefde machtsverhoudingen in de samenleving. Complotdenken en polarisatie zouden elkaar in dergelijke contexten wederzijds voeden, waarmee breuklijnen tussen diverse groepen in de samenleving zichtbaar worden (Van Buuren, 2016; Douglas et al., 2019; Van Prooijen, Spadaro & Wang, 2022).

De genoemde machtsverhoudingen en breuklijnen zijn gerelateerd aan de rol die de overheid bij complotdenken speelt. Hoe draagt de overheid zelf bij aan complotdenken? Hoe reageert de overheid op complotdenken en hoe effectief is die reactie? Uit studies zijn meerdere indicaties af te leiden dat overheden in elk geval deels medeverantwoordelijk zijn voor complotdenken, veelal door de onbedoelde neveneffecten van hun eigen handelen. Zo stellen diverse onderzoekers dat complotdenken een vorm van (terechte) maatschappijkritiek kan zijn; complotdenken wijst vaak op een gebrek aan transparantie van overheidsbeleid en maakt kwetsbare groepen en hun grieven zichtbaar (Van Buuren, 2016; Douglas et al., 2019; Harambam, 2020). Dit staat in verband met het hierboven besproken gebrek aan vertrouwen in instituties, zoals de overheid. De recente toeslagenaffaire waarbij de Nederlandse belastingdienst jarenlang onrechtmatig etnisch heeft geprofileerd en ten onrechte duizenden ouders in financiële problemen heeft gebracht, biedt hiervoor een illustratief voorbeeld. In plaats van deze fout tijdig te erkennen en het beleid te corrigeren, heeft deze praktijk jaren kunnen voortduren en hebben diverse kabinetten zelfs gepoogd om deze praktijken onder het tapijt te vegen.

Ook in haar reactie op complotdenken kan de overheid, net zoals andere betrokken instituties overigens, ongewenste neveneffecten teweegbrengen. Al zijn die gevolgen nog onvoldoende onderzocht, het is een legitieme vraag of die reacties wel altijd zo constructief zijn. Wat is bijvoorbeeld de consequentie van het aan banden leggen van de verspreiding van complotverhalen? Wijken geïnteresseerden niet uit van mainstream sociale media platforms naar dark platforms (vgl. Zeng & Schäfer, 2021)? Worden ze niet juist in hun denkbeelden gesterkt? Die laatste vraag speelt evenzeer bij overheidsgeweld bij demonstraties. Zelfs het propageren van de 'echte waarheid' tegenover complotverhalen kan averechts uitpakken. Waar diverse auteurs al beargumenteren dat 'debunken' geen zin heeft wanneer men al in complottheorieën is gaan geloven (zie bijv. Douglas, 2021), opperen Sobo en Drążkiewicz (2021) in zoveel woorden dat de bemoeienis van de overheid met haar burgers door de verspreiding van 'de juiste kennis' het beeld van een controlerende, manipulerende overheid juist kan bevestigen. En hoe zit het met het proces van het labelen als 'complotdenken'? Wekken dergelijke keuzes van de overheid niet juist polarisatie, stigmatisering en *othering* in de hand (Young, 2007; zie ook de boekbespreking van Zweistra's boek door Geelhoed in dit themanummer)?

4.3 Vorm en verspreiding van complotdenken

Wat betreft de uitingsvormen van complotdenken wordt de verbondenheid van complotdenken met (sub)cultuur zichtbaar. Dit gebeurt in taal en symbolen, in

afbeeldingen, maar ook in muziek, van de hiphop van Jay-Z tot de indie-rock van Muse, en in literatuur en ‘conspiracy cinema’, zoals bij de Da Vinci Code (Douglas et al., 2019; Gosa, 2011). Op het vlak van de taalkundige dimensie hebben literatuurwetenschappers en andere onderzoekers narratologische analyse en discoursanalyse toegepast op complotverhalen. Zij stelden vast dat bepaalde vormelijke patronen telkens terugkeren. Discursieve strategieën zoals wij-zij tegenstellingen, hyperbolen en een apocalyptisch woordgebruik om de vijand en de urgentie van de dreiging te schetsen, worden vaak afgewisseld met specifieke narratologische structuren of *emplotment*, als de nakende onthulling van het complot en de held-detective die de strijd aanbindt met *the powers that be* (Klausnitzer, 2007; Renterghem, 2022; Tuters & Willaert, in druk; Wisnicki, 2008).

Ook de verspreiding is veel veranderd, doordat deze vandaag sneller en op grotere schaal dan ooit gebeurt, met name door de opkomst van internet en sociale media. In Nederland sprak Arjan Lubach in zijn satirische programma in oktober 2021 van een ‘fabeltjesfuik’ waar mensen via kanalen als YouTube in terecht zouden komen. Los van dergelijke kwalificaties, wijzen diverse wetenschappelijke studies op de essentiële rol die internet en sociale media spelen in de verspreiding van complotnarratieven (o.m. Peeters & Willaert, 2022). Naast deze veranderingen is dan weer een interessante constante dat feitelijke en fictionele complotverhalen vaak verstrengeld geraken. Of zoals Butter en Knight (2020a) opmerken in verband met de beruchte Protocollen van de Wijzen van Zion, die aan bod komen in de bijdrage van Cools en Siegel tot dit nummer: ‘While it is common knowledge that one of the most notorious conspiracy text of all times, The Protocols of the Elders of Zion, is a forgery, it is less well-known that the text is in large parts a plagiarism of a nineteenth-century German novel (...) Moreover, scholars cannot entirely rule out the possibility that the Protocols was originally intended as a satire of anti-Jesuit conspiracy theories, and thus clearly as fiction’ (p. 39). Deze verstrengeling van feit en fictie in de media is eveneens aangetoond voor narratieven over misdaad en misdadigers in het verleden (Emsley, 2007). Het suggereert allemaal dat de verspreiding en receptie van complotverhalen best in meerdere media tegelijkertijd wordt onderzocht – wat dat onderzoek er uiteraard niet eenvoudiger op maakt.

5. Denkrichtingen voor complotdenken in relatie tot cultuur en criminaliteit

Concrete lessen kunnen we niet trekken uit het weinige dat we al weten over verandering en continuïteit in complotdenken doorheen de tijd, hoogstens een aantal pistes aanreiken die eigenlijk voor de hand liggen. Complotdenken is niet nieuw, dat is wel duidelijk – als men het ontstaan van de term zelf buiten beschouwing laat – maar verschijnt vandaag toch ook als wezenlijk anders dan in vroegere perioden. Men kan veronderstellen dat het fenomeen nieuwe culturele dimensies heeft gekregen door drie recente ontwikkelingen in de westerse cultuur, die elkaar onderling versterken: een veranderde notie van waarheid, een toenemend wantrouwen naar de overheid, en de groei van het internet en online massamedia. In zijn werk ‘Hysterie’ (2019) duidt Marc Schuilenburg de huidige samenleving als een *post-truth society*, waarin er een groot wederzijds wantrouwen heerst tussen burgers en

politici, wiens statistieken en nieuwsberichten niet langer als betrouwbaar en soms zelfs als *fake news* worden weggezet. Het weinig coherente en continu veranderende overheidsbeleid (Schuilenburg spreekt over *liquid policy*, naar Bauman) helpt niet om burgers gerust te stellen, wel integendeel. Op het gebied van veiligheid leidt dat volgens Schuilenburg tot een soort neerwaartse spiraal: hoewel de samenleving veiliger is dan ooit, nemen de onveiligheidsgevoelens van burgers enkel toe, en het veiligheidsbeleid met zijn punitief populisme en 'tsunami aan nieuwe wetten en maatregelen' (Schuilenburg, 2019: 12) zorgt enkel voor meer onbehagen en angst. Sommige burgers gaan hierin een bewuste strategie zien van de overheid die angst zou zaaien om haar macht en controle over de bevolking steeds verder uit te breiden, en dat kan bijdragen aan complotdenken.

Door de groei van online (sociale) media kunnen complotverhalen daarnaast ook steeds sneller en op steeds grotere schaal worden verspreid. Naast de mainstream platformen spelen daarbij vooral alternatieve, 'donkere' online platformen een rol: daar gebeurt geen of minimale *content moderation* en kunnen 'deplatformed actors', die omwille van hun uitlatingen van de mainstream kanalen zijn geweerd, ongehinderd 'alternatieve feiten' en verhalen uitwisselen (Zeng & Schäfer, 2021). Voor de betrokken online communities van gelijkgezinden vormen deze platformen belangrijke kanalen om vrij hun mening te kunnen uiten en informatie te delen, maar gezien het meestal om relatief gesloten groepen gaat, kunnen ze snel in echokamers veranderen, waarin telkens dezelfde 'waarheden' worden herbevestigd en de leden zich volledig op de eigen groep terugplooiën en afzonderen van de rest van de samenleving (Peeters & Willaert, 2022).

Naast deze culturele denkpiste zijn eveneens contouren te schetsen voor hoe te kijken naar de relatie tussen complotdenken en deviantie en criminaliteit. Diverse auteurs wijzen erop dat een geloof in complottheorieën kan bijdragen aan vooroordelen, polarisatie en conflicten tussen groepen, (politieke) apathie en verminderd sociaal gedrag, criminaliteit, geweld en extremisme (Douglas et al., 2019; Van Prooijen, Spadaro & Wang, 2022). Via het nieuws hebben we hiervan een variëteit aan uitingvormen langs zien komen, zoals de bestorming van het Capitool, brandstichting bij 5G- (en 4G-) masten en COVID19-testlocaties, brandende fakkels voor deuren van ministers, maar ook scheldpartijen op het Haagse Binnenhof en burgerlijke ongehoorzaamheid en protesten rondom coronamaatregelen. De veroordeling van de Amerikaanse complotdenker Alex Jones begin augustus 2022 vanwege het ontkennen van de Sandy Hook shootings en het leed dat hij met deze 'laster' de ouders van sommige slachtoffers heeft aangedaan, en ook de in 2022 gestarte procedure tegen Willem Engel wegens opruiing zijn hiervan twee concrete voorbeelden.

Het verband tussen complotdenken, extremisme en gewelddadig gedrag is in diverse studies nader onderzocht (zie bijv. Bartlett & Miller, 2010; Garry, Walther, Mohamed & Mohammed, 2021; Jolley & Paterson, 2020; Rousis, Richard & Wang, 2020; Vegetti & Littvay, 2022). Er zijn echter eveneens auteurs die dit verband nuanceren, daarbij wijzend op de enorme diversiteit onder complotdenkers qua attitudes en gedrag, waardoor volgens hen geweld een uitzondering is (Van Buuren, 2016; Harambam, 2020). Ter onderbouwing van deze nuancering valt in ieder geval op te merken dat de onderzoeken die het verband tussen complotdenken en

radicalisering of extremisme leggen, gericht zijn op attitudes en niet zozeer op daadwerkelijk gedrag. Een nuancering van het verband is dan op zijn minst op zijn plaats vanuit de realisatie dat in extremismestudies inmiddels wordt erkend dat attitudes en gedragingen twee verschillende kanten van radicalisering betreffen die niet samen hoeven te gaan (zie het tweepiramidenmodel van McCauley & Moskalenko, 2017). Van Buuren zal in dit themanummer nader ingaan op de relatie tussen extremisme en complotdenken.

In lijn met deze nuancering wijst de grote verscheidenheid aan manifestaties en actoren van complotdenken in het verleden op de nood aan nuance: 'de' complottheorie en 'de' complotdenker hebben nooit bestaan. Complotdenken kent uiteenlopende vormen en functies en de mensen die ze verspreiden of er waarde aan hechten, komen uit alle lagen en groepen van de samenleving – en kunnen bezwaarlijk allemaal als 'complotdenkers' worden afgeschilderd. Het gebruik van het label 'complotdenken' en 'complotdenker' is daarmee een politieke kwestie en kan politieke belangen dienen. Daarbij aansluitend lijkt het aangewezen, zoals recent is gesuggereerd (o.m. Butter & Knight, 2020a; Simons, 2017; Aupers & Harambam, 2021), om de 'paranoïde lens' achterwege te laten en complotdenken te bekijken als een sociaal fenomeen met diverse mogelijke sociale functies, van zingeving en groepsvorming tot kritiek op gevestigde vertogen en machtsrelaties. Het is nodig om het fenomeen en alle daarbij betrokken actoren en hun sociale reacties/interacties nauwgezet te bestuderen en er de logica en potentiële gevolgen van te doorgronden. Dit draagt enerzijds bij aan het kunnen ingrijpen wanneer complotdenken omslaat in haatspraak en fysiek geweld, want ook daarvan zijn meerdere voorbeelden terug te vinden in de geschiedenis. Of, zoals Uscinski (2018) het samenvat:

'Conspiracy theories are not fringe ideas, tucked away in society's dark corners. Conspiracy theories are everywhere, and like other ideas they have consequences (...) Whether we are examining accounts of ancient Rome, medieval Europe, or twentieth-century America, conspiracy theories have inspired millions to take action. Scares, panics, purges, and bloodshed have sometimes been the result.'

Anderzijds zullen we middels onderzoek verder moeten kijken dan enkel het complotdenken, de complotdenkers en hun gedragingen. Ook de rol van de overheid en andere betrokken publieke en private partijen verdienen aandacht vanuit criminologische kennis over processen van labeling en stigmatisering. Immers, door problemen bij en onbedoelde gevolgen van de interactie tussen de verschillende betrokken partijen scherp te krijgen, kunnen we op zoek gaan naar alternatieve paden die de interactiespiraal om helpen buigen en zo bijvoorbeeld kritiek op de macht hoorbaar maken en tegelijkertijd polarisatie en *othering* (Young, 2007) helpen tegengaan.

Het is dus van belang dat we complotdenken – in woorden van Bertuzzi (2021) – 'serieus nemen' als onderwerp van studie vanuit een kritisch, cultureel en criminologisch perspectief. In dit themanummer pakken we die handschoen op door verschillende auteurs en soms elkaar tegensprekende stemmen een platform te

bieden. We hopen daarmee de criminologische discussie over het onderwerp aan te zwengelen. In het voorgaande is al een deel van de bijdragen in dit nummer de revue gepasseerd, dus we beperken ons hier tot een kort totaaloverzicht.

In de bijdragen komen diverse dimensies van complotdenken aan bod, namelijk de terminologie, het fenomeen complotdenken in verschillende verschijningsvormen en de reactie op complotdenken. Het startpunt wordt gevormd door **Massimiliano Simons**, die in zijn artikel kritisch reflecteert op de term en problematisering van complottheorieën door de eeuwen heen. De daaropvolgende drie bijdragen belichten op diverse wijzen het fenomeen complotdenken. In het artikel van **Marc Cools en Dina Siegel** staan de in uiteenlopende complottheorieën terugkerende 'Protocollen van de Wijzen van Zion' centraal. Cools en Siegel bespreken de symboliek van deze Protocollen, waarna zij onderzoeken hoe deze vervalsing in de loop van de tijd op blijft komen duiken in complotverhalen. De relatie tussen complotdenken tot criminaliteit en geweld vormt de focus van het derde artikel van dit themanummer. Daarin houdt **Jelle van Buuren** de relatie tussen complotdenken en extremisme tegen het licht. Hij richt zich daarbij op de vraag 'hoe de dynamiek van protestbewegingen extremisme en politiek geweld kan verklaren en in hoeverre complottheorieën daar (ook) een rol bij spelen'. Een laatste bijdrage over het fenomeen volgt in het essay van **Jaron Harambam**. Hij reflecteert op de overlap tussen spiritualiteit en (rechts-populistisch) complotdenken die in coronatijden in het oog sprong en die menig wenkbrauw deed fronsen. Hoe valt die 'versmelting' te begrijpen? Wat betreft reacties op complotdenken besteden we in dit themanummer aandacht aan het zogenaamde 'debunken' van complottheorieën. Heeft debunken eigenlijk wel zin? In dit kader bevat dit nummer een verslag van een door Fiore Geelhoed gehouden interview met de bekende complotdebunker **Pepijn van Erp** betreffende zijn visie op ontwikkelingen in complotdenken, zijn motivatie voor en vooral de zin van 'debunken'. Daaruit blijkt dat hij en complotdenkers wellicht meer op elkaar lijken dan men zou verwachten. Voorts bevat dit themanummer twee boekbesprekingen. **Bas van Stokkom** bespreekt in essayvorm het samenwerkingsproject en publieksboek *The Truth Is Out There* (2021) van socioloog Jaron Harambam, fotografe Marije Kuiper en grafisch ontwerper Roel Vaessen waarin zij diverse complotten en complotdenkers een platform bieden. Daarna volgt een bespreking van het boek *Waarheidszoekers* (2021) van Cees Zweistra door **Fiore Geelhoed**. Het themanummer sluit af met een 'Doka' met daarin beelden van complotstickers in de openbare ruimte.

Literatuur

- Bartlett, J. & Miller, C. (2010). *The Power of Unreason: Conspiracy Theories, Extremism and Counter-terrorism*. London: Demos.
- Bitchute (2022). #Janet Ossebaard. <https://www.bitchute.com/hashtag/janet-ossebaard>.
- Bleakley, P. (2021). Panic, pizza and mainstreaming the alt-right: A social media analysis of Pizzagate and the rise of the QAnon conspiracy. *Current Sociology*. doi.org/10.1177/001139212111034896

- Boullier, H., Kotras, B. & Siles, I. (2021). Uncertain Knowledge. Studying 'Truth' and 'Conspiracies' in the Digital Age. *RESET*, 10, 1-22. doi.org/10.4000/reset.2750
- Buarque, B. (2022). Is It Conspiracy or 'Truth'? Examining the Legitimation of the 5G Conspiracy Theory during the Covid-19 Pandemic, *Social Epistemology*, 36(3), 317-328. doi: 10.1080/02691728.2022.2040636
- Butter, M. (2014). *Plots, designs, and schemes: American conspiracy theories from the Puritans to the present*. Berlin/ Boston: de Gruyter.
- Butter, M. & Knight, P. (2020a). Conspiracy Theory in Historical, Cultural and Literary Studies. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 28-42). London: Routledge.
- Butter, M. & Knight, P. (2020b). General introduction. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 1-8). London: Routledge.
- Buuren, J. van (2016). *Doelwit Den Haag? Complotconstructies en systeemhaat in Nederland 2000-2014* (diss.). Leiden: Institute of Security and Global Affairs, Governance and Global Affairs, Leiden University.
- Byford, J. (2021). Conspiracy Theories. In S. Goldberg, S. Ury & K.I. Weiser (red.). *Key concepts in the study of antisemitism* (Palgrave critical studies of antisemitism and racism (pp. 79-92). Palgrave Macmillan. doi.org/10.1007/978-3-030-51658-1
- Cislak, A., Marchlewska, M., Wojcik, A.D., Śliwiński, K., Molenda, Z., Szczepańska, D. & Cichocka, A. (2021). National narcissism and support for voluntary vaccination policy: The mediating role of vaccination conspiracy beliefs. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(5), 701-719. doi.org/10.1177/1368430220959451
- Coady, D. (2021). Conspiracy theory as heresy. *Educational Philosophy and Theory*. doi:10.1080/00131857.2021.1917364
- Coyle, C., Yi, G., Winiker, A. & German, D. (2022). The association between climate change attitudes and covid-19 attitudes: the link is more than political ideology. *The Journal of Climate Change and Health*, 5. doi.org/10.1016/j.joclim.2021.100099
- Douglas, K.M. (2021). Covid-19 conspiracy theories. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2), 270-275. doi.org/10.1177/1368430220982068
- Douglas, K.M., Uscinski, J.E., Sutton, R.M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C.S. & Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Political Psychology*, 40, 3-35. doi.org/10.1111/pops.12568
- Emsley, C. (2007). *Crime, Policy and Penal Policy. European Experiences, 1750-1940*, Oxford: Oxford University Press.
- Furnham, A. & Grover, S. (2021). Do you have to be mad to believe in conspiracy theories? Personality disorders and conspiracy theories. *International Journal of Social Psychiatry*. doi.org/10.1177/00207640211031614
- Garry, A., Walther, S., Mohamed, R. & Mohammed, A. (2021). QAnon conspiracy theory: examining its evolution and mechanisms of radicalization. *Journal for Deradicalization*, (26), 152-216.
- Gosa, T.L. (2011). Counterknowledge, racial paranoia, and the cultic milieu: Decoding hip hop conspiracy theory. *Poetics*, 39(3), 187-204. doi.org/10.1016/j.poetic.2011.03.003
- Harambam, J., Kuiper, M. & Vaessen, R. (2021). *The Truth Is Out There*. Amsterdam: Uitgeverij Volt.
- Harambam, J. (2020). *Contemporary conspiracy culture: truth and knowledge in an era of epistemic instability* (Ser. Conspiracy theories). Routledge. doi.org/10.4324/9780429327605
- Harambam, J. & Aupers, S. (2021). From the unbelievable to the undeniable: epistemological pluralism, or how conspiracy theorists legitimate their extraordinary truth claims. *European Journal of Cultural Studies*, 24(4), 990-1008.

- Hofstadter, R. (1964). The Paranoid Style in American Politics. *Harper's Magazine*, 1964 (november), 77-86.
- Imhoff, R., Zimmer, F., Klein, O., António, J.H.C., Babinska, M., Bangerter, A., Bilewicz, M., Blanuša, N., Bovan, K., Bužarovska, R., Cichočka, A., Delouvé, S., Douglas, K.M., Dyrendal, A., Etienne, T., GJoneska, B., Graf, S., Gualda, E., Hirschberger, G., Prooijen, J.-W. van (2022). Conspiracy mentality and political orientation across 26 countries. *Nature Human Behaviour*, 6(3), 392-403. doi.org/10.1038/s41562-021-01258-7
- Jolley, D. & Paterson, J.L. (2020). Pylons ablaze: examining the role of 5g covid-19 conspiracy beliefs and support for violence. *The British Journal of Social Psychology*, 59(3), 628-640. doi.org/10.1111/bjso.12394
- Klausnitzer, R. (2007). *Poesie und Konspiration: Beziehungssinn und Zeichenökonomie von Verschwörungsszenarien in Publizistik, Literatur und Wissenschaft 1750-1850*, Spectrum Literaturwissenschaft 13, Berlin/Boston: de Gruyter.
- Knight, P. (2004). Conspiracy Theories in American History: An Encyclopedia. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
- Krsmanović, E. & Laskai, A. (2021). Evolution of conspiracy theory – 5G riding the wave of Covid-19. In D. Siegel & R.G. Alexander (Eds.), *Notes from isolation: Global criminological perspectives on coronavirus pandemic* (pp. 115-144). Den Haag: Eleven International Publishing.
- Linton, M., Kaiser, T.E. & Campbell, P.R. (Eds.) (2010). *Conspiracy in the French Revolution*, Manchester: Manchester University Press.
- McCauley, C. & Moskaleiko, S. (2017). Understanding political radicalization: the two-pyramids model. *The American Psychologist*, 72(3), 205-216. doi.org/10.1037/amp0000062
- McKenzie-McHarg, A. (2019). Conspiracy theory: the nineteenth-century prehistory of a twentieth century concept. In J. Uscinski (Ed.), *Conspiracy theories and the people who believe them* (pp. 62-81). New York, NY: Oxford University Press.
- McKenzie-McHarg, A. (2020). Conceptual history and conspiracy theory. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 16-27). London: Routledge.
- Mulukom, V. van, Pummerer, L.J., Alper, S., Bai, H., Čavojová, V., Farias, J., Kay, C.S., Lazarevic, L.B., Lobato, E.J.C., Marinho, G., Pavela Banai, I., Šrol, J. & Žeželj, I. (2022). Antecedents and consequences of covid-19 conspiracy beliefs: a systematic review. *Social Science & Medicine*, 301. doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114912
- Natoli, E.E. & Marques, M.D. (2021). The antidepressant hoax: Conspiracy theories decrease health-seeking intentions. *British Journal of Social Psychology*, 60(3), 902-923.
- NCTV (2021a, april). *Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 54*. www.nctv.nl/documenten/publicaties/2021/04/14/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-54
- NCTV (2021b, april). *Fenomeenanalyse: De verschillende gezichten van de coronaprotesten*. www.nctv.nl/documenten/publicaties/2021/04/14/fenomeenanalyse-de-verschillende-gezichten-van-de-coronaprotesten
- NCTV (2022, april). *Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 56*. www.nctv.nl/documenten/publicaties/2022/04/21/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-56
- Obaidi, M., Kunst, J., Ozer, S. & Kimel, S.Y. (2021). The 'great replacement' conspiracy: how the perceived ousting of whites can evoke violent extremism and islamophobia. *Group Processes & Intergroup Relations*. doi.org/10.1177/13684302211028293
- Pagán, V.E. (2004). *Conspiracy narratives in Roman history*. Austin: University of Texas Press.
- Pagán, V.E. (2012). *Conspiracy Theory in Latin Literature*. Austin: University of Texas Press.

- Peeters, S. & Willaert, T. (2022). Telegram and Digital Methods: Mapping Networked Conspiracy Theories through Platform Affordances. *M/C Journal*, 25(1). doi.org/10.5204/mcj.2878
- Pfahl-Traughber, A. (2002). 'Bausteine' zu einer Theorie über 'Verschwörungstheorien': Definitionen, Erscheinungsformen, Funktionen und Ursachen. In H. Reinalter (Ed.), *Verschwörungstheorien: Theorie – Geschichte – Wirkung* (pp. 30-44). Innsbruck: Studien-Verlag.
- Pionke, A.D. (2004). *Plots of opportunity: representing conspiracy in Victorian England*. Columbus, OH: Ohio State University Press.
- Popper, K. (2002). *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge.
- Prooijen, J.-W. van & Douglas, K.M. (2017). Conspiracy theories as part of history: the role of societal crisis situations. *Memory Studies*, 10(3), 323-333.
- Prooijen, J.-W. van, Spadaro, G. & Wang, H. (2022). Suspicion of institutions: how distrust and conspiracy theories deteriorate social relationships. *Current Opinion in Psychology*, 43, 65-69. doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.06.013
- Renterghem, N. van (2022). *Keizers op een kantelpunt: samenzweringstheorieën rond Commodus, Septimius Severus en Caracalla. Een analyse aan de hand van Cassius Dio, Herodianus en de Historia Augusta* (ongepubliceerde masterscriptie), Gent: Universiteit Gent, Geschiedenis.
- Roisman, J. (2006). *The rhetoric of conspiracy in ancient Athens*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Rousis, G.J., Richard, F.D. & Wang, D.-Y.D. (2020). The truth is out there: the prevalence of conspiracy theory use by radical violent extremist organizations. *Terrorism and Political Violence*. doi.org/10.1080/09546553.2020.1835654
- Schuilenburg, M. (2019). *Hysterie. Een cultuurdiagnose*. Amsterdam: Boom.
- Sobo, E.J. & Drązkiewicz, E. (2021). Rights, responsibilities, and revelations COVID-19 conspiracy theories and the state. In L. Manderson, N.J. Burke & A. Wahlberg (Eds.), *Viral loads: Anthropologies of urgency in the time of COVID-19* (pp. 67-88). London: UCL Press.
- Tackett, T. (2000). Conspiracy obsession in a time of revolution: French elites and the origins of the terror, 1789-1792. *American Historical Review*, 105(3), 691-713.
- Tuters, M. & Willaert, T. (in press). Deep State Phobia. Narrative Convergence in Coronavirus Conspiracism on Instagram. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 28(4), 1214-1238. doi.org/10.1177/13548565221118751
- Uscinski, J.E. & Parent, J.M. (2014). *American conspiracy theories*. New York, NY: Oxford University Press.
- Vegetti, F. & Littvay, L. (2022). Belief in conspiracy theories and attitudes toward political violence. *Italian Political Science Review/Rivista Italiana Di Scienza Politica*, 52(1), 18-32. doi.org/10.1017/ipo.2021.17
- Wisnicki, A.S. (2008) *Conspiracy, revolution, and terrorism from Victorian fiction to the modern novel, Literary Criticism and Cultural Theory*. London/New York: Routledge.
- Wood, G.S. (1982). Conspiracy and the paranoid style: causality and deceit in the eighteenth century. *The William and Mary Quarterly*, 39(3), 402-441.
- Xiao, S., Cheshire, C. & Bruckman, A. (2021). Sensemaking and the chemtrail conspiracy on the internet: insights from believers and ex-believers. *Proceedings of the Acm on Human-Computer Interaction*, 5(Cscw2), 1-28. doi.org/10.1145/3479598
- Young, J. (2007). *The Vertigo of Late Modernity*. Los Angeles, etc.: Sage Publications.

- Zeng, J. & Schäfer, M.S. (2021). Conceptualizing 'dark platforms'. Covid-19-related conspiracy theories on 8kun and gab. *Digital Journalism*, 9(9), 1321-1343. doi.org/10.1080/21670811.2021.1938165
- Zwierlein, C. (2013). Security politics and conspiracy theories in the emerging European state system (15th/16th c.). *Historical Social Research/Historische Sozialforschung*, 38(1), 66-95.
- Zwierlein, C. & Graaf, B. de (2013). Security and Conspiracy in Modern History. *Historical Social Research/Historische Sozialforschung*, 38(1), 7-45.

Een genealogie van het wetenschappelijk onderzoek naar complottheorieën

Massimiliano Simons

1. Introductie

We leven in de hoogdagen van de complottheorie. Dat is althans een vaak herhaalde claim. De Amerikaanse filosoof Brian Keeley schreef eind vorige eeuw al dat 'met elk voorbijgaand jaar het Amerikaanse bewustzijn steeds meer in de greep van het complotdenken raakt' (Keeley, 1999: 109). Die claim is de laatste jaren ook veelvuldig opgedoken, zowel in krantenartikelen als in academische publicaties. Zo lijkt er ook volgens de Nederlandse socioloog Stef Aupers 'een wildgroei te zijn aan complottheorieën in de laatmoderne cultuur' (Aupers, 2002: 314). In een recent artikel, samen met Jarom Harambam, herhaalt hij die boodschap nogmaals. Samenwerkingstheorieën, zo stellen ze, 'tieren tegenwoordig welig in westerse samenlevingen, en vooral op het internet. Voor veel mensen zijn dit soort verklaringen normaal geworden om te begrijpen wat er daadwerkelijk gebeurt om hen heen' (Harambam & Aupers, 2017: 134).

Nu steunen die claims uiteraard op een historische aanname, namelijk dat er inderdaad een recente toename is van complottheorieën. Daar is opvallend mager empirisch bewijs voor. Naast wat anekdotes wordt er vaak verwezen naar het hoge aantal mensen die in complottheorieën geloven. Zo zou 20% van de Amerikaanse bevolking het idee onderschrijven dat klimaatverandering een hoax is van klimaatwetenschappers om een centje bij te verdienen (Lewandowsky, Gignac & Oberauer, 2013). Ook de Amerikaanse politieke wetenschappers Joseph Uscinski en Joseph Parent concluderen uit de bestaande enquêtes dat 'iedereen op z'n minst in een complottheorie gelooft, en de meeste mensen in meerdere' (Uscinski & Parent, 2014: 78). Maar zelfs als we deze cijfers aannemen, volgt hier nog niet uit dat het een recent fenomeen is. Sterker nog, het geringe beschikbare bewijsmateriaal suggereert het omgekeerde: complotdenken is historisch constant, althans in de twintigste eeuw. Uscinski en Parent (2014) concluderen dit op basis van een uitgebreide analyse van ingezonden brieven aan *The New York Times*, waarin het percentage complottheorieën min of meer constant blijft.

De claim dat er een historische explosie van samenwerkingsstheorieën zou zijn, wordt bovendien vaak gecombineerd met een tweede: dat dit soort theorieën een ernstig maatschappelijk probleem vormt. Maar, zoals we zullen zien, ook daarover bestaat geen consensus. Academics zijn het niet eens over de vraag of complotdenken wel een probleem is, en zo ja, wat de oorzaak en de oplossing zijn. In plaats van meteen mee te gaan in de stelling dat er iets aan complotdenken gedaan moet worden, wil dit artikel daarom een stap terug doen en de vraag stellen: waarom denken bepaalde instanties, instituten en disciplines dat er überhaupt iets gedaan moet worden aan complotdenken? Het beantwoorden van die vraag vereist een onder-

zoek naar de redenen waarom de staat, de media en academici zo gefascineerd zijn door complottheorieën. Wat is de herkomst van deze fascinatie? En wat zijn de onderliggende theoretische aannames die complottheorieën voor hen een maatschappelijk probleem maken? Omdat het geven van een volledig antwoord hierop te ambitieus is voor een artikel, beperkt dit stuk zich tot een eerste analyse van hoe de verschillende academische tradities die complottheorieën analyseren dit fenomeen als een maatschappelijk probleem definiëren.

Het is in die zin dat ik zal spreken van een 'genealogie' van het wetenschappelijk onderzoek naar complottheorieën: een onderzoek naar de herkomst van de verschillende problematiseringen van complotdenken als maatschappelijk probleem binnen de academische literatuur. Ik zal me daarin laten inspireren door de Franse traditie van de 'historische epistemologie', verbonden met auteurs zoals Gaston Bachelard, Georges Canguilhem en Michel Foucault. Elk op hun manier bevragen deze auteurs de wetenschapsgeschiedenis en pogen zij de onderliggende visies en waarden naar boven te brengen, die bepaalde vormen van wetenschappelijk onderzoek drijven en concepten doen ontstaan. Met andere woorden: complotdenken is niet van nature een maatschappelijk probleem, maar er is een historisch verhaal te vertellen over de verschillende wijzen waarop we het als probleem zijn gaan beschouwen. Impliciet maak ik vooral gebruik van de 'genealogische methode', zoals beschreven door Michel Foucault (1971): het gaat om een onderzoek naar de maatschappelijke conflicten die de historisch contingente herkomst vormen, waardoor bepaalde onderwerpen, concepten en fenomenen brandpunten worden van wetenschappelijk onderzoek.

Ik beperk me in dit artikel tot het wetenschappelijk onderzoek naar complottheorieën. Concreet zullen wij de drie voornaamste benaderingen bekijken: een psychologische benadering (par. 2.1), die zich voornamelijk richt op de psychische processen van het complotdenken; een epistemologische benadering (par. 2.2), die in de eerste plaats focust op de specifieke structuur van complottheorieën; en een sociologische benadering (par. 2.3), die nagaat in welke soort maatschappijen complottheorieën gedijen. Deze verschillende benaderingen bestaan enigszins los van elkaar en kunnen het vaak niet met elkaar vinden. Onenigheid over wat een complottheorie is en wat er maatschappelijk mee moet gebeuren, is trouwens niet enkel te vinden tussen deze groepen, maar ook binnen deze groepen. Daarom ga ik zelf ook geen definitie van complottheorieën geven, aangezien zo'n definitie juist centraal staat in de debatten tussen deze verschillende groepen. Geïnspireerd door W.B. Gallie (1956) kunnen we 'complottheorie' als een 'wezenlijk betwist begrip' (*essentially contested concept*) typeren: hoewel heel courant gebruikt, zijn oeverloze discussies over de juiste afbakening en definitie onvermijdelijk.

Mijn centrale claim, die uit mijn genealogie zal volgen, is dat de conflicten tussen deze verschillende benaderingen niet enkel moeten begrepen worden als empirische discussiepunten over hoe de wereld in elkaar steekt, maar als een fundamentele onenigheid over de onderliggende diagnose van wat er bij complottheorieën op het spel staat. Met andere woorden: de conflicten komen deels voort uit politieke verschillen, niet louter uit empirische. Dit laat uiteraard ook toe dat bepaalde empirische verschillen uit de verschillende politieke vertrekpunten volgen: doordat academici zich op andere deelaspecten van het fenomeen van complotdenken toe-

spitsen, zullen ze ook andere dimensies ervan aan het licht brengen en benadrukken. Het doel van dit artikel is daarom vooral om deze verschillende diagnoses terug met elkaar in dialoog te brengen en erop te wijzen dat ze ondanks hun verschillen ook iets gemeenschappelijk hebben: een bezorgdheid over de staat van de hedendaagse democratische instellingen. Naargelang welk project men onderschrijft, zal complotdenken hetzij als oorzaak, hetzij als oplossing van deze democratische zorgen verschijnen. In paragraaf 2 zal ik ingaan op deze drie grote benaderingen en hoe zij elk kijken naar complottheorieën. Vervolgens zal ik in paragraaf 3 ingaan op een genealogie van hun onderliggende problematiseringen van complotdenken en hoe deze radicaal van elkaar verschillen.

2. Drie benaderingen van complottheorieën

Er bestaat tegenwoordig veel onderzoek naar complottheorieën, gebruikmakend van een brede waaier aan methodes en benaderingen. Toch zijn er drie grote benaderingen te onderscheiden: de psychologische, de epistemologisch en de sociologische benadering. In de beschrijving die volgt, gaat het uiteraard om een schematisering en systematisering van een onderzoeksveld waarbinnen nog veel andere subtiele twistpunten bestaan. Toch denk ik hiermee de voornaamste breuklijnen in het academisch landschap bloot te leggen.

2.1 *De psychologie van complottheorieën*

In academische en populaire publicaties worden complottheorieën typisch gekaderd als een cognitief probleem: wat zorgt ervoor dat complotdenkers op zulke vreemde manieren nadenken over de wereld? Hierdoor kan de meeste literatuur over complottheorieën dan ook psychologisch van aard worden genoemd. Naast psychologen bekijken ook diverse andere gedragswetenschappers het fenomeen door een psychologische lens, waarbij complotdenken als een set van een aantal wederkerende elementen wordt geduid. Brotherton (2015), bijvoorbeeld, definieert een complottheorie via de volgende kenmerken: 1) men gelooft dat het complot nog steeds gaande is; 2) het vertrekt van een algemeen wantrouwen tegen hoe de dingen op het eerste gezicht lijken; 3) bovendien wordt alles wat gebeurt, gezien als onderdeel van een perfect uitgestippeld plan; 4) de samenzweerders worden typisch ook geportretteerd als door en door kwaadaardig; 5) toch zijn er kleine barstjes in het complot dat de complotdenker, de held van het verhaal, kan ontrafelen; en 6) de complottheorie zelf heeft de neiging onweerlegbaar te zijn, aangezien al het bewijs tegen de complottheorie wordt geïnterpreteerd als onderdeel van het complot.

Het boek van Brotherton is daarnaast een goed voorbeeld van hoe er binnen de psychologische benadering ook meerdere kampen bestaan. Hoewel het traditionele vertrekpunt is dat complotdenkers een duidelijk af te bakenen groep vormen, die welbepaalde psychologische of psychopathologische kenmerken heeft, wijkt een deel van de recente literatuur daarvan af. Auteurs zoals Brotherton claimen dat *we allemaal complotdenkers zijn*: 'Complotdenken is alomtegenwoordig omdat het gedeeltelijk een product is van hoe al onze geesten de hele tijd werken' (Brotherton,

2015: 243). Deze verschuiving lijkt deels geïnspireerd door het invloedrijke werk van, onder andere, Daniel Kahneman (2011) over de rol van heuristieken in het brein. Complottheorieën worden dan opgevat als een nevenproduct van zulke heuristieken, in de vorm van zogenaamde vals positieven en vals negatieven. Voorbeelden zijn de *intentionality bias*, de neiging om intenties toe te schrijven aan gebeurtenissen; de *confirmation bias*, de neiging om alleen oog te hebben voor dat wat je aangenomen standpunt bevestigt, terwijl je tegenstrijdig bewijs negeert of weg verklaart; en de *proportionality bias*, die ervoor zorgt dat we geneigd zijn te denken dat gebeurtenissen met grote gevolgen ook grote oorzaken moeten hebben. Een klassiek voorbeeld van deze laatste bias is het feit dat er talloze complottheorieën bestaan over de moord op JFK, maar amper over de mislukte moordpoging op Ronald Reagan, stelt Brotherton (2015: 208): 'Complottheorieën over Kennedy zijn mainstream; complottheorieën over Reagan zijn nooit van de grond gekomen.'

De traditionele manier om complottheorieën te begrijpen, was door ze te verbinden met een aantal psychiatrische problemen, zoals paranoia (Imhoff & Lamberty, 2018). Als we echter van het idee vertrekken dat we allemaal complotdenkers zijn, volgt ook een ander begrip van wat de rol van complotdenken is. Eerder dan een pathologie of een fout, worden ze door psychologen vaak ook begrepen als 'op een bepaalde manier functioneel voor hun aanhangers' (Imhoff & Lamberty, 2017: 724). Aan bovenstaande heuristieken van het brein worden zo ook positieve functies toegeschreven, die zich tonen in andere situaties waar de heuristieken wel tot goede resultaten leiden. Daarnaast suggereren psychologen dat complottheorieën begrepen kunnen worden vanuit de nood tot *cognitive closure* (Marchlewska, Cichocka & Kossowska, 2018), als een compensatie voor controleverlies (Sullivan, Landau & Rothschild, 2010) of via een verlangen naar uniekheid (Imhoff & Lamberty, 2017).

2.2 De epistemologie van complottheorieën

Naast psychologen, zijn het vooral filosofen geweest die zich in de studie van complottheorieën interesseren. Hun bekommernis is vaak van een andere aard: ze bestuderen complotdenken om te begrijpen wat een juiste en rationele vorm van denken inhoudt (Cassam, 2016; Harris, 2018). Bestuderen hoe het denken in complottheorieën misloopt, helpt filosofen om in kaart te brengen hoe correct te denken. Ook Nederlandstalige filosofen, zoals Johan Braeckman en Maarten Boudry, beschrijven complottheorieën in een context waarin ze in de eerste plaats trachten 'instrumenten aan [te reiken] voor het kritisch denken' (Braeckman & Boudry, 2011: 13).

Typisch richten filosofen zich dan ook niet op de psychische toestand en mechanismen van complotdenkers, maar op wat er scheelt aan hun argumenten en theorieën. Het is in deze context dat vaak een verband wordt gemaakt tussen complottheorieën en pseudowetenschap: complottheorieën zijn dan illustraties van wetenschappelijke theorieën waar het misloopt, bijvoorbeeld doordat ze niet falsifieerbaar zijn of gebruikmaken van vaag taalgebruik (zie Braeckman & Boudry, 2011). Dat was ook de inzet van het werk van Karl Popper, die als een van de eerste academici over complottheorieën sprak. Popper focuste op wat hij de *sociale samenwerkingstheorie* noemde:

‘Het gaat om het denkbeeld dat een sociaal verschijnsel kan worden verklaard door uit te vinden welke mensen of groepen belang hebben bij dat verschijnsel (soms is het een verborgen belang dat eerst moet worden onthuld), en plannen hebben gemaakt en hebben samengezworen om dat verschijnsel te laten optreden.’ (Popper, 2009: 335)

Popper stelde dat deze sociale samenzweringstheorie problematisch was in haar aanname dat complotten altijd succesvol zijn. Dit vloekt met de sociale realiteit, die juist gekenmerkt wordt door een grote complexiteit en onbedoelde neveneffecten. In realiteit is het zo ‘dat slechts zeer weinig samenzweringen uiteindelijk succesvol blijken’ (Popper, 2009: 335). Complottheoretici stellen met andere woorden de samenleving te simplistisch voor, alsof alles te verklaren valt vanuit een simpel complot dat alles tot in de kleinste details bepaalt.¹

Er is sinds het einde van de jaren 1990 binnen de filosofie echter een tegenbeweging ontstaan, die ingaat tegen bovenstaande psychologische en filosofische diagnoses van complottheorieën als irrationeel of pathologisch (Coady, 2006; Dentith, 2018). Volgens epistemologen zoals David Coady, Charles Pigden en Lee Basham kunnen complottheorieën niet zomaar in hun geheel worden verworpen als irrationeel, aangezien er in de geschiedenis een hele reeks echte complotten hebben plaatsgevonden. Voorbeelden zijn Watergate, de invasie in Irak (en de onbestaande massavernietigingswapens) of de Dreyfusaffaire. Dentith en Basham (2018: 79) spreken over ‘een gemeenplaats: regeringen en bedrijven spannen op regelmatige basis samen om mensen te misleiden’. Aangezien er ware complotten bestaan, en dus ook ware theorieën over die complotten, kunnen niet alle complottheorieën als irrationeel worden weggezet. In plaats van zo’n ‘generalistische’ positie, pleiten deze epistemologen voor een ‘particularistische’ positie (Buenting & Taylor, 2010; Dentith, 2018), volgens welke je elke complottheorie individueel moet benaderen en beoordelen.

2.3 De sociologie van complottheorieën

Daarnaast is er een derde benadering, die minder bekend is, maar wel duidelijk aanwezig in de literatuur. Ik zal haar de sociologische benadering noemen, hoewel het breder is dan sociologie alleen. Het beslaat ook de culturele en politieke geschiedenis van complottheorieën. Wat deze auteurs gemeen hebben, is dat ze de focus verleggen van de complotdenker of de complottheorie naar de maatschappij die complotdenken mogelijk maakt.

Een eerste invulling van zo’n sociologisch project legt de nadruk op hoe complottheorieën iets van alle tijden zijn: er is geen historische periode zonder complottheorieën. Een vaak herhaald voorbeeld is dat van keizer Nero, die de Grote Brand in Rome in het jaar 64 afdeed als een complot van de christenen. Op gelijkaardige

1 De voornaamste aanname voor deze associatie tussen complottheorie en (pseudo)wetenschappelijke theorie is dat complottheorieën in de eerste plaats te beoordelen zijn als *theorieën*. Dat kan in vraag worden gesteld. Juist zoals talloze andere vormen van spreken – bijvoorbeeld een gedicht of een politieke toespraak – heeft een complottheorie misschien een ander doel dan louter informatieoverdracht. Complottheorieën bekritisieren omdat ze onbetrouwbare informatie bevatten, kan dan worden gezien als een categoriseringsfout (zie Simons, 2017).

wijze bestaan er ook studies die kijken naar complottheorieën in de Griekse Oudheid (Roisman, 2006) of tijdens de Franse Revolutie (Cubitt, 2008). Regelmatig wordt zo'n historische studie gecombineerd met een psychologische benadering, die dan moet verklaren waarom mensen ook toen in complottheorieën geloofden (bijv. Brotherton, 2015). Daarnaast zijn er ook studies die stellen dat complottheorieën beter te begrijpen zijn als sociale fenomenen, bijvoorbeeld als 'gecodeerde sociale kritieken' (Miller, 2002), als reacties op verlies van politieke macht (Uscinski & Parent, 2014), als een 'ideologische miskenning van machtsverhoudingen' (Fenster, 1999: 67) of als de 'cognitieve cartografie van de minderbedeelden in de postmoderne tijd' (Jameson, 1991: 355). Complottheorieën zijn dan een symptoom van een reëel sociaal verschijnsel.

Deze studies combineren zulke claims vaak met de bijkomende stelling dat, hoewel complottheorieën van alle tijden zijn, er toch een aantal historische verschuivingen waar te nemen zijn. Melley (2000) stelt bijvoorbeeld dat vroegere complottheorieën vaak gingen over een kleine, afgebakende groep die samenzwoer tegen een specifiek individu (zoals de koning) of instituut (de kroon), terwijl hedendaagse complottheorieën eerder gaan over slecht afgebakende, maar gigantische organisaties die samenzweren tegen abstracte entiteiten zoals 'de samenleving' of 'het gewone volk'.

Een andere suggestie wordt gedaan door Knight (2000), die stelt dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden van, zoals hij het noemt, een *secure paranoia* naar een *insecure paranoia*. Terwijl vroegere complottheorieën met de vinger wezen naar een duidelijke externe groep (zoals de Joden of de christenen), is het vandaag de dag onduidelijk wie de samenzweerders nu echt zijn:

'Populair complotdenken is gemuteerd van een obsessie met een gefixeerde vijand tot een veralgemeend wantrouwen over samenzwerende krachten. Het is in feite verschoven van een paradoxale stabiele vorm van paranoia die het eigen identiteitsgevoel versterkte, naar een veel onzekere vorm van een met samenzweringen doordrenkte angst, die alles in een oneindige regressie van wantrouwen stort.' (Knight, 2000: 4)

Er is echter ook een tweede invulling van de sociologische benadering, die men kan onderscheiden van deze eerste groep. Terwijl bovenstaande auteurs verdedigen dat complottheorieën van alle tijden zijn, zijn er ook sociologen en historici die het daarmee oneens zijn. De bovenstaande benaderingen zouden zich volgens deze groep schuldig maken aan een vorm van anachronisme. Hoewel het mogelijk is om voorbeelden in het verleden te vinden van dingen die wij als complottheorie zouden bestempelen ('complotverklaringen'), betekent dat niet dat ze ook door de actoren van die tijdsperiode zelf als 'complottheorie' werden gediagnosticeerd. Iets als een complottheorie bestempelen is meer dan een neutrale beschrijving, maar impliceert typisch ook een morele evaluatie: als iets een complottheorie is, dan scheelt er ook iets mee. Deze tweede benadering vertrekt dan ook van de vraag: in welke historische periode zijn wij complotverklaringen als iets problematisch beginnen te bestempelen? Of met andere woorden: wanneer zijn complotverklaringen in complottheorieën veranderd?

Vanuit dit perspectief komt de hypothese naar voren dat over maatschappelijke fenomenen spreken in termen van complotten inderdaad een lange geschiedenis heeft, maar dat deze vormen van spreken tot voor kort werden gezien als acceptabele manieren om sociale en historische gebeurtenissen te verklaren. Gordon Wood stelt bijvoorbeeld in zijn studie van de achttiende eeuw dat 'het Amerikaanse seculiere denken – in feite al het Verlichte denken van de achttiende eeuw – zo was gestructureerd dat samenzweringsverklaringen van complexe gebeurtenissen normaal, noodzakelijk en rationeel waren' (Wood, 1982: 421). Complottheorieën waren in essentie gesecculariseerde versies van goddelijke verklaringen, waarbij maatschappelijke gebeurtenissen werden verklaard als een product van de wil en interventie van God.

In die zin waren samenzweringstheorieën voor lange tijd een volstrekt aanvaarde manier om over de wereld te spreken. Pas vanaf de negentiende eeuw krijg je een waarlijk alternatief: de zogenaamde *structurele* verklaring, waar een gebeurtenis wordt verklaard als een onbedoeld neveneffect van de manier waarop de maatschappij is ingericht. Het ontstaan van dat alternatief gaat gepaard met een problematisering van complotverklaringen, die worden afgedaan als een minderwaardige of problematische vorm van spreken. Pas vanaf dat moment kunnen volgens deze sociologen complotverklaringen waarlijk complottheorieën genoemd worden, aangezien de evaluatieve, afkeurende dimensie pas dan toegevoegd wordt.

Deze verschuiving wordt ook gesuggereerd door de geschiedenis van het begrip 'complottheorie' zelf, dat pas vanaf het einde van de negentiende eeuw opduikt (McKenzie-McHarg, 2019). Initieel werd de term in kranten meestal in het enkelvoud gebruikt, als een valabel alternatief naast andere 'theorieën', zoals de 'moordtheorie' of de 'zelfmoordtheorie'. Het meervoud, complottheorieën, duikt pas in de jaren 1960 op, wat suggereert dat het idee dat er een afgebakende groep van opvattingen is die men allemaal op één hoop kan gooien (gaande van de moord of JFK tot de maanlanding) van veel latere datum is. Ten slotte is de term 'complottheoreticus' van nog recentere datum (vanaf 1970-1980) en lijkt samen te hangen met een opkomend academisch debat over een typisch individu dat vatbaar zou zijn voor complottheorieën.

Verscheidene historici hebben dan ook geargumenteed dat complottheorieën pas echt een maatschappelijk probleem (en onderwerp van academisch onderzoek) werden in de twintigste eeuw (Knight, 2000; Butter, 2013), volgens sommigen zelfs pas na de Tweede Wereldoorlog (Moore, 2016). Die problematisering van complottheorieën wordt dan bijvoorbeeld gelinkt met een toenemende focus op 'nationale veiligheid' en de Koude Oorlog, waar de angst voor communistische complotten prominent werd en inlichtingendiensten een belangrijkere rol begonnen te spelen in de internationale politiek (zie Olmsted, 2009).

3. De 'wil tot weten' achter het denken over complottheorieën

Het is wellicht al duidelijk dat de in dit artikel gekozen benadering het sterkst aansluit bij deze laatste sociologische benadering. Dat klopt inderdaad en in die zin is er een reflexieve dimensie aanwezig in dit artikel: de conclusies die eruit volgen,

zouden moeten kunnen worden toegepast op het eigen onderzoek zelf, dat immers ook deel uitmaakt van de literatuur over complottheorieën. Ik kom daar in de conclusie nog op terug. Tegelijkertijd heb ik me in de inleiding eerder geïdentificeerd met de historisch-epistemologische traditie van Bachelard, Canguilhem en Foucault. Dat is in de eerste plaats een verschil van accent: mijn focus ligt in de eerste plaats op het opsporen van de probleemstellingen waardoor wetenschappers geïnteresseerd zijn geraakt in complottheorieën, eerder dan waarom zo'n interesse in de maatschappij als geheel is ontstaan (hoewel, zoals we zullen zien, die twee zaken niet te scheiden zijn).

In deze paragraaf wil ik dan ook de bovenstaande tradities herbekijken met zo'n genealogische blik: wat zijn de verschillende problematiseringen van complotdenken die historisch aan de oorsprong liggen van deze verschillende tradities? Pas door die afdoende in beeld te brengen zal duidelijk worden dat de onderlinge verschillen ook begrepen moeten worden als verschillen in de achterliggende waarden van waarom complottheorieën überhaupt het bestuderen waard zijn. Omdat mijn vertrekpunt aansluit bij de sociologische benadering, zal ik eerst met die benadering beginnen (par. 3.1), om vervolgens over te gaan tot de psychologische (par. 3.2) en ten slotte de epistemologische (par. 3.3).

3.1 *Wie heeft het recht van spreken over de sociale realiteit?*

Laat ik als vertegenwoordiger van de sociologische methode de Franse socioloog Luc Boltanski nemen, die in 2012 een boek publiceerde getiteld *Énigmes et complots. Une enquête à propos d'enquêtes*.² Ook hij situeert de oorsprong van complottheorieën aan het einde van de negentiende eeuw. Het startpunt van Boltanski is gefascineerd door het gelijktijdig ontstaan van een aantal fenomenen rond deze eeuwwisseling: detective- en spionageromans, de psychiatrische categorie van 'paranoïa', complotdenken, en met name ook de sociale wetenschappen (en dus ook zijn eigen discipline, sociologie). Wat al deze fenomenen volgens hem gemeen hebben, is een fascinatie met mysteries:

'Een mysterie is [...] een singulariteit [...] waarvan het karakter *abnormaal* kan worden genoemd, een die breekt met de manier waarop de dingen zich voordoen onder omstandigheden die we als *normaal* beschouwen, zodat onze geest er niet in slaagt om de ünheimliche gebeurtenis in de gewone realiteit in te passen. Het mysterie laat dus een soort kras achter op het naadloze weefsel van de werkelijkheid.' (Boltanski, 2012: 21-22)

Voor Boltanski is belangrijk dat zulke mysteries niet overal en altijd kunnen verschijnen. 'Alleen tegen [een] vanzelfsprekende achtergrond van de werkelijkheid kan een mysterie opvallen, schitteren en de aandacht trekken' (Boltanski, 2012: 31). Deze gestabiliseerde en zelf-evidente realiteit is volgens Boltanski niet zozeer een natuurlijke realiteit (met natuurwetten), maar in de eerste plaats een *sociale* realiteit:

2 Andere voorbeelden waren ook mogelijk, zoals het werk van Thalmann (2019) of Butter (2018).

'Met deze term [sociale realiteit] verwijs ik naar een project van het beschrijven van de menselijke omgeving als een georganiseerd geheel, met een specifieke logica en gehoorzaamend aan wetten die er eigen aan zijn, onafhankelijk van de motieven en wil van elk afzonderlijk individu.' (Boltanski, 2012: 31)

Boltanski typeert de negentiende eeuw als de eeuw waarin het idee van een 'maatschappij' met haar eigen specifieke logica en wetten ontstond. Het ging om de ontdekking dat sociaal gedrag, inclusief deviant gedrag zoals criminaliteit en zelfmoord, bepaalde wetmatigheden volgde. De reden waarom dat idee zo prominent naar voren kwam in de negentiende eeuw, was volgens Boltanski het ontstaan van de natiestaat en haar bijhorende interesse in de eigen bevolking, met name haar biologische en economische karakteristieken. Volgens Boltanski

'beweerde [de staat] de realiteit te kennen, te controleren en tot op zekere hoogte vorm te geven aan de realiteit waarin de onder haar gezag geplaatste bevolkingsgroepen hun leven leidden, en stelde zelfs voor om de opleiding van deze bevolkingsgroepen te verzekeren en de voorwaarden voor hun welzijn te organiseren, voor zover mogelijk.' (2012: 40)

Dit argument is in feite een herneming van Michel Foucaults claim over het ontstaan van een disciplinemaatschappij (Foucault, 1975) en een biopolitiek (Foucault, 1976), gelinkt met het ontstaan van een reeks nieuwe wetenschappen, zoals statistiek, politieke economie en criminologie.

Boltanski's claim is dat fenomenen zoals detectiveromans, sociologisch onderzoek, maar ook complotdenken, ontstaan als reactie op deze nieuwe ontwikkelingen en zich steeds situeren in deze spanning tussen een sociale realiteit met haar eigen wetmatigheden en ogenschijnlijk deviante gebeurtenissen ('mysteries'). Deze fenomenen gedijen dus in het bevragen en contesteren van deze sociale realiteit en haar instituties, en buiten de mogelijkheid uit dat er altijd iets verborgen kan zitten achter deze sociale schijn, zoals seriemoordenaars, klassenconflicten of grote complotten. 'Deze tweede realiteit wordt bewoond door dingen, handelingen, actoren, niveaus, verbindingen en vooral krachten waarvan het bestaan, inderdaad, waarvan de mogelijkheid door niemand werd vermoed' (Boltanski, 2012: 36). Het bestaan van een *gekende* sociale realiteit, met haar stabiliteit en orde, is dus volgens Boltanski een voorwaarde voor complotdenken. Enkel wanneer de maatschappij zelfreflexief werd, en allerlei claims over haar eigen wetten, orde en structuur begon te maken, werd het mogelijk deze te bevragen en aan te vechten, vaak resulterend in de claim dat er iets anders schuilging achter deze zogenaamde realiteit.

Het is echter belangrijk om ons af te vragen waarom Boltanski dit verhaal vertelt. Waarom zijn sociologen zoals hij gefascineerd door complottheorieën? Ook zij doen dat niet zomaar. Er staat iets voor hen op het spel. In het geval van Boltanski is dat zeer duidelijk: hij spreekt over complotdenken, omdat hij eigenlijk iets anders wil begrijpen, namelijk de aard en identiteit van de gelijktijdig ontstane sociale wetenschappen. Complottheorieën begrijpen is voor hem een vorm van grenswerk tussen wat 'echte' sociale wetenschap is en wat 'maar' een complottheorie is.

Boltanski beschrijft dit voortdurende grenswerk als 'de vloek van Popper'. Als we terugkeren naar de context waarin Popper voor het eerst begint te spreken over complottheorieën, dan zien we dat hij dat steeds doet om op indirecte wijze de juiste methode van de sociale wetenschappen te beschrijven. Dat doet hij niet enkel in *The Open Society and Its Enemies*, maar ook in latere teksten:

'Om uit te leggen wat, volgens mij, de centrale taak van de sociale wetenschappen is, zou ik willen beginnen met het beschrijven van een theorie die door zeer veel rationalisten wordt aangehangen – een theorie die volgens mij precies het tegenovergestelde inhoudt van het ware doel van de sociale wetenschappen. Ik zal deze theorie de 'samenzweringstheorie van de samenleving' noemen. Deze theorie, die primitiever is dan de meeste vormen van theïsme, is verwant aan hoe Homerus naar de maatschappij keek.' (Popper, 1963: 123)

Daartegenover 'is de echte taak van de sociale wetenschappen het verklaren van dingen die niemand wil – zoals, bijvoorbeeld, een oorlog, of een depressie' (Popper, 1963: 125). Tegenover de *intentionele* verklaring kwam dus de *structurele* verklaring gericht op de onbedoelde gevolgen.

Voor sociale wetenschappers, van Popper tot Boltanski, draait het spreken over complottheorieën dus om de vraag: wie heeft het recht van spreken over de sociale realiteit? Om de autoriteit van de sociale wetenschappen te bevestigen, moeten hun methodes worden afgezet tegen al wat daar niet in past, zoals complottheorieën. Dat grenswerk tussen sociale wetenschap en complottheorie duikt op in talloze debatten binnen de sociale wetenschappen. Knight (1997) heeft bijvoorbeeld op gelijkaardig grenswerk gewezen binnen het feminisme, waar auteurs zoals Betty Friedan en Naomi Wolf steeds flirten met, maar zich ook afzetten tegen complottheoretisch taalgebruik in hun beschrijving van het patriarchaat. Zo spreekt Wolf in *The Beauty Myth* (1990) van bewuste marktmanipulatie rond dieetvoorschriften, cosmetica en pornografie, maar voegt er meteen aan toe dat 'dit geen complottheorie is' (1990: 17-18).

Maar er is nog een tweede punt dat op het spel staat in deze zelfdefiniëring van de sociale wetenschappen, namelijk de *alliantie met de staat*. Als de sociale realiteit, en het recht van spreken daarover, inderdaad in de negentiende eeuw is vormgegeven, was dat in een nauwe relatie tot de staat en de officiële instanties. Vele sociale wetenschappen, gaande van statistiek tot criminologie, ontstonden dan ook als een instrument van de staat. Het recht van spreken van de sociale wetenschapper verdedigen, gaat dan ook vaak gepaard met een verdediging van de autoriteit van de staatsinstanties. Vandaar een tweede vraag die bij de sociale wetenschappen regelmatig opduikt: wat is de taak van de sociale wetenschappen? Moeten zij bondgenoot of criticus zijn van de officiële instanties?

Het gaat met andere woorden over de vraag in welke mate de sociale wetenschappen 'kritisch' moeten zijn en in welke mate ze, als ze kritisch willen zijn, gelijkgesteld kunnen worden met complotdenken. Die grens tussen kritiek en complottheorie is niet altijd even duidelijk. In die zin ligt Boltanski's fascinatie met complottheorieën in het verlengde van zijn vroegere werk, dat een 'socio-biologie van de kritiek' wilde uitwerken (Boltanski, 2009). Een gelijkaardig gevecht tussen com-

plotdenken en de kritische taak van de sociologie is te vinden bij Bruno Latour, met name in zijn controversiële artikel 'Why has critique run out of steam?' Daarin vraagt Latour zich luidop af:

'Wat is het werkelijke verschil tussen complotdenkers en een gepopulariseerde, [...] oppervlakkige lezing van, bijvoorbeeld, een eminente socioloog zoals Pierre Bourdieu? [...] In beide gevallen moet je leren wantrouwig te staan tegenover alles wat mensen zeggen, want we weten natuurlijk allemaal dat ze in de ban van een complete illusie over hun ware motieven leven. Vervolgens, nadat het ongelooftoeslagen en een verklaring gevraagd wordt voor wat er werkelijk aan de hand is, wordt er in beide gevallen opnieuw beroep gedaan op dezelfde groep van machtige krachten die in het donker verborgen zijn en altijd consequent, continu, meedogenloos handelen.' (Latour, 2004: 228-229)

Zowel de complotdenker als de sociale wetenschapper lijkt gelijkaardige verklaringsschema's te gebruiken wanneer ze de staat en de dominante vertogen willen bekritisieren. Wat is werkelijk het verschil tussen het verklaren van het gedrag van mensen op basis van een intentioneel complot of van een abstracte entiteit zoals het neoliberalisme of het patriarchaat? Het is de nood aan dit soort grenswerk dat de complotdenker op de sociologische agenda zet en de identiteit van de sociologie afbakent.

Dat grenswerk uit zich niet steeds in een eenduidige afwijzing van complotdenken, aangezien de socioloog zich wel identificeert met het geven van kritiek. Mijn hypothese is dat het die gedeelde ambitie tussen complotdenker en socioloog is, die de laatste ertoe aanzet dominante vertogen die complotdenken marginaliseren ook regelmatig aan te vallen. Het werk van de socioloog Jarom Harambam (2020) is hier een goed voorbeeld van. Complottheorieën tegen zulke aanvallen beschermen, behelst voor Harambam de verdediging van hun eigen recht op het bekritisieren van de staat. Voor een aantal sociale wetenschappers is de 'emancipatie van complottheorieën' (Simons, 2017) dus een middel om het monopoliserende spreken van de staat en haar officiële instanties te problematiseren en indirect het eigen recht op kritiek te verdedigen. Sociologen en politicologen hebben dan ook de neiging om complotdenken als 'gecodeerde sociale kritiek' (Miller, 2002) te lezen: complottheoretici zijn wel degelijk iets op het spoor, maar missen nog de correcte methodes van sociale wetenschappen om dit adequaat te articuleren. Beide groepen zijn het eens dat er kritiek moet worden gegeven, maar verschillen over de wijze waarop dit moet gebeuren.

Een gelijkaardige spanning lijkt ook op het spel te staan in de recente debatten rond complotdenken, zowel in relatie tot Donald Trump als tot COVID19, waar er typisch een link wordt gemaakt met de opkomst van sociale media, nepnieuws en 'post-truth'. Ook hier lijkt de inzet van het debat rond samenzweringstheorieën de vraag te zijn welke instanties recht van spreken hebben over de sociale realiteit. Wie heeft het recht om 'poortwachters van de waarheid' (Simons, 2020) te spelen? In deze context wordt het grenswerk met complottheorieën nogmaals prangend: in

welke zin kan de sociale wetenschapper kritisch zijn over het officiële beleid, zonder een ongewenste alliantie aan te gaan met complottheorieën?

3.2 Hoe beschermen we ons tegen politieke extremen?

Boltanski's werk is dus vruchtbaar om na te denken over wat er eigenlijk op het spel staat wanneer sociale wetenschappers over complottheorieën spreken. Maar het biedt ons ook een hypothese – ook al is Boltanski zelf geen psycholoog – om te vatten waarom psychologen zo gefascineerd zijn door complotdenken. De hypothese die ik hier wil verkennen, is dat sommige analyses van complotdenken wortelen in een politieke angst voor een collectieve psychose en extremisme als bedreiging voor de democratie en de liberale orde. Complotdenken wordt dan gezien als een vorm van geradicaliseerde massapsychologie die als een bedreiging ervaren wordt voor de 'vertegenwoordigers en verdedigers van de publieke orde' (Graumann, 1987: 246; Bartlett & Miller, 2010).

Twee spelers die grote invloed uitoefenden op het onderzoek naar complotdenken en waarvan men kan stellen dat ze een dergelijke politieke angst delen, zijn de politieke wetenschapper Richard Hofstadter en (nogmaals) filosoof Karl Popper. Hofstadter was een liberaal met een vergaande bezorgdheid over extremistisch gedachtegoed in de Verenigde Staten, zowel aan de linker- als aan de rechterkant van het politieke spectrum. Hij schreef dan ook in de context van het McCarthyisme in de jaren 1950 en de neoconservatieve beweging van Barry Goldwater in de jaren 1960. In *The Paranoid Style in American Politics* (1966) analyseerde Hofstadter deze vormen van extremistisch gedachtegoed door 'het ontwikkelen van een sociale kritiek op basis van een sociale psychologie die psychoanalytische en/of psychiatrische categorieën gebruikte' (Boltanski, 2012: 268). Zijn psychologisch-politieke lezing heeft veel andere onderzoekers geïnspireerd, maar kreeg de naar mijn mening ook terechte kritiek dat die uitmondt in een ahistorische analyse die uiteenlopende historische contexten en politieke ideologieën als eenzelfde paranoïde stijl van denken typeert. Hoewel Hofstadter nooit de term 'complottheorie' gebruikte, is zijn werk uitermate invloedrijk geweest: in de manier waarop onderzoekers deze probleemstelling van Hofstadter oppikten, namen politieke wetenschappers en psychologen in hun analyses van complottheorieën ook de onderliggende politieke angst over.

Een gelijkaardig verhaal vinden we bij Karl Popper. Net als Hofstadter was Popper een liberaal die, met name in *The Open Society and Its Enemies*, extremistisch gedachtegoed als bedreiging van de open samenleving zag. Bij Popper was de context in de eerste plaats de opkomst van het communisme en fascisme. Popper begreep de Tweede Wereldoorlog dan ook als een product van de massa die zich lieten meeslepen door extremistisch en dogmatisch gedachtegoed.

In zijn werk mobiliseerde Popper de notie van complottheorieën dan ook op twee verschillende manieren. De eerste kwamen we tegen in de vorm van de sociale samenzweringstheorie. Maar er is ook een tweede, en wellicht belangrijkere, context waarin Popper over complottheorieën spreekt, namelijk in de vorm van een *complottheorie van onwetendheid*. Het is deze tweede vorm van de complottheorie die ons op het spoor zet te begrijpen wat de achterliggende problematiek is die bij vele psychologische analyses van complotdenken meespeelt. Popper verwijst regelma-

tig naar deze complottheorie in wat misschien de kern van zijn filosofie uitmaakt, namelijk zijn kritiek op

'(...) de opvatting dat *waarheid manifest is*. Hiermee bedoel ik de opvatting dat, hoewel dwalingen verklaard moeten worden (door een gebrek aan goede wil of door vooringenomenheid of vooroordeel), de waarheid zichzelf altijd kenbaar maakt, zolang ze niet onderdrukt wordt. Zo ontstaat de opvatting dat vrijheid, door onderdrukking en andere obstakels weg te vegen, noodzakelijkerwijs moet leiden tot een Heerschappij van het Ware en het Goede'. (Popper, 1963: 348)

Als waarheid als manifest wordt gezien, dan moet er een verklaring zijn waarom niet iedereen ze accepteert. In deze context introduceert Popper de notie van

'een *complottheorie van onwetendheid*, die onwetendheid niet louter interpreteert als een gebrek aan kennis, maar als het werk van een of andere kwaadaardige kracht, de oorsprong van onreine en kwade invloeden die onze geesten perverteren en vergiften en die ons de gewoonte aanleren om ons te verzetten tegen kennis'. (Popper, 1963: 3)

Volgens Popper heeft de onjuiste opvatting dat waarheid manifest is een historisch belangrijke rol gespeeld. Het zorgde ervoor dat wetenschap en liberalisme konden gedijen, aangezien het gepaard ging met het emancipatorische idee dat iedereen in staat is de waarheid te vinden zonder nood aan een externe autoriteit. Niettemin is dit ooit zo bevrijdende idee volgens Popper verworden tot een gevaar voor de open samenleving, omdat het leidt tot politiek dogmatisme en extremisme. Dogmatisme in de zin dat de opvatting dat de waarheid manifest is tot een absoluut geloof in de juistheid van de eigen opvattingen leidt; extremisme in de zin dat de acties van tegenstanders alleen kunnen worden verklaard als een kwaadaardig complot:

'Het aannemen van de complottheorie kan nauwelijks worden vermeden door degenen die geloven dat ze weten hoe ze de hemel op aarde moeten maken. De enige verklaring voor hun falen om deze hemel te produceren is de boosaardigheid van de duivel die een gevestigd belang heeft bij de hel.' (Popper, 1963: 342)

Het werk van Hofstadter en Popper stond aan de wieg van een opkomende maatschappelijke en wetenschappelijke interesse in complotdenken als een vorm van extremistisch gedachtegoed dat moest worden betreden. Beide auteurs suggereerden al dat dit dogmatisme verbonden moest worden met de psychische kenmerken van het individu of de opzweepende politieke cultuur die resulteerde in een gevaarlijke extremistische massapsychologie. Complottheorieën moesten psychologisch bestreden worden als onderdeel van een liberalistisch programma om de democratie en open samenleving te waarborgen. Deze open samenleving bestond uit een vrij en rationeel debat, waarin iedereen open staat voor de eigen feilbaar-

heid en het potentiële gelijk van de ander. Politieke extremen, zowel aan de linker- als aan de rechterkant, waren daarentegen vatbaar voor een dogmatisme dat vertrok van het eigen gelijk, en al snel verviel in complottheorieën. Latere psychologen en politicologen namen deze taak dan ook op en begonnen de psychologie van het complotdenken in kaart te brengen.

3.3 *Wie beschermt ons tegen de staat?*

Hoewel Poppers werk een cruciale invloed had op het psychologische onderzoek naar complottheorieën, was hij in de eerste plaats filosoof. Dat brengt ons tot de derde groep: de filosofen. De meeste filosofen die met complottheorieën bezig zijn, sluiten zich nauw aan bij het liberale project van Popper. Ook voor hen was het diagnosticeren van complottheorieën een onderdeel van het cultiveren van kritische burgers, die adequaat en open kunnen debatteren. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor Nederlandstalige filosofen, zoals John Braeckman en Maarten Boudry, die sterk bij Poppers politieke project aansluiten.

Maar zoals we al zagen, was er binnen de filosofie ook een tegenbeweging die stelde dat niet alle complottheorieën zomaar als irrationeel mogen worden weggezet. Vanuit onze vraagstelling mag het niet verwonderlijk zijn dat ook zij dat niet louter doen omwille van een neutrale conceptuele analyse. Epistemologen die de rationaliteit van sommige samenzweringstheorieën benadrukken, delen weer een ander politiek project, vaak van Anglo-Amerikaanse snit en flirtend met vormen van libertarisme en een diep wantrouwen tegenover de staat. Hun pleidooi om complottheorieën ernstiger te nemen is dan niet louter een kwestie van intellectuele eerlijkheid, maar onderdeel van een politieke stellingname: het is cruciaal voor onze maatschappij dat we kritisch staan tegenover de officiële instanties, en complottheorieën kunnen daartoe een middel zijn. 'Onze zorg is dat in democratieën die op zijn best onvolmaakt zijn, onwetendheid over een daadwerkelijk complot minstens zo gevaarlijk kan zijn als het geloof in een valse complottheorie', stellen Orr en Dentith (2018: 141) bijvoorbeeld.

Vanuit dit perspectief wordt wantrouwen een burgerplicht en zijn complottheorieën een onderdeel van de uitoefening van die plicht. Daartegenover wordt het pathologiseren en psychologiseren van complottheorieën door deze epistemologen juist gezien als een wapen van de staat om zijn critici in diskrediet te brengen of het zwijgen op te leggen. Door complottheorieën bij voorbaat in de prullenmand te gooien, lopen we het risico dat echte complotten niet ontmaskerd worden. Een typisch voorbeeld dat deze epistemologen aanhalen is de invasie in Irak en het complot rond de niet-bestaande massavernietigingswapens. Of, in de woorden van Pigden (2018: 207): 'Samenzweringsontkenning werd gebruikt om een massale oorlogsmisdaad te rechtvaardigen. Veel erger dan dat wordt het niet.' Historisch lijkt dat wantrouwen inderdaad ook gevoed door een aantal reële complotten in de Amerikaanse geschiedenis, gaande van Watergate tot de Iran-Contra-affaire. Vanuit dit perspectief zweert de Amerikaanse regering inderdaad regelmatig samen tegen haar eigen bevolking en kunnen complottheorieën juist een bescherming vormen tegen die staat.

Laat me twee voorbeelden geven. Het eerste voorbeeld is David Coady, professor aan de universiteit van Tasmania, en iemand die veel over complottheorieën heeft

geschreven (Coady, 2006). In een recent artikel waarin Coady een vergelijking maakt tussen complottheorieën en geruchten komt deze politieke dimensie sterk naar voren. Ook geruchten hebben een slechte naam en hun verspreiding wordt typisch gezien als problematisch en zelfs irrationeel. Coady is het daar niet mee eens. Volgens hem is er geen afdoende bewijs dat geruchten over het algemeen inderdaad verkeerd en irrationeel zijn. Volgens hem zijn ze vaak betrouwbaar en zelfs nuttig. Daarom 'zijn geruchten geen bedreiging van de democratie; critici van geruchten, zoals [Cass] Sunstein, die de staat en andere machtige instituties de controle over de informatiestroom willen geven, zijn dat wel' (Coady, 2018: 176). Op gelijkaardige wijze hebben complottheorieën onterecht een slechte reputatie, als resultaat van wat Coady bestempelt als 'antidemocratische propaganda' (Coady, 2018: 178). Het pathologiseren van complottheorieën is dus in dit geval een bedreiging voor onze open samenleving:

'Dit [pathologiserend] gebruik dient om zulke mensen te intimideren en het zwijgen op te leggen, ongeacht of hun overtuigingen verantwoord zijn en of ze waar zijn of niet. Daarom maakt dit gebruik het minder waarschijnlijk dat zulke samenzweringen zullen worden ontmaskerd (of tijdig worden onthuld), en waarschijnlijker dat de daders van samenzweringen ermee weggelaten worden. Er is daarom reden om te denken dat het feit dat deze uitdrukkingen een pejoratieve connotatie hebben, ervoor zorgt dat onze samenleving minder open is dan ze anders zou zijn.' (Coady, 2018: 182)

Mijn tweede voorbeeld is Lee Basham, een filosofieprofessor uit Texas. Hij is wellicht het meest expliciet over het idee dat complottheorieën bij voorbaat verwerpen een gevaar vormt 'voor democratieën en het alledaagse leven' (Basham, 2018: 41). Een particularisme omtrent complottheorieën daarentegen plaatst 'de redding van de staat in de waakzaamheid van de burger' (Basham, 2018: 42). Ook hij gebruikt het voorbeeld van Irak:

'Gezien de toewijding van de politieke leiders aan de invasie, stond alleen de publiek wijdverbreide en goed onderbouwde samenzweringstheorie hen in de weg. Als deze theorie de juiste politieke macht had gehad, had hij deze levens kunnen redden. Maar omdat het om een complottheorie ging, werd hij op grote schaal afgewezen en gepochologiseerd door de reguliere media in de Verenigde Staten en elders.' (Baham, 2018: 45)

Complottheorieën worden zo een voorwaarde voor de democratische samenleving. 'Samenzweringstheorieën redden levens, duizenden, zelfs miljoenen, als we hen zouden toestaan. Hun automatische verwerping laat bloed aan onze handen achter', stellen Dentith en Basham (2018: 91). In onze maatschappij worden complottheorieën echter gepochologiseerd en genegeerd. Filosofen en sociale wetenschappers die deze pathologisering onderschrijven, dragen volgens deze epistemologen ongewild bij aan het ondergraven van onze open samenleving:

'Het negeert de sleutelrol die complottheoretici spelen bij het veiligstellen van onze democratie; vaak handelen deze mensen uit onze zelfverdediging. Tegenwoordig kan iedereen een journalist zijn zolang die beschikt over een redeneervermogen en bewijs, en toegang heeft tot een aandachtig publiek. Dit maakt ons internet zo angstaanjagend voor zowel niet-westerse als westerse autoritaire figuren, en een heuse bron van hoop voor voorstanders, zoals ik, dat een veel minder hiërarchisch systeem voor het ontdekken en verspreiden van informatie eindelijk binnen handbereik ligt. Alternatieve kranten van de afgelopen decennia voldeden niet. Het internet, als het niet wordt gesaboteerd door [anti-complottheorie] censuur, zou dat wel kunnen. Samenzweringstheorieën zijn van cruciaal belang voor sociale vooruitgang.' (Basham, 2018: 54)

Juist zoals Coady benadrukt Basham dus dat censuur niet het product is van de naïviteit van psychologen, maar een strategie die actief gevolgd wordt door de staat om zijn critici de mond te snoeren. 'Het is een manier om met *dissidente burgers* om te gaan. De formule is simpel: pathologiseren, diskwalificeren, zwijgen, verdwijnen.' (Dentith & Basham, 2018: 96).

4. Conclusie

In dit artikel hebben we gezien hoe onderzoek naar complottheorieën gedreven wordt door uiteenlopende en vaak conflicterende onderzoeksprogramma's, die elk vertrekken vanuit een ander idee over wat er bij samenzweringstheorieën op het spel staat. In die zin zijn de verschillen niet enkel empirisch, maar ook politiek van aard.

Zo is de psychologische benadering de erfgenaam van een liberaal project, dat teruggaat op Hofstadter en Popper, en stelt dat complottheorieën uitingen zijn van politiek extremisme, waar rede door emotie wordt overgenomen. Complottheorieën vormen zo een gevaar voor de liberale democratie. Ook vele filosofen onderschrijven een gelijkaardig project. Maar de hedendaagse tegenbeweging binnen de epistemologie laat zich daarentegen eerder inspireren door een libertair programma, dat vertrekt van een diep wantrouwen tegenover de staat. Complotdenken is dan niet zozeer de vijand, maar een broodnodige bondgenoot om echte complotten aan het licht te brengen.

Ten slotte stond er bij de sociologische benadering nog iets anders op het spel, namelijk de vraag wie het recht van spreken heeft over de sociale werkelijkheid. Zowel de sociale wetenschappen als het complotdenken hebben een gelijktijdige geboortedatum in de negentiende eeuw, zo suggereerde het narratief van Boltanski, wanneer de natiestaat zich gaat toeleggen op het vatten van zijn eigen wetmatigheden. Hierdoor getuigen reflecties over complottheorieën door sociale wetenschappers van een dubbelzinnige houding tegenover de staat. Enerzijds spelen ze regelmatig de rol van bondgenoot van de staat, door hem de kennis te verschaffen over zijn eigen bevolking, en zich methodologisch af te zetten tegen complottheorieën. Anderzijds willen ze vaak ook critici van datzelfde beleid zijn, maar zonder zich te identificeren met complotdenken. Het is die dubbele houding die zich ook vertaalt

in een dubbelzinnigheid tegenover complottheorieën: enerzijds verdedigen ze complottheorieën tegen eventuele pathologisering door derden, maar anderzijds benadrukken ze wel de methodologische verschillen.

De bedoeling van deze genealogie is niet om hieruit te concluderen dat, omdat er een politieke inzet meespeelt, deze verscheidene programma's onwetenschappelijk zouden zijn. Integendeel, mijn punt is juist dat zoiets onvermijdelijk is: elk systematisch wetenschappelijk onderzoek over een maatschappelijk probleem onderschrijft, expliciet of impliciet, een politieke diagnose van wat er op het spel staat en welke stappen nodig zijn om tot een oplossing te komen. Onderzoek naar complottheorieën ontsnapt daar niet aan. Die politieke inzet hoeft niet altijd expliciet door de individuele onderzoeker onderschreven te worden. Mijn claim is daarentegen dat de vorm waarin complottheorieën worden geproblematiseerd, en waarvan individuen gebruikmaken, politieke dimensies heeft. Door je eigen onderzoek in te schrijven in een van deze programma's, is het mogelijk dat je bijdraagt aan deze impliciete politieke projecten, zelfs al onderschrijf je die niet zelf. Een analoog punt wordt gemaakt door Quassim Casam met betrekking tot de complottheorieën zelf, wanneer hij benadrukt dat 'door samenzweringstheorieën te onderschrijven, men niet anders kan dan zich associëren met de politieke zaken die door deze theorieën traditioneel werden gepromoot' (Cassam, 2019: 79). Zelfs al is men zelf geen antisemiet, helpt men door mee te gaan in samenzweringstheorieën die traditioneel gelinkt worden aan antisemitisme – zoals complotten over internationale netwerken van bankiers of over George Soros – indirect met het verspreiden van antisemitisme. Hetzelfde punt is volgens mij van toepassing op theorieën over complottheorieën: welke ook je eigen politieke overtuigingen zijn, door mee te stappen in een van deze benaderingen, associeer je je met de politieke programma's die er impliciet in meespelen.

Wat deze genealogie daarom wel beoogt, is bloot te leggen hoe onderzoek naar complottheorieën nooit zomaar beschrijvend is, maar zich steeds inschrijft in een politiek programma (hetzij in een van de vormen hierboven besproken, hetzij in een andere vorm). Dit heeft ook gevolgen voor hoe onderzoek gebruikt kan worden bij beleid ten aanzien van complottheorieën. Simpelweg vragen wat de wetenschap ons vertelt over complotdenken is dan immers misleidend, aangezien men bij elke van deze verschillende projecten al impliciete politieke keuzes maakt over wat het probleem van samenzweringstheorieën juist is. Een beleid ten aanzien van complottheorieën moet zich daarom niet zomaar proberen te verschuilen achter wat de feiten zouden zeggen, maar moet eerst en vooral een reflectie zijn op wat er eigenlijk maatschappelijk op het spel staat bij complottheorieën.

Daarom is het misschien ook belangrijk terug te komen op het statuut van mijn eigen spreken, dat evenmin aan deze politieke dimensie ontsnapt. Laat ik beginnen met twee kanttekeningen. Allereerst heeft mijn spreken niet volledig hetzelfde onderwerp: dit artikel zelf spreekt niet zozeer over complottheorieën, maar over het academisch onderzoek naar complottheorieën. In die zin hoeft niet elke conclusie over het academisch onderzoek rond complottheorieën op mijn eigen spreken van toepassing te zijn. Toch wil ik gerust erkennen dat ook in mijn eigen vertoog een politieke inzet meespeelt. Maar, ten tweede, impliceert dit niet dat mijn spreken *louter* politiek is. Zoals hierboven benadrukt, betekent het enkel dat elk

discours deels gevormd is door een aantal aannames over wat er politiek op het spel staat. Ook dat geldt voor mijn eigen spreken.

Wat is nu de maatschappelijke inzet van dit artikel? Allereerst de ambitie om de verschillende diagnoses van complottheorieën samen te brengen om ze meer met elkaar in dialoog te laten treden. Nog te vaak negeren ze elkaar of leidt een sporadische confrontatie tot vruchteloze debatten. Eens men vertrekt van het besef dat er verschillende invullingen zijn van wat er bij complotdenken op het spel staat, zijn vruchtbare interacties tussen de verschillende scholen mogelijk. Dat heeft met de tweede ambitie te maken, namelijk dat zulke interacties mogelijk zijn als men oog heeft voor wat ze gemeenschappelijk hebben: ook al kan men minstens drie totaal verschillende diagnoses van complotdenken onderscheiden, suggereert het bovenstaande verhaal toch dat bij elk van hen een verband bestaat met vragen rond democratie (met de complotdenker en de staat als vijand of vriend van de democratie naargelang het vertoog).

Ten derde, en dat is het meest fundamentele punt, wijst dit terugkerende verband er ook op dat complotdenken steeds in samenhang met zijn tegenhanger (de staat, de media, de wetenschap) moet worden begrepen. De significantie daarvan ligt deels in de optie om dan die link omgekeerd te bestuderen: de manier waarop we kijken naar complottheorieën, vertelt ons iets over hoe we over die institutionele spelers zelf nadenken. Zeg me wat je denkt over complotdenken en ik zeg je wat je denkt over democratische instellingen. In die zin kunnen complottheorieën en hun diverse interpretaties gelezen worden als een neerslag van de bestaande diversiteit van hoe we naar maatschappelijke instellingen en hun belang kijken. Dat lijkt binnen mijn betoog de ware inzet van de hedendaagse proliferatie, niet enkel van het complotdenken zelf, maar vooral ook van het academische spreken over complottheorieën.

Literatuur

- Aupers, S. (2002). 'Everything is connected': Naar een sociologie van paranoia en complottheorieën. *Sociologische Gids*, 49(3), 313-326.
- Bartlett, J. & Miller, C. (2010). *The Power of Unreason: Conspiracy Theories, Extremism, and Counter-Terrorism*. Londen: Demos.
- Basham, L. & Dentith, M. (2018). The Psychologists' Conspiracy Panic: They Seek to Cure Everyone. In M. Dentith (Ed.), *Taking Conspiracy Theories Seriously* (pp. 79-94). Londen: Rowman & Littlefield International.
- Basham, L. (2018). Conspiracy Theory Particularism, both Epistemic and Moral, Versus Generalism. In M. Dentith (Ed.), *Taking Conspiracy Theories Seriously* (pp. 39-58). Londen: Rowman & Littlefield.
- Boltanski, L. (2009). *De la critique: précis de sociologie de l'émancipation*. Parijs: Gallimard.
- Boltanski, L. (2012). *Énigmes et complots. Une enquête à propos d'enquêtes*. Parijs: Gallimard.
- Braeckman, J. & Boudry, M. (2011). *De ongelovige Thomas heeft een punt: een handleiding voor kritisch denken*. Antwerpen: Houtekiet.
- Brotherton, R. (2015). *Suspicious Minds: Why We Believe Conspiracy Theories*. Londen: Bloomsbury.
- Buenting, J. & Taylor, J. (2010). Conspiracy Theories and Fortuitous Data. *Philosophy of the Social Sciences*, 40(4), 567-578.

- Butter, M. (2013). *Plots, Designs and Schemes: American Conspiracy Theories from the Puritans to the Present*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Butter, M. (2018). 'Nichts ist, wie es scheint'. *Über Verschwörungstheorien*. Berlin: Suhrkamp.
- Cassam, Q. (2016). Vice Epistemology. *The Monist*, 99(2), 159-180.
- Cassam, Q. (2019). *Conspiracy Theories*. Londen: Polity Press.
- Coady, D. (2006). *Conspiracy theories: The philosophical debate*. Aldershot: Ashgate.
- Coady, D. (2018). Anti-Rumor Campaigns and Conspiracy-Baiting as Propaganda. In M. Dentith (Ed.), *Taking Conspiracy Theories Seriously* (pp. 171-188). Londen: Rowman & Littlefield.
- Cubitt, G. (2008). Robespierre and conspiracy theories. In C. Haydon & W. Doyle (Eds.), *Robespierre* (pp. 75-91). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dentith, M. (2018). *Taking Conspiracy Theories Seriously*. Londen: Rowman & Littlefield.
- Fenster, M. (1999). *Conspiracy Theories: Secrecy and Power in American Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Foucault, M. (1971). Nietzsche, la généalogie, l'histoire, 145-172. In S. Bachelard, G. Canquillien & F. Dagognet, *Hommage à Jean Hyppolite*. Parijs: PUF.
- Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir: Naissance de la prison*. Parijs: Gallimard.
- Foucault, M. (1976). *Histoire de la sexualité. 1: La volonté de savoir*. Parijs: Gallimard.
- Gallie, W. (1956). Essentially Contested Concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 56, 167-198.
- Graumann, C. (1987). Conspiracy: history and social psychology – a synopsis. In C. Graumann & S. Moscovici (Eds.), *Changing Conceptions of Conspiracy*. New York: Springer-verslag, pp. 245-251.
- Harambam, J. (2020). *Contemporary Conspiracy Culture: Truth and Knowledge in an Era of Epistemic Instability*. New York: Routledge.
- Harambam, J., en Aupers, S. (2017). 'Ik ben geen complotdenker': Relationale identificaties in het Nederlandse complotdenkersmilieu. *Sociologie*, 13(2/3), 133-163.
- Harris, K. (2018). What's Epistemically Wrong with Conspiracy Theorising?. *Royal Institute of Philosophy Supplement*, 84, 235-257.
- Hofstadter, R. (1966). *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*. New York: Knopf.
- Imhoff, R. & P. Lamberty (2018). How paranoid are conspiracy believers? Toward a more fine-grained understanding of the connect and disconnect between paranoia and belief in conspiracy theories. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), 909-926.
- Imhoff, R. & Bruder, M. (2014). Speaking (Un-)Truth to Power: Conspiracy Mentality as a Generalised Political Attitude. *European Journal of Personality*, 28(1), 25-43.
- Imhoff, R. & Lamberty, P. (2017). Too special to be duped: Need for uniqueness motivates conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 47(6), 724-734.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism or The cultural logic of late capitalism*. Londen: Verso.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Londen: Allen Lane.
- Keeley, B. (1999). Of Conspiracy Theories. *The Journal of Philosophy*, 96(3), 109-126.
- Knight, P. (1997). Naming the problem: Feminism and the figuration of conspiracy. *Cultural Studies*, 11(1), 40-63.
- Knight, P. (2000). *Conspiracy Culture: From Kennedy to the X Files*. Londen: Routledge.
- Latour, B. (2004). Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry*, 30(2), 225-248.
- Lewandowsky, S., Gignac, G. & Oberauer, K. (2013). The role of conspiracist ideation and worldviews in predicting rejection of science. *PloS One*, 8(10), E75637.

- Marchlewska, M., Cichocka, A. & Kossowska, M. (2018). Addicted to answers: Need for cognitive closure and the endorsement of conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 48(2), 109-117.
- McKenzie-McHarg, A. (2019). Conspiracy Theory: The Nineteenth-Century Prehistory of a Twentieth-Century Concept. In J. Uscinski (Ed.), *Conspiracy Theories & the People Who Believe Them* (pp. 62-81). New York: Oxford University Press.
- Melley, T. (2000). *Empire of Conspiracy: the Culture of Paranoia in Postwar America*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Miller, S. (2002). Conspiracy Theories: Public Arguments as Coded Social Critiques: A Rhetorical Analysis of the Two Flight 800 Conspiracy Theories. *Argumentation and Advocacy*, 39(1), 40-56.
- Moore, A. (2016). Conspiracy and Conspiracy Theories in Democratic Politics. *Critical Review*, 28(1), 1-23.
- Olmsted, K. (2009). *Real Enemies: Conspiracy Theories and American Democracy, World War I to 9/11*. New York: Oxford University Press.
- Orr, M. & Dentith, M. (2018). Clearing Up Some Conceptual Confusions about Conspiracy Theory Theorizing. In M. Dentith (Ed.), *Taking Conspiracy Theories Seriously* (pp. 141-154). Londen: Rowman & Littlefield.
- Pigden, C. (2018). Conspiracy Theories, Deplorables, and Defectibility: A Reply to Patrick Stokes. In M. Dentith (Ed.), *Taking Conspiracy Theories Seriously* (pp. 203-216). Londen: Rowman & Littlefield.
- Popper, K. (1963). *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge*. Londen: Routledge and Kegan Paul.
- Popper, K. (2009). *De open samenleving en haar vijanden* (vert. H. Daalder en S. Van Luchene). Rotterdam: Lemniscaat.
- Roisman, J. (2006). *The Rhetoric of Conspiracy in Ancient Athens*. Berkeley: University of California Press.
- Simons, M. (2017). Naar een emancipatie van de complottheorie. *Tijdschrift voor Filosofie*, 79(3), 473-497.
- Simons, M. (2020). De nieuwe poortwachters van de waarheid. *Tijdschrift voor Filosofie*, 82(1), 33-56.
- Sullivan, D., Landau, M. & Rothschild, Z. (2010). An Existential Function of Enemyship: Evidence That People Attribute Influence to Personal and Political Enemies to Compensate for Threats to Control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(3), 434-449.
- Thalman, K. (2019). *The Stigmatization of Conspiracy Theory since the 1950s: 'a Plot to Make Us Look Foolish'*. New York: Routledge.
- Uscinski, J. & Parent, J. (2014). *American Conspiracy Theories*. New York: Oxford University Press.
- Wolf, N. (1990). *The Beauty Myth*. Londen: Chatto and Windus.
- Wood, G. (1982). Conspiracy and the Paranoid Style: Causality and Deceit in the Eighteenth Century. *William and Mary Quarterly*, 39(3), 402-441.

De Protocollen van de Wijzen van Zion

Het judéo-maçonniek complot als een eeuwige samenzwering

Marc Cools & Dina Siegel

'De Protocollen van de Wijzen van Zion' is een geschrift dat zogenaamd de 'notulen' bevat van de 24 sessies van het congres van vertegenwoordigers van de 'twaalf stammen van Israël' onder voorzitterschap van de Grote Rabbijn. Tijdens dit congres zou zijn besproken hoe de Joden de wereld gaan veroveren (Bronner, 2000). Hoewel het al een eeuw geleden is ontmaskerd als een vervalsing, heeft het geschrift een grote invloed gehad op de loop van de geschiedenis als een bron om antisemitisme mee te rechtvaardigen. Sinds de eerste publicatie zijn de Protocollen ook gebruikt in de propaganda tegen het 'Joods-maçonnieke gevaar'. Deze 'notulen' kunnen worden gezien als de oervader van het complotdenken. Joden en vrijmetselaars zijn altijd wel de eerste zondebokken.

In de jaren 1920 en 1930 van de vorige eeuw werden de Protocollen in Europa in enorme oplagen verkocht en in de 21ste eeuw worden de Joden nog steeds verantwoordelijk gehouden voor alle ellende en rampen in de wereld, zoals 9/11 en pandemieën. Nog steeds verschijnt het in verschillende landen als basis en inspiratiebron voor allerlei complottheorieën (Bronner, 2000; Smelik, 2010; Deutschmann, Herth & Woldar, 2020; Schnirelman, 2019). Hetzelfde gaat op voor de betrokkenheid van de vrijmetselarij hierin (Lemaire, 2017; Rousse-Lacordaire, 1998; Dierkens, 1993) sinds een publicatie in 1862 door het Münchense blad *Historisch-politische Blätter*. De vrijmetselarij zou het instrument zijn waarmee de Joden de wereldheerschappij willen bekomen (Cools, 2012).

Twee vragen staan hier centraal: Welke aan de 'Protocollen' gerelateerde, al dan niet maçonnieke, symbolen worden in complottheorieën, zoals bijvoorbeeld ook in het judeo-maçonnieke complot, gebruikt? Waarom heeft deze vervalsing tot op heden en op veel plaatsen in de wereld zo'n hardnekkige invloed?

1. Rituelen, symbolen en pogroms

De tekst van de Protocollen werd in Parijs rond 1897-1899 gefabriceerd. Pyotr Ivanovich Rachkovsky, het hoofd van de Tsaristische Russische geheime dienst Ochrana (Laporte, 1935) in het buitenland, gaf de journalist Matvej Golovinski opdracht een document te produceren waaruit zou blijken dat tsaar Nicolaas II en zijn bewind bedreigd werden door een Joods complot. Om aan zijn opdracht te voldoen ging Golovinski op zoek naar oudere Franse en Duitse bronnen en gebruikte hij een door Maurice Joly (Benz, 2019; Cools, 2012) in het Frans gepubliceerde dialoog tussen Machiavelli en Montesquieu (Smelik, 2010). Het idee van geheime netwerken werd ook in Rusland in de negentiende eeuw verspreid, onder anderen door Jacob Brafmann, in zijn boeken *De locale en universele Joodse Broeder-*

schap (1868) en *Het Boek van de Kahal* (1869), waarin het idee van een internationale Joodse samenzwering werd gepropageerd (Bronner, 2000: 74).

Het geschrift werd (in afgekorte vorm) voor het eerst gepubliceerd door Pavel (Pavolachi) Krushevan in zijn krant *Znamja*. Het verscheen in Rusland later onder diverse titels (Segel, 1996). In 1905 werd een langere versie van de Protocollen uitgegeven als appendix bij het boek van Sergej Aleksandrovitsj Niloes getiteld *Velikoe v malom. Antichrist, kak Blizka Politicheskaya Vozmozhnost, Zapiski Pravoslavnogo* (Het grote in het kleine. De antichrist, een dreigende politieke mogelijkheid. Aantekeningen van een orthodox gelovige), ook uitgegeven door *Znamja*. Niloes stelt zich ten doel het jodendom en zijn vijandige doeleinden te 'ontmaskeren' (Bernstein, 1921; Segel, 1996). Sergej Niloes, afgestudeerd in de rechten aan de Universiteit van Moskou, later mysticus en theoloog, zou de Protocollen hebben ontvangen 'van een vrouw, die ze heeft gestolen van een van de hoogste en meest invloedrijke leiders van de vrijmetselaars tijdens een geheime vergadering ergens in Frankrijk' (Kominsky, 1970: 209).

In deze editie stelde Niloes niet alleen een probleem vast, maar kwam hij meteen ook met een mogelijke oplossing: er is een kracht die de wereld kan redden van de Joodse samenzwering en dat is de Russische tsaar (Bernstein, 1921: 55).

Een jaar later kwam de derde editie van de Protocollen in het boek van Georgi Butmi *Vragi roda chelovecheskogo* (Vijanden van de mensheid), waarmee ook de vrijmetselaars worden bedoeld (ibid: 60). In deze versie spelen de vrijmetselaars namelijk een belangrijke rol in het grote plan om de christelijke wereld te vernietigen en zo ontstaat een 'judeo-maçonniek' complot. De Protocollen beelden Joden en vrijmetselaars af als vijandige buitenstaanders die de christelijke beschaving bedreigen en pretenderen licht te werpen op hun bizarre rituelen, geheime symbolen en netwerken (Goldschläger & Lemaire, 2005; Bronner, 2000: 5).

De meeste studies over complottheorieën richten zich op de sociaaleconomische en politieke vermeende macht van de Joods-maçonnieke netwerken die naar werelddominantie zouden streven en/of op geheime interventies door agenten, spionnen en geheime genootschappen in de wereldeconomie. Over het religieuze aspect van complotten, zoals de kwaadaardige rol van het jodendom en de 'satanische rituelen' van de vrijmetselaars, is minder bekend (Shnirelman, 2019). Vanuit religieus perspectief vormt de strijd tegen Satan en de antichrist de kern van het discours. De 'donkere krachten', i.e. de Joden, zouden de overwinning van de antichrist mogelijk maken (Shnirelman, 2019: 88), omdat dit het primaire doel is van alles wat ze ondernemen. De 'Protocollen van de Wijzen van Zion' tonen duidelijk hun malafide intenties. Het idee van het 'einde van de wereld' wordt op verschillende manieren geïnterpreteerd. De Joden zullen de antichrist verwelkomen¹, omdat hij ze naar hun land zal terugbrengen, hun Tempel zal herbouwen en alle niet-Joden (de gojim) zal onderwerpen (ibid: 89).

Wie de 'Wijzen van Zion' zijn, staat nergens vermeld. Het 'congres' van de vertegenwoordigers van de 'twaalf stammen' heeft in werkelijkheid nooit plaatsgevonden. In één versie worden de Protocollen verbonden met de Kabbalistische '36 verborgen rechtvaardigen' (*lamedvavnikim, tsaddikim nistarim*), de 36 rechtvaardige

1 De antichrist wordt gezien als een Jood uit de stam van Dan.

Joden die door de geschiedenis heen de wereld overeind houden. In een andere versie gaat het om de zionisten die zich verzamelden voor het Eerste Zionistische Congres in Basel in 1897 (Bernstein, 1921) en hun streven naar de werelddominantie via de vrijmetselarij (Cools, 2012). Maar de Protocollen konden ook afkomstig zijn uit documenten van de Egyptische vrijmetselarij (*Mitzraïm*) waar Joden zich vaak bij zouden aansluiten (ibid: 60).

De wreedheid en het geweld waarmee de wereldverovering gepaard zou gaan, is geen nieuw idee. De beschuldiging dat Joden christenen, vooral jonge kinderen, vermoorden voor rituele doeleinden kent een lange geschiedenis (Weinberg, 2012; Bronner, 2000). De bloedlaster, een bizarre mythe, houdt in dat het bloed van christelijke kinderen gebruikt wordt om matzes voor Pesach te bakken. In het jodendom met zijn strenge voedselregels is het consumeren van bloed streng verboden – een van de grote paradoxen in deze beschuldigingen (Israëli, 2012: XV-XVI).² Symbolen en labels hebben hun eigen descriptieve en verklarende potentieel (Cohen, 1972). De kracht van beelden kan enorm zijn, zoals het beeld van de Jood als vampier: iemand zonder thuisland, rondzwerfend in de wereld, die zijn eigen lijk kist met zich meedraagt, een 'bloedzuiger' van christenen, maar doodsbang voor het kruis. Dergelijke beelden komen rechtstreeks voort uit de complotideeën die in de Protocollen te vinden zijn (Bronner, 2000: 45, 46).

Het symbool van bloed heeft een bijzondere kracht: 'het drukt het leven uit, omdat het oncontroleerbaar wegvloeien en algeheel bloedverlies het einde van het leven betekenen' (Israëli, 2012: XIII). De consumptie van bloed is in verschillende religies een krachtig symbool van het deel hebben aan goddelijke macht. 'Door symbolisering, plus andere soorten van overdrijving en verdraaiing, worden beelden indringender gemaakt dan de werkelijkheid' (Cohen, 1972: 43).

De mythen, symbolen en andere complotideeën waarop de Protocollen zich baseren, hebben ongetwijfeld bijgedragen aan het antisemitisme wereldwijd. In Rusland vinden we talrijke voorbeelden daarvan in alle tijden en onder alle regimes, van de 'bloedlaster' onder tsaar Nicolaas II met anti-Joodse pogroms als gevolg en het 'artsencomplot' onder Stalin, tot de opleving van het gebruik van de Protocollen na de val van de Sovjet-Unie. De Russische geschiedenis is vol complotten en angst voor complotten: niet alleen de 'usual suspects' (Joden en vrijmetselaars), maar ook rooms-katholieken en antichristelijke groeperingen werden als vijanden van de mensheid gezien. Het feit dat de vrijmetselaars Joden in sommige van hun loges toelieten, werd aangevoerd als bewijs voor hun bondgenootschap, zoals ook het gebruik van de zespuntige ster door de vrijmetselaars als hun eigen symbool (Bronner, 2000: 55).

Het verschijnen van de Protocollen viel samen met een golf van pogroms tussen 1903 en 1906. Twee auteurs die de Protocollen in hun boeken gebruikten, Butmi en Krushevan, waren actief betrokken bij de oprichting van de extreemrechtse organisatie 'Unie van het Russische volk', beter bekend als de 'Tsjiornye Sotni' ('de Zwarte Honderden'), wier naam is verbonden met meerdere pogroms in Kishinev,

2 Zie bijvoorbeeld het boek *The Matzah of Zion*, in 1983 geschreven door Mustafa Tlas, een Syrische minister van defensie, en de soapserie 'Ruiters zonder Paard', in 2002/2003 uitgezonden door de Egyptische staatstelevisie, met scènes uit de Protocollen.

Bialystok, Odessa, Kiev en andere steden (Klier, 2011). Complottheorieën creëren altijd *moral panics* en motiveren politieke acties. De leden van de ‘Tsjiornye Sotni’, (de ‘Tsjernosotentzy’), gebruikten de Protocollen om de menigte aan te sporen geweld te gebruiken tegen Joden (Petrovsky-Shtern, 2003; Langer, 2007; Yablokov, 2018). Om nog overtuigender te zijn, beweerden ze dat niet alleen in de Protocollen, maar ook in de Talmud geheime instructies staan – die alleen Joden in het Hebreeuws kunnen lezen – over hoe ze niet-Joden moeten onderdrukken (Langer, 2007).

Verderop in de geschiedenis komen we een ander complot tegen dat in de literatuur wordt beschouwd als analoog aan de Protocollen, vooral omdat beide verhalen door velen werden geloofd (Laquer, 2015). In het laatste jaar van het leven van Josef Stalin werd een ‘artsencomplot’ onthuld: negen Kremlin-artsen, onder wie zes Joden, zouden van plan zijn geweest om de communistische leiders te vermoorden. Op 13 januari 1953 ‘onthulden’ de staatskranten een samenzwering van prominente Kremlin-artsen (professoren en academici), die ‘door vijandelijke kapitalistische landen’ zouden zijn geïnstrueerd om criminele activiteiten te verrichten, waaronder moord en spionage. Deze ‘moordenaars in witte jassen’ zouden doden op hun geweten hebben als gevolg van het voorschrijven van schadelijke behandelingen (Rayfield, 2005; Rapoport, 1991: 23). Deze strijd tegen de kosmopolieten (de Joden) was al geruime tijd gaande. Lavrenti Beria, Stalins hoofd van de geheime politie, schreef op 4 april 1953 in de *Pravda* dat de artsen werden beschuldigd van ‘verwoesting, spionage en terroristische activiteiten tegen de actieve leiders van de Sovjetoverheid’. De bedoeling was om de Sovjet-Unie te ‘zuiveren’ van buitenlanders, kosmopolieten en zionisten (Knight, 1993). Volgens het officiële beleid onder de Sovjets waren de Protocollen ‘anti-Sovjet propaganda’ en het bezit ervan kon leiden tot tien jaar in een Siberisch kamp. Toch werden dezelfde antisemitische argumenten gebruikt door de leiders van de Communistische Partij en verspreid onder de Sovjetbevolking.

2. De Protocollen na de val van de Sovjet-Unie

Na de val van de Sovjet-Unie werd door Russische wetenschappers opvallend veel onderzoek verricht naar complottheorieën, waaronder naar de Protocollen. Specifieke gebeurtenissen, zoals de moord op de laatste Russische tsaar, worden als concrete voorbeelden van deze complottheorieën gebruikt.

Opvallend is ook dat vertegenwoordigers van de Russische Orthodoxe Kerk, zoals de metropoliet van St. Petersburg Ioann Snychev, opmerkelijk actief zijn geweest in het debat over historische samenzweringen in de Russische en Sovjetgeschiedenis. Metropoliet Ioann geloofde dat de Protocollen helemaal geen falsificatie waren zoals in het algemeen werd beweerd, maar dat de gebeurtenissen in de wereld zich ontrollen volgens het plan van de auteurs (Shtyrkov, 2020: 106). In zijn artikel *Bitva za Rossiïu* besteedt de metropoliet veel aandacht aan de Protocollen en definieert duidelijk de vijand: ‘Voor Russofielen (met nationaal-conservatieve ideeën) was de vijand het Trotskisme-Zionisme, een bekend eufemisme voor de judeo-maçonnische samenzwering’ (Snychev, 1993).

De moord op de laatste tsaar in 1918 door 'Joodse Bolsjeviken' neemt in dit discours een bijzondere plaats in. 'Het belangrijkste bewijs voor de betrokkenheid van religieuze Joden bij dit incident waren vier vreemde tekens, aangebracht op de muren van de executiekamer en geïnterpreteerd als Kabbalistisch' (Shtyrkov, 2020: 108). De moord wordt daarom niet meer beschouwd als een politieke misdaad, maar als een 'rituele moord' gepleegd door Joden die op deze manier de deuren voor de antichrist openzetten (ibid: 90). Dit idee was met name populair in de jaren 1990, toen de Orthodoxe Kerk ervoor pleitte om tsaar Nicolaas II heilig te verklaren als slachtoffer van een Joodse rituele moord (ibid.).

In dezelfde periode werd het boek van Sergej Niloes dat de 'Protocollen' bevatte, door diverse uitgevers opnieuw gepubliceerd, in een oplage van 150.000 exemplaren. Tegelijkertijd werd het idee van de Joodse rituele moord op de tsaar verspreid in de orthodoxe media, zoals *Tsar-kolokol* ('Tsaar-klok') en *Zemschina*. Ook de rol van de vrijmetselaars werd toegelicht: 'maçonnieke bankiers' zouden alle revoluties financieren. Deze revoluties worden in gang gezet door occulte organisaties zoals de vrijmetselaars, die het idee van de satanische 'werelddominantie' uit de Joodse Kabbala hebben overgenomen. De vrijmetselaars in Rusland zouden nauwe banden met de Satan onderhouden, atheïsten zijn en zich overgeven aan seksuele rituelen (Yablonkov, 2018: 14).

'(...) de voornaamste vijand van de huidige maatschappij werd voorgesteld als een onverteerbaar mengsel van vrijmetselaars, occultisten, Kabbalisten, bankiers en revolutionairen die met elkaar samenwerkten om nationale staten te vernietigen en een wereldoverheid op te richten' (Shnirelman, 2019: 93).

De groepen achter het complot worden met name genoemd: de Bilderbergers, Trilateral Commission, Committee 300 en meer.

Het volstaat om naar de titels van de krantenartikelen van *Russkii Vestnik* begin jaren 1990 te kijken om te begrijpen wie voor alle ellende in de wereld verantwoordelijk zijn: 'Frantzuzi? Net, shestiugolniki (Fransen? Nee, zeshoekigen³)' (*Russkii vestnik*, 1992); 'Massoni: prodolzhenie legendi' (vrijmetselaars: vervolg van de legende) (*Russkii vestnik*, 1993). Hierbij werd het geloof in de krachten van het kwaad en de onzichtbare hand gepropageerd. Deze auteurs wendden zich tot de orthodoxe religie, met haar eigen manier om feiten te interpreteren en 'echte betekenis' aan de geschiedenis te geven.

Er kwamen ook tegengeluiden vanuit de Orthodoxe Kerk, zoals Vader Aleksandr Men, een orthodoxe priester die aan het eind van de jaren 1980 probeerde de schade van de antisemitische en antimaaçonnieke publicatie van de Protocollen tegen te gaan. Maar zijn essays verschenen pas tien jaar na zijn onopgeloste moord in 1990 (Petrovsky-Shtern, 2003: 397).

Ook klassieke literaire bronnen uit vorige eeuwen blijken bij te dragen. Het idee van 'niets is wat het lijkt – zoek er iets achter' was populair in de Russische klassieke literatuur van de negentiende eeuw (Dostojevski en Gogol). In Rusland worden schrijvers nog steeds als profeten gezien en hun boeken hebben grote invloed in de

3 De zeshoek verwijst naar een Joods symbool.

samenleving (Aptekman, 2006). De complotideeën worden handig gebruikt om het verband tussen verleden en heden te versterken en een alternatieve, 'spirituele' interpretatie van de geschiedenis te bieden. Op die manier wordt een nieuwe 'contra-elite' gecreëerd die met officiële academische intellingen begint te concurreren en veel volgelingen vindt. Gedreven door wantrouwen in de (post-)Sovjet historio- grafische erfenis gaan velen op zoek naar nieuwe bronnen van feiten, meestal op internet (Shtyrkov, 2020: 102).

Complottheorieën beginnen ook in de officiële onderwijsinstellingen door te dringen. Zo beweerde Olga Chetverikova, senior lecturer aan het Moskouse Staatsinstituut voor Internationale Betrekkingen, in een publicatie dat de 'globale elites' de mensheid in twee soorten verdelen: 'echte mensen' en 'de rest' (menselijke kapitaal). De eerste soort pleit voor tolerantie en interreligieuze dialoog en neemt daarmee openlijk een antichristelijke positie in. Volgens Chetverikova gaat het hier om manieren van bestuur door een effectieve en controlerende overheid, in de kern waarvan occulte krachten te vinden zijn die angst zaaien onder de rest van de mensen (Chetverikova, 2015).

3. De verspreiding van het judeo-maçonniek complot

Het uitgedachte judeo-maçonniek complot vond vrij vlug, in hoofdorde tijdens het interbellum, zijn verspreiding. Naast het communisme lieten ook het nationaalsocialisme, het fascisme en het franquisme zich niet onbetuigd. In het nationaalsocialistische Duitsland wist de ideoloog Alfred Rosenberg dit reeds uitvoerig te beschrijven in *Der Mythos des 20. Jahrhunderts: Eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit* en in *Das Verbrechen der Freimaurerei: Judentum, Jesuitismus, Deutsche Christentum* (Cools, 2021). In zijn ogen moest de 'Freimaurerische Weltpolitiek' worden vernietigd (Thomas, 2011). De machtsgreep door Adolf Hitler zou de Duitse vrijmetselarij vlug buiten de wet stellen (Le Masson, 2005; Neuberger, 2001). Zijn *Mein Kampf* (Glueff, 2021) was ter zake duidelijk. Het Italiaans fascisme stelde dat de vrijmetselarij, en niet zozeer het Joodse denken (Cooper, 2011), de weg was naar het toelaten van buitenlandse invloeden door het Amerikaans Methodisme en het Frans radicalisme. Ook andere democratische 'rommel' hoorde in Italië niet thuis. Tussen het fascisme en de vrijmetselarij (Pinotti, 2021), als een door geheimen beïnvloede antikerker, kon er voor Benito Mussolini geen compabiliteit (Benimeli, 1982) zijn en moest de vrijmetselarij worden vernietigd (Vatri, 2012). Het breken van de '*potenza massonica*' kon door het instellen van de '*legge contro la massoneria*' (Mola, 2009a).

In het Franse Vichy-regime van Philippe Pétain paste de criminalisering, het opsporen, het vervolgen, het berechten en het finaal vermoorden van Joden en vrijmetselaars in een bestaande conservatieve en katholieke voedingsbodem die versterkt werd door een aantal 'affaires', zoals deze rond Alfred Dreyfus en de 'affaires des Fiches' tegen de laïciserende Derde Republiek. De legerkapitein Dreyfus, van Joodse herkomst, werd zoals later aangetoond ten onrechte voor spionage veroordeeld. In hoofde van de 'antidreyfusards' was zijn Joods zijn meer dan voldoende om zijn onschuld blijvend te ontkennen. De '*affaire des Fiches*' die aan het licht

bracht dat de bevorderingskansen van republikeinse legerofficieren toenamen en dit in het nadeel van katholieke militairen typeerde in de ogen van de tegenstanders de Derde Republiek als een '*république maçonnique*' (Cools, 2012).

Het franquistische Spanje deed daar evenmin voor onder. De Tweede, en zeer progressief liberale, Spaanse Republiek overleefde de Spaanse Burgeroorlog en het franquisme niet. Het conservatieve leger met inbegrip van het obscurante katholicisme overwon met de steun van het nationaalsocialistische Duitsland en het fascistische Italië het republikeinse leger en de Internationale Brigades. Voortaan zouden vrijmetselaars gediaboliseerd worden en ook verantwoordelijk worden geacht voor de degeneratie van Spanje (Benimeli, 2009). Ze werden, als was het een kruistocht (Benimeli, 1977), buiten de wet gesteld door de '*leyes antimasonicas*' en voor een uitzonderingsrechtbank, de *Tribunal de Represion de la Masoneria* gebracht. Waar het kon werd ook het judaïsme erbij gehaald (Benimeli, 1982). Francisco Franco's haat tegen de vrijmetselarij dreef hem zo ver, dat hij zelf onder het pseudoniem Jakim Boor anti-maçonnieke bijdragen over de *Masoneria* schreef (Benimeli, 2009). Tot in 1960 kon men lezen dat de vrijmetselarij moest worden vernietigd daar ze als niemand anders verantwoordelijk was voor al het slechte in Spanje (Cerza, 1970). In het *Archivo Historico Nacional Seccion Guerra Civil* te Salamanca kan men nog altijd een nagebootste *logia masonica* bezoeken (Hernandez Diaz, 1995) die de bezoeker vooral angst moet inboezemene.

Het judeo-maçonniek complotdenken is echter geen in de tijd van bijvoorbeeld de 'hoogdagen' van het communisme, het nationaalsocialisme, het fascisme en het franquisme vast te pinnen gegeven. Het is niet weg te bannen en bestaat vandaag nog steeds, nu vooral in hoofde van sommige religieuze stromingen en complotdenkers. Twee voorbeelden kunnen dit illustreren: de visie van de islam op de vrijmetselarij en het verhaal van de vrijmetselaarsvereniging *Propaganda Due* of 'P2' (Flamigni, 1996).

In de Arabische wereld (Glueff, 2021) worden de Joden met hun inherente boosaardige aard nog steeds beschuldigd, met verwijzing naar de Protocollen van bijvoorbeeld: het verspreiden van ziekten, het onvruchtbaar maken van de vrouwen, het uitvoeren van medische experimenten, het verkrachten en vergiften van kinderen (Attali, 2003) en spionage (Nahavandi, 1993). De vrijmetselarij wordt op haar beurt gedefinieerd als een 'zionistisch abces' waarover een *Fatwa* (Hasquin, 2013) werd uitgeroepen. Zowel Hamas als de Moslimbroederschap zijn er nog steeds van overtuigd dat de vrijmetselarij de zionistische kanker in stand houdt teneinde alle volkeren van de wereld te onderwerpen. In de landen van de islam is er dan ook geen plaats voor de vrijmetselarij (Benz, 2019; Lemaire, 2017) en hun streven naar werelddominantie (Akev, 1993). Vandaag zijn heel wat vroegere vrijmetselaarsgebouwen er dan ook vernietigd en geplunderd (Lemaire, 2017) en in bijvoorbeeld Egypte werden de 'Protokollen' nog in een filmreeks getoond aan het grote publiek (Benz, 2019).

Veel complotdenkers hebben zeer lang een kluit gehad aan 'P2' (Mola, 2009b), werkzaam binnen het Grootoosten van Italië. Deze kwam onder het voorzitterschap van 'capo' Lucio Gelli (Pinotti, 2021; Neri, 2006) dan wel 'Maestro Venerabile' (Raw, 1992), in diskrediet door de banden met de Milanese bankroete 'Banco Ambrosiano' (Lemaire, 2017) en de rituele 'zelfmoord' door ophanging onder de

Londense brug 'Blackfriars' van de bankier van god, Roberto Calvi. De daders werden onder meer gezocht bij P2, de CIA (Hacourt, 1985), de KGB en het Vaticaan. In de jaszakken van Calvi vond men een vals paspoort, twaalf portefeuilles, geld en vijf kilo bakstenen (Timmerman, 2003; Domingo, 1990). Ook de Italiaanse maffia bleef in het onderzoek niet buiten schot (Willan, 2007), waardoor men ook nog vandaag kan spreken over een 'massomafia' (Pinotti, 2021; Raw, 1992).

4. Maçonnieke inhouden, rituelen en symbolen

De vrijmetselarij als een ethische broederschap die de individuele leden door middel van een persoonlijke initiatieke beleving van inhouden, rituelen en symbolen naar een andere en 'hogere' levenshouding wenst te brengen, laat zich niet vatten in een eenduidige en actuele definitie. Er zijn zoveel vormen van vrijmetselarij en -beleving als er vrijmetselaars zijn (Cools, 2012). Nochtans kan men verschillende en historisch bepaalde (Boucher, 1988) maçonnieke ritussen onderscheiden die elk op zich een initiatieke weg voorhouden en een spreekwoordelijke numerieke orde vooropstellen van gedragingen, activiteiten, gebruiken en regels. We denken bijvoorbeeld aan de meest gekende: de *Rite Ecossais Ancien et Accepté* met 33 graden (Huqlosa, 2017), de *Rite Anglais d'York* met 3 graden en de *Rite Memphis-Misraïm* met 90 graden (Ligou, 1987). Vaak wordt er ook een verschil gemaakt tussen de reguliere, in hoofdorde Angelsaksische, en de irreguliere, in hoofdorde continentaal-Europese, vrijmetselarij. Deze laatste wordt bijvoorbeeld gekenmerkt door haar adogmatisch liberale karakter waarin de 'Bijbel' en de aanvaarding van een 'Opperbouwmeester van het Heelal' als symbool min of meer aanwezig dan wel totaal afwezig zijn. Een ander onderscheid vinden we ook terug binnen de 'Aloude en Aangenomen Schotse ritus' of *Rite Ecossais Ancien et Accepté* in het bestaan van de 'blauwe' (1-3) en de hoge(re) 'rode' (4-18), 'zwarte' (19-30) en 'witte' (31-33) graden als vorm van speculatieve of spirituele en esoterische vervolmaking (Schmieder, 1992). Ze komen samen in respectievelijke symbolische loges, perfectieloges, kapittels, areopagi, consistories en opperraden (Trigonum, 1992; Boucher, 1988).

De ethische broederschap vertaalt zich in het gegeven dat enkel eerlijke en vrije mensen kunnen toetreden die bovendien het geheim of de discretie van en over elke initiatieke stap in samenhang kunnen ontdekken en waarborgen naar derden en de eigen leden met een lagere graad toe. De invulling van de initiatieke weg kan een beroep doen op de symboliek eigen aan de oude academies, de alchemie, de kathedraalbouw, de bouw van de tempel van Salomon, het ridderschap, de Rozenkruisers en deze aangereikt door de diverse bestaande religies (Christiaens, 2022) en filosofieën. De *Haskala* of de Joodse Verlichting met haar seculiere cultuur en filosofie vond bijvoorbeeld ook haar weg naar en binnen de vrijmetselarij (Caransa, 2001) door syncretisme (Trigonum, 1992). Bovenal geldt in de vrijmetselarij: 'tout est symbole' (Gleuff, 2021) of nog 'masonry is a system of morality veiled in allegory and illustrated by symbols' (Trigonum, 1992). Dit wil zeggen dat iedere vrijmetselaar gewetensvol (Huqlosa, 2017) een eigen en strikt individuele invulling kan geven aan de maçonnieke inhouden, rituelen en symbolen met inbe-

grip van het 'aardse en hemelse Jerusalem' en de Tempel van Salomon (Ligou, 1987) als geboorteplaats van de vrijmetselarij (Caransa, 2001).

Binnen het profaan antimaçonniek discours in het algemeen en de Protocollen in het bijzonder gaat men voorbij aan de kern van deze vrije en diverse invulling en worden vooral en onder meer de tempelbouw, de rituele moord en de meerpuntige ster gediaboliseerd. Vaak wordt er ook verwezen naar doodshoofden en doodskisten (Akev, 1993) en dit alles binnen een context van de 'anti-judeo-maçonnerie'. Symbolen die ook voor leken een relatie kunnen leggen naar het slechte en het kwade. De katholieke kerk, de ideologisch conservatieve politieke stromingen, de islam en de huidige complotdenkers duiden de vrijmetselarij nog vaak als een satanische 'antikerk'. De hoge(re) graden worden in hun ogen dan weer occulte satanische krachten die worden toegewezen aan de '*supérieurs inconnus*' (Jarrige, 2009) en veronderstellen een onbekend, geheim, hiërarchisch en machtig systeem.

Bovengenoemde symbolen hebben in de vrijmetselarij inderdaad hun plaats. Los van het complotdenken kunnen deze vandaag in alle openheid worden bestudeerd. In de eigen maçonnieke literatuur die ook profaan en vrij te verkrijgen is, gaat men er immers van uit dat het de initiatieke en de individuele beleving is die er betekenis aan kan geven en dat de loutere kennisname op zich onvoldoende is om het onuitsprekbare en onmededeelbare maçonnieke geheim te doorgronden. Toch vond in 2022 in de Leuvense universiteitsbibliotheek nog een tentoonstelling plaats *Boedha in de Tempel van Salomon*, die werd georganiseerd door het (katholieke) KADOC of Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving. Daarin werd de relatie tussen religie en vrijmetselarij, met zeer veel symbolieke en rituele duiding, uitgewerkt (KADOC, 2022).

Zo kan de middeleeuwse kathedralenbouw (Ligou, 1987) symbool staan voor de eerste drie blauwe graden, deze van leerling over gezelschap naar meester en hun bijeenkomsten in een taverne, een bouwkeet, *lodge*, loge (Schmieder, 1992), atelier (Boucher, 1988) of *Bauhütte* (Ligou, 1987). De tempelbouw, als inspiratie voor deze kathedralenbouw (Boucher, 1988), staat voor het streven naar de vooruitgang van de mensheid en maakt gebruik van de mythe van meester Hiram, bouwmeester van koning Salomon, die later ritueel zal worden vermoord door 'slechte' gezellen (Trigonum, 1992). Elk van de gezellen hanteert beurt om beurt een werktuig, instrument van hun arbeid, om Hiram te vermoorden in de hoop zijn geheim alzo te onthullen. Met de dood van Hiram gaat echter ook het geheim verloren en zal de tempelbouw nooit eindigen. Door het '*plutôt la mort que de violer le secret qui m'a été confié*' (Huqlosa, 2017) zullen er opnieuw leerlingen, gezellen en meesters nodig zijn die het werk van de tempelbouw verderzetten (Schmieder, 1992; Boucher, 1988), opdat er vooruitgang zou kunnen zijn.

De meerpuntige ster wordt in de vrijmetselarij vooral als een staand pentagram (Ligou, 1987) gebruikt, een voorstelling van twee in elkaar passende driehoeken. De driehoek die op zich vaak de wijsheid, de kracht en de schoonheid uitbeeldt die nodig is om de arbeid aan te vatten en verder te zetten. Het weten, het kennen en zoeken staan hierbij voorop (Huqlosa, 2017). Het pentagram kan ook een initiatieke weg aanwijzen die wordt afgelegd. Wanneer het pentagram omgekeerd wordt geplaatst, is de verwijzing naar Satan niet meer zo ver weg. De zespuntige of Davidster kan als de fysieke ordening van het bestuur van een loge worden gezien (Bou-

cher, 1988). De profaan die wordt ingewijd tot vrijmetselaar omdat andere vrijmetselaars hem als zodanig (h)erkennen, sterft een symbolische dood en wordt opnieuw geboren. Men kijkt terug en men kijkt vooruit (Huqlosa, 2017). De dood als een *memento mori* (Trigonum, 1992) kan doorheen verschillende graden worden gesymboliseerd door een doodshoofd en/of een doods-kist (Ligou, 1987).

5. Besluit

De Protocollen van de Wijzen van Zion blijven sinds hun verschijnen tot de verbeelding van 'de' complotdenkers spreken. Over religies, filosofieën en ideologieën heen zijn ze het symbool geworden voor het bestaan van een wereldwijd complot waarin de Joden de vrijmetselaars gebruiken om hun streven naar de werelddominantie te verwezenlijken. Het feit dat het verlicht jodendom net als de vrijmetselarij een eeuwenoude traditie hebben in het bestuderen en verspreiden van vrije kennis maakt een combinatie van hen tot een ideale 'Satan' die verantwoordelijk is voor alles wat er in de wereld maar kan mislopen. Dogmatische monotheïstische religies en totalitaire denkpatronen hebben van dit fictief judéo-maçonniek complot met graagte gebruikgemaakt om het vrije denken, zijn en handelen te diaboliseren, te culpabiliseren en te ridiculariseren en dit tot en met de (georganiseerde) fysieke uitschakeling van de individuele mens toe.

Het gegeven dat er binnen de vrijmetselarij tot vandaag gebruik wordt gemaakt van ook Joodse rituelen, inhouden en symbolen heeft dit fictieve complot blijvend in stand kunnen houden. Het vermoed samenwerken van de Joden als godsmoordenaars en de vrijmetselaars als jodenvrienden vormden een dankbare tandem om door het katholicisme en het islamisme te worden aangepakt. En zo blijft het judéo-maçonniek complot wellicht eeuwig bestaan en zullen de Joden en de vrijmetselaars waar en wanneer nodig opnieuw in de rol van de zondebokken worden geduwd.

Literatuur

- Akev, M. (1993). Histoire de l'antimaçonnisme en Turquie. In A. Dierkens, *Les courants antimaçonniques hier et aujourd'hui* (pp. 87-93). Bruxelles: Editions Université Libre de Bruxelles.
- Aptekman, M. (2006). Kabbalah, Judeo-Masonic Myth, and Post-Soviet Literary Discourse: From Political Tool to Virtual Parody. *The Russian Review*, 65(4), 657-681.
- Attali, J. (2003). *De Joden, de wereld en het geld*. Scherpenheuvel-Zichem: Averbode, Uitgeverij Altiora.
- Benimeli, J. (2009). Franco y la masoneria. In H. Reinalter, *Freimaurerei und europäischer Faschismus* (pp. 100-115). Innsbruck: StudienVerlag.
- Benimeli, J. (1982). *El contubernio judeo masonico-comunista*. Madrid: Ediciones Istmo.
- Benimeli, J. (1977). Franco contra la masoneria. *Historia*, 37-51.
- Benz, W. (2019). *Die Protokolle der Weisen von Zion. Die Legende von der jüdischen Weltverschwörung*. München: C.H. Beck.
- Bernstein, H. (1921). *The History of a Lie*. New York: Ogilvie Publishing.
- Boucher, J. (1988). *La Symbolique Maçonnique*. Parijs: Dervy-Livres.

- Bronner, S. (2000). *A rumor about the Jews: Antisemitism, conspiracy, and the Protocols of Zion*. New York: Oxford University Press.
- Caransa, A. (2001). *Vrijmetselarij en jodendom*. Hilversum: Verloren.
- Cerza, A. (1970). Anti-Vrijmetselarij. *Thoth*, 43-83.
- Chetverikova, O. (2015). Rech idiot o sozdanii anti-Tzerkvi (Er is sprake van het oprichten van anti-Kerk). In: *Pravoslavnyi Krest*, 1 februari, op: www.sobor8.ru/137-olga-chetverikova-rech-idet-o-sozdanii-anticerkvi.html.
- Christiaens, K. (2022). Vrijmetselarij en religie: historische reflecties vanuit de collecties van het KADOC. In *Boedha in de Tempel van Salomon* (pp. 26-32). Leuven: KADOC.
- Cohen, S. (1972). *Folk Devils and Moral Panics*. Suffolk: MacGibbon & Kee Ltd.
- Cools, M. (2021). Nico Gunzburg en het Moskou-archief. *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 11(2), 27-40.
- Cools, M. (2012). Vrijmetselarij en criminalisering tijdens het Vichy-regime. Een criminologische benadering van de 'forces occultes'. *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 2(2), 10-31.
- Cooper, R. (2011). *The Red Triangle. A History of Anti-Masonry*. Surrey: LewisMasonic.
- Dierkens, A. (1993). *Les courants antimaçonniques hier et aujourd'hui*. Bruxelles: Editions Université Libre de Bruxelles.
- Domingo, J. (1990). El caso Calvi, *Sumario del Crimen* (pp. 796-827). Madrid: Ediciones del Drac.
- Flamigni, S. (1996). *Trame atlantiche. Storia della Loggia massonica segreta P2*, Milano: Kaos Edizioni.
- Goldschläger, A. & Lemaire, J. (2005). *Le complot judéo-maçonnique*. Bruxelles: Editions Labor.
- Guelff, P. (2021). *Le temps des comploteurs: Antimaçonnisme, Opus Dei, QAnon, néonazisme, intégrisme, fake news ...*, Paris : Editions Jourdan.
- Hacourt, F. (1985). *Het Vatikaan. Geld en Macht*. Berchem: Uitgeverij EPO.
- Hasquin, H. (2013). *Les Pays d'Islam et la Franc-Maçonnerie*. Bruxelles: Académie Royale de Belgique.
- Hernandez Diaz (1995). *Acercamiento del Archivo a la Escuela*. Salamanca: Direccion de Archivos Estatales.
- Horne, A. (1972). *King Solomon's Temple in the Masonic Tradition*. Wellingborough: The Aquarian Press.
- Huqlosa, R.-C. (2017). *Progression initiatique à travers les 33 degrés du rite écossais ancien et accepté*. Escalquens: Editions Oxus.
- Israeli, R. (2012). *Blood Libel and Its Derivatives. The Scourge of Anti-Semitism*. London & New York: Routledge.
- Jarrige, M. (2009). *Antimaçonnerie et Hauts Grades* (s.l.). SFERE.
- Johnson, H. (2012). *Blood Libel: The Ritual Murder Accusation at the Limit of Jewish History*. University of Michigan Press.
- Judge, E. (1995). *Easter in Kishinev: anatomy of a pogrom* (Vol. 6). NYU Press.
- Klier, J. (2011). *Russians, Jews and the Pogroms of 1881-1882*, Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Knight, A. (1993). *Beria. Stalin's First Lieutenant*. Princeton: Princeton University Press.
- Kominsky, M. (1970). *The Hoaxers, Plain Liars, Fancy Liars, and Damned Liars*. Boston: Branden Press, Inc.
- Laporte, M. (1935). *Histoire de l'Okhrana. La police secrète des Tsars, 1880-1917*. Parijs : Payot.
- Laquer, W. (2015). De Protocolen van Moskou. *De Groene Amsterdammer*, (9), op: www.groene.nl/artikel/de-protocolen-van-moskou.

- Langer, J. (2007). *Corruption and the counterrevolution: the rise and fall of the Black Hundred*. Duke University.
- Lemaire, J. (2017). *L'Antimaçonnerie. Aspects Généraux*. Editions Maçonnes de France, Patis.
- Le Masson, D. (2005). *La Franc-Maçonnerie et le National-Socialisme*. Parijs: Editions Dervy.
- Ligou, D. (1987). *Dictionnaire de la franc-maçonnerie*. Parijs: Presses Universitaires de France.
- Mola, A. (2009a). Massoneria e massoni in italia all' ascesa del fascismo e durante il regime. In H. Reinalter, *Freimaurerei und europäischer Faschismus* (pp. 70-87). Innsbruck: StudienVerlag.
- Mola, A. (2009b). *Gelli e la P2*. Foggia : Bastogi Editrice Italiana.
- Nahavandi, F. (1993). Les mouvements antimaçonniques en Iran. In A. Dierkens, *Les courants antimaçonniques hier et aujourd'hui* (pp. 121-127). Bruxelles: Editions Université Libre de Bruxelles.
- Neri, S. (2006). *Licio Gelli. Parola di Venerabili*, Trebaseleghe: Aliberti editore.
- Neuberger, H. (2001). *Winkelmasz und Hakenkreuze. Die Freimaurerei und das Dritte Reich*. München: Herbig.
- Petrovsky-Shtern, Y. (2003). Contextualizing the Mystery: Three Approaches to the Protocols of the Elders of Zion. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 4(2), 395-409.
- Pinotti, F. (2021), *Potere Massonico*. Milano: Chiarelettere.
- Rayfield, D. (2005). *Stalin and his Hangmen*. Suffolk: Penguin Books.
- Rapoport, Y. (1991). *The Doctors' Plot of 1953*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Raw, C. (1992). *The Money Changers. How the Vatican Bank enabled Roberto Calvi to steal \$ 250 million for the heads of the P2 Masonic Lodge*, London: HarpersCollinsPublishers.
- Rousse-Lacordaire, J. (1998). *Antimaçonnerie*. Puiseaux: Pardès.
- Kalaich, D. (1992). Frantsuzi? Net, shestiugolniki. *Russkii Vestnik*, (11), 8-9.
- Petelin, V. (1993). Massoni: prodolzhenie legendi. *Russkii Vestnik*, (4), 5.
- Segel, B. (1996). *A Lie and a Libel: The History of the Protocols of the Elders of Zion*. University of Nebraska Press.
- Schmieder, M. (1992). *La Franc-Maçonnerie. Histoire d'une grande fraternité*. Braine-l'Alleud, J.-M. Collet.
- Shnirelman, V. (2019). The Russian Orthodoxy and a Conspiracy Theory. A Contemporary Discourse. *Kirchliche Zeitgeschichte*, 32(1), 87-101.
- Shtyrkov, S. (2020). "Thinking Spiritually" about the Last Tsar's Murder: Religious Discourse and Conspiracy Theories in Late Soviet Russia. In P. Deutschmann, J. Herlth & A. Woldar (Eds.), "Truth" and Fiction. *Conspiracy Theories in Eastern European Culture and Literature* (pp. 100-117). Bielefeld/University of Salzburg/University of Vienna.
- Smelik, K. (2010). *De zeven levens van de Protocollen van de Wijzen van Zion*. Gent: Academia Press.
- Snychev, I. (1993). Bitva za Rossiiu (Strijd om Rusland). In *Sovetskaija Rossija*, (21), 20 februari.
- Thomas, C. (2011). *Compass, Square and Swastika: Freemasonry in the Third Reich*. College Station, Texas University.
- Timmerman, G. (2003). De bankier van god ging dan toch niet vrijwillig naar de hemel. *De Morgen*, (24).
- Trigonum Coronatum (1992). *Kinderen van de Weduwe. Vrijmetselaars over Vrijmetselarij*. Zellik: Roularta Books.
- Van Camp, B. (2022). *Boedha in de Tempel van Salomon*. Leuven: KADOC.

- Vatri, G. (2012). Italian Freemasonry and Fascism: The search for a political relation from Friendship to defence (1922-1923). In M. Papenheim, *Italian and German Freemasonry in the time of Fascism and National Socialism* (pp. 17-47). Bayreuth: Quator Coronati.
- Weinberg, R. (2012). The Blood Libel in Eastern Europe. *Jewish History*, 26(3-4), 275-285.
- Willan, P. (2007). *The Last Supper. The Mafia, the Masons and the Killing of Roberto Calvi*. London: Robinson.
- Yablonkov, I. (2019). *Fortress Russia: Conspiracy Theories in Post-Soviet Russia*. Cambridge: Polity Press.

Complotdenken en extremisme

Complotnarratieven in de context van coronaprotesten

Jelle van Buuren

Morele paniek is nooit ver weg als complottheorieën op de voorgrond treden. Dat geldt eens te meer als er een verband wordt verondersteld tussen complottheorieën, extremisme en (terroristisch) geweld – een soort conceptuele en theoretische *Axis of Evil*. De contraterrorismecoördinator van de Europese Unie, Gilles de Kerc-hove, waarschuwde vorig jaar voor het ontstaan van nieuwe vormen van terrorisme gebaseerd op complottheorieën (geciteerd in Pantucci, 2020). De FBI waarschuwde dat anti-overheidsideologieën, identiteitsgebaseerde ideologieën en complottheorieën ‘zeer waarschijnlijk’ sommige binnenlandse terroristen zullen motiveren om criminele en soms gewelddadige activiteit te ontplooiën (geciteerd in Allington, 2021: 5). Francesco Farinelli stelde in een studie van het *Radical Awareness Network* dat complottheorieën de aantrekkingskracht van extremistische narratieven versterken, het vertrouwen tussen burgers en overheden doen eroderen, haat verspreiden, het respect voor feiten en wetenschappelijk bewijs uithollen, geweld mobiliseren en zelfs de dood kunnen veroorzaken, bijvoorbeeld als mensen zich niet laten vaccineren tegen Covid-19 (2021: 4). Ook in de wetenschap worden soms stellige uitspraken gedaan. ‘Mensen die in complottheorieën geloven zijn niet minder politiek geïnteresseerd, maar wel minder democratisch en gevaarlijker’, concludeerden bijvoorbeeld Lamberty en Leiser (2019: 25).

Nu is een mogelijk verband tussen complottheorieën, extremisme en politiek geweld niet geheel uit de lucht gegrepen. Een aantal zware terroristische aanslagen van de afgelopen tien jaar werd ideologisch mede gelegitimeerd door rechts-extremistisch gedachtegoed zwanger van complottheorieën zoals *Eurabia* of *The Great Replacement*. In een aantal landen gingen gedurende een korte periode 5G-masten in vlammen op, waarbij een link werd gelegd naar complottheorieën over *mind control*. En bij de stormloop op het Capitool in Washington begin 2021 waren veelvuldig verwijzingen naar Qanon te zien, de ‘big tent’ complottheorie (Zuckerman & McQuade, 2019) die satanistische pedoseksuele elitenetwerken aan de kaak stelt, gekoppeld aan een *Deep State* die op globaal niveau achter de schermen de touwtjes in handen heeft.

De vraag blijft echter of dit extremisme en geweld te verklaren valt vanuit een inherent en generiek risico dat eigen is aan complottheorieën – en dus ook eigen aan mensen die complotdenkbeelden aanhangen. Het aantal gewelddaden en geweldplegers is relatief klein als het wordt afgezet tegen het grote aantal mensen dat momenteel complotdenkbeelden aanhangt. Onderzoek in de Verenigde Staten laat bijvoorbeeld zien dat 17% van de bevolking het verhaal van Qanon aanhangt (Rose, 2020). 41% van de respondenten stemde in met de uitspraak ‘ik geloof dat elites, politici en beroemdheden betrokken zijn in een wereldwijd pedofielenetwerk waar we onze kinderen tegen moeten beschermen’ (Rajan et al., 2021). Data uit het

Verenigd Koninkrijk laten zien dat 25% van de respondenten een zekere mate van geloof heeft in complottheorieën, 15% een consistent patroon toont van omarming van complottheorieën en 10% zeer sterk en consistent gelooft in complottheorieën. De auteurs concludeerden: 'Marginale ideeën lijken mainstream te zijn geworden. Het voorheen als vaststaand beschouwde gegeven dat complottheorieën slechts door een minderheid worden omarmd, lijkt aan revisie toe (Freeman et al., 2020: 12).

Deze cijfers indiceren dat geweld afkomstig uit, of geassocieerd met complotdenkbeelden eerder uitzondering dan regel is. Er moet daarom gewaakt worden voor een *pars pro toto*-redenering: een deel wordt aangezien voor het geheel (zie ook Harambam, 2017: 11). Anders wordt een heel scala van negatieve karaktertrekken, mechanismen en gewelddaden aan een groep of een fenomeen toegedicht, om de handelingen van enkelingen te verklaren.

1. Diversiteit

Dit is eens te meer belangrijk, omdat het idee dat er een afgebakende 'groep' complotdenkers bestaat, in zichzelf een constructie is. Kwalitatief onderzoek laat een enorme diversiteit zien in complotmilieus waar het gaat om achtergronden, motieven, grieven, doelen en praktijken. Onderzoek in Nederland (Van Buuren, 2016; Harambam, 2017) laat zien dat sommige deelnemers in de complotmilieus gedreven worden door persoonlijke grieven en problemen die werden veroorzaakt door langdurige aanvaringen met autoriteiten. Een weggeslagen vertrouwen in de rechtvaardigheid van de overheid vertaalde zich langzaam in complotdenkbeelden over hoe macht is georganiseerd en werkt. Voor anderen is spiritualiteit een inspiratiebron, met aandacht voor alternatieve levensstijlen en ideeën over gezondheid die bijvoorbeeld leiden tot een zeer kritische houding ten opzichte van de farmaceutische industrie en een eenzijdige, rationalistische westerse wetenschappelijke benadering van gezondheid. Waar de een actief demonstreert, publiceert of manifestaties organiseert, trekt de ander zich juist terug in een persoonlijke zoektocht naar verlichting en groei.

Binnen de complotmilieus bestonden en bestaan tevens stevige meningsverschillen en onderlinge kritiek. De complotmilieus werden dan ook getypeerd als 'een discursieve arena waarin een ratjetoe aan politieke eisen en verlangens die buiten de geïnstitutionaliseerde politieke orde zijn verklaard, gearticuleerd kunnen worden' (Van Buuren, 2016: 50) of als een 'fluïde netwerk van verschillende groepen mensen, die zich identificeren met verschillende waarden en normen, wereldbeelden, overtuigingen en praktijken', waarbij het gedeelde kenmerk de weerstand tegenover de mainstream is (Harambam & Aupers, 2017: 159).

Onderzoek in het Verenigd Koninkrijk bevestigt dat beeld. Franks et al. (2017) onderscheiden op basis van kwalitatief onderzoek verschillende typen van complotdenkers. Voor sommigen geldt een vaag ongenoegen met hoe de wereld is, of het gevoel anders te zijn en niet binnen het plaatje te passen. De status quo wordt bekritiseerd en tamelijk conventionele politieke alternatieven worden aangedragen. Anderen hechten meer of minder geloof aan een specifieke complottheorie,

maar verwerpen andere theorieën of zijn daarin niet geïnteresseerd. Weer anderen vertonen een 'monologisch wereldbeeld', waarin gebeurtenissen in een grote complottheorie worden verbonden of bovennatuurlijke verklaringen worden omarmd (2017: 6). De auteurs ontwaren ook verschillende consequenties van complotdenken: van politieke activiteit tot inactiviteit, van mobilisatie tot apathie, van naar buiten gericht tot naar binnen gericht.

Ook groepservaringen kunnen tot een ontvankelijkheid voor complottheorieën leiden. De historische ervaring van de Afro-Amerikaanse gemeenschap in de Verenigde Staten met onethische medische experimenten, zoals het Tuskegee syfilisexperiment, verklaart deels waarom de zwarte bevolking het destijds een geloofwaardig idee vond dat het AIDS-virus door de regering was gefabriceerd om hen uit te roeien en leidt tot de dag van vandaag tot wantrouwen over vaccins. Het omarmen van op ras gebaseerde complottheorieën komt voort uit realistische ervaringen met discriminatoire sociale praktijken en beleid (Davis, Wetherell & Henry, 2018: 1000). Vergelijkbare voorbeelden van medische experimenten op minderwaardig geachte minderheidsgroeperingen, wantoestanden in kindertehuizen of seksueel misbruik in religieuze instellingen die lange tijd werden ontkend en in de doofpot gestopt, zijn in veel landen te vinden. Basham (2001) stelt daarom dat aan complottheorieën een redelijke veronderstelling ten grondslag kan liggen over hoe economische en politieke belangengroeperingen hun belangen veiligstellen, gebaseerd op historische ervaring. Complottheorieën die nu van de hand worden gewezen, kunnen later geïnterpreteerd worden als 'paranoia within reason' (Marcus, 1999: 7): onder bepaalde sociale en politieke omstandigheden is een flinke dosis paranoia daarmee niet alleen niet irrationeel, maar zelfs de meest rationele reactie die mogelijk is.

Ten slotte is het vaak vrijwel onbegonnen werk om complotdenken te isoleren van andere denkbeelden, zoals religieuze of spirituele ideeën, (proto)politieke ideeën, racisme of antisemitisme. Met het verdwijnen van de grote ideologieën zien we de opkomst van eclectische ideeën die weinig heel laten van de keurige links-rechts categorisering van politiek of sociaal extremisme (Van Buuren, 2016a). Basit (2021) wijst op de opkomst van een lapwerk aan ideologische fragmenten waarin bijvoorbeeld antisemitisme, misogynie, nihilisme en accelerationisme zich verbinden (zie ook Mayer, 2001). Deze 'salad bar ideologies' (Dryden, 2021; Soufan Centre, 2021) passen niet in orthodoxe definities of traditionele classificaties van ideologieën en vaak ook niet op de meetschaal van onderzoekers.

Deze onontwarbare kluwen laat zich ook op individueel niveau terugzien. Een aantal Nederlandse individuen die veel publiciteit hebben gekregen door hun opruiende en bedreigende activiteiten rond zogenaamde satanistische pedonetwerken in Bodegraven hebben zich laten (om)dopen tot christen en omschrijven zichzelf als 'kind van God en vervolgd christen', of zijn verbonden aan religieuze splinterpartijen als *Jesus Leeft*.¹ Het is de vraag of christelijk extremisme, of religieuze wanen in zulke gevallen niet belangrijker zijn dan complotdenkenbeelden, of dat complot-

1 <https://cip.nl/cip+/88976-christelijke-coronademonstrant-opgepakt-na-bezoek-aan-huis-sigrid-kaag>; <https://cip.nl/84386-steef-de-bruijn-wijst-op-gevaar-complottheorieen>; www.zaut.org/2021/07/08/radicaal-versus-extrem.

theorieën waarin Satan en kindermisbruik centraal staan, omarmd worden omdat het past binnen de religieuze waanvoorstelling. Datzelfde geldt voor een kleine minderheid van vaak zeer zichtbare personen die door paranoïde wanen worden geleid – individuen met paranoïde wanen zijn ervan overtuigd zélf het doelwit te zijn van een samenzwering. Mensen met een waan kunnen wel complottheorieën in hun denkbeelden inpassen, maar die passen dan bij hun eigen particuliere, idiosyncratische ervaringen van de werkelijkheid (Veling et al., 2021: 5). Het blijft arbitrair om uit dit soort bricolages complotdenkbeelden te isoleren en causaal te verbinden aan extremisme of geweldsdreiging.

2. Radicalisering van conflicten

Hoe kunnen we een eventueel verband tussen complottheorieën, extremisme en politiek geweld duiden zonder in generieke verklaringen te vervallen over ‘de’ complottheorieën of ‘de’ complotdenkers? We nemen als vertrekpunt dat extremisme en politiek geweld altijd situationeel en relationeel is: ‘Political violence is located in the radicalization of conflicts that involve the interactions of various actors’ (Della Porta, 2013: 14).

Het conflict dat in dit artikel centraal staat, is het protest tegen het coronabeleid van de Nederlandse regering – uiteraard gaat het om een wereldwijde protestbeweging, maar we concentreren ons zo veel mogelijk op Nederland. Onderdeel van de coronaprotesten zijn verschillende complottheorieën. De hoofdvraag in dit artikel is hoe de dynamiek van protestbewegingen extremisme en politiek geweld kan verklaren en in hoeverre complottheorieën daar (ook) een rol bij spelen.

We analyseren de dynamiek ten eerste aan de hand van de escalerende mechanismen waarvan de relevantie is komen vast te staan in historisch onderzoek naar protestbewegingen: 1) de politieke context, 2) confrontaties met het gezag, 3) de invloed van extremistische groeperingen die zich met het protest verbinden, en 4) tegenbewegingen en interne twisten. Tevens kijken we naar bestendigende factoren: 5) organisatiegraad, 6) certificering en 7) collectieve politieke identiteit. Ten slotte kijken we naar stagnerende factoren: de demobilisatiefase van een beweging. Ook de complottheorieën benaderen we relationeel. Hoewel complottheorieën uiteraard niet nieuw zijn en een aantal overeenkomstige structuren kennen, moeten we nauwkeurig kijken naar hun aandeel in de concrete maatschappelijke ‘radicalisering van het conflict’, zoals dat nu plaatsvindt rond de coronacrisis. Het eerder aangehaalde onderzoek van Freeman et al. (2020) laat zien dat de prevalentie van complotdenken varieert naar historische context.

Zowel complottheorieën als extremisme en geweld kunnen dus alleen relationeel begrepen worden. Dat laat ook empirisch onderzoek zien. In het onderzoek van Van Buuren (2016) naar het tijdperk 2000-2014 bleek weinig sprake van geweld dat te koppelen viel aan complotdenken; wel werden ook toen al volop bedreigingen geuit tegen politici en bestuurders, maar vanuit zeer verschillende affiliaties. Ook vielen er nauwelijks protesten op straat te zien en leek er weinig sprake van organisatie. Daarnaast vond er alleen marginaal sociale en politieke certificering plaats van complotdenkbeelden, waardoor deze denkbeelden aan overtuigings-

kracht en legitimiteit zouden kunnen winnen. Indien dat veranderd is, moet de verklaring gezocht worden in de hierboven kort beschreven dynamiek van het protest.

Uiteraard kent dit artikel zijn beperkingen. Het is per definitie lastig om een volop in ontwikkeling zijnde protestbeweging te analyseren. Historisch terugblikken levert een rijkere analyse op, maar is op dit moment simpelweg niet mogelijk. Daarnaast kunnen we binnen de omvang van dit artikel slechts sporadisch empirische observaties en illustraties toevoegen.² Ook zullen we vooral kijken naar de mechanismen die escalatie in de hand werken. Vooraf moet wel gesteld worden dat geweld dat zich in de context van een protestbeweging ontwikkelt altijd slechts door een kleine minderheid gepleegd wordt (Della Porta, 2013: 14).

In dit artikel verstaan we onder complottheorieën

‘constructies die een als onrechtvaardig of onverdraaglijk ervaren individuele of maatschappelijke situatie of ontwikkeling verklaren door deze situatie voor te stellen als het doelbewuste resultaat van een groep mensen die in het geheim samenwerkt met kwade bedoelingen’. (Birchall, 2006: 34)

Of een complottheorie empirisch klopt of niet laten we buiten beschouwing. Het is per definitie lastig om de grens te trekken tussen een complottheorie en een kritische analyse van gebeurtenissen en machtsverhoudingen waarin geconstateerd wordt dat politieke en economische belangengroepen alles in het werk stellen om hun belangen veilig te stellen. Overigens is en blijft het woord ‘complottheorie’ of ‘complotdenker’ omstreden, hoe genuanceerd de definitie ook is. Dat komt vooral door de pejoratieve connotatie die aan het begrip kleeft. ‘Complotdenkers’ zullen zichzelf niet snel als zodanig definiëren. Ze zien zichzelf als ‘kritische denkers’ of ‘vrijdenkers’ met culturele idealen over autonomie en rebellie tegen het systeem (Harambam & Aupers, 2017: 144).

Voor de definitie van extremisme zoeken we aansluiting bij wat in radicaliserings- en terrorismestudies gangbaar is. Hoewel er een groot aantal verschillende definities bestaan van extremisme (Schmid, 2020), wordt doorgaans verwezen naar bedreiging van het voortbestaan van de democratische rechtsorde die zich met of zonder geweld kan manifesteren (zie o.a. Berger 2018: 44-46; Bötticher, 2017: 74). Onder geweld verstaan we ‘gedrag waarbij de ene partij de andere partij opzettelijk schade toebrengt, of ermee dreigt dat te doen, en waarbij dit gedrag in hoofdzaak is gericht op fysieke aantasting van objecten en/of personen’ (Wagenaar & Van Donselaar, 2010: 16).

2 Data zijn afkomstig uit doorlopend onderzoek van de auteur naar maatschappelijk ongenoegen, anti-overheidssentimenten, rechts-extremisme en complottheorieën. Naast literatuur en empirische studies uit het buitenland wordt vooral online onderzoek gedaan op diverse digitale platforms van onder meer coronategenstanders. Onderzocht wordt onder meer hoe wij-zij antagonismen discussief worden geconstrueerd, wat de *Injustice Frames* zijn, of en hoe tegenstanders worden gedehumaniseerd en hoe over actie- en protestvormen (inclusief geweld) wordt gesproken. Ook wordt onderzocht of en hoe organisatievormen en netwerken ontstaan en in hoeverre er (aan)sturing plaatsvindt.

In de volgende paragraaf beschrijven we eerst de eclectische protestbeweging rond het coronabeleid en hoe (rudimentaire) complotideeën daarbinnen een langer bestaand wantrouwen tegen het establishment reflecteerden. Daarna laten we zien hoe de politieke context van de coronacrisis, met beperkte mogelijkheden tot democratische beïnvloeding van zeer ingrijpende besluiten, het (complot)idee voedde van een georkestreerde aanval op de vrijheden van het individu. Vervolgens analyseren we de verschillende escalerende mechanismen (confrontaties met het gezag, de invloed van extremistische groeperingen die zich met het protest verbinden, tegenbewegingen en interne twisten, organisatiegraad, certificering en collectieve politieke identiteit). Na een vooruitblik op een mogelijke fase van demobilisatie beantwoorden we in de conclusie de hoofdvraag.

3. Protestbewegingen

Nieuwe protestbewegingen ontstaan doorgaans in perioden van maatschappelijke transformaties en onzekerheid. Franks et al. (2017: 12-13) definieerden complotmilieus als 'prefiguratieve politieke en sociale mobilisatie': de constructie van alternatieven in het hier en nu als de voorafspiegeling van de andere samenleving die wordt nagestreefd. Complottheorieën zouden daarbij de gedeeltelijke onderbouwing kunnen vormen van een ontluikende protestbeweging of op zijn minst een rudimentaire, maar verbonden gemeenschap van geëngageerde burgers met alternatieve ideeën. De coronaprotesten van de afgelopen twee jaar kunnen daarmee worden begrepen als een zich formerende protestbeweging. Ook Bertuzzi (2021) ziet in de vele protesten tegen het coronabeleid 'complotcoalities' ontstaan als voorbode van een nieuwe protestbeweging die het vermogen heeft verschillende grieven, eisen en thema's met elkaar te verbinden. De complotcoalities vertonen volgens hem inmiddels de kernelementen van protestbewegingen: ze zijn betrokken bij collectieve acties op straat om hun grieven een stem te geven, ze protesteren tegen de autoriteiten, ze staan alternatieve levensstijlen voor en claimen dat ze een betere toekomst voorstaan (2021: 3).

Het bonte gezelschap dat zich digitaal en in toenemende mate op straat manifesteerde, vertoonde op het eerste gezicht weinig overeenkomsten. Hooligans stonden zij aan zij met hippies die de oude waarden van 'love & peace' uitdroegen. Antroposofen stonden naast gereformeerde christenen te protesteren tegen de vaccinaties. Libertarisch ingestelde ondernemers uit de horecasector en entertainmentindustrie eisten een einde aan alle coronarestricties omdat die hun economische belangen schaden. Boeren toonden zich solidair. De coalities waren soms het product van actieve pogingen om verbanden en netwerken digitaal te creëren. In boerenprotestgroepen werden bijvoorbeeld aankondigingen van coronademonstraties gedeeld, en oproepen voor boerenprotesten verschenen in platforms die zich tegen het coronabeleid keerden (Bakker et al., 2021).

Maar het samenklonteren van verschillende groepen en individuen is bovenal een vorm van *connective action* (Bennet & Segerberg, 2012) gefaciliteerd door sociale mediaplatforms; kanalen zoals Telegram en Twitter maken het eenvoudig voor individuen en kleine groepjes om elkaar te vinden op gedeelde interesses in 'topic

communities'. De technologie faciliteert vormen van gepersonaliseerd engagement of 'geïndividualiseerde collectieve actie' die een intersectie vormen tussen conventionele protestbewegingen en alternatieve 'lifestyle'-bewegingen en een illustratie zijn van 'prefiguratieve politiek' (Haenfler, Johnson & Jones, 2012). Nieuwe actoren, zoals influencers die zich doorgaans op een apolitieke wijze bezighielden met mode, cosmetica, gezonde leefstijltips en spiritualiteit, raakten verknoot met meer politieke gemeenschappen. Een deel van de bevolking dat zich niet gezien, niet gehoord en niet gepresenteerd voelde, kreeg de kans om zich nu wel te manifesteren en de opgebouwde rancune vrij baan te geven, omarmd en aangemoedigd door onverhoedse bondgenoten in een 'fundamenteel conflict over de toekomstkoers van de samenleving' (De Voogd & Cuperus, 2021).

Op deze wijze ontstonden assemblages van voorheen min of meer gescheiden maatschappelijke velden (waarvan de *weak signals* overigens al veel langer zichtbaar waren; zie Van Buuren, 2016). Een gemeenschap van individuen die al veel langer ageerde tegen de gezondheidsrisico's van straling kreeg plots een veel groter podium voor hun klachten en grieven; critici van vaccinaties en de farmaceutische industrie kregen gehoor bij invloedrijke influencers met een enorme achterban. Pro-Zwarte Piet-activisten konden hun idee van verlies delen met anderen die vonden dat hun alles ontnomen was en werd door het establishment. Christelijke eindtijdprofeten met een boodschap over de coronapandemie en het bijbehorende vaccin als bewijs van de aanstaande komst van de antichrist kregen er een nieuw publiek bij. Dominee Henk Fontein constateerde – in een kritisch commentaar op de omhelzing van complottheorieën door een deel van christelijk Nederland – verbaasd een toeloop van mensen van wie hij 'nooit had gemerkt dat ze zich actief op het christelijk erf bewogen' en die hem vertelden hoe blij verrast ze waren dat ze 'zelfs in de kerk' bondgenoten bleken te hebben.³

4. Complotnarratieven

De politieke taal in de zich formerende protestbeweging was nog niet doordrenkt van hermetische complottheorieën. Maar wat het eclecticische publiek wel verbond, was een al langer bestaand diep wantrouwen tegen het politieke en maatschappelijke establishment waarin zich een 'homeopathische' versie van doorwrocht complotdenken openbaarde: het rudimentaire idee dat een homogene, kwaadaardige elite het homogene goede volk bedroog, manipuleerde, bestal en onderdrukte (Van Buuren, 2016: 260). Complottheorieën laten zich hier zien als een vorm van 'etnosociologie' (Waters, 1997): theorieën die leken gebruiken om sociale fenomenen te verklaren. Complottheorieën bieden een verhaal waarmee mensen zichzelf kunnen verhouden tot de wereld, waarin het leven en de ervaring van alledag wordt verbonden met transnationale economische en politieke ontwikkelingen. Een sociologie van de kleine man (m/v/h) die het gevoel geeft de wereld te snappen en zich niets op de mouw laat spelden met als 'milde ideologische component' (McArthur, 1995) een ressentiment tegen machtige groepen.

3 <https://cip.nl/87892-dominee-paul-visser-the-great-reset-en-zijn-veelbesproken-eindtijdpreek>.

Johnson-Schlee (2019: 174) stelt dat mensen die zich sociaal en materieel van de samenleving buitengesloten weten, feitelijk ook niet kunnen meepraten over de gewenste inrichting van de samenleving. Complotverhalen bieden hun een mogelijkheid om alsnog hun stem te laten horen (zie ook Räikkä, 2007: 199-200). Dat sluit aan bij het idee van complottheorieën als gecodeerde sociale kritieken waar met alternatieve woorden en concepten de waarden van autonomie, individualiteit, vrijheid en identiteit worden gearticuleerd (Miller, 2002; Raab et al., 2013). Het dystopische element in veel complottheorieën vormt een waarschuwing voor potentiële bedreigingen van deze waarden door te wijzen op het gevaar van geheime krachten die de burger proberen te manipuleren en te controleren. Onderzoek laat bovendien zien dat complottheorieën over de overheid en de instituties die zij representeren wordt aangewakkerd door 'system identity threat': de perceptie dat fundamentele waarden die de samenleving definiëren onder druk staan door sociale verandering (Federico, Williams & Vitriol, 2018).

Het in complottheorieën gearticuleerde wantrouwen betekent niet noodzakelijkerwijs politiek cynisme of het afwijzen van democratische processen. Het gaat eerder om scepsis over de mogelijkheden die conventionele politiek biedt. Recent werk van Pantazi, Papaioannou en Van Prooijen (2021) toont dat complotdenkers weliswaar weinig vertrouwen hebben in de representatieve democratie, maar juist zeer hechten aan vormen van directe democratie. Complottheorieën zijn in die zin niet de oorzaak van ontgoocheling met democratie, het is eerder dat ontgoocheling met democratie leidt tot geloof in complottheorieën (Drochon, 2018: 339); complottheorieën zijn symptomen van onderliggende sociale spanningen die dringend om een oplossing vragen (Farinelli, 2021: 9) of de kanaries in de kolenmijn die duiden op fundamentele problemen met de geloofwaardigheid en legitimiteit van post-politieke constellaties (Van Buuren, 2016: 269).

5. Escalerende factoren

5.1 Politieke context

De 'prefiguratieve politieke en sociale mobilisatie' die vanaf 2020 ontstond, kan niet los gezien worden van de coronacrisis die als een *Perfect Storm* de katalysator was van het protest. In de praktijken en ervaringen van de demonstranten met het politieke systeem kreeg de ontgoocheling met de parlementaire democratie een extra concrete betekenis. Een eerste potentiële escalerende factor in de confrontatie van de 'uitdagere' met het politieke systeem is gelegen in de vraag hoe 'open' of 'gesloten' het systeem zich toont voor de eisen van de uitdagere. Is er nog vertrouwen dat middels reguliere politieke kanalen en middelen (verkiezingen, petitie's ondertekenen) eisen doorgezet kunnen worden? Naarmate bij de leden van de zich formerende protestbeweging de opvatting postvat dat het regiem gesloten is, zal het protest zich sneller verharderen en zich niet alleen tegen specifiek beleid richten, maar ook tegen het systeem zelf en kunnen complotdenkbeelden ingang vinden of zich verdiepen. Daarbij is niet in eerste instantie van belang of het politieke systeem formeel open en receptief is, maar of het dat is in de perceptie van de uitdagere.

Vanaf het begin van de coronacrisis waren de mogelijkheden tot politieke beïnvloeding beperkt, terwijl de maatregelen een ongekeerde inbreuk maakten op rechten en vrijheden die onaantastbaar leken. Het parlement had nauwelijks mogelijkheden het beleid te beïnvloeden en stond grotendeels buitenspel, deskundigen leken het roer van gekozen politici overgenomen te hebben, critici van het beleid drongen maar mondjesmaat door tot de politieke en publieke discussie en er werd deels via arbitraire nooddecreten geregeerd (Raad van State, 2021). Wat eerder misschien nog een abstract complotidee leek – de parlementaire democratie als niet meer dan een bordkartonnen decor waarachter machtige actoren aan de touwtjes trekken en een eigen agenda doorvoeren – werd daarmee veel concreter en voorstelbaarder.

5.2 Confrontaties met het gezag

De mogelijkheden voor burgers om hun stem op straat te laten horen was in de coronacrisis eveneens beperkt. Dit is een tweede mechanisme van escalatie tussen protestbeweging en autoriteiten. Demonstraties waren soms slechts onder restricties mogelijk of werden verboden. Demonstranten trokken zich hier echter weinig van aan en gebruikten 'disruptieve repertoires' (Tarrow, 1993) die zich onttrokken aan geritualiseerd protest, waardoor de autoriteiten in het defensief werden gedwongen wat tot mobiliserend spektakel leidde. Demonstranten omzeilden demonstratieverboden door collectief koffie te gaan drinken en elkaar ostentatief te knuffelen. Het leidde tot taferelen waarbij kleurrijke groepen vreedzame demonstranten soms met stevig geweld door mobiele eenheid en waterkanon verjaagd werden. De escalatie werd verder aangejaagd door Defend-groepen die actief de confrontatie met de politie zochten.

Beelden van slaande ME'ers werden live uitgezonden door de eigen mediakanalen van demonstranten of later suggestief geknipt en geplakt en talloze malen gedeeld via platforms. Politiegeweld is een garantie voor verdergaande escalatie van protestbewegingen, zeker als het als onrechtvaardig en buitenproportioneel wordt beleefd of zo wordt geframed (Della Porta, 2013: 35). De Defend-groepen wierpen zich succesvol op als verdedigers van vreedzame demonstranten tegen politiegeweld. Met elke vernieuwde lockdown, met elke verboden demonstratie en met elke slag van een politieknuppel of inzet van een politiehond werd het *Injustice Frame* versterkt dat hier niet alleen een strijd om beleid werd gevoerd, maar een existentiële strijd om de democratie en de vrijheid van burgers tegenover een dictatoriale overheid. Ook dit maakten complotnarratieven geloofwaardiger.

5.3 Extremistische formaties

Een derde escalierend mechanisme wordt gevormd door al bestaande extremistische formaties die zich actief in een protestbeweging mengen (Della Porta, 2013: 148). Binnen extremistische formaties komt de rol en invloed van complottheorieën het scherpst tot uitdrukking. Bartlett en Miller (2010) lieten zien dat complottheorieën wijd en zijd verspreid zijn in het (gewelddadige) extremistische spectrum. De auteurs zien complottheorieën niet als directe oorzaak of noodzakelijke voorwaarde van extremisme of geweld, maar de frequente aanwezigheid van complottheorieën in extremistische formaties suggereert volgens de auteurs wel dat ze

een belangrijke sociale en functionele rol spelen *binnen* extremisme. Complottheorieën zijn in de context van extremisme een *'radicalizing multiplier'* die invloed heeft op de ideologieën, de interne dynamiek en de psychologische processen binnen de groep. Complottheorieën binden extremistische groepen samen en duwen ze in meer extreme en soms gewelddadige richtingen. Dat gebeurt via drie mechanismen. Complottheorieën creëren demonologieën van de 'ander' of de vijand waartegen de groep zichzelf definieert. Ten tweede delegitimeren ze dissidente of gematigde stemmen door die voor te stellen als onderdeel van het complot. Ten derde zijn het retorische instrumenten om geweld als noodzakelijk voor te stellen, zowel om de mensen wakker te schudden als omdat het de enig overgebleven optie is. 'In sommige groepen zal het veronderstelde complot bijdragen aan een gevoel van urgentie en het idee dat de groep geen andere opties meer heeft dan geweld' (2010: 30).

Voorbeelden buiten en binnen Nederland laten zien dat extremistische groeperingen bewust en strategisch inspelen op de onzekerheid, frustratie en boosheid onder delen van de bevolking en daarbij complotverhalen inzetten om mensen naar hun kant te krijgen. In de Verenigde Staten wordt in versleutelde kanalen van rechts-extremistische groeperingen het verspreiden van desinformatie over kinderhandel en kindermisbruik als belangrijk rekruteringsmiddel besproken om teurgestelde of gefrustreerde Qanon-aanhangers te binden. Ze moeten worden verleid met 'soft topics' – een onderwerp dat de aandacht grijpt en een sterke emotionele reactie oproept, zoals kindermisbruik – om ze daarna stapje voor stapje mee te zuigen in rechts-extremistisch vaarwater (Rajan et al., 2021: 13). Argentino (2021) ziet inmiddels een 'symbiotische relatie' ontstaan: Qanon-aanhangers omarmen rechts-extremistische narratieven en gewelddadige rechts-extremisten omarmen saillante complottheorieën. Ook onderzoek van de Britse *Commission for Countering Extremism* (2020) laat een staalkaart zien van extremistische groeperingen die op de Covid-19-trein zijn gesprongen. Tegelijkertijd laat ander onderzoek zien dat extremistische groeperingen wel volop kunnen proberen de woede en onrust rond Covid-19 te exploiteren, maar dat het nog niet wil zeggen dat het ook aanslaat onder de brede coalities van anticoronademonstranten (Shrimpton, Wheeler & Drew, 2021).

Ook in Nederland zijn talloze voorbeelden te zien van bekende rechts-extremistische formaties en activisten die zich mengen onder de demonstraties, tot geweld oproepen of de rellen toejuichen en racisme, antisemitisme en naziverheerlijking verspreiden via talloze platforms die zijn ontstaan rond de coronaprotesten. Activisten op neonaziplatforms bediscussiëren bijvoorbeeld hoe ze nationaalsocialistische ideeën kunnen pluggen op het grote platform 'Rellen Nederland' en bespreken tactieken voor demonstreren: in het begin geen geweld plegen tegen de politie, maar wel als er draagvlak onder de bevolking gekweekt is. 'Volgende demonstratie gaan we met alleen schilden heen, incasseren we de klappen van de politie, dan straal je kalmte uit en je wint zieltjes bij de bevolking. Demonstraties daarna is er misschien genoeg draagvlak van de bevolking om geweld te gebruiken tegen de politie.'⁴

4 Berichten afkomstig van <https://twitter.com/wappiehoekje>.

5.4 Tegenbewegingen en interne twisten

In de escalatie die plaatsvindt binnen protestbewegingen gaat het niet alleen om de interacties tussen de beweging en de autoriteiten, maar ook om interacties met *counter movements*. *Counter movements* verzetten zich actief tegen de protestbeweging en proberen de protestbeweging te delegitimeren of te criminaliseren (Meyer & Staggenborg, 1996: 1631).

De groep actieve coronademonstranten en tegenstanders van vaccinaties wordt nauwkeurig en systematisch gevolgd door activisten die niets van het protest moeten weten. Ze publiceren berichten uit Telegramkanalen, maken de 'complotwappies' stelselmatig belachelijk, benadrukken de extreemrechtse sympathieën die in sommige kanalen zijn te beluisteren, doen aangifte bij de politie en roepen op tot het sluiten van diverse kanalen. Ook hebben 22.000 mensen collectief aangifte gedaan tegen Willem Engel en gevraagd om vervolging voor opruiing, verspreiding van medische desinformatie, oplichting en uitingen met een terroristisch oogmerk. Antifascistische actievoerders en Joodse organisaties organiseren tegemonstraties tegen de rechts-extremistische groepen die meelopen in de coronademonstraties en het gebruik van de Jodenster en andere vergelijkingen met de Holocaust.

Naast verticale polarisatie – activisten tegen de overheid en overheidsbeleid – zien we dus ook in toenemende mate horizontale polarisatie: tussen burgers onderling, wat soms leidt tot grote conflicten tussen collega's, gezinsleden of in vriendengroepen. Het proces van *boundary-making* – wie is vriend, wie is vijand – dat in belangrijke mate bijdraagt aan de vorming van de collectieve identiteit van protestbewegingen wordt dus van twee kanten aangedreven. Des te meer de diverse groep coronademonstranten wordt gehomogeniseerd tot één geheel dat verantwoordelijk wordt gehouden voor het voortduren van de crisis en wordt weggezet als gevaarlijke gekken, des te sterker zal de zelfidentificatie zijn met de eigen beweging en het eigen onverzettelijke gelijk.

Een hiermee deels samenhangende escalatie wordt gevormd door interne twisten en fricties binnen de protestbeweging. Soms is er onenigheid over coalitievorming. Binnen grote platforms van de boerenopstand is er bijvoorbeeld weerstand tegen aandacht voor *Qanon* en andere complottheorieën. Ook is er verdeeldheid over de vraag of er samen met anderen, zoals Viruswaarheid, moet worden gestreden tegen de 'gemeenschappelijke vijand'. Omgekeerd zijn bijvoorbeeld de veganisten onder de coronademonstranten niet echt te porren voor samenwerking met de boeren. Dergelijke discussies leiden doorgaans tot de afsplitsing van kleinere clubjes met radicalere standpunten (Bakker et al., 2021: 30).

Rivaliteit kan een rol spelen in de vorm van interne competitie en concurrerende mobilisaties (Tarrow, 2011: 207; Della Porta, 2013: 74). Wie is de echte vrijheidsstrijder, wie is de echte leider, wie staat echt aan de frontlinie? Wie bepaalt de tactiek en strategie? Er is bijvoorbeeld kritiek op de 'gefaciliteerde demonstraties' in Amsterdam die onder voorwaarden zijn toegestaan en volgens critici bewust worden toegestaan om de activisten bij 'doeltreffende locaties' weg te houden. Er wordt

opgeroepen tot 'revolutionair demonstreren', omdat we inmiddels 'in een derde wereldoorlog leven'.⁵

Ook ruzies om geld en twijfels aan de zuiverheid van de motieven van anderen komen veelvuldig voor. Er wordt voortdurend gesproken over de 'controlled opposition': zogenaamde anticorona-activisten die in werkelijkheid ook tot het complot behoren en proberen het verzet onschadelijk te maken. Het leidt tot paranoia in de complotplatforms, waar men al snel de invloed vermoedt van trollen, of spionnen van de AIVD of de NCTV ontwaart. Anderen roepen gefrustreerd op tot eenheid: 'Stop ajb met verwarring zaaien. Er is maar 1 vijand en dat is de staat.'

6. Bestendige factoren

6.1 Organisatiegraad

Gedurende de twee jaar van protesten tegen het coronabeleid zijn organisatiestructuren opgebouwd die de beweging in principe structuur en toekomstbestendigheid kunnen geven. Deels gaat het om initiatieven die al eerder bestonden, zoals een media-ecologie van uitgeverijen, digitale televisiezenders, kranten, boeken en podcasts met een groot bereik. De netwerkorganisatie *Samen voor Nederland* bundelt zo'n tachtig nationale en lokale organisaties. Kritiek op het coronabeleid wordt gecombineerd met grieven over de 'corrupte elite', 'het criminele wanbeleid van de leugenkliek Rutte4 en hun duistere handlangers', de 'nazie Claus Swaab' en de 'door de Great Reset-demon bezeten terroristenfinancier Sigrid Kaag'. De stenen des aanstoots variëren van het migratiebeleid, tot de zorg- en woningnood, het koningshuis, de discriminatie van boeren en het 'door koloniaal imperialisme verworven grootkapitaal'.⁶ Eén van de grootste organisaties in *Samen voor Nederland* is *Nederland in Verzet*, dat tienduizenden mensen wist en weet te mobiliseren. Michel Reijnga, de voorman van *Nederland in Verzet*, combineert grieven over sociaal onrecht en het coronabeleid steeds meer met het complotnarratief over de *Great Reset*. Hij wil *Nederland in Verzet* verder uitbouwen en daarna de Tweede Kamer in.⁷ Een aantal aanjagers organiseert zich internationaal, bijvoorbeeld in de netwerkorganisatie *Europeans United* die 23 januari 2022 in Brussel een grote demonstratie voor 'democratie en mensenrechten' organiseerde waar 50.000 mensen op afkwamen. Uit Nederland zijn organisaties als *Viruswaarheid*, de *Blauwe Tijger* (door de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid als 'een doorgeefluik van anti-overheidspropaganda, nepnieuws en complottheorieën' gebrandmerkt) en *World Wide Demonstration* vertegenwoordigd. *Europeans United* is nauw verbonden met een Amerikaans-Europees netwerk (*Children's Health Defense* en *Children's Health Defense Europe*) dat zich al lang tegen vaccinaties verzet.

5 www.facebook.com/bram.willem.9/videos/1013633059203864.

6 <https://samenvoornederland.com/2022/01/09/het-licht-komt-op-in-nederland>.

7 www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/een-rouwdouwer-met-veel-nieuwe-vrienden-bij-radicaal-rechts-dit-is-de-man-achter-het-museumplein-protest~bc963e5a/?utm_source=link&utm_medium=app&utm_campaign=shared%20content&utm_content=free.

6.2 Certificering

Meer dan voorheen (zie Van Buuren, 2016) worden de complotnarratieven die onderdeel zijn van het coronaprotest gecertificeerd door actoren die maatschappelijk of politiek invloedrijk zijn. *Influencers*, die een miljoenenpubliek kunnen bereiken, verspreiden een gecombineerde boodschap van spiritualiteit, alternatieve leefstijlen en wantrouwen tegen de autoriteiten.⁸ De professioneel ogende digitale televisiezenders, platforms, kranten en boeken halen de alternatieve wereldbeelden uit het hoekje van marginaliteit en amateurisme. Maar bovenal vindt politieke certificering plaats door politieke partijen als Groep van Haga/Belang van Nederland en Forum voor Democratie, die zich hebben verbonden aan het coronaprotest en het mede aanjagen en daarbij volop complotnarratieven uitdragen en zo persoonlijk en organisatorisch een brug slaan tussen het buitenparlementaire en het parlementaire protest en verzet.

6.3 Collectieve identiteit

Voor de bestendigheid van een protestbeweging is de vorming van een collectieve identiteit van wezenlijk belang. Een sterke identificatie met een gelijkgestemde groep maakt participatie in politiek protest waarschijnlijker (Klandermans et al., 2002). Dat maakt de vraag relevant naar de vorming van een post-corona collectieve identiteit. Wat zou een gezamenlijk verhaal kunnen zijn dat de heterogene demonstranten en activisten blijvend en structureel verbindt die nu rond één thema zijn verbonden?

Er zijn signalen dat de aanjagers van de protesten als '*signifying agents*' (McAdam, 2017: 14; Benford & Snow, 2009: 613) een bredere betekenisgevende noemer proberen te formuleren voor het protest dan waar de oorspronkelijke grieven zich tegen richtten. Een collectieve identiteit wordt geformuleerd rond individuele vrijheid en tegen het establishment, met een deels spirituele inslag. Het masterframe dat wordt gehanteerd, is dat van vrijheidsstrijd – naast de coronagerelateerde strijd tegen een (medische) dictatuur, tegen de tweedeling door de dreigende invoering van de 2G-samenleving, tegen demonstratieverboden en voor individuele vrijheid en autonomie, worden complotnarratieven rond de *Great Reset* van het *World Economic Forum*⁹ geïntegreerd in een overkoepelend verhaal van een ondemocratisch, autoritair establishment dat zich tegen het volk richt, gegroepeerd rond actuele en toekomstige maatschappelijke splijtstof zoals het klimaatbeleid, stikstofbeleid, migratiebeleid, de macht van BigTech en een nakende totalitaire surveillancestaat waarbij China als afschrikwekkend voorbeeld dient. Hierin zien we de functie van complotnarratieven als gecodeerde sociale kritieken weer terug.

Tegenover de harde taal van de komende dictatuur staat een zachtere taal met als centrale begrippen liefde, hoop, verbinding, vrede, geweldloosheid, verlichting en groei. De netwerkorganisatie *Samen voor Nederland* ziet bijvoorbeeld een 'enorme manifestatie van harten gaande om de kwade machten te verdrijven door het onoverwinbaar licht van liefde en verbinding'.¹⁰ Dit utopische toekomstperspectief

8 www.groene.nl/artikel/wij-zijn-het-nieuwe-nieuws.

9 www.isdglobal.org/digital_dispatches/the-spread-of-the-great-reset-conspiracy-in-the-netherlands.

10 <https://samenvoornederland.com/2022/01/09/het-licht-komt-op-in-nederland>.

wordt aangevuld met ideeën over de vorming van een eigen maatschappelijke zuil en een parallelle samenleving met QR-codevrije enclaves, eigen scholen, woningbouwverenigingen, datingapps, jeugdtrainingskampen, een eigen digitale munt, eigen media en eigen regels. Ook hier speelt Forum voor Democratie een aanjagende rol.¹¹

De vraag is echter of dit vervangende protestnarratief nog steeds mobiliserend zal werken als de concrete aanleiding van de coronamaatregelen verdwijnt. Logische mobilisatiemomenten zoals persconferenties, nieuwe beperkende maatregelen of nieuwe vaccinaties verliezen hun kracht, evenals de voortdurende onrustige politieke en sociale dynamiek en het bijhorende mediaspektakel. Het eclectische karakter van de protestbeweging, dat in eerste instantie de dynamiek mogelijk maakte, kan in het tegendeel verkeren als er geen duidelijk gezamenlijk richtpunt en vijand meer is. Maar het onderliggende onbehagen en wantrouwen en de onderliggende onvrede die al voor corona aanwezig waren, zullen niet verdwijnen, evenals de nieuwe structuren, contacten en ervaringen die zijn opgedaan in de protestbeweging en de politieke ankerplaatsen die zijn geslagen in vertegenwoordigende organen. Nieuwe maatschappelijke conflictstof is volop aanwezig, de dreigcultuur zal niet snel verdwijnen en politieke aanjagers zullen blijven proberen het protest nieuw leven in te blazen.

7. Stagnerende factoren

7.1 Demobilisatie

Sidney Tarrow (1993) introduceerde het idee van 'protest cycles' om de dynamiek van protestbewegingen en het actierepertoire te analyseren: de opkomst van een protestbeweging, de piekfase en de neergang van een protestbeweging. 'Moments of madness', waarin nieuwe protestactoren op het toneel verschijnen en de confrontatie met de macht aangaan, vormen het begin van een protestcyclus. Autoriteiten weten zich doorgaans niet goed raad met het nieuwe protest, omdat het zich onttrekt aan geïnstitutionaliseerd overleg, nieuwe actievormen hanteert, nieuwe assemblages en netwerken van demonstranten tot leven laat komen en (deels) nieuwe narratieven hanteert. Binnen deze dynamiek kunnen zich gewelddadige incidenten voordoen, doorgaans in confrontaties op straat of uitgevoerd door eenlingen of losse groepjes. Dat is wat de afgelopen twee jaar in Nederland viel te zien. Onvermijdelijk komt er echter ook een moment van stagnatie en neergang, als de eerste, opwindende dynamiek verdwijnt, deelnemers actiemoe worden of teleurgesteld raken in de resultaten, de kosten van deelname te hoog worden (waarbij repressie een rol kan spelen), onderlinge verschillen opspelen of de politieke omstandigheden veranderen. Veranderingen in de politieke omstandigheden kunnen cruciaal zijn. Als bijvoorbeeld het gros van de coronarestricties van tafel gaat, verdwijnt in ieder geval voor een belangrijk deel van de huidige demonstranten de reden om de straat op te gaan of zich anderszins te engageren met het protest.

11 www.gelderlander.nl/politiek/baudet-wil-partij-uitbouwen-tot-soort-gesloten-samenleving-eigen-munt-datingapp-en-scholen~acd387e8.

Daarmee verdwijnt ook één van de escalerende mechanismen: de confrontaties met de politie en de weerzin tegen de overheid als uitvloeisel van het beleid. Eén van de complotframes wordt daarmee onklaar gemaakt: dat het coronabeleid één groot verzinsel was om blijvend de vrijheden van burgers te beknotten.

Maar veel zal afhangen van de details: als het 2G-beleid wordt doorgezet of anderszins voor- en nadelen verbonden blijven aan de status van (on)gevacineerde, blijft het *Injustice Frame* van tweedeling en tweederangsburgers en medische dictatuur bestaan dat wantrouwen in stand zal houden en mensen in het dagelijks leven blijvend confronteert met wat in hun beleving een groot onrecht is. Het is niet voor niets dat de NCTV in januari 2022 waarschuwde dat de bevolking in toenemende mate de legitimiteit van handhaving van de maatregelen in twijfel trok en dat handhaving en repressief optreden kon leiden tot een 'fundamentele vertrouwensbreuk' tussen de politie en grote delen van de bevolking. Niet eerder zag de NCTV zo'n stevige 'verdieping en verbreding' van het maatschappelijke ongenoegen, met gericht geweldgebruik tegen politie, handhavers, hulpverleners, gezagsdragers en bewindslieden. Tegenstanders van het beleid zullen het frame versterken dat er onrechtmatig inbreuk wordt gemaakt op hun grondrechten en hun vrijheid, hetgeen intimidatie en geweld zou legitimeren (NCTV, 2022: 6).

Als echter een fase van demobilisatie intreedt, is er paradoxaal genoeg opnieuw kans op escalatie. Soms treden in zo'n fase processen van institutionalisering en inkapseling op: uit de protestbeweging ontstaan organisaties met een meer gematigde politieke signatuur die zich langzaam laten invoegen in reguliere politieke kanalen en mechanismen en zich distantiëren van bedreigingen en geweld en al te dierste complottheorieën. Meer militante activisten zullen dit als verraad zien en de strijd juist willen opvoeren. Kleine, geïsoleerde groepen kunnen tot meer gestructureerd politiek geweld overgaan, uit frustratie en ongeduld en de overtuiging in een existentiële strijd verwickeld te zijn tegen een onnipotente vijand (Della Porta, 2013: 14). In deze fase kunnen complottheorieën zich extra doen gelden als *radicalising multiplier* en '*fighting identities*' (Rich 2021: 3) kweken die niet zozeer meer op politieke doelen zijn gericht, maar houvast, zekerheid en bovenal identiteit en zingeving bieden. Repressie van de overheid kan weliswaar op steun rekenen van de grote meerderheid van de bevolking, maar ook de militanten verder doen radicaliseren en leiden tot *militant enclosure* (Della Porta, 2013: 243). De Nederlandse overheid heeft inmiddels een aantal gerichte, deels symbolische vervolgingen ingezet tegen onder meer de meest notoire complotplatforms waaruit veel dreiging voortkwam en een aantal activisten die met hun daden veel onrust en ophef veroorzaakten.¹² De acties kunnen op brede instemming van de bevolking rekenen, maar op afkeur binnen kleine groepjes die zich solidair verklaren met de

12 De Telegramkanalen van de Bataafse Republiek werden uit de lucht gehaald en de beheerders van het platform vervolgd; een aantal activisten die digitaal politici, wetenschappers en journalisten bedreigden, zijn vervolgd, evenals activisten die politici thuis opzochten. Zie onder meer: www.ad.nl/binnenland/politie-haalt-telegram-kanalen-complotdenkers-offline-om-bedeigingen-ac1fe23f/; <https://www.trouw.nl/binnenland/met-een-forse-straft-voor-de-fakkelactie-bij-het-huis-van-sigrid-kaag-wil-de-rechter-een-signaal-afgeven~b53297c3>.

‘politieke gevangenen’ en de repressie opvatten als het zoveelste bewijs van de opkomst van een dictatoriale controlestaat.¹³

8. Conclusie

In dit artikel betrokken we de stelling dat extremisme en politiek geweld altijd situationeel en relationeel verklaard moet worden en dat generieke verklaringen over het verband tussen complottheorieën, extremisme en politiek geweld weinig verhelderen. De hoofdvraag in dit artikel was hoe de dynamiek van protestbewegingen extremisme en politiek geweld kan verklaren en in hoeverre complottheorieën daar (ook) een rol bij spelen.

We hebben laten zien hoe in de eerste fase van de protesten complotdenken een rudimentaire rol speelde in het bij elkaar brengen van een bont gezelschap activisten; langer levend wantrouwen tegen het establishment lag daaraan ten grondslag. In de specifieke context van het coronabeleid, waarin drastische besluiten werden genomen terwijl de democratische controle in de wachtstand stond, en demonstraties escaleerden, wonnen complotdenkbeelden aan geloofwaardigheid en kracht. Met elke vernieuwde lockdown, met elke verboden demonstratie en met elke slag van een politieknuppel of inzet van een politiehond werd het *Injustice Frame* versterkt dat hier niet alleen een strijd om beleid werd gevoerd, maar een existentiële strijd om de democratie en de vrijheid van burgers tegenover een dictatoriale overheid.

Van groot belang in de escalatie is de invloed van formaties die al extremistisch zijn en proberen te profiteren van de protestbeweging. Complottheorieën fungeren in de context van extremisme als een *‘radicalizing multiplier’* die invloed heeft op de ideologieën, de interne dynamiek en de psychologische processen binnen de groep. Vervolgens kunnen ook tegenbewegingen en interne twisten de dynamiek beïnvloeden. Een sterke organisatiegraad, financiële middelen en een collectieve politieke identiteit kunnen in principe het coronaprotest ook na afloop van de coronarestricties als systeemkritische beweging doen voortleven; maar institutionalisering leidt doorgaans ook tot matiging en demobilisatie. Inzichten over de dynamiek van protestbewegingen zijn kortom bruikbaar om de condities en mechanismen te herkennen waaronder extremisme en geweld bij een minderheid kunnen ontstaan en welke rol complottheorieën daarbij als substituutideologie kunnen spelen.

Het blijft belangrijk om de verleiding te weerstaan complottheorieën en complotdenkers naar voren te schuiven als hoofdschuldigen aan extremisme en geweld, hoe grotesk de analyses en hoe buitenissig de aanhangers soms ook zijn, en hoe dreigend en intimiderend soms de taal en de acties. Complottheorieën kennen een grote variatie, evenals degenen die deze denkbeelden in mindere of meerdere mate aanhangen en ook de eruit voortvloeiende gedragingen zijn buitengewoon divers. Er is een verschil tussen aanjagers die vanwege politieke of economische belangen baat zien in polarisatie en destabilisatie en de publieken waarbinnen deze denkbeelden resoneren. De politieke vraag is waarom geïnstitutionaliseerde politieke

13 Zie bijvoorbeeld de reacties op OnrechtTV: www.facebook.com/msmleugens.

en maatschappelijke partijen kennelijk geen overtuigend, vertrouwenwekkend en perspectiefvol verhaal meer hebben dat de zorgen bij een deel van de bevolking over individuele vrijheden, democratische kwaliteit, sociale rechtvaardigheid, autonomie en toekomstperspectief kan adresseren.

De echte politieke (en wetenschappelijke) zorg zou wellicht moeten gaan over wat Christiaan Weijts in de NRC aanklaarde: dat de tegenstanders van de coronamaatregelen dreigen te stranden aan 'een verlaten kade waar alleen het narrenschip van Thierry' nog langs vaart.¹⁴ De schuld eenzijdig in de schoenen schuiven van 'de' complottheorieën en 'de' complotdenkers is misschien wel makkelijk en comfortabel, maar mist de politieke dynamiek en radicalisering van conflicten waarbinnen complottheorieën en soms extremisme en geweld tot wasdom komen.

Literatuur

- Allington, D. (2021). *Conspiracy Theories, Radicalisation and Digital Media*. London: ICSR.
- Argentino, M. (2021). QAnon on Telegram: From Antisemitism to Nazism the case of GhostEzra. *Insight into Hate*, <https://insightintohate.substack.com/p/qanon-on-telegram-from-antisemitism>.
- Bakker, J., Cornelisse, D., Mohamed, S., Schäfer, M.T. & Veerbee, J. (2021). *Van scherm naar straat. Hoe sociale media-conversaties protest op straat mobiliseren*. Utrecht Data School, Universiteit Utrecht.
- Bartlett, J. & Miller, C. (2010). *The Power of Unreason. Conspiracy theories, extremism and counter-terrorism*. London: Demos.
- Basham, L. (2001). Living with the conspiracy. *The Philosophical Forum*, XXXII(3), 265-280.
- Basit, A. (2021). Conspiracy Theories and Violent Extremism: Similarities, Differences and the Implications. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 13(3), 1-10.
- Bennett, W.L. & Segerberg, A. (2012). The logic of connective action. *Information Communication & Society*, 15(5), 739-768.
- Berger, J.M. (2018). *Extremism*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Bertuzzi, N. (2021). Conspiracy theories and social movements studies: A research agenda. *Sociology Compass*, e12945. doi.org/10.1111/soc4.12945
- Birchall, C. (2001). Conspiracy Theories and Academic Discourses: The necessary possibility of popular (over)interpretation. *Continuum*, 15(1), 67-76.
- Bötticher, A. (2017). Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremism. *Perspectives on Terrorism*, 11(4), 73-77.
- Buuren, J. van (2016). *Doelwit Den Haag. Complotconstructies en systeemhaat in Nederland 2000-2014*. Den Haag: CTC.
- Buuren, J. van (2016a). Radicale verliezers en de noodzaak tot ontschotten. *Justitiële verkenningen*, 42(2), 98-110.
- Commission for Countering Extremism (2020). *COVID-19 - How hateful extremists are exploiting the pandemic*. London: CCE.
- Davis, J., Wetherell, G. & Henry, P.J. (2018). Social devaluation of African Americans and race-related conspiracy theories European. *Journal of Social Psychology*, 48, 999-1010.
- Della Porta, D. (2013). *Clandestine Political Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.

14 www.nrc.nl/nieuws/2022/01/20/verzet-we-hebben-het-te-goed-a4081075.

- Drochon, H. (2018). Who Believes in Conspiracy Theories in Great Britain and Europe? In J.E. Uscinski (Ed.), *Conspiracy Theories and the People Who Believe Them* (pp. 338-347). Oxford: Oxford University Press.
- Dryden, M. (2021). *An ideological Pick 'n' Mix: The Rise of 'Mixed' Ideologies & their implications for Terrorist Violence*. Henry Jackson Society.
- Farinelli, F. (2021). *Conspiracy theories and right-wing extremism – Insights and recommendations for P/CVE*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Federico, C.M., Williams, A.L. & Vitriol, J.A. (2018). The role of system identity threat in conspiracy theory endorsement. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), 927-938.
- Franks, B., Bangerter, A., Bauer, M.W., Hall, M. & Noort, M.C. (2017). Beyond "Monologicality"? Exploring Conspiracist Worldviews. *Frontiers in Psychology*, 8(861). doi:10.3389/fpsyg.2017.00861
- Freeman D. Waite, F., Rosebrock, L., Petit, A., Causier, C., East, A., Jenner, L., Teale, A., Carr, L. Mulhall, S., Bold, E., Lambe, S. (2020). Coronavirus conspiracy beliefs, mistrust, and compliance with government guidelines in England. *Psychological Medicine*, 52(2), 1-13. doi.org/10.1017/S0033291720001890
- Haenfler, R., Johnson, B. & Jones, E. (2012). Lifestyle Movements: Exploring the Intersection of Lifestyle and Social Movements. *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 11(1), 1-20.
- Harambam, J. & S. Aupers (2017). 'Ik ben geen complotdenker' - Relationale identificaties in het Nederlandse complotdenkersmilieu. *Sociologie*, 13(2/3), 133-163.
- Harambam, J. (2017). *"The Truth Is Out There". Conspiracy Culture in an Age of Epistemic Instability*. Rotterdam: EUR.
- Johnson-Schlee, S. (2019). Playing cards against the state: Precarious lives, conspiracy theories, and the production of 'irrational' subjects. *Geoforum*, 101, 174-181.
- Klandermans, B., Sabucedor, J.M., Rodrigues, M. & Weerd, M. de (2002). Identity Processes in Collective Action Participation. *Political Psychology*, 23(2), 235-252.
- Lamberty, P. & Leiser, D. (2019). "Sometimes you just have to go in" - The link between conspiracy beliefs and political action. doi.org/10.31234/osf.io/bdrxc
- Marcus, G.E. (1999). *Paranoia within Reason. A Casebook on Conspiracy as Explanation*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mayer, J. (2001). Cults, Violence and Religious Terrorism: An International Perspective. *Studies in Conflict & Terrorism*, 24(5), 361-376.
- McArthur, B. (1995). They're out to Get Us: Another Look at Our Paranoid Tradition. *The History Teacher*, 29(1), 37-50.
- Meyer, D.S. & Staggenborg, S. (1996). Movements, Countermovements, and the Structure of Political Opportunity. *American Journal of Sociology*, 101(6), 1628-1660.
- Miller, S. (2002). Conspiracy theories: public arguments as coded social critiques: a rhetorical analysis of the TWA flight 800 conspiracy theories. *Argumentation and Advocacy*, 39(1), 40-56.
- NCTV (2022). *Maatschappelijk Beeld en Uitvoeringstoets*. CHS220124C. Den Haag: NCTV.
- Pantazi, M., Papaioannou, K. & Prooijen, J-W. van (2021). Power to the People: The Hidden Link Between Support for Direct Democracy and Belief in Conspiracy Theories. *Political Psychology*. doi.org/10.1111/pops.12779.
- Pantucci, R. (2020). A View From the CT Foxhole: Gilles de Kerchove, European Union (EU) Counter- Terrorism Coordinator. *CTC Sentinel*, 13(8), 8-17.
- Raab, M.H., Ortlieb, S.A., Auer, N., Guthmann, K. & Carbon, C. (2013). Thirty shades of truth: conspiracy theories as stories of individuation, not of pathological delusion. *Frontiers in Psychology*, 4(406), 1-9.
- Raad van State (2021). *Van Noodwet tot Crisisrecht*. Den Haag: Raad van State.

- Räikkä, J. (2009). On Political Conspiracy Theories. *The Journal of Political Philosophy*, 17(2), 185-201.
- Rajan, A., Chen, C., Benjamin, C., Saltskog, M., Blazakis, J., Schwitzky, Z., McClintock, L. (2021). *Countering QAnon: Understanding the Role of Human Trafficking in the Disinformation-Extremist Nexus*. The Soufan Group and Limbik.
- Rich, B. (2021). Political extremism, conflict identities and the search for ontological security in contemporary established democracies. *Academia Letters*, Article 602. doi.org/10.20935/AL602
- Rose, J. (2020). Even if it's "bonkers," poll finds many believe Qanon and other conspiracy theories. Geraadpleegd op www.npr.org/2020/12/30/951095644/even-if-its-bonkers-poll-finds-many-believe-qanon-and-other-conspiracy-theories.
- Schmid, A.P (2020). *Handbook of Terrorism Prevention and Preparedness*. Den Haag: ICCT.
- Shrimpton, H., J. Wheeler & I. Drew (2021). *Exploring the intersection between hateful extremism and COVID-19*. London: Ipsos MORI.
- Soufan Centre (2021). *The Counterterrorism Challenge of Salaf Bar Ideologies*. New York: The Soufan Centre.
- Tarrow, S. (1993). Cycles of Collective Action: Between Moments of Madness and the Repertoire of Contention. *Social Science History*, 17(2), 281-307.
- Tarrow, S. (2011). *Power in Movement. Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Veling, W., Sizoo, B., Buuren, J. van, Berg, C. van den, Sewbalak, W., Pijnenborg, G.H.M., Boonstra, N., Castelein, S. & Meer, L. van der (2021). Zijn complotdenkers psychotisch? Een vergelijking tussen complottheorieën en paranoïde wanen. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 63, 1-7.
- Voogd, J. de & Cuperus, R. (2021). *Atlas van Afgehaakt Nederland. Over buitenstaanders en gevestigden*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Wagenaar, W. & J. van Donselaar (2010). Racistisch en extreemrechts geweld in 2009. In P.R. Rodrigues & J. van Donselaar (Red.). *Monitor Racisme & Extremisme Negende rapportage*. Amsterdam: Anne Frank Stichting / Amsterdam University Press 2010.
- Waters, A. (1997). Conspiracy theories as ethnosociologies: explanation and intention in African American political culture. *Journal of Black Studies*, 28(1), 112-125.
- Zuckerman, E. & M. McQuade (2019). QAnon and the Emergence of the Unreal. *Journal of Design and Science*, 6. <https://jods.mitpress.mit.edu/pub/tliexqdu/release/4>.

ESSAY

Een (on)gelukkig huwelijk?

Over de verrassende versmelting van spiritualiteit en complottheorieën

Jaron Harambam

De coronapandemie heeft een hoop onverwachte maatschappelijke posities en allianties teweeggebracht. Van liberale partijen die zonder veel omkijken de macht van de vrije markt inperkten met het voorzien van grote financiële steunpakketten tot salsaleraren die zelfbenoemd verzetsstrijder werden of zorgbestuurders die door de dagelijkse talkshows het tot landelijke beroemdheden schopten. Crisis is niet alleen maar een ramp, maar ook een bron van maatschappelijke verandering. Dat geldt al helemaal voor de brede groep mensen die zich tegen het gevoerde coronabeleid keerden. Wie namelijk een van de vele demonstraties heeft bijgewoond, werd toeschouwer van een markant fenomeen: rechtse sympathisanten die de Nederlandse vlag¹ hoog houden lopen hand in hand met verschillende spiritueel-alternatieve groepen die gele paraplu's bij zich dragen met daarop rode harten en positieve woorden geschilderd. Terwijl de vlaggen een nationalisme uitdrukken dat zelden publiekelijk wordt getoond in het bescheiden patriottische Nederland, zijn de gele paraplu's een bottom-up en nieuw ontwikkeld symbool van 'liefdevol, vreedzaam en positief verzet' ontwikkeld door twee vrouwen (een van hen met een etnische achtergrond) die in februari 2021 op dit idee kwamen nadat ze agressief uiteen waren gedreven door de politie en hun waterkanonnen.

Het contrast tussen deze twee symbolen verenigd op deze demonstraties is opvallend. Maar ze roepen allemaal samen: 'Liefde, Vrijheid, Geen Dictatuur.' Dit gezang is het motto geworden van het Nederlandse coronaverzet en is te horen bij alle coronademonstraties in het land. Daar zie je zowel jongemannen met spijkerbroeken, bomberjacks, zwarte legerlaarzen en kaalgeschoren hoofden als hippie-achtige vijftigjarige vrouwen met kleurrijke doeken en kralenkettingen die elkaar opzichtige groepsknuffels geven. De coronademonstraties in Nederland zijn, net als veel van hun internationale tegenhangers, een mengelmoes van mensen, sociale achtergronden, politieke voorkeuren en wereldbeelden.

Dit ongewone aanzicht bracht veel commentatoren in de Nederlandse (sociale) media in verwarring: hoe komen deze ogenschijnlijk verschillende groepen zo gemak-

1 Sommigen dragen de vlag ondersteboven, wat traditioneel een teken is van nood en verzet, of zoals in dit geval, ongehoorzaamheid. Dit symbool gaat terug tot de Middeleeuwen en de (Nederlandse) zeevaardijhoogtijden. Anderen lopen rond met de omstreden Prinsenvlag, een historische Nederlandse bevrijdingsvlag uit de zestiende eeuw met de kleur oranje in plaats van rood (en wit en blauw), die in de twintigste eeuw werd gebruikt door extreemrechtse en fascistische bewegingen, en sindsdien besmet is.

kelijk samen in één sociale beweging? Wat verenigt rechtspopulisten, grootstedelijke yoga-hipsters en linkse spirituele boomknuffelaars nu precies? En hoe komen hun (schijnbaar) verschillende wereldbeelden samen in één narratief van wantrouwen en verzet tegen een zogenaamd dictatoriale overheid? Is hun gedeelde onvrede over de overheidsaanpak van de coronapandemie groot genoeg om zulke grote ideologische verschillen te overbruggen? Vrij snel vonden Nederlandse journalisten het antwoord: complottheorieën zijn populair in al deze kringen en de directe oorzaak van hun eenheid (Corré, 2021; Van Gool & Van de Ven, 2020; Smithuijsen, 2021).

Het meest in het oog springend voor deze journalisten was het feit dat links en progressief geachte mensen – spirituelen, yogabeoefenaars, wellness-influencers – ineens allerlei rechts geachte complottheorieën verkondigden. Zo veroorzaakte het wereldberoemde Nederlandse fotomodel Doutzen Kroes medio 2020 een mediareel, omdat zij haar complotzorgen op Instagram deelde: ‘Willen zij wel dat wij gezond zijn? Waarom is het verbeteren van ons immuunsysteem met vitamines en goede voeding geen maatregel tegen het coronavirus? Willen zij dat we verenigd of verdeeld zijn? Is het makkelijker een angstige samenleving te controleren? Willen zij het beste voor ons? En met “zij” heb ik het over de media, de farmaceutische industrie, onze regeringen en alle grote bedrijven die heel andere belangen hebben dan de onze.’² Volgens verschillende journalisten zou Doutzen Kroes beïnvloed zijn door haar zus, powerfoodcoach Rens Kroes, en de vele spirituele yoga- en lifestyletypes met wie zij op Instagram verbonden is, zoals Tessa Koop, alias Cosmic Woman, die al eerder deelde dat ‘het virus opzettelijk is verspreid om angst te zaaien’ (Van Gool & Van de Ven, 2020).

Deze merkwaardige vermenging van wat deze journalisten ‘zachte positieve vrouwelijke spiritualiteit’ en ‘harde negatieve mannelijke complottheorieën’ noemen, wordt in de maanden erna steeds zichtbaarder en onderwerp van commentaar in de media. Het is empirisch gezien ook niet weg te kijken: op social media worden mierzoete lifestyle-aforismen in pasteltinten afgewisseld of gecombineerd met scherpe uitdrukkingen van wantrouwen tegen de heersende elites; in yogascholen wordt uitgebreid getwijfeld over het nut van vaccinaties en over de noodzaak van goede voeding, je intuïtie volgen en je innerlijke balans vinden anderzijds; en tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 blijken veel spirituele vrouwen op de populistisch-rechtse partij Forum voor Democratie te hebben gestemd (Corré, 2021; Van Gool & Van de Ven, 2020; Smithuijsen, 2021).

Het blijft voor velen een vreemde gewaarwording: wat is er aan de hand dat deze toch tegengestelde maatschappelijke stromingen – links, urban, progressief, vegan, spiritueel en rechts, conservatief, provinciaals, vleesetend – zo makkelijk samen lijken te gaan? Documentairemaker Sunny Bergman maakte dit samengaan van spiritualiteit en complotdenken in haar vriendengroep van dichtbij mee tijdens de coronapandemie. Ze is stomverbaasd en verontwaardigd ‘dat mensen uit de yoga- en mindfulnesshoek, die steevast verbinding en gelijkwaardigheid prediken, hun stem hebben gegeven aan extreemrechtse partijen als Forum voor Demo-

2 www.instagram.com/p/CC8yN4yhu1P/?utm_source=ig_embed&ig_rid=934a60af-deb1-410a-8211-7c5c882b6669.

cratie' (Çolak, 2021). Ze besluit er in 2021 een documentaire over te maken met als titel de briljant bedachte term 'Samenzwevers'.³ Anderen zien hetzelfde gebeuren en vellen scherpe oordelen over deze ontwikkeling: zo gaat schrijfster Roxanne van Iperen er met een gestrekt been in, en stelt dat 'die yogatypes zijn altijd al een geprivilegieerde groep geweest, waarin velen vooral met zichzelf bezig (kunnen) zijn. Hun lichaam, voeding, en meditatie gericht op eigen geluk heeft weinig met macro-idealen te maken'.⁴ Zij maakt zich duidelijk zorgen over de opkomst van 'wellness-rechts' en schrijft een jaar later een heus boek over de oorzaken van die 'spiri-types going Baudet' (Van Iperen, 2022).

In dit essay wil ik deze ogenschijnlijke versmelting van spiritualiteit en complotdenken nader onderzoeken. Is het inderdaad zo verbazingwekkend dat allerlei yoga-, reiki-, lifestyle- en andersoortige alternatievelingen zich aangetrokken voelen tot complottheorieën en rechtspopulisten, en waardoor zou dat komen? Ik zal hierbij het vaak aangehaalde concept van 'conspirituality' (Ward & Voas, 2011) als verklarende factor kritisch beschouwen, want hoewel spiritualiteit en complotdenken vaak samengaan, betekent dat niet dat deze werelden probleemloos samenvloeien. Me baserend op jarenlang etnografisch onderzoek in de wereld van Nederlandse complotdenkers laat ik zien dat er wel degelijk allerlei ideologische en praktische conflicten en geschillen zijn tussen beide stromingen. En dat die wellicht deze al te gemakkelijk gemaakte eenwording problematiseren.

1. Conspirituality: een nieuw en verrassend fenomeen?

Wie complottheorieën bestudeert, was waarschijnlijk niet verrast door de voor anderen plotselinge en opmerkelijke samenvloeiing van complottheorieën en spiritualiteit tijdens de coronapandemie. Al in de vroege jaren 2000 schreven politicoloog Michael Barkun (2003) en historicus Nicholas Goodrick-Clarke (2003) over de populariteit van verschillende esoterische ideeën, bovennatuurlijke overtuigingen en occulte epistemologieën in (Amerikaanse) millennialistische bewegingen en arische naziculten. Maar sinds de godsdienstwetenschappers Charlotte Ward en David Voas de term 'conspiritualiteit' bedachten om een nieuw 'hybride systeem van geloof' en een 'snel groeiende webbeweging waarin politieke desillusie en alternatieve spirituele wereldbeelden samenkomen' te markeren (2011), groeide de wetenschappelijke aandacht voor deze ogenschijnlijk bijzondere samensmelting (Aprem & Dyrendal, 2015; Robertson, 2015; Singler, 2017; Sturm & Albrecht, 2021).

Ward en Voas (2011) beschrijven de opkomst van conspirituality als een markant verschijnsel, omdat spiritualiteit en complottheorieën nogal tegenovergesteld lijken. Complotdenken is, volgens hen, 'male-dominated, often conservative, generally pessimistic, and typically concerned with current affairs', terwijl spiritualiteit juist 'predominantly female, liberal, self-consciously optimistic, and largely focused on the self and personal relationships' is (Ward & Voas, 2011: 104). Beide stro-

3 www.2doc.nl/documentaires/series/2doc/kort/2021/samenzwevers.html.

4 www.thebestsocial.media/nl/roxane-van-iperen-yoga-stemmers.

mingen lijken weinig met elkaar gemeen te hebben en het is ook volgens hen een verrassing dat een vermenging ervan zo goed gedijt tegenwoordig. Toch lijken deze verschillende stromingen goed samen te vloeien, doordat zij allebei uitgaan van een holistisch wereldbeeld waarin toeval niet bestaat, niets zonder reden gebeurt en alles met elkaar verbonden is (Ward & Voas, 2011: 108).

Conspiracy is niet alleen een ideologie, maar juist ook een maatschappelijke beweging. Als empirische voorbeelden gebruiken Ward en Voas de Britse complotdenker *David Icke*, de Amerikaanse documentaire serie *Zeitgeist*, en het Australische *Nexus Magazine*. David Icke is een ware complotdenker-celebrity die wereldwijde populariteit geniet door zijn vele boeken, YouTube-video's en performances in grote evenementenhallen. In zijn werk weeft Icke alledaagse complottheorieën over media, wetenschap en politiek samen in een alles overkoepelend verhaal waarin wij geregeerd zouden worden door een buitenaards ras van gedaantewisselende reptielen, maar hij brengt die ideeën samen met het geloof in een radicaal ontwaken van de mensheid die haar oorspronkelijke gaven en hoger bewustzijn terug zou krijgen (Harambam & Aupers, 2021). De *Zeitgeist* documentaire serie raakte wereldwijd bekend tussen 2007 en 2011, werd meer dan 400 miljoen keer bekeken, en verhaalt complotgedachten over de mystieke oorsprong van het christendom, 9/11 en het financiële stelsel. Maar het is niet alleen kommer en kwel, elk einde van de documentaire maakt een betoog voor een radicaal anders sociaaleconomisch stelsel, waarin duurzaamheid, technologische innovatie en zorg voor mens en natuur centraal staan. De serie werd zo populair, dat over de hele wereld een beweging in gang werd gezet die zich ging inzetten voor een betere wereld (Harambam, 2020: 46-47). *Nexus Magazine* publiceert alternatief nieuws en artikelen over geopolitiek, surveillance en complottheorieën, maar ook over alternatieve geneeswijzen, het bovennatuurlijke en UFO's. Dit magazine is wereldwijd te koop en gaat terug tot eind jaren 1980. Wat al deze voorbeelden gemeen hebben, zo stellen Ward en Voas, is dat zij het politieke cynisme van complotdenken temperen met spiritueel optimisme en het geloof in de komst van een nieuwe betere wereld (2011: 108). Dit is volgens hen dan ook de aantrekkingskracht van conspiracy. Ik heb de empirische manifestaties hiervan tijdens mijn onderzoek zelf ook duidelijk gezien: op verschillende websites waar complottheorieën verschijnen, zoals *NineForNews.nl*, staan categorieën als 'Corona', 'Financieel' en 'Het Complot' naast 'Bewustzijn', 'Gezondheid' en 'Spiritueel', maar ook op de fysieke bijeenkomsten van complotdenkers (denk aan filmvertoningen, demonstraties of congressen) zag ik allerlei vormen van (New Age) spiritualiteit moeiteloos samengaan met complotgedachten (Harambam, 2020). Zo staan er vaak stalletjes met boeken over persoonlijke groei, zelfhulp en alternatieve voedingsboeken, worden er allerlei zelfgebouwde machines met heimelijk verborgen gehouden technologieën ten toon gesteld of zijn er flyers te vinden waarin cursussen mindfulness of reïncarnatietherapie aangeboden worden. Inderdaad, menigeen in wat ik het *conspiracy-milieu* ben gaan noemen, deelt het wantrouwen naar officiële kennis en instituties, heeft een afkeer van de moderne (medische) wetenschap en haar technologieën (zoals vaccinaties), heeft meer vertrouwen in alternatieve geneeswijzen en holistische visies op gezondheid en ziekte, praktiseert verschillende vormen van spiritualiteit en gelooft in de komst van een betere wereld als wij zelf het heft in handen nemen (Ha-

rambam, 2020). Conspirituality lijkt onmiskenbaar een centraal bindend element te zijn binnen de huidige complotdenkerswereld.

Toch is dit allemaal niet verrassend te noemen, stellen de Noorse religiewetenschappers Egil Aprem en Asbjorn Dyrendal in een provocerend artikel uit 2015. Complotdenkers en allerlei nieuwe spirituele bewegingen delen zowel geschiedenis als fascinatie voor wat Barkun (2003) 'stigmatized knowledge' noemt: kennis die algemeen niet als geldig ervaren wordt, hierdoor als pseudowetenschap wordt weggezet, maar in deze kringen juist als betrouwbaarder wordt gezien. Het gaat echter niet alleen om kennis, maar ook om gemeenschappen. Aprem en Dyrendal verwijzen hiervoor, net als ik trouwens, naar het werk van de socioloog Colin Campbell die het concept van het 'cultic milieu' bedacht om deze 'heterodoxe culturele underground' te omschrijven, die zich afzet tegen de dominante maatschappelijke ordeningen en autoriteiten. Hoewel de kritiek van Aprem en Dyrendal op de argumenten van Ward en Voas voorbij dit essay gaat, het is namelijk nogal intern religiewetenschappelijk, is conspirituality volgens hen dus niets nieuws, noch iets opzienbarends, maar zit het gewoon gebakken in de ideologie, geschiedenis en praktijk van deze oppositionele maatschappelijke stromingen. Complotdenken en spiritualiteit zijn twee zijdes van dezelfde munt.

Diezelfde munt is dus een oppositionele subcultuur waar zowel complotdenkers als spirituelen makkelijk samenkomen, omdat zij een gezamenlijke bron van alternatieve kennis delen, een diepgeworteld wantrouwen kennen naar dominante maatschappelijke autoriteiten, liever zelf op onderzoek uitgaan dan kennisvertegenwoordigers op hun woord te geloven, en ook niet geloven in toeval, maar in lotsbestemming (Harambam, 2017). En deze groepen mensen komen elkaar op dezelfde plekken tegen, online en in de fysieke wereld. Bij complotdenkersmanifestaties en centra voor alternatieve geneeswijzen spreken mensen over het loskomen van de indoctrinatie van 'het systeem', over de negatieve invloed van nieuwsmedia en natuurlijk over het ontwaken uit de droomwereld die anderen voor echt aan nemen. Online zijn er nu zelfs platformen, zoals Gaia.com, waar je yoga- en meditatielessen kan volgen, maar ook 'bewustzijnsverruimende video's kan bekijken die je nergens anders zult vinden'. Deze video's variëren van 'Alternatieve genezing' en 'Spirituele groei' tot 'Op zoek naar de waarheid' en 'Geheimen en doofpotten'. De werelden van spiritualiteit en complottheorieën zijn, kortom, innig met elkaar verweven.

2. Strijd en conflict in de complotdenkerswereld

En toch wringt de schoen hier. Want hoewel er dus overduidelijk affiniteiten zijn te vinden in de ideologie, praktijken en gemeenschappen van complotdenkers en spirituelen, leidt deze vermenging van toch wel verschillende maatschappelijke stromingen ook zeker tot spanningen en conflicten binnen deze alternatieve wereld. Dit heb ik tijdens mijn jarenlange onderzoek regelmatig ervaren: op hun feestjes en andere bijeenkomsten strubbelde het, in de projecten die zij samen opzetten ontstaan allerlei meningsverschillen, maar ook in de verhalen die mijn onderzochten vertellen, komen deze geschillen vaker naar voren. Waar gaat die strijd nu precies

over? In het kort: epistemologie, geloofwaardigheid en houding in het leven. Ik zal dit hierna wat beter uitleggen.

Allereerst epistemologie. Zowel complotdenkers en spirituelen keren zich tegen moderne instituties (de staat, het grootbedrijf, de mainstream media, wetenschap, enz.), omdat deze gecorrumpeerd zouden zijn, en kiezen daarom vaker voor alternatieve bronnen van kennis. Maar beide groepen kunnen nogal verschillen over hoe deze kennis tot hen komt en wat überhaupt geldige kennis is. Aan de ene kant zijn er de hardcore complotdenkers die hameren op feiten en bewijzen bij het ontcijferen van de 'echte' waarheid (Harambam, 2020: 170). Zij gaan prat op hun wetenschappelijke methodes om schijn van werkelijkheid te kunnen onderscheiden: denk hierbij aan de *9/11 Truth Movement*, waar leden video's analyseren en met ingewikkelde mathematische berekeningen en gebruik makend van natuurkundige wetten laten zien dat die torens nooit door vliegtuigen ingestort kunnen zijn. Of de *Flat Earthers* die met lenzen, verrekijkers en geometrische latten allerlei experimenten doen om empirisch aan te tonen dat de aarde toch echt plat is. Hun positivistische inborst stuit tegen de borst van veel spirituelen die juist hun intuïtie en gevoel willen volgen en niet alleen op rationaliteit of feiten varen (Harambam, 2020: 171). Echt weten is voor hen niet iets rationeels, maar juist iets diep emotioneels: dat voel je in je hart, niet in je hoofd. Of iets waar is of niet, en welk pad bewandeld moet worden, dat kom je enkel te weten door van binnen na te gaan of het resoneert of niet. De waarheid vindt men niet buiten, zoals de complotdenkers, maar juist binnen in het zelf. De vaak beschimpde uitspraak 'ik geloof niet zo in feiten' staat hierdoor in een radicaal ander licht: de feiten worden niet zozeer ontken, maar wel het idee dat feiten alleen echte kennis brengen.

Dan geloofwaardigheid. In een wereld waar de wetenschap regeert bij het bepalen van de waarheid, is het voor complotdenkers belangrijk om met feiten en onderzoek te komen (Harambam, 2020: 177-179). Simpelweg beargumenteren dat bepaalde zaken niet goed voelen, zoals spirituelen zouden zeggen, werkt volgens hen niet goed bij het verkrijgen van geloofwaardigheid in het publieke debat. Deze kwestie dient zich vaak aan in de projecten die complotdenkers en spirituelen samen opzetten, denk bijvoorbeeld aan de vele bottom-up alternatieve mediaorganisaties die de laatste jaren opgekomen zijn. Zo volg ik al jaren het online media platform *Café Weltschmerz*, dat op YouTube en een eigen website video's publiceert waar 'discussies en perspectieven die niet (genoeg) aanwezig zijn in de reguliere media' wel aan bod komen. Hun missie is om 'burgerjournalistiek te gebruiken als een middel voor verandering [...] Onze interviewers zijn autonome dwarsdenkers en experts in hun vakgebied'.⁵ Het platform wordt gerund door vrijwilligers van verschillende pluimage, zowel hardcore complotdenkers en meer spiritueel ingestelde figuren. En toch gaan maar weinig uitzendingen over de onderwerpen en in de taal die spirituelen aanspreken, tot ongenoegen van deze vrijwilligers, zo vertellen zij mij gedurende mijn doorlopende veldwerk. Deze meer spiritueel georiënteerde complotdenkers geven aan dat zij wel dat soort thema's proberen in te brengen, maar nul op rekest krijgen, omdat die onderwerpen de geloofwaardigheid van dat mediaplatform geen goed zouden doen.

5 www.cafeweltschmerz.nl.

Ten slotte, houding in het leven. Zowel complotdenkers als spirituelen identificeren zich als kritische vrijdenkers die zelf op onderzoek uitgaan en niet zoals de massa goedgegelovige burgers alles wat de mainstream autoriteiten vertellen simpelweg geloven (Harambam & Aupers, 2017). Maar de militante houding van menig complotdenker die men op straat tegenkomt met borden of op social media met in hoofdletters geschreven teksten, staat veel spirituelen tegen. Zij geven aan dat hun radicale en activistische strategieën van protest, verzet en confrontatie niet de manier zijn om de wereld te veranderen. Vaak wordt op dit soort momenten gerefereerd aan David Icke, door Ward en Voas aangehaald als exemplarisch voorbeeld van *conspirituality* (2011), die aan het eind van zijn shows steevast oproept tot revolutie en verzet. Maar daar zitten veel spirituelen niet op te wachten, want dat leidt alleen maar tot meer weerstand, en niemand zit te wachten op dit soort radicale betweters. Deze mensen benadrukken eveneens dat echte verandering ook niet zal komen door anderen te overtuigen van jouw gelijk, zoals menig complotdenker poogt te doen, maar door eerst zelf van binnen te veranderen en dan het goede voorbeeld te geven. De wereld veranderen is voor hen dus niet een kwestie van stevig op de barricades staan, maar het is vooral pas op de plaats maken. Introspectie, jezelf leren kennen en het zelf willen verbeteren. Zij gebruiken woorden als 'inspireren', 'puur, echt en liefdevol zijn', 'vibreren', 'voelen', 'inleven' en 'stralen' als manieren om de niet onbelangrijke boodschap van wereldbetering te delen met een breder publiek (Harambam & Aupers, 2017: 120-3). Een heel andere manier om in het leven te staan.

Waar complotdenkers en spirituelen elkaar dus makkelijk vinden in een gedeeld wantrouwen naar maatschappelijke instituties en zich samen hebben verzet tegen de coronamaatregelen, botsten zij in hun interacties ook geregeld met elkaar op het gebied van epistemologie, geloofwaardigheid en houding in het leven. Tegelijkertijd levert de versmelting van complotdenken en spiritualiteit ook de nodige strubbelingen op binnen de wereld van yoga, mindfulness en spiritualiteit. Sinds de neiging van sommigen van hen naar complottheorieën brede publieke aandacht krijgt, zijn verschillende spirituele beoefenaars zich hiertegen uit gaan spreken. Zo sprak filosoof, auteur en yogaleraar Stine Jensen zich scherp uit tegen Van Iperens stigmatisering van yogi's en andere spirituelen als rechts-populistische complotdenkers (2021). Journalist Anne Corré beschrijft hoe de coronapandemie ook een duidelijke wig heeft gedreven binnen de spirituele wereld: waar sommigen van hen zich zijn gaan verzetten tegen het medisch gedreven narratief van de corona-aanpak, maken anderen zich zorgen over het groeiende complotdenken in de spirituele wereld (2021). Professionele netwerken en vriendengroepen zijn uit elkaar gevallen of spreken niet langer over deze onderwerpen met elkaar. De maatschappelijke polarisering rondom corona lijkt in de spirituele wereld misschien nog wel het sterkst gemanifesteerd.

3. Gedeelde affiniteiten in plaats van een maatschappelijke beweging

De afgelopen jaren is goed duidelijk geworden hoe er vele affiniteiten zijn tussen de wereld van complottheorieën en die van spiritualiteit. Tijdens de coronacrisis zijn

veel aanhangers van holistische levensfilosofieën en alternatieve geneeswijzen, en beoefenaars van yoga, reiki, en mindfulness zich gaan verzetten tegen de genomen maatregelen om de pandemie te beteugelen. Hierbij werd vaak in complotretoriek gesproken over de kwalijke krachten die achter deze crisis zouden zitten, expliciet getwijfeld over het nut van vaccinaties in tegenstelling tot je eigen immuunsysteem boosten, en werd de noodzaak benadrukt van zelf onderzoek doen om de waarheid achter het nieuws te ontrafelen. Dit wantrouwen naar de gevestigde maatschappelijke instituten en hun kennis is natuurlijk het centrale kenmerk van de complotdenkerswereld, maar vindt eveneens veel weerklank in de heterogene domeinen van wat spiritualiteit genoemd wordt.

Voor velen was dit een (onaangename) verrassing: hoe konden zogenaamde vrijgevochten, links-progressieve en vredelievende mensen ineens allerlei complottheorieën over een wereldwijde machtsgreep gaan aanhangen, en zelfs op rechts-populistische partijen gaan stemmen (Van Iperen, 2022)? Wie echter complottheorieën bestudeerde, was minder verrast, want al jaren is duidelijk hoe een belangrijk deel van het conspiracy-milieu, innig verweven is met allerlei spirituele ideologieën, praktijken en maatschappelijke groeperingen (Aupers & Harambam, 2019; Barkun, 2003; Robertson, 2015). Ward en Voas spreken zelfs over de opkomst van een nieuwe beweging, genaamd *conspirituality*, die de pessimistische elementen van complotdenkers combineert met de optimistische hoop van spirituelen op redding door innerlijke en maatschappelijke bewustwording. Hoewel de nieuwigheid van deze vermenging door anderen betwijfeld wordt (Asprem & Dyrendal, 2015), lijkt er in het socialmediatijdperk toch iets anders ontstaan te zijn. Denk aan de vele grootstedelijke jonge vrouwen die op Instagram hun alternatieve lifestyle-inspiratie halen, en daar tegelijkertijd wantrouwen naar mainstream instituties kweken. Zij zouden in vroeger tijden wellicht niet zo makkelijk in aanraking zijn gekomen met dit soort complotideeën. Dit roept wederom de vraag op in hoeverre de eigenschappen en mogelijkheden van social media bijdragen aan de verspreiding en populariteit van complottheorieën (Harambam, 2017).

Toch kan er beter gesproken worden over gedeelde affiniteiten dan over een versmelting van complotdenken en spiritualiteit. In dit essay heb ik namelijk geprobeerd te laten zien dat hoewel beide stromingen centrale kenmerken met elkaar delen – voornamelijk het wantrouwen naar maatschappelijke instituties en een *do-it-yourself* epistemologie – er ook veel tegenstellingen zijn en er conflicten ontstaan wanneer complotdenkers en spirituelen elkaar ontmoeten en gezamenlijke projecten opzetten. De nadruk op feiten, bewijzen, metingen en berekeningen van menig complotdenker strookt moeizaam met het voelen, resoneren, vibreren en het intuïtie volgen van de meer spiritueel gezinde mensen. Zij denken eveneens dat het militante actievoeren van complotdenkers niet de juiste manier is om verandering in de wereld teweeg te brengen (Harambam & Aupers, 2017). De angst voor de opkomst van ‘wellness-rechts’ (Van Iperen, 2022), lijkt dan ook overtrokken en gebaseerd op overhaast genomen aannames (cf. Hertzberger, 2022). De stemkeuze voor populistisch rechts van deze spirituele vrouwen lijkt eerder ingegeven door het ontbreken van een politiek (links) alternatief voor de genomen coronamaatregelen dan door de normalisering van zelfgericht en xenofobisch gedachtegoed bin-

nen goede hoogopgeleide stedelijke klassen van spirituelen. Of dat zo is, zal de toekomst laten zien.

Literatuur

- Asprem, E. & Dyrendal, A. (2015). Conspirituality reconsidered: How surprising and how new is the confluence of spirituality and conspiracy theory? *Journal of Contemporary Religion*, 30(3), 367-382.
- Aupers, S. & Harambam, J. (2018). Rational enchantments: conspiracy theory between secular scepticism and spiritual salvation. In *Handbook of conspiracy theory and contemporary religion* (pp. 48-69). Brill.
- Çolak, E. (2021). Radicale zonnegroet. *VPRO Gids* (22), 28, www.vprogids.nl/2021/22/inhoud/artikelen/p28-Radicale-zonnegroet.html
- Corré A. (2021, 5 mei). Waar spiritualiteit en samenzwering elkaar ontmoeten, *NRC Handelsblad*, www.nrc.nl/nieuws/2021/05/02/met-je-innerlijke-gids-op-zoek-naar-je-eigen-waarheid-a4042075
- Goodrick-Clarke, N. (2003). *Black sun: Aryan cults, esoteric Nazism, and the politics of identity*. New York, NYU Press.
- Gool R. van & Ven, C. van de (2020, 14 september). Wij zijn het nieuwe nieuws. *De Groene Amsterdammer*, www.groene.nl/artikel/wij-zijn-het-nieuwe-nieuws.
- Harambam, J. (2017). De/politisering van de Waarheid: complottheorieën, alternatieve feiten en nepnieuws in het tijdperk van de postwaarheid. *Tijdschrift Sociologie*, 13(1), 73-92.
- Harambam, J. (2020). *Contemporary conspiracy culture: Truth and knowledge in an era of epistemic instability*. London: Routledge.
- Harambam, J. & Aupers, S. (2017). 'I am not a conspiracy theorist': Relational identifications in the Dutch conspiracy milieu. *Cultural Sociology*, 11(1), 113-129.
- Harambam, J. & Aupers, S. (2021). From the unbelievable to the undeniable: Epistemological pluralism, or how conspiracy theorists legitimate their extraordinary truth claims. *European Journal of Cultural Studies*, 24(4), 990-1008.
- Robertson, D.G. (2015). Conspiracy theories and the study of alternative and emergent religions. *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, 19(2), 5-16.
- Singler, B. (2017). *The indigo children: New Age experimentation with self and science*. Routledge.
- Smithuijsen, D. (2021, 7 april). De opkomst van 'wellnessrechts': yogales als broeinest van complottheorieën. *Vrij Nederland*, www.vn.nl/wellnessrechts-yogales-broeinest-complottheorieen.
- Sturm, T. & Albrecht, T. (2021). Constituent Covid-19 apocalypses: Contagious conspiracism, 5G, and viral vaccinations. *Anthropology & medicine*, 28(1), 122-139.
- Van Iperen, R. (2022). *Eigen welzijn eerst. Hoe de middenklasse haar liberale waarden verloor*. Amsterdam: Thomas Rap.

INTERVIEW

Disconnecting the dots

Interview met 'debunker' Pepijn van Erp

Fiore Geelhoed

Een online verkenning van discussies rondom coronamaatregelen leidt niet enkel in de richting van diverse complotverhalen, maar tevens richting fact-check websites en overzichten van zogenaamde 'debunkers' van complotnarratieven. 'Debun-ken' is wellicht een van de meest bekende sociale reacties die we de afgelopen jaren op complotdenken zijn tegengekomen, of dit nu is in de vorm van de argumenten van een kennis weerleggen tijdens een borrel, in de vorm van het bekritisieren en weerspreken van 'desinformatie' door de overheid, of via discussies in praatprogramma's bij monde van wetenschappers. Er zijn mensen die van dit 'debun-ken' serieus werk maken. In het Nederlandse taalgebied duikt dan al snel de naam op van wiskundige en schaakliefhebber Pepijn van Erp (1972), die geregeld met veron-derstelde complotdenkers in discussie gaat over hun claims. Dit doet hij als web- master van Stichting Skepsis (skepsis.nl), de Nederlandse tak van de internationa- le skeptische beweging, via factchecker site 'kloptdatwel.nl',¹ zijn eigen website (pepijnvandererp.nl) en Twitter. Vooral sinds zijn aantreden in 2012 als Skepsis-be- stuurslid is hij zichtbaar geworden in discussies rondom pseudowetenschappelijke claims, waaronder die van Ice-man Wim Hof, maar dus ook van diverse complot- narratieven. Zo schreef hij in 2018 een kritische recensie over het boek *Patronen van bedrog* van oud-RTLZ commentator Willem Middelkoop en Tim Dollee, waarin zij claimen dat een 'deep state' van een eeuwenoude elitegroep de werkelijke macht achter de Amerikaanse politiek vormt. Van Erp betichtte de auteurs bij het weer- leggen van hun aannames van 'broddelwerk' en plagiaat, waarop de auteurs een rechtszaak tegen Van Erp aanspannen, een rechtszaak die in het voordeel van laatstgenoemde is beslecht (Kloptdatwel.nl, 2022a, 2022b).

Hoewel 'debun-ken' een gangbare reactie is op complotdenken, staat het nut daar- van niet buiten kijf. Integendeel, in wetenschappelijke studies wordt dit nut in twijfel getrokken. Die twijfel geldt in elk geval voor personen die al overtuigd zijn geraakt van complotverhalen (zie bijv. Douglas, 2021). Dit doet de vraag rijzen hoe debunker Van Erp zelf aankijkt tegen de zin van debunken en wat hem bij het de- bun-ken motiveert. Als debunker die complotdenkers al jarenlang op de voet volgt, lag het bovendien voor de hand dat hij op basis daarvan inzichten kon delen. Wat is zijn beeld van complotdenkers en actuele ontwikkelingen in complotdenken? Welke oplossingen voor actuele problemen rondom complotdenken ziet hij? En hoe verhouden zijn denkwijze en motivaties zich tot die van 'complotdenkers'?

1 <https://kloptdatwel.nl/author/pepijnvandererp/>.

Vanuit deze gedachten spreek ik Van Erp op 10 februari 2022 via Zoom tegen de achtergrond van een vol ogende boekenkast en een opgeruimd aanrecht in zijn Nijmeegse appartement. Na de hiernavolgende geparafraseerde introductie is een selectie van het 2,5 uur durende gesprek met hem zo letterlijk mogelijk uitgewerkt. In het begin van het gesprek licht van Erp toe hoe hij bij Skepsis en het onderwerp 'complotdenken' terecht is gekomen. Hij vertelt over hoe zijn fascinatie voor pseudowetenschappelijke inzichten rond zijn elfde levensjaar ontstond toen hij via de bibliotheek op een reeks boeken stuitte die grote mysteries uit de geschiedenis besprak, van UFO's tot verbanden daarvan met Egyptische piramiden en de Azteken en complottheorieën rondom de dood van president Kennedy. Hoewel hij zich niet meer kan herinneren hoe hij daar in die tijd precies tegenover stond, weet hij zich nog wel te herinneren dat deze verhalen hem fascineerden, net zoals het boek *De slinger van Foucault* van Umberto Eco, dat Van Erp tot het inzicht bracht hoe makkelijk een complotverhaal te verzinnen is. Toen hij later in zijn studietijd een boek getiteld *Tussen waarheid en waanzin* over dergelijke volgens hem fascinerende verhalen in handen kreeg en waar een kaartje in zat met een uitnodiging om donateur van Skepsis te worden, besloot hij abonnee te worden van *Skepter*, het blad van Skepsis.

Je hebt nu een aantal keer het woord 'fascinerend' gebruikt, zoals bij dat boek 'Tussen waarheid en waanzin'. Wat was jouw fascinatie dan?

Dat boek gaat over alle rare ideeën die mensen in de loop van de tijd gehad hebben. Ik ben zelf best rationeel, in de wiskunde opgeleid. Dan moet alles logisch in elkaar zitten, terwijl dit boek is gevuld met verhalen van mensen die volstrekt onlogische dingen doen. Wat ik er fascinerend aan vind, is dat die mensen in hun gewone dagelijkse leven op dezelfde manier rondlopen zoals jij en ik. Maar hun ideeën staan zo lijnrecht op de dingen die ik logisch of vanzelfsprekend vind. En dat fascineert dan. Het is ook inhoudelijk fascinerend. Als iemand oprecht gelooft dat de aarde plat is en daar conferenties over organiseert en daar mensen van over de hele wereld voor uitnodigt die dezelfde ideeën hebben en daar dan op een soort wetenschappelijke conferentie over praten en plannen maken om dit te onderzoeken. Dan ga je heel ver in je overtuiging, dat vind ik heel boeiend.

Hoe maak jij dan de stap van dat fascinerend vinden naar daar zelf wat aan gaan doen. Waar zit die motivatie?

Er zijn onderwerpen waar ik me druk over maak: bij denkbeelden met een kwalijke invloed in de maatschappij, bijvoorbeeld die tegen vaccinaties pleiten. Dan wil ik daar een corrigerend verhaal tegenover zetten. Ik vind het zelf het leukste om die verhalen op te schrijven waarbij je iets van wetenschap nodig hebt om te begrijpen waarom het wel of niet klopt, zodat je iets kunt toevoegen. Daar zit wat van betweterigheid in. Als je het in speelse termen ziet, dan win je van ze. En het is niet perse dat je die mensen de grond in wilt boren. In mijn idee is het dat je gewoon de waarheid naar boven wilt halen en wilt laten zien hoe het wel in elkaar zit. Maar het wisselt per onderwerp. Soms heb ik veel tijd in een onderwerp gestoken om uit te zoeken hoe het zit en al heb ik dan niet het idee dat het een geweldig verhaal is, dan

schrijf ik het toch maar op. Anders heb ik het voor niks gedaan en sommige mensen vinden het leuk om te lezen. Dat is ook een motivatie.

We hebben het nu over de termen complottheorie, complotdenken, complotdenkers. Wat versta jij daaronder?

Dat is een moeilijke. Een complot is een samenzwering van een aantal mensen, minstens twee, die iets beramen wat het daglicht niet kan verdragen en wat geheim moet blijven. Meestal zit er een kwaadaardig motief achter. En een complottheorie gebruik ik als een alternatief verhaal van een officieel verhaal dat niet al te serieus wordt genomen door wetenschappers of de overheid. Je kunt dus beter spreken over complotverhalen, want die complottheorieën zijn vaak niet heel zwaar theoretisch onderbouwd. Maar ik gebruik het alleen als het naast een officieel verhaal bestaat, want in de geschiedenis zijn er complotten geweest en bijvoorbeeld *false flags* die wel goed beschreven zijn en die nu de standaardversie in de geschiedenis zijn geworden. Denk aan het Watergate-schandaal: toen was er iets aan de hand. Er gingen verhalen rond, maar dat was geen complottheorie, want er was geen officiële versie die zei 'dat zit heel anders'. Als er dingen nog niet duidelijk zijn en er meerdere opties zijn, dan is het een bestaande hypothese. Dan is zo'n term complottheorie al snel denigrerend en soms onterecht. Hoewel je in de kern van de structuur van zo'n hypothese vaak wel kunt zien dat die waarschijnlijk niet waar is.

Zou er een term zijn waar alle partijen het over eens kunnen zijn?

Misschien is er wel een term die even wat neutraler klinkt, of minder denigrerend, maar dat helpt niet. Die discussies gaan toch in hetzelfde spoor en voor je het weet is complotverhalen het nieuwe complottheorieën en wordt het door de complotdenkers als net zo denigrerend ervaren. Dat is een probleem dat ik heb met onderzoek van psychologen en sociologen. Die nemen zo'n term over en die denken dat het vaststaat wat een complottheorie is en wat niet, terwijl je moet kijken naar de inhoud, de argumenten die mensen aandragen en hoe plausibel iets is. En hoe weeg je dat tegenover de officiële verhalen of andere complottheorieën? Het is net als in de wetenschap: het is niet moeilijk om wetenschap van pseudowetenschap te onderscheiden, maar je hebt altijd ergens zo'n rafelig gebied waar het nog niet uitgekristalliseerd is, het demarcatieprobleem. En dat heb je met complottheorieën en officiële verhalen ook; als er weinig data is en weinig harde gegevens, dan blijft het mistig en dan kun je blijven discussiëren. Maar dat zijn ook niet de meest extreme complottheorieën. Ik denk niet dat mensen die de platte-aardetheorie aanhangen zich snel aangevallen voelen als je die complotdenker noemt. Die weten donders goed dat ze buitenissige theorieën aanhangen. Je zult dat eerder zien bij mensen rond 9/11. Die verhalen zijn ingewikkelder om uit te zoeken. Die voelen zich eerder aangevallen, want die zeggen: 'Dit is toch een heel begrijpelijk verhaal dat ik hier vertel. Waarom is dat officiële verhaal beter?' En daar krijg je dan soms een spannende discussie die ik dan wel interessant vind.

Wat is jouw beeld van hoe complotverhalen zich de afgelopen jaren hebben ontwikkeld?

Er zijn nogal verschillende, dat wisselt. Die hele globale complotverhalen over elites, die lopen al eeuwenlang. Die plukken uit verhalen die er al zijn en die geven daar een eigen draai aan en proberen daar nieuwe ontwikkelingen in te stoppen. Dat is het breien aan een groot verhaal. Er zijn ook complotverhalen die vrij los staan, daar zie je wel trends in. *False flag*, dat is een term die ineens ingeburgerd is geraakt. Dat betekent dat er iets gebeurt, meestal door een overheid of een militaire actie, wat gepresenteerd wordt als een aanval door de vijand, zodat je een excuus hebt om grootschalige actie tegen die vijand te ondernemen. Dat is een term die door complotdenkers te pas en te onpas wordt gebruikt. Bijvoorbeeld: 'Die aanslagen van moslimterroristen in Europa, die hebben onze diensten zelf georganiseerd, zodat wij actie tegen Iran, Irak, Syrië gaan ondernemen.' Die term *false flag* wordt bijna meteen gebruikt bij elke aanslag. Dat noem ik een reflex van complotdenkers. Het maakt niet uit wat er aan gegevens naar boven komt bij zo'n aanslag, nee, zij weten het al.

Dan zie je dat ze foto's op een bepaalde manier gaan interpreteren of er *fake news* van maken. Bij demonstraties tegen coronamaatregelen zie je dat mensen foto's van oudere demonstraties met veel meer mensen gebruiken. Er is een soort gereedschapskist ontstaan van complotdenkers. Dat grenst aan hun motivatie, want ze willen iets naar voren brengen dat belangrijker is dan de werkelijkheid. Er wordt wel eens gesuggereerd dat dit bewust gebeurt door buitenlandse instanties, Russische trollenfabrieken. Ik denk dat dit in Nederland wel meevalt. Met die demonstraties is het bijna een soort meme geworden.

De belangrijkste ontwikkeling in complotdenken is echter dat je het nieuws meteen binnenkrijgt via internet. Je bent als burger niet meer afhankelijk van het filter van de media en je zit er meteen bovenop. Het is onderdeel van de motivatie denk ik: dat ze zelf het nieuws maken. Dat jouw verhaal, jouw versie en visie als eerste naar buiten komt, en ongefilterd. Het is een soort wedstrijd met de mainstream media.

Dat raakt denk ik ook wel aan de aantrekkingskracht van complotdenken, wat is die volgens jou?

Ja, dat je het beter weet dan de rest, vooral dan de *powers that be*. Dat jij slimmer bent, dat jij door hebt hoe het echt zit en het liefst wil je dat ook horen van anderen. Daarvoor moet je snel jouw visie neerleggen en dan hoop je dat veel medestanders jouw verhaal leuk vinden.

Ik kan het niet laten om even de advocaat van de duivel te spelen, als dat mag, want je had het net over jouw eigen motivatie, dat er betweterigheid in zat, dat jij het beter wist. Lijken jullie dan heel erg op elkaar?

Zeker, dat klopt. Dat is wat ook gezegd wordt over journalisten. Een goede journalist is eigenlijk ook een klein beetje een complotdenker. Je moet niet wat je binnenkrijgt meteen als waar aannemen, want je krijgt meestal via een filter iets aangeboden. Dus een zekere achterdochtigheid is heel zinnig, omdat je daarmee achter bepaalde zaken kunt komen die verborgen moeten blijven. Het grote verschil is: wanneer kom je met zo'n beschuldiging, heb je dat genoeg doordacht, heb je daar

bewijzen voor? Die rem hebben de meeste complotdenkers niet of die laten ze bewust los. Als journalist kom je daar niet mee weg. Nou gebeurt het steeds meer dat journalisten zomaar wat roepen, het is niet zwart-wit. Maar zo probeer ik dat te doen, ik probeer kritisch naar mezelf te kijken. Ik vind het makkelijker om te zeggen: 'ik weet het niet meer, hier houdt het voor mij op'. Ik kan daar prima mee leven, maar andere mensen gaan door met fantaseren. Het is niet zo dat complotdenkers *echt* heel anders denken, maar ze schieten uit de bocht en dat kun je vaak redelijk objectief laten zien. En dat is mijn betweterigheid dat ik laat zien 'hier ga je de mist in, want hier beweer je iets wat echt niet klopt'.

Het grappige is dat ze zeggen dat je het grote geheel moet zien. Maar als je kijkt naar wat zij doen, dan verliezen zij juist het grotere plaatje uit het oog, want ze zoomen in op details. Dat er details zijn die elkaar tegen lijken te spreken, dat is in mijn ogen normaal. Dat is niet een reden om het hele verhaal onderuit te schoffelen.

We hadden het over de ontwikkeling van complotdenken. Is het zoals het altijd is geweest of zie je veranderingen?

Ik denk niet dat er iets essentieels veranderd is. Op het ogenblik, zeker in de coronapandemie, zijn er wel veel meer mensen met complotdenken bezig. Je ziet nu dat bepaalde versies of verhalen net voldoende aanhang krijgen om op te vallen, terwijl ze er daarvoor misschien ook waren, maar toen zo weinig mensen meekregen, dat die verhalen niet naar boven kwamen. Ik zie het dus vooral in de massaliteit, waardoor bepaalde kenmerken van complotdenken opeens meer zichtbaar worden.

Kun je een paar voorbeelden geven van dingen die opkomen als verhalen?

Je ziet die verhalen opeens in het gewone nieuws opduiken. Dat Ossebaardverhaal² of die kinderbloeddrinkers. Dat is op een gegeven moment in QAnon nadrukkelijker naar voren gekomen, maar die verhalen gingen al langer rond en vaak in de antisemitische sfeer. En op een gegeven moment krijg je een soort sneeuwbaaleffect en dan is het een idee dat meer mensen kennen. En er is zo'n beweging van mensen die denken dat ze hun eigen soevereiniteit kunnen claimen ten opzichte van de staat. Ze ontkennen staatsburger te zijn; ze zijn in eerste instantie mens. Die beweging bestaat al langer, maar die clubjes zie je dan in coronatijd opduiken bij demonstraties. Dan zie je opeens dat er meer van dat soort mensen zijn dan je denkt en over de hele wereld. Zweistra³ maakt onderscheid tussen klassieke complotdenkers, die een beetje aan het puzzelen zijn, detectives, journalisten, die precies willen weten wie Kennedy heeft vermoord en hoe de kogels zijn gevlogen, en de moderne complotdenkers, die het meer gaat om het vertellen van een verhaal. Maar dat is volgens mij niet het juiste onderscheid, want die moderne complotdenkers,

2 Van Erp verwijst naar Janet Ossebaard, die ook in de inleiding van dit themanummer ter sprake is gekomen.

3 Verderop in dit themanummer volgt een boekbespreking van Zweistra's boek waar Van Erp aan refereert.

die verhalenbreiers, die had je daarvoor ook. Alleen is nu de verhouding anders. Ik heb niet het idee dat dit echt nieuw is.

Qua draagvlak voor dit soort denkbeelden, zie je daar verandering in?

Ik vind het moeilijk te peilen. De peilingen die worden gedaan om te kijken hoe complottheorieën leven, die verbazen me af en toe wel. Nu met corona lijken complotideeën ineens een veel groter draagvlak te krijgen dan in rustiger tijden en dat is niet zo verwonderlijk. Dat heeft te maken met dat mensen minder vertrouwen hebben in instituties. Dat hoor je ook, dat het vertrouwen in de politiek minder is dan jaren terug en dat zie je terug in de mate waarin complottheorieën geloofwaardig of enigszins geloofwaardig worden geacht. De toeslagenaffaire wordt nu vaak opgeworpen als bewijs voor complotverhalen.

En als je kijkt naar de verhalen, is daar nog een ontwikkeling, in wie de smeders van dat complot zijn?

Ja, de namen veranderen wel een beetje. Nu is opeens de WEF als naam opgedoken, maar in feite verandert dat niet veel. Daarvoor was het George Soros en daarvoor was het meer abstract. Maar wat je wel ziet, is dat er nu meer concrete namen worden opgeplakt, zoals Bill Gates, terwijl het voorheen meer abstract was: de bankiers. En als er dan namen werden genoemd, dan was dat vaak met een antisemitische lading: de Rothschilds of koningshuizen. Dat gebeurt nog steeds wel, maar er is wel een neiging om er concrete namen op te plakken. Uiteindelijk ligt daarachter dat het 'de elite' is. Het liefst mensen die we niet direct zelf kiezen, want anders zouden we er zelf invloed op hebben.

Wanneer viel je dat op, die individuele namen?

Bill Gates is pas als kwaaië pier voorgesteld toen hij met die filantropie van hem begon, vooral door de antivaxlobby. Soros had natuurlijk al niet zo'n goede naam. Hij stond eind jaren 1980 al bekend als iemand van de financiële manipulaties, als voorbeeld van foute bankiers of hedgefundmanagers. In die zin was hij al verdacht. Maar dat werd hij pas echt toen hij met die stichtingen van hem bezig ging, ik weet niet heel concreet of hij is zwartgemaakt door iemand.

Dat is wel apart. Je zou kunnen zeggen, die mensen waren al belangrijk voordat ze iets filantropisch gingen doen, maar waarom worden ze dan op zo'n moment verdacht? Je zou eigenlijk denken, ze gaan nou eindelijk eens wat terug doen.

Ja, ze zijn al verdacht, en dan gaan ze iets goeds doen, dus 'dan moet er wel iets achter zitten'. Kijk, zijn er nou complottheorieën over Bezos en Zuckerberg? Hun werk is misschien wel kwalijk, maar er worden geen complottheorieën aan opgehangen. (...) Dat is wel frappant met Bill Gates en Soros: je wordt liever gezien als kapitalist met smerige trucjes, die in het zakelijke leven voor eigen gewin iets bewerkstelligt, dan dat je opeens goede doelen gaat steunen. Dan wordt het opeens verdacht. Dat zag je al bij de Rockefeller's. Er wordt dan weer gespind door de complotdenkers: 'Ze hadden al een slechte naam en ze zijn dat goede werk gaan doen

om hun imago te verbeteren.' En dat goede werk wordt dan als een duivels plan weggezet.

Dat brengt ons bij welk beeld van de benadeelden er in deze complotverhalen zit. Wie zijn dat?

Dat zijn de gewone burgers. Wij worden uitgebuit, dat is het idee. En het liefst wil de elite ons vervangen door robots en zo weinig mogelijk van ons, zodat ze geen last van ons hebben. Burgers worden ook vaak als slaven afgebeeld. Dan zet je jezelf neer als mensen die geen grip hebben op hun ontwikkeling en die hun eigen leven niet kunnen beïnvloeden. Er gebeurt van alles in de wereld en je hebt daar geen vat op, in elk geval niet direct, of te weinig, en het overkomt je allemaal. Natuurrampen werden in vroeger tijden misschien geweten aan een kwaadwillende God, maar dat overkomt je. Maar als je ontslagen wordt of een baan verliest, dan zit daar een mens achter die die beslissing heeft genomen en dan kan dat makkelijker in een plan vallen.

Ik kom nu in appgroepen de termen 'wakkeren' en 'schapen' tegen. Is die terminologie er al langer, of is dat een meer recente benadering?

Volgens mij bestaat dat zeker al twintig jaar. Maar het heeft een extra dimensie gekregen met de film de Matrix, met de *red pill*. Dat iemand jou iets aanreikt, waardoor je het opeens gaat zien. Dat is relatief recent volgens mij. Ik kan me dat bij oudere dingen niet zo herinneren. Dat werd in elk geval niet zo benoemd.

Dat is ook wel interessant dat zo'n film dan in elk geval op het woordgebruik zo'n impact kan hebben.

Films hebben best veel invloed op complotverhalen... soms kun je dat bijna een-op-een terugvinden. Het verhaal van David Icke met die reptielen, dat komt waarschijnlijk uit science-fictionserie V (1983). Dat heeft hij bijna letterlijk gekopieerd. En ik weet een aantal voorbeelden van UFO-verhalen, dan zie je in die verhalen elementen terugkomen van een film die een paar maanden eerder uitkwam.

Heb je daar een concreet voorbeeld van?

Ik weet in elk geval een van de beroemdste Europese UFO-casussen, 'de Rendlesham forest incident'. Dat is ergens begin jaren 1980 bij een Amerikaanse-Britse basis in Engeland waar verschijnselen zijn geweest. Een aantal getuigen die dat gezien hebben, beschrijven dan bijvoorbeeld een UFO die ze waargenomen zouden hebben. De kenmerken van die UFO, de vorm en de lichten, die kwamen me zo bekend voor. Dat soort beelden zitten in 'Close Encounters of the Third kind', die bekende Spielberg-film die enorme impact heeft gehad. En de Matrix, die heeft die elementen als *red pill*, dat is op zichzelf een meme geworden. Dat is duidelijk, die link leggen mensen zelf.

Je noemde eerder kwalijke gevolgen van complotdenken als je motivatie om te gaan debunken en op je Wikipedia-pagina zag ik ook als motivatie 'de ellende die dit soort denken kan bewerkstelligen'. Wat voor ellende zie je? Wat is het probleem?

Nu met corona gaat het om dingen die met gezondheid te maken hebben, die hebben uiteindelijk best wel effect. Het meest concreet is de antivaccinatiebeweging. In Nederland valt het nog mee. Maar het gedoe met Wakefield in Engeland en de Verenigde Staten,⁴ als je ziet wat voor gevolgen dat heeft gehad, dat de vaccinatiegraad een tijd zo laag is geweest dat er weer uitbraken van mazelen zijn. Er zijn onnodige slachtoffers gevallen. En misschien nog concreter zijn virusontkenners. In de jaren 1990 is er een hele discussie geweest over HIV dat geen AIDS zou veroorzaken. Dat verhaal heeft in Zuid-Afrika behoorlijke voet aan de grond gekregen en naar schatting zijn daardoor wel 300.000 mensen veel vroeger overleden dan noodzakelijk was, als ze gewoon wel snel met AIDS-remmers begonnen waren. Zo'n idee kan soms een beetje door toeval toch heel veel ellende veroorzaken.

Je noemt nu gezondheidskwesaties...

Het gaat om de schaal. Je hebt natuurlijk wel incidenten met complotdenkers die individuen lastigvallen. Je ziet nu met de coronacrisis dat er een aantal rechtszaken is geweest van complotdenkers die concrete dreigingen hebben geuit, maar dat gaat in Nederland misschien om tientallen mensen. Maar als iemand een verhaal vertelt dat een bepaald vaccin niet goed is en er nemen opeens 100.000 mensen minder dat vaccin, dan zijn er daardoor misschien 1000 extra gehandicapte of dode kinderen. Dat is eigenlijk veel heftiger dan dat er iemand met een fakkel bij Kaag voor de deur staat.

Je ziet er schadelijke kanten aan, maar in hoeverre zijn complotverhalen een probleem?

Ze worden pas een probleem als heel veel mensen er heel veel mee bezig zijn. En als ze het vertrouwen in instituties ondermijnen. Je ziet nu dat vooral Forum voor Democratie het als instrument inzet, als politiek middel. Dat vind ik problematisch. Want daarmee brengen ze het de Tweede Kamer in. Je ziet dat het daar verstorend werkt, bijvoorbeeld als ze over die tribunalen roepen. Een ander concreet voorbeeld waarmee ze bezig zijn geweest, is het onderzoek naar ritueel misbruik. Dat is naar mijn indruk al op een verkeerde manier opgepakt door de Tweede Kamer. Maar Forum kaapt dat nu door het hele complotgedeelte daarachter neer te leggen. 'Het hele Ministerie van Justitie is verrot en dat moet uitgezocht worden.' Dat is voor hen een soort theater.

Wat is jouw idee over oplossingen hiervoor?

Dat is wel heel erg lastig. Ik denk de instituties die we hebben op een goede manier inzetten, transparant zijn, bijvoorbeeld over wat er echt misgegaan is met de toelagenaffaire. Er is vanuit de overheid te weinig oog voor de wat zwakkeren in de samenleving. De overheid staat argwanend ten opzichte van de eigen burgers. Ik

⁴ Wakefield is een voormalige academicus die een studie publiceerde waaruit zou blijken dat de BMR-vaccinatie het risico op autisme zou vergroten. Deze studie is later ingetrokken vanwege essentiële methodologische fouten en ethische kwesties. Latere studies hebben geen verband gevonden tussen de vaccinatie en autisme. Desalniettemin staat Wakefield in de antivaccinatiebeweging nog altijd hoog aangeschreven en levert zijn ingetrokken studie nog altijd argumenten om jonge kinderen niet te laten vaccineren.

denk dat een politieke omslag nodig is in het denken. Je moet dat vertrouwen weer winnen als overheid en instanties.

En hoe zouden ze dat dan kunnen?

In mijn ogen door wat meer twijfel te laten zien, dat je niet alles zeker weet. Dat je niet je burgers op elk foutje afrekent, terwijl je zelf nooit toegeeft dat je het fout hebt. Die balans vind ik helemaal fout. Ik denk dat je daar meer goodwill mee kweekt. Aan de andere kant zijn mensen er bang voor dat je vriendjespolitiek krijgt. Het is een balans, die balans moet nu in elk geval anders dan hoe die tot nu toe was. Ik heb het idee dat er een grote groep in de samenleving leeft die het idee heeft dat de overheid meer tegenover hen staat dan dat ze er voor hen staat.

Als je het hebt over oplossingen, zeg je dat je meer naar de grieven van mensen moeten kijken, zoals de rol van de overheid bij de toeslagenaffaire. Maar dan kom je als debunker vooral met het weerleggen van de feiten en de verhalen.

Vaak wordt erop gewezen dat je mensen zelf moet wapenen tegen het besmet raken met onzin. En dan kijk je toch naar het onderwijs. Dat je daar in het onderwijs, op middelbare scholen, iets meer mee zou moeten doen dan nu gebeurt. Er gebeurt best wel wat, zeker in dingen als *social media*-wijsheid en *fake news*. Maar het echte kritische denken dat je nodig hebt, dat komt niet overal aan bod.

En het debunken van *fake news* heeft denk ik zeker wel zin. Mensen zeggen: 'Waarom doe je dat, want de welwillende mensen trappen er niet in en de 'gekkies' overtuig je er toch niet mee?' Maar er is een schil rond die 'gekkies' die je graag wilt beschermen. Die zoeken naar antwoorden en als ze die nergens kunnen vinden, dan heb je kans dat ze zich laten beïnvloeden door de complotdenkers. Het is goed om die verhalen ergens inhoudelijk te weerspreken, goed onderbouwd, zodat iemand die op zoek gaat ook het 'echte verhaal' (goed in mijn ogen) vindt en niet alleen die informatie die door complotdenkers wordt verspreid.

Dus zou je kunnen zeggen dat jij jouw publiek ziet als de schil rondom die hardcore complotdenker?

Dat zit soms wel in mijn achterhoofd. In eerste instantie schrijf ik voor de mensen die mij volgen, die het leuk vinden om het te lezen. Vaak vinden ze gewoon het verhaal interessant. Maar waar je de meeste impact hebt, dat is bij de vrienden en de familie rondom de mensen die echt het konijnenhol ingedoken zijn. Dat is moeilijk te peilen, maar af en toe krijg ik wel eens van die berichten: 'Wat fijn dat je dit hebt opgeschreven, want ik krijg dit via Facebook door een collega of vriend onder de neus geduwd en ik weet niet zo goed wat ik daar mee moet.'

En dan denk ik toch weer: waarom doe je wat je doet? Er zit ook best wat tijd in, maar wat is de impact?

Die motivatie is een mixed bag. Aan de ene kant is het gewoon leuk om te discussiëren. Het is een soort bokswedstrijdje, een schaakwedstrijd en ik hou van schaken. Bij de wat slimmere complotdenkers die best wat weten, is het inderdaad een beetje

een intellectueel spel, een wedstrijd en daarin wil je je niet laten kennen. Dat is ook een beetje dat betweterige. Dat zit er zeker in. Het is niet dat ik er altijd heel goed over nadenk waarom ik de ene discussie wel aanga en de andere niet. Dat is vaak een impulsbeslissing. Langzaam groeit dat een beetje. Op een gegeven moment ga je niet meer in discussie met anonieme personen of op bepaalde platforms. Dan neem je bepaalde strategische voorzorgsmaatregelen, bijvoorbeeld als je zelf geen controle hebt over de moderatie, dat je screenshots maakt om achter de hand te hebben. Maar het ontstaat langzaam, organisch. Het is vaak gewoon 'heb je zin in deze discussie of niet'.

Betekent dat dat het je minder om de impact gaat dan om het intellectuele spel zelf?

De motivatie wel. Dat zou best kunnen, dat dat misschien een belangrijkere rol speelt. Maar soms krijg ik hele concrete vragen, zoals: 'Wil je dit en dit eens uitzoeken?' Dan denk ik: 'Dat is eigenlijk wel belangrijk.' Dan ga ik daarop in. Maar vaak maak ik die afweging niet zo heel bewust. En soms moeten mensen mij overhalen, zoals met die serie van Janet Ossebaard. In eerste instantie dacht ik: 'Dat is niet echt nieuw, moet ik dat nou gaan doen?' Toen heeft iemand anders mij daartoe overgehaald. Die zei: 'Het wordt heel veel bekeken, dus het is toch goed om daar tegengas aan te geven.' Dan begin ik daaraan en maak ik het meestal wel af. Dus hoezeer een verhaal rondgaat, hoe *viral* het gaat, dat heeft ook zeker impact. Dat is onzin die veel rondgaat en dat wil ik graag ergens goed weersproken hebben. En als iets veel rondgaat, dan gaat je debunk misschien ook veel rond. Dat is een tikje eigen ego dat dan gestreeld wordt, dat mijn eigen stukjes veel gelezen worden.

Literatuur

- Douglas, K.M. (2021). Covid-19 conspiracy theories. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2), 270-275. doi.org/10.1177/1368430220982068
- Kloptdatwel.nl (2022a). Patronen van bedrog – broddelwerk van Willem Middelkoop en Tim Dollee. <https://kloptdatwel.nl/2018/06/12/patronen-van-bedrog-broddelwerk-van-willem-middelkoop-en-tim-dollee>.
- Kloptdatwel.nl (2022a). (2022b). Willem Middelkoop verliest rechtszaak over recensie 'Patronen van Bedrog'. <https://kloptdatwel.nl/2019/11/19/willem-middelkoop-verliest-rechtszaak-recensie-patronen-van-bedrog>.
- Pepijnvanerp.nl (2022). Tag: Wim Hof. <https://www.pepijnvaneerp.nl/tag/wim-hof>.

ESSAY

Het Nederlandse complotdenkersmilieu

Een verwrongen analyse

Bas van Stokkom

1. Achttien profielschetsen

Socioloog Jaron Harambam rondde in 2017 zijn proefschrift af, getiteld *The Truth Is Out There. Conspiracy Culture in an Age of Epistemic Instability*. Inmiddels geldt de auteur – afgaand op vele internationale publicaties – als een autoriteit op het gebied van complotdenken. In 2021 verscheen een Nederlandstalig publieksboek dat overigens dezelfde hoofdtitel heeft. Harambam is samensteller van dit boek, terwijl Marije Kuiper en Roel Vaessen de foto's en vormgeving voor hun rekening hebben genomen. Een gele sticker op de cover bevat een vraag die als ondertitel fungeert: Wat beweegt 'complotdenkers' om de officiële lezing te wantrouwen? De aanhalingstekens werpen meteen de vraag op of de achttien denkers die in dit boek de revue passeren wel complotdenker genoemd kunnen worden. Harambam spreekt liever over 'gepassioneerde waarheidszoekers' en het is zijn missie aan te tonen dat complotdenken wel degelijk constructief van aard kan zijn. Hij richt de aandacht op dappere eenlingen die de strijd aanbinden tegen de politiek, de overheid of het grootkapitaal. De auteur tracht het stereotiepe beeld van de complotdenker te doorbreken en zijn intellectuele verdiensten onder de aandacht te brengen.

De achttien geïnterviewden hebben ruimte gekregen om zelf 'de waarheid' uit de doeken te doen. Iedere profielschets is aangevuld met een kort essay, geschreven door de waarheidszoeker zelf, bijvoorbeeld over vaccinaties, 5G, kindermisbruik of een andere controversiële kwestie. Harambam geeft aan bewust niet de rol van factchecker op zich te hebben genomen, omdat de vraagstukken te complex zijn om inhoudelijk te beoordelen.

Het boek geeft een fraai inkijkje in de leef- en denkwereld van de tegendraadse waarheidszoekers, vechtjassen die alternatieve visies onder de aandacht willen brengen. Sommigen suggereren dat in allerlei machtscentra, bij de overheid, geheime diensten, Big Tech, et cetera, complotten zijn gesmeed die zij vervolgens trachten te ontrafelen (waaronder de moord op Kennedy en de aanval op de Twin Towers). Anderen bestrijden het complotdenken of willen er weg van blijven. Paradoxaal genoeg neigen sommigen naar complotdenken, maar kritiseren dat denken tegelijkertijd. Of hier sprake is een strategie (om zich open en kritisch voor te doen) wordt niet duidelijk.

Er komen veel vrijheidsdenkers aan het woord die zich zorgen maken over de inperking van vrije meningsuiting en andere burgerrechten. Daarbij verwijzen ze

vaak naar een dreigende surveillancestaat. Soms is de analyse van de waarheidszoekers wat gemakzuchtig: 'alle' media laten na ons adequaat te informeren, die zijn nu eenmaal 'mainstream'. Anderen zijn iets op het spoor, maar formuleren geen theorie. Weer anderen hebben goed spitwerk verricht, zoals Niels Verduijn die een adequate theorie van geldschepping heeft ontvouwd. Hij raakte later betrokken bij de stichting OnsGeld, die via een burgerinitiatief deze thematiek op de agenda van de Tweede Kamer zette. Ook omvolkingsdenker Sid Lucassen redeneert kritisch, hoewel hij de explosieve betekenis van de Grote Vervanging – inmiddels kerngedachte van extreemrechts – op de koop toe lijkt te nemen. Een enkeling presenteert zich als een volbloed gelovige, waaronder de hardleerse vertolker van de Flat Earth-theorie, die overigens spitsvondige hulphypothesen uit de mouw schudt.

Af en toe klinken fantasmagorische vergezichten door of wordt 'de' elite verfoeid, maar over het algemeen gaat het om critici die met veel volharding alternatieve perspectieven hebben ontwikkeld. Dat geldt ook voor waarheidszoekers die ufo- en graancirkelverschijnselen onder de aandacht brengen. Vermoedelijk zullen rationalistisch ingestelde lezers behoorlijk nerveus worden van die verhalen.

2. Complotdenkers zijn waarheidszoekers

De inleiding van Harambam is veel te kort om de ingewikkelde thematiek te duiden en de context ervan te belichten. Wel maakt die tekst duidelijk dat het hem te doen is om meer zicht te krijgen op de variëteit van 'kritische tegendenkers' en hun motivaties, teneinde zo het stereotiepe beeld van 'de' complotdenker te bestrijden. Hoe zien complotdenkers zichzelf, wat is hun achtergrond, met wie identificeren zij zich en waarom? Het is interessanter zicht te krijgen op hun zelfbegrip dan van buitenstaanders te vernemen hoe zij psychologisch in elkaar zouden steken. Op die manier wil hij lezers 'meenemen in de wondere wereld van waarheidszoekers' (2021: 15).

Het gaat dus niet om een 'groepje kwaadwillenden', maar om mensen die het (heimelijke) machtsspel dat in allerlei machtsbolwerken plaatsvindt pogen te doorgronden. Dat verhaal plaatst Harambam tegenover het officiële verhaal waarin complottheorieën doorgaan voor pertinent onjuist en gevaarlijk. Ook pejoratieve termen als irrationeel, dogmatisch en paranoïde halen de betreffende theorie en haar vertolker onderuit. Het volgende citaat illustreert de worsteling van de auteur:

'Iets als complottheorie bestempelen is simpelweg een effectief retorisch wapen (...) om allerlei andere perspectieven en ideeën uit te schakelen. (...) In dit boek noemen wij complotdenkers daarom geen complotdenkers, maar waarheidszoekers. Dat omschrijft beter wat de deelnemers aan ons boek beogen, en doet meer recht aan hen als persoon. Deze benadering ontdoet het geheel tevens van een negatieve lading.' (2021: 10)

Volgens Harambam zouden we het complotdenken welwillender moeten bezien. Zo kunnen complottheorieën houvast geven in onzekere en beangstigende tijden door inzichtelijke verklaringen te bieden hoe de wereld in elkaar steekt. Complotdenken fungeert als een soort copingmechanisme om jezelf staande te houden in een 'onzekere, kille en onrechtvaardige wereld'.

3. 'Ik ben geen complotdenker'

Om de bedoelingen van de auteur beter te begrijpen kan de lezer in feite niet zonder het artikel 'Ik ben geen complotdenker' van Jaron Harambam en collega Stef Aupers (2017). Het materiaal daarvan is ontleend aan zijn proefschrift. In dit artikel pogen de auteurs andermaal het wijdverbreide beeld tegen te gaan van complotdenkers als militante aluminiumhoedjesdragende gekken die wel paranoïde en anomisch moeten zijn. De dwaasheid die complotdenkers wordt toegedicht, plaatst hen buiten het debat. Dat het complotdenken iets abnormaals zou zijn, tegen het ziekelijke aan, is volgens de auteurs te wijten aan de invloed van onder meer filosoof Karl Popper en historicus Richard Hofstadter. De laatste omschreef complotdenken als 'paranoïde politiek' die angstbeelden van samenzwering en bedrog voedt. De auteurs vinden het beter om die 'pathologische framing' los te laten en het complotdenkersmilieu in relationele in plaats van essentiële termen te definiëren. Want dan worden de grote, onderlinge verschillen zichtbaar en wordt duidelijk dat de tegendenkers bepaald niet beantwoorden aan de stereotypen.

Volgens Harambam en Aupers eigenen de geïnterviewden zich het beeld van radicale vrijdenker toe. Het gaat om een zelfbeeld gevormd door idealen over autonomie en verzet tegen het maatschappelijke systeem. Worden complotdenkers door sociale wetenschappers vaak gezien als vurige gelovigen, in werkelijkheid claimen zij rationaliteit en zetten ze zich af tegen minder kritische geesten in het milieu. Eén van hen zegt: 'Heel veel complotgasten hebben last van tunnelvisie, die zien alleen maar wat ze willen zien' (2017: 144). Veel van de geïnterviewden gaan hun stigmatisering als 'gekkies' actief tegen:

'Niet zij zijn hier de sukkels maar de goedgelovige massa's, de sheeple, die maar alles voor waar aannemen wat de autoriteiten hen vertellen. De zin, "maar ik ben geen complotdenker" functioneert dus als effectief retorisch gereedschap om rationaliteit terug te eisen in een cultureel klimaat waar *officiële* waarheden bevochten worden.' (2017: 158)

Interessant is dat het artikel drie groepen van 'complotdenkers' onderscheidt: activisten, terugtrekkers en bemiddelaars. Die typologie geeft een rake profielschets van de tegendenkers. Activisten zijn militant en willen de gevestigde orde confronteren met vragen die de mainstream media niet durven te stellen. Terugtrekkers hebben veel affiniteit met tegenculturele vormen van spiritualiteit. Ten slotte beogen bemiddelaars het establishment wakker te schudden en tegelijk in gesprek te blijven met het 'gewone publiek'. Wellicht heeft Harambam deze typologie geen

plek willen geven in het publieksboek, omdat dan de afzonderlijke denkers in (stigmatiserende?) hokjes zouden worden geduwd.

In een ander artikel (Harambam & Aupers, 2020) zetten beide auteurs uiteen dat inmiddels een groot deel van de bevolking complottheorieën aanhangt. In een onzekere en ondoorzichtige wereld kunnen die theorieën houvast en een zeker comfort bieden. Zij willen meer grip krijgen op de wereld. Er is dan ook sprake van een normalisering van die theorieën, mede omdat de digitale media zo'n grote vlucht hebben genomen. Willen we hun brede aantrekkingskracht begrijpen, zo voegen de auteurs eraan toe, dan zou het niet vruchtbaar zijn om de irrationaliteit en valsheid van die theorieën te benadrukken. Het ligt meer voor de hand de culturele significantie van die theorieën te begrijpen.

Volgens de auteurs fungeren complottheorieën als een vorm van pop-sociologie. Complotdenken maakt deel uit van een gepopulariseerde (sub)cultuur waarin iedereen die een specifiek kennisperspectief ontvouwt, bijvoorbeeld burgerjournalisten zonder (veel) positie of reputatie, een bijdrage aan kennisvorming kunnen leveren.

De auteurs keren zich tegen neerbuigende kwalificaties als 'pseudowetenschap' en 'kreupele epistemologie'. De tegendenkers kritiseren de moderne wetenschap juist, omdat dit instituut zijn vrije geest van onderzoek verloren heeft. Bovendien ligt het meer voor de hand complottheorieën te bestuderen tegen de achtergrond van culturele strijd over waarheid, kennis en epistemisch gezag. Het wetenschappelijk bedrijf fungeert immers menigmaal als een gevestigde macht die kennisvernieuwing hindert.

4. Online waarheidsvinding

Het publieksboek laat zien dat de werkwijze van volhardende tegendenkers nieuwe perspectieven kan openen. Hun kritiek op het in menig opzicht vastgeroeste wetenschapsbastion is meer dan eens welkom. Dat is een belangrijk punt, want het voorspelbare 'onderzoekswerk' van academisch geschoolden – die tegen allerlei beleidssectoren aanschurken – is in veel opzichten geïmmuniseerd voor kritiek en afgesloten voor alternatieve verklaringen. Met sommige tegendenkers kunnen we beamen dat de brave borsten aan de reguliere onderzoekscentra vaak een hogere wegwijkkunde beoefenen.

De online gemeenschappen waar de eigenzinnige tegendenkers actief zijn, kan dus tegenwicht bieden. Toch is het de vraag of dat bricolagewerk wel altijd zo verrijkend is als Harambam suggereert. Nemen deze autonome onderzoekers de plicht om waarheid op het spoor te komen wel altijd serieus? Komen zij wel toe aan rigoureuze kennisnemen van andere relevante benaderingen en stromingen, en de geschiedenis ervan? Al te vaak lijkt georganiseerde tegenspraak in online visieontwikkeling te ontbreken. De deuren voor *anything goes* staan wagenwijd open. Bovendien laat Harambam het commerciële verdienmodel dat in digitale echokamers ruimschoots ingang heeft gevonden, buiten beschouwing (zie daarvoor onder andere Birchall, 2021; Van Stokkom, 2021). Overtuigender is dat waarheidsvinding gebaat is met een collectief zoekproces in institutionele contexten (podia;

tijdschriften; enz.). Dat veronderstelt een communicatieve gemeenschap van kenners die elkaars opvattingen voortdurend bestrijden.

Die institutionele contexten kunnen wellicht voorkomen dat complotdenken – en in feite alle online misinformatie – het publieke vertrouwen aantast van instituties die epistemische functies vervullen, vooral de kwaliteitspers. Die instituties worden gedwongen om buitengewoon veel energie te steken in fact-checking, terwijl dat door veel complotdenkers bij voorbaat al wordt geïnterpreteerd als een rookgordijn om de echte waarheid te verhullen. En dan hebben we het nog niet eens over de effecten van aanhoudende laster (de *Lügenpresse*) (zie Rääkkä & Ritola, 2020).

Hoe dat ook zij, de opvattingen van de tegendenkers leggen veel misstanden in de samenleving bloot. Die visies zijn soms zeer relevant en dat kan bijdragen aan respect voor deze groep. De vraag is wel waarom Harambam geen woordvoerders uit de QAnon-beweging of rechts-extremistische groepen uit de online vijver van tegendenkers heeft weten te vissen. De achttien geselecteerde waarheidszoekers vormen bepaald geen overtuigende dwarsdoorsnede van het Nederlandse complotdenkersmilieu. Nu zegt hij in de inleiding dat hij met zijn boek geen podium kan en wil bieden voor haatzaaien, intimidatie of opruiing. Dat is begrijpelijk, maar hij had wellicht wat meer kunnen zeggen over het feit dat rechts-populistische complotdenkers maar matig vertegenwoordigd zijn in het boek.

Opvallend is dat Harambam de term complotdenken blijft gebruiken voor de kritische vrijdenkers die hij aan het woord laat. Als complotdenken niet kenmerkend is voor de kritische voorhoede van dwarse denkers, had hij consequent kunnen spreken over 'alternatieve waarheidszoekers'. Nu wringt het. Zijn benadering roept ook andere vragen op. Ik bespreek achtereenvolgens de definitiekwestie en het pleidooi om stigmatisering en morele veroordeling tegen te gaan, in het bijzonder de pathologische framing van complotdenken door Richard Hofstadter.

5. Jongleren met de term 'complotdenken'

Harambam brengt terloops de volgende definitie van complotdenken onder de aandacht: 'een verklaring van een sociaal verschijnsel wijzend op het geheime handelen van een groepje kwaadwillenden' (2021: 10). Vervolgens neemt hij daarvan afstand, omdat die definitie in de praktijk niet altijd de lading dekt. Menig complotdenker gaat immers constructief te werk. In het artikel 'Ik ben geen complotdenker' vinden we een definitie waar hij wel achter staat. Die luidt als volgt: 'complottheorieën zijn 'verklaringen van sociale verschijnselen die wijzen op de verborgen handelingen van bepaalde (groepen) mensen' (Harambam & Aupers, 2017: 134).¹ Wat meteen opvalt, is dat deze formule scherpte mist. Op grond daarvan kun je haast iedereen die een dubbele agenda bij de overheid of een megaconcern vermoedt wel een complotdenker noemen. Je kunt er van alles onder scharen, bijvoorbeeld allerlei vormen van veronderstelde fraude, corrupt handelen of bena-

1. In Harambams proefschrift (2017: 4) vinden we een soortgelijke definitie: 'Explanations of social phenomena involving the secret actions of some people trying to bring about a certain desired outcome.'

deling van derden. Tegelijk kun je er ook handelingen onder scharen die bonafide zijn. Alles draait om de veronderstelde geheime verstandhouding tussen coalitiepartners. Een afzwaaiende hoogleraar die zijn collega's ervan verdenkt dat zij hem willen verrassen met een vriendenboek, gaat binnen deze definitie door voor een complottheorie. De definiëring voldoet dan ook niet en is eigenlijk een aanfluiting. Waar zijn de klassieke betekenissen van complotdenken gebleven, de kwalijke en lelijke kanten, waaronder heksenjachten en haatcampagnes?

Harambams omschrijving sluit dan ook niet aan op alledaagse intuïties en common sense opvattingen rondom dat begrip en creëert daarmee conceptuele verwarring. Die common sense wordt treffend vertolkt door woordenboeken en encyclopedieën: onder het lemma complotdenken wordt haast zonder uitzondering gewezen op het verrichten van iets onwettigs of kwalijks.² Zo omschrijft *dictionary.cambridge.org* 'conspiracy' heel gevat als 'the activity of secretly planning with other people to do something bad or illegal'.

Natuurlijk is complotdenken een ingewikkelde term die een grote bandbreedte van betekenissen insluit, van vage vermoedens en speelse verdenkingen tot het fanatiek uitventen van kant-en-klare ideologische formules, inclusief het opdringen van een subversieve politieke agenda. Maar je kunt niet zomaar de klassieke betekenissen van complotdenken terzijde plaatsen. Het gaat om de verdenking dat heimelijk wordt samengespannen, met een kwaadaardig doel, bijvoorbeeld om het democratische systeem te ondermijnen. Opzettelijke misleiding, daar draait het om: er is een intentie om ontvangers van de boodschap op een dwaalspoor te brengen of om de tuin te leiden (Van Prooijen, 2018).³

Nu zijn er ook veel complottheorieën waarin de uitvoerders van het plan geen kwalijke intenties worden toegedicht. Bijvoorbeeld chemtrail en UFO-theorieën, of de theorie dat Beatle Paul McCartney door een auto-ongeluk in 1966 is overleden en meteen door een look-a-like is vervangen. Dat neemt niet weg dat complottheorieën die focussen op de politieke arena en de strijd om de macht vrijwel altijd sinistere motieven bevatten. Hoe dat ook zij, misschien is het een idee om naast het klassieke begrip (inclusief de intentie een kwalijk plan uit te voeren) een tweede begrip te ontwikkelen dat louter betrekking heeft op coalitiegenoten die een geheime operatie plannen. Anders gezegd, volgens het klassieke begrip zou een geheime en vijandige groep aan het werk zijn en volgens het tweede begrip enkel een geheime groep.

2 Alle definities van samenzwering op *encyclo.nl* bevatten een element van iets onwettigs of kwalijks te verrichten waaronder een aanslag plegen en het staatsgezag ondermijnen.

3 Van Prooijens definitie sluit wel aan op deze klassieke betekenissen: 'the belief that a number of actors join together in secret agreement, in order to achieve a hidden goal which is perceived to be unlawful or malevolent' (2018: 5). Die omschrijving bevat vijf kenmerken: 1) het verdachte verschijnsel vindt niet toevallig plaats; er is een patroon; 2) het verdachte verschijnsel is opzettelijk veroorzaakt; 3) daarbij is sprake van een coalitie van actoren, geen lone wolf; 4) de verdachte coalitie beoogt kwalijke doelen en gedraagt zich vijandig; 5) de coalitie opereert in het geheim.

6. Tegengaan van stigmatisering en pathologisering?

Harambam meent dat het definiëren van complotdenken als iets kwalijks geen neutrale activiteit is maar een uitoefening van macht. Het zou daarom beter zijn om dat denken waarde vrij te benaderen. Dat is betwistbaar want juist waarde vrijheid fungeert binnen de wetenschap menigmaal als immuniseringsstrategie waardoor macht kan worden verhuld. Het expliciteren van en openheid geven over normatieve betekenissen, ligt meer in de rede.

Niettemin is Harambams kritiek op pogingen om complotdenken inherent als irrationeel af te schilderen in veel opzichten steekhoudend. Veel complotovertuigingen zijn niet op voorhand implausibel te noemen. De reflex om afwijkende of zonderlinge kennis te stigmatiseren en marginaliseren is nog altijd groot. De bereidheid om afwijkende verklaringen serieus te nemen en eerlijk te beoordelen kan daardoor afnemen. Stigmatisering kan veel andere contraproductieve effecten met zich meebrengen, zoals weerstand, rebellie en de vlucht naar de illegaliteit. Het is dan ook een goede zaak om stigmatisering tegen te gaan, temeer omdat het zelfcorrigerende mechanisme van het debat gebaat kan zijn met 'deviante expertise'.

Harambams kritiek op het frame van 'pathologisering' overtuigt minder. Hij wijst erop dat veel geleerden hebben getracht complotdenkers af te serveren als 'pathologische anderen' en hij meent dat Hofstadter daarvoor exemplarisch is. Nu erkent Hofstadter uitdrukkelijk dat paranoia een klinische term is, maar hij benadrukt tegelijk die term voor andere doeleinden te gebruiken. Hij bezigt 'paranoïde stijl', zoals een kunsthistoricus zou spreken over een barokke of maniëristische stijl (2020: 503). Volgens Harambam klinkt de klinische betekenis in het essay echter wel degelijk door en wel dusdanig dat de lezer de indruk krijgt dat militante leiders van complotbewegingen wel geestelijk gestoord moeten zijn (Harambam, 2017: 15/16). Maar hij levert daarvoor wel heel magere argumenten die in één enkele noot in zijn proefschrift zijn verwoord (noot 15). Toegegeven, hier en daar in het essay heeft Hofstadter onmiskenbaar de neiging te psychologiseren, maar dat kan haast niet anders wanneer je dieper in wil gaan op de beweegredenen van demagogen als Joseph McCarthy. De 'paranoïde stijl' fungeert daarbij als een frame om hun politieke onverantwoordelijkheid en aversie tegen democratisch pluralisme inzichtelijk te maken. Hofstadter wijst dus op liberaal-democratische gronden rechts-extreme vormen van complotdenken af. De suggestie dat hij 'het complotdenken' in zijn algemeenheid zou pathologiseren is dan ook uit de lucht gegrepen. Harambam is niet de enige cultuurwetenschapper die Hofstadter in diskrediet wil brengen. Opmerkelijk is het opgewonden en vijandige taalgebruik van Michael Butter en Peter Knight en veel andere onderzoekers binnen de cultural studies. In hun haast om korte metten maken met Hofstadters analyse gaan veel nuances te loor en wordt zijn analyse soms op grove wijze vertekend. De afkeer van Butter heeft veel weg van een afrekening, zoals de titel van een recent artikel al aangeeft: *Bad History, Useless Prophecy: The 'Paranoid Style' Revisited*. In een gezamenlijk geschreven stuk beweren Butter en Knight (2020) dat Hofstadters conceptualisering van complottheorie historisch onderzoek 'decennialang heeft belemmerd' (2020: 30). Ze beweren ook dat de paranoïde stijl volgens Hofstadter enkel betrekking zou hebben op 'minority movements', terwijl toch overduidelijk is dat het Mc-

Carthyisme een massabeweging was. Ze beweren verder dat Hofstadter de bronnen van complotvertuigingen zou lokaliseren in psychische aandoeningen. Ook dat is onjuist, die bronnen huizen vooral in ideologische opvattingen die kenmerken van manicheïsme hebben.

Volgens Butter en Knight (2020) zouden sociologen psychoanalytische termen links moeten laten liggen, van histerie tot masochisme. Ook dat is aanvechtbaar. Cultuurstudies die de samenleving in termen van paranoia duiden, kunnen wel degelijk tot een beter begrip van de tijdgeest leiden. Zo heeft literatuurwetenschapper Timothy Melley (2021) die veel studies over complotdenken op zijn naam heeft staan, recentelijk een boeiende studie gewijd aan de paranoïde stijl in de Amerikaanse cultuur, die hij overigens een 'melodramatische stijl' noemt. Melley en andere onderzoekers in de cultural studies zoals Frida Beckman (Beckman & Di Leo, 2021) erkennen dan ook dat voortbouwen op Hofstadters concept tot verrijkende inzichten kan leiden.

7. De actualiteit van Hofstadters essay

De felle kritiek op Hofstadter lijkt juist het belang van zijn essay te illustreren en bevestigt onwillekeurig dat hij de status van intellectuele reus heeft. Het essay over de paranoïde stijl in de Amerikaanse politiek kunnen we opvatten als een ware klassieker, een tekst die controversiële aspecten bevat, uiteenlopende interpretaties oproept, tegenspraak ontlokt, maar bij iedere lezing uitnodigt tot nieuwe interpretaties en inzichten. Timothy Melley rekent die tekst in ieder geval 'among the most influential essays ever on the American political imagination' (2021: 57). Hofstadters essay is nog altijd actueel en de invloed ervan is na de doldwaze destructiepolitiek van Trump alleen maar groter geworden. Het fungeert als baken om de huidige paranoïde tijdgeest en het klimaat van anti-intellectualisme te begrijpen.⁴ Dat is niet verrassend, gezien de vele parallellen tussen de verhitte politieke atmosfeer ten tijde van McCarthy en het hedendaagse Amerika: republikeinen die instemmen met de schimmige claims van hun leiders en hun onwil om hun complottheorieën nuchter tegen het licht te houden. Ook nu komen militant-nationalistische volkstribunen woorden tekort om aan te tonen dat het land ten prooi is gevallen aan vreemde overheersing en dat die vijanden zich meester trachten te maken van de politiek. In Hofstadters termen: het volk waar de extreemrechtse complotlogica aan refereert, voelt zich 'dispossessed', 'America has been largely taken away from them' (2020: 520). Ook de hedendaagse omvolkingstheorie – de Grote Vervanging – sluit naadloos aan op de door Hofstadter uiteengezette paranoïde stijl: het gevoel dat een vreemdelingenmacht oprukt, dat het land van het volk wordt afgenomen en dat de Apocalyps nadert.

4 Zie onder andere Bennett Parten (2021, 13 juli), *The Paranoid Style: Rereading Richard Hofstadter in the Aftermath of January 6*, *Los Angeles Review of Books*; David Remnick (2020, 25 mei), *What Donald Trump Shares with Joseph McCarthy*, *The New Yorker*; Beverly Gage (2020, 4 december), *McCarthyism was never defeated. Trumpism won't be either*, *The Washington Post*.

De omvolkingstheorie lijkt overal ter wereld in opmars, alle dodelijke aanslagen ten spijt.⁵ Je zou verwachten dat onderzoekers van het hedendaags complotdenken juist daaraan aandacht zouden geven. In Harambams studie is er nauwelijks plaats voor ingeruimd. Om die reden steekt zijn boek wat bleekjes af bij de klemmende en giftige thematiek rondom omvolking en de intrede van Eurabië.

Ten slotte, Harambam zet zich af tegen morele veroordeling van het complotdenken. Tegelijk beaamt hij dat 'opruiming, intimidatie, en welke vorm van haatzaaijerij (...) geen plek (...) in onze democratische samenleving zouden mogen hebben' (2021: 14). Dit 'geen plek voor' duidt erop dat de auteur instemt met de morele grenzen die het strafrecht stelt. Maar dat betekent ook dat het gebruik van 'retorische wapens' tegen complotdenkers die sociale ontwrichting of geweld bepleiten, een legitieme opgave wordt. De 'pejoratieve connotaties' van morele veroordeling komen dus in een heel ander licht te staan wanneer rechtstatelijke normen in het geding zijn.

8. Ambivalent

Het publieksboek maakt goed zichtbaar dat eigenzinnige tegendenkers geen 'gekies' zijn. Veel gesjeesde wetenschappers en self made onderzoekers ontvouwen visies die ertoe doen. Zij hebben een scherp oog voor sociale en ecologische problemen en bieden interessante duidingen. Maar Harambam lijkt van iedere complotdenker een waarheidszoeker te willen maken, waardoor de klassieke betekenis van complotdenken uit beeld verdwijnt. Hij loopt met een grote boog om de hete brei heen, namelijk de samenhang tussen complotdenken, ophitsing, bedreiging en terreur. De beoordeling van Harambams boek kan niet anders dan ambivalent zijn: enerzijds een mooi eerherstel voor volhardende tegendenkers en alternatieve 'denk-het-zelvers' en anderzijds een wonderlijk stilzwijgen over de controversiële en gevaarlijke aspecten van het complotdenken.

Uiteindelijk is het boek een wat geforceerde poging om de complotdenkerszaak in het reine te brengen. Als complotdenkers allemaal zo verstandig zijn als in dit publieksboek, zou er weinig reden tot zorg zijn. Maar na de bestorming van het Capitool door QAnon-aanhangers en de vele bedreigingen aan het adres van onder andere bestuurders, wetenschappers en journalisten – ook in eigen land – is het besef gegroeid dat extreemrechtse complottheorieën een acuut maatschappelijk probleem vormen.

5 Sije Slager (2022, 17 mei), De omvolkingstheorie beleeft overal ter wereld een opmerkelijke renaissance, *Trouw*. In dat verband wijst complotonderzoeker Jan-Willem van Prooijen erop dat vooral het rechts-populistische deel van de bevolking complot-minded is: 'Ook als we vroegen naar een complot dat eerder links dan rechts is, waren kiezers van rechts-populistische partijen de grootste fans.' Zie daarvoor, Romana Abels (2019, 5 oktober), Populisme en complotdenken horen bij elkaar, *Trouw*. Uiteraard is links niet vrij van complotdenken. Links lijkt complottheorieën meer te richten op 'interne vijanden', zoals corrupte machthebbers, dictators en kleptocraten.

Literatuur

- Beckman, F. & Di Leo, J.R. (2021). Paranoid Politics: An Introduction. *Symploke*, 29(1/2), 9-19.
- Birchall, C. (2021). The Paranoid Style for Sale: Conspiracy Entrepreneurs, Marketplace Bots, and Surveillance Capitalism. *Symploke*, 29(1/2), 97-121.
- Butter, M. & Knight, P. (2020). Conspiracy theory in historical, cultural and literary studies. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 28-42). London: Routledge.
- Butter, M. (2021). Bad History, Useless Prophecy: The "Paranoid Style" Revisited. *Symploke*, 29(1/2), 21-42.
- Harambam, J. (2017). *"The Truth Is Out There". Conspiracy Culture in an Age of Epistemic Instability* (diss. Rotterdam).
- Harambam, J., Kuiper, M. & Vaessen, R. (2021). *The Truth Is Out There*. Amsterdam/Antwerpen: Volt.
- Harambam, J. & Aupers, S. (2020). Conspiracy Theories. In G. Ritzer & C. Rojek (Eds.), *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. John Wiley & Sons.
- Harambam, J. & Aupers, S. (2017). 'Ik ben geen complotdenker'. Relationele identificaties in het Nederlandse complotdenkersmilieu. *Sociologie*, 13(2/3), 133-163.
- Hofstadter, R. (2020 [1964]). The Paranoid Style in American Politics. In S. Wilenz (Ed.), *Anti-Intellectualism in American Life – The Paranoid Style in American Politics – Uncollected Essays 1956-1965* (pp. 503-534). New York: The Library of America.
- Melley, Y. (2021). The Melodramatic Mode in American Politics, and Other Varieties of Narrative Suspicion. *Symploke*, 29(1/2), 57-74.
- Prooijen, J.W. (2018). *The psychology of conspiracy theories*. London & New York: Routledge.
- Räikkä, J. & Ritola, J. (2020). Philosophy and Conspiracy Theories. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 56-66). London: Routledge.
- Stokkom, B. van (2021). Outrage marketing and deceptive campaigning. Populist and epistocratic pathologies of an anti-political era. In T. Daems & S. Pleysier (Eds.), *Criminology and Democratic Politics* (pp. 141-162). London & New York: Routledge.

VOORBIJ DE HORIZON

Bespreking van: Cees Zweistra, *Waarheidszoekers Wat bezielt complotdenkers?*, Uitgeverij Kok, 2021, ISBN 978-90-435-3666-0

Fiore Geelhoed

Sinds de coronacrisis zijn mensen in hun nabije omgeving geregeld met complotdenkers in aanraking gekomen. Zoals filosoof en jurist Zweistra in zijn boek beschrijft, hebben velen tegenwoordig een oom, vriendin of kennis die zich onder de noemer van kritische en zelfstandige denkers schaart en daarbij middels ‘connecting the dots’ mainstream waarheden terzijde schuift en in plaats daarvan alternatieve realiteiten omarmt of op zijn minst waarschijnlijk acht. De vraag die Zweistra in zijn ondertitel stelt, naar wat deze personen bezielt, wacht dan ook wetenschappelijk en maatschappelijk gezien op een antwoord.

1. Zweistra’s boodschap

Zweistra zoekt het antwoord op deze vraag in toepassingen van een diversiteit aan filosofische en literaire werken, van Heidegger, Arendt en Latour tot Houellebecq en Camus. Middels die toepassing fileert Zweistra de denkwijze van hedendaagse complotdenkers in bloemrijk taalgebruik en met diepgaande analyses. Hij onderscheidt daarbij deze ‘hedendaagse’ complotdenkers van wat hij ‘klassieke’ complotdenkers noemt. Wat de twee typen complotdenkers van elkaar onderscheidt, is iets wat de lezer moet ontdekken via een sprokkelactie – die doet denken aan het sprokkelen dat Zweistra complotdenkers verwijt – binnen diverse hoofdstukken. Zweistra stelt in het eerste deel van zijn boek dat ‘klassieke complotmodellen’, die hij verbindt aan nagenoeg alle wetenschappelijke studies voor de zijne, niet meer passend zijn voor het hedendaagse complotdenken. Vervolgens werkt hij dit uit aan de hand van twee voorbeelden in de hoofdstukken drie en vier. Enerzijds voert hij de ‘Truthers’ naar aanleiding van 9/11 op als voorbeeld van klassiek complotdenken die stellen dat de aanslagen op het WTC een *inside job* waren. Anderzijds bespreekt hij de ‘Flat Earthers’, in de actuele variant met als een van de aanzwengelaars de Amerikaan Mark Sargent, als voorbeeld van hedendaags complotdenken. Deze Flat Earthers geloven dat de aarde plat is en dat er zich een grote koepel over deze platte aarde bevindt waarin wij als mensen – vergelijkbaar aan Truman in de Truman Show – worden gemanipuleerd door een elite. Het argument van Zweistra is dat klassieke complotdenkers, zoals de Truthers, nog vatbaar waren voor ‘feiten’ en dat ‘debunken’ van hun foutieve lezing van een concrete historische gebeurtenis nog mogelijk was. In het hedendaagse complotdenken van de Flat Earth-beweging zou er ‘geen beginnen aan’ zijn om Sargent en andere Flat Earthers

van hun waarheid af te brengen vanwege het existentiële karakter van die waarheid, aldus Zweistra, die daarvoor wijst op onder meer de zingeving en persoonlijke belangen die met deze waarheid gemoeid zouden zijn (pp. 95-96). Binnen dit hedendaagse complotdenken zou er volgens Zweistra en met verwijzing naar Muirhead en Rosenblums analyse van hedendaagse Amerikaanse complotten geen theorie meer zijn, zou er geen poging meer worden gedaan om een gebeurtenis of iets te verklaren en het verhaal daarvan zou op niets gebaseerd zijn. Zweistra noemt ter illustratie dat er bijvoorbeeld geen reële basis is voor het QAnon-verhaal dat er pedotunnels zouden zijn. In plaats daarvan zou dit verhaal uit het niets komen. In de navolgende hoofdstukken gaat Zweistra over op een filosofische duiding van dit hedendaagse complotdenken. Kort samengevat stelt hij dat hedendaagse complotdenkers vanuit een gebrek aan zingeving – vanouds vormgegeven door bijvoorbeeld religie – vervreemd zijn geraakt van de wereld en hun huis in de wereld zijn verloren. Vergelijkbaar met Caligula in het toneelstuk van Camus, omarmen complotdenkers als reactie op dit verlies de absurditeit door middels de technologische middelen die internet en sociale media bieden zich in zichzelf te keren, de zoektocht naar een gedeelde waarheid los te laten en enkel nog de bevestiging van henzelf en hun eigen, individuele waarheid na te streven binnen een volledig naar binnen gerichte online community van gelijkgestemde anderen. Het resulterende verlies aan verbinding met anderen en de wereld daarbuiten resulteert in een ontkenning van 'het andere' en 'de ander', een ontkenning die inherent schade aan de wereld en de anderen in die wereld berokkent. Hedendaags complotdenken is dus, volgens Zweistra, schadelijk en daarmee gevaarlijk door het resulterende gebrek aan verbinding die een open, democratische samenleving vereist.

2. Een weinig overtuigende analyse

Hoezeer Zweistra de lezer ook meevoert in zijn meanderende en welbespraakte (hoewel wat repetitieve) betoog, zijn analyse overtuigt niet. Dit gebrek aan overtuigingskracht is ten eerste het resultaat van een schijnbare vooringenomenheid van Zweistra. Hij heeft een punt te maken: een punt dat in verband staat met zijn eerdere werk omtrent de unieke impact die technologische ontwikkelingen betreffende internet en sociale media op ons leven hebben en die in zijn analyse de kern van het hedendaagse complotdenken betreft. Die unieke rol van technologie blijkt niet alleen uit zijn definitie van het hedendaagse complotdenken als 'een zelfgerichte en via technologie vormgegeven verhouding tot een absurd gemaakt bestaan' (p. 116), maar ook uit hoe technologie in het proces van vervreemding zelf een hoofdrol speelt volgens Zweistra. Mede via die technologie zouden we het echte contact met de wereld verliezen en zou de absurditeit vorm krijgen (hoofdstuk 6). Om dit punt te maken, zet Zweistra eerder empirisch complotonderzoek weg als 'klassiek' en betrekking hebbend op de 'klassieke complotdenker', waarmee de huidige ontwikkelingen niet zijn te duiden. In die zin is Zweistra zelf wellicht het verband tussen zijn werk en dat van zijn collega-wetenschappers uit het oog verloren en te veel naar binnen gericht op zijn eigen idee van de waarheid. Die indruk komt in het bijzonder naar voren in zijn onderbouwing van het onderscheid

tussen klassiek en hedendaags complotdenken. Die onderbouwing baseert hij op anekdotisch materiaal via de twee eerdergenoemde voorbeelden van de 'Truthers' en de 'Flat Earthers'. De scheidslijn van waar klassiek eindigt en hedendaags begint, legt hij daarbij schijnbaar niet in de tijd, maar in de inhoud, aangezien de Flat Earth-beweging al van het midden van de twintigste eeuw dateert en de Truthers na 9/11 in het internettijdperk terrein hebben gewonnen. Zoals genoemd, zou het klassieke complotdenken in reactie op een concrete gebeurtenis plaatsvinden, waarover een alternatief verhaal wordt gepresenteerd. Deze concrete gebeurtenis en alternatieve verhalen zouden bij hedendaags complotdenken ontbreken. Maar de coronapandemie is op zich een concrete gebeurtenis, er worden alternatieve verhalen zoals 'the Great Reset' gepresenteerd en complotten leefden eveneens op ten tijde van de Spaanse griep-pandemie in de vorige eeuw toen er nog geen internet was. Bovendien is het de vraag of de complotten die Joden volgens Hitler zouden smeden meer op een concrete gebeurtenis zijn gebaseerd dan de complotten die QAnon-aanhangers, Flat Earthers en aanhangers van The Great Replacement-theorie 'de elite' verwijten. Dit zijn kwesties waar Zweistra aan voorbijgaat. Ter illustratie, in de Protocollen van de Wijzen van Zion, zoals beschreven in de bijdrage van Marc Cools en Dina Siegel in dit nummer, werden Joden als kinderbloeddrinkers gepresenteerd. Deze Protocollen zijn daarmee als laat-negentiende-eeuwse voorloper van QAnon-denkebeelden te zien. Zweistra lijkt in feite dus niet zozeer klassiek van hedendaags complotdenken van elkaar te onderscheiden, maar typen complotdenken, zij het dat hij dit door het anekdotisch gebruik van slechts twee voorbeelden niet volledig accuraat doet. Namelijk, complotdenken dat voortkomt uit een concrete gebeurtenis versus complotdenken waarbij dat niet het geval is. Een tweede aspect waarop Zweistra aan overtuigingskracht verliest, betreft zijn op punten gechargeerde en te weinig genuanceerde representatie van complotdenken en complotdenkers en de afstand tot zijn onderzoeksobject die daaruit af te leiden valt. Daarmee ontkent hij zelf tot op zekere hoogte 'de ander', zoals complotdenkers de ander zouden ontkennen. Zweistra heeft zich zeker grondig in zijn onderwerp verdiept, getuige de rijke beschrijvingen van een complotbijeenkoms in Heemstede in hoofdstuk 1, het later vermelde bezoek aan nog een andere bijeenkomst, appjes van zijn neef die hij deelt en de verdieping in online materiaal en secundaire bronnen. Toch blijft hij steken in een sterk *etic* perspectief, als een toeschouwer, door zich te beperken tot de inhoud van wat deze complotdenkers denken en hoe zij met elkaar en hem als buitenstaander omgaan. De betekenisgeving en paden naar het complotdenken toe vanuit het *emic* perspectief van de betrokkenen zelf laat hij in al haar nuances buiten beschouwing. Juist dit *emic* perspectief is iets waarvan we weten dat dit, vanuit de wens om werkelijk te *Verstehen* en daarmee te duiden, noodzakelijk is. In plaats daarvan legt hij te snel het grof geschaakte filter van de eigen interpretatie en vooronderstellingen over complotdenkers heen.

3. Mogelijke versterking vanuit een kritisch- en cultureel-criminologisch perspectief

Wat had de analyse van Zweistra kunnen winnen met een dergelijke open houding en oog voor nuance? En welke aanknopingspunten zijn daarvoor te vinden in een (kritisch- en cultureel-) criminologisch perspectief op deze 'deviante anderen' en denkwijzen?

Allereerst zou Zweistra daarmee waarschijnlijk tot de conclusie zijn gekomen dat zijn eigen bevindingen meer in het verlengde van eerder onderzoek liggen dan dat ze daar haaks op staan. De huidige maatschappelijke ontwikkelingen die mensen volgens Zweistra met de absurditeit van het bestaan confronteren en de rol die technologie daarbij speelt, zijn in abstractere termen niet uniek voor deze tijd en vorm van complotdenken. Zo wijzen Van Prooijen en Douglas (2017), waar Zweistra niet naar verwijst, erop dat hoewel complotdenken een constant fenomeen is in de geschiedenis van de mensheid, er pieken in complotdenken zijn waar te nemen in tijden van maatschappelijke crisis en de daarmee gepaard gaande onzekerheden. Dit beeld van crisis en onzekerheid dat doet denken aan de staat van 'anomie' die Durkheim ten tijde van de industriële revolutie signaleerde en Baumans (2000) analyse van onze *liquid modernity*, correspondeert met het existentiële karakter dat Zweistra 'hedendaags complotdenken' toedicht. Het etnografische werk van Harambam (2020), door Zweistra twee keer kort genoemd en weggezet als aansluitend bij het klassieke model, biedt voor die gelijkenis een nadere onderbouwing. Harambam spreekt met onder meer verwijzingen naar de laatmoderne samenleving over de huidige tijd als een van 'epistemische instabiliteit'. Daarin proberen mensen om te gaan met de onzekerheden die voortkomen uit grootschalige maatschappelijke veranderingen – zoals door globalisering en technologische ontwikkelingen – en het gebrek aan transparantie in de werking van macht, zoals uitgeoefend door bureaucratische overheden en kapitalistische systemen. Complotdenken vormt volgens Harambam in deze onzekere tijden een uitlaatklep voor kritiek op de werking van machtsstellages, een vertaling van de zoektocht naar existentiële betekenis wat zich onder meer uit in een reflexief identiteitsproject, zoals geïntroduceerd door Giddens (1991). Als we aan deze cultureel-sociologische dimensie van Harambam nog een cultureel-criminologische noot toevoegen, dan biedt Jock Youngs (2007) analyse een duiding van hoe ontologische (lees voor het gemak: existentiële) onzekerheid processen van 'othering', in- en uitsluiting en polarisatie en dehumanisering bevordert, die nieuwe relatieve deprivatie en percepties van dreiging voeden. Deze vorm van *othering* is te herkennen in de strijd tegen de kwade elite van complotdenkers, maar ook in de wederzijdse polarisatie en spanningen tussen 'complotdenkers' en niet-complotdenkers die elkaar geregeld wegzetten als ofwel gevaarlijke 'wappies' of als 'schapen', een houding die ook in Zweistra's houding jegens complotdenkers lijkt door te klinken.

Dit raakt aan een tweede aspect waarop nuance de analyse van Zweistra had kunnen versterken en waarvoor een nadere verdieping in de belevingswereld van complotdenkers en een open houding via bijvoorbeeld etnografisch veldwerk uitkomst hadden kunnen bieden. Zweistra spreekt stevast van 'complotdenken' en 'de complotdenker', waarbij hij sterk generaliseert. Ja, hij maakt een – niet zo'n overtuig-

gend – onderscheid tussen klassiek en hedendaags complotdenken en tussen grote en kleine caligulisten om centrale figuren van de volgers te onderscheiden, maar ondertussen veegt hij alle hedendaagse complotdenkers qua inhoud van hun denken toch te makkelijk op een hoop. Zweistra noemt tussen neus en lippen door weliswaar de verschillende richtingen van waaruit zij afkomstig zijn (bijvoorbeeld anti-vaxxers, rechts-extremistisch, spiritueel georiënteerden), maar de mogelijk oneindige diversiteit en nuances in denkbeelden en motivaties gaan in zijn analyses verloren. Hij neemt op voorhand aan dat Doutzen Kroes, een boer bij de Farmers Defence Force en Willem Engel – om een paar personages te noemen die Zweistra meermalen in zijn boek opvoert – dezelfde visies en benadering delen. Is het werkelijk zo dat zij allemaal ‘slechts vragen stellen’? Geloven ze allemaal dat elites kinderbloed drinken? Zijn er geen personen die zich enkel onder de coronademonstranten begaven omdat zij zich door de coronamaatregelen te sterk ingeperkt voelden in hun persoonlijke vrijheden en het beleid niet overtuigend vonden? Tijdens mijn recente verkenningen in Telegramkanalen en tijdens een eerste veldwerkexerctie in mei 2021 viel mij juist een extreme mate van diversiteit op, zoals ook door Harambam wordt bevestigd (2020), naast factionalisme dat sociale bewegingen in den brede plaagt (vgl. Thelen & Geelhoed, 2021). Om enkele voorbeelden van die diversiteit te noemen: niet iedereen gelooft in elites die kinderbloed drinken, en waar sommigen enkel vragen stellen, poneren anderen een antwoord. Een typerend voorbeeld van zo’n antwoord is een video van Tim Gielen waarin hij de coronapandemie als instrument plaatst in het grotere verhaal van machtige elites en de door Klaus Schwab en politici gepropageerde ‘Great Reset’. Daarin bekritiseert hij vooral het kapitalisme, de WEF, Big Pharma en de werking van nationale overheden, maar maakt hij geen melding van het QAnon-achtig gedachtengoed dat Zweistra in zijn boek meerdere malen gebruikt om zijn argument van de ‘enkel fictie’ van hedendaags complotdenken kracht bij te zetten. Kortom, zich meer verdiepen in de belevingswereld van hedendaagse complotdenkers had Zweistra tot de conclusie kunnen laten komen dat zijn eigen onderscheid te zwart-wit en daarmee te ideaaltypisch was om de complexe werkelijkheid recht te doen. Voor een derde versterking van Zweistra’s analyse had hij dieper mogen graven naar de ‘reële basis’ in het door hem als hedendaags betitelde complotdenken en die aansluit bij een kritisch criminologisch perspectief in de vorm van bekritisering van de macht. Hoewel Zweistra wel degelijk erkent dat er kritiek te leveren valt op bijvoorbeeld de Nederlandse overheid, zoals ten aanzien van de toeslagenaffaire, gaat hij voorbij aan het dieperliggende wantrouwen waar diverse traditionele machtsinstanties in de loop van de jaren zelf aan hebben bijgedragen en nu mee geconfronteerd lijken te worden. De belangrijkste ‘elites’ en ‘machthebbers’ die in diverse variaties op complotdenken langskomen, betreffen overheden, rijke en machtige personen, farmaceutische industrieën, de media, en wetenschap. Welke reële basis zouden complotdenkers kunnen hebben om deze personen en instanties te wantrouwen, buiten eventuele negatieve persoonlijke ervaringen die zij met autoriteiten hebben gehad? Om met de wetenschap te beginnen, dat is geen ivoren toren meer waar we als academici hoog van af kunnen blazen. De universiteit is volgens sommigen een leerfabriek geworden waarbij productie in de vorm van studentenrendementen en publicatie- en valorisatie-druk de norm zijn (Siegel, 2022).

In lijn met deze ontwikkelingen zijn er het afgelopen decennium alleen al in de lage landen diverse schandalen aan het licht gekomen. Deze variëren van de fraude van wetenschappers zoals de Nederlandse Diederik Stapel en Vlaamse Marc Hooghe tot concessies die aan wetenschappelijke integriteit worden gedaan om in ons neoliberalistische systeem geld binnen te halen, zoals gebeurde bij mensenrechtenonderzoek aan de VU in de vorm van geld uit China en te nauwe banden tussen RSM aan de EUR en Shell. Waar universiteiten dus niet meer enkel kennis nastreven, maar zich ook door geld laten leiden, geldt iets vergelijkbaars voor farmaceutische bedrijven. Daarbij is zichtbaar geworden dat financiële belangen geregeld voorrang krijgen op het belang van volksgezondheid. Een illustratief voorbeeld betreft de praktijken rondom het verslavende middel Oxycontin in de Verenigde Staten waar jarenlang over is gelogen en waar overheidsinstanties medeverantwoordelijk voor waren. Tel daar de ophef bij over de financiële middelen die farmaceutische bedrijven inzetten om artsen zover te krijgen om hun middelen voor te schrijven en te onderzoeken en ook het wantrouwen jegens farmaceutische bedrijven en medicijnonderzoek lijkt op zijn minst een reële basis te hebben. Dat de rijksten op aarde in diskrediet raken, is evenmin volledig uit het niets gegrepen in het licht van de stijgende inkomensongelijkheid die wereldwijd plaatsvindt en waar vooral deze bovenlaag van profiteert. En dan hebben we onze nationale overheden die onderdeel uitmaken van het neoliberale systeem waarin politiek zelfbehoud, electoraal gewin en financiële belangen niet zelden voorrang krijgen op sociale rechtvaardigheid, zoals de Nederlandse toeslagenaffaire en het terugkeren van verantwoordelijke ministers, maar ook bijvoorbeeld het karakter van Nederland als belastingparadijs illustreren. Waar tal van burgers zich door dergelijke praktijken benadeeld voelen, is het de rijke elite die op al deze fronten lijkt te profiteren. Zij zijn de representanten van het grote geld dat de grote (farmaceutische) bedrijven bezit of bestuurt en waarmee zij universiteiten en overheden aan zich binden. Ook de stap naar kindermisbruik is niet enkel op fictie gebaseerd. Immers, over de Katholieke Kerk en andere religieuze instanties komt nu zij aan macht hebben verloren grootschalig kindermisbruik aan het licht. Dit geldt ook voor diverse rijke personen die in aanzien stonden, van Michael Jackson tot Jeffrey Epstein, en hier is de aandacht via #Me-too nogmaals op gevestigd (Althoff, 2022). Ten slotte hebben kritische mediastudies ons al decennia geleden gewezen op het feit dat de media geen objectieve brengrers van nieuws zijn. Zij maken een selectie en werken in elk geval deels conform marktprincipes: nieuws is datgene wat verkoopt en nieuws moet snel worden gebracht, waardoor het nieuws het liefste via snelle, bekende kanalen wordt gehaald, zoals bij politici (vgl. Bourdieu, 1996). Die vertekening wordt met het bereik van het internet breder zichtbaar en draagt bij aan kritiek op de 'mainstream media'. Dit wantrouwen en deze kritiek kwamen samen in de situatie rondom COVID-19, waarin een nieuw virus angst en onzekerheid voedde, waarin vooral nog veel onderzoek nodig was om te weten waar we als samenleving mee te maken hadden, waarin overheden zich vanaf het begin desondanks stellig uitlieten over noodzakelijke maatregelen, maar daar vervolgens veelvuldig in zwabberden, waarin via de WHO en de ontwikkeling van vaccins rijke en reeds gewantrouwde personen als Bill Gates en farmaceutische bedrijven betrokken waren en wetenschappers werden gebruikt om vergaande coronamaatregelen en het vaccinatiebeleid te legitime-

ren. Vanuit deze kritische reflectie op machthebbende instanties en personen is dus in elk geval te concluderen dat er aan recente vormen van complotdenken rondom COVID-19 wel degelijk reële frustraties en gebeurtenissen ten grondslag liggen.

4. Concluderend

Wat betekent dit voor de bijdrage die Zweistra met zijn boek aan het complotdebat levert? Als we zijn onderscheid tussen klassiek en hedendaags complotdenken achterwege laten en zijn onderzoek lezen als een filosofische verdieping op eerder onderzoek, waarbij de nuances onder complotdenkers en de reële basis worden erkend, biedt zijn filosofische deel van de analyse alsnog een inspirerende bril om naar actuele uitingsvormen van complotdenken te kijken. Zonder een toevoeging van dergelijke nuanceringen versterken we processen van *othering* en zwart-wit denken, waardoor ook niet-complotdenkers door het verlies aan verbinding met de ander schade aan de wereld berokkenen. Daarmee zal complotdenken eerder worden versterkt dan tegengegaan.

Literatuur

- Althoff, M. (2021). Naming and shaming seksueel geweld: #MeToo als politieke beweging? *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 11(3), 16-32.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge & Malden: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1996). *Sur la television: suivi de L'emprise du journalisme*. Parijs: Raison d'Agir éditions.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge & Malden: Polity Press.
- Harambam, J. (2020). *Contemporary conspiracy culture: truth and knowledge in an era of epistemic instability* (Ser. Conspiracy theories). Routledge. doi. org/10.4324/9780429327605
- Prooijen, J.-W. van & Douglas, K.M. (2017). Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations. *Memory Studies*, 10(3), 323-333.
- Siegel, D. (2021). Over angst, complotten en intellectuelen: Interview met Frank Furedi. *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 11(3), 55-67.
- Thelen, A. & Geelhoed, F. (2021). Het nieuwe activisme? Een kwalitatieve studie naar strategieën en betekenisgeving binnen de Nederlandse tak van Anonymous for the Voiceless. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, 11(1), 31-49.
- Young, J. (2007). *The Vertigo of Late Modernity*. Los Angeles, etc.: Sage Publications.

DOKA

Complotstickers in de openbare ruimte

SUMMARIES

Conspiracy: an introduction

Fiore Geelhoed, Margo De Koster & Marc Cools

This introduction offers an overview of current academic discussions about the term 'conspiracy theory', the historical development of conspiracy beliefs, and academic knowledge of the phenomenon. In addition, it addresses the relation between conspiracy thinking, state power, culture and deviance. The authors emphasize the need to move beyond a pathological view on conspiracy beliefs, to take them seriously and study them from a cultural and critical criminological perspective.

A genealogy of scientific research on conspiracy theories

Massimiliano Simons

This article takes the scientific study of conspiracy theories itself as an object of inquiry. It looks at the three main frameworks to look at conspiracy theories: a psychological, epistemological and a sociological approach. These different approaches exist somewhat separately and often do not get along. The central claim that follows from a genealogy of these research programs is that the conflicts between these different approaches should be understood not merely as disagreements about how the world works, but as a fundamental disagreement about the underlying diagnosis of what is at stake in conspiracy theories. In other words, the conflicts stem in part from political differences, not merely empirical ones. The purpose of this article is to bring these different diagnoses back into dialogue with each other and to point out that despite their differences, they also have something in common: a concern about the state of contemporary democratic institutions. Depending on which project one subscribes to, conspiracy thinking will appear either as the cause or the solution of these democratic concerns.

The Protocols of the Elders of Zion – The eternal Judeo-Masonic conspiracy

Marc Cools & Dina Siegel

The 'Protocols of the Elders of Zion' refer to a congress where the Jews allegedly discussed how they were going to conquer the world. Since its first publication, the text has been used as an instrument to justify antisemitism. Freemasonry was almost immediately pointed to as the instrument the Jews could use to achieve their goals. The Judeo-Masonic conspiracy was born and until today it continues to be one of the best known and most widely disseminated conspiracy theories. This contribution discusses the history of the 'Protocols' and Masonic rituals and symbols, respectively.

Conspiracy and extremism – Conspiracy narratives in the context of corona protests

Jelle van Buuren

Are conspiracy theories enablers of extremist violence? And should individuals who believe in conspiracy theories be considered dangerous? This article argues that conspiracy milieus are too diverse to be labelled by such pejorative terms. Therefore, it is better to analyse extremism and political violence as situational and relational phenomena located in the radicalization of conflict that involve the interactions of various actors. By looking at the escalating and de-escalating mechanisms known to be part of protest movements, we will get a better and more nuanced understanding of the function of conspiracy theories in current social and political conflicts.

A (un)happy marriage? On the surprising confluence of spirituality and conspiracy theories

Jaron Harambam

During the corona pandemic right-wing sympathizers, conspiracy theorists and various kinds of spiritually minded people

(such as New Ager's, yoga teachers, reiki coaches, and holistic healers) came together to oppose the governmental mitigation measures. This unusual sight surprised many commentators: how do these radically different groups, leaning from the progressive to the conservative, come so easily together in one social movement? Answers are found in the concept of "conspirituality": a new social movement fusing "hard male" conspiracy theories with "soft female" spirituality. While there are indeed remarkable similarities in the ideologies of these different groups, most notably their anti-institutionalism, this does not mean that their confluence is uncontested from within both groups. In this essay, I show both their similarities and conflicts to argue that it is hard to speak about a real social movement, but instead we should focus on their shared affinities which, under the right circumstances, can unite these opposed groups. But this is far from a stable coalition.

AUTEURSGEGEVENS

Dr. Jelle van Buuren werkt bij het *Institute of Security and Global Affairs (ISGA)* van de Universiteit Leiden en is lid van de onderzoeksgroep *Terrorism and Political Violence* van ISGA. g.m.van.buuren@fgga.leidenuniv.nl

Prof. dr. Marc Cools is hoogleraar criminologie in de Faculteit Recht en Criminologie, vice-vakgroepvoorzitter in de Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht en werkzaam in het Institute for International Research on Criminal Policy aan de Universiteit Gent en redacteur van *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*. Marc.Cools@UGent.be

Dr. mr. Fiore Geelhoed is universitair docent binnen de sectie Criminologie, Erasmus Universiteit Rotterdam en redactielid van *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*. geelhoed@law.eur.nl

Dr. Jaron Harambam is Assistant Professor Participatory AI bij het Athena Instituut, Vrije Universiteit Amsterdam. j.harambam@vu.nl

Prof. dr. Margo De Koster is universitair docent historische criminologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam en de Vrije Universiteit Brussel en redactielid van *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*. m.de.koster@vu.nl

Prof. dr. Dina Siegel is hoogleraar criminologie aan het Willem Pompe Instituut voor strafrechtswetenschappen aan de Universiteit Utrecht en redacteur van *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*. dina.s@uu.nl

Dr. Massimiliano Simons is universitair docent techniekfilosoof aan Maastricht Universiteit. Massimiliano.simons@maastrichtuniversity.nl

Dr. Bas van Stokkom is research fellow aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid,

Radboud Universiteit Nijmegen en redacteur van *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*. bas.vanstokkom@ru.nl

Boomcriminologie

Volg ons online @

Boom uitgevers
Den Haag

Boom uitgevers
Den Haag

Boomcrim

Voor een kijkje in onze keuken,
bezoek blog.boomdenhaag.nl!

Boomcriminologie

Boom criminologie nieuwsbrief

Altijd op de hoogte van:

- ✓ de nieuwste publicaties;
- ✓ evenementen;
- ✓ boekpresentaties;
- ✓ unieke aanbiedingen.

Meld u aan via www.boomdenhaag.nl

Boomcriminologie

Artikelen

- 3 Complot
Een inleiding
Fiore Geelhoed, Margo De Koster & Marc Cools
- 20 Een genealogie van het wetenschappelijk onderzoek naar complottheorieën
Massimiliano Simons
- 40 De Protocollen van de Wijzen van Zion
Het judéo-maçonniek complot als een eeuwige samenzwering
Marc Cools & Dina Siegel
- 53 Complotdenken en extremisme
Complotnarratieven in de context van coronaprotesten
Jelle van Buuren
- Essay**
- 72 Een (on)gelukkig huwelijk?
Over de verrassende versmelting van spiritualiteit en complottheorieën
Jaron Harambam
- Interview**
- 81 Disconnecting the dots
Interview met 'debunker' Pepijn van Erp
Fiore Geelhoed
- Essay**
- 91 Het Nederlandse complotdenkersmilieu
Een verwrongen analyse
Bas van Stokkom
- Voorbij de horizon**
- 101 Bespreking van: Cees Zweistra, *Waarheidszoekers Wat bezielt complotdenkers?*, Uitgeverij Kok, 2021, ISNB 978-90-435-3666-0
Fiore Geelhoed

From: [REDACTED]
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED]
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Date: woensdag 5 april 2023 15:59:00
Attachments: [image001.jpg](#)
[image002.png](#)
[image003.png](#)

Dank je [REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 15:38
To: [REDACTED]@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: Re: Overleg over studiemiddag Complot

Ha [REDACTED] dank je, [REDACTED]

Hartelijke groet, [REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]
W www.eur.nl

Bezoekadres [REDACTED] Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postadres Postbus 1738 / 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Van: [REDACTED]@eur.nl>
Verzonden: woensdag 5 april 2023 15:17
Aan: [REDACTED]@eur.nl>
CC: [REDACTED]@eur.nl>
Onderwerp: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Hoi [REDACTED],

Zie bijgaande toelichting.

Wat mij betreft is ons advies: [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Wel adviseren wij [REDACTED]

Wat vind je hiervan?

Groet,

[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

[REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 14:58

To: [REDACTED]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Zojuist spraken we elkaar telefonisch over de studiemiddag die we bij ESL organiseren over 'Complotdenken' op vrijdag 21 april aanstaande. Het programma en het themanummer dat de directe aanleiding voor de studiemiddag vormt, heb ik beide aan dit bericht gehecht.

Van u begrijp ik [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Daarop antwoordde ik u telefonisch het volgende: Als redactielid van het [Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#) hebben we een themanummer over 'Complotdenken' uitgebracht. Dit tijdschrift

past in een traditie van culturele en kritische criminologie, die onder meer aandacht heeft voor processen van criminalisering, de culturele inbedding en betekenisgeving van deviant gedrag voor betrokkenen zelf. Middels dit themanummer en de studiemiddag willen we professionals in de praktijk en studenten inzicht bieden in deze kwesties op het vlak van 'Complotdenken', een thema dat momenteel sterk de gemoederen in de samenleving beweegt.

Een van de kerngedachten achter zowel het themanummer als deze studiemiddag is dat om problemen in de samenleving aan te pakken, we die problemen moeten begrijpen. Dat kan niet enkel door er op een afstand naar te kijken en op beeldvorming over te varen, maar door in contact te komen met degenen die het betreft. In dit geval hebben we [REDACTED] uitgenodigd voor de studiemiddag. Zoals u in het programma kunt lezen, zijn de presentaties enkel bestemd voor bijdragen aan het themanummer. [REDACTED] hebben we uitgenodigd als deelnemer aan de roundtable als representant van de groep waar het debat om gaat. Die roundtable discussie wordt geleid door [REDACTED] aan de hand van een aantal stellingen. Daarbij zullen zij de sprekers een aantal stellingen voorleggen waarop de deelnemers kunnen reageren en waarover zij met elkaar in gesprek kunnen. De regie ligt daarbij dus in handen van de discussieleiders.

Wat de kwestie van het uitnodigen van [REDACTED] in het kader van onderwijs, luidt het antwoord dat dit binnen de afdeling criminologie vaker voorkomt. Dit is inherent aan het vakgebied van criminologie. Criminologen komen in hun werk in diverse contexten in contact met personen die zich strafbaar gedragen of tegen strafbaar gedrag aanschurken. Daar ligt ook het antwoord op de vraag naar de toegevoegde waarde van de aanwezigheid van [REDACTED] voor de studenten in besloten. [REDACTED] maakt onderdeel uit van het type groepen waar zij later in hun functies mee te maken krijgen, of dit nu is als beleidsadviseur bij een gemeente, of bij reclassering, binnen DJI of als analist bij de politie. Wij zien het als onze taak om onze studenten daarop voor te bereiden en zo in staat te stellen zich tot [REDACTED] groepen te verhouden en mede daardoor constructieve oplossingen voor maatschappelijke problemen te zoeken.

Mocht u naar aanleiding van deze toelichting nog vragen hebben, dan hoor ik dat graag.

Met vriendelijke groet,

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 13:37
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Ja hoor, bel je mij aub? [REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 13:34
To: [REDACTED]@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste Monique,

Daar was ik niet van op de hoogte. Het lijkt me [REDACTED]. Kan dat nu?

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 13:17

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Cc: [REDACTED]@eur.nl>

Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Importance: High

Beste [REDACTED]

Hopelijk ben je ervan op de hoogte dat M&C is gevraagd om vanuit [REDACTED] te adviseren over een bezoek van [REDACTED] aan jullie studiemiddag. Zie ook bijgaande mailwisseling. Zou je ons aub kunnen helpen met de onderstaande vragen? Dan kunnen we een goede afweging maken.

Daarbij is het ook van belang [REDACTED]. Zou je ons dit kunnen laten weten?

We kunnen ook nog even via MS teams overleggen.

Alvast hartelijk dank voor je spoedige reactie.

Met vriendelijke groeten,

[REDACTED]
[REDACTED]
Marketing & Communications
M [REDACTED]
W www.eur.nl

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 12:41

To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Ik stel voor dat je deze vragen voorlegt aan [REDACTED]. Ik ben niet betrokken bij deze studiemiddag.

Vriendelijke groet,

[REDACTED]
Communications

M [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl

[REDACTED]

[REDACTED]

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address
P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [REDACTED]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 12:22

To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Importance: High

Hoi [REDACTED]

Dank voor je reactie! Het inhoudelijke deel en vrije woord snap ik op zich, [REDACTED]. Daarom nog een paar vragen: Weet je om hoeveel studenten het gaat die met [REDACTED] in gesprek gaan? [REDACTED]

[REDACTED] Zou je hierbij kunnen helpen [REDACTED]?

- Waarom heeft de EUR/Criminologie [REDACTED] uitgenodigd?
- Kent de EUR/Criminologie [REDACTED] een bepaalde expertise toe aangezien [REDACTED] in gesprek gaat met wetenschappers en studenten, zo ja, welke expertise is dat?
- Nodigt de EUR/Criminologie vaker sprekers uit die [REDACTED] zijn [REDACTED] [REDACTED]?
- Wat is de toegevoegde waarde van deze sprekers voor de studenten?

Verder zou mijn advies zijn [redacted]

[redacted] zou je ons aub willen laten weten hoe jij hier tegen aan kijkt?

Hartelijke groet,

[redacted]

[redacted]

Marketing & Communications

M [redacted]

W www.eur.nl

From: [redacted] [eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>

Sent: woensdag 5 april 2023 11:42

To: [redacted] [@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>

Cc: [redacted] [@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

In antwoord op jouw vraag, het betreft hier een op inhoud gedreven studiemiddag over complotdenken. Ik zie [redacted]
[redacted]
[redacted]

Hartelijke groet,

[redacted]
Communications

M [redacted] [eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)

[redacted]

[redacted]

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address

P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 10:48
To: [redacted].eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot
Importance: High

Hoi [redacted]

Zie bijgaande vraag, ben jij hier nog verder mee gekomen? We horen graag hoe jij hierin staat.
We moeten vanuit M&C namelijk op korte termijn reageren.

Dank alvast voor je (spoedige) reactie!

Hartelijke groeten,

[redacted]

[redacted]

Marketing & Communications

M [redacted]

W www.eur.nl

[redacted]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:26

To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [redacted]
[redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; Integral Safety and
Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [redacted]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>; [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [redacted]

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [redacted] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder [redacted]

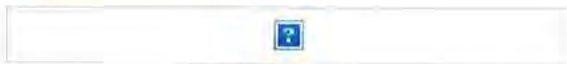
Groeten,

Marketing & Communications

M [redacted]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02

To: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR

<press@eur.nl> [redacted]@eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...

Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

[redacted]

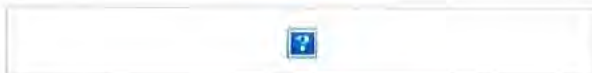
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [redacted]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[redacted]

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10

To: [redacted]@law.eur.nl>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted]

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[redacted] willen jullie svp contact opnemen met [redacted] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[redacted]

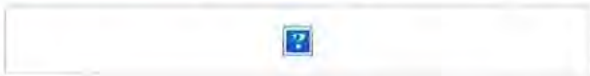
[redacted]

Real Estate & Facilities

M [redacted]
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [redacted] [@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)).

Visiting address [redacted] /
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [redacted] [@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>
Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14
To: [redacted] [@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Graag informeer ik u op verzoek van [redacted] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [redacted] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted] en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd [redacted]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted]

E: [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M: [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [REDACTED] aan [REDACTED] te sturen en niet naar [REDACTED] persoonlijke mailadres.

[REDACTED] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee dat het van belang is [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Graag EUR Centraal via [REDACTED] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad [REDACTED] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]
Erasmus School of Law

T: [REDACTED]

W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam
[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738

3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Van [redacted] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [redacted], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [redacted] rechtszaak hebben bijgewoond, [redacted], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

Hartelijke groet,
[redacted]

From: [redacted]
Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk [redacted] [redacted]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [redacted] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, [redacted]. Onze gedachte daarachter is [redacted]

[redacted] Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [redacted] plaatsvinden. Hoewel we denken dat [redacted] zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [redacted] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [redacted]. Hoewel wij denken dat [redacted], [redacted], net zomin als de mogelijkheid dat de

[redacted] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [redacted]
[redacted] Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik
eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [redacted]
[redacted], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar
deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

E [redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[redacted]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted]
To: [redacted]
Cc: [redacted]
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Date: woensdag 5 april 2023 16:03:00
Attachments: [image001.jpg](#)
[image002.png](#)
[image003.png](#)
Importance: High

Beste [redacted]

Dank voor deze toelichting.

Dit is wat ik [redacted] ga doorgeven:

We zien [redacted]
[redacted]
[redacted]

Wel adviseren wij [redacted]

Ik doe jouw toelichting erbij.

Veel dank voor je snelle actie en succes met de bijeenkomst.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

Marketing & Communications

M [redacted]

W www.eur.nl

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 14:58
To: [redacted]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

Zojuist spraken we elkaar telefonisch over de studiemiddag die we bij ESL organiseren over 'Complotdenken' op vrijdag 21 april aanstaande. Het programma en het themanummer dat de

directe aanleiding voor de studiemiddag vormt, heb ik beide aan dit bericht gehecht.

Van u begrijp ik dat er zorgen zijn omtrent de aanwezigheid van [REDACTED]. Als organisatoren zijn wij ons uiteraard bewust van het feit dat [REDACTED] participatie complicaties met zich kan meebrengen. Dat is juist de reden dat we ESL en daarna u hebben geïnformeerd. U vroeg echter om nog enige context en toelichting te geven op de reden van [REDACTED] aanwezigheid, de rol/expertise die we [REDACTED] al dan niet toebedelen, de plaats van [REDACTED] sprekers/sprekers [REDACTED] in ons curriculum en de toegevoegde waarde van deze spreker(s) voor de studenten.

Daarop antwoordde ik u telefonisch het volgende: Als redactielid van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit hebben we een themanummer over 'Complotdenken' uitgebracht. Dit tijdschrift past in een traditie van culturele en kritische criminologie, die onder meer aandacht heeft voor processen van criminalisering, de culturele inbedding en betekenisgeving van deviant gedrag voor betrokkenen zelf. Middels dit themanummer en de studiemiddag willen we professionals in de praktijk en studenten inzicht bieden in deze kwesties op het vlak van 'Complotdenken', een thema dat momenteel sterk de gemoederen in de samenleving beweegt.

Een van de kerngedachten achter zowel het themanummer als deze studiemiddag is dat om problemen in de samenleving aan te pakken, we die problemen moeten begrijpen. Dat kan niet enkel door er op een afstand naar te kijken en op beeldvorming over te varen, maar door in contact te komen met degenen die het betreft. In dit geval hebben we [REDACTED] uitgenodigd voor de studiemiddag. Zoals u in het programma kunt lezen, zijn de presentaties enkel bestemd voor bijdragen aan het themanummer. [REDACTED] hebben we uitgenodigd als deelnemer aan de roundtable als representant van de groep waar het debat om gaat. Die roundtable discussie wordt geleid door [REDACTED] aan de hand van een aantal stellingen. Daarbij zullen zij de sprekers een aantal stellingen voorleggen waarop de deelnemers kunnen reageren en waarover zij met elkaar in gesprek kunnen. De regie ligt daarbij dus in handen van de discussieleiders.

Wat de kwestie van het uitnodigen van [REDACTED] in het kader van onderwijs, luidt het antwoord dat dit binnen de afdeling criminologie vaker voorkomt. Dit is inherent aan het vakgebied van criminologie. Criminologen komen in hun werk in diverse contexten in contact met personen die zich strafbaar gedragen of tegen strafbaar gedrag aanschurken. Daar ligt ook het antwoord op de vraag naar de toegevoegde waarde van de aanwezigheid van [REDACTED] voor de studenten in besloten. [REDACTED] maakt onderdeel uit van het type groepen waar zij later in hun functies mee te maken krijgen, of dit nu is als beleidsadviseur bij een gemeente, of bij reclassering, binnen DJI of als analist bij de politie. Wij zien het als onze taak om onze studenten daarop voor te bereiden en zo in staat te stellen zich tot [REDACTED] [REDACTED] groepen te verhouden en mede daardoor constructieve oplossingen voor maatschappelijke problemen te zoeken.

Mocht u naar aanleiding van deze toelichting nog vragen hebben, dan hoor ik dat graag.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 13:37
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Ja hoor, bel je mij aub? [redacted]

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 13:34
To: [redacted]@eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

Daar was ik niet van op de hoogte. Het lijkt me [redacted]. Kan dat nu?

[redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 13:17
To: [redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot
Importance: High

Beste [redacted]

Hopelijk ben je ervan op de hoogte dat M&C is gevraagd om vanuit [redacted] te adviseren over een bezoek van [redacted] aan jullie studiemiddag. Zie ook bijgaande mailwisseling. Zou je ons aub kunnen helpen met de onderstaande vragen? Dan kunnen we een goede afweging maken.

Daarbij is het ook van belang [redacted]

[redacted]. Zou je ons dit kunnen laten weten?

We kunnen ook nog even via MS teams overleggen.

Alvast hartelijk dank voor je spoedige reactie.

Met vriendelijke groeten,

[redacted]
Marketing & Communications
M [redacted]
W www.eur.nl

[Redacted]

From: [Redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 12:41
To: [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [Redacted]

Ik stel voor dat je deze vragen voorlegt aan [Redacted]. Ik ben niet betrokken bij deze studiemiddag.
Vriendelijke groet,

[Redacted]

[Redacted]@eur.nl

[Redacted]

[Redacted]

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address
P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [Redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 12:22
To: [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Importance: High

Ho [Redacted]

Dank voor je reactie! Het inhoudelijke deel en vrije woord snap ik op zich, [Redacted] zie ik

[REDACTED] Daarom nog een paar vragen: Weet je om hoeveel studenten het gaat die met [REDACTED] in gesprek gaan? [REDACTED]

[REDACTED] Zou je hierbij kunnen helpen [REDACTED] ?

- Waarom heeft de EUR/Criminologie [REDACTED] uitgenodigd?
- Kent de EUR/Criminologie [REDACTED] een bepaalde expertise toe aangezien [REDACTED] in gesprek gaat met wetenschappers en studenten, zo ja, welke expertise is dat?
- Nodigt de EUR/Criminologie vaker sprekers uit die [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED]?
- Wat is de toegevoegde waarde van deze sprekers voor de studenten?

Verder zou mijn advies zijn [REDACTED].

[REDACTED], zou je ons aub willen laten weten hoe jij hier tegen aan kijkt?

Hartelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 11:42

To: [REDACTED]@eur.nl>

Cc: [REDACTED]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

In antwoord op jouw vraag, het betreft hier een op inhoud gedreven studiemiddag over complotdenken. Ik zie [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Hartelijke groet,

[Redacted]

E [Redacted]@eur.nl

[Redacted]

[Redacted]

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address

P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [Redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:48

To: [Redacted]@eur.nl>

Cc: [Redacted]@eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Importance: High

Hoi [Redacted]

Zie bijgaande vraag, ben jij hier nog verder mee gekomen? We horen graag hoe jij hierin staat. We moeten vanuit M&C namelijk op korte termijn reageren.

Dank alvast voor je (spoedige) reactie!

Hartelijke groeten,

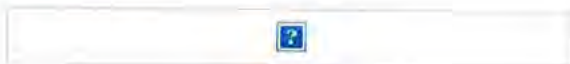
[Redacted]

[Redacted]

Marketing & Communications

M [Redacted]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:26

To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and
Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED]@eur.nl

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR
<integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED]@eur.nl; Press Office Erasmus University Rotterdam,
EUR <press@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [REDACTED]

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [REDACTED]
[REDACTED] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder
[REDACTED]

Groeten,
[REDACTED]

Marketing & Communications

M

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02

To: <[redacted]@eur.nl>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; <[redacted]@eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...

Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

Room & Facilities Bookings

Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

From: <[redacted]@eur.nl>

Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10

To: <[redacted]@law.eur.nl>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[@Room and Facilities Bookings, EUR](#) willen jullie svp contact opnemen met [REDACTED] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

[REDACTED]
Real Estate & Facilities

M [REDACTED]
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [REDACTED] [@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)).

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [REDACTED] [@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14
To: [REDACTED] [@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Graag informeer ik u op verzoek van [REDACTED] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [REDACTED] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [REDACTED] uitnodigen niet zonder risico's is [REDACTED] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [REDACTED] en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd [REDACTED]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[redacted]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [redacted]@law.eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [redacted] aan [redacted]@law.eur.nl te sturen en niet naar haar persoonlijke mailadres.

[redacted] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee dat het van belang is [redacted]
[redacted]
[redacted]

Graag EUR Centraal via [redacted] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad [redacted] [redacted] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Erasmus School of Law

T [REDACTED]

W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738

3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [REDACTED], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [REDACTED] rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED] die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

[REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]

Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk [REDACTED] [REDACTED] Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, [REDACTED]. Onze gedachte daarachter is [REDACTED]

[REDACTED] Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [REDACTED] plaatsvinden. Hoewel we denken dat [REDACTED], zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [REDACTED]. Hoewel wij denken dat [REDACTED] net zomin als de mogelijkheid dat de [REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat dit [REDACTED]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [REDACTED], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED] law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
To: [Room and Facilities Bookings, EUR](#); [REDACTED]
Cc: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#); [REDACTED]; [Integral Safety and Security Management, EUR](#); [Event Security, EUR](#); [REDACTED]
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Date: woensdag 5 april 2023 16:10:48
Attachments: [image001.jpg](#)
[image002.png](#)
[image003.png](#)
[image004.png](#)

Beste allen,

We zien [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Wel adviseren wij [REDACTED]

Toelichting:

Als redactielid van het [Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#) hebben we een themanummer over 'Complotdenken' uitgebracht. Dit tijdschrift past in een traditie van culturele en kritische criminologie, die onder meer aandacht heeft voor processen van criminalisering, de culturele inbedding en betekenisgeving van deviant gedrag voor betrokkenen zelf. Middels dit themanummer en de studiemiddag willen we professionals in de praktijk en studenten inzicht bieden in deze kwesties op het vlak van 'Complotdenken', een thema dat momenteel sterk de gemoederen in de samenleving beweegt.

Een van de kerngedachten achter zowel het themanummer als deze studiemiddag is dat om problemen in de samenleving aan te pakken, we die problemen moeten begrijpen. Dat kan niet enkel door er op een afstand naar te kijken en op beeldvorming over te varen, maar door in contact te komen met degenen die het betreft. In dit geval hebben we [REDACTED] uitgenodigd voor de studiemiddag. Zoals u in het programma kunt lezen, zijn de presentaties enkel bestemd voor bijdragen aan het themanummer. [REDACTED] hebben we uitgenodigd als deelnemer aan de roundtable als representant van de groep waar het debat om gaat. Die roundtable discussie wordt geleid door [REDACTED] aan de hand van een aantal stellingen. Daarbij zullen zij de sprekers een aantal stellingen voorleggen waarop de deelnemers kunnen reageren en waarover zij met elkaar in gesprek kunnen. De regie ligt daarbij dus in handen van de discussieleiders.

Wat de kwestie van het uitnodigen van [REDACTED] personen in het kader van onderwijs, luidt het antwoord dat dit binnen de afdeling criminologie vaker voorkomt. Dit is inherent aan het vakgebied van criminologie. Criminologen komen in hun werk in diverse contexten in contact met personen die zich strafbaar gedragen of tegen strafbaar gedrag aanschurken. Daar ligt ook het antwoord op de vraag naar de toegevoegde waarde van de aanwezigheid van [REDACTED] voor de studenten in besloten. [REDACTED] maakt onderdeel uit van het type groepen waar zij later in hun functies mee te maken krijgen, of dit nu is als beleidsadviseur bij een gemeente, of bij reclassering, binnen DJI of als analist bij de politie. Wij zien het als onze taak om onze studenten daarop voor te bereiden en zo in staat te stellen zich tot [REDACTED] groepen te verhouden en mede daardoor constructieve oplossingen voor maatschappelijke problemen te zoeken.

Met vriendelijke groeten,

[Redacted]
[Redacted]

Marketing & Communications

M [Redacted]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 16:00

To: [Redacted]@eur.nl>

Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [Redacted]

[Redacted]@eur.nl>; Integral Safety and Security Management, EUR

<integralsafety@eur.nl>; Event Security, EUR <event.security@eur.nl>; [Redacted]

[Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hartelijk dank voor je reactie, [Redacted].

Ik hoor graag of er vanuit [Redacted] en Press ook akkoord is. Dan kan ik dit doorgeven aan de organisator (ESL).

[Redacted] kun je mij laten weten wat de kosten zullen zijn voor inhuur beveiliging, zodat ik dit ook door kan geven aan ESL.

Ik vraag nog even na wat het exacte tijdstip is waarop deze bijeenkomst plaatsvindt.

Hartelijke groet / Kind regards,

[Redacted]

Room & Facilities Bookings

Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [Redacted] /

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /

The Netherlands

[Redacted]

From: [Redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 15:25

To: [redacted]@eur.nl; [redacted]@eur.nl; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [redacted]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dat klopt,

Ik heb inderdaad de politie gesproken en daar kreeg ik dit van mee:

[redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted]

- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Algemene Bestuursdienst

T [redacted]
[redacted]@eur.nl

Bezoekadres (Woudestein): [REDACTED]
Burg. Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

From: Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 11:28
To: [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Ha [REDACTED]

Jij hebt de politie gesproken afgelopen maandag; wil jij hier ook een korte terugkoppeling over geven?

[REDACTED] we wachten nog op extern advies – krijgen we hopelijk vanmiddag te horen.

Groeten,
[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl
Sent: woensdag 5 april 2023 10:51
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

We zijn er nog mee bezig, we verwachten vandaag met een advies te kunnen komen,

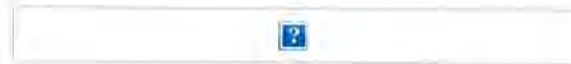
Hartelijke groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:26

To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [REDACTED],

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [REDACTED] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder [REDACTED]

Groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]

Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

[REDACTED]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...

Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatsvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]

Room & Facilities Bookings

Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]

[REDACTED]

From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[@Room and Facilities Bookings, EUR](#) willen jullie svp contact opnemen met [REDACTED] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Real Estate & Facilities

M [REDACTED]

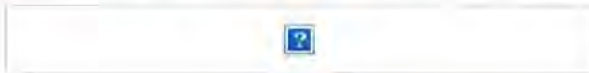
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [REDACTED] [@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl).

Visiting address [REDACTED] /

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [REDACTED] [@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14

To: [REDACTED] [@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Graag informeer ik u op verzoek van [REDACTED] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [REDACTED] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [REDACTED] uitnodigen niet zonder risico's is [REDACTED] en in het licht van de opzet

van de roundtable onder de strakke leiding van [REDACTED] en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd [REDACTED] [REDACTED]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [REDACTED] al aangaf, vinden wij [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

E: [REDACTED]@law.eur.nl

W: www.esl.eur.nl

M: [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [REDACTED] aan [REDACTED]@law.eur.nl te sturen en niet naar [REDACTED] persoonlijke mailadres.

[REDACTED] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee dat het van belang is [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Graag EUR Centraal via [REDACTED] Real Estate & Facilities, informeren over het

voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad [REDACTED] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Erasmus School of Law

T [REDACTED]

W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738

3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [REDACTED], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [REDACTED] rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED] die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

[REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]

Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk [REDACTED]
[REDACTED] Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en
Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21
april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we
verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook
'complotdenkers' zelf, [REDACTED] Onze
gedachte daarachter is [REDACTED]

[REDACTED] Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [REDACTED]
plaatsvinden. Hoewel we denken dat [REDACTED] zijn wij ons
ervan bewust dat het uitnodigen van [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik
in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen dat [REDACTED]
[REDACTED] Hoewel wij denken dat [REDACTED]
[REDACTED], net zomin als de mogelijkheid dat de
[REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat dit [REDACTED]
[REDACTED] Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik
eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [REDACTED]
[REDACTED] anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar
deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED] @law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

16:09

54

C12

< 124

Hi

Enfin, dat wilde ik je nog even laten weten...

Hartelijke groet!

21:02

Dank je wel! We nemen jouw standpunt en overweging zeker mee, 🙏 hartelijke groet

21:13

do 6 apr.

Doorgestuurd

Erasmus
School of
Law

Erasmus

16:09

54

C13

< 124

Enfin, dat wilde ik je nog even laten weten...

Hartelijke groet!

21:02

Dank je wel! We nemen jouw standpunt en overweging zeker mee, 🙏 hartelijke groet

21:13 ✓✓

do 6 apr.

Doorgestuurd

Erasmus
School of
Law

Stuudiemiddag 'Complotdenken'

Op vrijdagmiddag 21 april vindt de Stuudiemiddag 'Complotdenken' plaats op de campus.

www.eur.nl

<https://www.eur.nl/es!/evenementen/stuudiemiddag-complotdenken-2023-04-21>

08:30

Ik begrijp

08:30

Ja ik leg het je uit

09:15 ✓✓

From: [REDACTED]
To: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#); [REDACTED]
Subject: statement terugtrekken uitnodiging [REDACTED] uit Roundtable debat 21 april a.s.
Date: woensdag 12 april 2023 09:43:17
Importance: High

Beste allemaal,

Zojuist is er tijdens een ingelast overleg met [REDACTED] en mij, besloten dat de uitnodiging aan [REDACTED] om aan te zitten bij het Round Table debat van de opleiding criminologie van Law, teruggetrokken wordt. De reden van terugtrekking [REDACTED]

Dat kan [REDACTED] publiciteit opleveren [REDACTED]
Daarom graag een statement opstellen [REDACTED]

Wie kan dit oppakken met spoed? Heeft [REDACTED] de eerdere mailwisseling met jullie afgestemd?

[REDACTED] heb jij nog een toevoeging?

Ik blijf graag in cc betrokken.

Hartelijke groet, [REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

Bezoekadres [REDACTED] Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postadres Postbus 1738 / 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [REDACTED]
To: [REDACTED]
Subject: FW: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken
Date: vrijdag 23 juni 2023 10:07:09
Attachments: [image001.png](#)

Classification: Internal

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 11:28
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>
Subject: Re: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Nee is niet besproken, [REDACTED].

Hartelijke groet, [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Marketing & Communications

M [REDACTED]
W www.eur.nl

Bezoekadres [REDACTED] Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postadres Postbus 1738 / 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Van: [REDACTED]@eur.nl>
Verzonden: woensdag 12 april 2023 11:17
Aan: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>
Onderwerp: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Yes! Wil inderdaad graag weten wie [REDACTED] wanneer informeert en [REDACTED] is dat besproken, [REDACTED] Anders gaan we daar ook achteraan [REDACTED]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 11:16
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Ik bel wel. Ok?

Op deze pagina staat nu idd 'voorlopig programma' maar over 'voorlopig' lees je snel heen.

[redacted]
[redacted] Weten we al iets over wanneer [redacted]
geïnformeerd worden?

Gr [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 11:14
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

[redacted]
From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 11:12
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Eens, [redacted]
[redacted]

Wat denk jij, [redacted]

Groet [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 11:03
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: FW: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken
Importance: High

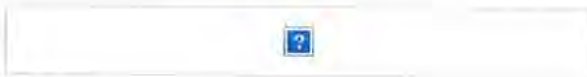
Dames, ook hier even de coördinatie oppakken inzake casus [redacted]
[redacted]

Hartelijke groet, [redacted]

[REDACTED]
[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]
W www.eur.nl

Bezoekadres [REDACTED] Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postadres Postbus 1738 / 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Van: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Verzonden: dinsdag 11 april 2023 14:20
Aan: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>
CC: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>
Onderwerp: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Hi [REDACTED]

Geen enkel probleem. Even ter informatie. Wij zullen de studiemiddag vandaag ook promoten op onze socials. Hierbij zullen we de studiemiddag als geheel promoten en geen specifieke sprekers uitlichten.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

E [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED] Rotterdam
Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>
Sent: dinsdag 11 april 2023 13:45
To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Cc: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>
Subject: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Heel veel dank voor je snelle handelen.

Met vriendelijke groet,

[Redacted]

[Redacted]
[Redacted]
[Redacted]

Bezoekadres (Woudestein):

Burg. Oudlaan 50, [Redacted]

3062 PA Rotterdam

Postadres:

Postbus 1738, [Redacted]

3000 DR Rotterdam

M: [Redacted]

T: [Redacted]

E: [Redacted]@eur.nl

From: [Redacted]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 11 april 2023 13:26

To: [Redacted]@eur.nl>

Cc: [Redacted]@eur.nl>

Subject: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Beste [Redacted]

Dank voor je bericht!

We hebben het meteen aangepast [Redacted]

Met vriendelijke groet,

[Redacted]
[Redacted]

[Redacted]@law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[Redacted] Rotterdam

Postal address P.O. Box 1738

3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [Redacted]@eur.nl>

Sent: dinsdag 11 april 2023 12:19

To: [Redacted]@law.eur.nl>

Cc: [Redacted]@eur.nl>

Subject: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Beste [REDACTED],

Vanuit [REDACTED] heb ik jouw mailadres gekregen, m.b.t. online communicatie over de studiemiddag Complot denken. Vanuit [REDACTED] zijn er aanvullende vragen over de aanwezigheid van [REDACTED] tijdens deze middag, daarover zal een spoed overleg worden ingeschoten voor morgen.

[REDACTED]

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Bezoekadres (Woudestein):

Burg. Oudlaan 50, [REDACTED]

3062 PA Rotterdam

Postadres:

Postbus 1738, [REDACTED]

3000 DR Rotterdam

M: [REDACTED]

T: [REDACTED]

E: [REDACTED]@eur.nl

From: [redacted]
To: [redacted]
Subject: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken
Date: woensdag 12 april 2023 11:28:00
Attachments: [image001.png](#)

Doe ik!
[redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 11:28
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: Re: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Nee is niet besproken, [redacted]

Hartelijke groet, [redacted]

[redacted]

[redacted]

Marketing & Communications

M [redacted]
W www.eur.nl

Bezoekadres [redacted] Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postadres Postbus 1738 / 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Van: [redacted]@eur.nl>
Verzonden: woensdag 12 april 2023 11:17
Aan: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Onderwerp: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Yes! Wil inderdaad graag weten wie [redacted] wanneer informeert en [redacted]. Is dat besproken, [redacted] Anders gaan we daar ook achteraan [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 11:16

To: [redacted]@eur.nl; [redacted]@eur.nl>

Subject: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Ik bel wel. Ok?

Op deze pagina staat nu idd 'voorlopig programma' maar over 'voorlopig' lees je snel heen.

[redacted]
[redacted] Weten we al iets over wanneer [redacted]
geïnformeerd worden?

Gr [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 11:14

To: [redacted]@eur.nl; [redacted]@eur.nl>

Subject: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

[redacted]
From: [redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 11:12

To: [redacted]@eur.nl; [redacted]@eur.nl>

Subject: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Eens, [redacted]
[redacted]

Wat denk jij, [redacted]

Groet [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 11:03

To: [redacted]@eur.nl; [redacted]@eur.nl>

Subject: FW: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Importance: High

Dames, ook hier even de coördinatie oppakken inzake casus [redacted]
[redacted]

Hartelijke groet, [redacted]

[redacted]

██████████
Marketing & Communications

M ██████████
W www.eur.nl

Bezoekadres ██████████ Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postadres Postbus 1738 / 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Van: ██████████@law.eur.nl>
Verzonden: dinsdag 11 april 2023 14:20
Aan: ██████████@eur.nl>
CC: ██████████@eur.nl>
Onderwerp: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Hi ██████████

Geen enkel probleem. Even ter informatie. Wij zullen de studiemiddag vandaag ook promoten op onze socials. Hierbij zullen we de studiemiddag als geheel promoten en geen specifieke sprekers uitlichten.

Met vriendelijke groet,

██████████
██████████
██████████

E ██████████@law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
██████████ Rotterdam
Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: ██████████@eur.nl>
Sent: dinsdag 11 april 2023 13:45
To: ██████████@law.eur.nl>
Cc: ██████████@eur.nl>
Subject: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Heel veel dank voor je snelle handelen.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Bezoekadres (Woudestein):

Burg. Oudlaan 50, [REDACTED]
3062 PA Rotterdam

Postadres:

Postbus 1738, [REDACTED]
3000 DR Rotterdam

M: [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 11 april 2023 13:26
To: [REDACTED]@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: RE: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Beste [REDACTED]

Dank voor je bericht!

We hebben het meteen aangepast [REDACTED]
[REDACTED]

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED] Rotterdam
Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: dinsdag 11 april 2023 12:19
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: Aanpassing tekst studiemiddag Complot denken

Beste [REDACTED],

Vanuit [REDACTED] heb ik jouw mailadres gekregen, m.b.t. online communicatie over de [studiemiddag Complot denken](#). Vanuit [REDACTED] zijn er aanvullende vragen over de aanwezigheid van [REDACTED] tijdens deze middag, daarover zal een spoed overleg worden ingeschoten voor morgen. Echter zouden wij jou willen vragen [REDACTED]

Kan jij dit aanpassen?

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Bezoekadres (Woudestein):

Burg. Oudlaan 50, [REDACTED]

3062 PA Rotterdam

Postadres:

Postbus 1738, [REDACTED]

3000 DR Rotterdam

M: [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED] [@eur.nl](#)

From: [redacted]
To: [redacted]
Cc: [redacted]
Subject: Contact [redacted]
Date: woensdag 12 april 2023 11:31:00
Attachments: [image001.jpg](#)
Importance: High

Beste [redacted]

Ik heb begrepen dat er contact opgenomen zal worden met [redacted] over het event 21 april a.s.

Zouden jullie ons graag zo snel mogelijk willen laten weten wie wanneer met [redacted] contact opneemt – en met [redacted] ?

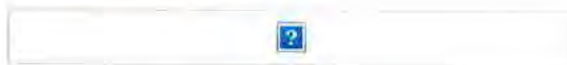
[redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Erasmus Universiteit Rotterdam

T [redacted]
W www.eur.nl/

From: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#)
To: [REDACTED]
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot
Date: woensdag 21 juni 2023 15:08:06
Attachments: [image005.jpg](#)
[image006.png](#)
[image007.png](#)
[image008.jpg](#)
[image009.png](#)

Classification: Internal

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 15:21
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; Event Security, EUR <event.security@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl
Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hi all,

[REDACTED] is op de hoogte voor zover ik begrijp. Goed om [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Met vriendelijke groet,

Erasmus Universiteit Rotterdam

T [REDACTED]
W www.eur.nl/

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 15:18

To: Event Security, EUR <event.security@eur.nl>; [redacted]@eur.nl; [redacted]@eur.nl

Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [redacted]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>; [redacted]@eur.nl

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hallo [redacted]

Wat is de reden daarvoor? Dan kan ik dat terugkoppelen [redacted] (ervan uitgaand dat zij dit nog niet weten).

Hartelijke groet / Kind regards,

[redacted]

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [redacted] /
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[redacted]

From: Event Security, EUR <event.security@eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 14:53

To: [redacted]@eur.nl; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [redacted]@eur.nl

Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [redacted]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>; Event Security, EUR <event.security@eur.nl>; [redacted]@eur.nl

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hallo [redacted]

Heb inmiddels begrepen dat [redacted]

Vr.Gr.

[redacted]

From: [redacted]@eur.nl

Sent: woensdag 5 april 2023 20:01

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>

Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>; Event Security, EUR <event.security@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hallo [REDACTED]

Wat mij betreft [REDACTED] ik heb vanmiddag terugkoppeling gehad en de info van [REDACTED] is voor mij [REDACTED].

Met betrekking tot de in te zetten beveiliging en de kosten zal ik eerst moeten weten van hoe lang het evenement duurt en hoeveel personen aanwezig zullen zijn.

Vr. Gr.

[REDACTED]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 16:00

To: [REDACTED]@eur.nl>

Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>; Event Security, EUR <event.security@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hartelijk dank voor je reactie, [REDACTED].

Ik hoor graag of er vanuit [REDACTED] en Press ook akkoord is. Dan kan ik dit doorgeven aan [REDACTED]

[REDACTED] kun je mij laten weten wat de kosten zullen zijn voor inhuur beveiliging, zodat ik dit ook door kan geven aan [REDACTED].

Ik vraag nog even na wat het exacte tijdstip is waarop deze bijeenkomst plaatsvindt.

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED] /

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[Redacted]

[Redacted]

From: [Redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 15:25
To: [Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dat klopt,

Ik heb inderdaad de politie gesproken en daar kreeg ik dit van mee:

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

- [Redacted]
- [Redacted]
- [Redacted]
- [Redacted]

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Algemene Bestuursdienst

T [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl

Bezoekadres (Woudestein): Erasmus Building / [REDACTED]
Burg. Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

From: Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 11:28
To: [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Ha [REDACTED]

Jij hebt de politie gesproken afgelopen maandag; wil jij hier ook een korte terugkoppeling over geven?

[REDACTED] we wachten nog op extern advies – krijgen we hopelijk vanmiddag te horen.

Groeten,
[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl
Sent: woensdag 5 april 2023 10:51
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

We zijn er nog mee bezig, we verwachten vandaag met een advies te kunnen komen.

Hartelijke groeten,
[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:26

To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]
[REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Integral Safety and
Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; [REDACTED]
[REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR
<integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam,
EUR <press@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [REDACTED]

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [REDACTED] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder [REDACTED]

Groeten,
[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...

Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10
To: [redacted]@law.eur.nl>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[redacted] willen jullie svp contact opnemen met [redacted] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]
Real Estate & Facilities

M [redacted]
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [redacted]@eur.nl).

Visiting address [redacted]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14
To: [redacted]@eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Graag informeer ik u op verzoek van [redacted] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [redacted] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er

wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted] en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd dat [redacted] [redacted] We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted] [redacted] [redacted] [redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted] @law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[redacted]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted] @law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [redacted] @law.eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [redacted] aan [redacted] te sturen en niet naar [redacted] persoonlijke mailadres.

█ heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee dat het van belang is █

Graag EUR Centraal via █ Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad een █ waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

█

█

█

Erasmus School of Law

T █

W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

█

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: █@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22

To: █@law.eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste █,

Van █ hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar █, en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook █ rechtszaak hebben bijgewoond, █, die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

█
█

Hartelijke groet,

█

From: █

Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03

To: [redacted]@law.eur.nl>

Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk [redacted]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [redacted] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [redacted]. Onze gedachte daarachter is [redacted]

[redacted] Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [redacted] plaatsvinden. Hoewel we denken [redacted], zijn wij ons ervan bewust dat [redacted]. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [redacted]

[redacted] Hoewel wij denken dat [redacted] net zomin als de mogelijkheid dat de [redacted] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat dit [redacted] ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [redacted], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[redacted]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted]
To: [redacted]
Subject: FW: mail [redacted]
Date: vrijdag 23 juni 2023 09:59:47
Attachments: [image001.png](#)
[image002.png](#)
[image003.png](#)

Classification: Internal

From: [redacted]
Sent: donderdag 13 april 2023 16:27
To: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>
Subject: RE: mail [redacted]

[redacted]
Groet! [redacted]

From: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>
Sent: donderdag 13 april 2023 14:01
To: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>
Subject: RE: mail [redacted]

Heb het gevraagd aan [redacted] laat je het je meteen weten!

From: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>
Sent: donderdag 13 april 2023 13:37
To: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>; [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>
Cc: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>; [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>; [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>
Subject: RE: mail [redacted]

De mail staat klaar voor verzending. Ik ontvang graag van [redacted] het mailadres van de [redacted].

Met vriendelijke groet.

[redacted]
[redacted]
Bezoekadres (Woudestein):
Burg. Oudlaan 50, [redacted]
3062 PA Rotterdam
Postadres
Postbus 1738, [redacted]
3000 DR Rotterdam

T: [redacted]
E: [redacted]@eur.nl

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 13:15
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>;
[redacted]@law.eur.nl>
Subject: Re: mail [redacted]

Navraag heeft opgeleverd dat er wel contact is geweest met [redacted], maar geen aankondiging over een voorzetting elders al of niet onder EUR vlag.

[redacted]

Groot! [redacted]

Kind regards,

[redacted]
[redacted]
[redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: Thursday, April 13, 2023 12:00:00 PM
To: [redacted]@eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]
[redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: mail [redacted]

Ik begrijp net dat er gisteravond [redacted] toch is gebeld met [redacted]
[redacted]
[redacted] Dit was voor mij nieuw. [redacted]
[redacted]. Hoor graag. Gr [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 11:07
To: [redacted]@eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]
[redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>

Subject: mail [REDACTED]

Ik zal [REDACTED] vragen de mail te versturen vanuit [REDACTED] mailbox. Akkoord? [REDACTED]
[REDACTED] Ik bel je even. Gr [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 10:39
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: Re: [REDACTED]

Beste allen,

Ik kan me goed in deze tekst vinden.

Groet! [REDACTED]

Kind regards,

[REDACTED]
[REDACTED]

Erasmus University Rotterdam

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: Thursday, April 13, 2023 9:28:30 AM

To: [redacted]@eur.nl; [redacted]
[redacted]@law.eur.nl
Cc: [redacted]@eur.nl; [redacted]@eur.nl
Subject: RE: [redacted]

Beste allemaal, dan wordt de tekst voor nu als volgt. [redacted] heb jij aanvullingen of opmerkingen? Gr. [redacted]

[redacted]

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

From: [redacted]@eur.nl
Sent: donderdag 13 april 2023 08:59
To: [redacted]@law.eur.nl
Cc: [redacted]@eur.nl; [redacted]@eur.nl; [redacted]
[redacted]@eur.nl
Subject: Re: [redacted]

Beste allen,

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

Hartelijke groet,

[redacted]

Verstuurd vanaf [redacted]

Op 13 apr. 2023 om 08:55 heeft [redacted]@law.eur.nl het volgende geschreven:

Goedemorgen,

Dat is [redacted]
[redacted]

Verder: ik begrijp [redacted]
[redacted] volgens mij [redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

Hartelijke groeten, [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 07:21
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]
[redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>
Subject: Fwd: [redacted]

Goedemorgen allen,

Zie hier de concept-tekst die vanuit [redacted] mailbox verstuurd kan worden om de uitnodiging van [redacted] in te trekken. Graag jullie akkoord.

Hartelijke groet, [redacted]

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [redacted]@eur.nl>
Datum: 12 april 2023 om 18:51:21 CEST
Aan: [redacted]@eur.nl>
Onderwerp: [redacted]

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

[redacted]
[redacted]
[redacted]

[REDACTED]

...

Classification: Internal

Classification: Internal

Classification: Internal

Classification: Internal

From: [redacted]
To: [redacted]
Subject: Re: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]
Date: maandag 17 april 2023 19:08:31

C20

Mijn advies is [redacted]

Verzonden vanuit [redacted]

Van: [redacted]@eur.nl>
Verzonden: Monday, April 17, 2023 7:00:53 PM
Aan: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Onderwerp: Fwd: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

En nog meer

Hartelijke groet, [redacted]

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [redacted]@law.eur.nl>
Datum: 17 april 2023 om 18:30:51 CEST
Aan: [redacted]@eur.nl>, [redacted]@eur.nl>, [redacted]@eur.nl>, [redacted]@eur.nl>
Kopie: [redacted]@law.eur.nl>
Onderwerp: RE: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Dag allemaal,

Zeker eens, [redacted] die ik een half uurtje geleden doorgestuurd kreeg [redacted]. Ik heb direct contact gezocht met [redacted]. Van hen kreeg ik te horen dat [redacted] inmiddels contact schijnt te hebben opgenomen met [redacted]. Dat [redacted] naar de pers zou stappen [redacted]

[redacted] Een paar punten:

- [redacted]
- [redacted]

• [redacted]
[redacted]

Graag tot nader overleg bereid. [redacted]

Hartelijke groeten, [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: maandag 17 april 2023 18:04

To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]
[redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]
[redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>

Subject: Fwd: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Zie onder. Het lijkt me [redacted]
[redacted]
[redacted]

Hartelijke groet,
[redacted]

Verstuurd vanaf [redacted]

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [redacted]@law.eur.nl>

Datum: 17 april 2023 om 16:43:24 CEST

Onderwerp: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging
[redacted]

Geacht [redacted],

Vorige week heeft u de uitnodiging aan [redacted]
ingetrokken om op vrijdag 21 april 2023 aan te schuiven bij een
studiemiddag over complotdenken in het kader van een
themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit.
Omdat de gebeurtenissen van afgelopen week volgens mij [redacted]
[redacted]
[redacted], wil ik toch graag mijn overwegingen met u
delen. Dit lijkt me [redacted]
[redacted].

Allereerst wil ik benadrukken dat ik zie dat universiteiten
onder druk staan door actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De

afgelopen decennia is een toenemend wantrouwen waarneembaar tegen traditionele instituties en het is daarbij een relatief recent fenomeen dat dit wantrouwen zich ook tegen universiteiten keert en medewerkers zelfs worden bedreigd, zoals onze collega's bij het Erasmus MC. Dat zijn ernstige ontwikkelingen. Waar universiteiten zich van oudsher als vanzelfsprekend als bruggenbouwer konden positioneren, zijn zij nu ongewenst partij geworden in maatschappelijke processen van polarisatie. Dit impliceert [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED] Daarom respecteer ik uw besluit en laten wij de studiemiddag zonder [REDACTED] doorgaan.

[REDACTED]

[REDACTED]

Hoogachtend,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M + [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
Subject: FW: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]
Date: vrijdag 23 juni 2023 10:03:08

Classification: Internal

From: [REDACTED]
Sent: dinsdag 18 april 2023 09:48
To: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: FW: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Van: [REDACTED]@law.eur.nl>
Datum: 17 april 2023 om 18:30:51 CEST
Aan: [REDACTED]@eur.nl>, [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl>, [REDACTED]eur.nl>, [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl>, [REDACTED]@eur.nl>
Kopie: [REDACTED]@law.eur.nl>
Onderwerp: RE: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]
[REDACTED]

Dag allemaal,

Zeker eens, [REDACTED], die ik een half uurtje geleden doorgestuurd kreeg door de betrokken medewerker. Ik heb direct contact gezocht met [REDACTED]. Van hen kreeg ik te horen dat [REDACTED] inmiddels contact schijnt te hebben opgenomen met de [REDACTED]. Dat [REDACTED] naar de pers zou stappen [REDACTED].

[REDACTED] Een paar punten:

- [REDACTED]
- [REDACTED]
- [REDACTED]

Graag tot nader overleg bereid. [REDACTED]!

Hartelijke groeten, [REDACTED]

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: maandag 17 april 2023 18:04

To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]
[redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]
<[redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>

Subject: Fwd: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Zie onder. Het lijkt me [redacted]
[redacted]
[redacted]

Hartelijke groet,

[redacted]

Verstuurd vanaf [redacted]

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [redacted]@law.eur.nl>

Datum: 17 april 2023 om 16:43:24 CEST

Onderwerp: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging
[redacted]

Geacht [redacted],

Vorige week heeft u de uitnodiging aan [redacted]
ingetrokken om op vrijdag 21 april 2023 aan te schuiven bij een
studiemiddag over complotdenken in het kader van een
themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit.

Omdat de gebeurtenissen van afgelopen week volgens mij [redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted], wil ik toch graag mijn overwegingen met u
delen. Dit lijkt me [redacted]
[redacted]
[redacted].

Allereerst wil ik benadrukken dat ik zie dat universiteiten
onder druk staan door actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De
afgelopen decennia is een toenemend wantrouwen waarneembaar
tegen traditionele instituties en het is daarbij een relatief recent
fenomeen dat dit wantrouwen zich ook tegen universiteiten keert en
medewerkers zelfs worden bedreigd, zoals onze collega's bij het
Erasmus MC. Dat zijn ernstige ontwikkelingen. Waar universiteiten
zich van oudsher als vanzelfsprekend als bruggenbouwer konden
positioneren, zijn zij nu ongewenst partij geworden in
maatschappelijke processen van polarisatie. Dit impliceert dat
[redacted]

[REDACTED]

[REDACTED]. Daarom respecteer ik uw besluit en laten wij de studiemiddag zonder [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Hoogachtend,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED] [@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED]
Subject: aangepaste praatplaat
Date: dinsdag 18 april 2023 09:54:00
Attachments: [praatplaat WE versie 1.0.docx](#)
[image001.jpg](#)

Beste [REDACTED],

Hierbij de aangepaste praatplaat, met wijzigingen in geel gemarkeerd.

Met vriendelijke groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]

Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

From: [redacted]
To: [redacted]; [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#)
Subject: scenario's
Date: dinsdag 18 april 2023 15:27:00
Attachments: [redacted]
[image001.jpg](#)

Beste allemaal,

Hierbij een aangepaste versie. Mochten er nog scenario's ontbreken, laat het gerust weten.

Met vriendelijke groeten,

[redacted]
Marketing & Communications

M [redacted]

W www.eur.nl

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

From: [REDACTED]
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED]
Subject: RE: [REDACTED]
Date: woensdag 19 april 2023 15:38:00

Ohhh slip of the pen.. [REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 15:10
To: [REDACTED]@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: FW: [REDACTED]
Importance: High

Hoi [REDACTED]

Zie bijgaand in geel. [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Dan wordt het allemaal wat natuurlijker.

Groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 15:05
To: [REDACTED]@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: FW: [REDACTED]
Importance: High

Dames, zie hierbij [REDACTED]. Ik heb met [REDACTED] afgesproken om [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Graag stem ik [REDACTED] dan ook met jullie af, zie mijn suggestie in rood.

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

[REDACTED]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

Hartelijke groet, [Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

Marketing & Communications

M [Redacted]

W www.eur.nl

Bezoekadres [Redacted] Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postadres Postbus 1738 / 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Van: [Redacted] <[\[Redacted\]@law.eur.nl](mailto:[Redacted]@law.eur.nl)>

Verzonden: woensdag 19 april 2023 14:46

Aan: [Redacted] <[\[Redacted\]@eur.nl](mailto:[Redacted]@eur.nl)>

Onderwerp: [Redacted]

Beste [REDACTED],

[REDACTED] ter voorbereiding op evt. mediacontact en het symposium aanstaande vrijdag. Als besproken graag jullie (verdere) hulp en input.

Alvast dank,

Hartelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

From: ██████████
To: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#); ██████████
Subject: FW: vragen afzegging ██████████
Date: donderdag 20 april 2023 11:12:00
Attachments: [image001.png](#)
[image003.png](#)
[image004.png](#)

Beste allen,

Zie bijgaande vragen van Erasmus magazine, dit naar aanleiding van een interview dat ██████████ eerder al heeft gegeven aan ██████████ over de complotmiddag...

Groet,

██████████

From: ██████████@em.eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 11:03
To: ██████████@eur.nl>
Subject: vragen afzegging ██████████

Hoi ██████████,

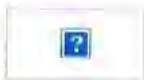
Hierbij:

1. Wat is de reden van de afzegging van ██████████?
2. Kun je iets zeggen over de aard van de bedreigingen en intimidatie waarover in de mail van ██████████ gerept wordt?
3. Na eerder overleg was ██████████ nog wel welkom, wat is er in de tussentijd veranderd?

Alvast bedankt!

Met vriendelijke groet,

██████████
██████████

T ██████████
W [erasmusmagazine.nl](#) / [@erasmusmag](#)

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
Erasmus Magazine
██████████ Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Dank je [REDACTED]

[REDACTED]

Van: [REDACTED]
Verzonden: vrijdag 21 april 2023 18:41
Aan: [REDACTED]
Onderwerp: reactie [REDACTED]

Hallo [REDACTED]

Hierbij onze reactie.

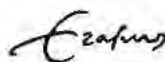
Erasmus Universiteit Rotterdam is per definitie een plek waar ruimte is voor het open academische debat, en waar iedereen zijn of haar gezichtspunt vrijelijk kan delen, ook daar waar het soms schuurt. Dit past in de traditie van onze Erasmiaanse waarden en gastvrijheid die ver teruggaat. Echter in een recent verleden hebben medewerkers van onze universiteit zich geïntimideerd of onveilig gevoeld door [REDACTED]. Dat is waar de ruimte voor het vrije academische debat wat ons betreft stopt. [REDACTED], hebben wij daarom besloten de uitnodiging aan [REDACTED] om op vrijdag 21 april deel te nemen aan het Round Table van de studiemiddag bij Erasmus School of Law, in te trekken.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]
W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted]
To: [redacted]
Subject: reactie
Date: vrijdag 21 april 2023 18:41:00
Attachments: [image001.jpg](#)

Hallo [redacted]

Hierbij onze reactie.

Erasmus Universiteit Rotterdam is per definitie een plek waar ruimte is voor het open academische debat, en waar iedereen zijn of haar gezichtspunt vrijelijk kan delen, ook daar waar het soms schuurt. Dit past in de traditie van onze Erasmiaanse waarden en gastvrijheid die ver teruggaat. Echter in een recent verleden hebben medewerkers van onze universiteit zich geïntimideerd of onveilig gevoeld door [redacted]. Dat is waar de ruimte voor het vrije academische debat wat ons betreft stopt. [redacted], hebben wij daarom besloten de uitnodiging aan [redacted] om op vrijdag 21 april deel te nemen aan het Round Table van de studiemiddag bij Erasmus School of Law, in te trekken.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Marketing & Communications
M [redacted]
W www.eur.nl

Woo-verzoek: ESL studiemiddag complodidenken
 JZ Woo dossier: 2023.10

nr	Document	datum	omschrijving	openbaarmaking		al openbaar	weigeringsgronden**													
				ja	nee		a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k			
D1	ESL	4-4-2023	E-mail	x															x	
D2		5-4-2023	E-mail	x															x	
D2.1			Bijlage - pdf			x														
D2.2			Bijlage - pdf			x														
D3		5-4-2023	E-mail	x																
D4		5-4-2023	E-mail	x																
D5		7-4-2023	E-mail	x																
D6		7-4-2023	E-mail	x																
D7		7-4-2023	E-mail	x																
D8		11-4-2023	E-mail	x																
D9		12-4-2023	E-mail	x																
D10		12-4-2023	E-mail	x																
D11		12-4-2023	E-mail	x																
D12		12-4-2023	E-mail	x																
D13		13-4-2023	E-mail	x																
D13.1		12-4-2023	Bijlage - pdf	x																
D14		12-4-2023	E-mail	x																
D15		13-4-2023	E-mail	x																
D16		13-4-2023	E-mail	x																
D17		13-4-2023	E-mail	x																
D18		13-4-2023	E-mail	x																
D19		13-4-2023	E-mail	x																
D20		13-4-2023	E-mail	x																
D21		13-4-2023	E-mail	x																
D22		19-4-2023	E-mail	x																
D23		14-4-2023	E-mail	x																
D24		14-4-2023	E-mail	x																
D25		14-4-2023	E-mail	x																
D26		15-4-2023	E-mail	x																
D27		13-4-2023	E-mail	x																
D28		17-4-2023	E-mail	x																
D29		17-4-2023	E-mail	x																
D30		17-4-2023	E-mail	x																
D30.1			Bijlage - pdf	x																
D31		17-4-2023	E-mail	x																
D32		17-4-2023	E-mail	x																
D33		17-4-2023	E-mail	x																

nr	Document	datum	omschrijving	openbaarmaking		al openbaar					weigeringsgronden**								
				ja	nee	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k			
D	ESL																		
D34		17-4-2023	E-mail	x									x						
D35		17-4-2023	E-mail	x									x						
D36		18-4-2023	E-mail	x									x						
D37		18-4-2023	E-mail	x									x						
D38		18-4-2023	E-mail	x						x			x						
D39		18-4-2023	E-mail	x									x						
D40		19-4-2023	E-mail	x									x						
D41		19-4-2023	E-mail	x									x						
D42		19-4-2023	E-mail	x									x						
D43		19-4-2023	E-mail	x									x						
D44		19-4-2023	E-mail	x									x						
D45		19-4-2023	E-mail	x									x						
D46		19-4-2023	E-mail	x									x						
D47		19-4-2023	E-mail	x									x						
D48		19-4-2023	E-mail	x									x						
D49		20-4-2023	E-mail	x									x						
D50		20-4-2023	E-mail	x									x						
D50.1			Bijlage - pdf																
D51		20-4-2023	E-mail	x					x				x						
D52		20-4-2023	E-mail	x									x						
D53		20-4-2023	E-mail	x									x						
D54		20-4-2023	E-mail	x									x						
D55		20-4-2023	E-mail	x									x						
D56		20-4-2023	E-mail	x									x						
D57		20-4-2023	E-mail	x									x						
D58		20-4-2023	E-mail	x									x						

Weigeringsgronden**	
a art. 4.1 lid 4 Woo	buiten scope aanvraag
b art. 5.1 lid 1 sub c Woo	vertrouwelijk aan EUR medegeleend bedrijfs- en fabricagegegevens
c art. 5.1 lid 1 sub d Woo	bijzondere persoonsgegevens
d art. 5.1 lid 2 sub b Woo	economische- of financiële belangen
e art. 5.1 lid 2 sub e Woo	eerbiediging persoonlijke levenssfeer
f art. 5.1 lid 2 sub f Woo	concurrantiegevoelige bedrijfs- en fabricagegegevens anders dan art. 5.1 lid 1 sub c Woo
g art. 5.1 lid 5 Woo	onevenredige bevoordeling/benadeling
h art. 5.2. Woo	intern beraad, persoonlijke beleidsopvattingen
i artikel 2.57 Aanbestedingswet 2012	vertrouwelijk verstrekt i.k.v. aanbesteding
j art. 28 Rechtsvordering	bijzondere regeling
k art. 7:4 Awb	verzoek/aanvraag ikv artikel 7.4, vierde lid, Awb

From: [REDACTED]
Sent: dinsdag 4 april 2023 12:32
To: [REDACTED]
Subject: RE: Gesprek

Gelukkig!

From: [REDACTED]
Sent: maandag 3 april 2023 16:38
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Gesprek

Geen probleem. Ik doe graag mee. Ik had inderdaad begrepen dat ik een presentatie zou kunnen doen. Ik had al wat voorbereid. Zal het zo doorsturen.

Geen probleem hoor.

Groet

Op ma 3 apr. 2023 16:22 schreef [REDACTED]@law.eur.nl>:

Hi [REDACTED],

Tijdens ons gesprek aan de telefoon had ik gezegd dat het om de roundtable ging. Daar zitten meerdere sprekers bij elkaar die met elkaar in gesprek gaan. Ik had ook gezegd dat dit onder leiding van o.a. [REDACTED] zou zijn. De middag is in het kader van het themanummer en de enige presentaties zijn dan ook over stukken die daarin stonden. Het enige wat is veranderd, is de duur van de hele bijeenkomst. Aanvankelijk dachten we aan een langere bijeenkomst, maar dat was niet haalbaar. Ik vind [REDACTED]. Wil je daar nog even over bellen?

[REDACTED].

From: [REDACTED]
Sent: 03 April 2023 14:42
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Gesprek

Ik zie geen tijdslot voor mijn praatje. Is dat niet de bedoeling?

Groet

Op ma 3 apr. 2023 14:05 schreef [REDACTED]@law.eur.nl>:

Hi [REDACTED]

Bijgevoegd het definitieve programma. Ik zal het ook naar [REDACTED] doorsturen. Ik kijk er naar uit!

Groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: maandag 23 mei 2022 14:28
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Gesprek

gattaca

On Mon, May 23, 2022 at 2:19 PM [REDACTED] > wrote:

zeker

On Mon, May 23, 2022 at 2:18 PM [REDACTED]@law.eur.nl> wrote:

Beste [REDACTED]

Kan ik je misschien even bellen? Ik stuit op een probleempje.

Groet,

[REDACTED]

[REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Gesprek

ja zelfde adres. Ik zal denken over [REDACTED]

complot denker komt bijde CIA vandaan bv. 1967

The dispatch states:

2. *This trend of opinion is a matter of concern to the U.S. government, including our organization.*

*The aim of this dispatch is to provide material **countering and discrediting the claims of the conspiracy theorists**, so as to inhibit the circulation of such claims in other countries. Background information is supplied in a classified section and in a number of unclassified attachments.*

3. *Action. We do not recommend that discussion of the [conspiracy] question be initiated where it is not already taking place. Where discussion is active addresses are requested:*

a. To discuss the publicity problem with and friendly elite contacts (especially politicians and editors) , pointing out that the [official investigation of the relevant event] made as thorough an investigation as humanly possible, that the charges of the critics are without serious foundation, and that further speculative discussion only plays into the hands of the opposition. Point out also that parts of the conspiracy talk appear to be deliberately generated by ... propagandists. Urge them to use their influence to discourage unfounded and irresponsible speculation.

*b. To **employ propaganda assets to and refute the attacks of the critics. Book reviews and feature articles are particularly appropriate for this purpose.** The unclassified attachments to this guidance should provide useful background material for passing to assets. Our ploy should point out, as applicable, that the critics are (I) **wedded to theories adopted before the evidence was in**, (II) **politically interested**, (III) **financially interested**, (IV) **hasty and inaccurate in their research**, or (V) **infatuated with their own theories**.*

4. *In private to media discussions not directed at any particular writer, or in attacking publications which may be yet forthcoming, the following arguments should be useful:*

*a. **No significant new evidence has emerged** which the Commission did not consider.*

b. Critics usually overvalue particular items and ignore others. They **tend to place more emphasis on the recollections of individual witnesses** (which are less reliable and more divergent—and hence offer more hand-holds for criticism) ...

c. **Conspiracy on the large scale often suggested would be impossible to conceal in the United States, esp. since informants could expect to receive large royalties, etc.**

d. Critics have often been enticed by a form of intellectual pride: **they light on some theory and fall in love with it**; they also scoff at the Commission because it did not always answer every question with a flat decision one way or the other.

f. As to charges that the Commission's report was a rush job, it emerged three months after the deadline originally set. But to the degree that the Commission tried to speed up its reporting, this was largely due to the pressure of **irresponsible speculation** already appearing, in some cases coming from the same critics who, refusing to admit their errors, are now putting out new criticisms.

g. **Such vague accusations as that "more than ten people have died mysteriously" can always be explained in some natural way**

5. Where possible, counter speculation by encouraging reference to the Commission's Report itself. Open-minded foreign readers should still be impressed by the care, thoroughness, objectivity and speed with which the Commission worked. **Reviewers of other books might be encouraged to add to their account the idea that, checking back with the report itself, they found it far superior to the work of its critics.**

On Mon, May 23, 2022 at 11:58 AM [REDACTED]@law.eur.nl> wrote:

Hi [REDACTED]

Dat is snel, leuk! Dan kan ik. Waar komt dat jou uit? Hetzelfde adres?

[REDACTED]

From: [redacted] >
Sent: maandag 23 mei 2022 11:54
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: Re: Gesprek

hi [redacted]

je bent welkom, morgen 14:00 zou kunnen

groet

[redacted]

On Mon, May 23, 2022 at 11:05 AM [redacted]@law.eur.nl> wrote:

Beste [redacted]

[redacted]

Zoals ik had gezegd, zou ik graag verder met je praten over je ervaringen van de afgelopen jaren. Ik heb op dit moment een [redacted] ([redacted]) en ik zou dus bijna elke dag kunnen. Heb jij een voorstel voor wanneer het jou schikt?

Ik kan me niet herinneren of ik dit al duidelijk genoeg had gezegd, maar in [redacted] wil ik [redacted]

[redacted]

Hoe dan ook, ik ben erg benieuwd naar jouw verhaal en zie een datumvoorstel dus graag tegemoet!

Hartelijke groet,

[Redacted]

--

mobile number [Redacted]

Address: [Redacted]

[Redacted]

--

mobile number [Redacted]

Address: [Redacted]

[Redacted]

--

mobile number [Redacted]

Address: [REDACTED]

[REDACTED]

--

mobile number [REDACTED]

Address: [REDACTED]

[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: woensdag 5 april 2023 16:03
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED]
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Importance: High

Beste [REDACTED],

Dank voor deze toelichting.

Dit is wat ik [REDACTED] ga doorgeven:

We zien [REDACTED]

Wel adviseren wij [REDACTED].

Ik doe jouw toelichting erbij.

Veel dank voor je snelle actie en succes met de bijeenkomst.

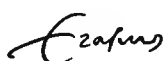
Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]
W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 14:58
To: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Zojuist spraken we elkaar telefonisch over de studiemiddag die we bij ESL organiseren over 'Complotdenken' op vrijdag 21 april aanstaande. Het programma en het themanummer dat de directe aanleiding voor de studiemiddag vormt, heb ik beide aan dit bericht gehecht.

Van u begrijp ik dat er zorgen zijn omtrent de aanwezigheid van [REDACTED]. Als organisatoren zijn wij ons uiteraard bewust van het feit dat [REDACTED] participatie complicaties met zich kan meebrengen. Dat is juist de reden dat we ESL en daarna u hebben geïnformeerd. U vroeg echter om nog enige context en toelichting te geven op de reden van [REDACTED] aanwezigheid, de rol/expertise die we [REDACTED] al dan niet toebedelen, de plaats van [REDACTED] sprekers/sprekers [REDACTED] in ons curriculum en de toegevoegde waarde van deze spreker(s) voor de studenten.

Daarop antwoordde ik u telefonisch het volgende: Als redactielid van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit hebben we een themanummer over 'Complotdenken' uitgebracht. Dit tijdschrift past in een traditie van culturele en kritische criminologie, die onder meer aandacht heeft voor processen van criminalisering, de culturele inbedding en betekenisgeving van deviant gedrag voor betrokkenen zelf. Middels dit themanummer en de studiemiddag willen we professionals in de praktijk en studenten inzicht bieden in deze kwesties op het vlak van 'Complotdenken', een thema dat momenteel sterk de gemoederen in de samenleving beweegt.

Een van de kerngedachten achter zowel het themanummer als deze studiemiddag is dat om problemen in de samenleving aan te pakken, we die problemen moeten begrijpen. Dat kan niet enkel door er op een afstand naar te kijken en op beeldvorming over te varen, maar door in contact te komen met degenen die het betreft. In dit geval hebben we [REDACTED] uitgenodigd voor de studiemiddag. Zoals u in het programma kunt lezen, zijn de presentaties enkel bestemd voor bijdragen aan het themanummer. [REDACTED] hebben we uitgenodigd als deelnemer aan de roundtable als representant van de groep waar het debat om gaat. Die roundtable discussie wordt geleid door [REDACTED] aan de hand van een aantal stellingen. Daarbij zullen zij de sprekers een aantal stellingen voorleggen waarop de deelnemers kunnen reageren en waarover zij met elkaar in gesprek kunnen. De regie ligt daarbij dus in handen van de discussieleiders.

Wat de kwestie van het uitnodigen van [REDACTED] personen in het kader van onderwijs, luidt het antwoord dat dit binnen de afdeling criminologie vaker voorkomt. Dit is inherent aan het vakgebied van criminologie. Criminologen komen in hun werk in diverse contexten in contact met personen die zich strafbaar gedragen of tegen strafbaar gedrag aanschurken. Daar ligt ook het antwoord op de vraag naar de toegevoegde waarde van de aanwezigheid van [REDACTED] voor de studenten in besloten. [REDACTED] maakt onderdeel uit van het type groepen waar zij later in hun functies mee te maken krijgen, of dit nu is als beleidsadviseur bij een gemeente, of bij reclassering, binnen DJI of als analist bij de politie. Wij zien het als onze taak om onze studenten daarop voor te bereiden en zo in staat te stellen zich tot [REDACTED] groepen te verhouden en mede daardoor constructieve oplossingen voor maatschappelijke problemen te zoeken.

Mocht u naar aanleiding van deze toelichting nog vragen hebben, dan hoor ik dat graag.

Met vriendelijke groet,

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 13:37
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Ja hoor, bel je mij aub? [REDACTED] [REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 13:34
To: [REDACTED]@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Daar was ik niet van op de hoogte. Het lijkt me [redacted] Kan dat nu?

[redacted]
From: [redacted] <[redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 13:17

To: [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted] <[redacted]@eur.nl>

Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Importance: High

Beste [redacted]

Hopelijk ben je ervan op de hoogte dat M&C is gevraagd om vanuit [redacted] te adviseren over een bezoek van [redacted] aan jullie studiemiddag. Zie ook bijgaande mailwisseling.

Zou je ons aub kunnen helpen met de onderstaande vragen? Dan kunnen we een goede afweging maken.

Daarbij is het ook van belang [redacted]

[redacted] Zou je ons dit kunnen laten weten?

We kunnen ook nog even via MS teams overleggen.

Alvast hartelijk dank voor je spoedige reactie.

Met vriendelijke groeten,

[redacted]
Marketing & Communications

M [redacted]
W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted] <[redacted]@ese.eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 12:41

To: [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

Ik stel voor dat je deze vragen voorlegt aan [redacted] [redacted]. Ik ben niet betrokken bij deze studiemiddag.

Vriendelijke groet,

M [redacted]
E [redacted]@ese.eur.nl

[redacted]

[redacted]

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address
P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 12:22
To: [redacted]@ese.eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Importance: High

Ho [redacted]

Dank voor je reactie! Het inhoudelijke deel en vrije woord snap ik op zich, [redacted].
Daarom nog een paar vragen: Weet je om hoeveel studenten het gaat die met [redacted] in gesprek gaan?
[redacted]. Zou je
hierbij kunnen helpen [redacted]?

- Waarom heeft de EUR/Criminologie [redacted] uitgenodigd?
- Kent de EUR/Criminologie [redacted] een bepaalde expertise toe aangezien [redacted] in gesprek gaat met wetenschappers en studenten, zo ja, welke expertise is dat?
- Nodigt de EUR/Criminologie vaker sprekers uit [redacted]?
- Wat is de toegevoegde waarde van deze sprekers voor de studenten?

Verder zou mijn advies zijn [redacted]

[redacted], zou je ons aub willen laten weten hoe jij hier tegen aan kijkt?

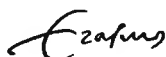
Hartelijke groet,

[redacted]

[redacted]
Marketing & Communications

M [redacted]
W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted]@ese.eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 11:42
To: [redacted]@eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

In antwoord op jouw vraag, het betreft hier een op inhoud gedreven studiemiddag over complotdenken. Ik zie [redacted]
[redacted] naar mijn mening [redacted]

Hartelijke groet,

[redacted]

M [redacted]
E [redacted]@ese.eur.nl

[redacted]

[redacted]

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address
P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 10:48
To: [redacted]@ese.eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot
Importance: High

Hoi [redacted],

Zie bijgaande vraag, ben jij hier nog verder mee gekomen? We horen graag hoe jij hierin staat. We moeten vanuit M&C namelijk op korte termijn reageren.

Dank alvast voor je (spoedige) reactie!

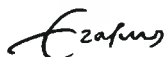
Hartelijke groeten,

[Redacted]

[Redacted]
Marketing & Communications

M [Redacted]
W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:26

To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [Redacted] <[\[Redacted\]@eur.nl](mailto:[Redacted]@eur.nl)>; [Redacted] <[\[Redacted\]@eur.nl](mailto:[Redacted]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [Redacted] <[\[Redacted\]@eur.nl](mailto:[Redacted]@eur.nl)>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

[Redacted]

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [Redacted]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[Redacted]

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [Redacted] <[\[Redacted\]@eur.nl](mailto:[Redacted]@eur.nl)>; [Redacted] <[\[Redacted\]@eur.nl](mailto:[Redacted]@eur.nl)>; [Redacted] <[\[Redacted\]@eur.nl](mailto:[Redacted]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [Redacted] <[\[Redacted\]@eur.nl](mailto:[Redacted]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [Redacted],

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [redacted] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder [@Integral Safety and Security Management, EUR](#).

Groeten,

[redacted]

[redacted]

Marketing & Communications

M [redacted]

W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02

To: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [redacted]

[redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...

Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

[redacted]

Room & Facilities Bookings

Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [redacted]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[redacted]

From: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>

Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10

To: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted]

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

@Room and Facilities Bookings, EUR willen jullie svp contact opnemen met [redacted] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Real Estate & Facilities

M [redacted]
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [redacted] [@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl).

Visiting address [redacted] /
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted] [@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>
Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14
To: [redacted] [@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Graag informeer ik u op verzoek van [redacted] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [redacted] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted] en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd [redacted] We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted]

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [REDACTED] aan [REDACTED]@law.eur.nl te sturen en niet naar [REDACTED] persoonlijke mailadres.

[REDACTED] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee [REDACTED]

[REDACTED] Graag EUR Centraal via [REDACTED] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad een [REDACTED] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]
Erasmus School of Law

T [REDACTED]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

Van [redacted] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [redacted], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [redacted] rechtszaak hebben bijgewoond, [redacted], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven. [redacted]

Hartelijke groet,
[redacted]

From: [redacted]
Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk binnen [redacted]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [redacted] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, [redacted]. Onze gedachte daarachter is dat [redacted]. Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [redacted] plaatsvinden. Hoewel we denken [redacted] zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [redacted] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [redacted]. Hoewel wij denken [redacted], net zomin als de mogelijkheid dat [redacted] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en [redacted]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [redacted], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted]
[redacted]
[redacted]
E [redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

Stuudiemiddag Complotdenken

Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit

Datum: Vrijdag 21 april 2023

Plaats: Erasmus Universiteit Rotterdam, Burgemeester Oudlaan 50 (Theil C2- 5)

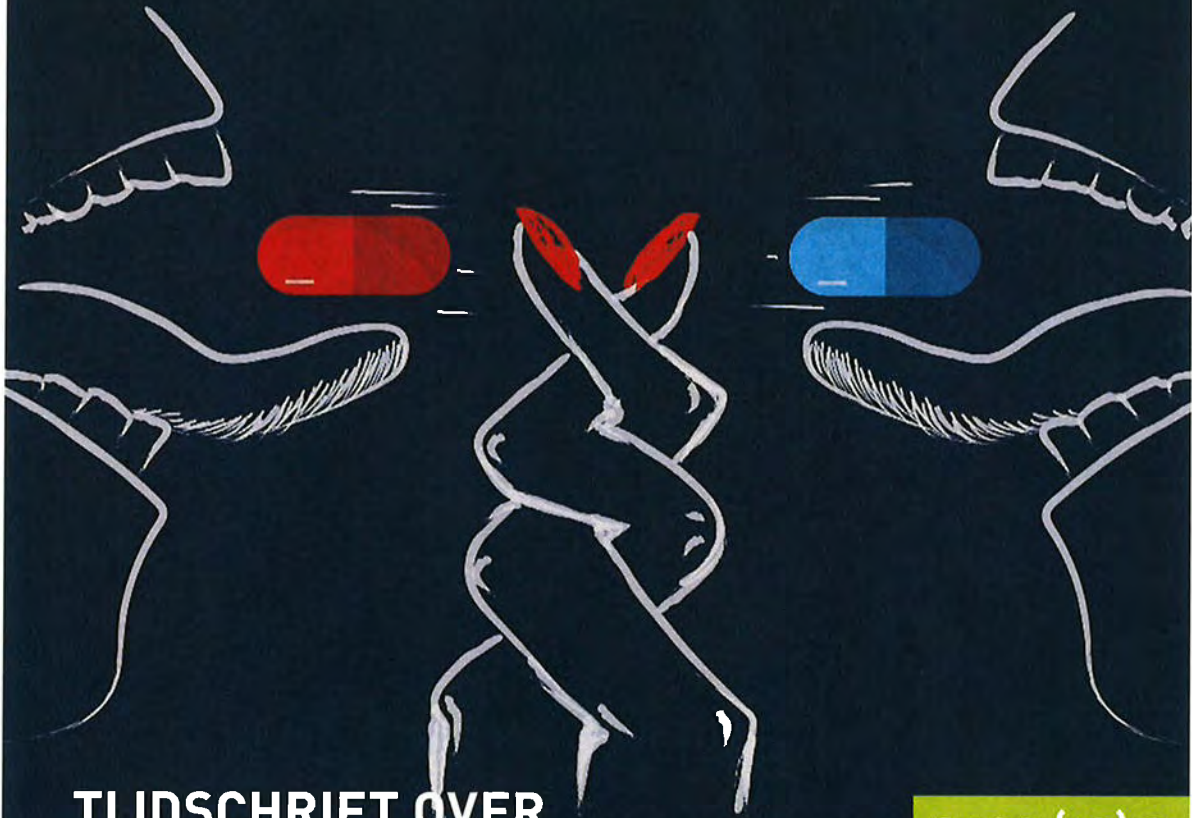
Het geloof in complotten staat sinds de coronapandemie vol in de aandacht en lijkt met de oorlog in de Oekraïne, de energiecrisis en inflatie allesbehalve aan kracht in te boeten. Wat houdt 'complotdenken' in? Welke historische ontwikkelingen zijn er omtrent complotdenken waar te nemen? Wat beweegt degenen die het label 'complotdenker' krijgen? Vormt complotdenken een probleem? En hoe zouden we met complotdenken om moeten gaan? Deze en andere vragen komen ter sprake tijdens de studiedag 'Complot' die wordt georganiseerd naar aanleiding van het gelijknamige themanummer van het *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit* (2022-2).

Programma:

13.00	Inloop met koffie
13.30	Welkom door de redactie van het themanummer
13.45	Introductie: Fiore Geelhoed (EUR)
14.15	De Protocollen van de Wijzen van Zion. Het judeo-maconniek complot als een eeuwige samenzwering: Marc Cools (UG) en Dina Siegel (UU).
14.45	Een (on)gelukkig huwelijk? Over de verrassende versmelting van spiritualiteit en complottheorieën: Jaron Harambam (VU)
15.15	Koffiepauze
15.30	Roundtable/debat o.l.v. Dina Siegel en Marc Cools (participanten: Kristof Verfaille (Vrije Universiteit Brussel), Liesbeth van der Heide (Universiteit Leiden), Willem Engel (Voorwaarheid), Nawin Ramcharan (Erasmus Universiteit Rotterdam), Cees Zweistra (Erasmus Universiteit Rotterdam), Hans Moors (EMMA) en Joost Valk (oud-agent, beleidsadviseur gemeente Urk))
16.30	Vragen uit het publiek
17.00	Afsluiting en borrel

Aanmelding: uiterlijk 15 april 2023 via **Fiore Geelhoed**, geelhoed@law.eur.nl

D2.2

TIJDSCHRIFT OVER

2022 (12) 2

Cultuur & Criminaliteit

Thema: Complot

Editors: Fiore Geelhoed, Margo De Koster & Marc Cools

Boomcriminologie | Ook digitaal via tijdschriften.boomcriminologie.nl

Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit

Formule

Het *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit* is een onafhankelijk *peer reviewed* tijdschrift dat voor het Nederlandse taalgebied op een intellectueel scherpe, eigenzinnige en avontuurlijke wijze een hoogstaande bijdrage wil leveren aan het wetenschappelijk debat op het terrein van criminaliteit, cultuur en media. Het tijdschrift positioneert zich op het snijvlak van sociaal-wetenschappelijke disciplines, recht, filosofie, muziek, kunst en economie en bespreekt mondiale contexten, alsook de lokale, historische en culturele inbedding van deviant gedrag, criminaliteit en de maatschappelijke reactie daarop. Het tijdschrift stimuleert het inzenden van bijdragen op basis van uitdagend en vernieuwend empirisch onderzoek, evenals kritische reflecties over theorie en praktijk.

Redactie

De redactie wordt gevormd door:
Martina Althoff (Rijksuniversiteit Groningen)
Marc Cools (Universiteit Gent)
Tom Daems (Katholieke Universiteit Leuven)
Margo De Koster (Vrije Universiteit Brussel)
Fiore Geelhoed (Erasmus Universiteit Rotterdam)
Janine Janssen (Open Universiteit)
Hans Nelen (Maastricht University)
Olga Petintseva (Universiteit Gent)
Marc Schuilenburg (Vrije Universiteit Amsterdam)
Dina Siegel (Universiteit Utrecht)
Bas van Stokkom (Radboud Universiteit Nijmegen)
René van Swaaning (Erasmus Universiteit Rotterdam)
Damián Zaitch (Universiteit Utrecht)

Redactiesecretariaat

Nettie Dekker
e-mail: tocc@boomdenhaag.nl

Ontwerp omslag: www.ijzersterk.nu

Open Access-beleid

Zes maanden na verschijning van het artikel staat het de auteur vrij om de definitieve pdf van zijn wetenschappelijke publicatie op het internet toegankelijk te maken. Voor meer informatie zie www.boomdenhaag.nl/campagne/open-access-1. Boom criminologie gaat ervan uit dat de auteur akkoord is met de daar te vinden licentievoorzwaarden.

Uitgever

Boom criminologie
Hofweg 9D
Postbus 85576
2508 CG Den Haag
tel. 070-330 70 33
fax 070-330 70 30
e-mail info@boomcriminologie.nl
website www.boomcriminologie.nl

Abonnementen

Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit verschijnt drie keer per jaar. De abonnementsprijs bedraagt in 2022 € 111 (excl. btw) voor een online abonnement en € 124 (excl. btw, incl. verzendkosten) voor papier & online. Met een online abonnement heeft u toegang tot het volledige online archief en ontvangt u een e-mailtendering. Met papier & online ontvangt u tevens de gedrukte exemplaren. Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan en worden stilzwijgend verlengd, tenzij het abonnement schriftelijk wordt opgezegd. Na afloop van het eerste abonnementsjaar dient u rekening te houden met een opzegtermijn van één

maand. Kijk op www.tijdschriften.boomjuridisch.nl voor meer informatie.

Wilt u een abonnement afsluiten of heeft u vragen? Neem dan contact op via klantenservice@boomdenhaag.nl of via telefoonnummer 070-330 70 33.

Voor zover het maken van verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet of de reprorechtregeling van Stichting Reprorecht dient daarvoor een billijke vergoeding te worden voldaan aan Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het verveelvoudigen en openbaar maken van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave als toelichting bij het onderwijs, bijvoorbeeld in een (digitale) leeromgeving of een reader (art. 16 Auteurswet), dient een regeling te worden getroffen met Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uv.nl).

ISSN 2211-9507

mvw
media voor vak
& wetenschap

Inhoudsopgave

Artikelen

Complot	3
Een inleiding	
<i>Fiore Geelhoed, Margo De Koster & Marc Cools</i>	

Een genealogie van het wetenschappelijk onderzoek naar complottheorieën	20
<i>Massimiliano Simons</i>	

De Protocollen van de Wijzen van Zion	40
Het judéo-maçonniek complot als een eeuwige samenzwering	
<i>Marc Cools & Dina Siegel</i>	

Complotdenken en extremisme	53
Complotnarratieven in de context van coronaprotesten	
<i>Jelle van Buuren</i>	

Essay

Een (on)gelukkig huwelijk?	72
Over de verrassende versmelting van spiritualiteit en complottheorieën	
<i>Jaron Harambam</i>	

Interview

Disconnecting the dots	81
Interview met 'debunker' Pepijn van Erp	
<i>Fiore Geelhoed</i>	

Essay

Het Nederlandse complotdenkersmilieu	91
Een verwrongen analyse	
<i>Bas van Stokkom</i>	

Voorbij de horizon

Bespreking van: Cees Zweistra, <i>Waarheidszoekers Wat bezielt complotdenkers?</i> , Uitgeverij Kok, 2021, ISBN 978-90-435-3666-0	101
<i>Fiore Geelhoed</i>	

Doka

Complotstickers in de openbare ruimte	108
---------------------------------------	-----

Summaries	109
Auteursgegevens	111

ARTIKELN

Complot

Een inleiding

Fiore Geelhoed, Margo De Koster & Marc Cools

1. Inleiding

'Beste medemens, ik denk dat je inmiddels een gevoel hebt dat er iets niet klopt aan onze huidige situatie, maar ik denk ook dat de vele slecht onderbouwde complottheorieën er inmiddels voor gezorgd kunnen hebben dat je afstand hebt genomen van zowel de bangmakerij van de media als van hen die de complottheorieën verspreiden. Toch hoop ik dat je even naar me luistert...'

Zo begint een in coronatijden veelvuldig gedeelde video van Tim Gielen: 'The Great Reset'. Daarin legt hij uit hoe de coronacrisis onderdeel is van een complot, in gang gezet door een selecte groep van de machtigste personen ter aarde. Binnen dit complot werken zij samen met de WHO, westerse nationale overheden, farmaceutische bedrijven en de media. Het doel is om via een door de World Economic Forum gepromoteerde economische Great Reset tot een nieuwe wereldorde te komen waarin deze elite alle macht naar zich toe trekt ten koste van gewone burgers die al hun bezittingen zullen verliezen. De afgelopen jaren zijn er tal van dergelijke verklaringen voor de mondiale pandemie de wereld in gebracht, via mediakanalen als BLCKBX.tv, café Weltschmerz, de Blauwe Tijger media en de Andere Krant in Nederland en Doorbraak en ReactNews in Vlaanderen, maar ook via sociale media als Facebook en Telegram. Complotnarratieven lijken sinds COVID-19 een opmars te maken, hoewel zowel complotten als complotdenken van alle tijden zijn. In die zin zijn het 'complottijden' waarin we leven en degenen die dachten dat 'complotdenken' zou verminderen zodra de coronamaatregelen de ijskast in konden, komen vooralsnog bedrogen uit. In plaats daarvan bouwen de nieuwgevormde netwerken van gelijkgestemden in anticipatie op een nieuwe ervaring van het virus en de daarmee gepaarde vrijheidsbeperkende maatregelen voort op hun diverse wereldbeelden, bijvoorbeeld door de oorlog tussen Rusland en Oekraïne in complotnarratieven een plek te geven (NCTV, 2022; Peeters & Willaert, 2022).

Deze actuele ontwikkelingen lenen zich voor een bespiegeling in dit tijdschrift. Zo staan vragen over wat 'complotdenken' is in verband met thema's als cultuur, deviantie en criminaliteit, zoals in deze inleiding aan bod zal komen. Daarnaast leggen de maatschappelijke interacties rondom 'complotdenken' in de media, politiek en de samenleving dynamieken van labeling en stigmatisering bloot. In deze inleiding en dit themanummer als geheel beargumenteren wij daarom dat onderzoek en maatschappij baat kunnen hebben bij studies vanuit een kritisch of cultureel crimi-

nologisch perspectief. Om dit punt te maken, zullen we in het navolgende ingaan op de term 'complotdenken', de geschiedenis en ontwikkelingen die daarin rondom 'complotdenken' zichtbaar worden, wetenschappelijke inzichten betreffende dit fenomeen en de lessen die we daaruit menen te kunnen trekken. Bij deze bespreking zullen we aandacht besteden aan hoe deze terminologie niet alleen polarisatie en machtsverhoudingen in de samenleving weerspiegelt, maar ook binnen de wetenschap een botsing van diverse wetenschappelijke paradigma's tot uiting brengt.

2. Complottheorieën en complotdenken als terminologisch mijnenveld

In de afgelopen jaren hebben veel academische studies over complotdenken het licht gezien. Bij een verkenning van literatuur over complotdenken stuiten we met een eerste zoekslag op een resultaat van meer dan 150 artikelen en boeken over dit thema voor alleen de jaren 2021 en 2022. Complotdenken is dan ook een thema dat zowel maatschappelijk als academisch leeft en – als men de inhoud van de genoemde publicaties erbij betreft – op beide terreinen de gemoederen beweegt. Het thema 'complotdenken' verlangt een positionering van degene die zich erover uitlaat, omdat in het gebruik van concepten als 'complotdenken' en zeker het gangbare 'complottheorie' al impliciet een normatief oordeel ligt besloten. Zo suggereert het gebruik van de termen 'complottheorieën' en 'complotdenken' al snel een stellingname ten opzichte van wat 'waarheid' is en wat 'niet klopt' en op zijn minst 'nog niet bewezen' is. Hoe 'complotdenken' wordt beschreven en geduid, weerspiegelt in het verlengde van die stellingname ten opzichte van 'de waarheid' een academische paradigmastrijd tussen enerzijds meer positivistische en anderzijds meer kritische, sociaal-constructivistische of postmodernistische perspectieven. Hoe valt hier een bij dit tijdschrift passende omgang mee te kiezen?

Om die omgang te kunnen bepalen, is allereerst een korte schets nodig van hoe onderzoek naar 'complotdenken' en de gebruikte terminologie en de definities daarvan zich hebben ontwikkeld. Studies naar 'complotdenken' zijn ondanks diepe historische wortels relatief jong. Hoewel de term tussen 1870 en 1970 al geleidelijk in het algemeen spraakgebruik terecht kwam (McKenzie-McHarg, 2020: 18), heeft Karl Popper de term in wetenschappelijke kringen op de kaart gezet door in 1945 in zijn *The Open Society and its Enemies* in het kader van totalitaire regimes uit fascistische en communistische hoek te spreken van een '*conspiracy theory of society*' (Popper, 2002; 352). Deze omschrijft hij als 'the view that an explanation of a social phenomenon consists in the discovery of the men or groups who are interested in the occurrence of this phenomenon (sometimes it is a hidden interest which has first to be revealed), and who have planned and conspired to bring it about' (p. 352). In zijn ogen komen dergelijke complottheorieën voort uit de foutieve gedachte dat de maatschappij een psychologische oorsprong heeft in welbewuste en geplande menselijke daden, terwijl Popper stelt dat instituties en tradities juist 'as a rule, the indirect, the unintended and often the unwanted by-products' (p. 351) van op zich bewuste en bedoelde menselijke acties zijn. Daarbij waardeert Popper de denkwijze die in complotdenken ligt besloten over de maatschappij en de rol van de mens daarin als negatief en gevaarlijk, omdat het voer zou zijn voor totalitarisme (zie

voor Poppers analyse ook de bijdrage van Simons in dit nummer). Hij zet deze denkwijze bovendien af tegen een sociaalwetenschappelijke denkwijze, waarmee hij de kwalificatie van complotdenken als *'bad science'* heeft geïntroduceerd (Harambam, 2020: 12-14).

Een andere invloedrijke lezing van complottheorieën betreft die van Hofstadter (1964), die complottheorieën in het Amerikaanse rechts-populisme in zijn tijd duidt als gekenmerkt door een *'paranoid style'* en daarbij beklemtoont dat deze term 'is pejorative, and it is meant to be' (Hofstadter, 1964: 77). Hoewel Hofstadter stelt dat hij de term *paranoïde* niet in klinische zin gebruikt, heeft het gebruik van deze klinische termen wel effect gehad op het beeld dat al decennialang in wetenschappelijke kringen heerst. Waar Hofstadter primair een politieke stijl in pathologiserende bewoordingen bekritiseert en zich daarbij richt op het *fenomeen* complottheorie, verlegt hij in zijn essay de lens ook naar de *mens* daarachter. Hij doet dit in termen van 'the contemporary right-wing paranoid' (p. 83), 'the paranoid spokesman' (p. 84) en door de formulering 'we are all sufferers from history, but the paranoid is a double sufferer, since he is afflicted not only by the real world, with the rest of us, but by his fantasies as well' (Hofstadter, 1964: 86). In veel hedendaagse studies naar complottheorieën blijft Hofstadters woordgebruik naklinken, doordat er wordt gekeken en gezocht naar de achtergrondkenmerken, in het bijzonder de psychologische kenmerken en problemen bij degenen die complottheorieën onderschrijven in een zoektocht naar wat deze 'fantasten' mankeert (Butter & Knight, 2020a: 29-31). In de actuele Nederlandse en Vlaamse maatschappelijke context is deze visie eveneens te herkennen. Wellicht de meest expliciete vertaling daarvan betreft de tijdens de coronacrisis geïntroduceerde term 'wappie'.

Het is met name op het vlak van de normatieve oordelen en psychologische verklaringen voor complotdenken dat er in academische kringen de afgelopen twee decennia een discussie plaatsvindt. Zo wijzen verschillende auteurs erop dat dit normatieve oordeel een complicerende factor vormt voor in het bijzonder de definiëring van 'complotdenken'. Daar komt bij dat er tal van voorbeelden bestaan van uitgekomen complotten en dat complotdenken dus niet is af te doen als inherent 'fout' (Butter & Knight, 2020b; Harambam, 2020; McKenzie-McHarg, 2020: 24-26). Een andere complicerende factor betreft het feit dat de (wetenschappelijke) wereld het lang zonder de term 'complottheorieën' heeft gedaan, ondanks de lange en diverse geschiedenis van complotdenken waarbij er door de eeuwen heen verschillende vormen van complotdenken zijn te herkennen (Butter & Knight, 2020b: 4; McKenzie-McHarg, 2020: 18). Zoals Butter en Knight (2020b) stellen, is het daarom moeilijk 'to take the phenomenon for granted as a natural and immutable category' (p. 4), wat het definiëren van het concept bemoeilijkt.

Over welke conclusies moeten worden verbonden aan de erkenning van deze complicerende factoren nemen wij verschillende meningen waar in de literatuur. Op dit spectrum zijn er op het ene uiterste stemmen die pleiten voor het stoppen met het gebruik van de term (bijv. Coady, 2021). Daarnaast roepen anderen om alternatieven, zoals 'informatieele deviantie' (Boullier, Kotras & Siles, 2021). Verderop op het spectrum bevinden zich academici die de term blijven gebruiken met erkenning van alle beperkingen en daar vanuit die erkenning een meer neutrale invulling aan proberen te geven (bijv. Butter & Knight, 2020b; Harambam, 2020). Het ande-

re uiterste van het spectrum wordt gevormd door onderzoekers die de term complottheorie in het geheel niet problematiseren en in plaats daarvan in pejoratieve zin blijven gebruiken (bijv. Furnham & Grover, 2021).

Vanuit een kritisch, maar ook pragmatisch perspectief, sluiten wij ons in dit themanummer aan bij de critici die de gebruikelijke termen als 'complotdenken' en 'complottheorie' hanteren met oog voor de beperkingen. Wij benaderen de termen complottheorieën en complotdenken als sociale constructies vanuit het dominante perspectief in de samenleving dat daaronder alternatieve sociale constructies van de werkelijkheid vat, waarbij een plan wordt verondersteld dat door bepaalde kwaadwillende belanghebbenden heimelijk wordt gesmeed ten nadele van anderen in de samenleving. Daarbij erkennen we dat sociale complotconstructies en de reacties daarop enerzijds een object van wetenschappers zijn om te bestuderen, maar dat wetenschappers anderzijds ook vormgeven aan 'complotdenken' als sociale constructie door de labels 'complottheorie' en 'complotdenken' te gebruiken en door in onderzoek 'complotdenkers' te onderscheiden van andere groepen in de samenleving. Vanuit die erkenning is het van belang om op zorgvuldige en genuanceerde wijze met dit thema om te gaan, bijvoorbeeld ten aanzien van de veronderstelde gevaren die complotdenken met zich meebrengt, zoals de door de NCTV gesignaleerde link met geweld tegen objecten of personen en de bespreking van complotdenken in termen van radicalisering en extremisme (NCTV, 2021a en b).

3. Complotdenken is van alle tijden, maar vandaag toch ook anders

Het wordt vaak herhaald, en historici bevestigen dat graag: complotdenken is van alle tijden. Meer nog, er is geen enkel tijdvak in de geschiedenis waarin geen sporen terug te vinden zijn van samenzweringstheorieën. Het is dan ook verrassend dat historici pas recent meer aandacht zijn gaan schenken aan dit fenomeen. Enkele perioden en regio's zijn inmiddels al beter onderzocht, zoals het oude Griekenland en Rome (Pagán, 2004 & 2012; Renterghem, 2022; Roisman, 2000), de Franse Revolutie (Linton et al., 2010; Tackett, 2000), het victoriaanse Engeland (Pionke, 2004) en de geschiedenis van de Verenigde Staten in het algemeen (Butter, 2014; Knight, 2004). Toch weten we nog maar bitter weinig over de diverse vormen en functies en over de verspreiding en receptie van complotdenken in het verleden, laat staan dat we solide uitspraken kunnen doen over de manieren waarop het verandert of net gelijk blijft doorheen de tijd. Dat is jammer, want daar worden vandaag precies allerlei beweringen over gemaakt, of het nu is om de universaliteit van complotdenken te benadrukken, of net het tegenovergestelde te doen: te wijzen op de contextgevoeligheid en veranderlijkheid ervan. Het is daarom dat Butter en Knight (2020a) onlangs beklemtoonden dat 'a far more sustained engagement with conspiracy theories is direly needed in historiography' (p. 38).

De eerste historische studies over complotdenken benaderden, net als andere disciplines onder impuls van Hofstadters *The Paranoid Style in American Politics*, complotdenken in de eerste plaats als een probleem, als een vorm van pathologisch of extremistisch gedachtegoed. Daarmee samenhangend hielden historici zich vooral bezig met de vraag of complottheorieën al dan niet waar zijn, waarbij ze vooral

uitgingen van de tweede optie en zo veel mogelijk historisch bewijsmateriaal gingen verzamelen om de theorieën te *debunkten* (Butter & Knight, 2020a). Veel van dit onderzoek heeft zich hopeloos vastgereden in eindeloze discussies over de authenticiteit en betrouwbaarheid van de aangeleverde bronnen en 'feiten'. Hoe belangrijk zulke kritische reflectie ook is – we weten immers dat historische bronnen vaak onvolledig, beschadigd of vervalst zijn – het leverde geen nieuwe inzichten op in het wanneer, hoe en waarom van complotdenken in het verleden.

Daar heeft recent onderzoek in de cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis en de historische sociologie (cf. de sociologie van geruchten, zie ook Coady, 2006) gelukkig verandering in gebracht. Het is afgestapt van de 'paranoïde lezing' van complotdenken om er de sociale dimensies en context van te onderzoeken – waarbij complotdenken dus wordt opgevat als een 'sociaal feit' op zijn Durkheim's. Deze studies vinden het net betekenisvol dat complottheorieën prominent aanwezig waren in het dagelijkse denken en discours in diverse contexten en samenlevingen in het verleden. Voor deze historici vormen complottheorieën dan ook een interessante spiegel of 'allegorie' van de opvattingen, machtsverhoudingen en spanningen in de samenleving in een welbepaalde periode. Naast deze meer sociologisch en antropologisch geïnspireerde benaderingen, en in nauwe samenhang daarmee, liet ook de *linguistic turn* haar sporen na in het historisch onderzoek over complotdenken. In het kielzog van literatuurwetenschappers, de historische school van het narrativisme en postmodernistische historici die hebben gewezen op de rol van verhalen in en over de geschiedenis, is men aandacht gaan schenken aan complotverhalen en -narratieven (Butter & Knight, 2020a). Die hebben volgens deze auteurs dezelfde sociale functie als andere historische verhalen (vertellen), met name zingeving, greep krijgen op een complexe werkelijkheid, en groepsvorming, en vormen slechts één genre van velen, naast heldenverhalen, scheppingsverhalen en ondergangsverhalen, bijvoorbeeld. Daarnaast stellen ze vast dat complotverhalen enkele heel eigen, maar ook klassieke narratologische structuren en *emplotment* hebben, waarover verder meer.

Enkele recente studies gaan nog verder en wagen zich aan het identificeren van evoluties over meerdere eeuwen heen en het maken van vergelijkingen tussen verleden en heden. Hier komt dus de zoektocht naar continuïteit en verandering in complotdenken doorheen de tijd centraal te staan. Dat is nodig, want zoals Zwierlein (2013) en Butter en Knight (2020a) ook opmerken, blijven cruciale vragen nog steeds onbeantwoord: is complotdenken een antropologische constante of een historisch bepaald veranderlijk fenomeen? En als verandering het dominante plaatje is, wat is er dan precies fundamenteel nieuw aan hedendaags complotdenken? En wat leren we daar dan uit over hoe we vandaag met het fenomeen moeten omgaan? Een eerste belangrijke verandering die door historici is aangestipt, is een verre gaande semantische verschuiving. Zo is men de geschiedenis van het begrip 'complottheorie' zelf gaan bestuderen en stelde men vast dat dit pas vanaf het einde van de negentiende eeuw opduikt (McKenzie-McHarg, 2019). Een tweede interessante verschuiving, die onder meer door de Amerikaanse historicus Wood (1982) is aangegaald, is dat complotdenken van een aanvaarde naar een geproblematiseerde sociale praktijk is geëvolueerd. Zoals Massimiliano Simons ook in zijn bijdrage tot dit nummer toont, heeft dat wellicht te maken met een veranderend epistemolo-

gisch statuut van complotdenken, als gevolg van de Verlichting en de opkomst van de moderne wetenschappen vanaf het einde van de achttiende eeuw. Met de triomf van de ratio op allerlei vormen van bijgeloof en *common sense*, verkregen verhalen die niet aan de wetenschappelijke canon beantwoordden het statuut van volksverhalen of hoogstens pseudowetenschap. Het moderniseringsperspectief dat in deze studies centraal staat, heeft ook andere historici geïnspireerd om een strikt onderscheid te maken tussen premoderne en moderne vormen van complotdenken. De moderne variant zou het gevolg zijn van een nieuwe fase in het staatsvormingsproces, gekenmerkt door de vorming van moderne natiestaten en beginnende globalisering. Het gaat om een interessante denkpiste, maar deze studies kregen ook de terechte kritiek dat ze een relatief arbitraire opdeling in tijdvakken maken en te onkritisch staan ten opzichte van hun eigen moderniseringsdenken, door een radicale breuk met het verleden vanaf de negentiende eeuw te suggereren. De neiging om 'modern' complotdenken van klassiek complotdenken te onderscheiden is ook vandaag de dag te herkennen, zoals bij Muirhead en Rosenblums bespreking van actuele vormen van complotdenken in de Verenigde Staten en zoals Cees Zweistra (2021) in navolging van hun werk in zijn boek 'Waarheidszoekers' beargumenteert. Het is maar zeer de vraag of dit onderscheid tussen klassiek en modern complotdenken de toets der kritiek kan doorstaan, aldus Pepijn van Erp in een interview en Geelhoed in een boekbespreking van Zweistra's boek verderop in dit themanummer.

Er zijn nog twee andere langetermijnontwikkelingen die volgens historici het fenomeen van complotdenken merkbaar veranderden doorheen de geschiedenis. Ten eerste is dat de politisering van veiligheid en uitbouw van publieke veiligheidszorg in Europa vanaf de vijftiende en zestiende eeuw: Zwierlein en De Graaf (2013: 7) spreken over een '(...) interwoven history', waarin '(imagined) conspiracies challenged new means of security production and vice versa'. Daarnaast heeft de groei van moderne massamedia – van de boekdrukkunst tot kranten en tv, tot internet en sociale media – een grote impact op de vorm, verspreiding en receptie van complotdenken (zie bijv. Klausnitzer, 2007; Peeters & Willaert, 2022). Op deze nieuwe elementen komen we aan het einde van de inleiding terug. In de hiernavolgende paragraaf bekijken we eerst de opvallende elementen van continuïteit doorheen de tijd die uit historische en recente complotstudies naar voren komen. Het gaat om recurrente patronen op het gebied van de inhoud, de vorm, de achtergronden en ook de verspreiding van complottheorieën (Pfahl-Traughber, 2002).

4. Inzichten uit historische studies en recente maatschappij- en gedragswetenschappen

Wat vertellen complotstudies over het verleden en heden ons tot dusver over complotdenken en complotdenkers? En welke relatie blijkt daaruit met de thema's cultuur en criminaliteit? Om deze vragen te beantwoorden, bespreken we achtereenvolgens het beeld dat historisch onderzoek en recent maatschappij- en gedragswetenschappelijk onderzoek geven over de inhoud van complotdenken,

welke duidingen aan complotdenken zijn gegeven en hoe complotdenken wordt verspreid.

4.1 Wat is de inhoud van complotdenken?

Wat betreft de inhoud van complotverhalen is allereerst onderscheid te maken naar wie deze complotten zouden smeden. Welbepaalde protagonisten en zondebokken keren telkens weer terug, en wat hen verbindt, is dat ze als 'bedreigende of gevaarlijke andere' worden opgevoerd (Pagán, 2012). De constructie van een vijandbeeld vormt de kern van elk complotdenken (klassenvijand, culturele of religieuze vijand, politieke vijand, de staat als vijand). We kunnen hierin drie belangrijke groepen onderscheiden: 1) outsiders en vreemden, ofwel marginale en minderheidsgroepen: denk aan de middeleeuwse pogroms, heksenjachten en jodenvervolgingen, maar ook zigeuners, christenen (Jesuiten), moslims, enzovoort; 2) geheime genootschappen die zogenaamd samenspannen met bovennatuurlijke krachten, zoals de Illuminati en vrijmetselaars; en 3) elites en machthebbers die zo het volk onderdrukken en zichzelf verrijken: zie bijvoorbeeld complottheorieën over de bankiers- en zakenwereld in de negentiende eeuw (Olmstead, 2018), maar ook 'echte' overheidscomplotten die werden ontmaskerd, zoals het Watergateschandaal. Samengevat: de hoofdrolspelers in complotten worden zowel in de marges als aan de onderkant en de top van de samenleving gesitueerd.

We zijn dan ook niet overtuigd door de stelling van Knight (2000) dat er doorheen de tijd een verschuiving zou zijn gebeurd van *secure* naar *insecure paranoia* – van één duidelijk afgebakende externe groep naar een anonieme vijand. De stereotiepe zondebokken zoals Joden en vrijmetselaars blijken bijzonder hardnekkig (wat ook blijkt uit de bijdrage van Cools en Siegel en het interview met Van Erp in dit nummer); het beeld van de boosdoeners verschijnt in de eerste plaats als een historische constante. Actuele complotdenkers wijzen geregeld in de vertrouwde richting, zoals die van zionisten, de zogenaamde Illuminati of de 'Cabal', waar invloedrijke personen die met complotten in verband worden gebracht, zoals Bill Gates, George Soros en regeringsleiders, onderdeel van uit zouden maken. De serie 'De val van de Cabal' die de bekende Nederlandse complotdenkster Janet Ossebaard heeft gemaakt, is daar een typerend voorbeeld van met de presentatie van zionisten en Illuminati als kwaadaardige krachten achter de complotten (Bitchute, 2022).

Tegelijkertijd wijst recent onderzoek op diversiteit in de thematiek die in complotdenken centraal staat. Er zouden bijvoorbeeld complotten worden gesmeed rondom COVID-19 en de schadelijkheid van chemtrails door vliegtuigen (Xiao, Cheshire & Bruckman, 2021). Andere thematiek betreft QAnon en satanisch kindermisbruik door heersende en kinderbloed drinkende elites (Bleakley, 2021), 'the Great Replacement' die uitgaat van een welbewuste omvolkingsstrategie waardoor het 'witte ras' met uitsterven wordt bedreigd (Obaidi, Kunst, Ozer & Kimel, 2021) en buitenaardse reptielen die ons zouden willen beheersen, zoals de bekende complotdenker David Icke stelt (Harambam & Aupers, 2021). Daarnaast zijn er complottheorieën rondom klimaatveranderingen die een hoax zouden zijn (Latkin et al., 2022), 5G-masten die schadelijk zouden zijn voor mensen (Buarque, 2022; Krsmánović & Laskai, 2021) en op medisch vlak complotdenken ten aanzien van antidepressiva (Natoli & Marques, 2021) en – in relatie tot COVID-19 – rondom vaccina-

tie (Cislak et al., 2021). Dit is uiteraard geen uitputtende lijst. Het publieksboek *The Truth Is Out There* van socioloog Jaron Harambam, fotografe Marije Kuiper en grafisch ontwerper Roel Vaessen (2021), dat Bas van Stokkom in dit themanummer bespreekt, biedt een aanzienlijk doch evenmin uitputtend overzicht van de grote diversiteit aan thema's die in hedendaags complotdenken te herkennen zijn. Met de diversiteit valt zowel in het verleden als vandaag ook de fluiditeit van complotdenken op, in de zin dat er een versmelting plaatsvindt van (delen van) deze diverse complotnarratieven. Ter illustratie, de eerdergenoemde Janet Ossebaard combineert onder meer QAnon-gedachtegoed over kindermisbruik met – en in schijnbare navolging van David Icke – ideeën over de invloed van aliens op aarde en schade door chemtrails, vaccinatie en 5G-masten (Bitchute, 2022). Deze fluiditeit die de laatmoderne samenleving typeert, is overigens niet enkel in de thematiek van complottheorieën te herkennen, maar ook in hoe de meest uiteenlopende groepen elementen van dezelfde complottheorieën delen en elkaar op dat betreffende aspect te vinden (Bartlett & Miller, 2010). Deze tendens werd in de recente Nederlandse en Vlaamse praktijk zichtbaar bij weerstand tegen coronamaatregelen waar anti-vaxxers, QAnon-aanhangers en rechts-extremisten zich tijdens protesten groepeerden. Het essay van Harambam in dit themanummer biedt een typerend voorbeeld van 'deze versmelting' in de vorm van het 'huwelijk' dat extreemrechtse en spirituele groepen tijdens coronatijden (en daarvoor al) sloten.

4.2 Wat verklaart complotdenken?

Er is letterlijk een berg aan onderzoek dat zoekt naar verklaringen voor complotdenken. Veelal gebeurt dit in de vorm van een zoektocht naar correlaties tussen complotdenken en sociaal-demografische kenmerken, psychologische en persoonskenmerken, factoren op groepsniveau, politieke factoren, culturele factoren en andere maatschappelijke contextfactoren. Een uitputtend overzicht van alle aangedragen factoren die met complotdenken in verband staan valt niet te geven in het bestek van deze beknopte inleiding. We zullen ons daarom beperken tot het bieden van een overzicht van veelgenoemde factoren die relevant zijn in vanuit het perspectief van cultuur en criminaliteit. Allereerst lijkt het ontstaan van complottheorieën niet los te kunnen worden gezien van de bredere cultuur waarin complotten ontstaan. Complottheorieën variëren naar tijd en plaats. Zo wijzen Van Prooijen en Douglas (2017) op de variatie in complottheorieën in relatie tot de actuele maatschappelijke context. Zij stellen dat complottheorieën pieken in tijden van sociale crisis, zoals snelle maatschappelijke veranderingen en (bijbehorende) onzekerheden (Van Prooijen & Douglas, 2017). In zijn etnografische en juist sociologische studie wijst Harambam (2020) eveneens op de onzekere tijden die complotdenken voeden door de betekenis, identiteit en houvast die complottheorieën mensen geven, zoals al eerder aangestipt in deze inleiding.

Op het individuele en groepsniveau betreffen gangbare verklaringen onder meer de relevantie van emoties, identiteit en status, *belonging*, de zoektocht naar houvast en betekenisgeving, en macht (Douglas et al., 2019; Harambam, 2020): thema's die binnen de culturele criminologie een centrale plaats innemen. Ter illustratie: kwetsbare groepen in de samenleving die zich machteloos en/of in de steek gelaten voelen, zouden meer geneigd zijn tot complotdenken (Van Buuren, 2016;

Uscinski & Parent, 2014). Het gevoel van machteloosheid raakt aan politieke factoren die in verband worden gebracht met complotdenken. Deze factoren betreffen bijvoorbeeld institutioneel wantrouwen, een gepercipieerd gebrek aan politieke invloed en extreemrechtse of (in mindere mate) extreemlinkse overtuigingen (zie bijv. Imhoff et al., 2022; Mulukom et al., 2022). Daarmee zou complotdenken blijken geven van als oneerlijk beleefde machtsverhoudingen in de samenleving. Complotdenken en polarisatie zouden elkaar in dergelijke contexten wederzijds voeden, waarmee breuklijnen tussen diverse groepen in de samenleving zichtbaar worden (Van Buuren, 2016; Douglas et al., 2019; Van Prooijen, Spadaro & Wang, 2022). De genoemde machtsverhoudingen en breuklijnen zijn gerelateerd aan de rol die de overheid bij complotdenken speelt. Hoe draagt de overheid zelf bij aan complotdenken? Hoe reageert de overheid op complotdenken en hoe effectief is die reactie? Uit studies zijn meerdere indicaties af te leiden dat overheden in elk geval deels medeverantwoordelijk zijn voor complotdenken, veelal door de onbedoelde neveneffecten van hun eigen handelen. Zo stellen diverse onderzoekers dat complotdenken een vorm van (terechte) maatschappijkritiek kan zijn; complotdenken wijst vaak op een gebrek aan transparantie van overheidsbeleid en maakt kwetsbare groepen en hun grieven zichtbaar (Van Buuren, 2016; Douglas et al., 2019; Harambam, 2020). Dit staat in verband met het hierboven besproken gebrek aan vertrouwen in instituties, zoals de overheid. De recente toeslagenaffaire waarbij de Nederlandse belastingdienst jarenlang onrechtmatig etnisch heeft geprofileerd en ten onrechte duizenden ouders in financiële problemen heeft gebracht, biedt hiervoor een illustratief voorbeeld. In plaats van deze fout tijdig te erkennen en het beleid te corrigeren, heeft deze praktijk jaren kunnen voortduren en hebben diverse kabinetten zelfs gepoogd om deze praktijken onder het tapijt te vegen. Ook in haar reactie op complotdenken kan de overheid, net zoals andere betrokken instituties overigens, ongewenste neveneffecten teweegbrengen. Al zijn die gevolgen nog onvoldoende onderzocht, het is een legitieme vraag of die reacties wel altijd zo constructief zijn. Wat is bijvoorbeeld de consequentie van het aan banden leggen van de verspreiding van complotverhalen? Wijken geïnteresseerden niet uit van mainstream sociale media platforms naar dark platforms (vgl. Zeng & Schäfer, 2021)? Worden ze niet juist in hun denkbeelden gesterkt? Die laatste vraag speelt evenzeer bij overheidsgeweld bij demonstraties. Zelfs het propageren van de 'echte waarheid' tegenover complotverhalen kan averechts uitpakken. Waar diverse auteurs al beargumenteren dat 'debunking' geen zin heeft wanneer men al in complottheorieën is gaan geloven (zie bijv. Douglas, 2021), opperen Sobo en Drażkiewicz (2021) in zoveel woorden dat de bemoeienis van de overheid met haar burgers door de verspreiding van 'de juiste kennis' het beeld van een controlerende, manipulerende overheid juist kan bevestigen. En hoe zit het met het proces van het labelen als 'complotdenken'? Wekken dergelijke keuzes van de overheid niet juist polarisatie, stigmatisering en *othering* in de hand (Young, 2007; zie ook de boekbespreking van Zweistra's boek door Geelhoed in dit themanummer)?

4.3 *Vorm en verspreiding van complotdenken*

Wat betreft de uitingsvormen van complotdenken wordt de verbondenheid van complotdenken met (sub)cultuur zichtbaar. Dit gebeurt in taal en symbolen, in

afbeeldingen, maar ook in muziek, van de hiphop van Jay-Z tot de indie-rock van Muse, en in literatuur en 'conspiracy cinema', zoals bij de Da Vinci Code (Douglas et al., 2019; Gosa, 2011). Op het vlak van de taalkundige dimensie hebben literatuurwetenschappers en andere onderzoekers narratologische analyse en discoursanalyse toegepast op complotverhalen. Zij stelden vast dat bepaalde vormelijke patronen telkens terugkeren. Discursieve strategieën zoals wij-zij tegenstellingen, hyperbolen en een apocalyptisch woordgebruik om de vijand en de urgentie van de dreiging te schetsen, worden vaak afgewisseld met specifieke narratologische structuren of *emplotment*, als de nakende onthulling van het complot en de held-detective die de strijd aanbindt met *the powers that be* (Klausnitzer, 2007; Renterghem, 2022; Tuters & Willaert, in druk; Wisnicki, 2008).

Ook de verspreiding is veel veranderd, doordat deze vandaag sneller en op grotere schaal dan ooit gebeurt, met name door de opkomst van internet en sociale media. In Nederland sprak Arjan Lubach in zijn satirische programma in oktober 2021 van een 'fabeltjesfuik' waar mensen via kanalen als YouTube in terecht zouden komen. Los van dergelijke kwalificaties, wijzen diverse wetenschappelijke studies op de essentiële rol die internet en sociale media spelen in de verspreiding van complotnarratieven (o.m. Peeters & Willaert, 2022). Naast deze veranderingen is dan weer een interessante constante dat feitelijke en fictionele complotverhalen vaak verstrengeld geraken. Of zoals Butter en Knight (2020a) opmerken in verband met de beruchte Protocollen van de Wijzen van Zion, die aan bod komen in de bijdrage van Cools en Siegel tot dit nummer: 'While it is common knowledge that one of the most notorious conspiracy text of all times, The Protocols of the Elders of Zion, is a forgery, it is less well-known that the text is in large parts a plagiarism of a nineteenth-century German novel (...) Moreover, scholars cannot entirely rule out the possibility that the Protocols was originally intended as a satire of anti-Jesuit conspiracy theories, and thus clearly as fiction' (p. 39). Deze verstrengeling van feit en fictie in de media is eveneens aangetoond voor narratieven over misdaad en misdadigers in het verleden (Emsley, 2007). Het suggereert allemaal dat de verspreiding en receptie van complotverhalen best in meerdere media tegelijkertijd wordt onderzocht – wat dat onderzoek er uiteraard niet eenvoudiger op maakt.

5. Denkrichtingen voor complotdenken in relatie tot cultuur en criminaliteit

Concrete lessen kunnen we niet trekken uit het weinige dat we al weten over verandering en continuïteit in complotdenken doorheen de tijd, hoogstens een aantal pistes aanreiken die eigenlijk voor de hand liggen. Complotdenken is niet nieuw, dat is wel duidelijk – als men het ontstaan van de term zelf buiten beschouwing laat – maar verschijnt vandaag toch ook als wezenlijk anders dan in vroegere perioden. Men kan veronderstellen dat het fenomeen nieuwe culturele dimensies heeft gekregen door drie recente ontwikkelingen in de westerse cultuur, die elkaar onderling versterken: een veranderde notie van waarheid, een toenemend wantrouwen naar de overheid, en de groei van het internet en online massamedia. In zijn werk 'Hysterie' (2019) duidt Marc Schuilenburg de huidige samenleving als een *post-truth society*, waarin er een groot wederzijds wantrouwen heerst tussen burgers en

politici, wiens statistieken en nieuwsberichten niet langer als betrouwbaar en soms zelfs als *fake news* worden weggezet. Het weinig coherente en continu veranderende overheidsbeleid (Schuilenburg spreekt over *liquid policy*, naar Bauman) helpt niet om burgers gerust te stellen, wel integendeel. Op het gebied van veiligheid leidt dat volgens Schuilenburg tot een soort neerwaartse spiraal: hoewel de samenleving veiliger is dan ooit, nemen de onveiligheidsgevoelens van burgers enkel toe, en het veiligheidsbeleid met zijn punitief populisme en 'tsunami aan nieuwe wetten en maatregelen' (Schuilenburg, 2019: 12) zorgt enkel voor meer onbehagen en angst. Sommige burgers gaan hierin een bewuste strategie zien van de overheid die angst zou zaaien om haar macht en controle over de bevolking steeds verder uit te breiden, en dat kan bijdragen aan complotdenken.

Door de groei van online (sociale) media kunnen complotverhalen daarnaast ook steeds sneller en op steeds grotere schaal worden verspreid. Naast de mainstream platformen spelen daarbij vooral alternatieve, 'donkere' online platformen een rol: daar gebeurt geen of minimale *content moderation* en kunnen 'deplatformed actors', die omwille van hun uitlatingen van de mainstream kanalen zijn geweerd, ongehinderd 'alternatieve feiten' en verhalen uitwisselen (Zeng & Schäfer, 2021). Voor de betrokken online communities van gelijkgezinden vormen deze platformen belangrijke kanalen om vrij hun mening te kunnen uiten en informatie te delen, maar gezien het meestal om relatief gesloten groepen gaat, kunnen ze snel in echokamers veranderen, waarin telkens dezelfde 'waarheden' worden herbevestigd en de leden zich volledig op de eigen groep terugplooiën en afzonderen van de rest van de samenleving (Peeters & Willaert, 2022).

Naast deze culturele denkpiste zijn eveneens contouren te schetsen voor hoe te kijken naar de relatie tussen complotdenken en deviantie en criminaliteit. Diverse auteurs wijzen erop dat een geloof in complottheorieën kan bijdragen aan vooroordelen, polarisatie en conflicten tussen groepen, (politieke) apathie en verminderd sociaal gedrag, criminaliteit, geweld en extremisme (Douglas et al., 2019; Van Prooijen, Spadaro & Wang, 2022). Via het nieuws hebben we hiervan een variëteit aan uitingsvormen langs zien komen, zoals de bestorming van het Capitool, brandstichting bij 5G- (en 4G-) masten en COVID19-testlocaties, brandende fakkels voor deuren van ministers, maar ook scheldpartijen op het Haagse Binnenhof en burgerlijke ongehoorzaamheid en protesten rondom coronamaatregelen. De veroordeling van de Amerikaanse complotdenker Alex Jones begin augustus 2022 vanwege het ontkennen van de Sandy Hook shootings en het leed dat hij met deze 'laster' de ouders van sommige slachtoffers heeft aangedaan, en ook de in 2022 gestarte procedure tegen Willem Engel wegens opruiing zijn hiervan twee concrete voorbeelden.

Het verband tussen complotdenken, extremisme en gewelddadig gedrag is in diverse studies nader onderzocht (zie bijv. Bartlett & Miller, 2010; Garry, Walther, Mohamed & Mohammed, 2021; Jolley & Paterson, 2020; Rousis, Richard & Wang, 2020; Vegetti & Littvay, 2022). Er zijn echter eveneens auteurs die dit verband nuanceren, daarbij wijzend op de enorme diversiteit onder complotdenkers qua attitudes en gedrag, waardoor volgens hen geweld een uitzondering is (Van Buuren, 2016; Harambam, 2020). Ter onderbouwing van deze nuancering valt in ieder geval op te merken dat de onderzoeken die het verband tussen complotdenken en

radicalisering of extremisme leggen, gericht zijn op attitudes en niet zozeer op daadwerkelijk gedrag. Een nuancering van het verband is dan op zijn minst op zijn plaats vanuit de realisatie dat in extremismestudies inmiddels wordt erkend dat attitudes en gedragingen twee verschillende kanten van radicalisering betreffen die niet samen hoeven te gaan (zie het tweepiramide-model van McCauley & Moskalenko, 2017). Van Buuren zal in dit themanummer nader ingaan op de relatie tussen extremisme en complotdenken.

In lijn met deze nuancering wijst de grote verscheidenheid aan manifestaties en actoren van complotdenken in het verleden op de nood aan nuance: ‘de’ complottheorie en ‘de’ complotdenker hebben nooit bestaan. Complotdenken kent uiteenlopende vormen en functies en de mensen die ze verspreiden of er waarde aan hechten, komen uit alle lagen en groepen van de samenleving – en kunnen bezwaarlijk allemaal als ‘complotdenkers’ worden afgeschilderd. Het gebruik van het label ‘complotdenken’ en ‘complotdenker’ is daarmee een politieke kwestie en kan politieke belangen dienen. Daarbij aansluitend lijkt het aangewezen, zoals recent is gesuggereerd (o.m. Butter & Knight, 2020a; Simons, 2017; Aupers & Harambam, 2021), om de ‘paranoïde lens’ achterwege te laten en complotdenken te bekijken als een sociaal fenomeen met diverse mogelijke sociale functies, van zingeving en groepsvorming tot kritiek op gevestigde vertogen en machtsrelaties. Het is nodig om het fenomeen en alle daarbij betrokken actoren en hun sociale reacties/interacties nauwgezet te bestuderen en er de logica en potentiële gevolgen van te doorgronden. Dit draagt enerzijds bij aan het kunnen ingrijpen wanneer complotdenken omslaat in haatspraak en fysiek geweld, want ook daarvan zijn meerdere voorbeelden terug te vinden in de geschiedenis. Of, zoals Uscinski (2018) het samenvat:

‘Conspiracy theories are not fringe ideas, tucked away in society’s dark corners. Conspiracy theories are everywhere, and like other ideas they have consequences (...) Whether we are examining accounts of ancient Rome, medieval Europe, or twentieth-century America, conspiracy theories have inspired millions to take action. Scares, panics, purges, and bloodshed have sometimes been the result.’

Anderzijds zullen we middels onderzoek verder moeten kijken dan enkel het complotdenken, de complotdenkers en hun gedragingen. Ook de rol van de overheid en andere betrokken publieke en private partijen verdienen aandacht vanuit criminologische kennis over processen van labeling en stigmatisering. Immers, door problemen bij en onbedoelde gevolgen van de interactie tussen de verschillende betrokken partijen scherp te krijgen, kunnen we op zoek gaan naar alternatieve paden die de interactiespiraal om helpen buigen en zo bijvoorbeeld kritiek op de macht hoorbaar maken en tegelijkertijd polarisatie en *othering* (Young, 2007) helpen tegengaan.

Het is dus van belang dat we complotdenken – in woorden van Bertuzzi (2021) – ‘serieus nemen’ als onderwerp van studie vanuit een kritisch, cultureel en criminologisch perspectief. In dit themanummer pakken we die handschoen op door verschillende auteurs en soms elkaar tegensprekende stemmen een platform te

bieden. We hopen daarmee de criminologische discussie over het onderwerp aan te zwengelen. In het voorgaande is al een deel van de bijdragen in dit nummer de revue gepasseerd, dus we beperken ons hier tot een kort totaaloverzicht.

In de bijdragen komen diverse dimensies van complotdenken aan bod, namelijk de terminologie, het fenomeen complotdenken in verschillende verschijningsvormen en de reactie op complotdenken. Het startpunt wordt gevormd door **Massimiliano Simons**, die in zijn artikel kritisch reflecteert op de term en problematisering van complottheorieën door de eeuwen heen. De daaropvolgende drie bijdragen belichten op diverse wijzen het fenomeen complotdenken. In het artikel van **Marc Cools en Dina Siegel** staan de in uiteenlopende complottheorieën terugkerende 'Protocollen van de Wijzen van Zion' centraal. Cools en Siegel bespreken de symboliek van deze Protocollen, waarna zij onderzoeken hoe deze vervalsing in de loop van de tijd op blijft komen duiken in complotverhalen. De relatie tussen complotdenken tot criminaliteit en geweld vormt de focus van het derde artikel van dit themanummer. Daarin houdt **Jelle van Buuren** de relatie tussen complotdenken en extremisme tegen het licht. Hij richt zich daarbij op de vraag 'hoe de dynamiek van protestbewegingen extremisme en politiek geweld kan verklaren en in hoeverre complottheorieën daar (ook) een rol bij spelen'. Een laatste bijdrage over het fenomeen volgt in het essay van **Jaron Harambam**. Hij reflecteert op de overlap tussen spiritualiteit en (rechts-populistisch) complotdenken die in coronatijden in het oog sprong en die menig wenkbrauw deed fronsen. Hoe valt die 'versmelting' te begrijpen? Wat betreft reacties op complotdenken besteden we in dit themanummer aandacht aan het zogenaamde 'debunken' van complottheorieën. Heeft debunken eigenlijk wel zin? In dit kader bevat dit nummer een verslag van een door Fiore Geelhoed gehouden interview met de bekende complotdebunker **Pepijn van Erp** betreffende zijn visie op ontwikkelingen in complotdenken, zijn motivatie voor en vooral de zin van 'debunken'. Daaruit blijkt dat hij en complotdenkers wellicht meer op elkaar lijken dan men zou verwachten. Voorts bevat dit themanummer twee boekbesprekingen. **Bas van Stokkom** bespreekt in essayvorm het samenwerkingsproject en publieksboek *The Truth Is Out There* (2021) van socioloog Jaron Harambam, fotografe Marije Kuiper en grafisch ontwerper Roel Vaessen waarin zij diverse complotten en complotdenkers een platform bieden. Daarna volgt een bespreking van het boek *Waarheidszoekers* (2021) van Cees Zweistra door **Fiore Geelhoed**. Het themanummer sluit af met een 'Doka' met daarin beelden van complotstickers in de openbare ruimte.

Literatuur

- Bartlett, J. & Miller, C. (2010). *The Power of Unreason: Conspiracy Theories, Extremism and Counter-terrorism*. London: Demos.
- Bitchute (2022). #Janet Ossebaard. <https://www.bitchute.com/hashtag/janet-ossebaard>.
- Bleakley, P. (2021). Panic, pizza and mainstreaming the alt-right: A social media analysis of Pizzagate and the rise of the QAnon conspiracy. *Current Sociology*. doi. org/10.1177/001139212111034896

- Boullier, H., Kotras, B. & Siles, I. (2021). Uncertain Knowledge. Studying 'Truth' and 'Conspiracies' in the Digital Age. *RESET*, 10, 1-22. doi.org/10.4000/reset.2750
- Buarque, B. (2022). Is It Conspiracy or 'Truth'? Examining the Legitimation of the 5G Conspiracy Theory during the Covid-19 Pandemic, *Social Epistemology*, 36(3), 317-328. doi: 10.1080/02691728.2022.2040636
- Butter, M. (2014). *Plots, designs, and schemes: American conspiracy theories from the Puritans to the present*. Berlin/ Boston: de Gruyter.
- Butter, M. & Knight, P. (2020a). Conspiracy Theory in Historical, Cultural and Literary Studies. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 28-42). London: Routledge.
- Butter, M. & Knight, P. (2020b). General introduction. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 1-8). London: Routledge.
- Buuren, J. van (2016). *Doelwit Den Haag? Complotconstructies en systeemhaat in Nederland 2000-2014* (diss.). Leiden: Institute of Security and Global Affairs, Governance and Global Affairs, Leiden University.
- Byford, J. (2021). Conspiracy Theories. In S. Goldberg, S. Ury & K.I. Weiser (red.). *Key concepts in the study of antisemitism* (Palgrave critical studies of antisemitism and racism (pp. 79-92). Palgrave Macmillan. doi.org/10.1007/978-3-030-51658-1
- Cislak, A., Marchlewska, M., Wojcik, A.D., Śliwiński, K., Molenda, Z., Szczepańska, D. & Cichocka, A. (2021). National narcissism and support for voluntary vaccination policy: The mediating role of vaccination conspiracy beliefs. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(5), 701-719. doi.org/10.1177/1368430220959451
- Coady, D. (2021). Conspiracy theory as heresy. *Educational Philosophy and Theory*. doi:10.1080/00131857.2021.1917364
- Coyle, C., Yi, G., Winiker, A. & German, D. (2022). The association between climate change attitudes and covid-19 attitudes: the link is more than political ideology. *The Journal of Climate Change and Health*, 5. doi.org/10.1016/j.joclim.2021.100099
- Douglas, K.M. (2021). Covid-19 conspiracy theories. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2), 270-275. doi.org/10.1177/1368430220982068
- Douglas, K.M., Uscinski, J.E., Sutton, R.M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C.S. & Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Political Psychology*, 40, 3-35. doi.org/10.1111/pops.12568
- Emsley, C. (2007). *Crime, Policy and Penal Policy. European Experiences, 1750-1940*, Oxford: Oxford University Press.
- Furnham, A. & Grover, S. (2021). Do you have to be mad to believe in conspiracy theories? Personality disorders and conspiracy theories. *International Journal of Social Psychiatry*. doi.org/10.1177/00207640211031614
- Garry, A., Walther, S., Mohamed, R. & Mohammed, A. (2021). QAnon conspiracy theory: examining its evolution and mechanisms of radicalization. *Journal for Deradicalization*, (26), 152-216.
- Gosa, T.L. (2011). Counterknowledge, racial paranoia, and the cultic milieu: Decoding hip hop conspiracy theory. *Poetics*, 39(3), 187-204. doi.org/10.1016/j.poetic.2011.03.003
- Harambam, J., Kuiper, M. & Vaessen, R. (2021). *The Truth Is Out There*. Amsterdam: Uitgeverij Volt.
- Harambam, J. (2020). *Contemporary conspiracy culture: truth and knowledge in an era of epistemic instability* (Ser. Conspiracy theories). Routledge. doi.org/10.4324/9780429327605
- Harambam, J. & Aupers, S. (2021). From the unbelievable to the undeniable: epistemological pluralism, or how conspiracy theorists legitimate their extraordinary truth claims. *European Journal of Cultural Studies*, 24(4), 990-1008.

- Hofstadter, R. (1964). The Paranoid Style in American Politics. *Harper's Magazine*, 1964 (november), 77-86.
- Imhoff, R., Zimmer, F., Klein, O., António, J.H.C., Babinska, M., Bangerter, A., Bilewicz, M., Blanuša, N., Bovan, K., Bužarovska, R., Cichocka, A., Delouvé, S., Douglas, K.M., Dyrendal, A., Etienne, T., GJoneska, B., Graf, S., Gualda, E., Hirschberger, G., Prooijen, J.-W. van (2022). Conspiracy mentality and political orientation across 26 countries. *Nature Human Behaviour*, 6(3), 392-403. doi.org/10.1038/s41562-021-01258-7
- Jolley, D. & Paterson, J.L. (2020). Pylons ablaze: examining the role of 5g covid-19 conspiracy beliefs and support for violence. *The British Journal of Social Psychology*, 59(3), 628-640. doi.org/10.1111/bjso.12394
- Klausnitzer, R. (2007). *Poesie und Konspiration: Beziehungssinn und Zeichenökonomie von Verschwörungsszenarien in Publizistik, Literatur und Wissenschaft 1750–1850*, Spectrum Literaturwissenschaft 13, Berlin/Boston: de Gruyter.
- Knight, P. (2004). *Conspiracy Theories in American History: An Encyclopedia*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
- Krsmanović, E. & Laskai, A. (2021). Evolution of conspiracy theory – 5G riding the wave of Covid-19. In D. Siegel & R.G. Alexander (Eds.), *Notes from isolation: Global criminological perspectives on coronavirus pandemic* (pp. 115-144). Den Haag: Eleven International Publishing.
- Linton, M., Kaiser, T.E. & Campbell, P.R. (Eds.) (2010). *Conspiracy in the French Revolution*, Manchester: Manchester University Press.
- McCauley, C. & Moskalenko, S. (2017). Understanding political radicalization: the two-pyramids model. *The American Psychologist*, 72(3), 205-216. doi.org/10.1037/amp0000062
- McKenzie-McHarg, A. (2019). Conspiracy theory: the nineteenth-century prehistory of a twentieth century concept. In J. Uscinski (Ed.), *Conspiracy theories and the people who believe them* (pp. 62-81). New York, NY: Oxford University Press.
- McKenzie-McHarg, A. (2020). Conceptual history and conspiracy theory. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 16-27). London: Routledge.
- Mulukom, V. van, Pummerer, L.J., Alper, S., Bai, H., Čavojová, V., Farias, J., Kay, C.S., Lazarevic, L.B., Lobato, E.J.C., Marinthe, G., Pavela Banai, I., Šrol, J. & Žeželj, I. (2022). Antecedents and consequences of covid-19 conspiracy beliefs: a systematic review. *Social Science & Medicine*, 301. doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114912
- Natoli, E.E. & Marques, M.D. (2021). The antidepressant hoax: Conspiracy theories decrease health-seeking intentions. *British Journal of Social Psychology*, 60(3), 902-923.
- NCTV (2021a, april). *Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 54*. www.nctv.nl/documenten/publicaties/2021/04/14/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-54
- NCTV (2021b, april). *Fenomeenanalyse: De verschillende gezichten van de coronaprotesten*. www.nctv.nl/documenten/publicaties/2021/04/14/fenomeenanalyse-de-verschillende-gezichten-van-de-coronaprotesten
- NCTV (2022, april). *Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 56*. www.nctv.nl/documenten/publicaties/2022/04/21/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-56
- Obaidi, M., Kunst, J., Ozer, S. & Kimel, S.Y. (2021). The 'great replacement' conspiracy: how the perceived ousting of whites can evoke violent extremism and islamophobia. *Group Processes & Intergroup Relations*. doi.org/10.1177/13684302211028293
- Pagán, V.E. (2004). *Conspiracy narratives in Roman history*. Austin: University of Texas Press.
- Pagán, V.E. (2012). *Conspiracy Theory in Latin Literature*. Austin: University of Texas Press.

- Peeters, S. & Willaert, T. (2022). Telegram and Digital Methods: Mapping Networked Conspiracy Theories through Platform Affordances. *M/C Journal*, 25(1). doi.org/10.5204/mcj.2878
- Pfahl-Traughber, A. (2002). 'Bausteine' zu einer Theorie über 'Verschwörungstheorien': Definitionen, Erscheinungsformen, Funktionen und Ursachen. In H. Reinalter (Ed.), *Verschwörungstheorien: Theorie – Geschichte – Wirkung* (pp. 30-44). Innsbruck: Studien-Verlag.
- Pionke, A.D. (2004). *Plots of opportunity: representing conspiracy in Victorian England*. Columbus, OH: Ohio State University Press.
- Popper, K. (2002). *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge.
- Prooijen, J.-W. van & Douglas, K.M. (2017). Conspiracy theories as part of history: the role of societal crisis situations. *Memory Studies*, 10(3), 323-333.
- Prooijen, J.-W. van, Spadaro, G. & Wang, H. (2022). Suspicion of institutions: how distrust and conspiracy theories deteriorate social relationships. *Current Opinion in Psychology*, 43, 65-69. doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.06.013
- Renterghem, N. van (2022). *Keizers op een kantelpunt: samenzweringstheorieën rond Commodus, Septimius Severus en Caracalla. Een analyse aan de hand van Cassius Dio, Herodianus en de Historia Augusta* (ongepubliceerde masterscriptie), Gent: Universiteit Gent, Geschiedenis.
- Roisman, J. (2006). *The rhetoric of conspiracy in ancient Athens*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Rousis, G.J., Richard, F.D. & Wang, D.-Y.D. (2020). The truth is out there: the prevalence of conspiracy theory use by radical violent extremist organizations. *Terrorism and Political Violence*. doi.org/10.1080/09546553.2020.1835654
- Schuilenburg, M. (2019). *Hysterie. Een cultuurdiagnose*. Amsterdam: Boom.
- Sobo, E.J. & Drajzkiewicz, E. (2021). Rights, responsibilities, and revelations COVID-19 conspiracy theories and the state. In L. Manderson, N.J. Burke & A. Wahlberg (Eds.), *Viral loads: Anthropologies of urgency in the time of COVID-19* (pp. 67-88). London: UCL Press.
- Tackett, T. (2000). Conspiracy obsession in a time of revolution: French elites and the origins of the terror, 1789-1792. *American Historical Review*, 105(3), 691-713.
- Tuters, M. & Willaert, T. (in press). Deep State Phobia. Narrative Convergence in Coronavirus Conspiracism on Instagram. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 28(4), 1214-1238. doi.org/10.1177/13548565221118751
- Uscinski, J.E. & Parent, J.M. (2014). *American conspiracy theories*. New York, NY: Oxford University Press.
- Vegetti, F. & Littvay, L. (2022). Belief in conspiracy theories and attitudes toward political violence. *Italian Political Science Review/Rivista Italiana Di Scienza Politica*, 52(1), 18-32. doi.org/10.1017/ipo.2021.17
- Wisnicki, A.S. (2008) *Conspiracy, revolution, and terrorism from Victorian fiction to the modern novel, Literary Criticism and Cultural Theory*. London/New York: Routledge.
- Wood, G.S. (1982). Conspiracy and the paranoid style: causality and deceit in the eighteenth century. *The William and Mary Quarterly*, 39(3), 402-441.
- Xiao, S., Cheshire, C. & Bruckman, A. (2021). Sensemaking and the chemtrail conspiracy on the internet: insights from believers and ex-believers. *Proceedings of the Acm on Human-Computer Interaction*, 5(Cscw2), 1-28. doi.org/10.1145/3479598
- Young, J. (2007). *The Vertigo of Late Modernity*. Los Angeles, etc.: Sage Publications.

- Zeng, J. & Schäfer, M.S. (2021). Conceptualizing 'dark platforms'. Covid-19-related conspiracy theories on 8kun and gab. *Digital Journalism*, 9(9), 1321-1343. doi.org/10.1080/21670811.2021.1938165
- Zwierlein, C. (2013). Security politics and conspiracy theories in the emerging European state system (15th/16th c.). *Historical Social Research/Historische Sozialforschung*, 38(1), 66-95.
- Zwierlein, C. & Graaf, B. de (2013). Security and Conspiracy in Modern History. *Historical Social Research/Historische Sozialforschung*, 38(1), 7-45.

Een genealogie van het wetenschappelijk onderzoek naar complottheorieën

Massimiliano Simons

1. Introductie

We leven in de hoogdagen van de complottheorie. Dat is althans een vaak herhaalde claim. De Amerikaanse filosoof Brian Keeley schreef eind vorige eeuw al dat 'met elk voorbijgaand jaar het Amerikaanse bewustzijn steeds meer in de greep van het complotdenken raakt' (Keeley, 1999: 109). Die claim is de laatste jaren ook veelvuldig opgedoken, zowel in krantenartikelen als in academische publicaties. Zo lijkt er ook volgens de Nederlandse socioloog Stef Aupers 'een wildgroei te zijn aan complottheorieën in de laatmoderne cultuur' (Aupers, 2002: 314). In een recenter artikel, samen met Jarom Harambam, herhaalt hij die boodschap nogmaals. Samenwerkingstheorieën, zo stellen ze, 'tieren tegenwoordig welig in westerse samenlevingen, en vooral op het internet. Voor veel mensen zijn dit soort verklaringen normaal geworden om te begrijpen wat er daadwerkelijk gebeurt om hen heen' (Harambam & Aupers, 2017: 134).

Nu steunen die claims uiteraard op een historische aanname, namelijk dat er inderdaad een recente toename is van complottheorieën. Daar is opvallend mager empirisch bewijs voor. Naast wat anekdotes wordt er vaak verwezen naar het hoge aantal mensen die in complottheorieën geloven. Zo zou 20% van de Amerikaanse bevolking het idee onderschrijven dat klimaatverandering een hoax is van klimaatwetenschappers om een centje bij te verdienen (Lewandowsky, Gignac & Oberauer, 2013). Ook de Amerikaanse politieke wetenschappers Joseph Uscinski en Joseph Parent concluderen uit de bestaande enquêtes dat 'iedereen op z'n minst in een complottheorie gelooft, en de meeste mensen in meerdere' (Uscinski & Parent, 2014: 78). Maar zelfs als we deze cijfers aannemen, volgt hier nog niet uit dat het een recent fenomeen is. Sterker nog, het geringe beschikbare bewijsmateriaal suggereert het omgekeerde: complotdenken is historisch constant, althans in de twintigste eeuw. Uscinski en Parent (2014) concluderen dit op basis van een uitgebreide analyse van ingezonden brieven aan *The New York Times*, waarin het percentage complottheorieën min of meer constant blijft.

De claim dat er een historische explosie van samenwerkingsstheorieën zou zijn, wordt bovendien vaak gecombineerd met een tweede: dat dit soort theorieën een ernstig maatschappelijk probleem vormt. Maar, zoals we zullen zien, ook daarover bestaat geen consensus. Academics zijn het niet eens over de vraag of complotdenken wel een probleem is, en zo ja, wat de oorzaak en de oplossing zijn. In plaats van meteen mee te gaan in de stelling dat er iets aan complotdenken gedaan moet worden, wil dit artikel daarom een stap terug doen en de vraag stellen: waarom denken bepaalde instanties, instituten en disciplines dat er überhaupt iets gedaan moet worden aan complotdenken? Het beantwoorden van die vraag vereist een onder-

zoek naar de redenen waarom de staat, de media en academici zo gefascineerd zijn door complottheorieën. Wat is de herkomst van deze fascinatie? En wat zijn de onderliggende theoretische aannames die complottheorieën voor hen een maatschappelijk probleem maken? Omdat het geven van een volledig antwoord hierop te ambitieus is voor een artikel, beperkt dit stuk zich tot een eerste analyse van hoe de verschillende academische tradities die complottheorieën analyseren dit fenomeen als een maatschappelijk probleem definiëren.

Het is in die zin dat ik zal spreken van een 'genealogie' van het wetenschappelijk onderzoek naar complottheorieën: een onderzoek naar de herkomst van de verschillende problematiseringen van complotdenken als maatschappelijk probleem binnen de academische literatuur. Ik zal me daarin laten inspireren door de Franse traditie van de 'historische epistemologie', verbonden met auteurs zoals Gaston Bachelard, Georges Canguilhem en Michel Foucault. Elk op hun manier bevragen deze auteurs de wetenschapsgeschiedenis en pogen zij de onderliggende visies en waarden naar boven te brengen, die bepaalde vormen van wetenschappelijk onderzoek drijven en concepten doen ontstaan. Met andere woorden: complotdenken is niet van nature een maatschappelijk probleem, maar er is een historisch verhaal te vertellen over de verschillende wijzen waarop we het als probleem zijn gaan beschouwen. Impliciet maak ik vooral gebruik van de 'genealogische methode', zoals beschreven door Michel Foucault (1971): het gaat om een onderzoek naar de maatschappelijke conflicten die de historisch contingente herkomst vormen, waardoor bepaalde onderwerpen, concepten en fenomenen brandpunten worden van wetenschappelijk onderzoek.

Ik beperk me in dit artikel tot het wetenschappelijk onderzoek naar complottheorieën. Concreet zullen wij de drie voornaamste benaderingen bekijken: een psychologische benadering (par. 2.1), die zich voornamelijk richt op de psychische processen van het complotdenken; een epistemologische benadering (par. 2.2), die in de eerste plaats focust op de specifieke structuur van complottheorieën; en een sociologische benadering (par. 2.3), die nagaat in welke soort maatschappijen complottheorieën gedijen. Deze verschillende benaderingen bestaan enigszins los van elkaar en kunnen het vaak niet met elkaar vinden. Onenigheid over wat een complottheorie is en wat er maatschappelijk mee moet gebeuren, is trouwens niet enkel te vinden tussen deze groepen, maar ook binnen deze groepen. Daarom ga ik zelf ook geen definitie van complottheorieën geven, aangezien zo'n definitie juist centraal staat in de debatten tussen deze verschillende groepen. Geïnspireerd door W.B. Gallie (1956) kunnen we 'complottheorie' als een 'wezenlijk betwist begrip' (*essentially contested concept*) typeren: hoewel heel courant gebruikt, zijn oeverloze discussies over de juiste afbakening en definitie onvermijdelijk.

Mijn centrale claim, die uit mijn genealogie zal volgen, is dat de conflicten tussen deze verschillende benaderingen niet enkel moeten begrepen worden als empirische discussiepunten over hoe de wereld in elkaar steekt, maar als een fundamentele onenigheid over de onderliggende diagnose van wat er bij complottheorieën op het spel staat. Met andere woorden: de conflicten komen deels voort uit politieke verschillen, niet louter uit empirische. Dit laat uiteraard ook toe dat bepaalde empirische verschillen uit de verschillende politieke vertrekpunten volgen: doordat academici zich op andere deelaspecten van het fenomeen van complotdenken toe-

spitsen, zullen ze ook andere dimensies ervan aan het licht brengen en benadrukken. Het doel van dit artikel is daarom vooral om deze verschillende diagnoses terug met elkaar in dialoog te brengen en erop te wijzen dat ze ondanks hun verschillen ook iets gemeenschappelijk hebben: een bezorgdheid over de staat van de hedendaagse democratische instellingen. Naargelang welk project men onderschrijft, zal complotdenken hetzij als oorzaak, hetzij als oplossing van deze democratische zorgen verschijnen. In paragraaf 2 zal ik ingaan op deze drie grote benaderingen en hoe zij elk kijken naar complottheorieën. Vervolgens zal ik in paragraaf 3 ingaan op een genealogie van hun onderliggende problematiseringen van complotdenken en hoe deze radicaal van elkaar verschillen.

2. Drie benaderingen van complottheorieën

Er bestaat tegenwoordig veel onderzoek naar complottheorieën, gebruikmakend van een brede waaier aan methodes en benaderingen. Toch zijn er drie grote benaderingen te onderscheiden: de psychologische, de epistemologisch en de sociologische benadering. In de beschrijving die volgt, gaat het uiteraard om een schematisering en systematisering van een onderzoeksveld waarbinnen nog veel andere subtiele twistpunten bestaan. Toch denk ik hiermee de voornaamste breuklijnen in het academisch landschap bloot te leggen.

2.1 *De psychologie van complottheorieën*

In academische en populaire publicaties worden complottheorieën typisch gekaderd als een cognitief probleem: wat zorgt ervoor dat complotdenkers op zulke vreemde manieren nadenken over de wereld? Hierdoor kan de meeste literatuur over complottheorieën dan ook psychologisch van aard worden genoemd. Naast psychologen bekijken ook diverse andere gedragswetenschappers het fenomeen door een psychologische lens, waarbij complotdenken als een set van een aantal wederkerende elementen wordt geduid. Brotherton (2015), bijvoorbeeld, definieert een complottheorie via de volgende kenmerken: 1) men gelooft dat het complot nog steeds gaande is; 2) het vertrekt van een algemeen wantrouwen tegen hoe de dingen op het eerste gezicht lijken; 3) bovendien wordt alles wat gebeurt, gezien als onderdeel van een perfect uitgestippeld plan; 4) de samenzweerders worden typisch ook geportretteerd als door en door kwaadaardig; 5) toch zijn er kleine barstjes in het complot dat de complotdenker, de held van het verhaal, kan ontrafelen; en 6) de complottheorie zelf heeft de neiging onweerlegbaar te zijn, aangezien al het bewijs tegen de complottheorie wordt geïnterpreteerd als onderdeel van het complot.

Het boek van Brotherton is daarnaast een goed voorbeeld van hoe er binnen de psychologische benadering ook meerdere kampen bestaan. Hoewel het traditionele vertrekpunt is dat complotdenkers een duidelijk af te bakenen groep vormen, die welbepaalde psychologische of psychopathologische kenmerken heeft, wijkt een deel van de recente literatuur daarvan af. Auteurs zoals Brotherton claimen dat *we allemaal complotdenkers zijn*: 'Complotdenken is alomtegenwoordig omdat het gedeeltelijk een product is van hoe al onze geesten de hele tijd werken' (Brotherton,

2015: 243). Deze verschuiving lijkt deels geïnspireerd door het invloedrijke werk van, onder andere, Daniel Kahneman (2011) over de rol van heuristieken in het brein. Complottheorieën worden dan opgevat als een nevenproduct van zulke heuristieken, in de vorm van zogenaamde vals positieven en vals negatieven. Voorbeelden zijn de *intentionality bias*, de neiging om intenties toe te schrijven aan gebeurtenissen; de *confirmation bias*, de neiging om alleen oog te hebben voor dat wat je aangenomen standpunt bevestigt, terwijl je tegenstrijdig bewijs negeert of weg verklaart; en de *proportionality bias*, die ervoor zorgt dat we geneigd zijn te denken dat gebeurtenissen met grote gevolgen ook grote oorzaken moeten hebben. Een klassiek voorbeeld van deze laatste bias is het feit dat er talloze complottheorieën bestaan over de moord op JFK, maar amper over de mislukte moordpoging op Ronald Reagan, stelt Brotherton (2015: 208): 'Complottheorieën over Kennedy zijn mainstream; complottheorieën over Reagan zijn nooit van de grond gekomen.'

De traditionele manier om complottheorieën te begrijpen, was door ze te verbinden met een aantal psychiatrische problemen, zoals paranoia (Imhoff & Lamberty, 2018). Als we echter van het idee vertrekken dat we allemaal complotdenkers zijn, volgt ook een ander begrip van wat de rol van complotdenken is. Eerder dan een pathologie of een fout, worden ze door psychologen vaak ook begrepen als 'op een bepaalde manier functioneel voor hun aanhangers' (Imhoff & Lamberty, 2017: 724). Aan bovenstaande heuristieken van het brein worden zo ook positieve functies toegeschreven, die zich tonen in andere situaties waar de heuristieken wel tot goede resultaten leiden. Daarnaast suggereren psychologen dat complottheorieën begrepen kunnen worden vanuit de nood tot *cognitive closure* (Marchlewska, Cichocka & Kossowska, 2018), als een compensatie voor controleverlies (Sullivan, Landau & Rothschild, 2010) of via een verlangen naar uniekheid (Imhoff & Lamberty, 2017).

2.2 De epistemologie van complottheorieën

Naast psychologen, zijn het vooral filosofen geweest die zich in de studie van complottheorieën interesseren. Hun bekommernis is vaak van een andere aard: ze bestuderen complotdenken om te begrijpen wat een juiste en rationele vorm van denken inhoudt (Cassam, 2016; Harris, 2018). Bestuderen hoe het denken in complottheorieën misloopt, helpt filosofen om in kaart te brengen hoe correct te denken. Ook Nederlandstalige filosofen, zoals Johan Braeckman en Maarten Boudry, beschrijven complottheorieën in een context waarin ze in de eerste plaats trachten 'instrumenten aan [te reiken] voor het kritisch denken' (Braeckman & Boudry, 2011: 13).

Typisch richten filosofen zich dan ook niet op de psychische toestand en mechanismen van complotdenkers, maar op wat er scheelt aan hun argumenten en theorieën. Het is in deze context dat vaak een verband wordt gemaakt tussen complottheorieën en pseudowetenschap: complottheorieën zijn dan illustraties van wetenschappelijke theorieën waar het misloopt, bijvoorbeeld doordat ze niet falsifieerbaar zijn of gebruikmaken van vaag taalgebruik (zie Braeckman & Boudry, 2011). Dat was ook de inzet van het werk van Karl Popper, die als een van de eerste academici over complottheorieën sprak. Popper focuste op wat hij de *sociale samenwerkingstheorie* noemde:

‘Het gaat om het denkbeeld dat een sociaal verschijnsel kan worden verklaard door uit te vinden welke mensen of groepen belang hebben bij dat verschijnsel (soms is het een verborgen belang dat eerst moet worden onthuld), en plannen hebben gemaakt en hebben samengezworen om dat verschijnsel te laten optreden.’ (Popper, 2009: 335)

Popper stelde dat deze sociale samenzweringstheorie problematisch was in haar aanname dat complotten altijd succesvol zijn. Dit vloekt met de sociale realiteit, die juist gekenmerkt wordt door een grote complexiteit en onbedoelde neveneffecten. In realiteit is het zo ‘dat slechts zeer weinig samenzweringen uiteindelijk succesvol blijken’ (Popper, 2009: 335). Complottheoretici stellen met andere woorden de samenleving te simplistisch voor, alsof alles te verklaren valt vanuit een simpel complot dat alles tot in de kleinste details bepaalt.¹

Er is sinds het einde van de jaren 1990 binnen de filosofie echter een tegenbeweging ontstaan, die ingaat tegen bovenstaande psychologische en filosofische diagnoses van complottheorieën als irrationeel of pathologisch (Coady, 2006; Dentith, 2018). Volgens epistemologen zoals David Coady, Charles Pigden en Lee Basham kunnen complottheorieën niet zomaar in hun geheel worden verworpen als irrationeel, aangezien er in de geschiedenis een hele reeks echte complotten hebben plaatsgevonden. Voorbeelden zijn Watergate, de invasie in Irak (en de onbestaande massavernietigingswapens) of de Dreyfusaffaire. Dentith en Basham (2018: 79) spreken over ‘een gemeenplaats: regeringen en bedrijven spannen op regelmatige basis samen om mensen te misleiden’. Aangezien er ware complotten bestaan, en dus ook ware theorieën over die complotten, kunnen niet alle complottheorieën als irrationeel worden weggezet. In plaats van zo’n ‘generalistische’ positie, pleiten deze epistemologen voor een ‘particularistische’ positie (Buenting & Taylor, 2010; Dentith, 2018), volgens welke je elke complottheorie individueel moet benaderen en beoordelen.

2.3 De sociologie van complottheorieën

Daarnaast is er een derde benadering, die minder bekend is, maar wel duidelijk aanwezig in de literatuur. Ik zal haar de sociologische benadering noemen, hoewel het breder is dan sociologie alleen. Het beslaat ook de culturele en politieke geschiedenis van complottheorieën. Wat deze auteurs gemeen hebben, is dat ze de focus verleggen van de complotdenker of de complottheorie naar de maatschappij die complotdenken mogelijk maakt.

Een eerste invulling van zo’n sociologisch project legt de nadruk op hoe complottheorieën iets van alle tijden zijn: er is geen historische periode zonder complottheorieën. Een vaak herhaald voorbeeld is dat van keizer Nero, die de Grote Brand in Rome in het jaar 64 afdeed als een complot van de christenen. Op gelijkaardige

1 De voornaamste aanname voor deze associatie tussen complottheorie en (pseudo)wetenschappelijke theorie is dat complottheorieën in de eerste plaats te beoordelen zijn als *theorieën*. Dat kan in vraag worden gesteld. Juist zoals talloze andere vormen van spreken – bijvoorbeeld een gedicht of een politieke toespraak – heeft een complottheorie misschien een ander doel dan louter informatieoverdracht. Complottheorieën bekritisieren omdat ze onbetrouwbare informatie bevatten, kan dan worden gezien als een categoriseringsfout (zie Simons, 2017).

wijze bestaan er ook studies die kijken naar complottheorieën in de Griekse Oudheid (Roisman, 2006) of tijdens de Franse Revolutie (Cubitt, 2008). Regelmatig wordt zo'n historische studie gecombineerd met een psychologische benadering, die dan moet verklaren waarom mensen ook toen in complottheorieën geloofden (bijv. Brotherton, 2015). Daarnaast zijn er ook studies die stellen dat complottheorieën beter te begrijpen zijn als sociale fenomenen, bijvoorbeeld als 'gecodeerde sociale kritieken' (Miller, 2002), als reacties op verlies van politieke macht (Uscinski & Parent, 2014), als een 'ideologische miskennis van machtsverhoudingen' (Fenster, 1999: 67) of als de 'cognitieve cartografie van de minderbedeelden in de postmoderne tijd' (Jameson, 1991: 355). Complottheorieën zijn dan een symptoom van een reëel sociaal verschijnsel.

Deze studies combineren zulke claims vaak met de bijkomende stelling dat, hoewel complottheorieën van alle tijden zijn, er toch een aantal historische verschuivingen waar te nemen zijn. Melley (2000) stelt bijvoorbeeld dat vroegere complottheorieën vaak gingen over een kleine, afgebakende groep die samenzwoer tegen een specifiek individu (zoals de koning) of instituut (de kroon), terwijl hedendaagse complottheorieën eerder gaan over slecht afgebakende, maar gigantische organisaties die samenzweren tegen abstracte entiteiten zoals 'de samenleving' of 'het gewone volk'.

Een andere suggestie wordt gedaan door Knight (2000), die stelt dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden van, zoals hij het noemt, een *secure paranoia* naar een *insecure paranoia*. Terwijl vroegere complottheorieën met de vinger wezen naar een duidelijke externe groep (zoals de Joden of de christenen), is het vandaag de dag onduidelijk wie de samenzweerders nu echt zijn:

'Populair complotdenken is gemuteerd van een obsessie met een gefixeerde vijand tot een veralgemeend wantrouwen over samenzwerende krachten. Het is in feite verschoven van een paradoxale stabiele vorm van paranoia die het eigen identiteitsgevoel versterkte, naar een veel onzekere vorm van een met samenzweringen doordrenkte angst, die alles in een oneindige regressie van wantrouwen stort.' (Knight, 2000: 4)

Er is echter ook een tweede invulling van de sociologische benadering, die men kan onderscheiden van deze eerste groep. Terwijl bovenstaande auteurs verdedigen dat complottheorieën van alle tijden zijn, zijn er ook sociologen en historici die het daarmee oneens zijn. De bovenstaande benaderingen zouden zich volgens deze groep schuldig maken aan een vorm van anachronisme. Hoewel het mogelijk is om voorbeelden in het verleden te vinden van dingen die wij als complottheorie zouden bestempelen ('complotverklaringen'), betekent dat niet dat ze ook door de actoren van die tijdperiode zelf als 'complottheorie' werden gediagnosticeerd. Iets als een complottheorie bestempelen is meer dan een neutrale beschrijving, maar impliceert typisch ook een morele evaluatie: als iets een complottheorie is, dan scheelt er ook iets mee. Deze tweede benadering vertrekt dan ook van de vraag: in welke historische periode zijn wij complotverklaringen als iets problematisch beginnen te bestempelen? Of met andere woorden: wanneer zijn complotverklaringen in complottheorieën veranderd?

Vanuit dit perspectief komt de hypothese naar voren dat over maatschappelijke fenomenen spreken in termen van complotten inderdaad een lange geschiedenis heeft, maar dat deze vormen van spreken tot voor kort werden gezien als acceptabele manieren om sociale en historische gebeurtenissen te verklaren. Gordon Wood stelt bijvoorbeeld in zijn studie van de achttiende eeuw dat 'het Amerikaanse seculiere denken – in feite al het Verlichte denken van de achttiende eeuw – zo was gestructureerd dat samenzweringsverklaringen van complexe gebeurtenissen normaal, noodzakelijk en rationeel waren' (Wood, 1982: 421). Complottheorieën waren in essentie geseulariseerde versies van goddelijke verklaringen, waarbij maatschappelijke gebeurtenissen werden verklaard als een product van de wil en interventie van God.

In die zin waren samenzweringstheorieën voor lange tijd een volstrekt aanvaarde manier om over de wereld te spreken. Pas vanaf de negentiende eeuw krijg je een waarlijk alternatief: de zogenaamde *structurele* verklaring, waar een gebeurtenis wordt verklaard als een onbedoeld neveneffect van de manier waarop de maatschappij is ingericht. Het ontstaan van dat alternatief gaat gepaard met een problematisering van complotverklaringen, die worden afgedaan als een minderwaardige of problematische vorm van spreken. Pas vanaf dat moment kunnen volgens deze sociologen complotverklaringen waarlijk complottheorieën genoemd worden, aangezien de evaluatieve, afkeurende dimensie pas dan toegevoegd wordt.

Deze verschuiving wordt ook gesuggereerd door de geschiedenis van het begrip 'complottheorie' zelf, dat pas vanaf het einde van de negentiende eeuw opduikt (McKenzie-McHarg, 2019). Initieel werd de term in kranten meestal in het enkelvoud gebruikt, als een valabel alternatief naast andere 'theorieën', zoals de 'moordtheorie' of de 'zelfmoordtheorie'. Het meervoud, complottheorieën, duikt pas in de jaren 1960 op, wat suggereert dat het idee dat er een afgebakende groep van opvattingen is die men allemaal op één hoop kan gooien (gaande van de moord of JFK tot de maanlanding) van veel latere datum is. Ten slotte is de term 'complottheoreticus' van nog recentere datum (vanaf 1970-1980) en lijkt samen te hangen met een opkomend academisch debat over een typisch individu dat vatbaar zou zijn voor complottheorieën.

Verscheidene historici hebben dan ook geargumenteed dat complottheorieën pas echt een maatschappelijk probleem (en onderwerp van academisch onderzoek) werden in de twintigste eeuw (Knight, 2000; Butter, 2013), volgens sommigen zelfs pas na de Tweede Wereldoorlog (Moore, 2016). Die problematisering van complottheorieën wordt dan bijvoorbeeld gelinkt met een toenemende focus op 'nationale veiligheid' en de Koude Oorlog, waar de angst voor communistische complotten prominent werd en inlichtingendiensten een belangrijkere rol begonnen te spelen in de internationale politiek (zie Olmsted, 2009).

3. De 'wil tot weten' achter het denken over complottheorieën

Het is wellicht al duidelijk dat de in dit artikel gekozen benadering het sterkst aansluit bij deze laatste sociologische benadering. Dat klopt inderdaad en in die zin is er een reflexieve dimensie aanwezig in dit artikel: de conclusies die eruit volgen,

zouden moeten kunnen worden toegepast op het eigen onderzoek zelf, dat immers ook deel uitmaakt van de literatuur over complottheorieën. Ik kom daar in de conclusie nog op terug. Tegelijkertijd heb ik me in de inleiding eerder geïdentificeerd met de historisch-epistemologische traditie van Bachelard, Canguilhem en Foucault. Dat is in de eerste plaats een verschil van accent: mijn focus ligt in de eerste plaats op het opsporen van de probleemstellingen waardoor wetenschappers geïnteresseerd zijn geraakt in complottheorieën, eerder dan waarom zo'n interesse in de maatschappij als geheel is ontstaan (hoewel, zoals we zullen zien, die twee zaken niet te scheiden zijn).

In deze paragraaf wil ik dan ook de bovenstaande tradities herbekijken met zo'n genealogische blik: wat zijn de verschillende problematiseringen van complotdenken die historisch aan de oorsprong liggen van deze verschillende tradities? Pas door die afdoende in beeld te brengen zal duidelijk worden dat de onderlinge verschillen ook begrepen moeten worden als verschillen in de achterliggende waarden van waarom complottheorieën überhaupt het bestuderen waard zijn. Omdat mijn vertrekpunt aansluit bij de sociologische benadering, zal ik eerst met die benadering beginnen (par. 3.1), om vervolgens over te gaan tot de psychologische (par. 3.2) en ten slotte de epistemologische (par. 3.3).

3.1 Wie heeft het recht van spreken over de sociale realiteit?

Laat ik als vertegenwoordiger van de sociologische methode de Franse socioloog Luc Boltanski nemen, die in 2012 een boek publiceerde getiteld *Énigmes et complots. Une enquête à propos d'enquêtes*.² Ook hij situeert de oorsprong van complottheorieën aan het einde van de negentiende eeuw. Het startpunt van Boltanski is gefascineerd door het gelijktijdig ontstaan van een aantal fenomenen rond deze eeuwwisseling: detective- en spionageromans, de psychiatrische categorie van 'paranoïa', complotdenken, en met name ook de sociale wetenschappen (en dus ook zijn eigen discipline, sociologie). Wat al deze fenomenen volgens hem gemeen hebben, is een fascinatie met mysteries:

'Een mysterie is [...] een singulariteit [...] waarvan het karakter *abnormaal* kan worden genoemd, een die breekt met de manier waarop de dingen zich voordoen onder omstandigheden die we als *normaal* beschouwen, zodat onze geest er niet in slaagt om de ünheimliche gebeurtenis in de gewone realiteit in te passen. Het mysterie laat dus een soort kras achter op het naadloze weefsel van de werkelijkheid.' (Boltanski, 2012: 21-22)

Voor Boltanski is belangrijk dat zulke mysteries niet overal en altijd kunnen verschijnen. 'Alleen tegen [een] vanzelfsprekende achtergrond van de werkelijkheid kan een mysterie opvallen, schitteren en de aandacht trekken' (Boltanski, 2012: 31). Deze gestabiliseerde en zelf-evidente realiteit is volgens Boltanski niet zozeer een natuurlijke realiteit (met natuurwetten), maar in de eerste plaats een *sociale* realiteit:

2 Andere voorbeelden waren ook mogelijk, zoals het werk van Thalmann (2019) of Butter (2018).

'Met deze term [sociale realiteit] verwijs ik naar een project van het beschrijven van de menselijke omgeving als een georganiseerd geheel, met een specifieke logica en gehoorzaamend aan wetten die er eigen aan zijn, onafhankelijk van de motieven en wil van elk afzonderlijk individu.' (Boltanski, 2012: 31)

Boltanski typeert de negentiende eeuw als de eeuw waarin het idee van een 'maatschappij' met haar eigen specifieke logica en wetten ontstond. Het ging om de ontdekking dat sociaal gedrag, inclusief deviant gedrag zoals criminaliteit en zelfmoord, bepaalde wetmatigheden volgde. De reden waarom dat idee zo prominent naar voren kwam in de negentiende eeuw, was volgens Boltanski het ontstaan van de natiestaat en haar bijhorende interesse in de eigen bevolking, met name haar biologische en economische karakteristieken. Volgens Boltanski

'beweerde [de staat] de realiteit te kennen, te controleren en tot op zekere hoogte vorm te geven aan de realiteit waarin de onder haar gezag geplaatste bevolkingsgroepen hun leven leidden, en stelde zelfs voor om de opleiding van deze bevolkingsgroepen te verzekeren en de voorwaarden voor hun welzijn te organiseren, voor zover mogelijk.' (2012: 40)

Dit argument is in feite een herneming van Michel Foucaults claim over het ontstaan van een disciplinemaatschappij (Foucault, 1975) en een biopolitiek (Foucault, 1976), gelinkt met het ontstaan van een reeks nieuwe wetenschappen, zoals statistiek, politieke economie en criminologie.

Boltanski's claim is dat fenomenen zoals detectiveromans, sociologisch onderzoek, maar ook complotdenken, ontstaan als reactie op deze nieuwe ontwikkelingen en zich steeds situeren in deze spanning tussen een sociale realiteit met haar eigen wetmatigheden en ogenschijnlijk deviante gebeurtenissen ('mysteries'). Deze fenomenen gedijen dus in het bevragen en contesteren van deze sociale realiteit en haar instituties, en buiten de mogelijkheid uit dat er altijd iets verborgen kan zitten achter deze sociale schijn, zoals seriemoordenaars, klassenconflicten of grote complotten. 'Deze tweede realiteit wordt bewoond door dingen, handelingen, actoren, niveaus, verbindingen en vooral krachten waarvan het bestaan, inderdaad, waarvan de mogelijkheid door niemand werd vermoed' (Boltanski, 2012: 36). Het bestaan van een *gekende* sociale realiteit, met haar stabiliteit en orde, is dus volgens Boltanski een voorwaarde voor complotdenken. Enkel wanneer de maatschappij zelfreflexief werd, en allerlei claims over haar eigen wetten, orde en structuur begon te maken, werd het mogelijk deze te bevragen en aan te vechten, vaak resulterend in de claim dat er iets anders schuilging achter deze zogenaamde realiteit.

Het is echter belangrijk om ons af te vragen waarom Boltanski dit verhaal vertelt. Waarom zijn sociologen zoals hij gefascineerd door complottheorieën? Ook zij doen dat niet zomaar. Er staat iets voor hen op het spel. In het geval van Boltanski is dat zeer duidelijk: hij spreekt over complotdenken, omdat hij eigenlijk iets anders wil begrijpen, namelijk de aard en identiteit van de gelijktijdig ontstane sociale wetenschappen. Complottheorieën begrijpen is voor hem een vorm van grenswerk tussen wat 'echte' sociale wetenschap is en wat 'maar' een complottheorie is.

Boltanski beschrijft dit voortdurende grenswerk als 'de vloek van Popper'. Als we terugkeren naar de context waarin Popper voor het eerst begint te spreken over complottheorieën, dan zien we dat hij dat steeds doet om op indirecte wijze de juiste methode van de sociale wetenschappen te beschrijven. Dat doet hij niet enkel in *The Open Society and Its Enemies*, maar ook in latere teksten:

'Om uit te leggen wat, volgens mij, de centrale taak van de sociale wetenschappen is, zou ik willen beginnen met het beschrijven van een theorie die door zeer veel rationalisten wordt aangehangen – een theorie die volgens mij precies het tegenovergestelde inhoudt van het ware doel van de sociale wetenschappen. Ik zal deze theorie de 'samenzweringstheorie van de samenleving' noemen. Deze theorie, die primitiever is dan de meeste vormen van theïsme, is verwant aan hoe Homerus naar de maatschappij keek.' (Popper, 1963: 123)

Daartegenover 'is de echte taak van de sociale wetenschappen het verklaren van dingen die niemand wil – zoals, bijvoorbeeld, een oorlog, of een depressie' (Popper, 1963: 125). Tegenover de *intentionele* verklaring kwam dus de *structurele* verklaring gericht op de onbedoelde gevolgen.

Voor sociale wetenschappers, van Popper tot Boltanski, draait het spreken over complottheorieën dus om de vraag: wie heeft het recht van spreken over de sociale realiteit? Om de autoriteit van de sociale wetenschappen te bevestigen, moeten hun methodes worden afgezet tegen al wat daar niet in past, zoals complottheorieën. Dat grenswerk tussen sociale wetenschap en complottheorie duikt op in talloze debatten binnen de sociale wetenschappen. Knight (1997) heeft bijvoorbeeld op gelijkaardig grenswerk gewezen binnen het feminisme, waar auteurs zoals Betty Friedan en Naomi Wolf steeds flirtten met, maar zich ook afzetten tegen complottheoretisch taalgebruik in hun beschrijving van het patriërchaat. Zo spreekt Wolf in *The Beauty Myth* (1990) van bewuste marktmanipulatie rond dieetvoorschriften, cosmetica en pornografie, maar voegt er meteen aan toe dat 'dit geen complottheorie is' (1990: 17-18).

Maar er is nog een tweede punt dat op het spel staat in deze zelfdefiniëring van de sociale wetenschappen, namelijk de *alliantie met de staat*. Als de sociale realiteit, en het recht van spreken daarover, inderdaad in de negentiende eeuw is vormgegeven, was dat in een nauwe relatie tot de staat en de officiële instanties. Vele sociale wetenschappen, gaande van statistiek tot criminologie, ontstonden dan ook als een instrument van de staat. Het recht van spreken van de sociale wetenschapper verdedigen, gaat dan ook vaak gepaard met een verdediging van de autoriteit van de staatsinstanties. Vandaar een tweede vraag die bij de sociale wetenschappen regelmatig opduikt: wat is de taak van de sociale wetenschappen? Moeten zij bondgenoot of criticus zijn van de officiële instanties?

Het gaat met andere woorden over de vraag in welke mate de sociale wetenschappen 'kritisch' moeten zijn en in welke mate ze, als ze kritisch willen zijn, gelijkgesteld kunnen worden met complotdenken. Die grens tussen kritiek en complottheorie is niet altijd even duidelijk. In die zin ligt Boltanski's fascinatie met complottheorieën in het verlengde van zijn vroegere werk, dat een 'sociologie van de kritiek' wilde uitwerken (Boltanski, 2009). Een gelijkaardig gevecht tussen com-

plotdenken en de kritische taak van de sociologie is te vinden bij Bruno Latour, met name in zijn controversiële artikel 'Why has critique run out of steam?' Daarin vraagt Latour zich luidop af:

'Wat is het werkelijke verschil tussen complotdenkers en een gepopulariseerde, [...] oppervlakkige lezing van, bijvoorbeeld, een eminente socioloog zoals Pierre Bourdieu? [...] In beide gevallen moet je leren wantrouwig te staan tegenover alles wat mensen zeggen, want we weten natuurlijk allemaal dat ze in de ban van een complete illusie over hun ware motieven leven. Vervolgens, nadat het ongelof heeft toegeslagen en een verklaring gevraagd wordt voor wat er werkelijk aan de hand is, wordt er in beide gevallen opnieuw beroep gedaan op dezelfde groep van machtige krachten die in het donker verborgen zijn en altijd consequent, continu, meedogenloos handelen.' (Latour, 2004: 228-229)

Zowel de complotdenker als de sociale wetenschapper lijkt gelijkaardige verklaringsschema's te gebruiken wanneer ze de staat en de dominante vertogen willen bekritisieren. Wat is werkelijk het verschil tussen het verklaren van het gedrag van mensen op basis van een intentioneel complot of van een abstracte entiteit zoals het neoliberalisme of het patriarchaat? Het is de nood aan dit soort grenswerk dat de complotdenker op de sociologische agenda zet en de identiteit van de sociologie afbakent.

Dat grenswerk uit zich niet steeds in een eenduidige afwijzing van complotdenken, aangezien de socioloog zich wel identificeert met het geven van kritiek. Mijn hypothese is dat het die gedeelde ambitie tussen complotdenker en socioloog is, die de laatste ertoe aanzet dominante vertogen die complotdenken marginaliseren ook regelmatig aan te vallen. Het werk van de socioloog Jarom Harambam (2020) is hier een goed voorbeeld van. Complottheorieën tegen zulke aanvallen beschermen, behelst voor Harambam de verdediging van hun eigen recht op het bekritisieren van de staat. Voor een aantal sociale wetenschappers is de 'emancipatie van complottheorieën' (Simons, 2017) dus een middel om het monopoliserende spreken van de staat en haar officiële instanties te problematiseren en indirect het eigen recht op kritiek te verdedigen. Sociologen en politicologen hebben dan ook de neiging om complotdenken als 'gecodeerde sociale kritiek' (Miller, 2002) te lezen: complottheoretici zijn wel degelijk iets op het spoor, maar missen nog de correcte methodes van sociale wetenschappen om dit adequaat te articuleren. Beide groepen zijn het eens dat er kritiek moet worden gegeven, maar verschillen over de wijze waarop dit moet gebeuren.

Een gelijkaardige spanning lijkt ook op het spel te staan in de recente debatten rond complotdenken, zowel in relatie tot Donald Trump als tot COVID19, waar er typisch een link wordt gemaakt met de opkomst van sociale media, nepnieuws en 'post-truth'. Ook hier lijkt de inzet van het debat rond samenzweringstheorieën de vraag te zijn welke instanties recht van spreken hebben over de sociale realiteit. Wie heeft het recht om 'poortwachters van de waarheid' (Simons, 2020) te spelen? In deze context wordt het grenswerk met complottheorieën nogmaals prangend: in

welke zin kan de sociale wetenschapper kritisch zijn over het officiële beleid, zonder een ongewenste alliantie aan te gaan met complottheorieën?

3.2 Hoe beschermen we ons tegen politieke extremen?

Boltanski's werk is dus vruchtbaar om na te denken over wat er eigenlijk op het spel staat wanneer sociale wetenschappers over complottheorieën spreken. Maar het biedt ons ook een hypothese – ook al is Boltanski zelf geen psycholoog – om te vatten waarom psychologen zo gefascineerd zijn door complotdenken. De hypothese die ik hier wil verkennen, is dat sommige analyses van complotdenken wortelen in een politieke angst voor een collectieve psychose en extremisme als bedreiging voor de democratie en de liberale orde. Complotdenken wordt dan gezien als een vorm van geradicaliseerde massapsychologie die als een bedreiging ervaren wordt voor de 'vertegenwoordigers en verdedigers van de publieke orde' (Graumann, 1987: 246; Bartlett & Miller, 2010).

Twee spelers die grote invloed uitoefenden op het onderzoek naar complotdenken en waarvan men kan stellen dat ze een dergelijke politieke angst delen, zijn de politieke wetenschapper Richard Hofstadter en (nogmaals) filosoof Karl Popper. Hofstadter was een liberaal met een vergaande bezorgdheid over extremistisch gedachtegoed in de Verenigde Staten, zowel aan de linker- als aan de rechterkant van het politieke spectrum. Hij schreef dan ook in de context van het McCarthyisme in de jaren 1950 en de neoconservatieve beweging van Barry Goldwater in de jaren 1960. In *The Paranoid Style in American Politics* (1966) analyseerde Hofstadter deze vormen van extremistisch gedachtegoed door 'het ontwikkelen van een sociale kritiek op basis van een sociale psychologie die psychoanalytische en/of psychiatrische categorieën gebruikte' (Boltanski, 2012: 268). Zijn psychologisch-politieke lezing heeft veel andere onderzoekers geïnspireerd, maar kreeg de naar mijn mening ook terechte kritiek dat die uitmondt in een ahistorische analyse die uiteenlopende historische contexten en politieke ideologieën als eenzelfde paranoïde stijl van denken typeert. Hoewel Hofstadter nooit de term 'complottheorie' gebruikte, is zijn werk uitermate invloedrijk geweest: in de manier waarop onderzoekers deze problemstelling van Hofstadter oppikten, namen politieke wetenschappers en psychologen in hun analyses van complottheorieën ook de onderliggende politieke angst over.

Een gelijkaardig verhaal vinden we bij Karl Popper. Net als Hofstadter was Popper een liberaal die, met name in *The Open Society and Its Enemies*, extremistisch gedachtegoed als bedreiging van de open samenleving zag. Bij Popper was de context in de eerste plaats de opkomst van het communisme en fascisme. Popper begreep de Tweede Wereldoorlog dan ook als een product van de massa die zich lieten meeslepen door extremistisch en dogmatisch gedachtegoed.

In zijn werk mobiliseerde Popper de notie van complottheorieën dan ook op twee verschillende manieren. De eerste kwamen we tegen in de vorm van de sociale samenzweringstheorie. Maar er is ook een tweede, en wellicht belangrijkere, context waarin Popper over complottheorieën spreekt, namelijk in de vorm van een *complottheorie van onwetendheid*. Het is deze tweede vorm van de complottheorie die ons op het spoor zet te begrijpen wat de achterliggende problematiek is die bij vele psychologische analyses van complotdenken meespeelt. Popper verwijst regelma-

tig naar deze complottheorie in wat misschien de kern van zijn filosofie uitmaakt, namelijk zijn kritiek op

'(...) de opvatting dat *waarheid manifest is*. Hiermee bedoel ik de opvatting dat, hoewel dwalingen verklaard moeten worden (door een gebrek aan goede wil of door vooringenomenheid of vooroordeel), de waarheid zichzelf altijd kenbaar maakt, zolang ze niet onderdrukt wordt. Zo ontstaat de opvatting dat vrijheid, door onderdrukking en andere obstakels weg te vegen, noodzakelijkerwijs moet leiden tot een Heerschappij van het Ware en het Goede'. (Popper, 1963: 348)

Als waarheid als manifest wordt gezien, dan moet er een verklaring zijn waarom niet iedereen ze accepteert. In deze context introduceert Popper de notie van

'een *complottheorie van onwetendheid*, die onwetendheid niet louter interpreteert als een gebrek aan kennis, maar als het werk van een of andere kwaadaardige kracht, de oorsprong van onreine en kwade invloeden die onze geesten perverteren en vergiftigen en die ons de gewoonte aanleren om ons te verzetten tegen kennis'. (Popper, 1963: 3)

Volgens Popper heeft de onjuiste opvatting dat waarheid manifest is een historisch belangrijke rol gespeeld. Het zorgde ervoor dat wetenschap en liberalisme konden gedijen, aangezien het gepaard ging met het emancipatorische idee dat iedereen in staat is de waarheid te vinden zonder nood aan een externe autoriteit. Niettemin is dit ooit zo bevrijdende idee volgens Popper verworden tot een gevaar voor de open samenleving, omdat het leidt tot politiek dogmatisme en extremisme. Dogmatisme in de zin dat de opvatting dat de waarheid manifest is tot een absoluut geloof in de juistheid van de eigen opvattingen leidt; extremisme in de zin dat de acties van tegenstanders alleen kunnen worden verklaard als een kwaadaardig complot:

'Het aannemen van de complottheorie kan nauwelijks worden vermeden door degenen die geloven dat ze weten hoe ze de hemel op aarde moeten maken. De enige verklaring voor hun falen om deze hemel te produceren is de boosaardigheid van de duivel die een gevestigd belang heeft bij de hel.' (Popper, 1963: 342)

Het werk van Hofstadter en Popper stond aan de wieg van een opkomende maatschappelijke en wetenschappelijke interesse in complotdenken als een vorm van extremistisch gedachtegoed dat moest worden betreden. Beide auteurs suggererden al dat dit dogmatisme verbonden moest worden met de psychische kenmerken van het individu of de opzweepende politieke cultuur die resulteerde in een gevaarlijke extremistische massapsychologie. Complottheorieën moesten psychologisch bestreden worden als onderdeel van een liberalistisch programma om de democratie en open samenleving te waarborgen. Deze open samenleving bestond uit een vrij en rationeel debat, waarin iedereen open staat voor de eigen feilbaar-

heid en het potentiële gelijk van de ander. Politieke extremen, zowel aan de linker- als aan de rechterkant, waren daarentegen vatbaar voor een dogmatisme dat vertrok van het eigen gelijk, en al snel verviel in complottheorieën. Latere psychologen en politicologen namen deze taak dan ook op en begonnen de psychologie van het complotdenken in kaart te brengen.

3.3 *Wie beschermt ons tegen de staat?*

Hoewel Poppers werk een cruciale invloed had op het psychologische onderzoek naar complottheorieën, was hij in de eerste plaats filosoof. Dat brengt ons tot de derde groep: de filosofen. De meeste filosofen die met complottheorieën bezig zijn, sluiten zich nauw aan bij het liberale project van Popper. Ook voor hen was het diagnosticeren van complottheorieën een onderdeel van het cultiveren van kritische burgers, die adequaat en open kunnen debatteren. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor Nederlandstalige filosofen, zoals John Braeckman en Maarten Boudry, die sterk bij Poppers politieke project aansluiten.

Maar zoals we al zagen, was er binnen de filosofie ook een tegenbeweging die stelde dat niet alle complottheorieën zomaar als irrationeel mogen worden weggezet. Vanuit onze vraagstelling mag het niet verwonderlijk zijn dat ook zij dat niet louter doen omwille van een neutrale conceptuele analyse. Epistemologen die de rationaliteit van sommige samenzweringstheorieën benadrukken, delen weer een ander politiek project, vaak van Anglo-Amerikaanse snit en flirtend met vormen van libertarisme en een diep wantrouwen tegenover de staat. Hun pleidooi om complottheorieën ernstiger te nemen is dan niet louter een kwestie van intellectuele eerlijkheid, maar onderdeel van een politieke stellingname: het is cruciaal voor onze maatschappij dat we kritisch staan tegenover de officiële instanties, en complottheorieën kunnen daartoe een middel zijn. 'Onze zorg is dat in democratieën die op zijn best onvolmaakt zijn, onwetendheid over een daadwerkelijk complot minstens zo gevaarlijk kan zijn als het geloof in een valse complottheorie', stellen Orr en Dentith (2018: 141) bijvoorbeeld.

Vanuit dit perspectief wordt wantrouwen een burgerplicht en zijn complottheorieën een onderdeel van de uitoefening van die plicht. Daartegenover wordt het pathologiseren en psychologiseren van complottheorieën door deze epistemologen juist gezien als een wapen van de staat om zijn critici in diskrediet te brengen of het zwijgen op te leggen. Door complottheorieën bij voorbaat in de prullenmand te gooien, lopen we het risico dat echte complotten niet ontmaskerd worden. Een typisch voorbeeld dat deze epistemologen aanhalen is de invasie in Irak en het complot rond de niet-bestaande massavernietigingswapens. Of, in de woorden van Pigden (2018: 207): 'Samenzweringsontkenning werd gebruikt om een massale oorlogsmisdaad te rechtvaardigen. Veel erger dan dat wordt het niet.' Historisch lijkt dat wantrouwen inderdaad ook gevoed door een aantal reële complotten in de Amerikaanse geschiedenis, gaande van Watergate tot de Iran-Contra-affaire. Vanuit dit perspectief zweert de Amerikaanse regering inderdaad regelmatig samen tegen haar eigen bevolking en kunnen complottheorieën juist een bescherming vormen tegen die staat.

Laat me twee voorbeelden geven. Het eerste voorbeeld is David Coady, professor aan de universiteit van Tasmania, en iemand die veel over complottheorieën heeft

geschreven (Coady, 2006). In een recent artikel waarin Coady een vergelijking maakt tussen complottheorieën en geruchten komt deze politieke dimensie sterk naar voren. Ook geruchten hebben een slechte naam en hun verspreiding wordt typisch gezien als problematisch en zelfs irrationeel. Coady is het daar niet mee eens. Volgens hem is er geen afdoende bewijs dat geruchten over het algemeen inderdaad verkeerd en irrationeel zijn. Volgens hem zijn ze vaak betrouwbaar en zelfs nuttig. Daarom 'zijn geruchten geen bedreiging van de democratie; critici van geruchten, zoals [Cass] Sunstein, die de staat en andere machtige instituties de controle over de informatiestroom willen geven, zijn dat wel' (Coady, 2018: 176). Op gelijkaardige wijze hebben complottheorieën onterecht een slechte reputatie, als resultaat van wat Coady bestempelt als 'antidemocratische propaganda' (Coady, 2018: 178). Het pathologiseren van complottheorieën is dus in dit geval een bedreiging voor onze open samenleving:

'Dit [pathologiserend] gebruik dient om zulke mensen te intimideren en het zwijgen op te leggen, ongeacht of hun overtuigingen verantwoord zijn en of ze waar zijn of niet. Daarom maakt dit gebruik het minder waarschijnlijk dat zulke samenzweringen zullen worden ontmaskerd (of tijdig worden onthuld), en waarschijnlijker dat de daders van samenzweringen ermee weggelopen. Er is daarom reden om te denken dat het feit dat deze uitdrukkingen een pejoratieve connotatie hebben, ervoor zorgt dat onze samenleving minder open is dan ze anders zou zijn.' (Coady, 2018: 182)

Mijn tweede voorbeeld is Lee Basham, een filosofieprofessor uit Texas. Hij is wellicht het meest expliciet over het idee dat complottheorieën bij voorbaat verwerpen een gevaar vormt 'voor democratieën en het alledaagse leven' (Basham, 2018: 41). Een particularisme omtrent complottheorieën daarentegen plaatst 'de redding van de staat in de waakzaamheid van de burger' (Basham, 2018: 42). Ook hij gebruikt het voorbeeld van Irak:

'Gezien de toewijding van de politieke leiders aan de invasie, stond alleen de publiek wijdverbreide en goed onderbouwde samenzweringstheorie hen in de weg. Als deze theorie de juiste politieke macht had gehad, had hij deze levens kunnen redden. Maar omdat het om een complottheorie ging, werd hij op grote schaal afgewezen en gepathologiseerd door de reguliere media in de Verenigde Staten en elders.' (Baham, 2018: 45)

Complottheorieën worden zo een voorwaarde voor de democratische samenleving. 'Samenzweringstheorieën redden levens, duizenden, zelfs miljoenen, als we hen zouden toestaan. Hun automatische verwerping laat bloed aan onze handen achter', stellen Dentith en Basham (2018: 91). In onze maatschappij worden complottheorieën echter gepathologiseerd en genegeerd. Filosofen en sociale wetenschappers die deze pathologisering onderschrijven, dragen volgens deze epistemologen ongewild bij aan het ondergraven van onze open samenleving:

‘Het negeert de sleutelrol die complottheoretici spelen bij het veiligstellen van onze democratie; vaak handelen deze mensen uit onze zelfverdediging. Tegenwoordig kan iedereen een journalist zijn zolang die beschikt over een redeneervermogen en bewijs, en toegang heeft tot een aandachtig publiek. Dit maakt ons internet zo angstaanjagend voor zowel niet-westerse als westerse autoritaire figuren, en een heuse bron van hoop voor voorstanders, zoals ik, dat een veel minder hiërarchisch systeem voor het ontdekken en verspreiden van informatie eindelijk binnen handbereik ligt. Alternatieve kranten van de afgelopen decennia voldeden niet. Het internet, als het niet wordt gesaboteerd door [anti-complottheorie] censuur, zou dat wel kunnen. Samenzweringstheorieën zijn van cruciaal belang voor sociale vooruitgang.’ (Basham, 2018: 54)

Juist zoals Coady benadrukt Basham dus dat censuur niet het product is van de naïviteit van psychologen, maar een strategie die actief gevolgd wordt door de staat om zijn critici de mond te snoeren. ‘Het is een manier om met *dissidente burgers* om te gaan. De formule is simpel: pathologiseren, diskwalificeren, zwijgen, verdwijnen.’ (Dentith & Basham, 2018: 96).

4. Conclusie

In dit artikel hebben we gezien hoe onderzoek naar complottheorieën gedreven wordt door uiteenlopende en vaak conflicterende onderzoeksprogramma's, die elk vertrekken vanuit een ander idee over wat er bij samenzweringstheorieën op het spel staat. In die zin zijn de verschillen niet enkel empirisch, maar ook politiek van aard.

Zo is de psychologische benadering de erfgenaam van een liberaal project, dat teruggaat op Hofstadter en Popper, en stelt dat complottheorieën uitingen zijn van politiek extremisme, waar rede door emotie wordt overgenomen. Complottheorieën vormen zo een gevaar voor de liberale democratie. Ook vele filosofen onderschrijven een gelijkaardig project. Maar de hedendaagse tegenbeweging binnen de epistemologie laat zich daarentegen eerder inspireren door een libertair programma, dat vertrekt van een diep wantrouwen tegenover de staat. Complotdenken is dan niet zozeer de vijand, maar een broodnodige bondgenoot om echte complotten aan het licht te brengen.

Ten slotte stond er bij de sociologische benadering nog iets anders op het spel, namelijk de vraag wie het recht van spreken heeft over de sociale werkelijkheid. Zowel de sociale wetenschappen als het complotdenken hebben een gelijktijdige geboortedatum in de negentiende eeuw, zo suggereerde het narratief van Boltanski, wanneer de natiestaat zich gaat toeleggen op het vatten van zijn eigen wetmatigheden. Hierdoor getuigen reflecties over complottheorieën door sociale wetenschappers van een dubbelzinnige houding tegenover de staat. Enerzijds spelen ze regelmatig de rol van bondgenoot van de staat, door hem de kennis te verschaffen over zijn eigen bevolking, en zich methodologisch af te zetten tegen complottheorieën. Anderzijds willen ze vaak ook critici van datzelfde beleid zijn, maar zonder zich te identificeren met complotdenken. Het is die dubbele houding die zich ook vertaalt

in een dubbelzinnigheid tegenover complottheorieën: enerzijds verdedigen ze complottheorieën tegen eventuele pathologisering door derden, maar anderzijds benadrukken ze wel de methodologische verschillen.

De bedoeling van deze genealogie is niet om hieruit te concluderen dat, omdat er een politieke inzet meespeelt, deze verscheidene programma's onwetenschappelijk zouden zijn. Integendeel, mijn punt is juist dat zoiets onvermijdelijk is: elk systematisch wetenschappelijk onderzoek over een maatschappelijk probleem onderschrijft, expliciet of impliciet, een politieke diagnose van wat er op het spel staat en welke stappen nodig zijn om tot een oplossing te komen. Onderzoek naar complottheorieën ontsnapt daar niet aan. Die politieke inzet hoeft niet altijd expliciet door de individuele onderzoeker onderschreven te worden. Mijn claim is daarentegen dat de vorm waarin complottheorieën worden geproblematiseerd, en waarvan individuen gebruikmaken, politieke dimensies heeft. Door je eigen onderzoek in te schrijven in een van deze programma's, is het mogelijk dat je bijdraagt aan deze impliciete politieke projecten, zelfs al onderschrijf je die niet zelf. Een analoog punt wordt gemaakt door Quassim Casam met betrekking tot de complottheorieën zelf, wanneer hij benadrukt dat 'door samenzweringstheorieën te onderschrijven, men niet anders kan dan zich associëren met de politieke zaken die door deze theorieën traditioneel werden gepromoot' (Casam, 2019: 79). Zelfs al is men zelf geen antisemiet, helpt men door mee te gaan in samenzweringstheorieën die traditioneel gelinkt worden aan antisemitisme – zoals complotten over internationale netwerken van bankiers of over George Soros – indirect met het verspreiden van antisemitisme. Hetzelfde punt is volgens mij van toepassing op theorieën over complottheorieën: welke ook je eigen politieke overtuigingen zijn, door mee te stappen in een van deze benaderingen, associeer je je met de politieke programma's die er impliciet in meespelen.

Wat deze genealogie daarom wel beoogt, is bloot te leggen hoe onderzoek naar complottheorieën nooit zomaar beschrijvend is, maar zich steeds inschrijft in een politiek programma (hetzij in een van de vormen hierboven besproken, hetzij in een andere vorm). Dit heeft ook gevolgen voor hoe onderzoek gebruikt kan worden bij beleid ten aanzien van complottheorieën. Simpelweg vragen wat de wetenschap ons vertelt over complotdenken is dan immers misleidend, aangezien men bij elke van deze verschillende projecten al impliciete politieke keuzes maakt over wat het probleem van samenzweringstheorieën juist is. Een beleid ten aanzien van complottheorieën moet zich daarom niet zomaar proberen te verschuilen achter wat de feiten zouden zeggen, maar moet eerst en vooral een reflectie zijn op wat er eigenlijk maatschappelijk op het spel staat bij complottheorieën.

Daarom is het misschien ook belangrijk terug te komen op het statuut van mijn eigen spreken, dat evenmin aan deze politieke dimensie ontsnapt. Laat ik beginnen met twee kanttekeningen. Allereerst heeft mijn spreken niet volledig hetzelfde onderwerp: dit artikel zelf spreekt niet zozeer over complottheorieën, maar over het academisch onderzoek naar complottheorieën. In die zin hoeft niet elke conclusie over het academisch onderzoek rond complottheorieën op mijn eigen spreken van toepassing te zijn. Toch wil ik gerust erkennen dat ook in mijn eigen vertoog een politieke inzet meespeelt. Maar, ten tweede, impliceert dit niet dat mijn spreken *louter* politiek is. Zoals hierboven benadrukt, betekent het enkel dat elk

discours deels gevormd is door een aantal aannames over wat er politiek op het spel staat. Ook dat geldt voor mijn eigen spreken.

Wat is nu de maatschappelijke inzet van dit artikel? Allereerst de ambitie om de verschillende diagnoses van complottheorieën samen te brengen om ze meer met elkaar in dialoog te laten treden. Nog te vaak negeren ze elkaar of leidt een sporadische confrontatie tot vruchteloze debatten. Eens men vertrekt van het besef dat er verschillende invullingen zijn van wat er bij complotdenken op het spel staat, zijn vruchtbare interacties tussen de verschillende scholen mogelijk. Dat heeft met de tweede ambitie te maken, namelijk dat zulke interacties mogelijk zijn als men oog heeft voor wat ze gemeenschappelijk hebben: ook al kan men minstens drie totaal verschillende diagnoses van complotdenken onderscheiden, suggereert het bovenstaande verhaal toch dat bij elk van hen een verband bestaat met vragen rond democratie (met de complotdenker en de staat als vijand of vriend van de democratie naargelang het vertoog).

Ten derde, en dat is het meest fundamentele punt, wijst dit terugkerende verband er ook op dat complotdenken steeds in samenhang met zijn tegenhanger (de staat, de media, de wetenschap) moet worden begrepen. De significantie daarvan ligt deels in de optie om dan die link omgekeerd te bestuderen: de manier waarop we kijken naar complottheorieën, vertelt ons iets over hoe we over die institutionele spelers zelf nadenken. Zeg me wat je denkt over complotdenken en ik zeg je wat je denkt over democratische instellingen. In die zin kunnen complottheorieën en hun diverse interpretaties gelezen worden als een neerslag van de bestaande diversiteit van hoe we naar maatschappelijke instellingen en hun belang kijken. Dat lijkt binnen mijn betoog de ware inzet van de hedendaagse proliferatie, niet enkel van het complotdenken zelf, maar vooral ook van het academische spreken over complottheorieën.

Literatuur

- Aupers, S. (2002). 'Everything is connected': Naar een sociologie van paranoia en complottheorieën. *Sociologische Gids*, 49(3), 313-326.
- Bartlett, J. & Miller, C. (2010). *The Power of Unreason: Conspiracy Theories, Extremism, and Counter-Terrorism*. Londen: Demos.
- Basham, L. & Dentith, M. (2018). The Psychologists' Conspiracy Panic: They Seek to Cure Everyone. In M. Dentith (Ed.), *Taking Conspiracy Theories Seriously* (pp. 79-94). Londen: Rowman & Littlefield International.
- Basham, L. (2018). Conspiracy Theory Particularism, both Epistemic and Moral, Versus Generalism. In M. Dentith (Ed.), *Taking Conspiracy Theories Seriously* (pp. 39-58). Londen: Rowman & Littlefield.
- Boltanski, L. (2009). *De la critique: précis de sociologie de l'émancipation*. Parijs: Gallimard.
- Boltanski, L. (2012). *Énigmes et complots. Une enquête à propos d'enquêtes*. Parijs: Gallimard.
- Braeckman, J. & Boudry, M. (2011). *De ongelovige Thomas heeft een punt: een handleiding voor kritisch denken*. Antwerpen: Houtekiet.
- Brotherton, R. (2015). *Suspicious Minds: Why We Believe Conspiracy Theories*. Londen: Bloomsbury.
- Buenting, J. & Taylor, J. (2010). Conspiracy Theories and Fortuitous Data. *Philosophy of the Social Sciences*, 40(4), 567-578.

- Butter, M. (2013). *Plots, Designs and Schemes: American Conspiracy Theories from the Puritans to the Present*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Butter, M. (2018). 'Nichts ist, wie es scheint'. *Über Verschwörungstheorien*. Berlin: Suhrkamp.
- Cassam, Q. (2016). Vice Epistemology. *The Monist*, 99(2), 159-180.
- Cassam, Q. (2019). *Conspiracy Theories*. Londen: Polity Press.
- Coady, D. (2006). *Conspiracy theories: The philosophical debate*. Aldershot: Ashgate.
- Coady, D. (2018). Anti-Rumor Campaigns and Conspiracy-Baiting as Propaganda. In M. Dentith (Ed.), *Taking Conspiracy Theories Seriously* (pp. 171-188). Londen: Rowman & Littlefield.
- Cubitt, G. (2008). Robespierre and conspiracy theories. In C. Haydon & W. Doyle (Eds.), *Robespierre* (pp. 75-91). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dentith, M. (2018). *Taking Conspiracy Theories Seriously*. Londen: Rowman & Littlefield.
- Fenster, M. (1999). *Conspiracy Theories: Secrecy and Power in American Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Foucault, M. (1971). Nietzsche, la généalogie, l'histoire, 145-172. In S. Bachelard, G. Canguilhem & F. Dagognet, *Hommage à Jean Hyppolite*. Parijs: PUF.
- Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir : Naissance de la prison*. Parijs: Gallimard.
- Foucault, M. (1976). *Histoire de la sexualité. 1 : La volonté de savoir*. Parijs: Gallimard.
- Gallie, W. (1956). Essentially Contested Concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 56, 167-198.
- Graumann, C. (1987). Conspiracy: history and social psychology – a synopsis. In C. Graumann & S. Moscovici (Eds.), *Changing Conceptions of Conspiracy*. New York: Springer-verslag, pp. 245-251.
- Harambam, J. (2020). *Contemporary Conspiracy Culture: Truth and Knowledge in an Era of Epistemic Instability*. New York: Routledge.
- Harambam, J., en Aupers, S. (2017). 'Ik ben geen complotdenker': Relationale identificaties in het Nederlandse complotdenkersmilieu. *Sociologie*, 13(2/3), 133-163.
- Harris, K. (2018). What's Epistemically Wrong with Conspiracy Theorising?. *Royal Institute of Philosophy Supplement*, 84, 235-257.
- Hofstadter, R. (1966). *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*. New York: Knopf.
- Imhoff, R. & P. Lamberty (2018). How paranoid are conspiracy believers? Toward a more fine-grained understanding of the connect and disconnect between paranoia and belief in conspiracy theories. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), 909-926.
- Imhoff, R. & Bruder, M. (2014). Speaking (Un-)Truth to Power: Conspiracy Mentality as a Generalised Political Attitude. *European Journal of Personality*, 28(1), 25-43.
- Imhoff, R. & Lamberty, P. (2017). Too special to be duped: Need for uniqueness motivates conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 47(6), 724-734.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism or The cultural logic of late capitalism*. Londen: Verso.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Londen: Allen Lane.
- Keeley, B. (1999). Of Conspiracy Theories. *The Journal of Philosophy*, 96(3), 109-126.
- Knight, P. (1997). Naming the problem: Feminism and the figuration of conspiracy. *Cultural Studies*, 11(1), 40-63.
- Knight, P. (2000). *Conspiracy Culture: From Kennedy to the X Files*. Londen: Routledge.
- Latour, B. (2004). Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry*, 30(2), 225-248.
- Lewandowsky, S., Gignac, G. & Oberauer, K. (2013). The role of conspiracist ideation and worldviews in predicting rejection of science. *PloS One*, 8(10), E75637.

- Marchlewska, M., Cichońska, A. & Kossowska, M. (2018). Addicted to answers: Need for cognitive closure and the endorsement of conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 48(2), 109-117.
- McKenzie-McHarg, A. (2019). Conspiracy Theory: The Nineteenth-Century Prehistory of a Twentieth-Century Concept. In J. Uscinski (Ed.), *Conspiracy Theories & the People Who Believe Them* (pp. 62-81). New York: Oxford University Press.
- Melley, T. (2000). *Empire of Conspiracy: the Culture of Paranoia in Postwar America*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Miller, S. (2002). Conspiracy Theories: Public Arguments as Coded Social Critiques: A Rhetorical Analysis of the Twa Flight 800 Conspiracy Theories. *Argumentation and Advocacy*, 39(1), 40-56.
- Moore, A. (2016). Conspiracy and Conspiracy Theories in Democratic Politics. *Critical Review*, 28(1), 1-23.
- Olmsted, K. (2009). *Real Enemies: Conspiracy Theories and American Democracy, World War I to 9/11*. New York: Oxford University Press.
- Orr, M. & Dentith, M. (2018). Clearing Up Some Conceptual Confusions about Conspiracy Theory Theorizing. In M. Dentith (Ed.), *Taking Conspiracy Theories Seriously* (pp. 141-154). Londen: Rowman & Littlefield.
- Pigden, C. (2018). Conspiracy Theories, Deplorables, and Defectibility: A Reply to Patrick Stokes. In M. Dentith (Ed.), *Taking Conspiracy Theories Seriously* (pp. 203-216). Londen: Rowman & Littlefield.
- Popper, K. (1963). *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge*. Londen: Routledge and Kegan Paul.
- Popper, K. (2009). *De open samenleving en haar vijanden* (vert. H. Daalder en S. Van Luchene). Rotterdam: Lemniscaat.
- Roisman, J. (2006). *The Rhetoric of Conspiracy in Ancient Athens*. Berkeley: University of California Press.
- Simons, M. (2017). Naar een emancipatie van de complottheorie. *Tijdschrift voor Filosofie*, 79(3), 473-497.
- Simons, M. (2020). De nieuwe poortwachters van de waarheid. *Tijdschrift voor Filosofie*, 82(1), 33-56.
- Sullivan, D., Landau, M. & Rothschild, Z. (2010). An Existential Function of Enmityship: Evidence That People Attribute Influence to Personal and Political Enemies to Compensate for Threats to Control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(3), 434-449.
- Thalmann, K. (2019). *The Stigmatization of Conspiracy Theory since the 1950s: 'a Plot to Make Us Look Foolish'*. New York: Routledge.
- Uscinski, J. & Parent, J. (2014). *American Conspiracy Theories*. New York: Oxford University Press.
- Wolf, N. (1990). *The Beauty Myth*. Londen: Chatto and Windus.
- Wood, G. (1982). Conspiracy and the Paranoid Style: Causality and Deceit in the Eighteenth Century. *William and Mary Quarterly*, 39(3), 402-441.

De Protocollen van de Wijzen van Zion

Het judéo-maçonniek complot als een eeuwige samenzwering

Marc Cools & Dina Siegel

‘De Protocollen van de Wijzen van Zion’ is een geschrift dat zogenaamd de ‘notulen’ bevat van de 24 sessies van het congres van vertegenwoordigers van de ‘twaalf stammen van Israël’ onder voorzitterschap van de Grote Rabbijn. Tijdens dit congres zou zijn besproken hoe de Joden de wereld gaan veroveren (Bronner, 2000). Hoewel het al een eeuw geleden is ontmaskerd als een vervalsing, heeft het geschrift een grote invloed gehad op de loop van de geschiedenis als een bron om antisemitisme mee te rechtvaardigen. Sinds de eerste publicatie zijn de Protocollen ook gebruikt in de propaganda tegen het ‘Joods-maçonnieke gevaar’. Deze ‘notulen’ kunnen worden gezien als de oervader van het complotdenken. Joden en vrijmetselaars zijn altijd wel de eerste zondebokken.

In de jaren 1920 en 1930 van de vorige eeuw werden de Protocollen in Europa in enorme oplagen verkocht en in de 21ste eeuw worden de Joden nog steeds verantwoordelijk gehouden voor alle ellende en rampen in de wereld, zoals 9/11 en pandemieën. Nog steeds verschijnt het in verschillende landen als basis en inspiratiebron voor allerlei complottheorieën (Bronner, 2000; Smelik, 2010; Deutschmann, Herth & Woldar, 2020; Schnirelman, 2019). Hetzelfde gaat op voor de betrokkenheid van de vrijmetselarij hierin (Lemaire, 2017; Rousse-Lacordaire, 1998; Dierkens, 1993) sinds een publicatie in 1862 door het Münchense blad *Historisch-politische Blätter*. De vrijmetselarij zou het instrument zijn waarmee de Joden de wereldheerschappij willen bekomen (Cools, 2012).

Twee vragen staan hier centraal: Welke aan de ‘Protocollen’ gerelateerde, al dan niet maçonnieke, symbolen worden in complottheorieën, zoals bijvoorbeeld ook in het judeo-maçonnieke complot, gebruikt? Waarom heeft deze vervalsing tot op heden en op veel plaatsen in de wereld zo’n hardnekkige invloed?

1. Rituelen, symbolen en pogroms

De tekst van de Protocollen werd in Parijs rond 1897-1899 gefabriceerd. Pyotr Ivanovich Rachkovsky, het hoofd van de Tsaristische Russische geheime dienst Ochrana (Laporte, 1935) in het buitenland, gaf de journalist Matvej Golovinski opdracht een document te produceren waaruit zou blijken dat tsaar Nicolaas II en zijn bewind bedreigd werden door een Joods complot. Om aan zijn opdracht te voldoen ging Golovinski op zoek naar oudere Franse en Duitse bronnen en gebruikte hij een door Maurice Joly (Benz, 2019; Cools, 2012) in het Frans gepubliceerde dialoog tussen Machiavelli en Montesquieu (Smelik, 2010). Het idee van geheime netwerken werd ook in Rusland in de negentiende eeuw verspreid, onder anderen door Jacob Brafmann, in zijn boeken *De locale en universele Joodse Broeder-*

schap (1868) en *Het Boek van de Kahal* (1869), waarin het idee van een internationale Joodse samenzwering werd geprópageerd (Bronner, 2000: 74).

Het geschrift werd (in afgekorte vorm) voor het eerst gepubliceerd door Pavel (Pavolachi) Krushevan in zijn krant *Znamja*. Het verscheen in Rusland later onder diverse titels (Segel, 1996). In 1905 werd een langere versie van de Protocollen uitgegeven als appendix bij het boek van Sergej Aleksandrovitsj Niloes getiteld *Velikoe v malom. Antichrist, kak Blizka Politicheskaya Vozmozhnost, Zapiski Pravoslavnogo* (Het grote in het kleine. De antichrist, een dreigende politieke mogelijkheid. Aanteekeningen van een orthodox gelovige), ook uitgegeven door *Znamija*. Niloes stelt zich ten doel het jodendom en zijn vijandige doeleinden te 'ontmaskeren' (Bernstein, 1921; Segel, 1996). Sergej Niloes, afgestudeerd in de rechten aan de Universiteit van Moskou, later mysticus en theoloog, zou de Protocollen hebben ontvangen 'van een vrouw, die ze heeft gestolen van een van de hoogste en meest invloedrijke leiders van de vrijmetselaars tijdens een geheime vergadering ergens in Frankrijk' (Kominsky, 1970: 209).

In deze editie stelde Niloes niet alleen een probleem vast, maar kwam hij meteen ook met een mogelijke oplossing: er is een kracht die de wereld kan redden van de Joodse samenzwering en dat is de Russische tsaar (Bernstein, 1921: 55).

Een jaar later kwam de derde editie van de Protocollen in het boek van Georgi Butmi *Vragi roda chelovecheskogo* (Vijanden van de mensheid), waarmee ook de vrijmetselaars worden bedoeld (ibid: 60). In deze versie spelen de vrijmetselaars namelijk een belangrijke rol in het grote plan om de christelijke wereld te vernietigen en zo ontstaat een 'judeo-maçonniek' complot. De Protocollen beelden Joden en vrijmetselaars af als vijandige buitenstaanders die de christelijke beschaving bedreigen en pretenderen licht te werpen op hun bizarre rituelen, geheime symbolen en netwerken (Goldschläger & Lemaire, 2005; Bronner, 2000: 5).

De meeste studies over complottheorieën richten zich op de sociaaleconomische en politieke vermeende macht van de Joods-maçonnieke netwerken die naar werelddominantie zouden streven en/of op geheime interventies door agenten, spionnen en geheime genootschappen in de wereldeconomie. Over het religieuze aspect van complotten, zoals de kwaadaardige rol van het jodendom en de 'satanische rituelen' van de vrijmetselaars, is minder bekend (Shnirelman, 2019). Vanuit religieus perspectief vormt de strijd tegen Satan en de antichrist de kern van het discours. De 'donkere krachten', i.e. de Joden, zouden de overwinning van de antichrist mogelijk maken (Shnirelman, 2019: 88), omdat dit het primaire doel is van alles wat ze ondernemen. De 'Protocollen van de Wijzen van Zion' tonen duidelijk hun malafide intenties. Het idee van het 'einde van de wereld' wordt op verschillende manieren geïnterpreteerd. De Joden zullen de antichrist verwelkomen¹, omdat hij ze naar hun land zal terugbrengen, hun Tempel zal herbouwen en alle niet-Joden (de gojim) zal onderwerpen (ibid: 89).

Wie de 'Wijzen van Zion' zijn, staat nergens vermeld. Het 'congres' van de vertegenwoordigers van de 'twaalf stammen' heeft in werkelijkheid nooit plaatsgevonden. In één versie worden de Protocollen verbonden met de Kabbalistische '36 verborgen rechtvaardigen' (*lamedvavnikim, tsaddikim nistarim*), de 36 rechtvaardige

1 De antichrist wordt gezien als een Jood uit de stam van Dan.

Joden die door de geschiedenis heen de wereld overeind houden. In een andere versie gaat het om de zionisten die zich verzamelden voor het Eerste Zionistische Congres in Basel in 1897 (Bernstein, 1921) en hun streven naar de werelddominantie via de vrijmetselarij (Cools, 2012). Maar de Protocollen konden ook afkomstig zijn uit documenten van de Egyptische vrijmetselarij (*Mitzraïm*) waar Joden zich vaak bij zouden aansluiten (ibid: 60).

De wreedheid en het geweld waarmee de wereldverovering gepaard zou gaan, is geen nieuw idee. De beschuldiging dat Joden christenen, vooral jonge kinderen, vermoorden voor rituele doeleinden kent een lange geschiedenis (Weinberg, 2012; Bronner, 2000). De bloedlaster, een bizarre mythe, houdt in dat het bloed van christelijke kinderen gebruikt wordt om matzes voor Pesach te bakken. In het jodendom met zijn strenge voedselregels is het consumeren van bloed streng verboden – een van de grote paradoxen in deze beschuldigingen (Israëli, 2012: XV-XVI).² Symbolen en labels hebben hun eigen descriptieve en verklarende potentieel (Cohen, 1972). De kracht van beelden kan enorm zijn, zoals het beeld van de Jood als vampier: iemand zonder thuisland, rondzwerfend in de wereld, die zijn eigen lijk kist met zich meedraagt, een 'bloedzuiger' van christenen, maar doodsbang voor het kruis. Dergelijke beelden komen rechtstreeks voort uit de complotideeën die in de Protocollen te vinden zijn (Bronner, 2000: 45, 46).

Het symbool van bloed heeft een bijzondere kracht: 'het drukt het leven uit, omdat het oncontroleerbaar wegvloeien en algeheel bloedverlies het einde van het leven betekenen' (Israëli, 2012: XIII). De consumptie van bloed is in verschillende religies een krachtig symbool van het deel hebben aan goddelijke macht. 'Door symbolisering, plus andere soorten van overdrijving en verdraaiing, worden beelden indringender gemaakt dan de werkelijkheid' (Cohen, 1972: 43).

De mythen, symbolen en andere complotideeën waarop de Protocollen zich baseren, hebben ongetwijfeld bijgedragen aan het antisemitisme wereldwijd. In Rusland vinden we talrijke voorbeelden daarvan in alle tijden en onder alle regimes, van de 'bloedlaster' onder tsaar Nicolaas II met anti-Joodse pogroms als gevolg en het 'artsencomplot' onder Stalin, tot de opleving van het gebruik van de Protocollen na de val van de Sovjet-Unie. De Russische geschiedenis is vol complotten en angst voor complotten: niet alleen de 'usual suspects' (Joden en vrijmetselaars), maar ook rooms-katholieken en antichristelijke groeperingen werden als vijanden van de mensheid gezien. Het feit dat de vrijmetselaars Joden in sommige van hun loges toelieten, werd aangevoerd als bewijs voor hun bondgenootschap, zoals ook het gebruik van de zespuntige ster door de vrijmetselaars als hun eigen symbool (Bronner, 2000: 55).

Het verschijnen van de Protocollen viel samen met een golf van pogroms tussen 1903 en 1906. Twee auteurs die de Protocollen in hun boeken gebruikten, Butmi en Krushevan, waren actief betrokken bij de oprichting van de extreemrechtse organisatie 'Unie van het Russische volk', beter bekend als de 'Tsjiornye Sotni' ('de Zwarte Honderden'), wier naam is verbonden met meerdere pogroms in Kishinev,

2 Zie bijvoorbeeld het boek *The Matzah of Zion*, in 1983 geschreven door Mustafa Tlas, een Syrische minister van defensie, en de soapserie 'Ruiter zonder Paard', in 2002/2003 uitgezonden door de Egyptische staatstelevisie, met scènes uit de Protocollen.

Bialystok, Odessa, Kiev en andere steden (Klier, 2011). Complottheorieën creëren altijd *moral panics* en motiveren politieke acties. De leden van de ‘Tsjjornye Sotni’, (de ‘Tsjernosotentzy’), gebruikten de Protocollen om de menigte aan te sporen geweld te gebruiken tegen Joden (Petrovsky-Shtern, 2003; Langer, 2007; Yablokov, 2018). Om nog overtuigender te zijn, beweerden ze dat niet alleen in de Protocollen, maar ook in de Talmud geheime instructies staan – die alleen Joden in het Hebreeuws kunnen lezen – over hoe ze niet-Joden moeten onderdrukken (Langer, 2007).

Verderop in de geschiedenis komen we een ander complot tegen dat in de literatuur wordt beschouwd als analoog aan de Protocollen, vooral omdat beide verhalen door velen werden geloofd (Laquer, 2015). In het laatste jaar van het leven van Josef Stalin werd een ‘artsencomplot’ onthuld: negen Kremlin-artsen, onder wie zes Joden, zouden van plan zijn geweest om de communistische leiders te vermoorden. Op 13 januari 1953 ‘onthulden’ de staatskranten een samenzwering van prominente Kremlin-artsen (professoren en academici), die ‘door vijandelijke kapitalistische landen’ zouden zijn geïnstrueerd om criminele activiteiten te verrichten, waaronder moord en spionage. Deze ‘moordenaars in witte jassen’ zouden doden op hun geweten hebben als gevolg van het voorschrijven van schadelijke behandelingen (Rayfield, 2005; Rapoport, 1991: 23). Deze strijd tegen de kosmopolieten (de Joden) was al geruime tijd gaande. Lavrenti Beria, Stalins hoofd van de geheime politie, schreef op 4 april 1953 in de *Pravda* dat de artsen werden beschuldigd van ‘verwoesting, spionage en terroristische activiteiten tegen de actieve leiders van de Sovjetoverheid’. De bedoeling was om de Sovjet-Unie te ‘zuiveren’ van buitenlanders, kosmopolieten en zionisten (Knight, 1993). Volgens het officiële beleid onder de Sovjets waren de Protocollen ‘anti-Sovjet propaganda’ en het bezit ervan kon leiden tot tien jaar in een Siberisch kamp. Toch werden dezelfde antisemitische argumenten gebruikt door de leiders van de Communistische Partij en verspreid onder de Sovjetbevolking.

2. De Protocollen na de val van de Sovjet-Unie

Na de val van de Sovjet-Unie werd door Russische wetenschappers opvallend veel onderzoek verricht naar complottheorieën, waaronder naar de Protocollen. Specifieke gebeurtenissen, zoals de moord op de laatste Russische tsaar, worden als concrete voorbeelden van deze complottheorieën gebruikt.

Opvallend is ook dat vertegenwoordigers van de Russische Orthodoxe Kerk, zoals de metropoliet van St. Petersburg Ioann Snychev, opmerkelijk actief zijn geweest in het debat over historische samenzweringen in de Russische en Sovjetgeschiedenis. Metropoliet Ioann geloofde dat de Protocollen helemaal geen falsificatie waren zoals in het algemeen werd beweerd, maar dat de gebeurtenissen in de wereld zich ontrollen volgens het plan van de auteurs (Shtyrkov, 2020: 106). In zijn artikel *Bitva za Rossiïu* besteedt de metropoliet veel aandacht aan de Protocollen en definieert duidelijk de vijand: ‘Voor Russofielen (met nationaal-conservatieve ideeën) was de vijand het Trotskisme-Zionisme, een bekend eufemisme voor de judeo-maçonnieke samenzwering’ (Snychev, 1993).

De moord op de laatste tsaar in 1918 door 'Joodse Bolsjevieken' neemt in dit discours een bijzondere plaats in. 'Het belangrijkste bewijs voor de betrokkenheid van religieuze Joden bij dit incident waren vier vreemde tekens, aangebracht op de muren van de executiekamer en geïnterpreteerd als Kabbalistisch' (Shtyrkov, 2020: 108). De moord wordt daarom niet meer beschouwd als een politieke misdaad, maar als een 'rituele moord' gepleegd door Joden die op deze manier de deuren voor de antichrist openzetten (ibid: 90). Dit idee was met name populair in de jaren 1990, toen de Orthodoxe Kerk ervoor pleitte om tsaar Nicolaas II heilig te verklaren als slachtoffer van een Joodse rituele moord (ibid.).

In dezelfde periode werd het boek van Sergej Niloes dat de 'Protocollen' bevatte, door diverse uitgevers opnieuw gepubliceerd, in een oplage van 150.000 exemplaren. Tegelijkertijd werd het idee van de Joodse rituele moord op de tsaar verspreid in de orthodoxe media, zoals *Tsar-kolokol* ('Tsaar-klok') en *Zemschina*. Ook de rol van de vrijmetselaars werd toegelicht: 'maçonnieke bankiers' zouden alle revoluties financieren. Deze revoluties worden in gang gezet door occulte organisaties zoals de vrijmetselaars, die het idee van de satanische 'werelddominantie' uit de Joodse Kabbala hebben overgenomen. De vrijmetselaars in Rusland zouden nauwe banden met de Satan onderhouden, atheïsten zijn en zich overgeven aan seksuele rituelen (Yablonkov, 2018: 14).

'(...) de voornaamste vijand van de huidige maatschappij werd voorgesteld als een onverteerbaar mengsel van vrijmetselaars, occultisten, Kabbalisten, bankiers en revolutionairen die met elkaar samenwerkten om nationale staten te vernietigen en een wereldoverheid op te richten' (Shnirelman, 2019: 93).

De groepen achter het complot worden met name genoemd: de Bilderbergers, Trilateral Commission, Committee 300 en meer.

Het volstaat om naar de titels van de krantenartikelen van *Russkii Vestnik* begin jaren 1990 te kijken om te begrijpen wie voor alle ellende in de wereld verantwoordelijk zijn: 'Frantzuzi? Net, shestiugolniki (Fransen? Nee, zeshoekigen³)' (*Russkii vestnik*, 1992); 'Massoni: prodolzhenie legendi' (vrijmetselaars: vervolg van de legende) (*Russkii vestnik*, 1993). Hierbij werd het geloof in de krachten van het kwaad en de onzichtbare hand gepropageerd. Deze auteurs wendden zich tot de orthodoxe religie, met haar eigen manier om feiten te interpreteren en 'echte betekenis' aan de geschiedenis te geven.

Er kwamen ook tegengeluiden vanuit de Orthodoxe Kerk, zoals Vader Aleksandr Men, een orthodoxe priester die aan het eind van de jaren 1980 probeerde de schade van de antisemitische en antimaçonnieke publicatie van de Protocollen tegen te gaan. Maar zijn essays verschenen pas tien jaar na zijn onopgeloste moord in 1990 (Petrovsky-Shtern, 2003: 397).

Ook klassieke literaire bronnen uit vorige eeuwen blijken bij te dragen. Het idee van 'niets is wat het lijkt – zoek er iets achter' was populair in de Russische klassieke literatuur van de negentiende eeuw (Dostojevski en Gogol). In Rusland worden schrijvers nog steeds als profeten gezien en hun boeken hebben grote invloed in de

3 De zeshoek verwijst naar een Joods symbool.

samenleving (Aptekman, 2006). De complotideeën worden handig gebruikt om het verband tussen verleden en heden te versterken en een alternatieve, 'spirituele' interpretatie van de geschiedenis te bieden. Op die manier wordt een nieuwe 'contra-elite' gecreëerd die met officiële academische intellingen begint te concurreren en veel volgelingen vindt. Gedreven door wantrouwen in de (post-)Sovjet historio-grafische erfenis gaan velen op zoek naar nieuwe bronnen van feiten, meestal op internet (Shtyrkov, 2020: 102).

Complottheorieën beginnen ook in de officiële onderwijsinstellingen door te dringen. Zo beweerde Olga Chetverikova, senior lecturer aan het Moskouse Staatsinstituut voor Internationale Betrekkingen, in een publicatie dat de 'globale elites' de mensheid in twee soorten verdelen: 'echte mensen' en 'de rest' (menselijke kapitaal). De eerste soort pleit voor tolerantie en interreligieuze dialoog en neemt daarmee openlijk een antichristelijke positie in. Volgens Chetverikova gaat het hier om manieren van bestuur door een effectieve en controlerende overheid, in de kern waarvan occulte krachten te vinden zijn die angst zaaien onder de rest van de mensen (Chetverikova, 2015).

3. De verspreiding van het judeo-maçonniek complot

Het uitgedachte judeo-maçonniek complot vond vrij vlug, in hoofdorde tijdens het interbellum, zijn verspreiding. Naast het communisme lieten ook het nationaalsozialisme, het fascisme en het franquisme zich niet onbetuigd. In het nationaalsocialistische Duitsland wist de ideoloog Alfred Rosenberg dit reeds uitvoerig te beschrijven in *Der Mythos des 20. Jahrhunderts: Eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit* en in *Das Verbrechen der Freimaurerei: Judentum, Jesuitismus, Deutsche Christentum* (Cools, 2021). In zijn ogen moest de 'Freimaurerische Weltpolitiek' worden vernietigd (Thomas, 2011). De machtsgreep door Adolf Hitler zou de Duitse vrijmetselarij vlug buiten de wet stellen (Le Masson, 2005; Neuberger, 2001). Zijn *Mein Kampf* (Glueff, 2021) was ter zake duidelijk. Het Italiaans fascisme stelde dat de vrijmetselarij, en niet zozeer het Joodse denken (Cooper, 2011), de weg was naar het toelaten van buitenlandse invloeden door het Amerikaans Methodisme en het Frans radicalisme. Ook andere democratische 'rommel' hoorde in Italië niet thuis. Tussen het fascisme en de vrijmetselarij (Pinotti, 2021), als een door geheimen beïnvloede antikerker, kon er voor Benito Mussolini geen compabiliteit (Benimeli, 1982) zijn en moest de vrijmetselarij worden vernietigd (Vatri, 2012). Het breken van de '*potenza massonica*' kon door het instellen van de '*legge contro la massoneria*' (Mola, 2009a).

In het Franse Vichy-regime van Philippe Pétain paste de criminalisering, het opsporen, het vervolgen, het berechten en het finaal vermoorden van Joden en vrijmetselaars in een bestaande conservatieve en katholieke voedingsbodem die versterkt werd door een aantal 'affaires', zoals deze rond Alfred Dreyfus en de 'affaires des Fiches' tegen de laïciserende Derde Republiek. De legerkapitein Dreyfus, van Joodse herkomst, werd zoals later aangetoond ten onrechte voor spionage veroordeeld. In hoofde van de 'antidreyfusards' was zijn Joods zijn meer dan voldoende om zijn onschuld blijvend te ontkennen. De '*affaire des Fiches*' die aan het licht

bracht dat de bevorderingskansen van republikeinse legerofficieren toenamen en dit in het nadeel van katholieke militairen typeerde in de ogen van de tegenstanders de Derde Republiek als een '*république maçonnique*' (Cools, 2012).

Het franquistische Spanje deed daar evenmin voor onder. De Tweede, en zeer progressief liberale, Spaanse Republiek overleefde de Spaanse Burgeroorlog en het franquisme niet. Het conservatieve leger met inbegrip van het obscurante katholicisme overwon met de steun van het nationaalsocialistische Duitsland en het fascistische Italië het republikeinse leger en de Internationale Brigades. Voortaan zouden vrijmetselaars gediaboliseerd worden en ook verantwoordelijk worden geacht voor de degeneratie van Spanje (Benimeli, 2009). Ze werden, als was het een kruistocht (Benimeli, 1977), buiten de wet gesteld door de '*leyes antimasonicas*' en voor een uitzonderingsrechtbank, de *Tribunal de Represion de la Masoneria* gebracht. Waar het kon werd ook het judaïsme erbij gehaald (Benimeli, 1982). Francisco Franco's haat tegen de vrijmetselarij dreef hem zo ver, dat hij zelf onder het pseudoniem Jakim Boor anti-maçonnieke bijdragen over de *Masoneria* schreef (Benimeli, 2009). Tot in 1960 kon men lezen dat de vrijmetselarij moest worden vernietigd daar ze als niemand anders verantwoordelijk was voor al het slechte in Spanje (Cerza, 1970). In het *Archivo Historico Nacional Seccion Guerra Civil* te Salamanca kan men nog altijd een nagebootste *logia masonica* bezoeken (Hernandez Diaz, 1995) die de bezoeker vooral angst moet inboezemene.

Het judeo-maçonniek complotdenken is echter geen in de tijd van bijvoorbeeld de 'hoogdagen' van het communisme, het nationaalsocialisme, het fascisme en het franquisme vast te pinnen gegeven. Het is niet weg te bannen en bestaat vandaag nog steeds, nu vooral in hoofde van sommige religieuze stromingen en complotdenkers. Twee voorbeelden kunnen dit illustreren: de visie van de islam op de vrijmetselarij en het verhaal van de vrijmetselaarsvereniging *Propaganda Due* of 'P2' (Flamigni, 1996).

In de Arabische wereld (Glueff, 2021) worden de Joden met hun inherente boosaardige aard nog steeds beschuldigd, met verwijzing naar de Protocollen van bijvoorbeeld: het verspreiden van ziekten, het onvruchtbaar maken van de vrouwen, het uitvoeren van medische experimenten, het verkrachten en vergiftigen van kinderen (Attali, 2003) en spionage (Nahavandi, 1993). De vrijmetselarij wordt op haar beurt gedefinieerd als een 'zionistisch abces' waarover een *Fatwa* (Hasquin, 2013) werd uitgeroepen. Zowel Hamas als de Moslimbroederschap zijn er nog steeds van overtuigd dat de vrijmetselarij de zionistische kanker in stand houdt teneinde alle volkeren van de wereld te onderwerpen. In de landen van de islam is er dan ook geen plaats voor de vrijmetselarij (Benz, 2019; Lemaire, 2017) en hun streven naar werelddominantie (Akev, 1993). Vandaag zijn heel wat vroegere vrijmetselaarsgebouwen er dan ook vernietigd en geplunderd (Lemaire, 2017) en in bijvoorbeeld Egypte werden de 'Protokollen' nog in een filmreeks getoond aan het grote publiek (Benz, 2019).

Veel complotdenkers hebben zeer lang een kluif gehad aan 'P2' (Mola, 2009b), werkzaam binnen het Grootoosten van Italië. Deze kwam onder het voorzitterschap van 'capo' Lucio Gelli (Pinotti, 2021; Neri, 2006) dan wel 'Maestro Venerabile' (Raw, 1992), in diskrediet door de banden met de Milanese bankroete 'Banco Ambrosiano' (Lemaire, 2017) en de rituele 'zelfmoord' door ophanging onder de

Londense brug 'Blackfriars' van de bankier van god, Roberto Calvi. De daders werden onder meer gezocht bij P2, de CIA (Hacourt, 1985), de KGB en het Vaticaan. In de jaszakken van Calvi vond men een vals paspoort, twaalf portefeuilles, geld en vijf kilo bakstenen (Timmerman, 2003; Domingo, 1990). Ook de Italiaanse maffia bleef in het onderzoek niet buiten schot (Willan, 2007), waardoor men ook nog vandaag kan spreken over een 'massomafia' (Pinotti, 2021; Raw, 1992).

4. Maçonnieke inhouden, rituelen en symbolen

De vrijmetselarij als een ethische broederschap die de individuele leden door middel van een persoonlijke initiatieke beleving van inhouden, rituelen en symbolen naar een andere en 'hogere' levenshouding wenst te brengen, laat zich niet vatten in een eenduidige en actuele definitie. Er zijn zoveel vormen van vrijmetselarij en -beleving als er vrijmetselaars zijn (Cools, 2012). Nochtans kan men verschillende en historisch bepaalde (Boucher, 1988) maçonnieke ritussen onderscheiden die elk op zich een initiatieke weg voorhouden en een spreekwoordelijke numerieke orde vooropstellen van gedragingen, activiteiten, gebruiken en regels. We denken bijvoorbeeld aan de meest gekende: de *Rite Ecossais Ancien et Accepté* met 33 graden (Huqlosa, 2017), de *Rite Anglais d'York* met 3 graden en de *Rite Memphis-Misraïm* met 90 graden (Ligou, 1987). Vaak wordt er ook een verschil gemaakt tussen de reguliere, in hoofdorde Angelsaksische, en de irreguliere, in hoofdorde continentaal-Europese, vrijmetselarij. Deze laatste wordt bijvoorbeeld gekenmerkt door haar adogmatisch liberale karakter waarin de 'Bijbel' en de aanvaarding van een 'Opperbouwmeester van het Heelal' als symbool min of meer aanwezig dan wel totaal afwezig zijn. Een ander onderscheid vinden we ook terug binnen de 'Aloude en Aangenomen Schotse ritus' of *Rite Ecossais Ancien et Accepté* in het bestaan van de 'blauwe' (1-3) en de hoge(re) 'rode' (4-18), 'zwarte' (19-30) en 'witte' (31-33) graden als vorm van speculatieve of spirituele en esoterische vervolmaking (Schmieder, 1992). Ze komen samen in respectievelijke symbolische loges, perfectieloges, kapittels, areopagi, consistories en opperraden (Trigonum, 1992; Boucher, 1988).

De ethische broederschap vertaalt zich in het gegeven dat enkel eerlijke en vrije mensen kunnen toetreden die bovendien het geheim of de discretie van en over elke initiatieke stap in samenhang kunnen ontdekken en waarborgen naar derden en de eigen leden met een lagere graad toe. De invulling van de initiatieke weg kan een beroep doen op de symboliek eigen aan de oude academies, de alchemie, de kathedraalbouw, de bouw van de tempel van Salomon, het ridderschap, de Rozenkruisers en deze aangereikt door de diverse bestaande religies (Christiaens, 2022) en filosofieën. De *Haskala* of de Joodse Verlichting met haar seculiere cultuur en filosofie vond bijvoorbeeld ook haar weg naar en binnen de vrijmetselarij (Caransa, 2001) door syncretisme (Trigonum, 1992). Bovenal geldt in de vrijmetselarij: 'tout est symbole' (Gleuff, 2021) of nog 'masonry is a system of morality veiled in allegory and illustrated by symbols' (Trigonum, 1992). Dit wil zeggen dat iedere vrijmetselaar gewetensvol (Huqlosa, 2017) een eigen en strikt individuele invulling kan geven aan de maçonnieke inhouden, rituelen en symbolen met inbe-

grip van het 'aardse en hemelse Jerusalem' en de Tempel van Salomon (Ligou, 1987) als geboorteplaats van de vrijmetselarij (Caransa, 2001).

Binnen het profaan antimaçonniek discours in het algemeen en de Protocollen in het bijzonder gaat men voorbij aan de kern van deze vrije en diverse invulling en worden vooral en onder meer de tempelbouw, de rituele moord en de meerpuntige ster gediaboliseerd. Vaak wordt er ook verwezen naar doodshoofden en doodskisten (Akev, 1993) en dit alles binnen een context van de 'anti-judeo-maçonnerie'. Symbolen die ook voor leken een relatie kunnen leggen naar het slechte en het kwade. De katholieke kerk, de ideologisch conservatieve politieke stromingen, de islam en de huidige complotdenkers duiden de vrijmetselarij nog vaak als een satanische 'antikerk'. De hoge(re) graden worden in hun ogen dan weer occulte satanische krachten die worden toegewezen aan de '*supérieurs inconnus*' (Jarrige, 2009) en veronderstellen een onbekend, geheim, hiërarchisch en machtig systeem.

Bovengenoemde symbolen hebben in de vrijmetselarij inderdaad hun plaats. Los van het complotdenken kunnen deze vandaag in alle openheid worden bestudeerd. In de eigen maçonnieke literatuur die ook profaan en vrij te verkrijgen is, gaat men er immers van uit dat het de initiatieke en de individuele beleving is die er betekenis aan kan geven en dat de loutere kennisname op zich onvoldoende is om het onuitspreekbare en onmededeelbare maçonnieke geheim te doorgronden. Toch vond in 2022 in de Leuvense universiteitsbibliotheek nog een tentoonstelling plaats *Boedha in de Tempel van Salomon*, die werd georganiseerd door het (katholieke) KADOC of Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving. Daarin werd de relatie tussen religie en vrijmetselarij, met zeer veel symbolieke en rituele duiding, uitgewerkt (KADOC, 2022).

Zo kan de middeleeuwse kathedraalbouw (Ligou, 1987) symbool staan voor de eerste drie blauwe graden, deze van leerling over gezelschap naar meester en hun bijeenkomsten in een taverne, een bouwkeet, *lodge*, loge (Schmieder, 1992), atelier (Boucher, 1988) of *Bauhütte* (Ligou, 1987). De tempelbouw, als inspiratie voor deze kathedraalbouw (Boucher, 1988), staat voor het streven naar de vooruitgang van de mensheid en maakt gebruik van de mythe van meester Hiram, bouwmeester van koning Salomon, die later ritueel zal worden vermoord door 'slechte' gezellen (Trigonum, 1992). Elk van de gezellen hanteert beurt om beurt een werktuig, instrument van hun arbeid, om Hiram te vermoorden in de hoop zijn geheim alzo te onthullen. Met de dood van Hiram gaat echter ook het geheim verloren en zal de tempelbouw nooit eindigen. Door het '*plutôt la mort que de violer le secret qui m'a été confié*' (Huqlosa, 2017) zullen er opnieuw leerlingen, gezellen en meesters nodig zijn die het werk van de tempelbouw verderzetten (Schmieder, 1992; Boucher, 1988), opdat er vooruitgang zou kunnen zijn.

De meerpuntige ster wordt in de vrijmetselarij vooral als een staand pentagram (Ligou, 1987) gebruikt, een voorstelling van twee in elkaar passende driehoeken. De driehoek die op zich vaak de wijsheid, de kracht en de schoonheid uitbeeldt die nodig is om de arbeid aan te vatten en verder te zetten. Het weten, het kennen en zoeken staan hierbij voorop (Huqlosa, 2017). Het pentagram kan ook een initiatieke weg aanwijzen die wordt afgelegd. Wanneer het pentagram omgekeerd wordt geplaatst, is de verwijzing naar Satan niet meer zo ver weg. De zespuntige of Davidster kan als de fysieke ordening van het bestuur van een loge worden gezien (Bou-

cher, 1988). De profaan die wordt ingewijd tot vrijmetselaar omdat andere vrijmetselaars hem als zodanig (h)erkennen, sterft een symbolische dood en wordt opnieuw geboren. Men kijkt terug en men kijkt vooruit (Huqlosa, 2017). De dood als een *memento mori* (Trigonum, 1992) kan doorheen verschillende graden worden gesymboliseerd door een doodshoofd en/of een doodskist (Ligou, 1987).

5. Besluit

De Protocollen van de Wijzen van Zion blijven sinds hun verschijnen tot de verbeelding van 'de' complotdenkers spreken. Over religies, filosofieën en ideologieën heen zijn ze het symbool geworden voor het bestaan van een wereldwijd complot waarin de Joden de vrijmetselaars gebruiken om hun streven naar de werelddominantie te verwezenlijken. Het feit dat het verlicht jodendom net als de vrijmetselarij een eeuwenoude traditie hebben in het bestuderen en verspreiden van vrije kennis maakt een combinatie van hen tot een ideale 'Satan' die verantwoordelijk is voor alles wat er in de wereld maar kan mislopen. Dogmatische monotheïstische religies en totalitaire denkpatronen hebben van dit fictief judéo-maçonniek complot met graagte gebruikgemaakt om het vrije denken, zijn en handelen te diaboliseren, te culpabiliseren en te ridiculariseren en dit tot en met de (georganiseerde) fysieke uitschakeling van de individuele mens toe.

Het gegeven dat er binnen de vrijmetselarij tot vandaag gebruik wordt gemaakt van ook Joodse rituelen, inhouden en symbolen heeft dit fictieve complot blijvend in stand kunnen houden. Het vermoed samenwerken van de Joden als godsmoordenaars en de vrijmetselaars als jodenvrienden vormden een dankbare tandem om door het katholicisme en het islamisme te worden aangepakt. En zo blijft het judéo-maçonniek complot wellicht eeuwig bestaan en zullen de Joden en de vrijmetselaars waar en wanneer nodig opnieuw in de rol van de zondebokken worden geduwd.

Literatuur

- Akev, M. (1993). Histoire de l'antimaçonisme en Turquie. In A. Dierkens, *Les courants antimaçonniques hier et aujourd'hui* (pp. 87-93). Bruxelles: Editions Université Libre de Bruxelles.
- Aptekman, M. (2006). Kabbalah, Judeo-Masonic Myth, and Post-Soviet Literary Discourse: From Political Tool to Virtual Parody. *The Russian Review*, 65(4), 657-681.
- Attali, J. (2003). *De Joden, de wereld en het geld*. Scherpenheuvel-Zichem: Averbode, Uitgeverij Altiora.
- Benimeli, J. (2009). Franco y la masoneria. In H. Reinalter, *Freimaurerei und europäischer Faschismus* (pp. 100-115). Innsbruck: StudienVerlag.
- Benimeli, J. (1982). *El contubernio judeo masonico-comunista*. Madrid: Ediciones Istmo.
- Benimeli, J. (1977). Franco contra la masoneria. *Historia*, 37-51.
- Benz, W. (2019). *Die Protokolle der Weisen von Zion. Die Legende von der jüdischen Weltverschwörung*. München: C.H. Beck.
- Bernstein, H. (1921). *The History of a Lie*. New York: Ogilvie Publishing.
- Boucher, J. (1988). *La Symbolique Maçonnique*. Parijs: Dervy-Livres.

- Bronner, S. (2000). *A rumor about the Jews: Antisemitism, conspiracy, and the Protocols of Zion*. New York: Oxford University Press.
- Caransa, A. (2001). *Vrijmetselarij en jodendom*. Hilversum: Verloren.
- Cerza, A. (1970). Anti-Vrijmetselarij. *Thoth*, 43-83.
- Chetverikova, O. (2015). Rech idiot o sozdanii anti-Tzerkvi (Er is sprake van het oprichten van anti-Kerk). In: *Pravoslavnyi Krest*, 1 februari, op: www.sobor8.ru/137-olga-chetverikova-rech-idet-o-sozdanii-anticerkvi.html.
- Christiaens, K. (2022). Vrijmetselarij en religie: historische reflecties vanuit de collecties van het KADOC. In *Boedha in de Tempel van Salomon* (pp. 26-32). Leuven: KADOC.
- Cohen, S. (1972). *Folk Devils and Moral Panics*. Suffolk: MacGibbon & Kee Ltd.
- Cools, M. (2021). Nico Gunzburg en het Moskou-archief. *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 11(2), 27-40.
- Cools, M. (2012). Vrijmetselarij en criminalisering tijdens het Vichy-regime. Een criminologische benadering van de 'forces occultes'. *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 2(2), 10-31.
- Cooper, R. (2011). *The Red Triangle. A History of Anti-Masonry*. Surrey: LewisMasonic.
- Dierkens, A. (1993). *Les courants antimaçonniques hier et aujourd'hui*. Bruxelles: Editions Université Libre de Bruxelles.
- Domingo, J. (1990). El caso Calvi, *Sumario del Crimen* (pp. 796-827). Madrid: Ediciones del Drac.
- Flamigni, S. (1996). *Trame atlantiche. Storia della Loggia massonica segreta P2*, Milano: Kaos Edizioni.
- Goldschläger, A. & Lemaire, J. (2005). *Le complot judéo-maçonnique*. Bruxelles: Editions Labor.
- Guelff, P. (2021). *Le temps des comploteurs: Antimaçonnisme, Opus Dei, QAnon, néonazisme, intégrisme, fake news ...*, Paris : Editions Jourdan.
- Hacourt, F. (1985). *Het Vatikaan. Geld en Macht*. Berchem: Uitgeverij EPO.
- Hasquin, H. (2013). *Les Pays d'Islam et la Franc-Maçonnerie*. Bruxelles: Académie Royale de Belgique.
- Hernandez Diaz (1995). *Acercamiento del Archivo a la Escuela*. Salamanca: Direccion de Archivos Estatales.
- Horne, A. (1972). *King Solomon's Temple in the Masonic Tradition*. Wellingborough: The Aquarian Press.
- Huqlosa, R.-C. (2017). *Progression initiatique à travers les 33 degrés du rite écossais ancien et accepté*. Escalquens: Editions Oxus.
- Israeli, R. (2012). *Blood Libel and Its Derivatives. The Scourge of Anti-Semitism*. London & New York: Routledge.
- Jarrige, M. (2009). *Antimaçonnerie et Hauts Grades* (s.l.). SFERE.
- Johnson, H. (2012). *Blood Libel: The Ritual Murder Accusation at the Limit of Jewish History*. University of Michigan Press.
- Judge, E. (1995). *Easter in Kishinev: anatomy of a pogrom* (Vol. 6). NYU Press.
- Klier, J. (2011). *Russians, Jews and the Pogroms of 1881-1882*, Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Knight, A. (1993). *Beria. Stalin's First Lieutenant*. Princeton: Princeton University Press.
- Kominsky, M. (1970). *The Hoaxers, Plain Liars, Fancy Liars, and Damned Liars*. Boston: Branden Press, Inc.
- Laporte, M. (1935). *Histoire de l'Okhrana. La police secrète des Tsars, 1880-1917*. Parijs : Payot.
- Laquer, W. (2015). De Protocolen van Moskou. *De Groene Amsterdammer*, (9), op: www.groene.nl/artikel/de-protocolen-van-moskou.

- Langer, J. (2007). *Corruption and the counterrevolution: the rise and fall of the Black Hundred*. Duke University.
- Lemaire, J. (2017). *L'Antimaçonnerie. Aspects Généraux*. Editions Maçonnes de France, Patis.
- Le Masson, D. (2005). *La Franc-Maçonnerie et le National-Socialisme*. Parijs: Editions Dervy.
- Ligou, D. (1987). *Dictionnaire de la franc-maçonnerie*. Parijs: Presses Universitaires de France.
- Mola, A. (2009a). Massoneria e massoni in italia all' ascesa del fascismo e durante il regime. In H. Reinalter, *Freimaurerei und europäischer Faschismus* (pp. 70-87). Innsbruck: StudienVerlag.
- Mola, A. (2009b). *Gelli e la P2*. Foggia : Bastogi Editrice Italiana.
- Nahavandi, F. (1993). Les mouvements antimaçonniques en Iran. In A. Dierkens, *Les courants antimaçonniques hier et aujourd'hui* (pp. 121-127). Bruxelles: Editions Université Libre de Bruxelles.
- Neri, S. (2006). *Licio Gelli. Parola di Venerabili*, Trebaseleghe: Aliberti editore.
- Neuberger, H. (2001). *Winkelmasz und Hakenkreuze. Die Freimaurerei und das Dritte Reich*. München: Herbig.
- Petrovsky-Shtern, Y. (2003). Contextualizing the Mystery: Three Approaches to the Protocols of the Elders of Zion. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 4(2), 395-409.
- Pinotti, F. (2021). *Potere Massonico*. Milano: Chiarelettere.
- Rayfield, D. (2005). *Stalin and his Hangmen*. Suffolk: Penguin Books.
- Rapoport, Y. (1991). *The Doctors' Plot of 1953*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Raw, C. (1992). *The Money Changers. How the Vatican Bank enabled Roberto Calvi to steal \$ 250 million for the heads of the P2 Masonic Lodge*, London: HarpersCollinsPublishers.
- Rousse-Lacordaire, J. (1998). *Antimaçonnerie*. Puiseaux: Pardès.
- Kalaich, D. (1992). Frantsuzi? Net, shestiugolniki. *Russkii Vestnik*, (11), 8-9.
- Petelin, V. (1993). Massoni: prodolzhenie legendi. *Russkii Vestnik*, (4), 5.
- Segel, B. (1996). *A Lie and a Libel: The History of the Protocols of the Elders of Zion*. University of Nebraska Press.
- Schmieder, M. (1992). *La Franc-Maçonnerie. Histoire d'une grande fraternité*. Braine-l'Alleud, J.-M. Collet.
- Shnirelman, V. (2019). The Russian Orthodoxy and a Conspiracy Theory. A Contemporary Discourse. *Kirchliche Zeitgeschichte*, 32(1), 87-101.
- Shtyrkov, S. (2020). "Thinking Spiritually" about the Last Tsar's Murder: Religious Discourse and Conspiracy Theories in Late Soviet Russia. In P. Deutschmann, J. Herlth & A. Woldar (Eds.), *"Truth" and Fiction. Conspiracy Theories in Eastern European Culture and Literature* (pp. 100-117). Bielefeld/University of Salzburg/University of Vienna.
- Smelik, K. (2010). *De zeven levens van de Protocollen van de Wijzen van Zion*. Gent: Academia Press.
- Snychev, I. (1993). Bitva za Rossiiu (Strijd om Rusland). In *Sovetskaija Rossija*, (21), 20 februari.
- Thomas, C. (2011). *Compass, Square and Swastika: Freemasonry in the Third Reich*. College Station, Texas University.
- Timmerman, G. (2003). De bankier van god ging dan toch niet vrijwillig naar de hemel. *De Morgen*, (24).
- Trigonum Coronatum (1992). *Kinderen van de Weduwe. Vrijmetselaars over Vrijmetselarij*. Zellik: Roularta Books.
- Van Camp, B. (2022). *Boedha in de Tempel van Salomon*. Leuven: KADOC.

- Vatri, G. (2012). Italian Freemasonry and Fascism: The search for a political relation from Friendship to defence (1922-1923). In M. Papenheim, *Italian and German Freemasonry in the time of Fascism and National Socialism* (pp. 17-47). Bayreuth: Quator Coronati.
- Weinberg, R. (2012). The Blood Libel in Eastern Europe. *Jewish History*, 26(3-4), 275-285.
- Willan, P. (2007). *The Last Supper. The Mafia, the Masons and the Killing of Roberto Calvi*. London: Robinson.
- Yablonkov, I. (2019). *Fortress Russia: Conspiracy Theories in Post-Soviet Russia*. Cambridge: Polity Press.

Complotdenken en extremisme

Complotnarratieven in de context van coronaprotesten

Jelle van Buuren

Morele paniek is nooit ver weg als complottheorieën op de voorgrond treden. Dat geldt eens te meer als er een verband wordt verondersteld tussen complottheorieën, extremisme en (terroristisch) geweld – een soort conceptuele en theoretische *Axis of Evil*. De contraterrorismecoördinator van de Europese Unie, Gilles de Kerc-hove, waarschuwde vorig jaar voor het ontstaan van nieuwe vormen van terrorisme gebaseerd op complottheorieën (geciteerd in Pantucci, 2020). De FBI waarschuwde dat anti-overheidsideologieën, identiteitsgebaseerde ideologieën en complottheorieën ‘zeer waarschijnlijk’ sommige binnenlandse terroristen zullen motiveren om criminele en soms gewelddadige activiteit te ontplooiën (geciteerd in Allington, 2021: 5). Francesco Farinelli stelde in een studie van het *Radical Awareness Network* dat complottheorieën de aantrekkingskracht van extremistische narratieven versterken, het vertrouwen tussen burgers en overheden doen eroderen, haat verspreiden, het respect voor feiten en wetenschappelijk bewijs uithollen, geweld mobiliseren en zelfs de dood kunnen veroorzaken, bijvoorbeeld als mensen zich niet laten vaccineren tegen Covid-19 (2021: 4). Ook in de wetenschap worden soms stellige uitspraken gedaan. ‘Mensen die in complottheorieën geloven zijn niet minder politiek geïnteresseerd, maar wel minder democratisch en gevaarlijker’, concludeerden bijvoorbeeld Lamberty en Leiser (2019: 25).

Nu is een mogelijk verband tussen complottheorieën, extremisme en politiek geweld niet geheel uit de lucht gegrepen. Een aantal zware terroristische aanslagen van de afgelopen tien jaar werd ideologisch mede gelegitimeerd door rechts-extremistisch gedachtengoed zwanger van complottheorieën zoals *Eurabia* of *The Great Replacement*. In een aantal landen gingen gedurende een korte periode 5G-masten in vlammen op, waarbij een link werd gelegd naar complottheorieën over *mind control*. En bij de stormloop op het Capitool in Washington begin 2021 waren veelvuldig verwijzingen naar Qanon te zien, de ‘big tent’ complottheorie (Zuckerman & McQuade, 2019) die satanistische pedoseksuele elitenetwerken aan de kaak stelt, gekoppeld aan een *Deep State* die op globaal niveau achter de schermen de touwtjes in handen heeft.

De vraag blijft echter of dit extremisme en geweld te verklaren valt vanuit een inherent en generiek risico dat eigen is aan complottheorieën – en dus ook eigen aan mensen die complotdenkbeelden aanhangen. Het aantal gewelddaden en geweldplegers is relatief klein als het wordt afgezet tegen het grote aantal mensen dat momenteel complotdenkbeelden aanhangt. Onderzoek in de Verenigde Staten laat bijvoorbeeld zien dat 17% van de bevolking het verhaal van Qanon aanhangt (Rose, 2020). 41% van de respondenten stemde in met de uitspraak ‘ik geloof dat elites, politici en beroemdheden betrokken zijn in een wereldwijd pedofielennetwerk waar we onze kinderen tegen moeten beschermen’ (Rajan et al., 2021). Data uit het

Verenigd Koninkrijk laten zien dat 25% van de respondenten een zekere mate van geloof heeft in complottheorieën, 15% een consistent patroon toont van omarming van complottheorieën en 10% zeer sterk en consistent gelooft in complottheorieën. De auteurs concludeerden: 'Marginale ideeën lijken mainstream te zijn geworden. Het voorheen als vaststaand beschouwde gegeven dat complottheorieën slechts door een minderheid worden omarmd, lijkt aan revisie toe (Freeman et al., 2020: 12).

Deze cijfers indiceren dat geweld afkomstig uit, of geassocieerd met complotdenkbeelden eerder uitzondering dan regel is. Er moet daarom gewaakt worden voor een pars pro toto-redenering: een deel wordt aangezien voor het geheel (zie ook Harambam, 2017: 11). Anders wordt een heel scala van negatieve karaktertrekken, mechanismen en gewelddaden aan een groep of een fenomeen toegedicht, om de handelingen van enkelingen te verklaren.

1. Diversiteit

Dit is eens te meer belangrijk, omdat het idee dat er een afgebakende 'groep' complotdenkers bestaat, in zichzelf een constructie is. Kwalitatief onderzoek laat een enorme diversiteit zien in complotmilieus waar het gaat om achtergronden, motieven, grieven, doelen en praktijken. Onderzoek in Nederland (Van Buuren, 2016; Harambam, 2017) laat zien dat sommige deelnemers in de complotmilieus gedreven worden door persoonlijke grieven en problemen die werden veroorzaakt door langdurige aanvaringen met autoriteiten. Een weggeslagen vertrouwen in de rechtvaardigheid van de overheid vertaalde zich langzaamaan in complotdenkbeelden over hoe macht is georganiseerd en werkt. Voor anderen is spiritualiteit een inspiratiebron, met aandacht voor alternatieve levensstijlen en ideeën over gezondheid die bijvoorbeeld leiden tot een zeer kritische houding ten opzichte van de farmaceutische industrie en een eenzijdige, rationalistische westerse wetenschappelijke benadering van gezondheid. Waar de een actief demonstreert, publiceert of manifestaties organiseert, trekt de ander zich juist terug in een persoonlijke zoektocht naar verlichting en groei.

Binnen de complotmilieus bestonden en bestaan tevens stevige meningsverschillen en onderlinge kritiek. De complotmilieus werden dan ook getypeerd als 'een discursieve arena waarin een ratjetoe aan politieke eisen en verlangens die buiten de geïnstitutionaliseerde politieke orde zijn verklaard, gearticuleerd kunnen worden' (Van Buuren, 2016: 50) of als een 'fluïde netwerk van verschillende groepen mensen, die zich identificeren met verschillende waarden en normen, wereldbeelden, overtuigingen en praktijken', waarbij het gedeelde kenmerk de weerstand tegenover de mainstream is (Harambam & Aupers, 2017: 159).

Onderzoek in het Verenigd Koninkrijk bevestigt dat beeld. Franks et al. (2017) onderscheiden op basis van kwalitatief onderzoek verschillende typen van complotdenkers. Voor sommigen geldt een vaag ongenoegen met hoe de wereld is, of het gevoel anders te zijn en niet binnen het plaatje te passen. De status quo wordt bekritiseerd en tamelijk conventionele politieke alternatieven worden aangedragen. Anderen hechten meer of minder geloof aan een specifieke complottheorie,

maar verwerpen andere theorieën of zijn daarin niet geïnteresseerd. Weer anderen vertonen een ‘monologisch wereldbeeld’, waarin gebeurtenissen in een grote complottheorie worden verbonden of bovennatuurlijke verklaringen worden omarmd (2017: 6). De auteurs ontwaren ook verschillende consequenties van complotdenken: van politieke activiteit tot inactiviteit, van mobilisatie tot apathie, van naar buiten gericht tot naar binnen gericht.

Ook groepservaringen kunnen tot een ontvankelijkheid voor complottheorieën leiden. De historische ervaring van de Afro-Amerikaanse gemeenschap in de Verenigde Staten met onethische medische experimenten, zoals het Tuskegee syfilisexperiment, verklaart deels waarom de zwarte bevolking het destijds een geloofwaardig idee vond dat het AIDS-virus door de regering was gefabriceerd om hen uit te roeien en leidt tot de dag van vandaag tot wantrouwen over vaccins. Het omarmen van op ras gebaseerde complottheorieën komt voort uit realistische ervaringen met discriminatoire sociale praktijken en beleid (Davis, Wetherell & Henry, 2018: 1000). Vergelijkbare voorbeelden van medische experimenten op minderwaardig geachte minderheidsgroeperingen, wantoestanden in kindertehuizen of seksueel misbruik in religieuze instellingen die lange tijd werden ontkend en in de doofpot gestopt, zijn in veel landen te vinden. Basham (2001) stelt daarom dat aan complottheorieën een redelijke veronderstelling ten grondslag kan liggen over hoe economische en politieke belangengroeperingen hun belangen veiligstellen, gebaseerd op historische ervaring. Complottheorieën die nu van de hand worden gewezen, kunnen later geïnterpreteerd worden als ‘paranoia within reason’ (Marcus, 1999: 7): onder bepaalde sociale en politieke omstandigheden is een flinke dosis paranoia daarmee niet alleen niet irrationeel, maar zelfs de meest rationele reactie die mogelijk is.

Ten slotte is het vaak vrijwel onbegonnen werk om complotdenken te isoleren van andere denkbeelden, zoals religieuze of spirituele ideeën, (proto)politieke ideeën, racisme of antisemitisme. Met het verdwijnen van de grote ideologieën zien we de opkomst van eclectische ideeën die weinig heel laten van de keurige links-rechts categorisering van politiek of sociaal extremisme (Van Buuren, 2016a). Basit (2021) wijst op de opkomst van een lapwerk aan ideologische fragmenten waarin bijvoorbeeld antisemitisme, misogynie, nihilisme en accelerationisme zich verbinden (zie ook Mayer, 2001). Deze ‘salad bar ideologies’ (Dryden, 2021; Soufan Centre, 2021) passen niet in orthodoxe definities of traditionele classificaties van ideologieën en vaak ook niet op de meetschaal van onderzoekers.

Deze onontwarbare kluwen laat zich ook op individueel niveau terugzien. Een aantal Nederlandse individuen die veel publiciteit hebben gekregen door hun opruiende en bedreigende activiteiten rond zogenaamde satanistische pedonetwerken in Bodegraven hebben zich laten (om)dopen tot christen en omschrijven zichzelf als ‘kind van God en vervolgd christen’, of zijn verbonden aan religieuze splinterpartijen als *Jesus Leeft*.¹ Het is de vraag of christelijk extremisme, of religieuze wanen in zulke gevallen niet belangrijker zijn dan complotdenkbeelden, of dat complot-

1 <https://cip.nl/cip+/88976-christelijke-coronademonstrant-opgepakt-na-bezoek-aan-huis-sigrid-kaag>; <https://cip.nl/84386-steef-de-bruijn-wijst-op-gevaar-complottheorieen>; www.zaut.org/2021/07/08/radicaal-versus-extreem.

theorieën waarin Satan en kindermisbruik centraal staan, omarmd worden omdat het past binnen de religieuze waanvoorstelling. Datzelfde geldt voor een kleine minderheid van vaak zeer zichtbare personen die door paranoïde wanen worden geleid – individuen met paranoïde wanen zijn ervan overtuigd zélf het doelwit te zijn van een samenzwering. Mensen met een waan kunnen wel complottheorieën in hun denkbeelden inpassen, maar die passen dan bij hun eigen particuliere, idiosyncratische ervaringen van de werkelijkheid (Veling et al., 2021: 5). Het blijft arbitrair om uit dit soort bricolages complotdenkbeelden te isoleren en causaal te verbinden aan extremisme of geweldsdreiging.

2. Radicalisering van conflicten

Hoe kunnen we een eventueel verband tussen complottheorieën, extremisme en politiek geweld duiden zonder in generieke verklaringen te vervallen over ‘de’ complottheorieën of ‘de’ complotdenkers? We nemen als vertrekpunt dat extremisme en politiek geweld altijd situationeel en relationeel is: ‘Political violence is located in the radicalization of conflicts that involve the interactions of various actors’ (Della Porta, 2013: 14).

Het conflict dat in dit artikel centraal staat, is het protest tegen het coronabeleid van de Nederlandse regering – uiteraard gaat het om een wereldwijde protestbeweging, maar we concentreren ons zo veel mogelijk op Nederland. Onderdeel van de coronaprotesten zijn verschillende complottheorieën. De hoofdvraag in dit artikel is hoe de dynamiek van protestbewegingen extremisme en politiek geweld kan verklaren en in hoeverre complottheorieën daar (ook) een rol bij spelen.

We analyseren de dynamiek ten eerste aan de hand van de escalerende mechanismen waarvan de relevantie is komen vast te staan in historisch onderzoek naar protestbewegingen: 1) de politieke context, 2) confrontaties met het gezag, 3) de invloed van extremistische groeperingen die zich met het protest verbinden, en 4) tegenbewegingen en interne twisten. Tevens kijken we naar bestendigende factoren: 5) organisatiegraad, 6) certificering en 7) collectieve politieke identiteit. Ten slotte kijken we naar stagnerende factoren: de demobilisatiefase van een beweging. Ook de complottheorieën benaderen we relationeel. Hoewel complottheorieën uiteraard niet nieuw zijn en een aantal overeenkomstige structuren kennen, moeten we nauwkeurig kijken naar hun aandeel in de concrete maatschappelijke ‘radicalisering van het conflict’, zoals dat nu plaatsvindt rond de coronacrisis. Het eerder aangehaalde onderzoek van Freeman et al. (2020) laat zien dat de prevalentie van complotdenken varieert naar historische context.

Zowel complottheorieën als extremisme en geweld kunnen dus alleen relationeel begrepen worden. Dat laat ook empirisch onderzoek zien. In het onderzoek van Van Buuren (2016) naar het tijdperk 2000-2014 bleek weinig sprake van geweld dat te koppelen viel aan complotdenken; wel werden ook toen al volop bedreigingen geuit tegen politici en bestuurders, maar vanuit zeer verschillende affiliaties. Ook vielen er nauwelijks protesten op straat te zien en leek er weinig sprake van organisatie. Daarnaast vond er alleen marginaal sociale en politieke certificering plaats van complotdenkbeelden, waardoor deze denkbeelden aan overtuigings-

kracht en legitimiteit zouden kunnen winnen. Indien dat veranderd is, moet de verklaring gezocht worden in de hierboven kort beschreven dynamiek van het protest.

Uiteraard kent dit artikel zijn beperkingen. Het is per definitie lastig om een volop in ontwikkeling zijnde protestbeweging te analyseren. Historisch terugblikken levert een rijkere analyse op, maar is op dit moment simpelweg niet mogelijk. Daarnaast kunnen we binnen de omvang van dit artikel slechts sporadisch empirische observaties en illustraties toevoegen.² Ook zullen we vooral kijken naar de mechanismen die escalatie in de hand werken. Vooraf moet wel gesteld worden dat geweld dat zich in de context van een protestbeweging ontwikkelt altijd slechts door een kleine minderheid gepleegd wordt (Della Porta, 2013: 14).

In dit artikel verstaan we onder complottheorieën

‘constructies die een als onrechtvaardig of onverdraaglijk ervaren individuele of maatschappelijke situatie of ontwikkeling verklaren door deze situatie voor te stellen als het doelbewuste resultaat van een groep mensen die in het geheim samenwerkt met kwade bedoelingen’. (Birchall, 2006: 34)

Of een complottheorie empirisch klopt of niet laten we buiten beschouwing. Het is per definitie lastig om de grens te trekken tussen een complottheorie en een kritische analyse van gebeurtenissen en machtsverhoudingen waarin geconstateerd wordt dat politieke en economische belangengroepen alles in het werk stellen om hun belangen veilig te stellen. Overigens is en blijft het woord ‘complottheorie’ of ‘complotdenker’ omstrede, hoe genuanceerd de definitie ook is. Dat komt vooral door de pejoratieve connotatie die aan het begrip kleeft. ‘Complotdenkers’ zullen zichzelf niet snel als zodanig definiëren. Ze zien zichzelf als ‘kritische denkers’ of ‘vrijdenkers’ met culturele idealen over autonomie en rebellie tegen het systeem (Harambam & Aupers, 2017: 144).

Voor de definitie van extremisme zoeken we aansluiting bij wat in radicaliserings- en terrorismestudies gangbaar is. Hoewel er een groot aantal verschillende definities bestaan van extremisme (Schmid, 2020), wordt doorgaans verwezen naar bedreiging van het voortbestaan van de democratische rechtsorde die zich met of zonder geweld kan manifesteren (zie o.a. Berger 2018: 44-46; Bötticher, 2017: 74). Onder geweld verstaan we ‘gedrag waarbij de ene partij de andere partij opzettelijk schade toebrengt, of ermee dreigt dat te doen, en waarbij dit gedrag in hoofdzaak is gericht op fysieke aantasting van objecten en/of personen’ (Wagenaar & Van Donselaar, 2010: 16).

2 Data zijn afkomstig uit doorlopend onderzoek van de auteur naar maatschappelijk ongenoegen, anti-overheidssentimenten, rechts-extremisme en complottheorieën. Naast literatuur en empirische studies uit het buitenland wordt vooral online onderzoek gedaan op diverse digitale platforms van onder meer coronategenstanders. Onderzocht wordt onder meer hoe wij-zij antagonismen discursief worden geconstrueerd, wat de *Injustice Frames* zijn, of en hoe tegenstanders worden gedehumaniseerd en hoe over actie- en protestvormen (inclusief geweld) wordt gesproken. Ook wordt onderzocht of en hoe organisatievormen en netwerken ontstaan en in hoeverre er (aan)sturing plaatsvindt.

In de volgende paragraaf beschrijven we eerst de eclectische protestbeweging rond het coronabeleid en hoe (rudimentaire) complotideeën daarbinnen een langer bestaand wantrouwen tegen het establishment reflecteerden. Daarna laten we zien hoe de politieke context van de coronacrisis, met beperkte mogelijkheden tot democratische beïnvloeding van zeer ingrijpende besluiten, het (complot)idee voedde van een georkestreerde aanval op de vrijheden van het individu. Vervolgens analyseren we de verschillende escalerende mechanismen (confrontaties met het gezag, de invloed van extremistische groeperingen die zich met het protest verbinden, tegenbewegingen en interne twisten, organisatiegraad, certificering en collectieve politieke identiteit). Na een vooruitblik op een mogelijke fase van demobilisatie beantwoorden we in de conclusie de hoofdvraag.

3. Protestbewegingen

Nieuwe protestbewegingen ontstaan doorgaans in perioden van maatschappelijke transformaties en onzekerheid. Franks et al. (2017: 12-13) definieerden complotmilieus als 'prefiguratieve politieke en sociale mobilisatie': de constructie van alternatieven in het hier en nu als de voorafspiegeling van de andere samenleving die wordt nagestreefd. Complottheorieën zouden daarbij de gedeeltelijke onderbouwing kunnen vormen van een ontluikende protestbeweging of op zijn minst een rudimentaire, maar verbonden gemeenschap van geëngageerde burgers met alternatieve ideeën. De coronaprotesten van de afgelopen twee jaar kunnen daarmee worden begrepen als een zich formerende protestbeweging. Ook Bertuzzi (2021) ziet in de vele protesten tegen het coronabeleid 'complotcoalities' ontstaan als voorbode van een nieuwe protestbeweging die het vermogen heeft verschillende grieven, eisen en thema's met elkaar te verbinden. De complotcoalities vertonen volgens hem inmiddels de kernelementen van protestbewegingen: ze zijn betrokken bij collectieve acties op straat om hun grieven een stem te geven, ze protesteren tegen de autoriteiten, ze staan alternatieve levensstijlen voor en claimen dat ze een betere toekomst voorstaan (2021: 3).

Het bonte gezelschap dat zich digitaal en in toenemende mate op straat manifesteerde, vertoonde op het eerste gezicht weinig overeenkomsten. Hooligans stonden zij aan zij met hippies die de oude waarden van 'love & peace' uitdroegen. Antroposofen stonden naast gereformeerde christenen te protesteren tegen de vaccinaties. Libertarisch ingestelde ondernemers uit de horecasector en entertainmentindustrie eisten een einde aan alle coronarestricties omdat die hun economische belangen schaden. Boeren toonden zich solidair. De coalities waren soms het product van actieve pogingen om verbanden en netwerken digitaal te creëren. In boerenprotestgroepen werden bijvoorbeeld aankondigingen van coronademonstraties gedeeld, en oproepen voor boerenprotesten verschenen in platforms die zich tegen het coronabeleid keerden (Bakker et al., 2021).

Maar het samenklonteren van verschillende groepen en individuen is bovenal een vorm van *connective action* (Bennet & Segerberg, 2012) gefaciliteerd door sociale mediaplatforms; kanalen zoals Telegram en Twitter maken het eenvoudig voor individuen en kleine groepjes om elkaar te vinden op gedeelde interesses in 'topic

communities'. De technologie faciliteert vormen van gepersonaliseerd engagement of 'geïndividualiseerde collectieve actie' die een intersectie vormen tussen conventionele protestbewegingen en alternatieve 'lifestyle'-bewegingen en een illustratie zijn van 'prefiguratieve politiek' (Haenfler, Johnson & Jones, 2012). Nieuwe actoren, zoals influencers die zich doorgaans op een apolitieke wijze bezighielden met mode, cosmetica, gezonde leefstijltips en spiritualiteit, raakten verknoopt met meer politieke gemeenschappen. Een deel van de bevolking dat zich niet gezien, niet gehoord en niet gepresenteerd voelde, kreeg de kans om zich nu wel te manifesteren en de opgebouwde rancune vrij baan te geven, omarmd en aangemoedigd door onverhoedse bondgenoten in een 'fundamenteel conflict over de toekomstkoers van de samenleving' (De Voogd & Cuperus, 2021).

Op deze wijze ontstonden assemblages van voorheen min of meer gescheiden maatschappelijke velden (waarvan de *weak signals* overigens al veel langer zichtbaar waren; zie Van Buuren, 2016). Een gemeenschap van individuen die al veel langer ageerde tegen de gezondheidsrisico's van straling kreeg plots een veel groter podium voor hun klachten en grieven; critici van vaccinaties en de farmaceutische industrie kregen gehoor bij invloedrijke influencers met een enorme achterban. Pro-Zwarte Piet-activisten konden hun idee van verlies delen met anderen die vonden dat hun alles ontnomen was en werd door het establishment. Christelijke eindtijdpropheten met een boodschap over de coronapandemie en het bijbehorende vaccin als bewijs van de aanstaande komst van de antichrist kregen er een nieuw publiek bij. Dominee Henk Fonteijn constateerde – in een kritisch commentaar op de omhelzing van complottheorieën door een deel van christelijk Nederland – verbaasd een toeloop van mensen van wie hij 'nooit had gemerkt dat ze zich actief op het christelijk erf bewogen' en die hem vertelden hoe blij verrast ze waren dat ze 'zelfs in de kerk' bondgenoten bleken te hebben.³

4. Complotnarratieven

De politieke taal in de zich formerende protestbeweging was nog niet doordrenkt van hermetische complottheorieën. Maar wat het eclecticische publiek wel verbond, was een al langer bestaand diep wantrouwen tegen het politieke en maatschappelijke establishment waarin zich een 'homeopathische' versie van doorwrocht complotdenken openbaarde: het rudimentaire idee dat een homogene, kwaadaardige elite het homogene goede volk bedroog, manipuleerde, bestal en onderdrukte (Van Buuren, 2016: 260). Complottheorieën laten zich hier zien als een vorm van 'etnosociologie' (Waters, 1997): theorieën die leken gebruiken om sociale fenomenen te verklaren. Complottheorieën bieden een verhaal waarmee mensen zichzelf kunnen verhouden tot de wereld, waarin het leven en de ervaring van alledag wordt verbonden met transnationale economische en politieke ontwikkelingen. Een sociologie van de kleine man (m/v/h) die het gevoel geeft de wereld te snappen en zich niets op de mouw laat spelden met als 'milde ideologische component' (McArthur, 1995) een ressentiment tegen machtige groepen.

3 <https://cip.nl/87892-dominee-paul-visser-the-great-reset-en-zijn-veelbesproken-eindtijdpreek>.

Johnson-Schlee (2019: 174) stelt dat mensen die zich sociaal en materieel van de samenleving buitengesloten weten, feitelijk ook niet kunnen meepraten over de gewenste inrichting van de samenleving. Complotverhalen bieden hun een mogelijkheid om alsnog hun stem te laten horen (zie ook Räikkä, 2007: 199-200). Dat sluit aan bij het idee van complottheorieën als gecodeerde sociale kritieken waar met alternatieve woorden en concepten de waarden van autonomie, individualiteit, vrijheid en identiteit worden gearticuleerd (Miller, 2002; Raab et al., 2013). Het dystopische element in veel complottheorieën vormt een waarschuwing voor potentiële bedreigingen van deze waarden door te wijzen op het gevaar van geheime krachten die de burger proberen te manipuleren en te controleren. Onderzoek laat bovendien zien dat complottheorieën over de overheid en de instituties die zij representeren wordt aangewakkerd door 'system identity threat': de perceptie dat fundamentele waarden die de samenleving definiëren onder druk staan door sociale verandering (Federico, Williams & Vitriol, 2018).

Het in complottheorieën gearticuleerde wantrouwen betekent niet noodzakelijkerwijs politiek cynisme of het afwijzen van democratische processen. Het gaat eerder om scepsis over de mogelijkheden die conventionele politiek biedt. Recent werk van Pantazi, Papaioannou en Van Prooijen (2021) toont dat complotdenkers weliswaar weinig vertrouwen hebben in de representatieve democratie, maar juist zeer hechten aan vormen van directe democratie. Complottheorieën zijn in die zin niet de oorzaak van ontgoocheling met democratie, het is eerder dat ontgoocheling met democratie leidt tot geloof in complottheorieën (Drochon, 2018: 339); complottheorieën zijn symptomen van onderliggende sociale spanningen die dringend om een oplossing vragen (Farinelli, 2021: 9) of de kanaries in de kolenmijn die duiden op fundamentele problemen met de geloofwaardigheid en legitimiteit van post-politieke constellaties (Van Buuren, 2016: 269).

5. Escalerende factoren

5.1 Politieke context

De 'prefiguratieve politieke en sociale mobilisatie' die vanaf 2020 ontstond, kan niet los gezien worden van de coronacrisis die als een *Perfect Storm* de katalysator was van het protest. In de praktijken en ervaringen van de demonstranten met het politieke systeem kreeg de ontgoocheling met de parlementaire democratie een extra concrete betekenis. Een eerste potentiële escalerende factor in de confrontatie van de 'uitdaggers' met het politieke systeem is gelegen in de vraag hoe 'open' of 'gesloten' het systeem zich toont voor de eisen van de uitdagers. Is er nog vertrouwen dat middels reguliere politieke kanalen en middelen (verkiezingen, petitie's ondertekenen) eisen doorgezet kunnen worden? Naarmate bij de leden van de zich formerende protestbeweging de opvatting postvat dat het regiem gesloten is, zal het protest zich sneller verhard en zich niet alleen tegen specifiek beleid richten, maar ook tegen het systeem zelf en kunnen complotdenkbeelden ingang vinden of zich verdiepen. Daarbij is niet in eerste instantie van belang of het politieke systeem formeel open en receptief is, maar of het dat is in de perceptie van de uitdagers.

Vanaf het begin van de coronacrisis waren de mogelijkheden tot politieke beïnvloeding beperkt, terwijl de maatregelen een ongekende inbreuk maakten op rechten en vrijheden die onaantastbaar leken. Het parlement had nauwelijks mogelijkheden het beleid te beïnvloeden en stond grotendeels buitenspel, deskundigen leken het roer van gekozen politici overgenomen te hebben, critici van het beleid drongen maar mondjesmaat door tot de politieke en publieke discussie en er werd deels via arbitraire nooddecreten geregeerd (Raad van State, 2021). Wat eerder misschien nog een abstract complotidee leek – de parlementaire democratie als niet meer dan een bordkartonnen decor waarachter machtige actoren aan de touwtjes trekken en een eigen agenda doorvoeren – werd daarmee veel concreter en voorstelbaarder.

5.2 *Confrontaties met het gezag*

De mogelijkheden voor burgers om hun stem op straat te laten horen was in de coronacrisis eveneens beperkt. Dit is een tweede mechanisme van escalatie tussen protestbeweging en autoriteiten. Demonstraties waren soms slechts onder restricties mogelijk of werden verboden. Demonstranten trokken zich hier echter weinig van aan en gebruikten ‘disruptieve repertoires’ (Tarrow, 1993) die zich onttrokken aan geritualiseerd protest, waardoor de autoriteiten in het defensief werden gedwongen wat tot mobiliserend spektakel leidde. Demonstranten omzeilden demonstratieverboden door collectief koffie te gaan drinken en elkaar ostentatief te knuffelen. Het leidde tot taferelen waarbij kleurrijke groepen vreedzame demonstranten soms met stevig geweld door mobiele eenheid en waterkanon verjaagd werden. De escalatie werd verder aangejaagd door Defend-groepen die actief de confrontatie met de politie zochten.

Beelden van slaande ME'ers werden live uitgezonden door de eigen mediakanalen van demonstranten of later suggestief geknipt en geplakt en talloze malen gedeeld via platforms. Politiegeweld is een garantie voor verdergaande escalatie van protestbewegingen, zeker als het als onrechtvaardig en buitenproportioneel wordt beleefd of zo wordt geframed (Della Porta, 2013: 35). De Defend-groepen wierpen zich succesvol op als verdedigers van vreedzame demonstranten tegen politiegeweld. Met elke vernieuwde lockdown, met elke verboden demonstratie en met elke slag van een politieknuppel of inzet van een politiehond werd het *Injustice Frame* versterkt dat hier niet alleen een strijd om beleid werd gevoerd, maar een existentiële strijd om de democratie en de vrijheid van burgers tegenover een dictatoriale overheid. Ook dit maakten complotnarratieven geloofwaardiger.

5.3 *Extremistische formaties*

Een derde escalerend mechanisme wordt gevormd door al bestaande extremistische formaties die zich actief in een protestbeweging mengen (Della Porta, 2013: 148). Binnen extremistische formaties komt de rol en invloed van complottheorieën en het scherpst tot uitdrukking. Bartlett en Miller (2010) lieten zien dat complottheorieën wijd en zijd verspreid zijn in het (gewelddadige) extremistische spectrum. De auteurs zien complottheorieën niet als directe oorzaak of noodzakelijke voorwaarde van extremisme of geweld, maar de frequente aanwezigheid van complottheorieën in extremistische formaties suggereert volgens de auteurs wel dat ze

een belangrijke sociale en functionele rol spelen *binnen* extremisme. Complottheorieën zijn in de context van extremisme een *'radicalizing multiplier'* die invloed heeft op de ideologieën, de interne dynamiek en de psychologische processen binnen de groep. Complottheorieën binden extremistische groepen samen en duwen ze in meer extreme en soms gewelddadige richtingen. Dat gebeurt via drie mechanismen. Complottheorieën creëren demonologieën van de 'ander' of de vijand waartegen de groep zichzelf definieert. Ten tweede delegitimeren ze dissidente of gematigde stemmen door die voor te stellen als onderdeel van het complot. Ten derde zijn het retorische instrumenten om geweld als noodzakelijk voor te stellen, zowel om de mensen wakker te schudden als omdat het de enig overgebleven optie is. 'In sommige groepen zal het veronderstelde complot bijdragen aan een gevoel van urgentie en het idee dat de groep geen andere opties meer heeft dan geweld' (2010: 30).

Voorbeelden buiten en binnen Nederland laten zien dat extremistische groeperingen bewust en strategisch inspelen op de onzekerheid, frustratie en boosheid onder delen van de bevolking en daarbij complotverhalen inzetten om mensen naar hun kant te krijgen. In de Verenigde Staten wordt in versleutelde kanalen van rechts-extremistische groeperingen het verspreiden van desinformatie over kinderhandel en kindermisbruik als belangrijk rekruteringsmiddel besproken om teurgestelde of gefrustreerde Qanon-aanhangers te binden. Ze moeten worden verleid met 'soft topics' – een onderwerp dat de aandacht grijpt en een sterke emotionele reactie oproept, zoals kindermisbruik – om ze daarna stapje voor stapje mee te zuigen in rechts-extremistisch vaarwater (Rajan et al., 2021: 13). Argentino (2021) ziet inmiddels een 'symbiotische relatie' ontstaan: Qanon-aanhangers omarmen rechts-extremistische narratieven en gewelddadige rechts-extremisten omarmen saillante complottheorieën. Ook onderzoek van de Britse *Commission for Countering Extremism* (2020) laat een staalkaart zien van extremistische groeperingen die op de Covid-19-trein zijn gesprongen. Tegelijkertijd laat ander onderzoek zien dat extremistische groeperingen wel volop kunnen proberen de woede en onrust rond Covid-19 te exploiteren, maar dat het nog niet wil zeggen dat het ook aanslaat onder de brede coalities van anticoronademonstranten (Shrimpton, Wheeler & Drew, 2021).

Ook in Nederland zijn talloze voorbeelden te zien van bekende rechts-extremistische formaties en activisten die zich mengen onder de demonstraties, tot geweld oproepen of de rellen toejuichen en racisme, antisemitisme en naziverheerlijking verspreiden via talloze platforms die zijn ontstaan rond de coronaprotesten. Activisten op neonaziplatforms bediscussiëren bijvoorbeeld hoe ze nationaalsocialistische ideeën kunnen pluggen op het grote platform 'Rellen Nederland' en bespreken tactieken voor demonstreren: in het begin geen geweld plegen tegen de politie, maar wel als er draagvlak onder de bevolking gekweekt is. 'Volgende demonstratie gaan we met alleen schilden heen, incasseren we de klappen van de politie, dan straalt je kalmte uit en je wint zieltjes bij de bevolking. Demonstraties daarna is er misschien genoeg draagvlak van de bevolking om geweld te gebruiken tegen de politie.'⁴

4 Berichten afkomstig van <https://twitter.com/wappiehoekje>.

5.4 Tegenbewegingen en interne twisten

In de escalatie die plaatsvindt binnen protestbewegingen gaat het niet alleen om de interacties tussen de beweging en de autoriteiten, maar ook om interacties met *counter movements*. *Counter movements* verzetten zich actief tegen de protestbeweging en proberen de protestbeweging te delegitimeren of te criminaliseren (Meyer & Staggenborg, 1996: 1631).

De groep actieve coronademonstranten en tegenstanders van vaccinaties wordt nauwkeurig en systematisch gevolgd door activisten die niets van het protest moeten weten. Ze publiceren berichten uit Telegramkanalen, maken de 'complotwappies' stelselmatig belachelijk, benadrukken de extreemrechtse sympathieën die in sommige kanalen zijn te beluisteren, doen aangifte bij de politie en roepen op tot het sluiten van diverse kanalen. Ook hebben 22.000 mensen collectief aangifte gedaan tegen Willem Engel en gevraagd om vervolging voor opruiing, verspreiding van medische desinformatie, oplichting en uitingen met een terroristisch oogmerk. Antifascistische actievoerders en Joodse organisaties organiseren tegendemonstraties tegen de rechts-extremistische groepen die meelopen in de coronademonstraties en het gebruik van de Jodenster en andere vergelijkingen met de Holocaust.

Naast verticale polarisatie – activisten tegen de overheid en overheidsbeleid – zien we dus ook in toenemende mate horizontale polarisatie: tussen burgers onderling, wat soms leidt tot grote conflicten tussen collega's, gezinsleden of in vriendengroepen. Het proces van *boundary-making* – wie is vriend, wie is vijand – dat in belangrijke mate bijdraagt aan de vorming van de collectieve identiteit van protestbewegingen wordt dus van twee kanten aangedreven. Des te meer de diverse groep coronademonstranten wordt gehomogeniseerd tot één geheel dat verantwoordelijk wordt gehouden voor het voortduren van de crisis en wordt weggezet als gevaarlijke gekken, des te sterker zal de zelfidentificatie zijn met de eigen beweging en het eigen onverzettelijke gelijk.

Een hiermee deels samenhangende escalatie wordt gevormd door interne twisten en fricties binnen de protestbeweging. Soms is er onenigheid over coalitievorming. Binnen grote platforms van de boerenopstand is er bijvoorbeeld weerstand tegen aandacht voor *Qanon* en andere complottheorieën. Ook is er verdeeldheid over de vraag of er samen met anderen, zoals Viruswaarheid, moet worden gestreden tegen de 'gemeenschappelijke vijand'. Omgekeerd zijn bijvoorbeeld de veganisten onder de coronademonstranten niet echt te porren voor samenwerking met de boeren. Dergelijke discussies leiden doorgaans tot de afsplitsing van kleinere clubjes met radicalere standpunten (Bakker et al., 2021: 30).

Rivaliteit kan een rol spelen in de vorm van interne competitie en concurrerende mobilisaties (Tarrow, 2011: 207; Della Porta, 2013: 74). Wie is de echte vrijheidsstrijder, wie is de echte leider, wie staat echt aan de frontlinie? Wie bepaalt de tactiek en strategie? Er is bijvoorbeeld kritiek op de 'gefaciliteerde demonstraties' in Amsterdam die onder voorwaarden zijn toegestaan en volgens critici bewust worden toegestaan om de activisten bij 'doeltreffende locaties' weg te houden. Er wordt

opgeroepen tot 'revolutionair demonstreren', omdat we inmiddels 'in een derde wereldoorlog leven'.⁵

Ook ruzies om geld en twijfels aan de zuiverheid van de motieven van anderen komen veelvuldig voor. Er wordt voortdurend gesproken over de '*controlled opposition*': zogenaamde anticorona-activisten die in werkelijkheid ook tot het complot behoren en proberen het verzet onschadelijk te maken. Het leidt tot paranoia in de complotplatforms, waar men al snel de invloed vermoedt van trollen, of spionnen van de AIVD of de NCTV ontwaart. Anderen roepen gefrustreerd op tot eenheid: 'Stop ajb met verwarring zaaien. Er is maar 1 vijand en dat is de staat.'

6. Bestendige factoren

6.1 Organisatiegraad

Gedurende de twee jaar van protesten tegen het coronabeleid zijn organisatiestructuren opgebouwd die de beweging in principe structuur en toekomstbestendigheid kunnen geven. Deels gaat het om initiatieven die al eerder bestonden, zoals een media-ecologie van uitgeverijen, digitale televisiezenders, kranten, boeken en podcasts met een groot bereik. De netwerkorganisatie *Samen voor Nederland* bundelt zo'n tachtig nationale en lokale organisaties. Kritiek op het coronabeleid wordt gecombineerd met grieven over de 'corrupte elite', 'het criminele wanbeleid van de leugenklok Rutte4 en hun duistere handlangers', de 'nazie Claus Swaab' en de 'door de Great Reset-demon bezeten terroristenfinancier Sigrid Kaag'. De stenen des aanstoots variëren van het migratiebeleid, tot de zorg- en woningnood, het koningshuis, de discriminatie van boeren en het 'door koloniaal imperialisme verworven grootkapitaal'.⁶ Eén van de grootste organisaties in *Samen voor Nederland* is *Nederland in Verzet*, dat tienduizenden mensen wist en weet te mobiliseren. Michel Reijnga, de voorman van *Nederland in Verzet*, combineert grieven over sociaal onrecht en het coronabeleid steeds meer met het complotnarratief over de *Great Reset*. Hij wil *Nederland in Verzet* verder uitbouwen en daarna de Tweede Kamer in.⁷ Een aantal aanjagers organiseert zich internationaal, bijvoorbeeld in de netwerkorganisatie *Europeans United* die 23 januari 2022 in Brussel een grote demonstratie voor 'democratie en mensenrechten' organiseerde waar 50.000 mensen op afkwamen. Uit Nederland zijn organisaties als Viruswaarheid, de Blauwe Tijger (door de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid als 'een doorgeefluik van anti-overheidspropaganda, nepnieuws en complottheorieën' gebrandmerkt) en *World Wide Demonstration* vertegenwoordigd. *Europeans United* is nauw verbonden met een Amerikaans-Europees netwerk (*Children's Health Defense* en *Children's Health Defense Europe*) dat zich al lang tegen vaccinaties verzet.

5 www.facebook.com/bram.willem.9/videos/1013633059203864.

6 <https://samenvoornederland.com/2022/01/09/het-licht-komt-op-in-nederland>.

7 www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/een-rouwdouwer-met-veel-nieuwe-vrienden-bij-radicaal-rechts-dit-is-de-man-achter-het-museumplein-protest-bc963e5a/?utm_source=link&utm_medium=app&utm_campaign=shared%20content&utm_content=free.

6.2 *Certificering*

Meer dan voorheen (zie Van Buuren, 2016) worden de complotnarratieven die onderdeel zijn van het coronaprotest gecertificeerd door actoren die maatschappelijk of politiek invloedrijk zijn. *Influencers*, die een miljoenenpubliek kunnen bereiken, verspreiden een gecombineerde boodschap van spiritualiteit, alternatieve leefstijlen en wantrouwen tegen de autoriteiten.⁸ De professioneel ogende digitale televisiezers, platforms, kranten en boeken halen de alternatieve wereldbeelden uit het hoekje van marginaliteit en amateurisme. Maar bovenal vindt politieke certificering plaats door politieke partijen als Groep van Haga/Belang van Nederland en Forum voor Democratie, die zich hebben verbonden aan het coronaprotest en het mede aanjagen en daarbij volop complotnarratieven uitdragen en zo persoonlijk en organisatorisch een brug slaan tussen het buitenparlementaire en het parlementaire protest en verzet.

6.3 *Collectieve identiteit*

Voor de bestendigheid van een protestbeweging is de vorming van een collectieve identiteit van wezenlijk belang. Een sterke identificatie met een gelijkgestemde groep maakt participatie in politiek protest waarschijnlijker (Klandermans et al., 2002). Dat maakt de vraag relevant naar de vorming van een post-corona collectieve identiteit. Wat zou een gezamenlijk verhaal kunnen zijn dat de heterogene demonstranten en activisten blijvend en structureel verbindt die nu rond één thema zijn verbonden?

Er zijn signalen dat de aanjagers van de protesten als '*signifying agents*' (McAdam, 2017: 14; Benford & Snow, 2009: 613) een bredere betekenisgevende noemer proberen te formuleren voor het protest dan waar de oorspronkelijke grieven zich tegen richtten. Een collectieve identiteit wordt geformuleerd rond individuele vrijheid en tegen het establishment, met een deels spirituele inslag. Het masterframe dat wordt gehanteerd, is dat van vrijheidsstrijd – naast de coronagerelateerde strijd tegen een (medische) dictatuur, tegen de tweedeling door de dreigende invoering van de 2G-samenleving, tegen demonstratieverboden en voor individuele vrijheid en autonomie, worden complotnarratieven rond de *Great Reset* van het *World Economic Forum*⁹ geïntegreerd in een overkoepelend verhaal van een ondemocratisch, autoritair establishment dat zich tegen het volk richt, gegroepeerd rond actuele en toekomstige maatschappelijke splijtstof zoals het klimaatbeleid, stikstofbeleid, migratiebeleid, de macht van BigTech en een nakende totalitaire surveillancessaat waarbij China als afschrikwekkend voorbeeld dient. Hierin zien we de functie van complotnarratieven als gecodeerde sociale kritieken weer terug.

Tegenover de harde taal van de komende dictatuur staat een zachtere taal met als centrale begrippen liefde, hoop, verbinding, vrede, geweldloosheid, verlichting en groei. De netwerkorganisatie *Samen voor Nederland* ziet bijvoorbeeld een 'enorme manifestatie van harten gaande om de kwade machten te verdrijven door het onoverwinbaar licht van liefde en verbinding'.¹⁰ Dit utopische toekomstperspectief

8 www.groene.nl/artikel/wij-zijn-het-nieuwe-nieuws.

9 www.isdglobal.org/digital_dispatches/the-spread-of-the-great-reset-conspiracy-in-the-netherlands.

10 <https://samenvoornederland.com/2022/01/09/het-licht-komt-op-in-nederland>.

wordt aangevuld met ideeën over de vorming van een eigen maatschappelijke zuil en een parallelle samenleving met QR-codevrije enclaves, eigen scholen, woningbouwverenigingen, datingapps, jeugdtrainingskampen, een eigen digitale munt, eigen media en eigen regels. Ook hier speelt Forum voor Democratie een aanjagende rol.¹¹

De vraag is echter of dit vervangende protestnarratief nog steeds mobiliserend zal werken als de concrete aanleiding van de coronamaatregelen verdwijnt. Logische mobilisatiemomenten zoals persconferenties, nieuwe beperkende maatregelen of nieuwe vaccinaties verliezen hun kracht, evenals de voortdurende onrustige politieke en sociale dynamiek en het bijhorende mediaspektakel. Het eclectische karakter van de protestbeweging, dat in eerste instantie de dynamiek mogelijk maakte, kan in het tegendeel verkeren als er geen duidelijk gezamenlijk richtpunt en vijand meer is. Maar het onderliggende onbehagen en wantrouwen en de onderliggende onvrede die al voor corona aanwezig waren, zullen niet verdwijnen, evenals de nieuwe structuren, contacten en ervaringen die zijn opgedaan in de protestbeweging en de politieke ankerplaatsen die zijn geslagen in vertegenwoordigende organen. Nieuwe maatschappelijke conflictstof is volop aanwezig, de dreigcultuur zal niet snel verdwijnen en politieke aanjagers zullen blijven proberen het protest nieuw leven in te blazen.

7. Stagnerende factoren

7.1 Demobilisatie

Sidney Tarrow (1993) introduceerde het idee van *'protest cycles'* om de dynamiek van protestbewegingen en het actierepertoire te analyseren: de opkomst van een protestbeweging, de piekfase en de neergang van een protestbeweging. *'Moments of madness'*, waarin nieuwe protestactoren op het toneel verschijnen en de confrontatie met de macht aangaan, vormen het begin van een protestcyclus. Autoriteiten weten zich doorgaans niet goed raad met het nieuwe protest, omdat het zich onttrekt aan geïnstitutionaliseerd overleg, nieuwe actievormen hanteert, nieuwe assemblages en netwerken van demonstranten tot leven laat komen en (deels) nieuwe narratieven hanteert. Binnen deze dynamiek kunnen zich gewelddadige incidenten voordoen, doorgaans in confrontaties op straat of uitgevoerd door eengelingen of losse groepjes. Dat is wat de afgelopen twee jaar in Nederland viel te zien. Onvermijdelijk komt er echter ook een moment van stagnatie en neergang, als de eerste, opwindende dynamiek verdwijnt, deelnemers actiemoe worden of teleurgesteld raken in de resultaten, de kosten van deelname te hoog worden (waarbij repressie een rol kan spelen), onderlinge verschillen opspelen of de politieke omstandigheden veranderen. Veranderingen in de politieke omstandigheden kunnen cruciaal zijn. Als bijvoorbeeld het gros van de coronarestricties van tafel gaat, verdwijnt in ieder geval voor een belangrijk deel van de huidige demonstranten de reden om de straat op te gaan of zich anderszins te engageren met het protest.

11 www.gelderlander.nl/politiek/baudet-wil-partij-uitbouwen-tot-soort-gesloten-samenleving-eigen-munt-datingapp-en-scholen-acd387e8.

Daarmee verdwijnt ook één van de escalerende mechanismen: de confrontaties met de politie en de weerzin tegen de overheid als uitvloeisel van het beleid. Eén van de complotframes wordt daarmee onklaar gemaakt: dat het coronabeleid één groot verzinsel was om blijvend de vrijheden van burgers te beknotten.

Maar veel zal afhangen van de details: als het 2G-beleid wordt doorgezet of anderszins voor- en nadelen verbonden blijven aan de status van (on)gevaccineerde, blijft het *Injustice Frame* van tweedeling en tweederangsburgers en medische dictatuur bestaan dat wantrouwen in stand zal houden en mensen in het dagelijks leven blijvend confronteert met wat in hun beleving een groot onrecht is. Het is niet voor niets dat de NCTV in januari 2022 waarschuwde dat de bevolking in toenemende mate de legitimiteit van handhaving van de maatregelen in twijfel trok en dat handhaving en repressief optreden kon leiden tot een 'fundamentele vertrouwensbreuk' tussen de politie en grote delen van de bevolking. Niet eerder zag de NCTV zo'n stevige 'verdieping en verbreding' van het maatschappelijke ongenoegen, met gericht geweldgebruik tegen politie, handhavers, hulpverleners, gezagsdragers en bewindslieden. Tegenstanders van het beleid zullen het frame versterken dat er onrechtmatig inbreuk wordt gemaakt op hun grondrechten en hun vrijheid, hetgeen intimidatie en geweld zou legitimeren (NCTV, 2022: 6).

Als echter een fase van demobilisatie intreedt, is er paradoxaal genoeg opnieuw kans op escalatie. Soms treden in zo'n fase processen van institutionalisering en inkapseling op: uit de protestbeweging ontstaan organisaties met een meer gematigde politieke signatuur die zich langzaam laten invoegen in reguliere politieke kanalen en mechanismen en zich distantiëren van bedreigingen en geweld en al te drieste complottheorieën. Meer militante activisten zullen dit als verraad zien en de strijd juist willen opvoeren. Kleine, geïsoleerde groepen kunnen tot meer gestructureerd politiek geweld overgaan, uit frustratie en ongeduld en de overtuiging in een existentiële strijd verwickeld te zijn tegen een onnipotente vijand (Della Porta, 2013: 14). In deze fase kunnen complottheorieën zich extra doen gelden als *radicalising multiplier* en *'fighting identities'* (Rich 2021: 3) kweken die niet zozeer meer op politieke doelen zijn gericht, maar houvast, zekerheid en bovenal identiteit en zingeving bieden. Repressie van de overheid kan weliswaar op steun rekenen van de grote meerderheid van de bevolking, maar ook de militanten verder doen radicaliseren en leiden tot *militant enclosure* (Della Porta, 2013: 243). De Nederlandse overheid heeft inmiddels een aantal gerichte, deels symbolische vervolgingen ingezet tegen onder meer de meest notoire complotplatforms waaruit veel dreiging voortkwam en een aantal activisten die met hun daden veel onrust en ophef veroorzaakten.¹² De acties kunnen op brede instemming van de bevolking rekenen, maar op afkeur binnen kleine groepjes die zich solidair verklaren met de

12 De Telegramkanalen van de Bataafse Republiek werden uit de lucht gehaald en de beheerders van het platform vervolgd; een aantal activisten die digitaal politici, wetenschappers en journalisten bedreigden, zijn vervolgd, evenals activisten die politici thuis opzochten. Zie onder meer: www.ad.nl/binnenland/politie-haalt-telegram-kanalen-complotdenkers-offline-om-bedeigingen-ac1fe23f/; <https://www.trouw.nl/binnenland/met-een-forse-straf-voor-de-fakkelactie-bij-het-huis-van-sigrid-kaag-wil-de-rechter-een-signaal-afgeven-b53297c3>.

‘politieke gevangenen’ en de repressie opvatten als het zoveelste bewijs van de opkomst van een dictatoriale controlestaat.¹³

8. Conclusie

In dit artikel betrokken we de stelling dat extremisme en politiek geweld altijd situationeel en relationeel verklaard moet worden en dat generieke verklaringen over het verband tussen complottheorieën, extremisme en politiek geweld weinig verhelderen. De hoofdvraag in dit artikel was hoe de dynamiek van protestbewegingen extremisme en politiek geweld kan verklaren en in hoeverre complottheorieën daar (ook) een rol bij spelen.

We hebben laten zien hoe in de eerste fase van de protesten complotdenken een rudimentaire rol speelde in het bij elkaar brengen van een bont gezelschap activisten; langer levend wantrouwen tegen het establishment lag daaraan ten grondslag. In de specifieke context van het coronabeleid, waarin drastische besluiten werden genomen terwijl de democratische controle in de wachtstand stond, en demonstraties escaleerden, wonnen complotdenkbeelden aan geloofwaardigheid en kracht. Met elke vernieuwde lockdown, met elke verboden demonstratie en met elke slag van een politieknuppel of inzet van een politiehond werd het *Injustice Frame* versterkt dat hier niet alleen een strijd om beleid werd gevoerd, maar een existentiële strijd om de democratie en de vrijheid van burgers tegenover een dictatoriale overheid.

Van groot belang in de escalatie is de invloed van formaties die al extremistisch zijn en proberen te profiteren van de protestbeweging. Complottheorieën fungeren in de context van extremisme als een *‘radicalizing multiplier’* die invloed heeft op de ideologieën, de interne dynamiek en de psychologische processen binnen de groep. Vervolgens kunnen ook tegenbewegingen en interne twisten de dynamiek beïnvloeden. Een sterke organisatiegraad, financiële middelen en een collectieve politieke identiteit kunnen in principe het coronaprotest ook na afloop van de coronarestricties als systeemkritische beweging doen voortleven; maar institutionalisering leidt doorgaans ook tot matiging en demobilisatie. Inzichten over de dynamiek van protestbewegingen zijn kortom bruikbaar om de condities en mechanismen te herkennen waaronder extremisme en geweld bij een minderheid kunnen ontstaan en welke rol complottheorieën daarbij als substituutideologie kunnen spelen.

Het blijft belangrijk om de verleiding te weerstaan complottheorieën en complotdenkers naar voren te schuiven als hoofdschuldigen aan extremisme en geweld, hoe grotesk de analyses en hoe buitenissig de aanhangers soms ook zijn, en hoe dreigend en intimiderend soms de taal en de acties. Complottheorieën kennen een grote variatie, evenals degenen die deze denkbeelden in mindere of meerdere mate aanhangen en ook de eruit voortvloeiende gedragingen zijn buitengewoon divers. Er is een verschil tussen aanjagers die vanwege politieke of economische belangen baat zien in polarisatie en destabilisatie en de publieken waarbinnen deze denkbeelden resoneren. De politieke vraag is waarom geïnstitutionaliseerde politieke

13 Zie bijvoorbeeld de reacties op OnrechtTV: www.facebook.com/msmleugens.

en maatschappelijke partijen kennelijk geen overtuigend, vertrouwenwekkend en perspectiefvol verhaal meer hebben dat de zorgen bij een deel van de bevolking over individuele vrijheden, democratische kwaliteit, sociale rechtvaardigheid, autonomie en toekomstperspectief kan adresseren.

De echte politieke (en wetenschappelijke) zorg zou wellicht moeten gaan over wat Christiaan Weijts in de NRC aanklaarde: dat de tegenstanders van de coronamaatregelen dreigen te stranden aan 'een verlaten kade waar alleen het narrenschip van Thierry' nog langs vaart.¹⁴ De schuld eenzijdig in de schoenen schuiven van 'de' complottheorieën en 'de' complotdenkers is misschien wel makkelijk en comfortabel, maar mist de politieke dynamiek en radicalisering van conflicten waarbinnen complottheorieën en soms extremisme en geweld tot wasdom komen.

Literatuur

- Allington, D. (2021). *Conspiracy Theories, Radicalisation and Digital Media*. London: ICSR.
- Argentino, M. (2021). QAnon on Telegram: From Antisemitism to Nazism the case of GhostEzra. *Insight into Hate*, <https://insightintohate.substack.com/p/qanon-on-telegram-from-antisemitism>.
- Bakker, J., Cornelisse, D., Mohamed, S., Schäfer, M.T. & Veerbee, J. (2021). *Van scherm naar straat. Hoe sociale media-conversaties protest op straat mobiliseren*. Utrecht Data School, Universiteit Utrecht.
- Bartlett, J. & Miller, C. (2010). *The Power of Unreason. Conspiracy theories, extremism and counter-terrorism*. London: Demos.
- Basham, L. (2001). Living with the conspiracy. *The Philosophical Forum*, XXXII(3), 265-280.
- Basit, A. (2021). Conspiracy Theories and Violent Extremism: Similarities, Differences and the Implications. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 13(3), 1-10.
- Bennett, W.L. & Segerberg, A. (2012). The logic of connective action. *Information Communication & Society*, 15(5), 739-768.
- Berger, J.M. (2018). *Extremism*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Bertuzzi, N. (2021). Conspiracy theories and social movements studies: A research agenda. *Sociology Compass*, e12945. doi.org/10.1111/soc4.12945
- Birchall, C. (2001). Conspiracy Theories and Academic Discourses: The necessary possibility of popular (over)interpretation. *Continuum*, 15(1), 67-76.
- Bötticher, A. (2017). Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremism. *Perspectives on Terrorism*, 11(4), 73-77.
- Buuren, J. van (2016). *Doelwit Den Haag. Complotconstructies en systeemhaat in Nederland 2000-2014*. Den Haag: CTC.
- Buuren, J. van (2016a). Radicale verliezers en de noodzaak tot ontschotten. *Justitiële verkenningen*, 42(2), 98-110.
- Commission for Countering Extremism (2020). *COVID-19 - How hateful extremists are exploiting the pandemic*. London: CCE.
- Davis, J., Wetherell, G. & Henry, P.J. (2018). Social devaluation of African Americans and race-related conspiracy theories European. *Journal of Social Psychology*, 48, 999-1010.
- Della Porta, D. (2013). *Clandestine Political Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.

14 www.nrc.nl/nieuws/2022/01/20/verzet-we-hebben-het-te-goed-a4081075.

- Drochon, H. (2018). Who Believes in Conspiracy Theories in Great Britain and Europe? In J.E. Uscinski (Ed.), *Conspiracy Theories and the People Who Believe Them* (pp. 338-347). Oxford: Oxford University Press.
- Dryden, M. (2021). *An ideological Pick 'n' Mix: The Rise of 'Mixed' Ideologies & their implications for Terrorist Violence*. Henry Jackson Society.
- Farinelli, F. (2021). *Conspiracy theories and right-wing extremism – Insights and recommendations for P/CVE*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Federico, C.M., Williams, A.L. & Vitriol, J.A. (2018). The role of system identity threat in conspiracy theory endorsement. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), 927-938.
- Franks, B., Bangerter, A., Bauer, M.W., Hall, M. & Noort, M.C. (2017). Beyond "Monogicality"? Exploring Conspiracist Worldviews. *Frontiers in Psychology*, 8(861). doi:10.3389/fpsyg.2017.00861
- Freeman D. Waite, F., Rosebrock, L., Petit, A., Causier, C., East, A., Jenner, L., Teale, A., Carr, L. Mulhall, S., Bold, E., Lambe, S. (2020). Coronavirus conspiracy beliefs, mistrust, and compliance with government guidelines in England. *Psychological Medicine*, 52(2), 1-13. doi.org/10.1017/S0033291720001890
- Haenfler, R., Johnson, B. & Jones, E. (2012). Lifestyle Movements: Exploring the Intersection of Lifestyle and Social Movements. *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 11(1), 1-20.
- Harambam, J. & S. Aupers (2017). 'Ik ben geen complotdenker' - Relationale identificaties in het Nederlandse complotdenkersmilieu. *Sociologie*, 13(2/3), 133-163.
- Harambam, J. (2017). *"The Truth Is Out There". Conspiracy Culture in an Age of Epistemic Instability*. Rotterdam: EUR.
- Johnson-Schlee, S. (2019). Playing cards against the state: Precarious lives, conspiracy theories, and the production of 'irrational' subjects. *Geoforum*, 101, 174-181.
- Klandermans, B., Sabucedor, J.M., Rodrigues, M. & Weerd, M. de (2002). Identity Processes in Collective Action Participation. *Political Psychology*, 23(2), 235-252.
- Lamberty, P. & Leiser, D. (2019). "Sometimes you just have to go in" - The link between conspiracy beliefs and political action. doi.org/10.31234/osf.io/bdrxc
- Marcus, G.E. (1999). *Paranoia within Reason. A Casebook on Conspiracy as Explanation*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mayer, J. (2001). Cults, Violence and Religious Terrorism: An International Perspective. *Studies in Conflict & Terrorism*, 24(5), 361-376.
- McArthur, B. (1995). They're out to Get Us: Another Look at Our Paranoid Tradition. *The History Teacher*, 29(1), 37-50.
- Meyer, D.S. & Staggenborg, S. (1996). Movements, Countermovements, and the Structure of Political Opportunity. *American Journal of Sociology*, 101(6), 1628-1660.
- Miller, S. (2002). Conspiracy theories: public arguments as coded social critiques: a rhetorical analysis of the TWA flight 800 conspiracy theories. *Argumentation and Advocacy*, 39(1), 40-56.
- NCTV (2022). *Maatschappelijk Beeld en Uitvoeringstoets*. CHS220124C. Den Haag: NCTV.
- Pantazi, M., Papaioannou, K. & Prooijen, J-W. van (2021). Power to the People: The Hidden Link Between Support for Direct Democracy and Belief in Conspiracy Theories. *Political Psychology*. doi.org/10.1111/pops.12779.
- Pantucci, R. (2020). A View From the CT Foxhole: Gilles de Kerchove, European Union (EU) Counter- Terrorism Coordinator. *CTC Sentinel*, 13(8), 8-17.
- Raab, M.H., Ortlieb, S.A., Auer, N., Guthmann, K. & Carbon, C. (2013). Thirty shades of truth: conspiracy theories as stories of individuation, not of pathological delusion. *Frontiers in Psychology*, 4(406), 1-9.
- Raad van State (2021). *Van Noodwet tot Crisisrecht*. Den Haag: Raad van State.

- Räikkä, J. (2009). On Political Conspiracy Theories. *The Journal of Political Philosophy*, 17(2), 185-201.
- Rajan, A., Chen, C., Benjamin, C., Saltskog, M., Blazakis, J., Schwitzky, Z., McClintock, L. (2021). *Countering QAnon: Understanding the Role of Human Trafficking in the Disinformation-Extremist Nexus*. The Soufian Group and Limbik.
- Rich, B. (2021). Political extremism, conflict identities and the search for ontological security in contemporary established democracies. *Academia Letters*, Article 602. doi.org/10.20935/AL602
- Rose, J. (2020). Even if it's "bonkers," poll finds many believe Qanon and other conspiracy theories. Geraadpleegd op www.npr.org/2020/12/30/951095644/even-if-its-bonkers-poll-finds-many-believe-qanon-and-other-conspiracy-theories.
- Schmid, A.P (2020). *Handbook of Terrorism Prevention and Preparedness*. Den Haag: ICCT.
- Shrimpton, H., J. Wheeler & I. Drew (2021). *Exploring the intersection between hateful extremism and COVID-19*. London: Ipsos MORI.
- Soufan Centre (2021). *The Counterterrorism Challenge of Salad Bar Ideologies*. New York: The Soufan Centre.
- Tarrow, S. (1993). Cycles of Collective Action: Between Moments of Madness and the Repertoire of Contention. *Social Science History*, 17(2), 281-307.
- Tarrow, S. (2011). *Power in Movement. Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Veling, W., Sizoo, B., Buuren, J. van, Berg, C. van den, Sewbalak, W., Pijnenborg, G.H.M., Boonstra, N., Castelein, S. & Meer, L. van der (2021). Zijn complotdenkers psychotisch? Een vergelijking tussen complottheorieën en paranoïde wanen. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 63, 1-7.
- Voogd, J. de & Cuperus, R. (2021). *Atlas van Afgehaakt Nederland. Over buitenstaanders en gevestigden*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Wagenaar, W. & J. van Donselaar (2010). Racistisch en extreemrechts geweld in 2009. In P.R. Rodrigues & J. van Donselaar (Red.). *Monitor Racisme & Extremisme Negende rapportage*. Amsterdam: Anne Frank Stichting / Amsterdam University Press 2010.
- Waters, A. (1997). Conspiracy theories as ethnosociologies: explanation and intention in African American political culture. *Journal of Black Studies*, 28(1), 112-125.
- Zuckerman, E. & M. McQuade (2019). QAnon and the Emergence of the Unreal. *Journal of Design and Science*, 6. <https://jods.mitpress.mit.edu/pub/tliexqdu/release/4>.

ESSAY

Een (on)gelukkig huwelijk?

Over de verrassende versmelting van spiritualiteit en complottheorieën

Jaron Harambam

De coronapandemie heeft een hoop onverwachte maatschappelijke posities en allianties teweeggebracht. Van liberale partijen die zonder veel omkijken de macht van de vrije markt inperkten met het voorzien van grote financiële steunpakketten tot salsaleraren die zelfbenoemd verzetsstrijder werden of zorgbestuurders die door de dagelijkse talkshows het tot landelijke beroemdheden schopten. Crisis is niet alleen maar een ramp, maar ook een bron van maatschappelijke verandering. Dat geldt al helemaal voor de brede groep mensen die zich tegen het gevoerde coronabeleid keerden. Wie namelijk een van de vele demonstraties heeft bijgewoond, werd toeschouwer van een markant fenomeen: rechtse sympathisanten die de Nederlandse vlag¹ hoog houden lopen hand in hand met verschillende spiritueel-alternatieve groepen die gele paraplu's bij zich dragen met daarop rode harten en positieve woorden geschilderd. Terwijl de vlaggen een nationalisme uitdrukken dat zelden publiekelijk wordt getoond in het bescheiden patriottische Nederland, zijn de gele paraplu's een bottom-up en nieuw ontwikkeld symbool van 'liefdevol, vreedzaam en positief verzet' ontwikkeld door twee vrouwen (een van hen met een etnische achtergrond) die in februari 2021 op dit idee kwamen nadat ze agressief uiteen waren gedreven door de politie en hun waterkanonnen.

Het contrast tussen deze twee symbolen verenigd op deze demonstraties is opvallend. Maar ze roepen allemaal samen: 'Liefde, Vrijheid, Geen Dictatuur.' Dit gezang is het motto geworden van het Nederlandse coronaverzet en is te horen bij alle coronademonstraties in het land. Daar zie je zowel jongemannen met spijkerbroeken, bomberjacks, zwarte legerlaarzen en kaalgeschoren hoofden als hippie-achtige vijftigjarige vrouwen met kleurrijke doeken en kralenkettingen die elkaar opzichtige groepsknuffels geven. De coronademonstraties in Nederland zijn, net als veel van hun internationale tegenhangers, een mengelmoes van mensen, sociale achtergronden, politieke voorkeuren en wereldbeelden.

Dit ongewone aanzicht bracht veel commentatoren in de Nederlandse (sociale) media in verwarring: hoe komen deze ogenschijnlijk verschillende groepen zo gemak-

1 Sommigen dragen de vlag ondersteboven, wat traditioneel een teken is van nood en verzet, of zoals in dit geval, ongehoorzaamheid. Dit symbool gaat terug tot de Middeleeuwen en de (Nederlandse) zeevaardijhoogtijden. Anderen lopen rond met de omstreden Prinsenvlag, een historische Nederlandse bevrijdingsvlag uit de zestiende eeuw met de kleur oranje in plaats van rood (en wit en blauw), die in de twintigste eeuw werd gebruikt door extreemrechtse en fascistische bewegingen, en sindsdien besmet is.

kelijk samen in één sociale beweging? Wat verenigt rechtspopulisten, grootstedelijke yoga-hipsters en linkse spirituele boomknuffelaars nu precies? En hoe komen hun (schijnbaar) verschillende wereldbeelden samen in één narratief van wantrouwen en verzet tegen een zogenaamd dictatoriale overheid? Is hun gedeelde onvrede over de overheidsaanpak van de coronapandemie groot genoeg om zulke grote ideologische verschillen te overbruggen? Vrij snel vonden Nederlandse journalisten het antwoord: complottheorieën zijn populair in al deze kringen en de directe oorzaak van hun eenheid (Corré, 2021; Van Gool & Van de Ven, 2020; Smithuijsen, 2021).

Het meest in het oog springend voor deze journalisten was het feit dat links en progressief geachte mensen – spirituelen, yogabeoefenaars, wellness-influencers – ineens allerlei rechts geachte complottheorieën verkondigden. Zo veroorzaakte het wereldberoemde Nederlandse fotomodel Doutzen Kroes medio 2020 een mediareel, omdat zij haar complotzorgen op Instagram deelde: ‘Willen zij wel dat wij gezond zijn? Waarom is het verbeteren van ons immuunsysteem met vitamines en goede voeding geen maatregel tegen het coronavirus? Willen zij dat we verenigd of verdeeld zijn? Is het makkelijker een angstige samenleving te controleren? Willen zij het beste voor ons? En met “zij” heb ik het over de media, de farmaceutische industrie, onze regeringen en alle grote bedrijven die heel andere belangen hebben dan de onze.’² Volgens verschillende journalisten zou Doutzen Kroes beïnvloed zijn door haar zus, powerfoodcoach Rens Kroes, en de vele spirituele yoga- en lifestyletypes met wie zij op Instagram verbonden is, zoals Tessa Koop, alias Cosmic Woman, die al eerder deelde dat ‘het virus opzettelijk is verspreid om angst te zaaien’ (Van Gool & Van de Ven, 2020).

Deze merkwaaardige vermenging van wat deze journalisten ‘zachte positieve vrouwelijke spiritualiteit’ en ‘harde negatieve mannelijke complottheorieën’ noemen, wordt in de maanden erna steeds zichtbaarder en onderwerp van commentaar in de media. Het is empirisch gezien ook niet weg te kijken: op social media worden mierzoete lifestyle-aforismen in pasteltinten afgewisseld of gecombineerd met scherpe uitdrukkingen van wantrouwen tegen de heersende elites; in yogascholen wordt uitgebreid getwijfeld over het nut van vaccinaties en over de noodzaak van goede voeding, je intuïtie volgen en je innerlijke balans vinden anderzijds; en tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 blijken veel spirituele vrouwen op de populistisch-rechtse partij Forum voor Democratie te hebben gestemd (Corré, 2021; Van Gool & Van de Ven, 2020; Smithuijsen, 2021).

Het blijft voor velen een vreemde gewaarwording: wat is er aan de hand dat deze toch tegengestelde maatschappelijke stromingen – links, urban, progressief, vegan, spiritueel en rechts, conservatief, provinciaals, vleesetend – zo makkelijk samen lijken te gaan? Documentairemaker Sunny Bergman maakte dit samengaan van spiritualiteit en complotdenken in haar vriendengroep van dichtbij mee tijdens de coronapandemie. Ze is stomverbaasd en verontwaardigd ‘dat mensen uit de yoga- en mindfulnesshoek, die steevast verbinding en gelijkwaardigheid prediken, hun stem hebben gegeven aan extreemrechtse partijen als Forum voor Demo-

2 www.instagram.com/p/CC8yN4yhu1P/?utm_source=ig_embed&ig_rid=934a60af-deb1-410a-8211-7c5c882b6669.

cratie' (Çolak, 2021). Ze besluit er in 2021 een documentaire over te maken met als titel de briljant bedachte term 'Samenzwevers'.³ Anderen zien hetzelfde gebeuren en vellen scherpe oordelen over deze ontwikkeling: zo gaat schrijfster Roxanne van Iperen er met een gestrekt been in, en stelt dat 'die yogatypes zijn altijd al een geprivilegieerde groep geweest, waarin velen vooral met zichzelf bezig (kunnen) zijn. Hun lichaam, voeding, en meditatie gericht op eigen geluk heeft weinig met macro-idealen te maken'.⁴ Zij maakt zich duidelijk zorgen over de opkomst van 'wellness-rechts' en schrijft een jaar later een heus boek over de oorzaken van die 'spirit-types going Baudet' (Van Iperen, 2022).

In dit essay wil ik deze ogenschijnlijke versmelting van spiritualiteit en complotdenken nader onderzoeken. Is het inderdaad zo verbazingwekkend dat allerlei yoga-, reiki-, lifestyle- en andersoortige alternatievelingen zich aangetrokken voelen tot complottheorieën en rechtspopulisten, en waardoor zou dat komen? Ik zal hierbij het vaak aangehaalde concept van 'conspirituality' (Ward & Voas, 2011) als verklarende factor kritisch beschouwen, want hoewel spiritualiteit en complotdenken vaak samengaan, betekent dat niet dat deze werelden probleemloos samenvloeien. Me basierend op jarenlang etnografisch onderzoek in de wereld van Nederlandse complotdenkers laat ik zien dat er wel degelijk allerlei ideologische en praktische conflicten en geschillen zijn tussen beide stromingen. En dat die wellicht deze al te gemakkelijk gemaakte eenwording problematiseren.

1. Conspirituality: een nieuw en verrassend fenomeen?

Wie complottheorieën bestudeert, was waarschijnlijk niet verrast door de voor anderen plotselinge en opmerkelijke samenvloeiing van complottheorieën en spiritualiteit tijdens de coronapandemie. Al in de vroege jaren 2000 schreven politicoloog Michael Barkun (2003) en historicus Nicholas Goodrick-Clarke (2003) over de populariteit van verschillende esoterische ideeën, bovennatuurlijke overtuigingen en occulte epistemologieën in (Amerikaanse) millennialistische bewegingen en arische naziculten. Maar sinds de godsdienstwetenschappers Charlotte Ward en David Voas de term 'conspiritualiteit' bedachten om een nieuw 'hybride systeem van geloof' en een 'snel groeiende webbeweging waarin politieke desillusie en alternatieve spirituele wereldbeelden samenkomen' te markeren (2011), groeide de wetenschappelijke aandacht voor deze ogenschijnlijk bijzondere samensmelting (Aprem & Dyrendal, 2015; Robertson, 2015; Singler, 2017; Sturm & Albrecht, 2021).

Ward en Voas (2011) beschrijven de opkomst van conspirituality als een markant verschijnsel, omdat spiritualiteit en complottheorieën nogal tegenovergesteld lijken. Complotdenken is, volgens hen, 'male-dominated, often conservative, generally pessimistic, and typically concerned with current affairs', terwijl spiritualiteit juist 'predominantly female, liberal, self-consciously optimistic, and largely focused on the self and personal relationships' is (Ward & Voas, 2011: 104). Beide stro-

3 www.2doc.nl/documentaires/series/2doc/kort/2021/samenzwevers.html.

4 www.thebestsocial.media/nl/roxane-van-iperen-yoga-stemmers.

mingen lijken weinig met elkaar gemeen te hebben en het is ook volgens hen een verrassing dat een vermenging ervan zo goed gedijt tegenwoordig. Toch lijken deze verschillende stromingen goed samen te vloeien, doordat zij allebei uitgaan van een holistisch wereldbeeld waarin toeval niet bestaat, niets zonder reden gebeurt en alles met elkaar verbonden is (Ward & Voas, 2011: 108).

Conspirituality is niet alleen een ideologie, maar juist ook een maatschappelijke beweging. Als empirische voorbeelden gebruiken Ward en Voas de Britse complotdenker *David Icke*, de Amerikaanse documentaire serie *Zeitgeist*, en het Australische *Nexus Magazine*. David Icke is een ware complotdenker-celebrity die wereldwijde populariteit geniet door zijn vele boeken, YouTube-video's en performances in grote evenementenhallen. In zijn werk weeft Icke alle daagse complottheorieën over media, wetenschap en politiek samen in een alles overkoepelend verhaal waarin wij geregeerd zouden worden door een buitenaards ras van gedaantewisselende reptielen, maar hij brengt die ideeën samen met het geloof in een radicaal ontwaken van de mensheid die haar oorspronkelijke gaven en hoger bewustzijn terug zou krijgen (Harambam & Aupers, 2021). De *Zeitgeist* documentaire serie raakte wereldwijd bekend tussen 2007 en 2011, werd meer dan 400 miljoen keer bekeken, en verhaalt complotgedachten over de mystieke oorsprong van het christendom, 9/11 en het financiële stelsel. Maar het is niet alleen kommer en kwel, elk einde van de documentaire maakt een betoog voor een radicaal anders sociaaleconomisch stelsel, waarin duurzaamheid, technologische innovatie en zorg voor mens en natuur centraal staan. De serie werd zo populair, dat over de hele wereld een beweging in gang werd gezet die zich ging inzetten voor een betere wereld (Harambam, 2020: 46-47). *Nexus Magazine* publiceert alternatief nieuws en artikelen over geopolitiek, surveillance en complottheorieën, maar ook over alternatieve geneeswijzen, het bovennatuurlijke en UFO's. Dit magazine is wereldwijd te koop en gaat terug tot eind jaren 1980. Wat al deze voorbeelden gemeen hebben, zo stellen Ward en Voas, is dat zij het politieke cynisme van complotdenken temperen met spiritueel optimisme en het geloof in de komst van een nieuwe betere wereld (2011: 108). Dit is volgens hen dan ook de aantrekkingskracht van conspirituality. Ik heb de empirische manifestaties hiervan tijdens mijn onderzoek zelf ook duidelijk gezien: op verschillende websites waar complottheorieën verschijnen, zoals *NineForNews.nl*, staan categorieën als 'Corona', 'Financieel' en 'Het Complot' naast 'Bewustzijn', 'Gezondheid' en 'Spiritueel', maar ook op de fysieke bijeenkomsten van complotdenkers (denk aan filmvertoningen, demonstraties of congressen) zag ik allerlei vormen van (New Age) spiritualiteit moeiteloos samengaan met complotgedachten (Harambam, 2020). Zo staan er vaak stalletjes met boeken over persoonlijke groei, zelfhulp en alternatieve voedingsboeken, worden er allerlei zelfgebouwde machines met heimelijk verborgen gehouden technologieën ten toon gesteld of zijn er flyers te vinden waarin cursussen mindfulness of reïncarnatietherapie aangeboden worden. Inderdaad, menigeen in wat ik het *conspiracy-milieu* ben gaan noemen, deelt het wantrouwen naar officiële kennis en instituties, heeft een afkeer van de moderne (medische) wetenschap en haar technologieën (zoals vaccinaties), heeft meer vertrouwen in alternatieve geneeswijzen en holistische visies op gezondheid en ziekte, praktiseert verschillende vormen van spiritualiteit en gelooft in de komst van een betere wereld als wij zelf het heft in handen nemen (Ha-

rambam, 2020). Conspirativity lijkt onmiskenbaar een centraal bindend element te zijn binnen de huidige complotdenkerswereld.

Toch is dit allemaal niet verrassend te noemen, stellen de Noorse religiewetenschappers Egil Aprem en Asbjorn Dyrendal in een provocerend artikel uit 2015. Complotdenkers en allerlei nieuwe spirituele bewegingen delen zowel geschiedenis als fascinatie voor wat Barkun (2003) 'stigmatized knowledge' noemt: kennis die algemeen niet als geldig ervaren wordt, hierdoor als pseudowetenschap wordt weggezet, maar in deze kringen juist als betrouwbaarder wordt gezien. Het gaat echter niet alleen om kennis, maar ook om gemeenschappen. Aprem en Dyrendal verwijzen hiervoor, net als ik trouwens, naar het werk van de socioloog Colin Campbell die het concept van het 'cultic milieu' bedacht om deze 'heterodoxe culturele underground' te omschrijven, die zich afzet tegen de dominante maatschappelijke ordeningen en autoriteiten. Hoewel de kritiek van Aprem en Dyrendal op de argumenten van Ward en Voas voorbij dit essay gaat, het is namelijk nogal intern religiewetenschappelijk, is conspirativity volgens hen dus niets nieuws, noch iets opzienbarends, maar zit het gewoon gebakken in de ideologie, geschiedenis en praktijk van deze oppositionele maatschappelijke stromingen. Complotdenken en spiritualiteit zijn twee zijdes van dezelfde munt.

Diezelfde munt is dus een oppositionele subcultuur waar zowel complotdenkers als spirituelen makkelijk samenkomen, omdat zij een gezamenlijke bron van alternatieve kennis delen, een diepgeworteld wantrouwen kennen naar dominante maatschappelijke autoriteiten, liever zelf op onderzoek uitgaan dan kennisvertegenwoordigers op hun woord te geloven, en ook niet geloven in toeval, maar in lotsbestemming (Harambam, 2017). En deze groepen mensen komen elkaar op dezelfde plekken tegen, online en in de fysieke wereld. Bij complotdenkersmanifestaties en centra voor alternatieve geneeswijzen spreken mensen over het loskomen van de indoctrinatie van 'het systeem', over de negatieve invloed van nieuwsmedia en natuurlijk over het ontwaken uit de droomwereld die anderen voor echt aan nemen. Online zijn er nu zelfs platformen, zoals Gaia.com, waar je yoga- en meditatielessen kan volgen, maar ook 'bewustzijnsverruimende video's kan bekijken die je nergens anders zult vinden'. Deze video's variëren van 'Alternatieve geneezing' en 'Spirituele groei' tot 'Op zoek naar de waarheid' en 'Geheimen en doofpotten'. De werelden van spiritualiteit en complottheorieën zijn, kortom, innig met elkaar verweven.

2. Strijd en conflict in de complotdenkerswereld

En toch wringt de schoen hier. Want hoewel er dus overduidelijk affiniteiten zijn te vinden in de ideologie, praktijken en gemeenschappen van complotdenkers en spirituelen, leidt deze vermenging van toch wel verschillende maatschappelijke stromingen ook zeker tot spanningen en conflicten binnen deze alternatieve wereld. Dit heb ik tijdens mijn jarenlange onderzoek regelmatig ervaren: op hun feestjes en andere bijeenkomsten strubbelde het, in de projecten die zij samen opzetten ontstaan allerlei meningsverschillen, maar ook in de verhalen die mijn onderzochten vertellen, komen deze geschillen vaker naar voren. Waar gaat die strijd nu precies

over? In het kort: epistemologie, geloofwaardigheid en houding in het leven. Ik zal dit hierna wat beter uitleggen.

Allereerst epistemologie. Zowel complotdenkers en spirituelen keren zich tegen moderne instituties (de staat, het grootbedrijf, de mainstream media, wetenschap, enz.), omdat deze gecorrumpeerd zouden zijn, en kiezen daarom vaker voor alternatieve bronnen van kennis. Maar beide groepen kunnen nogal verschillen over hoe deze kennis tot hen komt en wat überhaupt geldige kennis is. Aan de ene kant zijn er de hardcore complotdenkers die hameren op feiten en bewijzen bij het ontcijferen van de 'echte' waarheid (Harambam, 2020: 170). Zij gaan prat op hun wetenschappelijke methodes om schijn van werkelijkheid te kunnen onderscheiden: denk hierbij aan de *9/11 Truth Movement*, waar leden video's analyseren en met ingewikkelde mathematische berekeningen en gebruik makend van natuurkundige wetten laten zien dat die torens nooit door vliegtuigen ingestort kunnen zijn. Of de *Flat Earthers* die met lenzen, verrekijkers en geometrische latten allerlei experimenten doen om empirisch aan te tonen dat de aarde toch echt plat is. Hun positivistische inborst stuit tegen de borst van veel spirituelen die juist hun intuïtie en gevoel willen volgen en niet alleen op rationaliteit of feiten varen (Harambam, 2020: 171). Echt weten is voor hen niet iets rationeels, maar juist iets diep emotioneels: dat voel je in je hart, niet in je hoofd. Of iets waar is of niet, en welk pad bewandeld moet worden, dat kom je enkel te weten door van binnen na te gaan of het resoneert of niet. De waarheid vindt men niet buiten, zoals de complotdenkers, maar juist binnen in het zelf. De vaak beschimpte uitspraak 'ik geloof niet zo in feiten' staat hierdoor in een radicaal ander licht: de feiten worden niet zozeer ontken, maar wel het idee dat feiten alleen echte kennis brengen.

Dan geloofwaardigheid. In een wereld waar de wetenschap regeert bij het bepalen van de waarheid, is het voor complotdenkers belangrijk om met feiten en onderzoek te komen (Harambam, 2020: 177-179). Simpelweg beargumenteren dat bepaalde zaken niet goed voelen, zoals spirituelen zouden zeggen, werkt volgens hen niet goed bij het verkrijgen van geloofwaardigheid in het publieke debat. Deze kwestie dient zich vaak aan in de projecten die complotdenkers en spirituelen samen opzetten, denk bijvoorbeeld aan de vele bottom-up alternatieve mediaorganisaties die de laatste jaren opgekomen zijn. Zo volg ik al jaren het online media platform *Café Weltschmerz*, dat op YouTube en een eigen website video's publiceert waar 'discussies en perspectieven die niet (genoeg) aanwezig zijn in de reguliere media' wel aan bod komen. Hun missie is om 'burgerjournalistiek te gebruiken als een middel voor verandering [...] Onze interviewers zijn autonome dwarsdenkers en experts in hun vakgebied'.⁵ Het platform wordt gerund door vrijwilligers van verschillende pluimage, zowel hardcore complotdenkers en meer spiritueel ingestelde figuren. En toch gaan maar weinig uitzendingen over de onderwerpen en in de taal die spirituelen aanspreken, tot ongenoegen van deze vrijwilligers, zo vertellen zij mij gedurende mijn doorlopende veldwerk. Deze meer spiritueel georiënteerde complotdenkers geven aan dat zij wel dat soort thema's proberen in te brengen, maar nul op rekest krijgen, omdat die onderwerpen de geloofwaardigheid van dat mediaplatform geen goed zouden doen.

5 www.cafeweltschmerz.nl.

Ten slotte, houding in het leven. Zowel complotdenkers als spirituelen identificeren zich als kritische vrijdenkers die zelf op onderzoek uitgaan en niet zoals de massa goedgebouwde burgers alles wat de mainstream autoriteiten vertellen simpelweg geloven (Harambam & Aupers, 2017). Maar de militante houding van menig complotdenker die men op straat tegenkomt met borden of op social media met in hoofdletters geschreven teksten, staat veel spirituelen tegen. Zij geven aan dat hun radicale en activistische strategieën van protest, verzet en confrontatie niet de manier zijn om de wereld te veranderen. Vaak wordt op dit soort momenten gerefereerd aan David Icke, door Ward en Voas aangehaald als exemplarisch voorbeeld van *conspirituality* (2011), die aan het eind van zijn shows steevast oproept tot revolutie en verzet. Maar daar zitten veel spirituelen niet op te wachten, want dat leidt alleen maar tot meer weerstand, en niemand zit te wachten op dit soort radicale betweters. Deze mensen benadrukken eveneens dat echte verandering ook niet zal komen door anderen te overtuigen van jouw gelijk, zoals menig complotdenker poogt te doen, maar door eerst zelf van binnen te veranderen en dan het goede voorbeeld te geven. De wereld veranderen is voor hen dus niet een kwestie van stevig op de barricades staan, maar het is vooral pas op de plaats maken. Introspectie, jezelf leren kennen en het zelf willen verbeteren. Zij gebruiken woorden als 'inspireren', 'puur, echt en liefdevol zijn', 'vibreren', 'voelen', 'inleven' en 'stralen' als manieren om de niet onbelangrijke boodschap van wereldbetering te delen met een breder publiek (Harambam & Aupers, 2017: 120-3). Een heel andere manier om in het leven te staan.

Waar complotdenkers en spirituelen elkaar dus makkelijk vinden in een gedeeld wantrouwen naar maatschappelijke instituties en zich samen hebben verzet tegen de coronamaatregelen, botsten zij in hun interacties ook geregeld met elkaar op het gebied van epistemologie, geloofwaardigheid en houding in het leven. Tegelijkertijd levert de versmelting van complotdenken en spiritualiteit ook de nodige strubbelingen op binnen de wereld van yoga, mindfulness en spiritualiteit. Sinds de neiging van sommigen van hen naar complottheorieën brede publieke aandacht krijgt, zijn verschillende spirituele beoefenaars zich hiertegen uit gaan spreken. Zo sprak filosoof, auteur en yogaleraar Stine Jensen zich scherp uit tegen Van Iperens stigmatisering van yogi's en andere spirituelen als rechts-populistische complotdenkers (2021). Journalist Anne Corr e beschrijft hoe de coronapandemie ook een duidelijke wig heeft gedreven binnen de spirituele wereld: waar sommigen van hen zich zijn gaan verzetten tegen het medisch gedreven narratief van de corona-aanpak, maken anderen zich zorgen over het groeiende complotdenken in de spirituele wereld (2021). Professionele netwerken en vriendengroepen zijn uit elkaar gevallen of spreken niet langer over deze onderwerpen met elkaar. De maatschappelijke polarisering rondom corona lijkt in de spirituele wereld mischien nog wel het sterkst gemanifesteerd.

3. Gedeelde affiniteiten in plaats van een maatschappelijke beweging

De afgelopen jaren is goed duidelijk geworden hoe er vele affiniteiten zijn tussen de wereld van complottheorieën en die van spiritualiteit. Tijdens de coronacrisis zijn

veel aanhangers van holistische levensfilosofieën en alternatieve geneeswijzen, en beoefenaars van yoga, reiki, en mindfulness zich gaan verzetten tegen de genomen maatregelen om de pandemie te beteugelen. Hierbij werd vaak in complotretoriek gesproken over de kwalijke krachten die achter deze crisis zouden zitten, expliciet getwijfeld over het nut van vaccinaties in tegenstelling tot je eigen immuunsysteem boosten, en werd de noodzaak benadrukt van zelf onderzoek doen om de waarheid achter het nieuws te ontrafelen. Dit wantrouwen naar de gevestigde maatschappelijke instituten en hun kennis is natuurlijk het centrale kenmerk van de complotdenkerswereld, maar vindt eveneens veel weerklank in de heterogene domeinen van wat spiritualiteit genoemd wordt.

Voor velen was dit een (onaangename) verrassing: hoe konden zogenaamde vrijgevochten, links-progressieve en vredelievende mensen ineens allerlei complottheorieën over een wereldwijde machtsgreep gaan aanhangen, en zelfs op rechts-populistische partijen gaan stemmen (Van Iperen, 2022)? Wie echter complottheorieën bestudeerde, was minder verrast, want al jaren is duidelijk hoe een belangrijk deel van het conspiracy-milieu, innig verweven is met allerlei spirituele ideologieën, praktijken en maatschappelijke groeperingen (Aupers & Harambam, 2019; Barkun, 2003; Robertson, 2015). Ward en Voas spreken zelfs over de opkomst van een nieuwe beweging, genaamd conspirituality, die de pessimistische elementen van complotdenkers combineert met de optimistische hoop van spirituelen op redding door innerlijke en maatschappelijke bewustwording. Hoewel de nieuwigheid van deze vermenging door anderen betwijfeld wordt (Asprem & Dyrendal, 2015), lijkt er in het socialmediatijdperk toch iets anders ontstaan te zijn. Denk aan de vele grootstedelijke jonge vrouwen die op Instagram hun alternatieve lifestyle-inspiratie halen, en daar tegelijkertijd wantrouwen naar mainstream instituties kweken. Zij zouden in vroeger tijden wellicht niet zo makkelijk in aanraking zijn gekomen met dit soort complotideeën. Dit roept wederom de vraag op in hoeverre de eigenschappen en mogelijkheden van social media bijdragen aan de verspreiding en populariteit van complottheorieën (Harambam, 2017).

Toch kan er beter gesproken worden over gedeelde affiniteiten dan over een versmelting van complotdenken en spiritualiteit. In dit essay heb ik namelijk geprobeerd te laten zien dat hoewel beide stromingen centrale kenmerken met elkaar delen – voornamelijk het wantrouwen naar maatschappelijke instituties en een *do-it-yourself* epistemologie – er ook veel tegenstellingen zijn en er conflicten ontstaan wanneer complotdenkers en spirituelen elkaar ontmoeten en gezamenlijke projecten opzetten. De nadruk op feiten, bewijzen, metingen en berekeningen van menig complotdenker strookt moeizaam met het voelen, resoneren, vibreren en het intuïtie volgen van de meer spiritueel gezinde mensen. Zij denken eveneens dat het militante actievoeren van complotdenkers niet de juiste manier is om verandering in de wereld teweeg te brengen (Harambam & Aupers, 2017). De angst voor de opkomst van ‘wellness-rechts’ (Van Iperen, 2022), lijkt dan ook overtrokken en gebaseerd op overhaast genomen aannames (cf. Hertzberger, 2022). De stemkeuze voor populistisch rechts van deze spirituele vrouwen lijkt eerder ingegeven door het ontbreken van een politiek (links) alternatief voor de genomen coronamaatregelen dan door de normalisering van zelfgericht en xenofobisch gedachtegoed bin-

nen gegoede hoogopgeleide stedelijke klassen van spirituelen. Of dat zo is, zal de toekomst laten zien.

Literatuur

- Asprem, E. & Dyrendal, A. (2015). Conspirituality reconsidered: How surprising and how new is the confluence of spirituality and conspiracy theory? *Journal of Contemporary Religion*, 30(3), 367-382.
- Aupers, S. & Harambam, J. (2018). Rational enchantments: conspiracy theory between secular scepticism and spiritual salvation. In *Handbook of conspiracy theory and contemporary religion* (pp. 48-69). Brill.
- Çolak, E. (2021). Radicale zonnegroet. *VPRO Gids* (22), 28, www.vprogids.nl/2021/22/inhoud/artikelen/p28-Radicale-zonnegroet.html
- Corré A. (2021, 5 mei). Waar spiritualiteit en samenzwering elkaar ontmoeten, *NRC Handelsblad*, www.nrc.nl/nieuws/2021/05/02/met-je-innerlijke-gids-op-zoek-naar-je-eigen-waarheid-a4042075
- Goodrick-Clarke, N. (2003). *Black sun: Aryan cults, esoteric Nazism, and the politics of identity*. New York, NYU Press.
- Gool R. van & Ven, C. van de (2020, 14 september). Wij zijn het nieuwe nieuws. *De Groene Amsterdammer*, www.groene.nl/artikel/wij-zijn-het-nieuwe-nieuws.
- Harambam, J. (2017). De/politisering van de Waarheid: complottheorieën, alternatieve feiten en nepnieuws in het tijdperk van de postwaarheid. *Tijdschrift Sociologie*, 13(1), 73-92.
- Harambam, J. (2020). *Contemporary conspiracy culture: Truth and knowledge in an era of epistemic instability*. London: Routledge.
- Harambam, J. & Aupers, S. (2017). 'I am not a conspiracy theorist': Relational identifications in the Dutch conspiracy milieu. *Cultural Sociology*, 11(1), 113-129.
- Harambam, J. & Aupers, S. (2021). From the unbelievable to the undeniable: Epistemological pluralism, or how conspiracy theorists legitimate their extraordinary truth claims. *European Journal of Cultural Studies*, 24(4), 990-1008.
- Robertson, D.G. (2015). Conspiracy theories and the study of alternative and emergent religions. *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, 19(2), 5-16.
- Singer, B. (2017). *The indigo children: New Age experimentation with self and science*. Routledge.
- Smithuijsen, D. (2021, 7 april). De opkomst van 'wellnessrechts': yogales als broeinest van complottheorieën. *Vrij Nederland*, www.vn.nl/wellnessrechts-yogales-broeinest-complottheorieen.
- Sturm, T. & Albrecht, T. (2021). Constituent Covid-19 apocalypses: Contagious conspiracism, 5G, and viral vaccinations. *Anthropology & medicine*, 28(1), 122-139.
- Van Iperen, R. (2022). *Eigen welzijn eerst. Hoe de middenklasse haar liberale waarden verloor*. Amsterdam: Thomas Rap.

INTERVIEW

Disconnecting the dots

Interview met 'debunker' Pepijn van Erp

Fiore Geelhoed

Een online verkenning van discussies rondom coronamaatregelen leidt niet enkel in de richting van diverse complotverhalen, maar tevens richting fact-check websites en overzichten van zogenaamde 'debunkers' van complotnarratieven. 'Debunkers' is wellicht een van de meest bekende sociale reacties die we de afgelopen jaren op complotdenken zijn tegengekomen, of dit nu is in de vorm van de argumenten van een kennis weerleggen tijdens een borrel, in de vorm van het bekritisieren en weerspreken van 'desinformatie' door de overheid, of via discussies in praatprogramma's bij monde van wetenschappers. Er zijn mensen die van dit 'debunkers' serieus werk maken. In het Nederlandse taalgebied duikt dan al snel de naam op van wiskundige en schaakliefhebber Pepijn van Erp (1972), die geregeld met veronderstelde complotdenkers in discussie gaat over hun claims. Dit doet hij als webmaster van Stichting Skepsis (skepsis.nl), de Nederlandse tak van de internationale skeptische beweging, via factchecker site 'kloptdatwel.nl',¹ zijn eigen website (pepijnvanderp.nl) en Twitter. Vooral sinds zijn aantreden in 2012 als Skepsis-bestuurslid is hij zichtbaar geworden in discussies rondom pseudowetenschappelijke claims, waaronder die van Ice-man Wim Hof, maar dus ook van diverse complotnarratieven. Zo schreef hij in 2018 een kritische recensie over het boek *Patronen van bedrog* van oud-RTLZ commentator Willem Middelkoop en Tim Dollee, waarin zij claimen dat een 'deep state' van een eeuwenoude elitegroep de werkelijke macht achter de Amerikaanse politiek vormt. Van Erp betichtte de auteurs bij het weerleggen van hun aannames van 'broddelwerk' en plagiaat, waarop de auteurs een rechtszaak tegen Van Erp aanspannen, een rechtszaak die in het voordeel van laatstgenoemde is beslecht (Kloptdatwel.nl, 2022a, 2022b).

Hoewel 'debunkers' een gangbare reactie is op complotdenken, staat het nut daarvan niet buiten kijf. Integendeel, in wetenschappelijke studies wordt dit nut in twijfel getrokken. Die twijfel geldt in elk geval voor personen die al overtuigd zijn geraakt van complotverhalen (zie bijv. Douglas, 2021). Dit doet de vraag rijzen hoe debunker Van Erp zelf aankijkt tegen de zin van debunkers en wat hem bij het debunkers motiveert. Als debunker die complotdenkers al jarenlang op de voet volgt, lag het bovendien voor de hand dat hij op basis daarvan inzichten kon delen. Wat is zijn beeld van complotdenkers en actuele ontwikkelingen in complotdenken? Welke oplossingen voor actuele problemen rondom complotdenken ziet hij? En hoe verhouden zijn denkwijze en motivaties zich tot die van 'complotdenkers'?

1 <https://kloptdatwel.nl/author/pepijnvanderp/>.

Vanuit deze gedachten spreek ik Van Erp op 10 februari 2022 via Zoom tegen de achtergrond van een vol ogende boekenkast en een opgeruimd aanrecht in zijn Nijmeegse appartement. Na de hiernavolgende geparafraseerde introductie is een selectie van het 2,5 uur durende gesprek met hem zo letterlijk mogelijk uitgewerkt. In het begin van het gesprek licht van Erp toe hoe hij bij Skepsis en het onderwerp 'complotdenken' terecht is gekomen. Hij vertelt over hoe zijn fascinatie voor pseudowetenschappelijke inzichten rond zijn elfde levensjaar ontstond toen hij via de bibliotheek op een reeks boeken stuitte die grote mysteries uit de geschiedenis besprak, van UFO's tot verbanden daarvan met Egyptische piramiden en de Azteken en complottheorieën rondom de dood van president Kennedy. Hoewel hij zich niet meer kan herinneren hoe hij daar in die tijd precies tegenover stond, weet hij zich nog wel te herinneren dat deze verhalen hem fascineerden, net zoals het boek *De slinger van Foucault* van Umberto Eco, dat Van Erp tot het inzicht bracht hoe makkelijk een complotverhaal te verzinnen is. Toen hij later in zijn studietijd een boek getiteld *Tussen waarheid en waanzin* over dergelijke volgens hem fascinerende verhalen in handen kreeg en waar een kaartje in zat met een uitnodiging om donateur van Skepsis te worden, besloot hij abonnee te worden van *Skepter*, het blad van Skepsis.

Je hebt nu een aantal keer het woord 'fascinerend' gebruikt, zoals bij dat boek 'Tussen waarheid en waanzin'. Wat was jouw fascinatie dan?

Dat boek gaat over alle rare ideeën die mensen in de loop van de tijd gehad hebben. Ik ben zelf best rationeel, in de wiskunde opgeleid. Dan moet alles logisch in elkaar zitten, terwijl dit boek is gevuld met verhalen van mensen die volstrekt onlogische dingen doen. Wat ik er fascinerend aan vind, is dat die mensen in hun gewone dagelijkse leven op dezelfde manier rondlopen zoals jij en ik. Maar hun ideeën staan zo lijnrecht op de dingen die ik logisch of vanzelfsprekend vind. En dat fascineert dan. Het is ook inhoudelijk fascinerend. Als iemand oprecht gelooft dat de aarde plat is en daar conferenties over organiseert en daar mensen van over de hele wereld voor uitnodigt die dezelfde ideeën hebben en daar dan op een soort wetenschappelijke conferentie over praten en plannen maken om dit te onderzoeken. Dan ga je heel ver in je overtuiging, dat vind ik heel boeiend.

Hoe maak jij dan de stap van dat fascinerend vinden naar daar zelf wat aan gaan doen. Waar zit die motivatie?

Er zijn onderwerpen waar ik me druk over maak: bij denkbeelden met een kwalijke invloed in de maatschappij, bijvoorbeeld die tegen vaccinaties pleiten. Dan wil ik daar een corrigerend verhaal tegenover zetten. Ik vind het zelf het leukste om die verhalen op te schrijven waarbij je iets van wetenschap nodig hebt om te begrijpen waarom het wel of niet klopt, zodat je iets kunt toevoegen. Daar zit wat van betweterigheid in. Als je het in speelse termen ziet, dan win je van ze. En het is niet perse dat je die mensen de grond in wilt boren. In mijn idee is het dat je gewoon de waarheid naar boven wilt halen en wilt laten zien hoe het wel in elkaar zit. Maar het wisselt per onderwerp. Soms heb ik veel tijd in een onderwerp gestoken om uit te zoeken hoe het zit en al heb ik dan niet het idee dat het een geweldig verhaal is, dan

schrijf ik het toch maar op. Anders heb ik het voor niks gedaan en sommige mensen vinden het leuk om te lezen. Dat is ook een motivatie.

We hebben het nu over de termen complottheorie, complotdenken, complotdenkers. Wat versta jij daaronder?

Dat is een moeilijke. Een complot is een samenzwering van een aantal mensen, minstens twee, die iets beramen wat het daglicht niet kan verdragen en wat geheim moet blijven. Meestal zit er een kwaadaardig motief achter. En een complottheorie gebruik ik als een alternatief verhaal van een officieel verhaal dat niet al te serieus wordt genomen door wetenschappers of de overheid. Je kunt dus beter spreken over complotverhalen, want die complottheorieën zijn vaak niet heel zwaar theoretisch onderbouwd. Maar ik gebruik het alleen als het naast een officieel verhaal bestaat, want in de geschiedenis zijn er complotten geweest en bijvoorbeeld *false flags* die wel goed beschreven zijn en die nu de standaardversie in de geschiedenis zijn geworden. Denk aan het Watergate-schandaal: toen was er iets aan de hand. Er gingen verhalen rond, maar dat was geen complottheorie, want er was geen officiële versie die zei 'dat zit heel anders'. Als er dingen nog niet duidelijk zijn en er meerdere opties zijn, dan is het een bestaande hypothese. Dan is zo'n term complottheorie al snel denigrerend en soms onterecht. Hoewel je in de kern van de structuur van zo'n hypothese vaak wel kunt zien dat die waarschijnlijk niet waar is.

Zou er een term zijn waar alle partijen het over eens kunnen zijn?

Misschien is er wel een term die even wat neutraler klinkt, of minder denigrerend, maar dat helpt niet. Die discussies gaan toch in hetzelfde spoor en voor je het weet is complotverhalen het nieuwe complottheorieën en wordt het door de complotdenkers als net zo denigrerend ervaren. Dat is een probleem dat ik heb met onderzoek van psychologen en sociologen. Die nemen zo'n term over en die denken dat het vaststaat wat een complottheorie is en wat niet, terwijl je moet kijken naar de inhoud, de argumenten die mensen aandragen en hoe plausibel iets is. En hoe weeg je dat tegenover de officiële verhalen of andere complottheorieën? Het is net als in de wetenschap: het is niet moeilijk om wetenschap van pseudowetenschap te onderscheiden, maar je hebt altijd ergens zo'n rafelig gebied waar het nog niet uitgekristalliseerd is, het demarcatieprobleem. En dat heb je met complottheorieën en officiële verhalen ook; als er weinig data is en weinig harde gegevens, dan blijft het mistig en dan kun je blijven discussiëren. Maar dat zijn ook niet de meest extreme complottheorieën. Ik denk niet dat mensen die de platte-aardtheorie aanhangen zich snel aangevallen voelen als je die complotdenker noemt. Die weten donders goed dat ze buitenissige theorieën aanhangen. Je zult dat eerder zien bij mensen rond 9/11. Die verhalen zijn ingewikkelder om uit te zoeken. Die voelen zich eerder aangevallen, want die zeggen: 'Dit is toch een heel begrijpelijk verhaal dat ik hier vertel. Waarom is dat officiële verhaal beter?' En daar krijg je dan soms een spannende discussie die ik dan wel interessant vind.

Wat is jouw beeld van hoe complotverhalen zich de afgelopen jaren hebben ontwikkeld?

Er zijn nogal verschillende, dat wisselt. Die hele globale complotverhalen over elites, die lopen al eeuwenlang. Die plukken uit verhalen die er al zijn en die geven daar een eigen draai aan en proberen daar nieuwe ontwikkelingen in te stoppen. Dat is het breien aan een groot verhaal. Er zijn ook complotverhalen die vrij los staan, daar zie je wel trends in. *False flag*, dat is een term die ineens ingeburgerd is geraakt. Dat betekent dat er iets gebeurt, meestal door een overheid of een militaire actie, wat gepresenteerd wordt als een aanval door de vijand, zodat je een excuus hebt om grootschalige actie tegen die vijand te ondernemen. Dat is een term die door complotdenkers te pas en te onpas wordt gebruikt. Bijvoorbeeld: 'Die aanslagen van moslimterroristen in Europa, die hebben onze diensten zelf georganiseerd, zodat wij actie tegen Iran, Irak, Syrië gaan ondernemen.' Die term *false flag* wordt bijna meteen gebruikt bij elke aanslag. Dat noem ik een reflex van complotdenkers. Het maakt niet uit wat er aan gegevens naar boven komt bij zo'n aanslag, nee, zij weten het al.

Dan zie je dat ze foto's op een bepaalde manier gaan interpreteren of er *fake news* van maken. Bij demonstraties tegen coronamaatregelen zie je dat mensen foto's van oudere demonstraties met veel meer mensen gebruiken. Er is een soort gereedschapskist ontstaan van complotdenkers. Dat grenst aan hun motivatie, want ze willen iets naar voren brengen dat belangrijker is dan de werkelijkheid. Er wordt wel eens gesuggereerd dat dit bewust gebeurt door buitenlandse instanties, Russische trollenfabrieken. Ik denk dat dit in Nederland wel meevalt. Met die demonstraties is het bijna een soort meme geworden.

De belangrijkste ontwikkeling in complotdenken is echter dat je het nieuws meteen binnenkrijgt via internet. Je bent als burger niet meer afhankelijk van het filter van de media en je zit er meteen bovenop. Het is onderdeel van de motivatie denk ik: dat ze zelf het nieuws maken. Dat jouw verhaal, jouw versie en visie als eerste naar buiten komt, en ongefilterd. Het is een soort wedstrijdje met de mainstream media.

Dat raakt denk ik ook wel aan de aantrekkingskracht van complotdenken, wat is die volgens jou?

Ja, dat je het beter weet dan de rest, vooral dan de *powers that be*. Dat jij slimmer bent, dat jij door hebt hoe het echt zit en het liefst wil je dat ook horen van anderen. Daarvoor moet je snel jouw visie neerleggen en dan hoop je dat veel medestanders jouw verhaal leuk vinden.

Ik kan het niet laten om even de advocaat van de duivel te spelen, als dat mag, want je had het net over jouw eigen motivatie, dat er betweterigheid in zat, dat jij het beter wist. Lijken jullie dan heel erg op elkaar?

Zeker, dat klopt. Dat is wat ook gezegd wordt over journalisten. Een goede journalist is eigenlijk ook een klein beetje een complotdenker. Je moet niet wat je binnenkrijgt meteen als waar aannemen, want je krijgt meestal via een filter iets aangeboden. Dus een zekere achterdochtigheid is heel zinnig, omdat je daarmee achter bepaalde zaken kunt komen die verborgen moeten blijven. Het grote verschil is: wanneer kom je met zo'n beschuldiging, heb je dat genoeg doordacht, heb je daar

bewijzen voor? Die rem hebben de meeste complotdenkers niet of die laten ze bewust los. Als journalist kom je daar niet mee weg. Nou gebeurt het steeds meer dat journalisten zomaar wat roepen, het is niet zwart-wit. Maar zo probeer ik dat te doen, ik probeer kritisch naar mezelf te kijken. Ik vind het makkelijker om te zeggen: 'ik weet het niet meer, hier houdt het voor mij op'. Ik kan daar prima mee leven, maar andere mensen gaan door met fantaseren. Het is niet zo dat complotdenkers *echt* heel anders denken, maar ze schieten uit de bocht en dat kun je vaak redelijk objectief laten zien. En dat is mijn betweterigheid dat ik laat zien 'hier ga je de mist in, want hier beweer je iets wat echt niet klopt'.

Het grappige is dat ze zeggen dat je het grote geheel moet zien. Maar als je kijkt naar wat zij doen, dan verliezen zij juist het grotere plaatje uit het oog, want ze zoomen in op details. Dat er details zijn die elkaar tegen lijken te spreken, dat is in mijn ogen normaal. Dat is niet een reden om het hele verhaal onderuit te schoffelen.

We hadden het over de ontwikkeling van complotdenken. Is het zoals het altijd is geweest of zie je veranderingen?

Ik denk niet dat er iets essentieels veranderd is. Op het ogenblik, zeker in de coronapandemie, zijn er wel veel meer mensen met complotdenken bezig. Je ziet nu dat bepaalde versies of verhalen net voldoende aanhang krijgen om op te vallen, terwijl ze er daarvoor misschien ook waren, maar toen zo weinig mensen meekregen, dat die verhalen niet naar boven kwamen. Ik zie het dus vooral in de massaliteit, waardoor bepaalde kenmerken van complotdenken opeens meer zichtbaar worden.

Kun je een paar voorbeelden geven van dingen die opkomen als verhalen?

Je ziet die verhalen opeens in het gewone nieuws opduiken. Dat Ossebaardverhaal² of die kinderbloeddrinkers. Dat is op een gegeven moment in QAnon nadrukkelijker naar voren gekomen, maar die verhalen gingen al langer rond en vaak in de antisemitische sfeer. En op een gegeven moment krijg je een soort sneeuwbaaleffect en dan is het een idee dat meer mensen kennen. En er is zo'n beweging van mensen die denken dat ze hun eigen soevereiniteit kunnen claimen ten opzichte van de staat. Ze ontkennen staatsburger te zijn; ze zijn in eerste instantie mens. Die beweging bestaat al langer, maar die clubjes zie je dan in coronatijd opduiken bij demonstraties. Dan zie je opeens dat er meer van dat soort mensen zijn dan je denkt en over de hele wereld. Zweistra³ maakt onderscheid tussen klassieke complotdenkers, die een beetje aan het puzzelen zijn, detectives, journalisten, die precies willen weten wie Kennedy heeft vermoord en hoe de kogels zijn gevlogen, en de moderne complotdenkers, die het meer gaat om het vertellen van een verhaal. Maar dat is volgens mij niet het juiste onderscheid, want die moderne complotdenkers,

2 Van Erp verwijst naar Janet Ossebaard, die ook in de inleiding van dit themanummer ter sprake is gekomen.

3 Verderop in dit themanummer volgt een boekbespreking van Zweistra's boek waar Van Erp aan refereert.

die verhalenbreiers, die had je daarvoor ook. Alleen is nu de verhouding anders. Ik heb niet het idee dat dit echt nieuw is.

Qua draagvlak voor dit soort denkbeelden, zie je daar verandering in?

Ik vind het moeilijk te peilen. De peilingen die worden gedaan om te kijken hoe complottheorieën leven, die verbazen me af en toe wel. Nu met corona lijken complotideeën ineens een veel groter draagvlak te krijgen dan in rustiger tijden en dat is niet zo verwonderlijk. Dat heeft te maken met dat mensen minder vertrouwen hebben in instituties. Dat hoor je ook, dat het vertrouwen in de politiek minder is dan jaren terug en dat zie je terug in de mate waarin complottheorieën geloofwaardig of enigszins geloofwaardig worden geacht. De toeslagenaffaire wordt nu vaak opgeworpen als bewijs voor complotverhalen.

En als je kijkt naar de verhalen, is daar nog een ontwikkeling, in wie de smeders van dat complot zijn?

Ja, de namen veranderen wel een beetje. Nu is opeens de WEF als naam opgedoken, maar in feite verandert dat niet veel. Daarvoor was het George Soros en daarvoor was het meer abstract. Maar wat je wel ziet, is dat er nu meer concrete namen worden opgeplakt, zoals Bill Gates, terwijl het voorheen meer abstract was: de bankiers. En als er dan namen werden genoemd, dan was dat vaak met een antisemitische lading: de Rothschilds of koningshuizen. Dat gebeurt nog steeds wel, maar er is wel een neiging om er concrete namen op te plakken. Uiteindelijk ligt daarachter dat het 'de elite' is. Het liefst mensen die we niet direct zelf kiezen, want anders zouden we er zelf invloed op hebben.

Wanneer viel je dat op, die individuele namen?

Bill Gates is pas als kwaaië pier voorgesteld toen hij met die filantropie van hem begon, vooral door de antivaxlobby. Soros had natuurlijk al niet zo'n goede naam. Hij stond eind jaren 1980 al bekend als iemand van de financiële manipulaties, als voorbeeld van foute bankiers of hedgefundmanagers. In die zin was hij al verdacht. Maar dat werd hij pas echt toen hij met die stichtingen van hem bezig ging, ik weet niet heel concreet of hij is zwartgemaakt door iemand.

Dat is wel apart. Je zou kunnen zeggen, die mensen waren al belangrijk voordat ze iets filantropisch gingen doen, maar waarom worden ze dan op zo'n moment verdacht? Je zou eigenlijk denken, ze gaan nou eindelijk eens wat terug doen.

Ja, ze zijn al verdacht, en dan gaan ze iets goeds doen, dus 'dan moet er wel iets achter zitten'. Kijk, zijn er nou complottheorieën over Bezos en Zuckerberg? Hun werk is misschien wel kwalijk, maar er worden geen complottheorieën aan opgehangen. (...) Dat is wel frappant met Bill Gates en Soros: je wordt liever gezien als kapitalist met smerige trucjes, die in het zakelijke leven voor eigen gewin iets bewerkstelligt, dan dat je opeens goede doelen gaat steunen. Dan wordt het opeens verdacht. Dat zag je al bij de Rockefeller's. Er wordt dan weer gespind door de complotdenkers: 'Ze hadden al een slechte naam en ze zijn dat goede werk gaan doen

om hun imago te verbeteren.’ En dat goede werk wordt dan als een duivels plan weggezet.

Dat brengt ons bij welk beeld van de benadeelden er in deze complotverhalen zit. Wie zijn dat?

Dat zijn de gewone burgers. Wij worden uitgebuit, dat is het idee. En het liefst wil de elite ons vervangen door robots en zo weinig mogelijk van ons, zodat ze geen last van ons hebben. Burgers worden ook vaak als slaven afgebeeld. Dan zet je jezelf neer als mensen die geen grip hebben op hun ontwikkeling en die hun eigen leven niet kunnen beïnvloeden. Er gebeurt van alles in de wereld en je hebt daar geen vat op, in elk geval niet direct, of te weinig, en het overkomt je allemaal. Natuurrampen werden in vroeger tijden misschien geweten aan een kwaadwillende God, maar dat overkomt je. Maar als je ontslagen wordt of een baan verliest, dan zit daar een mens achter die die beslissing heeft genomen en dan kan dat makkelijker in een plan vallen.

Ik kom nu in appgroepen de termen ‘wakkeren’ en ‘schapen’ tegen. Is die terminologie er al langer, of is dat een meer recente benadering?

Volgens mij bestaat dat zeker al twintig jaar. Maar het heeft een extra dimensie gekregen met de film de Matrix, met de *red pill*. Dat iemand jou iets aanreikt, waardoor je het opeens gaat zien. Dat is relatief recent volgens mij. Ik kan me dat bij oudere dingen niet zo herinneren. Dat werd in elk geval niet zo benoemd.

Dat is ook wel interessant dat zo’n film dan in elk geval op het woordgebruik zo’n impact kan hebben.

Films hebben best veel invloed op complotverhalen... soms kun je dat bijna een-op-een terugvinden. Het verhaal van David Icke met die reptielen, dat komt waarschijnlijk uit science-fictionserie V (1983). Dat heeft hij bijna letterlijk gekopieerd. En ik weet een aantal voorbeelden van UFO-verhalen, dan zie je in die verhalen elementen terugkomen van een film die een paar maanden eerder uitkwam.

Heb je daar een concreet voorbeeld van?

Ik weet in elk geval een van de beroemdste Europese UFO-casussen, ‘de Rendlesham forest incident’. Dat is ergens begin jaren 1980 bij een Amerikaanse-Britse basis in Engeland waar verschijnselen zijn geweest. Een aantal getuigen die dat gezien hebben, beschrijven dan bijvoorbeeld een UFO die ze waargenomen zouden hebben. De kenmerken van die UFO, de vorm en de lichten, die kwamen me zo bekend voor. Dat soort beelden zitten in ‘Close Encounters of the Third kind’, die bekende Spielberg-film die enorme impact heeft gehad. En de Matrix, die heeft die elementen als *red pill*, dat is op zichzelf een meme geworden. Dat is duidelijk, die link leggen mensen zelf.

Je noemde eerder kwalijke gevolgen van complotdenken als je motivatie om te gaan debunken en op je Wikipedia-pagina zag ik ook als motivatie ‘de ellende die dit soort denken kan bewerkstelligen’. Wat voor ellende zie je? Wat is het probleem?

Nu met corona gaat het om dingen die met gezondheid te maken hebben, die hebben uiteindelijk best wel effect. Het meest concreet is de antivaccinatiebeweging. In Nederland valt het nog mee. Maar het gedoe met Wakefield in Engeland en de Verenigde Staten,⁴ als je ziet wat voor gevolgen dat heeft gehad, dat de vaccinatiegraad een tijd zo laag is geweest dat er weer uitbraken van mazelen zijn. Er zijn onnodige slachtoffers gevallen. En misschien nog concreter zijn virusontkenkers. In de jaren 1990 is er een hele discussie geweest over HIV dat geen AIDS zou veroorzaken. Dat verhaal heeft in Zuid-Afrika behoorlijke voet aan de grond gekregen en naar schatting zijn daardoor wel 300.000 mensen veel vroeger overleden dan noodzakelijk was, als ze gewoon wel snel met AIDS-remmers begonnen waren. Zo'n idee kan soms een beetje door toeval toch heel veel ellende veroorzaken.

Je noemt nu gezondheidskwesties...

Het gaat om de schaal. Je hebt natuurlijk wel incidenten met complotdenkers die individuen lastigvallen. Je ziet nu met de coronacrisis dat er een aantal rechtszaken is geweest van complotdenkers die concrete dreigingen hebben geuit, maar dat gaat in Nederland misschien om tientallen mensen. Maar als iemand een verhaal vertelt dat een bepaald vaccin niet goed is en er nemen opeens 100.000 mensen minder dat vaccin, dan zijn er daardoor misschien 1000 extra gehandicapte of dode kinderen. Dat is eigenlijk veel heftiger dan dat er iemand met een fakkel bij Kaag voor de deur staat.

Je ziet er schadelijke kanten aan, maar in hoeverre zijn complotverhalen een probleem?

Ze worden pas een probleem als heel veel mensen er heel veel mee bezig zijn. En als ze het vertrouwen in instituties ondermijnen. Je ziet nu dat vooral Forum voor Democratie het als instrument inzet, als politiek middel. Dat vind ik problematisch. Want daarmee brengen ze het de Tweede Kamer in. Je ziet dat het daar verstorend werkt, bijvoorbeeld als ze over die tribunalen roepen. Een ander concreet voorbeeld waarmee ze bezig zijn geweest, is het onderzoek naar ritueel misbruik. Dat is naar mijn indruk al op een verkeerde manier opgepakt door de Tweede Kamer. Maar Forum kaapt dat nu door het hele complotgedeelte daarachter neer te leggen. 'Het hele Ministerie van Justitie is verrot en dat moet uitgezocht worden.' Dat is voor hen een soort theater.

Wat is jouw idee over oplossingen hiervoor?

Dat is wel heel erg lastig. Ik denk de instituties die we hebben op een goede manier inzetten, transparant zijn, bijvoorbeeld over wat er echt misgegaan is met de toeslagenaffaire. Er is vanuit de overheid te weinig oog voor de wat zwakkeren in de samenleving. De overheid staat argwanend ten opzichte van de eigen burgers. Ik

⁴ Wakefield is een voormalige academicus die een studie publiceerde waaruit zou blijken dat de BMR-vaccinatie het risico op autisme zou vergroten. Deze studie is later ingetrokken vanwege essentiële methodologische fouten en ethische kwesties. Latere studies hebben geen verband gevonden tussen de vaccinatie en autisme. Desalniettemin staat Wakefield in de antivaccinatiebeweging nog altijd hoog aangeschreven en levert zijn ingetrokken studie nog altijd argumenten om jonge kinderen niet te laten vaccineren.

denk dat een politieke omslag nodig is in het denken. Je moet dat vertrouwen weer winnen als overheid en instanties.

En hoe zouden ze dat dan kunnen?

In mijn ogen door wat meer twijfel te laten zien, dat je niet alles zeker weet. Dat je niet je burgers op elk foutje afrekent, terwijl je zelf nooit toegeeft dat je het fout hebt. Die balans vind ik helemaal fout. Ik denk dat je daar meer goodwill mee kweekt. Aan de andere kant zijn mensen er bang voor dat je vriendjespolitiek krijgt. Het is een balans, die balans moet nu in elk geval anders dan hoe die tot nu toe was. Ik heb het idee dat er een grote groep in de samenleving leeft die het idee heeft dat de overheid meer tegenover hen staat dan dat ze er voor hen staat.

Als je het hebt over oplossingen, zeg je dat je meer naar de grieven van mensen moeten kijken, zoals de rol van de overheid bij de toeslagenaffaire. Maar dan kom je als debunker vooral met het weerleggen van de feiten en de verhalen.

Vaak wordt erop gewezen dat je mensen zelf moet wapenen tegen het besmet raken met onzin. En dan kijk je toch naar het onderwijs. Dat je daar in het onderwijs, op middelbare scholen, iets meer mee zou moeten doen dan nu gebeurt. Er gebeurt best wel wat, zeker in dingen als *social media*-wijsheid en *fake news*. Maar het echte kritische denken dat je nodig hebt, dat komt niet overal aan bod.

En het debunken van *fake news* heeft denk ik zeker wel zin. Mensen zeggen: 'Waarom doe je dat, want de welwillende mensen trappen er niet in en de 'gekkies' overtuig je er toch niet mee?' Maar er is een schil rond die 'gekkies' die je graag wilt beschermen. Die zoeken naar antwoorden en als ze die nergens kunnen vinden, dan heb je kans dat ze zich laten beïnvloeden door de complotdenkers. Het is goed om die verhalen ergens inhoudelijk te weerspreken, goed onderbouwd, zodat iemand die op zoek gaat ook het 'echte verhaal' (goed in mijn ogen) vindt en niet alleen die informatie die door complotdenkers wordt verspreid.

Dus zou je kunnen zeggen dat jij jouw publiek ziet als de schil rondom die hardcore complotdenker?

Dat zit soms wel in mijn achterhoofd. In eerste instantie schrijf ik voor de mensen die mij volgen, die het leuk vinden om het te lezen. Vaak vinden ze gewoon het verhaal interessant. Maar waar je de meeste impact hebt, dat is bij de vrienden en de familie rondom de mensen die echt het konijnenhol ingedoken zijn. Dat is moeilijk te peilen, maar af en toe krijg ik wel eens van die berichten: 'Wat fijn dat je dit hebt opgeschreven, want ik krijg dit via Facebook door een collega of vriend onder de neus geduwd en ik weet niet zo goed wat ik daar mee moet.'

En dan denk ik toch weer: waarom doe je wat je doet? Er zit ook best wat tijd in, maar wat is de impact?

Die motivatie is een mixed bag. Aan de ene kant is het gewoon leuk om te discussiëren. Het is een soort bokswedstrijdje, een schaakwedstrijd en ik hou van schaken. Bij de wat slimmere complotdenkers die best wat weten, is het inderdaad een beetje

een intellectueel spel, een wedstrijd en daarin wil je je niet laten kennen. Dat is ook een beetje dat betweterige. Dat zit er zeker in. Het is niet dat ik er altijd heel goed over nadenk waarom ik de ene discussie wel aanga en de andere niet. Dat is vaak een impulsbeslissing. Langzaam groeit dat een beetje. Op een gegeven moment ga je niet meer in discussie met anonieme personen of op bepaalde platforms. Dan neem je bepaalde strategische voorzorgsmaatregelen, bijvoorbeeld als je zelf geen controle hebt over de moderatie, dat je screenshots maakt om achter de hand te hebben. Maar het ontstaat langzaam, organisch. Het is vaak gewoon 'heb je zin in deze discussie of niet'.

Betekent dat dat het je minder om de impact gaat dan om het intellectuele spel zelf?

De motivatie wel. Dat zou best kunnen, dat dat misschien een belangrijkere rol speelt. Maar soms krijg ik hele concrete vragen, zoals: 'Wil je dit en dit eens uitzoeken?' Dan denk ik: 'Dat is eigenlijk wel belangrijk.' Dan ga ik daarop in. Maar vaak maak ik die afweging niet zo heel bewust. En soms moeten mensen mij overhalen, zoals met die serie van Janet Ossebaard. In eerste instantie dacht ik: 'Dat is niet echt nieuw, moet ik dat nou gaan doen?' Toen heeft iemand anders mij daartoe overgehaald. Die zei: 'Het wordt heel veel bekeken, dus het is toch goed om daar tegengas aan te geven.' Dan begin ik daaraan en maak ik het meestal wel af. Dus hoezeer een verhaal rondgaat, hoe *viral* het gaat, dat heeft ook zeker impact. Dat is onzin die veel rondgaat en dat wil ik graag ergens goed weersproken hebben. En als iets veel rondgaat, dan gaat je debunk misschien ook veel rond. Dat is een tikje eigen ego dat dan gestreeld wordt, dat mijn eigen stukjes veel gelezen worden.

Literatuur

- Douglas, K.M. (2021). Covid-19 conspiracy theories. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2), 270-275. doi.org/10.1177/1368430220982068
- Kloptdatwel.nl (2022a). Patronen van bedrog – broddelwerk van Willem Middelkoop en Tim Dollee. <https://kloptdatwel.nl/2018/06/12/patronen-van-bedrog-broddelwerk-van-willem-middelkoop-en-tim-dollee>.
- Kloptdatwel.nl (2022a). (2022b). Willem Middelkoop verliest rechtszaak over recensie 'Patronen van Bedrog'. <https://kloptdatwel.nl/2019/11/19/willem-middelkoop-verliest-rechtszaak-recensie-patronen-van-bedrog>.
- Pepijnvanerp.nl (2022). Tag: Wim Hof. <https://www.pepijnvannerp.nl/tag/wim-hof>.

ESSAY

Het Nederlandse complotdenkersmilieu

Een verwrongen analyse

Bas van Stokkom

1. Achttien profielschetsen

Socioloog Jaron Harambam rondde in 2017 zijn proefschrift af, getiteld *The Truth Is Out There. Conspiracy Culture in an Age of Epistemic Instability*. Inmiddels geldt de auteur – afgaand op vele internationale publicaties – als een autoriteit op het gebied van complotdenken. In 2021 verscheen een Nederlandstalig publieksboek dat overigens dezelfde hoofdtitel heeft. Harambam is samensteller van dit boek, terwijl Marije Kuiper en Roel Vaessen de foto's en vormgeving voor hun rekening hebben genomen. Een gele sticker op de cover bevat een vraag die als ondertitel fungeert: Wat beweegt 'complotdenkers' om de officiële lezing te wantrouwen? De aanhalingstekens werpen meteen de vraag op of de achttien denkers die in dit boek de revue passeren wel complotdenker genoemd kunnen worden. Harambam spreekt liever over 'gepassioneerde waarheidszoekers' en het is zijn missie aan te tonen dat complotdenken wel degelijk constructief van aard kan zijn. Hij richt de aandacht op dappere eenlingen die de strijd aanbinden tegen de politiek, de overheid of het grootkapitaal. De auteur tracht het stereotiepe beeld van de complotdenker te doorbreken en zijn intellectuele verdiensten onder de aandacht te brengen.

De achttien geïnterviewden hebben ruimte gekregen om zelf 'de waarheid' uit de doeken te doen. Iedere profielschets is aangevuld met een kort essay, geschreven door de waarheidszoeker zelf, bijvoorbeeld over vaccinaties, 5G, kindermisbruik of een andere controversiële kwestie. Harambam geeft aan bewust niet de rol van factchecker op zich te hebben genomen, omdat de vraagstukken te complex zijn om inhoudelijk te beoordelen.

Het boek geeft een fraai inkijkje in de leef- en denkwereld van de tegendraadse waarheidszoekers, vechtjassen die alternatieve visies onder de aandacht willen brengen. Sommigen suggereren dat in allerlei machtscentra, bij de overheid, geheime diensten, Big Tech, et cetera, complotten zijn gesmeed die zij vervolgens trachten te ontrafelen (waaronder de moord op Kennedy en de aanval op de Twin Towers). Anderen bestrijden het complotdenken of willen er weg van blijven. Paradoxaal genoeg neigen sommigen naar complotdenken, maar kritiseren dat denken tegelijkertijd. Of hier sprake is een strategie (om zich open en kritisch voor te doen) wordt niet duidelijk.

Er komen veel vrijheidsdenkers aan het woord die zich zorgen maken over de inperking van vrije meningsuiting en andere burgerrechten. Daarbij verwijzen ze

vaak naar een dreigende surveillancestaat. Soms is de analyse van de waarheidszoekers wat gemakzuchtig: 'alle' media laten na ons adequaat te informeren, die zijn nu eenmaal 'mainstream'. Anderen zijn iets op het spoor, maar formuleren geen theorie. Weer anderen hebben goed spitwerk verricht, zoals Niels Verduijn die een adequate theorie van geldschepping heeft ontvouwd. Hij raakte later betrokken bij de stichting OnsGeld, die via een burgerinitiatief deze thematiek op de agenda van de Tweede Kamer zette. Ook omvolkingsdenker Sid Lucassen redeneert kritisch, hoewel hij de explosieve betekenis van de Grote Vervanging – inmiddels kerngedachte van extreemrechts – op de koop toe lijkt te nemen. Een enkeling presenteert zich als een volbloed gelovige, waaronder de hardleerse vertolker van de Flat Earth-theorie, die overigens spitsvondige hulphypothesen uit de mouw schudt.

Af en toe klinken fantasmagorische vergezichten door of wordt 'de' elite verfoeid, maar over het algemeen gaat het om critici die met veel volharding alternatieve perspectieven hebben ontwikkeld. Dat geldt ook voor waarheidszoekers die ufo- en graancirkelverschijnselen onder de aandacht brengen. Vermoedelijk zullen rationalistisch ingestelde lezers behoorlijk nerveus worden van die verhalen.

2. Complotdenkers zijn waarheidszoekers

De inleiding van Harambam is veel te kort om de ingewikkelde thematiek te duiden en de context ervan te belichten. Wel maakt die tekst duidelijk dat het hem te doen is om meer zicht te krijgen op de variëteit van 'kritische tegendenkers' en hun motivaties, teneinde zo het stereotiepe beeld van 'de' complotdenker te bestrijden. Hoe zien complotdenkers zichzelf, wat is hun achtergrond, met wie identificeren zij zich en waarom? Het is interessanter zicht te krijgen op hun zelfbegrip dan van buitenstaanders te vernemen hoe zij psychologisch in elkaar zouden steken. Op die manier wil hij lezers 'meenemen in de wondere wereld van waarheidszoekers' (2021: 15).

Het gaat dus niet om een 'groepje kwaadwillenden', maar om mensen die het (heimelijke) machtsspel dat in allerlei machtsbolwerken plaatsvindt pogen te doorgronden. Dat verhaal plaatst Harambam tegenover het officiële verhaal waarin complottheorieën doorgaan voor pertinent onjuist en gevaarlijk. Ook pejoratieve termen als irrationeel, dogmatisch en paranoïde halen de betreffende theorie en haar vertolker onderuit. Het volgende citaat illustreert de worsteling van de auteur:

'Tets als complottheorie bestempelen is simpelweg een effectief retorisch wapen (...) om allerlei andere perspectieven en ideeën uit te schakelen. (...) In dit boek noemen wij complotdenkers daarom geen complotdenkers, maar waarheidszoekers. Dat omschrijft beter wat de deelnemers aan ons boek beogen, en doet meer recht aan hen als persoon. Deze benadering ontdoet het geheel tevens van een negatieve lading.' (2021: 10)

Volgens Harambam zouden we het complotdenken welwillender moeten bezien. Zo kunnen complottheorieën houvast geven in onzekere en beangstigende tijden door inzichtelijke verklaringen te bieden hoe de wereld in elkaar steekt. Complotdenken fungeert als een soort copingmechanisme om jezelf staande te houden in een ‘onzekere, kille en onrechtvaardige wereld’.

3. ‘Ik ben geen complotdenker’

Om de bedoelingen van de auteur beter te begrijpen kan de lezer in feite niet zonder het artikel ‘Ik ben geen complotdenker’ van Jaron Harambam en collega Stef Aupers (2017). Het materiaal daarvan is ontleend aan zijn proefschrift. In dit artikel pogen de auteurs andermaal het wijdverbreide beeld tegen te gaan van complotdenkers als militante aluminiumhoedjesdragende gekken die wel paranoïde en anomisch moeten zijn. De dwaasheid die complotdenkers wordt toegedicht, plaatst hen buiten het debat. Dat het complotdenken iets abnormaals zou zijn, tegen het ziekelijke aan, is volgens de auteurs te wijten aan de invloed van onder meer filosoof Karl Popper en historicus Richard Hofstadter. De laatste omschreef complotdenken als ‘paranoïde politiek’ die angstbeelden van samenzwering en bedrog voedt. De auteurs vinden het beter om die ‘pathologische framing’ los te laten en het complotdenkersmilieu in relationele in plaats van essentiële termen te definiëren. Want dan worden de grote, onderlinge verschillen zichtbaar en wordt duidelijk dat de tegendenkers bepaald niet beantwoorden aan de stereotypen.

Volgens Harambam en Aupers eigenen de geïnterviewden zich het beeld van radicale vrijdenker toe. Het gaat om een zelfbeeld gevormd door idealen over autonomie en verzet tegen het maatschappelijke systeem. Worden complotdenkers door sociale wetenschappers vaak gezien als vurige gelovigen, in werkelijkheid claimen zij rationaliteit en zetten ze zich af tegen minder kritische geesten in het milieu. Eén van hen zegt: ‘Heel veel complotgasten hebben last van tunnelvisie, die zien alleen maar wat ze willen zien’ (2017: 144). Veel van de geïnterviewden gaan hun stigmatisering als ‘gekkies’ actief tegen:

‘Niet zij zijn hier de sukkels maar de goedgelovige massa’s, de sheeple, die maar alles voor waar aannemen wat de autoriteiten hen vertellen. De zin, “maar ik ben geen complotdenker” functioneert dus als effectief retorisch gereedschap om rationaliteit terug te eisen in een cultureel klimaat waar *officiële* waarheden bevochten worden.’ (2017: 158)

Interessant is dat het artikel drie groepen van ‘complotdenkers’ onderscheidt: activisten, terugtrekkers en bemiddelaars. Die typologie geeft een rake profielschets van de tegendenkers. Activisten zijn militant en willen de gevestigde orde confronteren met vragen die de mainstream media niet durven te stellen. Terugtrekkers hebben veel affiniteit met tegenculturele vormen van spiritualiteit. Ten slotte bogen bemiddelaars het establishment wakker te schudden en tegelijk in gesprek te blijven met het ‘gewone publiek’. Wellicht heeft Harambam deze typologie geen

plek willen geven in het publiëksboek, omdat dan de afzonderlijke denkers in (stigmatiserende?) hokjes zouden worden geduwd.

In een ander artikel (Harambam & Aupers, 2020) zetten beide auteurs uiteen dat inmiddels een groot deel van de bevolking complottheorieën aanhangt. In een onzekere en ondoorzichtige wereld kunnen die theorieën houvast en een zeker comfort bieden. Zij willen meer grip krijgen op de wereld. Er is dan ook sprake van een normalisering van die theorieën, mede omdat de digitale media zo'n grote vlucht hebben genomen. Willen we hun brede aantrekkingskracht begrijpen, zo voegen de auteurs eraan toe, dan zou het niet vruchtbaar zijn om de irrationaliteit en valsheid van die theorieën te benadrukken. Het ligt meer voor de hand de culturele significantie van die theorieën te begrijpen.

Volgens de auteurs fungeren complottheorieën als een vorm van pop-sociologie. Complotdenken maakt deel uit van een gepopulariseerde (sub)cultuur waarin iedereen die een specifiek kennisperspectief ontvouwt, bijvoorbeeld burgerjournalisten zonder (veel) positie of reputatie, een bijdrage aan kennisvorming kunnen leveren.

De auteurs keren zich tegen neerbuigende kwalificaties als 'pseudowetenschap' en 'kreupele epistemologie'. De tegendenkers kritiseren de moderne wetenschap juist, omdat dit instituut zijn vrije geest van onderzoek verloren heeft. Bovendien ligt het meer voor de hand complottheorieën te bestuderen tegen de achtergrond van culturele strijd over waarheid, kennis en epistemisch gezag. Het wetenschappelijk bedrijf fungeert immers menigmaal als een gevestigde macht die kennisvernieuwing hindert.

4. Online waarheidsvinding

Het publiëksboek laat zien dat de werkwijze van volhardende tegendenkers nieuwe perspectieven kan openen. Hun kritiek op het in menig opzicht vastgeroeste wetenschapsbastion is meer dan eens welkom. Dat is een belangrijk punt, want het voorspelbare 'onderzoekswerk' van academisch geschoolden – die tegen allerlei beleidssectoren aanschurken – is in veel opzichten geïmmuniseerd voor kritiek en afgesloten voor alternatieve verklaringen. Met sommige tegendenkers kunnen we beamen dat de brave borsten aan de reguliere onderzoekscentra vaak een hogere wegwijkkunde beoefenen.

De online gemeenschappen waar de eigenzinnige tegendenkers actief zijn, kan dus tegenwicht bieden. Toch is het de vraag of dat bricolagewerk wel altijd zo verrijkend is als Harambam suggereert. Nemen deze autonome onderzoekers de plicht om waarheid op het spoor te komen wel altijd serieus? Komen zij wel toe aan rigoureuze kennisnemen van andere relevante benaderingen en stromingen, en de geschiedenis ervan? Al te vaak lijkt georganiseerde tegenspraak in online visieontwikkeling te ontbreken. De deuren voor *anything goes* staan wagenwijd open. Bovendien laat Harambam het commerciële verdienmodel dat in digitale echokamers ruimschoots ingang heeft gevonden, buiten beschouwing (zie daarvoor onder andere Birchall, 2021; Van Stokkom, 2021). Overtuigender is dat waarheidsvinding gebaat is met een collectief zoekproces in institutionele contexten (podia;

tijdschriften; enz.). Dat veronderstelt een communicatieve gemeenschap van kenners die elkaars opvattingen voortdurend bestrijden.

Die institutionele contexten kunnen wellicht voorkomen dat complotdenken – en in feite alle online misinformatie – het publieke vertrouwen aantast van instituties die epistemische functies vervullen, vooral de kwaliteitspers. Die instituties worden gedwongen om buitengewoon veel energie te steken in fact-checking, terwijl dat door veel complotdenkers bij voorbaat al wordt geïnterpreteerd als een rookgordijn om de echte waarheid te verhullen. En dan hebben we het nog niet eens over de effecten van aanhoudende laster (de *Lügenpresse*) (zie Rääkkä & Ritola, 2020).

Hoe dat ook zij, de opvattingen van de tegendenkers leggen veel misstanden in de samenleving bloot. Die visies zijn soms zeer relevant en dat kan bijdragen aan respect voor deze groep. De vraag is wel waarom Harambam geen woordvoerders uit de QAnon-beweging of rechts-extremistische groepen uit de online vijver van tegendenkers heeft weten te vissen. De achttien geselecteerde waarheidszoekers vormen bepaald geen overtuigende dwarsdoorsnede van het Nederlandse complotdenkersmilieu. Nu zegt hij in de inleiding dat hij met zijn boek geen podium kan en wil bieden voor haatzaaien, intimidatie of opruiing. Dat is begrijpelijk, maar hij had wellicht wat meer kunnen zeggen over het feit dat rechts-populistische complotdenkers maar matig vertegenwoordigd zijn in het boek.

Opvallend is dat Harambam de term complotdenken blijft gebruiken voor de kritische vrijdenkers die hij aan het woord laat. Als complotdenken niet kenmerkend is voor de kritische voorhoede van dwarse denkers, had hij consequent kunnen spreken over ‘alternatieve waarheidszoekers’. Nu wringt het. Zijn benadering roept ook andere vragen op. Ik bespreek achtereenvolgens de definitiekwestie en het pleidooi om stigmatisering en morele veroordeling tegen te gaan, in het bijzonder de pathologische framing van complotdenken door Richard Hofstadter.

5. Jongleren met de term ‘complotdenken’

Harambam brengt terloops de volgende definitie van complotdenken onder de aandacht: ‘een verklaring van een sociaal verschijnsel wijzend op het geheime handelen van een groepje kwaadwillenden’ (2021: 10). Vervolgens neemt hij daarvan afstand, omdat die definitie in de praktijk niet altijd de lading dekt. Menig complotdenker gaat immers constructief te werk. In het artikel ‘Ik ben geen complotdenker’ vinden we een definitie waar hij wel achter staat. Die luidt als volgt: complottheorieën zijn ‘verklaringen van sociale verschijnselen die wijzen op de verborgen handelingen van bepaalde (groepen) mensen’ (Harambam & Aupers, 2017: 134).¹ Wat meteen opvalt, is dat deze formule scherpte mist. Op grond daarvan kun je haast iedereen die een dubbele agenda bij de overheid of een megacern vermoedt wel een complotdenker noemen. Je kunt er van alles onder scharen, bijvoorbeeld allerlei vormen van veronderstelde fraude, corrupt handelen of bena-

1 In Harambams proefschrift (2017: 4) vinden we een soortgelijke definitie: ‘Explanations of social phenomena involving the secret actions of some people trying to bring about a certain desired outcome.’

deling van derden. Tegelijk kun je er ook handelingen onder scharen die bonafide zijn. Alles draait om de veronderstelde geheime verstandhouding tussen coalitiepartners. Een afzwaaiende hoogleraar die zijn collega's ervan verdenkt dat zij hem willen verrassen met een vriendenboek, gaat binnen deze definitie door voor een complottheorie. De definiëring voldoet dan ook niet en is eigenlijk een aanfluiting. Waar zijn de klassieke betekenissen van complotdenken gebleven, de kwalijke en lelijke kanten, waaronder heksenjachten en haatcampagnes?

Harambams omschrijving sluit dan ook niet aan op alledaagse intuïties en common sense opvattingen rondom dat begrip en creëert daarmee conceptuele verwarring. Die common sense wordt treffend vertolkt door woordenboeken en encyclopedieën: onder het lemma complotdenken wordt haast zonder uitzondering gewezen op het verrichten van iets onwettigs of kwalijks.² Zo omschrijft *dictionary.cambridge.org* 'conspiracy' heel gevat als 'the activity of secretly planning with other people to do something bad or illegal'.

Natuurlijk is complotdenken een ingewikkelde term die een grote bandbreedte van betekenissen insluit, van vage vermoedens en speelse verdenkingen tot het fanatiek uitventen van kant-en-klare ideologische formules, inclusief het opdringen van een subversieve politieke agenda. Maar je kunt niet zomaar de klassieke betekenissen van complotdenken terzijde plaatsen. Het gaat om de verdenking dat heimelijk wordt samengespannen, met een kwaadaardig doel, bijvoorbeeld om het democratische systeem te ondermijnen. Opzettelijke misleiding, daar draait het om: er is een intentie om ontvangers van de boodschap op een dwaalspoor te brengen of om de tuin te leiden (Van Prooijen, 2018).³

Nu zijn er ook veel complottheorieën waarin de uitvoerders van het plan geen kwalijke intenties worden toegedicht. Bijvoorbeeld chemtrail en UFO-theorieën, of de theorie dat Beatle Paul McCartney door een auto-ongeluk in 1966 is overleden en meteen door een look-a-like is vervangen. Dat neemt niet weg dat complottheorieën die focussen op de politieke arena en de strijd om de macht vrijwel altijd sinistere motieven bevatten. Hoe dat ook zij, misschien is het een idee om naast het klassieke begrip (inclusief de intentie een kwalijk plan uit te voeren) een tweede begrip te ontwikkelen dat louter betrekking heeft op coalitiegenoten die een geheime operatie plannen. Anders gezegd, volgens het klassieke begrip zou een geheime en vijandige groep aan het werk zijn en volgens het tweede begrip enkel een geheime groep.

2 Alle definities van samenzwering op *encyclo.nl* bevatten een element van iets onwettigs of kwalijks te verrichten waaronder een aanslag plegen en het staatsgezag ondermijnen.

3 Van Prooijens definitie sluit wel aan op deze klassieke betekenissen: 'the belief that a number of actors join together in secret agreement, in order to achieve a hidden goal which is perceived to be unlawful or malevolent' (2018: 5). Die omschrijving bevat vijf kenmerken: 1) het verdachte verschijnsel vindt niet toevallig plaats; er is een patroon; 2) het verdachte verschijnsel is opzettelijk veroorzaakt; 3) daarbij is sprake van een coalitie van actoren, geen lone wolf; 4) de verdachte coalitie beoogt kwalijke doelen en gedraagt zich vijandig; 5) de coalitie opereert in het geheim.

6. Tegengaan van stigmatisering en pathologisering?

Harambam meent dat het definiëren van complotdenken als iets kwalijks geen neutrale activiteit is maar een uitoefening van macht. Het zou daarom beter zijn om dat denken waardevrij te benaderen. Dat is betwistbaar want juist waardevrijheid fungeert binnen de wetenschap menigmaal als immuniseringsstrategie waardoor macht kan worden verhuld. Het expliciteren van en openheid geven over normatieve betekenissen, ligt meer in de rede.

Niettemin is Harambams kritiek op pogingen om complotdenken inherent als irrationeel af te schilderen in veel opzichten steekhoudend. Veel complotovertuigingen zijn niet op voorhand implausibel te noemen. De reflex om afwijkende of zonderlinge kennis te stigmatiseren en marginaliseren is nog altijd groot. De bereidheid om afwijkende verklaringen serieus te nemen en eerlijk te beoordelen kan daardoor afnemen. Stigmatisering kan veel andere contraproductieve effecten met zich meebrengen, zoals weerstand, rebellie en de vlucht naar de illegaliteit. Het is dan ook een goede zaak om stigmatisering tegen te gaan, temeer omdat het zelfcorrigerende mechanisme van het debat gebaat kan zijn met 'deviante expertise'.

Harambams kritiek op het frame van 'pathologisering' overtuigt minder. Hij wijst erop dat veel geleerden hebben getracht complotdenkers af te serveren als 'pathologische anderen' en hij meent dat Hofstadter daarvoor exemplarisch is. Nu erkent Hofstadter uitdrukkelijk dat paranoia een klinische term is, maar hij benadrukt tegelijk die term voor andere doeleinden te gebruiken. Hij bezigt 'paranoïde stijl', zoals een kunsthistoricus zou spreken over een barokke of maniëristische stijl (2020: 503). Volgens Harambam klinkt de klinische betekenis in het essay echter wel degelijk door en wel dusdanig dat de lezer de indruk krijgt dat militante leiders van complotbewegingen wel geestelijk gestoord moeten zijn (Harambam, 2017: 15/16). Maar hij levert daarvoor wel heel magere argumenten die in één enkele noot in zijn proefschrift zijn verwoord (noot 15). Toegegeven, hier en daar in het essay heeft Hofstadter onmiskenbaar de neiging te psychologiseren, maar dat kan haast niet anders wanneer je dieper in wil gaan op de beweegredenen van demagogen als Joseph McCarthy. De 'paranoïde stijl' fungeert daarbij als een frame om hun politieke onverantwoordelijkheid en aversie tegen democratisch pluralisme inzichtelijk te maken. Hofstadter wijst dus op liberaal-democratische gronden rechts-extreme vormen van complotdenken af. De suggestie dat hij 'het complotdenken' in zijn algemeenheid zou pathologiseren is dan ook uit de lucht gegrepen. Harambam is niet de enige cultuurwetenschapper die Hofstadter in diskrediet wil brengen. Opmerkelijk is het opgewonden en vijandige taalgebruik van Michael Butter en Peter Knight en veel andere onderzoekers binnen de cultural studies. In hun haast om korte metten maken met Hofstadters analyse gaan veel nuances teoor en wordt zijn analyse soms op grove wijze vertekend. De afkeer van Butter heeft veel weg van een afrekening, zoals de titel van een recent artikel al aangeeft: *Bad History, Useless Prophecy: The 'Paranoid Style' Revisited*. In een gezamenlijk geschreven stuk beweren Butter en Knight (2020) dat Hofstadters conceptualisering van complottheorie historisch onderzoek 'decennialang heeft belemmerd' (2020: 30). Ze beweren ook dat de paranoïde stijl volgens Hofstadter enkel betrekking zou hebben op 'minority movements', terwijl toch overduidelijk is dat het Mc-

Carthyisme een massabeweging was. Ze beweren verder dat Hofstadter de bronnen van complotovertuigingen zou lokaliseren in psychische aandoeningen. Ook dat is onjuist, die bronnen huizen vooral in ideologische opvattingen die kenmerken van manicheïsme hebben.

Volgens Butter en Knight (2020) zouden sociologen psychoanalytische termen links moeten laten liggen, van hysterie tot masochisme. Ook dat is aanvechtbaar. Cultuurstudies die de samenleving in termen van paranoia duiden, kunnen wel degelijk tot een beter begrip van de tijdgeest leiden. Zo heeft literatuurwetenschapper Timothy Melley (2021) die veel studies over complotdenken op zijn naam heeft staan, recentelijk een boeiende studie gewijd aan de paranoïde stijl in de Amerikaanse cultuur, die hij overigens een 'melodramatische stijl' noemt. Melley en andere onderzoekers in de cultural studies zoals Frida Beckman (Beckman & Di Leo, 2021) erkennen dan ook dat voortbouwen op Hofstadters concept tot verrijkende inzichten kan leiden.

7. De actualiteit van Hofstadters essay

De felle kritiek op Hofstadter lijkt juist het belang van zijn essay te illustreren en bevestigt onwillekeurig dat hij de status van intellectuele reus heeft. Het essay over de paranoïde stijl in de Amerikaanse politiek kunnen we opvatten als een ware klassieker, een tekst die controversiële aspecten bevat, uiteenlopende interpretaties oproept, tegenspraak ontlokt, maar bij iedere lezing uitnodigt tot nieuwe interpretaties en inzichten. Timothy Melley rekent die tekst in ieder geval 'among the most influential essays ever on the American political imagination' (2021: 57). Hofstadters essay is nog altijd actueel en de invloed ervan is na de doldwaze destructiepolitiek van Trump alleen maar groter geworden. Het fungeert als baken om de huidige paranoïde tijdgeest en het klimaat van anti-intellectualisme te begrijpen.⁴ Dat is niet verrassend, gezien de vele parallellen tussen de verhitte politieke atmosfeer ten tijde van McCarthy en het hedendaagse Amerika: republikeinen die instemmen met de schimmige claims van hun leiders en hun onwil om hun complottheorieën nuchter tegen het licht te houden. Ook nu komen militant-nationalistische volkstribunen woorden tekort om aan te tonen dat het land ten prooi is gevallen aan vreemde overheersing en dat die vijanden zich meester trachten te maken van de politiek. In Hofstadters termen: het volk waar de extreemrechtse complotlogica aan refereert, voelt zich 'dispossessed', 'America has been largely taken away from them' (2020: 520). Ook de hedendaagse omvolkingstheorie – de Grote Vervanging – sluit naadloos aan op de door Hofstadter uiteengezette paranoïde stijl: het gevoel dat een vreemdelingenmacht oprukt, dat het land van het volk wordt afgenomen en dat de Apocalyps nadert.

4 Zie onder andere Bennett Parten (2021, 13 juli), *The Paranoid Style: Rereading Richard Hofstadter in the Aftermath of January 6*, *Los Angeles Review of Books*; David Remnick (2020, 25 mei), *What Donald Trump Shares with Joseph McCarthy*, *The New Yorker*; Beverly Gage (2020, 4 december), *McCarthyism was never defeated. Trumpism won't be either*, *The Washington Post*.

De omvolkingstheorie lijkt overal ter wereld in opmars, alle dodelijke aanslagen ten spijt.⁵ Je zou verwachten dat onderzoekers van het hedendaags complotdenken juist daaraan aandacht zouden geven. In Harambams studie is er nauwelijks plaats voor ingeruimd. Om die reden steekt zijn boek wat bleekjes af bij de klemmende en giftige thematiek rondom omvolking en de intrede van Eurabië.

Ten slotte, Harambam zet zich af tegen morele veroordeling van het complotdenken. Tegelijk beaamt hij dat 'opruiing, intimidatie, en welke vorm van haatzaaijerij (...) geen plek (...) in onze democratische samenleving zouden mogen hebben' (2021: 14). Dit 'geen plek voor' duidt erop dat de auteur instemt met de morele grenzen die het strafrecht stelt. Maar dat betekent ook dat het gebruik van 'retorische wapens' tegen complotdenkers die sociale ontwrichting of geweld bepleiten, een legitieme opgave wordt. De 'pejoratieve connotaties' van morele veroordeling komen dus in een heel ander licht te staan wanneer rechtstatelijke normen in het geding zijn.

8. Ambivalent

Het publieksboek maakt goed zichtbaar dat eigenzinnige tegendenkers geen 'gekies' zijn. Veel gesjeesde wetenschappers en self made onderzoekers ontvouwen visies die ertoe doen. Zij hebben een scherp oog voor sociale en ecologische problemen en bieden interessante duidingen. Maar Harambam lijkt van iedere complotdenker een waarheidszoeker te willen maken, waardoor de klassieke betekenis van complotdenken uit beeld verdwijnt. Hij loopt met een grote boog om de hete brei heen, namelijk de samenhang tussen complotdenken, ophitsing, bedreiging en terreur. De beoordeling van Harambams boek kan niet anders dan ambivalent zijn: enerzijds een mooi eerherstel voor volhardende tegendenkers en alternatieve 'denk-het-zelvers' en anderzijds een wonderlijk stilzwijgen over de controversiële en gevaarlijke aspecten van het complotdenken.

Uiteindelijk is het boek een wat geforceerde poging om de complotdenkerszaak in het reine te brengen. Als complotdenkers allemaal zo verstandig zijn als in dit publieksboek, zou er weinig reden tot zorg zijn. Maar na de bestorming van het Capitool door QAnon-aanhangers en de vele bedreigingen aan het adres van onder andere bestuurders, wetenschappers en journalisten – ook in eigen land – is het besef gegroeid dat extreemrechtse complottheorieën een acuut maatschappelijk probleem vormen.

5 Sije Slager (2022, 17 mei), De omvolkingstheorie beleeft overal ter wereld een opmerkelijke renaissance, *Trouw*. In dat verband wijst complotonderzoeker Jan-Willem van Prooijen erop dat vooral het rechts-populistische deel van de bevolking complot-minded is: 'Ook als we vroegen naar een complot dat eerder links dan rechts is, waren kiezers van rechts-populistische partijen de grootste fans.' Zie daarvoor, Romana Abels (2019, 5 oktober), Populisme en complotdenken horen bij elkaar, *Trouw*. Uiteraard is links niet vrij van complotdenken. Links lijkt complottheorieën meer te richten op 'interne vijanden', zoals corrupte machthebbers, dictators en kleptocraten.

Literatuur

- Beckman, F. & Di Leo, J.R. (2021). Paranoid Politics: An Introduction. *Symploke*, 29(1/2), 9-19.
- Birchall, C. (2021). The Paranoid Style for Sale: Conspiracy Entrepreneurs, Marketplace Bots, and Surveillance Capitalism. *Symploke*, 29(1/2), 97-121.
- Butter, M. & Knight, P. (2020). Conspiracy theory in historical, cultural and literary studies. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 28-42). London: Routledge.
- Butter, M. (2021). Bad History, Useless Prophecy: The "Paranoid Style" Revisited. *Symploke*, 29(1/2), 21-42.
- Harambam, J. (2017). *"The Truth Is Out There". Conspiracy Culture in an Age of Epistemic Instability* (diss. Rotterdam).
- Harambam, J., Kuiper, M. & Vaessen, R. (2021). *The Truth Is Out There*. Amsterdam/Antwerpen: Volt.
- Harambam, J. & Aupers, S. (2020). Conspiracy Theories. In G. Ritzer & C. Rojek (Eds.), *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. John Wiley & Sons.
- Harambam, J. & Aupers, S. (2017). 'Ik ben geen complotdenker'. Relationele identificaties in het Nederlandse complotdenkersmilieu. *Sociologie*, 13(2/3), 133-163.
- Hofstadter, R. (2020 [1964]). The Paranoid Style in American Politics. In S. Wilenz (Ed.), *Anti-Intellectualism in American Life – The Paranoid Style in American Politics – Uncollected Essays 1956-1965* (pp. 503-534). New York: The Library of America.
- Melley, Y. (2021). The Melodramatic Mode in American Politics, and Other Varieties of Narrative Suspicion. *Symploke*, 29(1/2), 57-74.
- Prooijen, J.W. (2018). *The psychology of conspiracy theories*. London & New York: Routledge.
- Räikkä, J. & Ritola, J. (2020). Philosophy and Conspiracy Theories. In M. Butter & P. Knight (Eds.), *Routledge Handbook of Conspiracy Theories* (pp. 56-66). London: Routledge.
- Stokkom, B. van (2021). Outrage marketing and deceptive campaigning. Populist and epistocratic pathologies of an anti-political era. In T. Daems & S. Pleysier (Eds.), *Criminology and Democratic Politics* (pp. 141-162). London & New York: Routledge.

**Bespreking van: Cees Zweistra, *Waarheidszoekers
Wat bezielt complotdenkers?*, Uitgeverij Kok,
2021, ISNB 978-90-435-3666-0**

Fiore Geelhoed

Sinds de coronacrisis zijn mensen in hun nabije omgeving geregeld met complotdenkers in aanraking gekomen. Zoals filosoof en jurist Zweistra in zijn boek beschrijft, hebben velen tegenwoordig een oom, vriendin of kennis die zich onder de noemer van kritische en zelfstandige denkers schaaft en daarbij middels ‘connecting the dots’ mainstream waarheden terzijde schuift en in plaats daarvan alternatieve realiteiten omarmt of op zijn minst waarschijnlijk acht. De vraag die Zweistra in zijn ondertitel stelt, naar wat deze personen bezielt, wacht dan ook wetenschappelijk en maatschappelijk gezien op een antwoord.

1. Zweistra’s boodschap

Zweistra zoekt het antwoord op deze vraag in toepassingen van een diversiteit aan filosofische en literaire werken, van Heidegger, Arendt en Latour tot Houellebecq en Camus. Middels die toepassing fileert Zweistra de denkwijze van hedendaagse complotdenkers in bloemrijk taalgebruik en met diepgaande analyses. Hij onderscheidt daarbij deze ‘hedendaagse’ complotdenkers van wat hij ‘klassieke’ complotdenkers noemt. Wat de twee typen complotdenkers van elkaar onderscheidt, is iets wat de lezer moet ontdekken via een sprokkelactie – die doet denken aan het sprokkelen dat Zweistra complotdenkers verwijt – binnen diverse hoofdstukken. Zweistra stelt in het eerste deel van zijn boek dat ‘klassieke complotmodellen’, die hij verbindt aan nagenoeg alle wetenschappelijke studies voor de zijne, niet meer passend zijn voor het hedendaagse complotdenken. Vervolgens werkt hij dit uit aan de hand van twee voorbeelden in de hoofdstukken drie en vier. Enerzijds voert hij de ‘Truthers’ naar aanleiding van 9/11 op als voorbeeld van klassiek complotdenken die stellen dat de aanslagen op het WTC een *inside job* waren. Anderzijds bespreekt hij de ‘Flat Earthers’, in de actuele variant met als een van de aanzwengelaars de Amerikaan Mark Sargent, als voorbeeld van hedendaags complotdenken. Deze Flat Earthers geloven dat de aarde plat is en dat er zich een grote koepel over deze platte aarde bevindt waarin wij als mensen – vergelijkbaar aan Truman in de Truman Show – worden gemanipuleerd door een elite. Het argument van Zweistra is dat klassieke complotdenkers, zoals de Truthers, nog vatbaar waren voor ‘feiten’ en dat ‘debunkten’ van hun foutieve lezing van een concrete historische gebeurtenis nog mogelijk was. In het hedendaagse complotdenken van de Flat Earth-beweging zou er ‘geen beginnen aan’ zijn om Sargent en andere Flat Earthers

van hun waarheid af te brengen vanwege het existentiële karakter van die waarheid, aldus Zweistra, die daarvoor wijst op onder meer de zingeving en persoonlijke belangen die met deze waarheid gemoeid zouden zijn (pp. 95-96). Binnen dit hedendaagse complotdenken zou er volgens Zweistra en met verwijzing naar Muirhead en Rosenblums analyse van hedendaagse Amerikaanse complotten geen theorie meer zijn, zou er geen poging meer worden gedaan om een gebeurtenis of iets te verklaren en het verhaal daarvan zou op niets gebaseerd zijn. Zweistra noemt ter illustratie dat er bijvoorbeeld geen reële basis is voor het QAnon-verhaal dat er pedotunnels zouden zijn. In plaats daarvan zou dit verhaal uit het niets komen. In de navolgende hoofdstukken gaat Zweistra over op een filosofische duiding van dit hedendaagse complotdenken. Kort samengevat stelt hij dat hedendaagse complotdenkers vanuit een gebrek aan zingeving – vanouds vormgegeven door bijvoorbeeld religie – vervreemd zijn geraakt van de wereld en hun huis in de wereld zijn verloren. Vergelijkbaar met Caligula in het toneelstuk van Camus, omarmen complotdenkers als reactie op dit verlies de absurditeit door middels de technologische middelen die internet en sociale media bieden zich in zichzelf te keren, de zoektocht naar een gedeelde waarheid los te laten en enkel nog de bevestiging van henzelf en hun eigen, individuele waarheid na te streven binnen een volledig naar binnen gerichte online community van gelijkgestemde anderen. Het resulterende verlies aan verbinding met anderen en de wereld daarbuiten resulteert in een ontkenning van 'het andere' en 'de ander', een ontkenning die inherent schade aan de wereld en de anderen in die wereld berokkent. Hedendaags complotdenken is dus, volgens Zweistra, schadelijk en daarmee gevaarlijk door het resulterende gebrek aan verbinding die een open, democratische samenleving vereist.

2. Een weinig overtuigende analyse

Hoezeer Zweistra de lezer ook meevoert in zijn meanderende en welbespraakte (hoewel wat repetitieve) betoog, zijn analyse overtuigt niet. Dit gebrek aan overtuigingskracht is ten eerste het resultaat van een schijnbare vooringenomenheid van Zweistra. Hij heeft een punt te maken: een punt dat in verband staat met zijn eerdere werk omtrent de unieke impact die technologische ontwikkelingen betreffende internet en sociale media op ons leven hebben en die in zijn analyse de kern van het hedendaagse complotdenken betreft. Die unieke rol van technologie blijkt niet alleen uit zijn definitie van het hedendaagse complotdenken als 'een zelfgerichte en via technologie vormgegeven verhouding tot een absurd gemaakt bestaan' (p. 116), maar ook uit hoe technologie in het proces van vervreemding zelf een hoofdrol speelt volgens Zweistra. Mede via die technologie zouden we het echte contact met de wereld verliezen en zou de absurditeit vorm krijgen (hoofdstuk 6). Om dit punt te maken, zet Zweistra eerder empirisch complotonderzoek weg als 'klassiek' en betrekking hebbend op de 'klassieke complotdenker', waarmee de huidige ontwikkelingen niet zijn te duiden. In die zin is Zweistra zelf wellicht het verband tussen zijn werk en dat van zijn collega-wetenschappers uit het oog verloren en te veel naar binnen gericht op zijn eigen idee van de waarheid. Die indruk komt in het bijzonder naar voren in zijn onderbouwing van het onderscheid

tussen klassiek en hedendaags complotdenken. Die onderbouwing baseert hij op anekdotisch materiaal via de twee eerdergenoemde voorbeelden van de 'Truthers' en de 'Flat Earthers'. De scheidslijn van waar klassiek eindigt en hedendaags begint, legt hij daarbij schijnbaar niet in de tijd, maar in de inhoud, aangezien de Flat Earth-beweging al van het midden van de twintigste eeuw dateert en de Truthers na 9/11 in het internettijdperk terrein hebben gewonnen. Zoals genoemd, zou het klassieke complotdenken in reactie op een concrete gebeurtenis plaatsvinden, waarover een alternatief verhaal wordt gepresenteerd. Deze concrete gebeurtenis en alternatieve verhalen zouden bij hedendaags complotdenken ontbreken. Maar de coronapandemie is op zich een concrete gebeurtenis, er worden alternatieve verhalen zoals 'the Great Reset' gepresenteerd en complotten leefden eveneens op ten tijde van de Spaanse griep-pandemie in de vorige eeuw toen er nog geen internet was. Bovendien is het de vraag of de complotten die Joden volgens Hitler zouden smeden meer op een concrete gebeurtenis zijn gebaseerd dan de complotten die QAnon-aanhangers, Flat Earthers en aanhangers van The Great Replacement-theorie 'de elite' verwijten. Dit zijn kwesties waar Zweistra aan voorbijgaat. Ter illustratie, in de Protocollen van de Wijzen van Zion, zoals beschreven in de bijdrage van Marc Cools en Dina Siegel in dit nummer, werden Joden als kinderbloeddrinkers gepresenteerd. Deze Protocollen zijn daarmee als laat-negentiende-eeuwse voorloper van QAnon-denkebeelden te zien. Zweistra lijkt in feite dus niet zozeer klassiek van hedendaags complotdenken van elkaar te onderscheiden, maar typen complotdenken, zij het dat hij dit door het anekdotisch gebruik van slechts twee voorbeelden niet volledig accuraat doet. Namelijk, complotdenken dat voortkomt uit een concrete gebeurtenis versus complotdenken waarbij dat niet het geval is. Een tweede aspect waarop Zweistra aan overtuigingskracht verliest, betreft zijn op punten gechargeerde en te weinig genuanceerde representatie van complotdenken en complotdenkers en de afstand tot zijn onderzoeksobject die daaruit af te leiden valt. Daarmee ontkent hij zelf tot op zekere hoogte 'de ander', zoals complotdenkers de ander zouden ontkennen. Zweistra heeft zich zeker grondig in zijn onderwerp verdiept, getuige de rijke beschrijvingen van een complotbijeenkomst in Heemstede in hoofdstuk 1, het later vermelde bezoek aan nog een andere bijeenkomst, appjes van zijn neef die hij deelt en de verdieping in online materiaal en secundaire bronnen. Toch blijft hij steken in een sterk *etic* perspectief, als een toeschouwer, door zich te beperken tot de inhoud van wat deze complotdenkers denken en hoe zij met elkaar en hem als buitenstaander omgaan. De betekenisgeving en paden naar het complotdenken toe vanuit het *emic* perspectief van de betrokkenen zelf laat hij in al haar nuances buiten beschouwing. Juist dit *emic* perspectief is iets waarvan we weten dat dit, vanuit de wens om werkelijk te *Verstehen* en daarmee te duiden, noodzakelijk is. In plaats daarvan legt hij te snel het grof geschaakte filter van de eigen interpretatie en vooronderstellingen over complotdenkers heen.

3. Mogelijke versterking vanuit een kritisch- en cultureel-criminologisch perspectief

Wat had de analyse van Zweistra kunnen winnen met een dergelijke open houding en oog voor nuance? En welke aanknopingspunten zijn daarvoor te vinden in een (kritisch- en cultureel-) criminologisch perspectief op deze 'deviante anderen' en denkwijzen?

Allereerst zou Zweistra daarmee waarschijnlijk tot de conclusie zijn gekomen dat zijn eigen bevindingen meer in het verlengde van eerder onderzoek liggen dan dat ze daar haaks op staan. De huidige maatschappelijke ontwikkelingen die mensen volgens Zweistra met de absurditeit van het bestaan confronteren en de rol die technologie daarbij speelt, zijn in abstractere termen niet uniek voor deze tijd en vorm van complotdenken. Zo wijzen Van Prooijen en Douglas (2017), waar Zweistra niet naar verwijst, erop dat hoewel complotdenken een constant fenomeen is in de geschiedenis van de mensheid, er pieken in complotdenken zijn waar te nemen in tijden van maatschappelijke crisis en de daarmee gepaard gaande onzekerheden. Dit beeld van crisis en onzekerheid dat doet denken aan de staat van 'anomie' die Durkheim ten tijde van de industriële revolutie signaleerde en Baumans (2000) analyse van onze *liquid modernity*, correspondeert met het existentiële karakter dat Zweistra 'hedendaags complotdenken' toedicht. Het etnografische werk van Harambam (2020), door Zweistra twee keer kort genoemd en weggezet als aansluitend bij het klassieke model, biedt voor die gelijkenis een nadere onderbouwing. Harambam spreekt met onder meer verwijzingen naar de laatmoderne samenleving over de huidige tijd als een van 'epistemische instabiliteit'. Daarin proberen mensen om te gaan met de onzekerheden die voortkomen uit grootschalige maatschappelijke veranderingen – zoals door globalisering en technologische ontwikkelingen – en het gebrek aan transparantie in de werking van macht, zoals uitgeoefend door bureaucratistische overheden en kapitalistische systemen. Complotdenken vormt volgens Harambam in deze onzekere tijden een uitlaatklep voor kritiek op de werking van machtsstellages, een vertaling van de zoektocht naar existentiële betekenis wat zich onder meer uit in een reflexief identiteitsproject, zoals geïntroduceerd door Giddens (1991). Als we aan deze cultureel-sociologische dimensie van Harambam nog een cultureel-criminologische noot toevoegen, dan biedt Jock Youngs (2007) analyse een duiding van hoe ontologische (lees voor het gemak: existentiële) onzekerheid processen van 'othering', in- en uitsluiting en polarisatie en dehumanisering bevordert, die nieuwe relatieve deprivatie en percepties van dreiging voeden. Deze vorm van *othering* is te herkennen in de strijd tegen de kwade elite van complotdenkers, maar ook in de wederzijdse polarisatie en spanningen tussen 'complotdenkers' en niet-complotdenkers die elkaar geregeld wegzetten als ofwel gevaarlijke 'wappies' of als 'schapen', een houding die ook in Zweistra's houding jegens complotdenkers lijkt door te klinken.

Dit raakt aan een tweede aspect waarop nuance de analyse van Zweistra had kunnen versterken en waarvoor een nadere verdieping in de belevingswereld van complotdenkers en een open houding via bijvoorbeeld etnografisch veldwerk uitkomst hadden kunnen bieden. Zweistra spreekt steevast van 'complotdenken' en 'de complotdenker', waarbij hij sterk generaliseert. Ja, hij maakt een – niet zo'n overtuig-

gend – onderscheid tussen klassiek en hedendaags complotdenken en tussen grote en kleine caligulisten om centrale figuren van de volgers te onderscheiden, maar ondertussen veegt hij alle hedendaagse complotdenkers qua inhoud van hun denken toch te makkelijk op een hoop. Zweistra noemt tussen neus en lippen door weliswaar de verschillende richtingen van waaruit zij afkomstig zijn (bijvoorbeeld anti-vaxxers, rechts-extremistisch, spiritueel georiënteerden), maar de mogelijk oneindige diversiteit en nuances in denkbeelden en motivaties gaan in zijn analyses verloren. Hij neemt op voorhand aan dat Doutzen Kroes, een boer bij de Farmers Defence Force en Willem Engel – om een paar personages te noemen die Zweistra meermalen in zijn boek opvoert – dezelfde visies en benadering delen. Is het werkelijk zo dat zij allemaal ‘slechts vragen stellen’? Geloven ze allemaal dat elites kinderbloed drinken? Zijn er geen personen die zich enkel onder de coronademonstranten begaven omdat zij zich door de coronamaatregelen te sterk ingeperkt voelden in hun persoonlijke vrijheden en het beleid niet overtuigend vonden? Tijdens mijn recente verkenningen in Telegramkanalen en tijdens een eerste veldwerkexerctie in mei 2021 viel mij juist een extreme mate van diversiteit op, zoals ook door Harambam wordt bevestigd (2020), naast factionalisme dat sociale bewegingen in den brede plaagt (vgl. Thelen & Geelhoed, 2021). Om enkele voorbeelden van die diversiteit te noemen: niet iedereen gelooft in elites die kinderbloed drinken, en waar sommigen enkel vragen stellen, poneren anderen een antwoord. Een typerend voorbeeld van zo’n antwoord is een video van Tim Gielen waarin hij de coronapandemie als instrument plaatst in het grotere verhaal van machtige elites en de door Klaus Schwab en politici gepropageerde ‘Great Reset’. Daarin bekritiseert hij vooral het kapitalisme, de WEF, Big Pharma en de werking van nationale overheden, maar maakt hij geen melding van het QAnon-achtig gedachtengoed dat Zweistra in zijn boek meerdere malen gebruikt om zijn argument van de ‘enkel fictie’ van hedendaags complotdenken kracht bij te zetten. Kortom, zich meer verdiepen in de belevingswereld van hedendaagse complotdenkers had Zweistra tot de conclusie kunnen laten komen dat zijn eigen onderscheid te zwart-wit en daarmee te ideaaltypisch was om de complexe werkelijkheid recht te doen. Voor een derde versterking van Zweistra’s analyse had hij dieper mogen graven naar de ‘reële basis’ in het door hem als hedendaags betitelde complotdenken en die aansluit bij een kritisch criminologisch perspectief in de vorm van bekritisering van de macht. Hoewel Zweistra wel degelijk erkent dat er kritiek te leveren valt op bijvoorbeeld de Nederlandse overheid, zoals ten aanzien van de toeslagenaffaire, gaat hij voorbij aan het dieperliggende wantrouwen waar diverse traditionele machtsinstanties in de loop van de jaren zelf aan hebben bijgedragen en nu mee geconfronteerd lijken te worden. De belangrijkste ‘elites’ en ‘machthebbers’ die in diverse variaties op complotdenken langskomen, betreffen overheden, rijke en machtige personen, farmaceutische industrieën, de media, en wetenschap. Welke reële basis zouden complotdenkers kunnen hebben om deze personen en instanties te wantrouwen, buiten eventuele negatieve persoonlijke ervaringen die zij met autoriteiten hebben gehad? Om met de wetenschap te beginnen, dat is geen ivoren toren meer waar we als academici hoog van af kunnen blazen. De universiteit is volgens sommigen een leerfabriek geworden waarbij productie in de vorm van studentenrendementen en publicatie- en valorisatiedruk de norm zijn (Siegel, 2022).

In lijn met deze ontwikkelingen zijn er het afgelopen decennium alleen al in de lage landen diverse schandalen aan het licht gekomen. Deze variëren van de fraude van wetenschappers zoals de Nederlandse Diederik Stapel en Vlaamse Marc Hooghe tot concessies die aan wetenschappelijke integriteit worden gedaan om in ons neoliberale systeem geld binnen te halen, zoals gebeurde bij mensenrechtenonderzoek aan de VU in de vorm van geld uit China en te nauwe banden tussen RSM aan de EUR en Shell. Waar universiteiten dus niet meer enkel kennis nastreven, maar zich ook door geld laten leiden, geldt iets vergelijkbaars voor farmaceutische bedrijven. Daarbij is zichtbaar geworden dat financiële belangen geregeld voorrang krijgen op het belang van volksgezondheid. Een illustratief voorbeeld betreft de praktijken rondom het verslavende middel Oxycontin in de Verenigde Staten waar jarenlang over is gelogen en waar overheidsinstanties medeverantwoordelijk voor waren. Tel daar de ophef bij over de financiële middelen die farmaceutische bedrijven inzetten om artsen zover te krijgen om hun middelen voor te schrijven en te onderzoeken en ook het wantrouwen jegens farmaceutische bedrijven en medicijnonderzoek lijkt op zijn minst een reële basis te hebben. Dat de rijksten op aarde in diskrediet raken, is evenmin volledig uit het niets gegrepen in het licht van de stijgende inkomensongelijkheid die wereldwijd plaatsvindt en waar vooral deze bovenlaag van profiteert. En dan hebben we onze nationale overheden die onderdeel uitmaken van het neoliberale systeem waarin politiek zelfbehoud, electoraal gewin en financiële belangen niet zelden voorrang krijgen op sociale rechtvaardigheid, zoals de Nederlandse toeslagenaffaire en het terugkeren van verantwoordelijke ministers, maar ook bijvoorbeeld het karakter van Nederland als belastingparadijs illustreren. Waar tal van burgers zich door dergelijke praktijken benadeeld voelen, is het de rijke elite die op al deze fronten lijkt te profiteren. Zij zijn de representanten van het grote geld dat de grote (farmaceutische) bedrijven bezit of bestuurt en waarmee zij universiteiten en overheden aan zich binden. Ook de stap naar kindermisbruik is niet enkel op fictie gebaseerd. Immers, over de Katholieke Kerk en andere religieuze instanties komt nu zij aan macht hebben verloren grootschalig kindermisbruik aan het licht. Dit geldt ook voor diverse rijke personen die in aanzien stonden, van Michael Jackson tot Jeffrey Epstein, en hier is de aandacht via #Me-too nogmaals op gevestigd (Althoff, 2022). Ten slotte hebben kritische mediastudies ons al decennia geleden gewezen op het feit dat de media geen objectieve brengrers van nieuws zijn. Zij maken een selectie en werken in elk geval deels conform marktprincipes: nieuws is datgene wat verkoopt en nieuws moet snel worden gebracht, waardoor het nieuws het liefste via snelle, bekende kanalen wordt gehaald, zoals bij politici (vgl. Bourdieu, 1996). Die vertekening wordt met het bereik van het internet breder zichtbaar en draagt bij aan kritiek op de 'mainstream media'. Dit wantrouwen en deze kritiek kwamen samen in de situatie rondom COVID-19, waarin een nieuw virus angst en onzekerheid voedde, waarin vooral nog veel onderzoek nodig was om te weten waar we als samenleving mee te maken hadden, waarin overheden zich vanaf het begin desondanks stellig uitlieten over noodzakelijke maatregelen, maar daar vervolgens veelvuldig in zwabberden, waarin via de WHO en de ontwikkeling van vaccins rijke en reeds gewantrouwde personen als Bill Gates en farmaceutische bedrijven betrokken waren en wetenschappers werden gebruikt om vergaande coronamaatregelen en het vaccinatiebeleid te legitime-

ren. Vanuit deze kritische reflectie op machthebbende instanties en personen is dus in elk geval te concluderen dat er aan recente vormen van complotdenken rondom COVID-19 wel degelijk reële frustraties en gebeurtenissen ten grondslag liggen.

4. Concluderend

Wat betekent dit voor de bijdrage die Zweistra met zijn boek aan het complotdebat levert? Als we zijn onderscheid tussen klassiek en hedendaags complotdenken achterwege laten en zijn onderzoek lezen als een filosofische verdieping op eerder onderzoek, waarbij de nuances onder complotdenkers en de reële basis worden erkend, biedt zijn filosofische deel van de analyse alsnog een inspirerende bril om naar actuele uitingsvormen van complotdenken te kijken. Zonder een toevoeging van dergelijke nuanceringsen versterken we processen van *othering* en zwart-wit denken, waardoor ook niet-complotdenkers door het verlies aan verbinding met de ander schade aan de wereld berokkenen. Daarmee zal complotdenken eerder worden versterkt dan tegengegaan.

Literatuur

- Althoff, M. (2021). Naming and shaming seksueel geweld: #MeToo als politieke beweging? *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 11(3), 16-32.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge & Malden: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1996). *Sur la television: suivi de L'emprise du journalisme*. Parijs: Raison d'Agir éditions.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge & Malden: Polity Press.
- Harambam, J. (2020). *Contemporary conspiracy culture: truth and knowledge in an era of epistemic instability* (Ser. Conspiracy theories). Routledge. doi.org/10.4324/9780429327605
- Prooijen, J.-W. van & Douglas, K.M. (2017). Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations. *Memory Studies*, 10(3), 323-333.
- Siegel, D. (2021). Over angst, complotten en intellectuelen: Interview met Frank Furedi. *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 11(3), 55-67.
- Thelen, A. & Geelhoed, F. (2021). Het nieuwe activisme? Een kwalitatieve studie naar strategieën en betekenisgeving binnen de Nederlandse tak van Anonymous for the Voiceless. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, 11(1), 31-49.
- Young, J. (2007). *The Vertigo of Late Modernity*. Los Angeles, etc.: Sage Publications.

DOKA

Complotstickers in de openbare ruimte

SUMMARIES

Conspiracy: an introduction

Fiore Geelhoed, Margo De Koster & Marc Cools

This introduction offers an overview of current academic discussions about the term 'conspiracy theory', the historical development of conspiracy beliefs, and academic knowledge of the phenomenon. In addition, it addresses the relation between conspiracy thinking, state power, culture and deviance. The authors emphasize the need to move beyond a pathological view on conspiracy beliefs, to take them seriously and study them from a cultural and critical criminological perspective.

A genealogy of scientific research on conspiracy theories

Massimiliano Simons

This article takes the scientific study of conspiracy theories itself as an object of inquiry. It looks at the three main frameworks to look at conspiracy theories: a psychological, epistemological and a sociological approach. These different approaches exist somewhat separately and often do not get along. The central claim that follows from a genealogy of these research programs is that the conflicts between these different approaches should be understood not merely as disagreements about how the world works, but as a fundamental disagreement about the underlying diagnosis of what is at stake in conspiracy theories. In other words, the conflicts stem in part from political differences, not merely empirical ones. The purpose of this article is to bring these different diagnoses back into dialogue with each other and to point out that despite their differences, they also have something in common: a concern about the state of contemporary democratic institutions. Depending on which project one subscribes to, conspiracy thinking will appear either as the cause or the solution of these democratic concerns.

The Protocols of the Elders of Zion – The eternal Judeo-Masonic conspiracy

Marc Cools & Dina Siegel

The 'Protocols of the Elders of Zion' refer to a congress where the Jews allegedly discussed how they were going to conquer the world. Since its first publication, the text has been used as an instrument to justify antisemitism. Freemasonry was almost immediately pointed to as the instrument the Jews could use to achieve their goals. The Judeo-Masonic conspiracy was born and until today it continues to be one of the best known and most widely disseminated conspiracy theories. This contribution discusses the history of the 'Protocols' and Masonic rituals and symbols, respectively.

Conspiracy and extremism – Conspiracy narratives in the context of corona protests

Jelle van Buuren

Are conspiracy theories enablers of extremist violence? And should individuals who believe in conspiracy theories be considered dangerous? This article argues that conspiracy milieus are too diverse to be labelled by such pejorative terms. Therefore, it is better to analyse extremism and political violence as situational and relational phenomena located in the radicalization of conflict that involve the interactions of various actors. By looking at the escalating and de-escalating mechanisms known to be part of protest movements, we will get a better and more nuanced understanding of the function of conspiracy theories in current social and political conflicts.

A (un)happy marriage? On the surprising confluence of spirituality and conspiracy theories

Jaron Harambam

During the corona pandemic right-wing sympathizers, conspiracy theorists and various kinds of spiritually minded people

(such as New Ager's, yoga teachers, reiki coaches, and holistic healers) came together to oppose the governmental mitigation measures. This unusual sight surprised many commentators: how do these radically different groups, leaning from the progressive to the conservative, come so easily together in one social movement? Answers are found in the concept of "conspirituality": a new social movement fusing "hard male" conspiracy theories with "soft female" spirituality. While there are indeed remarkable similarities in the ideologies of these different groups, most notably their anti-institutionalism, this does not mean that their confluence is uncontested from within both groups. In this essay, I show both their similarities and conflicts to argue that it is hard to speak about a real social movement, but instead we should focus on their shared affinities which, under the right circumstances, can unite these opposed groups. But this is far from a stable coalition.

AUTEURSGEGEVENS

Dr. Jelle van Buuren werkt bij het *Institute of Security and Global Affairs (ISGA)* van de Universiteit Leiden en is lid van de onderzoeksgroep *Terrorism and Political Violence* van ISGA. g.m.van.buuren@fgga.leidenuniv.nl

Prof. dr. Marc Cools is hoogleraar criminologie in de Faculteit Recht en Criminologie, vice-vakgroepvoorzitter in de Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht en werkzaam in het Institute for International Research on Criminal Policy aan de Universiteit Gent en redacteur van *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*. Marc.Cools@UGent.be

Dr. mr. Fiore Geelhoed is universitair docent binnen de sectie Criminologie, Erasmus Universiteit Rotterdam en redactielid van *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*. geelhoed@law.eur.nl

Dr. Jaron Harambam is Assistant Professor Participatory AI bij het Athena Instituut, Vrije Universiteit Amsterdam. j.harambam@vu.nl

Prof. dr. Margo De Koster is universitair docent historische criminologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam en de Vrije Universiteit Brussel en redactielid van *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*. m.de.koster@vu.nl

Prof. dr. Dina Siegel is hoogleraar criminologie aan het Willem Pompe Instituut voor strafrechtswetenschappen aan de Universiteit Utrecht en redacteur van *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*. dina.s@uu.nl

Dr. Massimiliano Simons is universitair docent techniekfilosoof aan Maastricht Universiteit. Massimiliano.simons@maastrichtuniversity.nl

Dr. Bas van Stokkom is research fellow aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid,

Radboud Universiteit Nijmegen en redacteur van *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*. bas.vanstokkom@ru.nl

Boomcriminologie

Volg ons online @

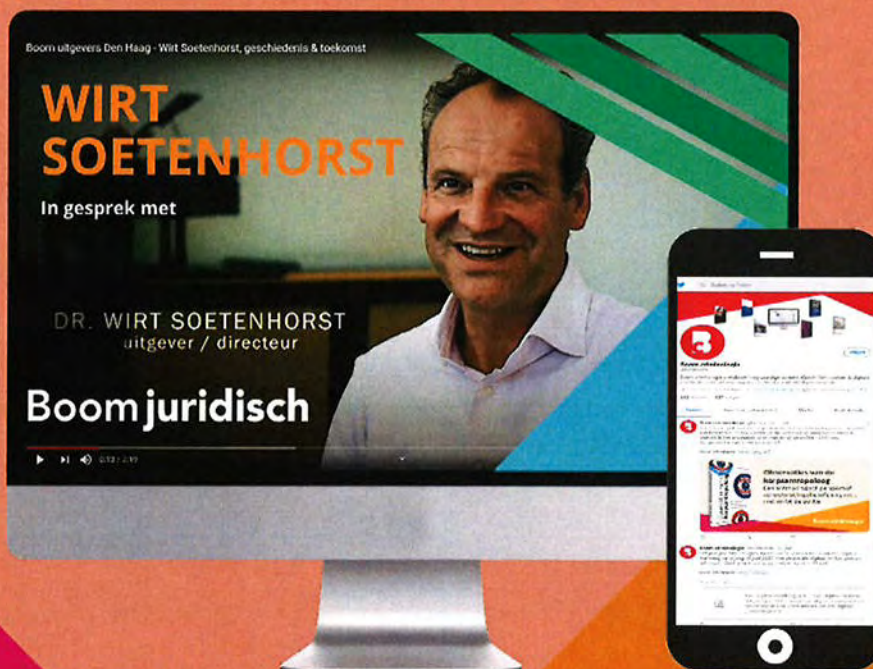
Boom uitgevers
Den Haag

Boom uitgevers
Den Haag

Boomcrim

Voor een kijkje in onze keuken,
bezoek blog.boomdenhaag.nl!

Boomcriminologie

Boom criminologie nieuwsbrief

Altijd op de hoogte van:

- ✓ de nieuwste publicaties;
- ✓ evenementen;
- ✓ boekpresentaties;
- ✓ unieke aanbiedingen.

Meld u aan via www.boomdenhaag.nl

Boomcriminologie

Artikelen

- 3 Complot
Een inleiding
Fiore Geelhoed, Margo De Koster & Marc Cools
- 20 Een genealogie van het wetenschappelijk onderzoek naar complottheorieën
Massimiliano Simons
- 40 De Protocollen van de Wijzen van Zion
Het judéo-maçonniek complot als een eeuwige samenzwering
Marc Cools & Dina Siegel
- 53 Complotdenken en extremisme
Complotnarratieven in de context van coronaprotesten
Jelle van Buuren
- Essay**
- 72 Een (on)gelukkig huwelijk?
Over de verrassende versmelting van spiritualiteit en complottheorieën
Jaron Harambam
- Interview**
- 81 Disconnecting the dots
Interview met 'debunker' Pepijn van Erp
Fiore Geelhoed
- Essay**
- 91 Het Nederlandse complotdenkersmilieu
Een verwrongen analyse
Bas van Stokkom
- Voorbij de horizon**
- 101 Bespreking van: Cees Zweistra, *Waarheidszoekers Wat bezielt complotdenkers?*, Uitgeverij Kok, 2021, ISNB 978-90-435-3666-0
Fiore Geelhoed

From: [REDACTED]
To: [Room and Facilities Bookings, EUR](#); [REDACTED]
Cc: [Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR](#); [REDACTED]; [Integral Safety and Security Management, EUR](#); [Event Security, EUR](#); [REDACTED]
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot
Date: woensdag 5 april 2023 16:10:48
Attachments: [REDACTED]

Beste allen,

We zien [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Wel adviseren wij [REDACTED]

Toelichting:

Als redactielid van het [Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#) hebben we een themanummer over 'Complotdenken' uitgebracht. Dit tijdschrift past in een traditie van culturele en kritische criminologie, die onder meer aandacht heeft voor processen van criminalisering, de culturele inbedding en betekenisgeving van deviant gedrag voor betrokkenen zelf. Middels dit themanummer en de studiemiddag willen we professionals in de praktijk en studenten inzicht bieden in deze kwesties op het vlak van 'Complotdenken', een thema dat momenteel sterk de gemoederen in de samenleving beweegt.

Een van de kerngedachten achter zowel het themanummer als deze studiemiddag is dat om problemen in de samenleving aan te pakken, we die problemen moeten begrijpen. Dat kan niet enkel door er op een afstand naar te kijken en op beeldvorming *over* te varen, maar door in contact te komen met degenen die het betreft. In dit geval hebben we [REDACTED] uitgenodigd voor de studiemiddag. Zoals u in het programma kunt lezen, zijn de presentaties enkel bestemd voor bijdragen aan het themanummer. [REDACTED] hebben we uitgenodigd als deelnemer aan de roundtable als representant van de groep waar het debat om gaat. Die roundtable discussie wordt geleid door [REDACTED] aan de hand van een aantal stellingen. Daarbij zullen zij de sprekers een aantal stellingen voorleggen waarop de deelnemers kunnen reageren en waarover zij met elkaar in gesprek kunnen. De regie ligt daarbij dus in handen van de discussieleiders.

Wat de kwestie van het uitnodigen van [REDACTED] personen in het kader van onderwijs, luidt het antwoord dat dit binnen de afdeling criminologie vaker voorkomt. Dit is inherent aan het vakgebied van criminologie. Criminologen komen in hun werk in diverse contexten in contact met personen die zich strafbaar gedragen of tegen strafbaar gedrag aanschurken. Daar ligt ook het antwoord op de vraag naar de toegevoegde waarde van de aanwezigheid van [REDACTED] voor de studenten in besloten. [REDACTED] maakt onderdeel uit van het type groepen waar zij later in hun functies mee te maken krijgen, of dit nu is als beleidsadviseur bij een gemeente, of bij reclassering, binnen DJI of als analist bij de politie. Wij zien het als onze taak om onze studenten daarop voor te bereiden en zo in staat te stellen zich tot [REDACTED] groepen te verhouden en mede daardoor constructieve oplossingen voor maatschappelijke problemen te zoeken.

Met vriendelijke groeten,

[Redacted]

Marketing & Communications

M [Redacted]

W www.eur.nl

[Redacted]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 16:00

To: [Redacted]@eur.nl>

Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [Redacted]

[Redacted]@eur.nl>; Integral Safety and Security Management, EUR

<integralsafety@eur.nl>; Event Security, EUR <event.security@eur.nl>; [Redacted]

[Redacted]@eur.nl>; [Redacted]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hartelijk dank voor je reactie, [Redacted]

Ik hoor graag of er vanuit [Redacted] en Press ook akkoord is. Dan kan ik dit doorgeven aan de

[Redacted]

[Redacted], kun je mij laten weten wat de kosten zullen zijn voor inhuur beveiliging, zodat ik dit ook door kan geven [Redacted].

Ik vraag nog even na wat het exacte tijdstip is waarop deze bijeenkomst plaatsvindt.

Hartelijke groet / Kind regards,

[Redacted]

Bookings

Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [Redacted]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /

The Netherlands

[Redacted]

[Redacted]

From: [Redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 15:25

To: [redacted]@eur.nl; [redacted]@eur.nl; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [redacted]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dat klopt,

Ik heb inderdaad de politie gesproken en daar kreeg ik dit van mee:

[redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

[redacted]

[redacted]
[redacted]

[redacted]
[redacted]

[redacted]

- [redacted]
[redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
[redacted]
[redacted]
[redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]
[redacted]
Algemene Bestuursdienst

T [redacted]
E [redacted]@eur.nl

Bezoekadres (Woudestein): [REDACTED]
Burg. Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

From: Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 11:28
To: [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Ha [REDACTED],

Jij hebt de politie gesproken afgelopen maandag; wil jij hier ook een korte terugkoppeling over geven?

[REDACTED]: we wachten nog op extern advies – krijgen we hopelijk vanmiddag te horen.

Groeten,

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl
Sent: woensdag 5 april 2023 10:51
To: Room and Facilities Bookings, EUR <fb@eur.nl>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

We zijn er nog mee bezig, we verwachten vandaag met een advies te kunnen komen.

Hartelijke groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications
M [REDACTED]
W www.eur.nl

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 10:26
To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and
Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>
Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]
[REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR
<integralsafety@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl; Press Office Erasmus University Rotterdam,
EUR <press@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [REDACTED]

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [REDACTED]
[REDACTED] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder
[@Integral Safety and Security Management. EUR](mailto:Integral Safety and Security Management. EUR).

Groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]

Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

[REDACTED]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...

Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]

[REDACTED]

From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED]

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[@Room and Facilities Bookings, EUR](#) willen jullie svp contact opnemen met [REDACTED] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

Real Estate & Facilities

M [REDACTED]

W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [REDACTED] [@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl).

Visiting address [REDACTED] [REDACTED]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [REDACTED] [@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14

To: [REDACTED] [@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Graag informeer ik u op verzoek van [REDACTED] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [REDACTED] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [REDACTED] uitnodigen niet zonder risico's is [REDACTED] en in het licht van de opzet

van de roundtable onder de strakke leiding van [REDACTED] en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd [REDACTED] We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [REDACTED] al aangaf, vinden wij [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl
W www.esl.eur.nl
M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [REDACTED] [REDACTED]@law.eur.nl te sturen en niet naar [REDACTED] persoonlijke mailadres.

[REDACTED] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee dat het van belang is [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Graag EUR Centraal via [REDACTED] Real Estate & Facilities, informeren over het

voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad een [REDACTED] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Erasmus School of Law

T [REDACTED]

W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738

3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [REDACTED], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [REDACTED] rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

[REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]

Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk binnen [REDACTED]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [REDACTED]. Onze gedachte daarachter is [REDACTED]. Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van prof. [REDACTED] plaatsvinden. Hoewel we denken dat we dit in goede banen moeten kunnen leiden, zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [REDACTED]. Hoewel wij denken dat [REDACTED] net zomin als de mogelijkheid dat [REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [REDACTED] Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [REDACTED], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]
E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
Sent: woensdag 5 april 2023 15:57
To: [REDACTED]
Subject: FW: Nog een event op 21 april
Attachments: [REDACTED]

[REDACTED]

Groet maar weer,

[REDACTED]

Van: [REDACTED]@law.eur.nl>
Verzonden: woensdag 5 april 2023 15:53
Aan: [REDACTED] EUR [REDACTED]@eur.nl>
Onderwerp: Nog een event op 21 april

Beste collega's,

Op vrijdag 21 april is er nog een activiteit die we vanuit criminologie hebben gepland: een studiemiddag over 'complotdenken' van 13.00 tot 17.00 uur. Voor degenen die interesse hebben, heb ik het programma aan dit bericht gehecht. Een van de gasten voor de roundtable is [REDACTED]. Als je wilt komen, laat me dat dan graag even weten voor 15 april.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: vrijdag 7 april 2023 14:32
To: [REDACTED]
Subject: Fwd: Overleg over studiemiddag Complot

Categories: Ter info

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: Friday, April 7, 2023 2:30:46 PM
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Overleg over studiemiddag Complot
Beste [REDACTED],

Inmiddels heb ik inderdaad contact gehad met centraal. Dat was afgelopen woensdag en zij waren [REDACTED]. Het klopt dat er wat tijd tussen heeft gezeten en dat betreft [REDACTED] van mijn kant. Die vertraging was mede het gevolg van het feit dat dit iniet het enige is wat [REDACTED] ging betreffende het organiseren van deze studiemiddag en wellicht [REDACTED]. Ik meende [REDACTED].

Met vriendelijke groet,
[REDACTED].

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: 07 April 2023 14:09
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Naar aanleiding van jullie voornemen om [REDACTED] uit te nodigen voor de studiemiddag is [REDACTED] ontstaan binnen de EUR, met name over de timing van het informeren hierover.

Wij kregen in dit verband onderstaande mails toegestuurd.

Je hebt ons op 10 maart bericht en op 14 maart meermaals telefonisch contact gezocht hierover. We hebben hier daarom prioriteit aan gegeven om je op 14 maart terug te mailen met concrete informatie en een doorverwijzing.

[REDACTED]. We hopen dat dit inmiddels gelukt is, laat het graag even weten.

Met vriendelijke groet, mede namens [REDACTED],

W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10

To: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

@Room and Facilities Bookings, EUR willen jullie svp contact opnemen met [redacted] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

Real Estate & Facilities

M [redacted]

W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>

Visiting address [redacted]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>

Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14

To: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Graag informeer ik u op verzoek van [redacted] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [redacted] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted] en met stellingen om op te reageren, zijn we ervan overtuigd [redacted] We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted]

Met vriendelijke groet,

E [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>

W www.esl.eur.nl

M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [REDACTED] aan [REDACTED]@law.eur.nl te sturen en niet naar [REDACTED] persoonlijke mailadres.

[REDACTED] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee [REDACTED]

[REDACTED]. Graag EUR Centraal via [REDACTED] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad een [REDACTED] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Erasmus School of Law

T [REDACTED]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [REDACTED], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [REDACTED] rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

Hartelijke groet,

From: [REDACTED]

Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk binnen [REDACTED]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, [REDACTED]. Onze gedachte daarachter is [REDACTED]

[REDACTED]. Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [REDACTED] plaatsvinden. Hoewel we denken dat we dit in goede banen moeten kunnen leiden, zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [REDACTED]. Hoewel wij denken dat [REDACTED]

[REDACTED], net zomin als de mogelijkheid dat [REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [REDACTED]

[REDACTED] Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [REDACTED],

anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[Redacted signature]

E [Redacted] [@law.eur.nl](mailto:[Redacted]@law.eur.nl)

W www.esl.eur.nl

M [Redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[Redacted]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted] ESL
Sent: vrijdag 7 april 2023 09:49
To: [redacted]
Subject: Fwd: Overleg over studiemiddag Complot

Verzonden vanuit [redacted]

Van: [redacted]@ese.eur.nl>
Verzonden: Wednesday, April 5, 2023 1:03:32 PM
Aan: [redacted] ESL [redacted]@law.eur.nl>
Onderwerp: Fwd: Overleg over studiemiddag Complot

Als aanvulling zie hieronder mijn opvolgende reactie.

[redacted]
[redacted]

T [redacted]
M [redacted]
E [redacted]@ese.eur.nl

[redacted] [redacted]
[redacted] [redacted]

[redacted] [redacted]
[redacted] [redacted]

109 YEARS of IMPACT

[Burgemeester Oudlaan 50](#)
[3062 PA Rotterdam](#)

Postal address

P.O. [Box 1738](#)
[3000 DR Rotterdam](#)
[The Netherlands](#)

Van: [redacted]@ese.eur.nl>
Verzonden: Wednesday, April 5, 2023 12:41:22 PM
Aan: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Onderwerp: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Ik stel voor dat je deze vragen voorlegt aan [REDACTED]. Ik ben niet betrokken bij deze studiemiddag.

Vriendelijke groet,

M [REDACTED]
E [REDACTED]@ese.eur.nl

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address
P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [REDACTED]@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 12:22

To: [REDACTED]@ese.eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Importance: High

Hoi [REDACTED],

Dank voor je reactie! Het inhoudelijke deel en vrije woord snap ik op zich, [REDACTED].
Daarom nog een paar vragen: Weet je om hoeveel studenten het gaat die met [REDACTED] in gesprek gaan?

[REDACTED]. Zou je hierbij kunnen helpen [REDACTED]?

- Waarom heeft de EUR/Criminologie [REDACTED] uitgenodigd?
- Kent de EUR/Criminologie [REDACTED] een bepaalde expertise toe aangezien [REDACTED] in gesprek gaat met wetenschappers en studenten, zo ja, welke expertise is dat?
- Nodigt de EUR/Criminologie vaker sprekers [REDACTED]?
- Wat is de toegevoegde waarde van deze sprekers voor de studenten?

Verder zou mijn advies zijn [REDACTED].

[REDACTED], zou je ons aub willen laten weten hoe jij hier tegen aan kijkt?

Hartelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications

M [REDACTED]
W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [REDACTED]@ese.eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 11:42
To: [REDACTED]@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

In antwoord op jouw vraag, het betreft hier een op inhoud gedreven studiemiddag over complotdenken. Ik zie [REDACTED]
[REDACTED] naar mijn mening [REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]
M [REDACTED]
E [REDACTED]@ese.eur.nl

[REDACTED]
[REDACTED]

109 YEARS of IMPACT

Burgemeester Oudlaan 50
3062 PA Rotterdam

Postal address
P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam
The Netherlands

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 10:48
To: [REDACTED]@ese.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Importance: High

Hoi [REDACTED],

Zie bijgaande vraag, ben jij hier nog verder mee gekomen? We horen graag hoe jij hierin staat. We moeten vanuit M&C namelijk op korte termijn reageren.

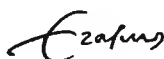
Dank alvast voor je (spoedige) reactie!

Hartelijke groeten,

[REDACTED]

[REDACTED]
Marketing & Communications
M [REDACTED]
W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>

Sent: woensdag 5 april 2023 10:26

To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>

Cc: [REDACTED]@eur.nl

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste allen,

Hebben jullie hier al een update over?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

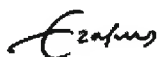
W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[REDACTED]

From: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>
Sent: vrijdag 31 maart 2023 14:26
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>; [redacted]
[redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Cc: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dag [redacted]

Dank voor het doorsturen, dat is inderdaad kort dag. Dit ESL-event waarvoor [redacted] zijn uitgenodigd moet even goed worden bekeken door alle partijen, waaronder [@Integral Safety and Security Management, EUR](#).

Groeten,

[redacted]
Marketing & Communications
M [redacted]
W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: vrijdag 31 maart 2023 10:02
To: [redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [redacted]
[redacted] <[\[redacted\]@eur.nl](mailto:[redacted]@eur.nl)>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Goedemorgen allen,

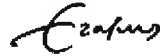
Zie onderstaande aanvraag vanuit ESL. Zij zijn met hun aanvraag niet binnen de termijn van 4 weken. Dit zou over 3 weken al plaats moeten vinden...
Ik hoor graag hoe jullie hierover denken. Kan dit plaatvinden met deze 2 sprekers? Zo ja, onder welke voorwaarden?

Hartelijke groet / Kind regards,

[redacted]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities
W www.eur.nl

Visiting address [redacted]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10
To: [redacted]@law.eur.nl>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

@Room and Facilities Bookings, EUR willen jullie svp contact opnemen met [redacted] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted]
Real Estate & Facilities

M [redacted]
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [redacted]@eur.nl).

Visiting address [redacted]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14
To: [redacted]@eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [redacted],

Graag informeer ik u op verzoek van [redacted] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [redacted] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted] met stellingen om op te reageren, [redacted]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted]

Met vriendelijke groet,
[redacted]

E [redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[redacted]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [redacted]@law.eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [redacted] aan [redacted]@law.eur.nl te sturen en niet naar [redacted] persoonlijke mailadres.

[redacted] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee [redacted]

[redacted]. Graag EUR Centraal via [redacted] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad een [redacted] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted]
Erasmus School of Law

T [redacted]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam
[redacted]

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

Van [redacted] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [redacted], en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [redacted] rechtszaak hebben bijgewoond, [redacted], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

Hartelijke groet,
[redacted]

From: [redacted]
Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk binnen [redacted]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [redacted] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, [redacted]. Onze gedachte daarachter is [redacted]. Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [redacted] plaatsvinden. Hoewel we denken dat we dit in goede banen moeten kunnen leiden, zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [redacted] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [redacted]. Hoewel wij denken dat [redacted], net zomin als de mogelijkheid dat [redacted] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [redacted]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [redacted], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[Redacted]

[Redacted]

E [Redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [Redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[Redacted]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
Sent: vrijdag 7 april 2023 14:31
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED], ESL
Subject: Re: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Inmiddels heb ik inderdaad contact gehad met centraal. Dat was afgelopen woensdag en zij waren [REDACTED]. Het klopt dat er wat tijd tussen heeft gezeten en dat betreft [REDACTED] van mijn kant. Die vertraging was mede het gevolg van het feit dat dit iniet het enige is wat [REDACTED] ging betreffende het organiseren van deze studiemiddag en wellicht [REDACTED]. Ik meende [REDACTED].

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: 07 April 2023 14:09
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED], ESL [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Naar aanleiding van jullie voornemen om [REDACTED] uit te nodigen voor de studiemiddag is [REDACTED] ontstaan binnen de EUR, met name over de timing van het informeren hierover. Wij kregen in dit verband onderstaande mails toegestuurd. Je hebt ons op 10 maart bericht en op 14 maart meermaals telefonisch contact gezocht hierover. We hebben hier daarom prioriteit aan gegeven om je op 14 maart terug te mailen met concrete informatie en een doorverwijzing.

[REDACTED]. We hopen dat dit inmiddels gelukt is, laat het graag even weten.

Met vriendelijke groet, mede namens [REDACTED],

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10
To: [REDACTED]@law.eur.nl>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED]

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

@Room and Facilities Bookings, EUR willen jullie svp contact opnemen met [REDACTED] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

Real Estate & Facilities

M

W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [\[redacted\]@eur.nl](mailto: [redacted]@eur.nl).

Visiting address

Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [\[redacted\]@law.eur.nl](mailto: [redacted]@law.eur.nl)>

Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14

To: [\[redacted\]@eur.nl](mailto: [redacted]@eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte

Graag informeer ik u op verzoek van [redacted] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [redacted] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted] en met stellingen om op te reageren, [redacted]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen. Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted]

Met vriendelijke groet,

E [\[redacted\]@law.eur.nl](mailto: [redacted]@law.eur.nl)

W www.esl.eur.nl

M

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted], ESL [\[redacted\]@law.eur.nl](mailto: [redacted]@law.eur.nl)>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [\[redacted\]@law.eur.nl](mailto: [redacted]@law.eur.nl)>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [redacted] aan [\[redacted\]@law.eur.nl](mailto: [redacted]@law.eur.nl) te sturen en niet naar [redacted] persoonlijke mailadres.

[redacted] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee [redacted]

[redacted]. Graag EUR Centraal via [redacted] Real Estate & Facilities,

informereren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad een [REDACTED] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Erasmus School of Law

T [REDACTED]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Van [REDACTED] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [REDACTED] en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [REDACTED] rechtszaak hebben bijgewoond, [REDACTED], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven.

Hartelijke groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]

Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03

To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk binnen [REDACTED]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [REDACTED] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [REDACTED]. Onze gedachte daarachter is [REDACTED]

[REDACTED] Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [REDACTED] plaatsvinden. Hoewel we denken dat we dit in goede banen moeten kunnen leiden, zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [REDACTED] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [REDACTED]. Hoewel wij denken dat [REDACTED]

[REDACTED], net zomin als de mogelijkheid dat [REDACTED] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [REDACTED]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [REDACTED], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam
Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
Sent: dinsdag 11 april 2023 14:37
To: [REDACTED], ESL; [REDACTED]
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Categories: [REDACTED]

Hierbij de mail over de beveiliging.

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: dinsdag 11 april 2023 12:30
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hallo [REDACTED],

Ik zie nu deze boeking staan, dus ik ga er vanuit dat het gelukt is:

Friday, 21 April 2023

Timetable	6:00	7:00	8:00	9:00	10:00	11:00
Theil C2-5 (85 p)						

Ik heb ondertussen contact gehad met de afdelingen Press en Security en zij zijn akkoord met de komst van gastsprekers, maar hebben wel aangegeven dat er extra beveiliging voor dit evenement moet worden ingezet. De kosten hiervan worden doorbelast aan ESL. Ik ontvang graag een 7-cijferig EUR-pasnummer waar deze kosten op geboekt kunnen worden. De hoogte van deze kosten hangt af van het tijdstip waarop de gastsprekers arriveren en vertrekken en het aantal personen dat in de zaal aanwezig zal zijn. Kun je me deze informatie z.s.m. geven?

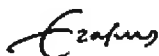
Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[REDACTED]
From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 16:17

To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dank dat je me hierop attendeert! Ik realiseer me nu pas dat ik aanvankelijk een vroeger einde had gecommuniceerd, vanuit de gedachte dat we al in de ochtend zouden beginnen. [REDACTED]. Ons programma is echter de deur al uit en volgens het programma zitten we om 16.00 uur middenin een discussie. Ik ga kijken wat we hieraan kunnen doen in overleg met roostering.

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 15:58
To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hallo [REDACTED],

De zaal kun je tot uiterlijk 15.45 uur boeken. Vanaf 16.00 uur zit er een ander college in de zaal. Je kunt de reservering aan laten passen door de roosteraars van ESL: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

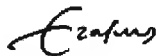
Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[REDACTED]
From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Sent: woensdag 5 april 2023 15:54
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dank voor die vraag. Dat is waarschijnlijk nog de hele dag, omdat we eerst de hele dag wilden vullen. Ik ga dat nu meteen aanpassen: het gaat om van 13.00 uur tot 17.00 uur.

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 15:52
To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Kun je aangeven op welk tijdstip je zaal C2-5 gereserveerd hebt?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[REDACTED]
From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Sent: maandag 3 april 2023 09:36
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Daar heb ik geen ervaring mee, dus [REDACTED]. We hebben zaal Theil C2-5, omdat de activiteit aan een vak gekoppeld is.

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: maandag 3 april 2023 09:20
To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Aanvragen met gastsprekers dienen altijd uiterlijk 4 weken van tevoren bij ons bekend te zijn, omdat deze tijdig gecheckt dienen te worden door de afdelingen Press en Security.

Ik heb je aanvraag nu doorgestuurd naar deze partijen om te kijken wat er nog mogelijk is.
Klopt het dat er voor deze bijeenkomst nog geen zaal gereserveerd is?

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10
To: [REDACTED]@law.eur.nl>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

@Room and Facilities Bookings, EUR willen jullie svp contact opnemen met [REDACTED] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

Real Estate & Facilities

M [REDACTED]
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [REDACTED]@eur.nl).

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14
To: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Graag informeer ik u op verzoek van [REDACTED] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [REDACTED] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [redacted] uitnodigen niet zonder risico's is [redacted] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [redacted] en met stellingen om op te reageren, [redacted]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [redacted] al aangaf, vinden wij [redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

E [redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[redacted]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted], ESL <[redacted]@law.eur.nl>

Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23

To: [redacted]@law.eur.nl>

Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

[redacted],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [redacted] aan [redacted]@law.eur.nl te sturen en niet naar [redacted] persoonlijke mailadres.

[redacted] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee [redacted]

[redacted]. Graag EUR Centraal via [redacted] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad een [redacted] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

[redacted]
Erasmus School of Law

T [redacted]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam
[redacted]

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

Van [redacted] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [redacted] en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [redacted] rechtszaak hebben bijgewoond, [redacted], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven. [redacted]

Hartelijke groet,
[redacted]

From: [redacted]
Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk binnen [redacted]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [redacted] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [redacted]. Onze gedachte daarachter is [redacted]. Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [redacted] plaatsvinden. Hoewel we denken dat we dit in goede banen moeten kunnen leiden, zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [redacted] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [redacted]. Hoewel wij denken dat [redacted], net zomin als de mogelijkheid dat [redacted] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [redacted]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [redacted],

anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

E [Redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [Redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[Redacted]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED], ESL
Sent: woensdag 12 april 2023 17:45
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED], ESL
Subject: RE: Statement event 21 april.
Importance: High

Beste allen,

Ik verneem zojuist van [REDACTED] dat er morgen een schriftelijke reactie gestuurd wordt naar [REDACTED] vanuit centraal.

Verdere actie is vanuit Erasmus School of Law niet nodig.

Met vriendelijke groet,

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 17:12
To: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@ese.eur.nl>; [REDACTED].eur.nl>; [REDACTED], ESL [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Statement event 21 april.

Beste allen,

Zoals jullie in onderstaand bericht kunnen zien staat het besluit dat [REDACTED] niet welkom is op de studiemiddag op 21 april vast. Nu is het nog wel zaak om even af te stemmen wie [REDACTED] daarvan op de hoogte gaat brengen en wanneer. [REDACTED] zou jij dit als [REDACTED] op je willen nemen?

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Team Communicatie, Marketing & Relaties

E [REDACTED]@law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 15:55
To: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@ese.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>; ESL [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Statement event 21 april.

Beste [redacted] en anderen,

Ter info: ik heb begrepen dat het besluit uit het overleg van vanmorgen nog steeds staat en dat [redacted] dus [redacted]

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Erasmus Universiteit Rotterdam

T [redacted]

W www.eur.nl/

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 12:51

To: [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@eur.nl>;

[redacted] <[redacted]@law.eur.nl>; [redacted] <[redacted]@ese.eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>;

ESL [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>

Subject: RE: Statement event 21 april.

Beste [redacted]

Dank voor je bericht en het statement. Ik heb [redacted] zojuist even kort gesproken en [redacted] is inderdaad de [redacted] van [redacted]. Echter is de conclusie [redacted]. Zouden jullie [redacted] kunnen bellen op [redacted] en ons in de loop kunnen houden over eventuele vervolgacties. Bij vragen horen we natuurlijk ook graag van jullie.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Team Communicatie, Marketing & Relaties

E [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted] <[redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 12:02

To: [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>

Subject: Statement event 21 april.

Importance: High

Beste [redacted],

In deze mail een concept statement dat gebruikt kan worden als er veel vragen komen ([redacted] [redacted]), ter afstemming.

Zou je dit kunnen afstemmen met [redacted] en [redacted] (en [redacted] in cc)? Laat het ons weten [redacted].

Zodra akkoord van jullie stemmen wij verder intern af (en [redacted] Ten overvloede: [redacted] [redacted]).

[redacted]

Statement is kort omdat [redacted] [redacted]

We zouden ook graag willen bellen en overleggen met diegene van ESL (of organisatie?) die [redacted] gaat informeren, om diezelfde reden.

Ook voor als er vragen komen, en die zullen er sowieso komen.

Ik heb eerder een mail gestuurd (maar nog geen reactie) om te vragen wie gaat informeren ([redacted] [redacted]) wie kan dit weten? Dit begint nu wel dringend te worden.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Erasmus Universiteit Rotterdam

T [redacted]

W www.eur.nl/

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted]
Sent: woensdag 12 april 2023 17:12
To: [redacted]
Cc: [redacted] ESL
Subject: RE: Statement event 21 april.

Beste allen,

Zoals jullie in onderstaand bericht kunnen zien staat het besluit dat [redacted] [redacted] [redacted]. Nu is het nog wel zaak om even af te stemmen wie [redacted] daarvan op de hoogte gaat brengen en wanneer. [redacted] zou jij dit als [redacted] op je willen nemen?

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Team Communicatie, Marketing & Relaties

E [redacted] @law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 15:55
To: [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@ese.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>; ESL [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Statement event 21 april.

Beste [redacted] en anderen,

Ter info: ik heb begrepen dat het besluit uit het overleg van vanmorgen nog steeds staat en dat [redacted].

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Erasmus Universiteit Rotterdam

T [redacted]
W www.eur.nl/

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 12:51
To: [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>; [redacted] <t@ese.eur.nl>; [redacted] <a@law.eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Statement event 21 april.

Beste [redacted],

Dank voor je bericht en het statement. Ik heb [redacted] zojuist even kort gesproken en [redacted] is inderdaad de [redacted] van [redacted]. Echter is de conclusie [redacted]. Zouden jullie [redacted] kunnen bellen op [redacted] en ons in de loop kunnen houden over eventuele vervolgacties. Bij vragen horen we natuurlijk ook graag van jullie.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Team Communicatie, Marketing & Relaties

E [redacted]n@law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted] <[redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 12:02
To: [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@eur.nl>
Subject: Statement event 21 april.
Importance: High

Beste [redacted],

In deze mail een concept statement dat gebruikt kan worden als er veel vragen komen [redacted] ter afstemming. Zou je dit kunnen afstemmen met [redacted] en [redacted] in cc)? Laat het ons weten [redacted].

Zodra akkoord van jullie stemmen wij verder intern af (en [redacted]). Ten overvloede: [redacted]

[redacted]
Statement is kort omdat [redacted]

We zouden ook graag willen bellen en overleggen met diegene van ESL (of organisatie?) die [redacted] gaat informeren, om diezelfde reden.

Ook voor als er vragen komen, en die zullen er sowieso komen.

Ik heb eerder een mail gestuurd (maar nog geen reactie) om te vragen wie gaat informeren [redacted] wie kan dit weten? Dit begint nu wel dringend te worden.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Erasmus Universiteit Rotterdam

T [redacted]

W www.eur.nl/

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

The logo of Erasmus University, featuring the word "Erasmus" in a stylized, cursive script.

From: [redacted]
Sent: woensdag 12 april 2023 15:55
To: [redacted]
Cc: [redacted];
Subject: RE: Statement event 21 april.

Beste [redacted] en anderen,

Ter info: ik heb begrepen dat het besluit uit het overleg van vanmorgen nog steeds staat en dat [redacted]

Met vriendelijke groet,

Erasmus Universiteit Rotterdam

T [redacted]
W www.eur.nl/

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted]@law.eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 12:51

To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]

[redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@ese.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]

ESL <[redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>

Subject: RE: Statement event 21 april.

Beste [redacted],

Dank voor je bericht en het statement. Ik heb [redacted] zojuist even kort gesproken en [redacted] is inderdaad de
[redacted] van [redacted]. Echter is de conclusie [redacted]. Zouden
jullie [redacted] kunnen bellen op [redacted] en ons in de loop kunnen houden over eventuele vervolgacties. Bij vragen
horen we natuurlijk ook graag van jullie.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Team Communicatie, Marketing & Relaties

E [redacted]@law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 12:02

To: [redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>

Subject: Statement event 21 april.

Importance: High

Beste [redacted]

In deze mail een concept statement dat gebruikt kan worden als er veel vragen komen [redacted], ter afstemming.

Zou je dit kunnen afstemmen met [redacted] en [redacted] in cc)? Laat het ons weten [redacted]

Zodra akkoord van jullie stemmen wij verder intern af (en [redacted] Ten overvloede: [redacted])

Statement is kort omdat [redacted]

We zouden ook graag willen bellen en overleggen met diegene van ESL (of organisatie?) die [redacted] gaat informeren, om diezelfde reden.

Ook voor als er vragen komen, en die zullen er sowieso komen.

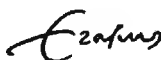
Ik heb eerder een mail gestuurd (maar nog geen reactie) om te vragen wie gaat informeren [redacted] wie kan dit weten? Dit begint nu wel dringend te worden.

Met vriendelijke groet,

Erasmus Universiteit Rotterdam

T [redacted]
W www.eur.nl/

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [REDACTED]
Sent: woensdag 12 april 2023 12:39
To: [REDACTED]; [REDACTED], ESL
Subject: RE: Statement event 21 april.

Categories: [REDACTED]

Dank voor je update [REDACTED]. Wat mij betreft [REDACTED].
Je kunt onderstaande bericht van [REDACTED] doorsturen met de vraag of zij willen reageren naar [REDACTED]. Ik neem aan dat zij ook contact opnemen met [REDACTED]. (zij hebben [REDACTED] ook uitgenodigd?)
Intussen hebben wij (jij) alles van de diverse kanalen gehaald. Helaas kunnen we [REDACTED]
[REDACTED]. Misschien goed omdat ook even mee te geven aan [REDACTED]

[REDACTED]. Mijns inziens [REDACTED].

Hartelijke groet/Kind regards,

[REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 12:29
To: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: Statement event 21 april.
Importance: High

Beste allen,

Hierbij het bericht dat ik zojuist van centraal heb ontvangen.
Van [REDACTED] heb ik vernomen dat ik alles omtrent de studiemiddag kan afstemmen met [REDACTED]
[REDACTED]. Helaas kan ik [REDACTED] tot op heden nog niet bereiken. Ik zal ook proberen met [REDACTED] in contact te komen om te kijken of [REDACTED] meer weet en zodat ik met [REDACTED] kan afstemmen.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Team Communicatie, Marketing & Relaties

E [REDACTED]@law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 12:02
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>

Subject: Statement event 21 april.

Importance: High

Beste [REDACTED],

In deze mail een concept statement dat gebruikt kan worden als er veel vragen komen [REDACTED]
[REDACTED], ter afstemming.

Zou je dit kunnen afstemmen met [REDACTED] en [REDACTED] cc)? Laat het ons weten [REDACTED]

Zodra akkoord van jullie stemmen wij verder intern af (en [REDACTED]). Ten overvloede: [REDACTED]
[REDACTED]

[REDACTED]

Statement is kort omdat [REDACTED]
[REDACTED]

We zouden ook graag willen bellen en overleggen met diegene van ESL (of organisatie?) die [REDACTED] gaat informeren, om diezelfde reden.

Ook voor als er vragen komen, en die zullen er sowieso komen.

Ik heb eerder een mail gestuurd (maar nog geen reactie) om te vragen wie gaat informeren [REDACTED]
wie kan dit weten? Dit begint nu wel dringend te worden.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

Erasmus Universiteit Rotterdam

T [REDACTED]
W www.eur.nl/

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted]
Sent: woensdag 12 april 2023 11:51
To: [redacted]
Subject: Re: Agenda
Attachments: [redacted]

Hoi [redacted],

In de bijlage de notulen van vanochtend.

Groet,

[redacted]

Van: [redacted]@law.eur.nl>
Verzonden: woensdag 12 april 2023 09:00
Aan: [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]
[redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Onderwerp: Agenda

[redacted]

[redacted]
Erasmus School of Law

[redacted]

T [redacted]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[redacted]

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

[Redacted text block]

[Redacted text block]

[Redacted text block]

- *Stuudiemiddag Complotdenken* [Redacted]
- [Redacted] wil met [Redacted] praten over de aanwezigheid van [Redacted] bij de studiemiddag. [Redacted] heeft van tevoren alles afgestemd met [Redacted] en uitgelegd dat [Redacted]. Bij [Redacted] is erop aangedrongen [Redacted]
- *Belangrijk is* [Redacted]
- *In het sectieoverleg is het goed* [Redacted]
- [Redacted] maakt zich zorgen [Redacted]; bij het gesprek zal namelijk ook iemand van [Redacted] aanschuiven.
- [Redacted] heeft aangegeven [Redacted]. Het gevolg hiervan [Redacted]
- *Wat* [Redacted] van deze doorberekening vindt, [Redacted]. [Redacted] had goede gesprekken gehad met [Redacted] over de studiemiddag en daaruit de indruk gekregen [Redacted]. Daarna heeft ze toch de indruk gekregen [Redacted]
- [Redacted] zal [Redacted] bellen na afloop van het gesprek en indien nodig zal [Redacted] ook e.e.a. kortsluiten met [Redacted]

[Redacted text block]

1 [REDACTED]
2 [REDACTED]

3 [REDACTED]
4 [REDACTED]

5 [REDACTED]

6 [REDACTED]

7 [REDACTED]
8 [REDACTED]
9 [REDACTED]
10 [REDACTED]
11 [REDACTED]
12 [REDACTED]
13 [REDACTED]
14 [REDACTED]
15 [REDACTED]
16 [REDACTED]
17 [REDACTED]
18 [REDACTED]
19 [REDACTED]
20 [REDACTED]
21 [REDACTED]
22 [REDACTED]
23 [REDACTED]
24 [REDACTED]
25 [REDACTED]
26 [REDACTED]
27 [REDACTED]
28 [REDACTED]
29 [REDACTED]
30 [REDACTED]
31 [REDACTED]
32 [REDACTED]
33 [REDACTED]
34 [REDACTED]
35 [REDACTED]
36 [REDACTED]
37 [REDACTED]
38 [REDACTED]
39 [REDACTED]
40 [REDACTED]
41 [REDACTED]
42 [REDACTED]
43 [REDACTED]
44 [REDACTED]
45 [REDACTED]
46 [REDACTED]
47 [REDACTED]
48 [REDACTED]
49 [REDACTED]
50 [REDACTED]
51 [REDACTED]
52 [REDACTED]
53 [REDACTED]
54 [REDACTED]
55 [REDACTED]
56 [REDACTED]
57 [REDACTED]
58 [REDACTED]
59 [REDACTED]
60 [REDACTED]
61 [REDACTED]
62 [REDACTED]
63 [REDACTED]
64 [REDACTED]
65 [REDACTED]
66 [REDACTED]
67 [REDACTED]
68 [REDACTED]
69 [REDACTED]
70 [REDACTED]
71 [REDACTED]
72 [REDACTED]
73 [REDACTED]
74 [REDACTED]
75 [REDACTED]
76 [REDACTED]
77 [REDACTED]
78 [REDACTED]
79 [REDACTED]
80 [REDACTED]
81 [REDACTED]
82 [REDACTED]
83 [REDACTED]
84 [REDACTED]
85 [REDACTED]
86 [REDACTED]
87 [REDACTED]
88 [REDACTED]
89 [REDACTED]
90 [REDACTED]
91 [REDACTED]
92 [REDACTED]
93 [REDACTED]
94 [REDACTED]
95 [REDACTED]
96 [REDACTED]
97 [REDACTED]
98 [REDACTED]
99 [REDACTED]
100 [REDACTED]

101 [REDACTED]

102 [REDACTED]
103 [REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: woensdag 12 april 2023 18:13
To: [REDACTED]
Subject: FW: Statement event 21 april.

Even voor de goede orde: het intrekken van de uitnodiging aan [REDACTED] om op de EUR te spreken door [REDACTED] morgen [REDACTED] dat [REDACTED]. Op deze manier [REDACTED].

Van: [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>
Verzonden: woensdag 12 april 2023 17:45

Aan: [REDACTED]@law.eur.nl; [REDACTED]@law.eur.nl; [REDACTED]@law.eur.nl; [REDACTED]@ese.eur.nl; [REDACTED]@law.eur.nl

CC: [REDACTED] ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>
Onderwerp: RE: Statement event 21 april.

Beste allen,

Ik verneem zojuist van [REDACTED] dat er morgen een schriftelijke reactie gestuurd wordt naar [REDACTED] vanuit centraal.

Verdere actie is vanuit [REDACTED] niet nodig.

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 17:12

To: [REDACTED]@law.eur.nl; [REDACTED]@law.eur.nl>

Cc: [REDACTED]@law.eur.nl; [REDACTED]@ese.eur.nl; [REDACTED]

[REDACTED]@law.eur.nl; [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: RE: Statement event 21 april.

Beste allen,

Zoals jullie in onderstaand bericht kunnen zien staat het besluit dat [REDACTED] [REDACTED]. Nu is het nog wel zaak om even af te stemmen wie [REDACTED] daarvan op de hoogte gaat brengen en wanneer. [REDACTED] zou jij dit als [REDACTED] op je willen nemen?

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Team Communicatie, Marketing & Relaties

E [REDACTED]@law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 15:55

To: [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>

[redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@ese.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]

ESL [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>

Subject: RE: Statement event 21 april.

Beste [redacted] en anderen,

Ter info: ik heb begrepen dat het besluit uit het overleg van vanmorgen nog steeds staat en dat [redacted] dus [redacted]

Met vriendelijke groet,

Erasmus Universiteit Rotterdam

T [redacted]

W www.eur.nl/

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted]@law.eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 12:51

To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>

[redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@ese.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]

ESL <[redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>

Subject: RE: Statement event 21 april.

Beste [redacted],

Dank voor je bericht en het statement. Ik heb [redacted] zojuist even kort gesproken en [redacted] is inderdaad de [redacted]. Echter is de conclusie [redacted]. Zouden jullie [redacted] kunnen bellen op [redacted] en ons in de loop kunnen houden over eventuele vervolgacties. Bij vragen horen we natuurlijk ook graag van jullie.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Team Communicatie, Marketing & Relaties

E [redacted]@law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 12:02

To: [redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>

Subject: Statement event 21 april.

Importance: High

Beste [redacted],

In deze mail een concept statement dat gebruikt kan worden als er veel vragen komen [redacted], ter afstemming.

Zou je dit kunnen afstemmen met [redacted] en [redacted] [redacted] in cc)? Laat het ons weten [redacted].

Zodra akkoord van jullie stemmen wij verder intern af (en [redacted]). Ten overvloede: [redacted]

Statement is kort omdat [redacted]

We zouden ook graag willen bellen en overleggen met diegene van ESL (of organisatie?) die [redacted] gaat informeren, om diezelfde reden.

Ook voor als er vragen komen, en die zullen er sowieso komen.

Ik heb eerder een mail gestuurd (maar nog geen reactie) om te vragen wie gaat informeren [redacted] wie kan dit weten? Dit begint nu wel dringend te worden.

Met vriendelijke groet,

Erasmus Universiteit Rotterdam

T [redacted]
W www.eur.nl/

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [REDACTED], ESL
Sent: donderdag 13 april 2023 12:51
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED], ESL
Subject: Re: contact met [REDACTED]

Categories: [REDACTED]

Dag [REDACTED],

Even snel uit [REDACTED]; als dit event ergens anders plaatsvindt, dan kan [REDACTED]. Graag [REDACTED].

Verder: via [REDACTED] hoor ik dat er gisteravond [REDACTED], toch contact is geweest met [REDACTED]. Via [REDACTED] begrijp ik [REDACTED]

Groeten, [REDACTED]

Verzonden vanaf [REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: Thursday, April 13, 2023 10:19:06 AM
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: contact met [REDACTED]

Dat zal nu nog niet bekend zijn. De communicatie vanuit de EUR zal [REDACTED]. Best even [REDACTED]

Zelf heb ik vandaag de hele dag afspraken en college, dus ik ben slecht bereikbaar.

Succes nog in [REDACTED]

Groetjes,

[REDACTED]

Verzonden vanuit [REDACTED]

[REDACTED]@eur.nl>
Verzonden: Thursday, April 13, 2023 8:44:24 AM
Aan: [REDACTED]@law.eur.nl>
CC: [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>
Onderwerp: FW: contact met [REDACTED]

Ha [REDACTED]

Even kort: gaat dit inderdaad gebeuren? Dan graag toch [REDACTED]

[REDACTED] ([REDACTED]), omdat [REDACTED]

[REDACTED] Met die berichtgeving zijn wij as we speak bezig, dus [REDACTED]

Hartelijke groeten uit [REDACTED],

[REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 17:38

To: [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: contact met [REDACTED]

Ha [REDACTED],

Ik probeerde je net te bellen, maar de [REDACTED] hebben je denk ik nog niet losgelaten. Anyway: ik heb contact gehad met [REDACTED]. Is het er misschien [REDACTED]

[REDACTED], maar [REDACTED] wist [REDACTED]. Het punt was dat [REDACTED] - bureau [REDACTED] in Den

Haag zou [REDACTED] zijn [https://\[REDACTED\]/artikelen/van-polarisatie-tot-ondermijning-hoe-gaan-we-met-elkaar-om-in-2023](https://[REDACTED]/artikelen/van-polarisatie-tot-ondermijning-hoe-gaan-we-met-elkaar-om-in-2023) Omdat [REDACTED]

[REDACTED] heb ik gezegd, dat [REDACTED]: het gaat er echt alleen om [REDACTED]

[REDACTED]. [REDACTED] gaat dit onderzoeken, en neemt dan zelf [REDACTED] contact op met [REDACTED]

Fijne en [REDACTED].

From: [redacted], ESL
Sent: donderdag 13 april 2023 18:53
To: [redacted]
Subject: FW: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Ter informatie, is doorgestuurd naar [redacted] met cc aan [redacted]

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 17:23
To: [redacted], ESL <[redacted]@law.eur.nl>
Subject: FW: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 17:21
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: FW: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Besten,

Zie hieronder de reactie van [redacted]

Met vriendelijke groet,

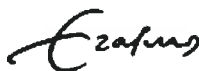
[redacted]
[redacted]

Bezoekadres (Woudestein):

[redacted]
3062 PA Rotterdam
Postadres:
Postbus 1738, [redacted]
3000 DR Rotterdam

T: [redacted]
E: [redacted]@eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

THINK GREEN
DO YOU REALLY NEED TO PRINT THIS E-MAIL?

From: [redacted] >
Sent: donderdag 13 april 2023 17:18
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Subject: Re: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Beste medewerker van [REDACTED],

Erg spijtig dit te vernemen. De eerste alinea kan ik mij goed vinden. [REDACTED] hebben met veel plezier gestudeerd aan de Erasmus universiteit. [REDACTED] is bij de afdeling neurologie gepromoveerd. Ik ben ook een groot bewonderaar van Erasmus en het humanisme dat hij vorm heeft gegeven.

De tweede alinea bevreemd mij volledig. Ik vind het ook een grove belediging. Wellicht betreft het een vergissing. Zo'n ernstige aanklacht heeft wel substantiëring, u heeft het over mijzelf of een nauwe kring van mijn medestanders, ik verwacht dan wel concreet bewijs waarin ik of iemand uit het team van [REDACTED] [REDACTED] een bedreiging of intimidatie uit.

Daarnaast vind ik de gang van zaken richting [REDACTED] ook niet in de haak, [REDACTED] heeft [REDACTED] plan voorgelegd en daar is akkoord op gegeven. Ik heb mijn reisplannen aangepast op de bijeenkomst en vind de timing beneden de normen van goed fatsoen.

Met alle respect voor jullie beslissing, ben ik bang dat dit het imago van het Erasmus niet ten goede komt. Als er een oprechte intentie is om debat te voeren en bruggen te bouwen is dit in mijn ogen contraproductief.

groet

[REDACTED]
On Thu, Apr 13, 2023 at 4:48 PM [REDACTED]@eur.nl> wrote:

Geachte [REDACTED]

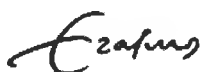
De Erasmus Universiteit Rotterdam is een plek waar altijd ruimte is voor het open academische debat, en waar iedereen zijn of haar gezichtspunt vrijelijk kan delen, ook daar waar het soms schuurt. Dit past in de traditie van onze Erasmiaanse waarden en gastvrijheid die ver teruggaat.

In een recent verleden zijn medewerkers van onze universiteit door u of een nauwe kring van uw medestanders geïntimideerd en bedreigd. Dat is waar de ruimte voor het vrije academische debat wat ons betreft stopt. Vanuit goed werkgeverschap en solidariteit met onze collega's van Erasmus Universiteit Rotterdam, hebben wij daarom besloten de uitnodiging aan u om op vrijdag 21 april deel te nemen aan het Round Table van de studiemiddag bij Erasmus School of Law, in te trekken.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED] Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

THINK GREEN
DO YOU REALLY NEED TO PRINT THIS E-MAIL?

--

mobile number [REDACTED]

Address: [REDACTED]

From: [redacted]
Sent: donderdag 13 april 2023 10:39
To: [redacted]
Cc: [redacted]
Subject: Re: voorzet mail [redacted]

Beste allen,

Ik kan me goed in deze tekst vinden.

Groet! [redacted]

Kind regards,

[redacted]
Erasmus University Rotterdam

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: Thursday, April 13, 2023 9:28:30 AM
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: RE: voorzet mail [redacted]

Beste allemaal, dan wordt de tekst voor nu als volgt. [redacted] heb jij aanvullingen of opmerkingen? [redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 08:59
To: [redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Subject: Re: voorzet mail [redacted]

Beste allen,

[redacted]

[REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

Verstuurd vanaf [REDACTED]

Op 13 apr. 2023 om 08:55 heeft [REDACTED] <[REDACTED]@law.eur.nl> het volgende geschreven:

Goedemorgen,

[REDACTED] mij [REDACTED].

Verder: ik begrijp [REDACTED]

[REDACTED] volgens mij [REDACTED]

Hartelijke groeten, [REDACTED]

From: [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>

Sent: donderdag 13 april 2023 07:21

To: [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>;

[REDACTED] <[REDACTED]@law.eur.nl>

Cc: [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>

Subject: Fwd: voorzet mail [REDACTED]

Goedemorgen allen,

Zie hier de concept-tekst die vanuit de [REDACTED] mailbox verstuurd kan worden om de uitnodiging van [REDACTED] in te trekken. Graag jullie akkoord.

Hartelijke groet, [REDACTED]

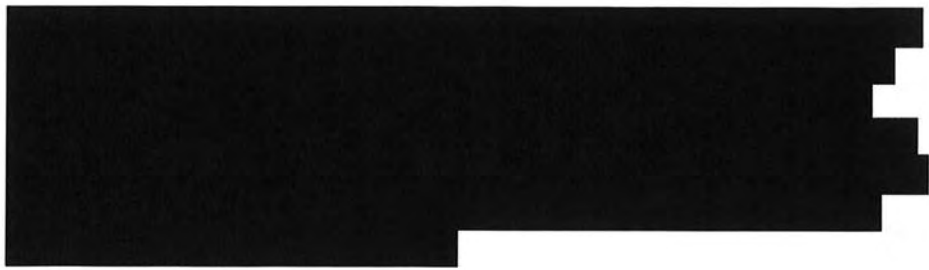
Begin doorgestuurd bericht:

Van: [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>

Datum: 12 april 2023 om 18:51:21 CEST

Aan: [REDACTED] <[REDACTED]@eur.nl>

Onderwerp: voorzet mail [REDACTED]

Classification: Internal

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 13 april 2023 17:32
To: [REDACTED]
Subject: FW: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Ter info

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 13 april 2023 17:18
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Beste medewerker van [REDACTED],

Erg spijtig dit te vernemen. De eerste alinea kan ik mij goed vinden. [REDACTED] hebben met veel plezier gestudeerd aan de Erasmus universiteit. [REDACTED] is bij de afdeling neurologie gepromoveerd. Ik ben ook een groot bewonderaar van Erasmus en het humanisme dat hij vorm heeft gegeven.

De tweede alinea bevreemd mij volledig. Ik vind het ook een grove belediging. Wellicht betreft het een vergissing. Zo'n ernstige aanklacht behoeft wel substantiëring, u heeft het over mijzelf of een nauwe kring van mijn medestanders, ik verwacht dan wel concreet bewijs waarin ik of iemand uit het team van [REDACTED] een bedreiging of intimidatie uit.

Daarnaast vind ik de gang van zaken richting [REDACTED] ook niet in de haak, [REDACTED] heeft [REDACTED] plan voorgelegd en daar is akkoord op gegeven. Ik heb mijn reisplannen aangepast op de bijeenkomst en vind de timing beneden de normen van goed fatsoen.

Met alle respect voor jullie beslissing, ben ik bang dat dit het imago van het Erasmus niet ten goede komt. Als er een oprechte intentie is om debat te voeren en bruggen te bouwen is dit in mijn ogen contraproductief.

groet

[REDACTED]
On Thu, Apr 13, 2023 at 4:48 PM [REDACTED]@eur.nl> wrote:

Geachte [REDACTED],

De Erasmus Universiteit Rotterdam is een plek waar altijd ruimte is voor het open academische debat, en waar iedereen zijn of haar gezichtspunt vrijelijk kan delen, ook daar waar het soms schuurt. Dit past in de traditie van onze Erasmiaanse waarden en gastvrijheid die ver teruggaat.

In een recent verleden zijn medewerkers van onze universiteit door u of een nauwe kring van uw medestanders geïntimideerd en bedreigd. Dat is waar de ruimte voor het vrije academische debat wat ons betreft stopt. Vanuit goed werkgeverschap en solidariteit met onze collega's van Erasmus Universiteit

Rotterdam, hebben wij daarom besloten de uitnodiging aan u om op vrijdag 21 april deel te nemen aan het Round Table van de studiemiddag bij Erasmus School of Law, in te trekken.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED] Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

THINK GREEN
DO YOU REALLY NEED TO PRINT THIS E-MAIL?

--

mobile number [REDACTED]

Address: [REDACTED]

From: [redacted]
Sent: donderdag 13 april 2023 16:53
To: [redacted], ESL
Subject: FW: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Follow Up Flag: Follow up
Flag Status: Completed

Categories: [redacted]

Dag [redacted],

Ter info: zie onder. Mag [redacted]

Groeten, [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 16:48
To: [redacted]
Subject: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Geachte [redacted]

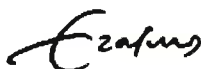
De Erasmus Universiteit Rotterdam is een plek waar altijd ruimte is voor het open academische debat, en waar iedereen zijn of haar gezichtspunt vrijelijk kan delen, ook daar waar het soms schuurt. Dit past in de traditie van onze Erasmiaanse waarden en gastvrijheid die ver teruggaat.

In een recent verleden zijn medewerkers van onze universiteit door u of een nauwe kring van uw medestanders geïntimideerd en bedreigd. Dat is waar de ruimte voor het vrije academische debat wat ons betreft stopt. Vanuit goed werkgeverschap en solidariteit met onze collega's van Erasmus Universiteit Rotterdam, hebben wij daarom besloten de uitnodiging aan u om op vrijdag 21 april deel te nemen aan het Round Table van de studiemiddag bij Erasmus School of Law, in te trekken.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

THINK GREEN
DO YOU REALLY NEED TO PRINT THIS E-MAIL?

From: [redacted]
Sent: donderdag 13 april 2023 12:35
To: [redacted], ESL
Subject: Fwd: mail [redacted]
Categories: Ter info

Verzonden vanaf [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: Thursday, April 13, 2023 12:30:52 PM
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Subject: Re: mail [redacted]
Dit lijkt me [redacted]

Kind regards,
[redacted]

Erasmus University Rotterdam

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: Thursday, April 13, 2023 12:00:00 PM
To: [redacted]@eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: mail [redacted]

Ik begrijp net dat er gisteravond [redacted] toch is gebeld met [redacted]. Dit was voor mij nieuw. [redacted]
[redacted]. Hoor graag. [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 11:07
To: [redacted]@eur.nl>
Cc: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Subject: mail [redacted]
Ik zal [redacted] vragen de mail te versturen vanuit de [redacted] mailbox. Akkoord? [redacted] Ik bel je even. Gr
[redacted]

[Redacted]

From: [Redacted] <[Redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 10:39
To: [Redacted] <[Redacted]@eur.nl>; [Redacted] <[Redacted]@eur.nl>; [Redacted]
[Redacted] <[Redacted]@law.eur.nl>
Cc: [Redacted] <[Redacted]@eur.nl>
Subject: Re: voorzet mail [Redacted]

Beste allen,
Ik kan me goed in deze tekst vinden.
Groet! [Redacted]
Kind regards,
[Redacted]
Erasmus University Rotterdam

From: [Redacted] <[Redacted]@eur.nl>
Sent: Thursday, April 13, 2023 9:28:30 AM
To: [Redacted] <[Redacted]@eur.nl>; [Redacted] <[Redacted]@law.eur.nl>
Cc: [Redacted] <[Redacted]@eur.nl>; [Redacted] <[Redacted]@eur.nl>
Subject: RE: voorzet mail [Redacted]

Beste allemaal, dan wordt de tekst voor nu als volgt [Redacted] heb jij aanvullingen of opmerkingen? Gr [Redacted]

[Redacted]

From: [Redacted] <[Redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 13 april 2023 08:59
To: [Redacted] <[Redacted]@law.eur.nl>
Cc: [Redacted] <[Redacted]@eur.nl>; [Redacted] <[Redacted]@eur.nl>; [Redacted]
[Redacted] <[Redacted]@eur.nl>
Subject: Re: voorzet mail [Redacted]

Beste allen,
[Redacted]

Hartelijke groet,
[Redacted]
Verstuurd vanaf [Redacted]

Op 13 apr. 2023 om 08:55 heeft [Redacted] <[Redacted]@law.eur.nl> het volgende geschreven:

Goedemorgen,

[redacted] mij [redacted]

Verder: ik begrijp [redacted]

[redacted] volgens mij [redacted]

Hartelijke groeten,

From: [redacted]@eur.nl>

Sent: donderdag 13 april 2023 07:21

To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>;

[redacted]@law.eur.nl>

Cc: [redacted]@eur.nl>

Subject: Fwd: voorzet mail [redacted]

Goedemorgen allen,

Zie hier de concept-tekst die vanuit de [redacted] mailbox verstuurd kan worden om de uitnodiging van [redacted] in te trekken. Graag jullie akkoord.

Hartelijke groet, [redacted]

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [redacted]@eur.nl>

Datum: 12 april 2023 om 18:51:21 CEST

Aan: [redacted]@eur.nl>

Onderwerp: voorzet mail [redacted]

[redacted]

Classification: Internal

Classification: Internal

Classification: Internal

Classification: Internal

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 13 april 2023 08:34
To: [REDACTED]
Subject: Re: Lunch en verder praten

We vinden wel een gaatje. En anders misschien maandag.

[REDACTED]
Verzonden vanuit [REDACTED]

Van: [REDACTED]@law.eur.nl>
Verzonden: Wednesday, April 12, 2023 9:37:11 PM
Aan: [REDACTED]@law.eur.nl>
Onderwerp: RE: Lunch en verder praten

Hoi [REDACTED]

Op zich goed inderdaad om even bij te praten. Morgen ben ik op uni, maar moet college geven en sluit me verder op om samen met [REDACTED] een deadline te halen voor ons [REDACTED]. We kijken even hoe ver we zijn om 16.00 [REDACTED]

Hgr. [REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 12 april 2023 18:54
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Lunch en verder praten

Ben jij toevallig op EUR morgenmiddag [REDACTED]? Wij moeten samen de aanzet maken tot een [REDACTED] en ik wil je even bijpraten over [REDACTED]

Ik heb 's ochtends al een afspraak, van 11-15 uur college en daarna nog een scriptiebespreking, maar vanaf een uur of vier ben ik in ieder geval beschikbaar.

Fijne avond,

Van: [REDACTED]@law.eur.nl>
Verzonden: maandag 27 maart 2023 13:45
Aan: [REDACTED]@law.eur.nl>
Onderwerp: RE: Lunch en verder praten

OK. Misschien is het nog goed om even kort bij te praten voor morgenochtend?

-----Original Appointment-----

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: maandag 27 maart 2023 13:04
To: [REDACTED]

Subject: Accepted: Lunch en verder praten

When: dinsdag 28 maart 2023 12:00-14:00 (UTC+01:00) Amsterdam, Berlin, Bern, Rome, Stockholm, Vienna.

Where:

Dag [REDACTED],

Ik heb morgen om 11 uur een afspraak met [REDACTED] Als wij nou eens om 12.30 uur afspreken om te lunchen, dan kan ik je direct bijpraten. Het gaat in ieder geval aardig de goede kant op.

Groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: woensdag 19 april 2023 10:31
To: [REDACTED], EUR; [REDACTED]
Subject: Re: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Beste [REDACTED]

Ik heb helaas geen antwoord vernomen, wel heb ik van [REDACTED] begrepen dat jullie bij het ingenomen standpunt blijven.

Het bericht is doorgezeten naar onze juridische groep en naar de media.

groet,

[REDACTED]

On Thu, Apr 13, 2023 at 5:17 PM [REDACTED] > wrote:

Beste medewerker van [REDACTED],

Erg spijtig dit te vernemen. De eerste alinea kan ik mij goed vinden. [REDACTED] hebben met veel plezier gestudeerd aan de Erasmus universiteit. [REDACTED] bij de afdeling neurologie gepromoveerd. Ik ben ook een groot bewonderaar van Erasmus en het humanisme dat hij vorm heeft gegeven.

De tweede alinea bevreemd mij volledig. Ik vind het ook een grove belediging. Wellicht betreft het een vergissing. Zo'n ernstige aanklacht behoeft wel substantiëring, u heeft het over mijzelf of een nauwe kring van mijn medestanders, ik verwacht dan wel concreet bewijs waarin ik of iemand uit het team van [REDACTED] [REDACTED] een bedreiging of intimidatie uit.

Daarnaast vind ik de gang van zaken richting [REDACTED] ook niet in de haak, [REDACTED] heeft [REDACTED] plan voorgelegd en daar is akkoord op gegeven. Ik heb mijn reisplannen aangepast op de bijeenkomst en vind de timing beneden de normen van goed fatsoen.

Met alle respect voor jullie beslissing, ben ik bang dat dit het imago van het Erasmus niet ten goede komt. Als er een oprechte intentie is om debat te voeren en bruggen te bouwen is dit in mijn ogen contraproductief.

groet

[REDACTED]

On Thu, Apr 13, 2023 at 4:48 PM [REDACTED] @eur.nl > wrote:

Geachte [REDACTED],

De Erasmus Universiteit Rotterdam is een plek waar altijd ruimte is voor het open academische debat, en waar iedereen zijn of haar gezichtspunt vrijelijk kan delen, ook daar waar het soms schuurt. Dit past in de traditie van onze Erasmiaanse waarden en gastvrijheid die ver teruggaat.

In een recent verleden zijn medewerkers van onze universiteit door u of een nauwe kring van uw medestanders geïntimideerd en bedreigd. Dat is waar de ruimte voor het vrije academische debat wat ons betreft stopt. Vanuit goed werkgeverschap en solidariteit met onze collega's van Erasmus Universiteit Rotterdam, hebben wij daarom besloten de uitnodiging aan u om op vrijdag 21 april deel te nemen aan het Round Table van de studiemiddag bij Erasmus School of Law, in te trekken.

Met vriendelijke groet,

[Redacted] Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

--

mobile number [Redacted]

Address: [Redacted]

--

mobile number [Redacted]

Address: [Redacted]

From: [REDACTED]
Sent: vrijdag 14 april 2023 16:57
To: Room and Facilities Bookings, EUR
Subject: Re: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Alleen de overige sprekers die al op het programma stonden zijn er. Het gaat dus [REDACTED]. Ik probeerde wel [REDACTED] met nog een vraag te pakken te krijgen betreffende de aanmeldingen. Maar ik vermoed [REDACTED]

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: 14 April 2023 15:56
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hallo [REDACTED],

Ik heb begrepen dat [REDACTED]
Gaat de complotmiddag dan nog wel door? Zo ja, is er behalve [REDACTED] dan nog een andere spreker aanwezig?
Hoor het graag van je!

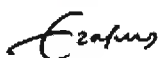
Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[REDACTED]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: dinsdag 11 april 2023 12:30
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hallo [REDACTED]

Ik zie nu deze boeking staan, dus ik ga er vanuit dat het gelukt is:

Friday, 21 April 2023

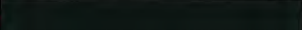
Timetable	6:00	7:00	8:00	9:00	10:00	11:00
Theil C2-5 (85 p)						

Ik heb ondertussen contact gehad met de afdelingen Press en Security en zij zijn akkoord met de komst van gastsprekers, maar hebben wel aangegeven dat er extra beveiliging voor dit evenement moet worden ingezet. De kosten hiervan worden doorbelast aan ESL. Ik ontvang graag een 7-cijferig EUR-pasnummer waar deze kosten op geboekt kunnen worden. De hoogte van deze kosten hangt af van het tijdstip waarop de gastsprekers arriveren en vertrekken en het aantal personen dat in de zaal aanwezig zal zijn. Kun je me deze informatie z.s.m. geven?

Hartelijke groet / Kind regards,

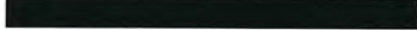
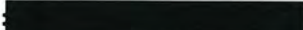

Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: <[@law.eur.nl](mailto:law.eur.nl)>
Sent: woensdag 5 april 2023 16:17
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dank dat je me hierop attendeert! Ik realiseer me nu pas dat ik aanvankelijk een vroeger einde had gecommuniceerd, vanuit de gedachte dat we al in de ochtend zouden beginnen.
 Ons programma is echter de deur al uit en volgens het programma zitten we om 16.00 uur middenin een discussie. Ik ga kijken wat we hieraan kunnen doen in overleg met roostering.

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 15:58
To: <[@law.eur.nl](mailto:law.eur.nl)>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hallo

De zaal kun je tot uiterlijk 15.45 uur boeken. Vanaf 16.00 uur zit er een ander college in de zaal. Je kunt de reservering aan laten passen door de roosteraars van ESL: <[@law.eur.nl](mailto:law.eur.nl)>

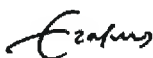
Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[REDACTED]
From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Sent: woensdag 5 april 2023 15:54
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dank voor die vraag. Dat is waarschijnlijk nog de hele dag, omdat we eerst de hele dag wilden vullen. Ik ga dat nu meteen aanpassen: het gaat om van 13.00 uur tot 17.00 uur.

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 15:52
To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Kun je aangeven op welk tijdstip je zaal C2-5 gereserveerd hebt?

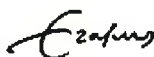
Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[REDACTED]
From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Sent: maandag 3 april 2023 09:36
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Daar heb ik geen ervaring mee, dus [REDACTED] We hebben zaal Theil C2-5, omdat de activiteit aan een vak gekoppeld is.

Met vriendelijke groet,

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: maandag 3 april 2023 09:20
To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED]

Aanvragen met gastsprekers dienen altijd uiterlijk 4 weken van tevoren bij ons bekend te zijn, omdat deze tijdig gecheckt dienen te worden door de afdelingen Press en Security.

Ik heb je aanvraag nu doorgestuurd naar deze partijen om te kijken wat er nog mogelijk is. Klopt het dat er voor deze bijeenkomst nog geen zaal gereserveerd is?

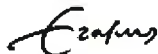
Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[REDACTED]
From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@eur.nl](mailto:[REDACTED]@eur.nl)>
Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10
To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED] d,

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

[@Room and Facilities Bookings, EUR](mailto:[REDACTED]@Room and Facilities Bookings, EUR) willen jullie svp contact opnemen met [REDACTED] over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

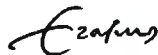
[REDACTED]
Real Estate & Facilities

M [REDACTED]
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met [REDACTED]@eur.nl.

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14
To: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Graag informeer ik u op verzoek van [REDACTED] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [REDACTED] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [REDACTED] uitnodigen niet zonder risico's is aangezien [REDACTED] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [REDACTED] en met stellingen om op te reageren, [REDACTED]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [REDACTED] al aangaf, vinden wij [REDACTED]
[REDACTED]

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
E [REDACTED]@law.eur.nl
W www.esl.eur.nl
M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted], ESL <[redacted]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23
To: [redacted]@law.eur.nl
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [redacted] aan [redacted]@law.eur.nl te sturen en niet naar [redacted] persoonlijke mailadres.

[redacted] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee [redacted]
[redacted]. Graag EUR Centraal via [redacted] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad een [redacted] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

[redacted]
Erasmus School of Law

T [redacted]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

[redacted]

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl
Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22
To: [redacted]@law.eur.nl
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Van [redacted] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee

bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [redacted] en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [redacted] rechtszaak hebben bijgewoond, [redacted], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven. [redacted]

Hartelijke groet,
[redacted]

From: [redacted]
Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03
To: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk binnen [redacted]. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [redacted] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [redacted]. Onze gedachte daarachter is [redacted]. Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [redacted] plaatsvinden. Hoewel we denken dat we dit in goede banen moeten kunnen leiden, zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [redacted] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [redacted]. Hoewel wij denken dat [redacted], net zomin als de mogelijkheid dat [redacted] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [redacted]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [redacted], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted]
[redacted]
E [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>
W www.esl.eur.nl
M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[redacted]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
Sent: vrijdag 14 april 2023 14:42
To: [REDACTED]
Subject: Contact over studiemiddag complotdenken

Beste [REDACTED],

Is het mogelijk om nog even contact te hebben over de studiemiddag complotdenken. Op dit moment neigen we

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
[REDACTED]
E [REDACTED]@law.eur.nl
W www.esl.eur.nl
M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: Room and Facilities Bookings, EUR
Sent: vrijdag 14 april 2023 15:56
To: [redacted]
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hallo [redacted],

Ik heb begrepen dat [redacted]
Gaat de complotmiddag dan nog wel door? Zo ja, is er behalve [redacted] dan nog een andere spreker aanwezig?
Hoor het graag van je!

Hartelijke groet / Kind regards,

[redacted]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [redacted]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[redacted]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: dinsdag 11 april 2023 12:30
To: [redacted]@law.eur.nl
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hallo [redacted]

Ik zie nu deze boeking staan, dus ik ga er vanuit dat het gelukt is:

Friday, 21 April 2023

Timetable	6:00	7:00	8:00	9:00	10:00	11:00
Theil C2-5 (85 p)						

Ik heb ondertussen contact gehad met de afdelingen Press en Security en zij zijn akkoord met de komst van gastsprekers, maar hebben wel aangegeven dat er extra beveiliging voor dit evenement moet worden ingezet. De kosten hiervan worden doorbelast aan ESL. Ik ontvang graag een 7-cijferig EUR-pasnummer waar deze kosten op geboekt kunnen worden. De hoogte van deze kosten hangt af van het tijdstip waarop de gastsprekers arriveren en vertrekken en het aantal personen dat in de zaal aanwezig zal zijn. Kun je me deze informatie z.s.m. geven?

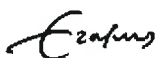
Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[REDACTED]
From: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Sent: woensdag 5 april 2023 16:17
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dank dat je me hierop attendeert! Ik realiseer me nu pas dat ik aanvankelijk een vroeger einde had gecommuniceerd, vanuit de gedachte dat we al in de ochtend zouden beginnen. [REDACTED]
[REDACTED] Ons programma is echter de deur al uit en volgens het programma zitten we om 16.00 uur middenin een discussie. Ik ga kijken wat we hieraan kunnen doen in overleg met roostering.

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 15:58
To: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Hallo [REDACTED],

De zaal kun je tot uiterlijk 15.45 uur boeken. Vanaf 16.00 uur zit er een ander college in de zaal. Je kunt de reservering aan laten passen door de roosteraars van ESL: [REDACTED] <[\[REDACTED\]@law.eur.nl](mailto:[REDACTED]@law.eur.nl)>

Hartelijke groet / Kind regards,

[REDACTED]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [REDACTED]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 15:54
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Dank voor die vraag. Dat is waarschijnlijk nog de hele dag, omdat we eerst de hele dag wilden vullen. Ik ga dat nu meteen aanpassen: het gaat om van 13.00 uur tot 17.00 uur.

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: woensdag 5 april 2023 15:52
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Kun je aangeven op welk tijdstip je zaal C2-5 gereserveerd hebt?

Hartelijke groet / Kind regards,

[redacted]
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address [redacted]
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

[redacted]

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: maandag 3 april 2023 09:36
To: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Daar heb ik geen ervaring mee, dus [redacted] We hebben zaal Theil C2-5, omdat de activiteit aan een vak gekoppeld is.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

From: Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Sent: maandag 3 april 2023 09:20
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted]

Aanvragen met gastsprekers dienen altijd uiterlijk 4 weken van tevoren bij ons bekend te zijn, omdat deze tijdig gecheckt dienen te worden door de afdelingen Press en Security.
Ik heb je aanvraag nu doorgestuurd naar deze partijen om te kijken wat er nog mogelijk is.
Klopt het dat er voor deze bijeenkomst nog geen zaal gereserveerd is?

Hartelijke groet / Kind regards,

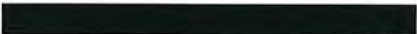

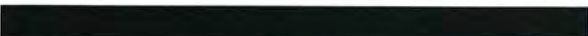
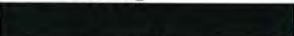
Room & Facilities Bookings
Real Estate & Facilities

W www.eur.nl

Visiting address
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam /
The Netherlands

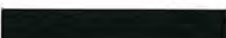
Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: @eur.nl>
Sent: donderdag 30 maart 2023 11:10
To: @law.eur.nl>; Room and Facilities Bookings, EUR <rfb@eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

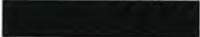
Geachte ,

Dank voor uw mail. Ik heb mijn medewerkers van Room & Facilities Bookings in de mail gezet. Zij kunnen u verder helpen met de afstemming van wat er nodig is voor een dergelijk evenement.

@Room and Facilities Bookings, EUR willen jullie svp contact opnemen met over dit evenement.

Bij voorbaat dank

Met vriendelijke groet,

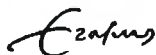
Real Estate & Facilities

M
W www.eur.nl

Voor afspraken graag contact met @eur.nl).

Visiting address
Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 29 maart 2023 14:14
To: [REDACTED]@eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Geachte [REDACTED],

Graag informeer ik u op verzoek van [REDACTED] over een studiemiddag over 'complotdenken' die volgende maand bij ESL plaatsvindt. Deze studiemiddag vindt mede plaats naar aanleiding van het verschijnen van [een themanummer 'Complot' van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit](#). Zie bijgevoegd de opzet van het programma.

De reden dat ik u hierover informeer, is vanwege de roundtable die in het tweede deel van de middag zal plaatsvinden. Daarvoor hebben we onder meer [REDACTED] uitgenodigd, als stemmen vanuit de complothoek. Verder zullen er wetenschappers – deels betrokken bij beleid – en een voormalige agent die bij demonstraties in gesprek bleef met demonstranten aan de roundtable deelnemen.

We realiseren ons dat [REDACTED] uitnodigen niet zonder risico's is aangezien [REDACTED] en in het licht van de opzet van de roundtable onder de strakke leiding van [REDACTED] en met stellingen om op te reageren, [REDACTED]. We willen u hier dus graag over informeren en vragen of we op beveiliging kunnen rekenen, mocht de bijeenkomst toch minder goed verlopen dan waar wij op anticiperen.

Zoals ik jegens [REDACTED] al aangaf, vinden wij [REDACTED]

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
[REDACTED]

E [REDACTED]@law.eur.nl
W www.esl.eur.nl
M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED], ESL [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 16:23
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [REDACTED],

Mag ik je allereerst vriendelijk verzoeken alle mailwisseling t.b.v. [redacted] aan [redacted]@law.eur.nl te sturen en niet naar [redacted] persoonlijke mailadres.

[redacted] heeft helaas geen gelegenheid tot overleg vandaag of morgen. We geven je alvast mee [redacted]

[redacted] raag EUR Centraal via [redacted] Real Estate & Facilities, informeren over het voornemen om de studiemiddag met deze bewuste spreker te laten plaatsvinden zodat EUR Centraal en de Beveiliging van EUR Centraal paraat kunnen staan. Dit is namelijk inderdaad een [redacted] waar EUR centraal van op de hoogte moet zijn.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Erasmus School of Law

T [redacted]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 14 maart 2023 11:22
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

Van [redacted] hoorde ik dat ik vandaag van u zou horen. Ik weet niet precies wat dat inhoudt, maar ik zou wel graag de gelegenheid krijgen om een en ander toe te lichten. Bijvoorbeeld betreffende wat ik zei over 'achterban'. Daarmee bedoel ik uiteraard geen 'gevaarlijke' groepen, maar [redacted] en een aantal 50 plussers die bijvoorbeeld ook [redacted] rechtszaak hebben bijgewoond, [redacted], die aan onze universiteit werkt, om een indruk te geven. [redacted]

Hartelijke groet,

From: [redacted]
Sent: vrijdag 10 maart 2023 15:03
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: Overleg over studiemiddag Complot

Beste [redacted],

We elkaar nog niet echt persoonlijk gesproken, maar ik werk binnen [redacted] e. Naar aanleiding van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit ben ik bezig met het organiseren van een studiemiddag over complotdenken op 21 april aanstaande. Ik zit daarvoor met een kwestie die ik aan u [redacted] wil voorleggen.

Een onderdeel van het middagprogramma is een 45 minuten durende roundtable waarvoor we verschillende partijen hebben uitgenodigd, waaronder beleidsmakers, journalisten, maar ook 'complotdenkers' zelf, zoals [redacted]. Onze gedachte daarachter is [redacted]. Deze roundtable zal onder de (strakke) leiding van [redacted] plaatsvinden. Hoewel we denken [redacted] zijn wij ons ervan bewust dat het uitnodigen van [redacted] risico's met zich meebrengt. Zo krijg ik in reacties van andere mogelijke gesprekspartners te horen [redacted]. Hoewel wij denken dat [redacted] net zomin als de mogelijkheid dat [redacted] de bijeenkomst in eigen kring bekend zal maken en dat [redacted]. Ik zou dus graag uw advies hebben over deze kwestie en wie ik eventueel verder nog zou kunnen raadplegen. Enerzijds willen [redacted], anderzijds dragen wij natuurlijk een verantwoordelijkheid naar deelnemers en de EUR om e.e.a. in goede banen te leiden.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

[redacted]

E [redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[redacted]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted]@ [redacted].nl>
Sent: zaterdag 15 april 2023 12:25
To: [redacted]
Subject: Re: Programma Studiemiddag

Huh? Waarom kan [redacted] niet, kun je me daar [redacted] wat over zeggen?

Op vr 14 apr. 2023 20:49 schreef [redacted]@law.eur.nl>:

Beste [redacted]n,

Wat fijn om te horen! Dan voegen we je toe aan de roundtable. Ter info: [redacted] kan niet meer deelnemen. De redenen daarvoor [redacted]. In onze ogen maken [redacted].

Hartelijke groet en een fijn weekend,

[redacted]

From: [redacted]@ [redacted] >
Sent: vrijdag 14 april 2023 18:04
To: [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@ [redacted] >
Cc: [redacted]@uu.nl>
Subject: RE: Programma Studiemiddag

Ja, prima, ik ben erbij.

Mijn nummer/app: [redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted]

Van: [REDACTED]
Verzonden: dinsdag 4 april 2023 12:27
Aan: [REDACTED]
CC: [REDACTED]
Onderwerp: RE: Programma Studiemiddag

Beste [REDACTED]

In dat geval zouden we [REDACTED]. Ik kan dat nu alleen niet meer op het gedrukte programma aanpassen. Ik heb [REDACTED], degene die de discussie leidt, in de cc gezet. [REDACTED]

Hartelijke groet,

[REDACTED]

From: [REDACTED]@ [REDACTED].nl>
Sent: dinsdag 4 april 2023 10:31
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Programma Studiemiddag

Ach sorry! Ik had in mijn hoofd zitten [REDACTED]

Op di 4 apr. 2023 09:47 schreef [REDACTED]@law.eur.nl>:

Beste [REDACTED]

Vanwege het uitblijven van een reactie van jouw kant, ben ik er maar vanuit gegaan [REDACTED]

[REDACTED] Hier is het programma.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[Redacted]

E [\[Redacted\]@law.eur.nl](mailto:[Redacted]@law.eur.nl)

W www.esl.eur.nl

M [Redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[Redacted]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED], ESL
Sent: donderdag 13 april 2023 12:51
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED], ESL
Subject: Re: contact met [REDACTED]

Categories: Ter info

Dag [REDACTED]

Even snel uit [REDACTED]; als dit event ergens anders plaatsvindt, dan kan [REDACTED]. Graag [REDACTED]

Verder: via [REDACTED] hoor ik dat er gisteravond [REDACTED] toch contact is geweest met [REDACTED]. Via [REDACTED] begrijp ik [REDACTED]

Groeten, [REDACTED]

Verzonden vanaf [REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: Thursday, April 13, 2023 10:19:06 AM
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: contact met [REDACTED]

Dat zal nu nog niet bekend zijn. De communicatie vanuit de EUR zal [REDACTED] Best even [REDACTED]

Zelf heb ik vandaag de hele dag afspraken en college, dus ik ben slecht bereikbaar.

Succes nog in [REDACTED].

Groetjes,

[REDACTED]
Verzonden vanuit [REDACTED]

Van: [REDACTED]@law.eur.nl>
Verzonden: Thursday, April 13, 2023 8:44:24 AM
Aan: [REDACTED]@law.eur.nl>
CC: [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>
Onderwerp: FW: contact met [REDACTED]

Ha [REDACTED]

Even kort: gaat dit inderdaad gebeuren? Dan graag toch [REDACTED]

[REDACTED] omdat [REDACTED]

[REDACTED] Met die berichtgeving zijn wij as we speak bezig, dus [REDACTED]

Hartelijke groeten uit [REDACTED],

From: [redacted]@law.eur.nl>

Sent: woensdag 12 april 2023 17:38

To: [redacted]@law.eur.nl>

Subject: contact met [redacted]

Ha [redacted],

Ik probeerde je net te bellen, maar de [redacted] hebben je denk ik nog niet losgelaten. Anyway: ik heb contact gehad met [redacted]. Is het er misschien [redacted]

[redacted], maar [redacted] wist [redacted] Het punt was dat [redacted] niet wist of [redacted] wel kon proberen het seminar dan ergens anders te houden - [redacted] in Den Haag zou [redacted] zijn [https://www.\[redacted\].nl/artikelen/van-polarisatie-tot-ondermijning-hoe-gaan-we-met-elkaar-om-in-2023](https://www.[redacted].nl/artikelen/van-polarisatie-tot-ondermijning-hoe-gaan-we-met-elkaar-om-in-2023) Omdat [redacted]

[redacted] heb ik gezegd, dat [redacted] het gaat er echt alleen om [redacted]

[redacted] gaat dit onderzoeken, en neemt dan zelf [redacted] contact op met deze [redacted].

Fijne en [redacted]

From: [REDACTED], ESL
Sent: maandag 17 april 2023 16:51
To: [REDACTED]
Subject: FW: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: maandag 17 april 2023 16:49
To: [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Beste [REDACTED], beste [REDACTED]

Hoewel ik deze mail [REDACTED], heb ik het zojuist toch gedaan, zeker omdat [REDACTED]. Ik wilde [REDACTED] en [REDACTED] in elk geval eerst zelf op de hoogte stellen [REDACTED].

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: maandag 17 april 2023 16:43
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>
Subject: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Geacht [REDACTED],

Vorige week heeft u de uitnodiging aan de [REDACTED] ingetrokken om op vrijdag 21 april 2023 aan te schuiven bij een studiemiddag over complotdenken in het kader van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit. Omdat de gebeurtenissen van afgelopen week volgens mij [REDACTED]

[REDACTED] wil ik toch graag mijn overwegingen met u delen. Dit lijkt me [REDACTED]

Allereerst wil ik benadrukken dat ik zie dat universiteiten onder druk staan door actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De afgelopen decennia is een toenemend wantrouwen waarneembaar tegen traditionele instituties en het is daarbij een relatief recent fenomeen dat dit wantrouwen zich ook tegen universiteiten keert en medewerkers zelfs worden bedreigd, zoals onze collega's bij het Erasmus MC. Dat zijn ernstige ontwikkelingen. Waar universiteiten zich van oudsher als vanzelfsprekend als bruggenbouwer konden positioneren, zijn zij nu ongewenst partij geworden in maatschappelijke processen van polarisatie. Dit impliceert [REDACTED]. Daarom respecteer ik uw besluit en laten wij de studiemiddag zonder [REDACTED] doorgaan.

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Hoogachtend,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

E: [REDACTED]@law.eur.nl
W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED], ESL
Sent: maandag 17 april 2023 17:57
To: [REDACTED]
Subject: FW: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Dag [REDACTED],

Bij deze de e-mail die [REDACTED] vanmiddag aan [REDACTED] heeft gestuurd, waar jij [REDACTED] van op de hoogte moet zijn. To be continued en we hebben het er nog over.

Groeten,

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: maandag 17 april 2023 16:49
To: [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Beste [REDACTED] beste [REDACTED]

Hoewel ik deze mail [REDACTED] heb ik het zojuist toch gedaan, zeker omdat [REDACTED] ik wilde [REDACTED] en [REDACTED] in elk geval eerst zelf op de hoogte stellen [REDACTED]

Met vriendelijke groet,

From: [REDACTED]
Sent: maandag 17 april 2023 16:43
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>
Subject: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Geacht [REDACTED], [REDACTED],

Vorige week heeft u de uitnodiging aan de [REDACTED] [REDACTED] ingetrokken om op vrijdag 21 april 2023 aan te schuiven bij een studiemiddag over complotdenken in het kader van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit. Omdat de gebeurtenissen van afgelopen week volgens mij [REDACTED]

[REDACTED], wil ik toch graag mijn overwegingen met u delen. Dit lijkt me [REDACTED]

Allereerst wil ik benadrukken dat ik zie dat universiteiten onder druk staan door actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De afgelopen decennia is een toenemend wantrouwen waarneembaar tegen traditionele instituties en het is daarbij een relatief recent fenomeen dat dit wantrouwen zich ook tegen universiteiten keert en medewerkers zelfs worden bedreigd, zoals onze collega's bij het Erasmus MC. Dat zijn ernstige ontwikkelingen. Waar universiteiten zich van oudsher als vanzelfsprekend als bruggenbouwer konden positioneren, zijn zij nu ongewenst partij geworden in maatschappelijke processen van polarisatie. Dit impliceert [REDACTED]

[redacted]. Daarom respecteer ik uw besluit en laten wij de studiemiddag
zonder [redacted] doorgaan.

[redacted]

[redacted]

[redacted]

Hoogachtend,

[redacted]

[Redacted]

[Redacted]

E [Redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [Redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[Redacted]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted]
Sent: maandag 17 april 2023 10:30
To: [redacted]
Subject: Brief [redacted] r
Attachments: [redacted]

Hi [redacted],

De afgelopen dagen heb ik [redacted]. Uiteraard kan ik later een stuk schrijven over wat er is gebeurd voor het tijdschrift, maar voor mijn gevoel [redacted]. Dit is een kwestie die gaat over de positie van de universiteit in de huidige samenleving [redacted].

Bovendien heb ik de indruk dat [redacted] stelde me op de hoogte dat [redacted] eerst nog een reactie van [redacted] op [redacted] bericht afwacht, maar [redacted].

Mijn eigen reactie zal [redacted]. Dat vind ik [redacted]; ik vind [redacted]. Ik weet dat [redacted]. Het lijkt me echter [redacted].

Dan kan ik [redacted].

Groet,
[redacted]

[Redacted line of text]

D30.1

[Redacted block of text]

[Redacted block of text]

[Redacted block of text]

[Redacted line of text]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

From: [redacted]
Sent: maandag 17 april 2023 19:01
To: [redacted], ESL
Subject: FW: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]
Categories: Ter info

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: maandag 17 april 2023 18:31
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>
Cc: [redacted]law.eur.nl>
Subject: RE: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Dag allemaal,

Zeker eens, [redacted] die ik een half uurtje geleden doorgestuurd kreeg [redacted]
[redacted] ik heb direct contact gezocht met [redacted]
[redacted] Van hen kreeg ik te horen dat [redacted] inmiddels contact schijnt te hebben
opgenomen met de [redacted]. Dat [redacted] naar de pers zou stappen [redacted]
[redacted]. Een paar punten:

- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]

Graag tot nader overleg bereid. [redacted]!

Hartelijke groeten, [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: maandag 17 april 2023 18:04
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Subject: Fwd: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Zie onder. Het lijkt me [redacted]
[redacted]

Hartelijke groet,

[redacted]

Verstuurd vanaf [redacted]

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [redacted]@law.eur.nl>

Datum: 17 april 2023 om 16:43:24 CEST

Onderwerp: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

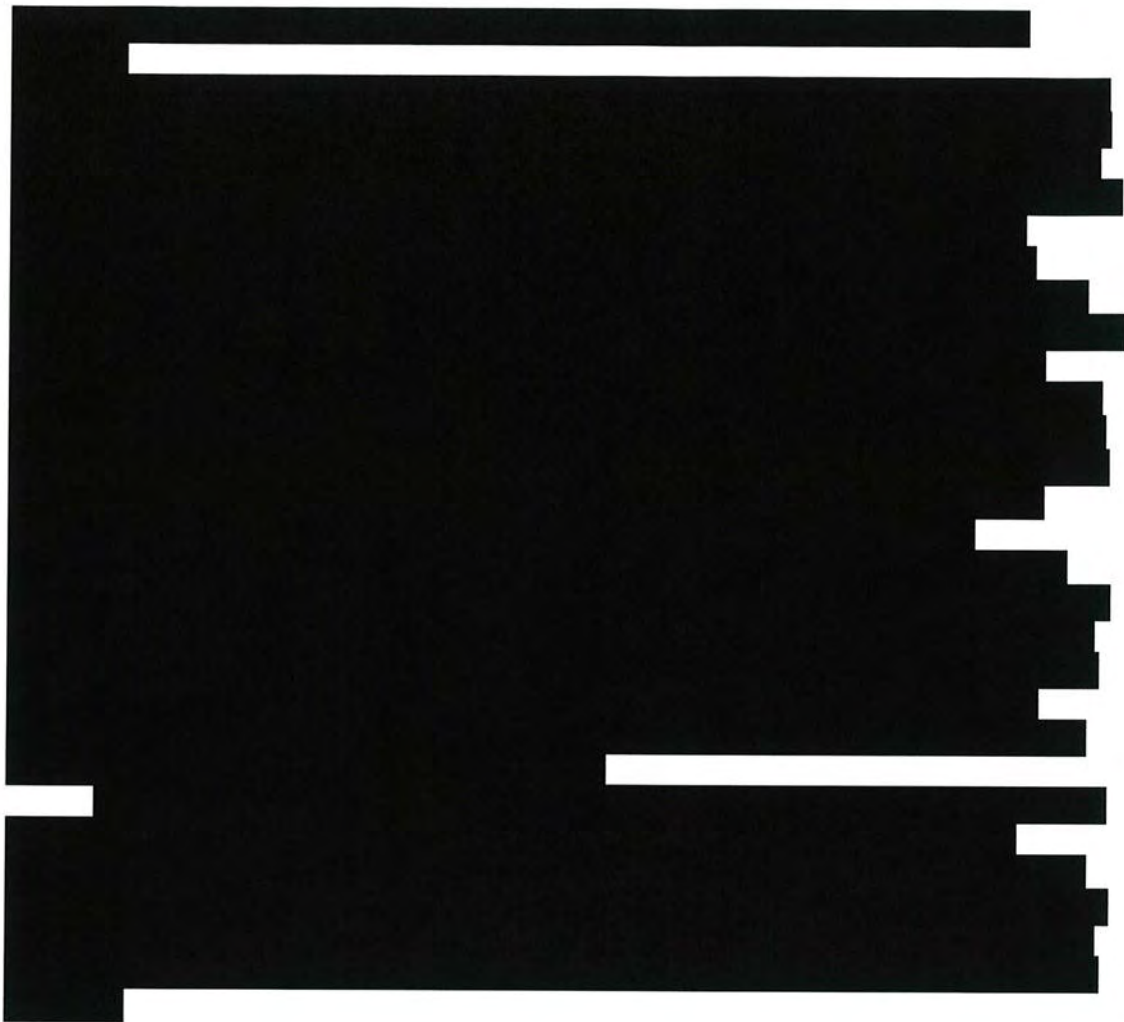
Geacht [redacted]

Vorige week heeft u de uitnodiging aan [redacted] ingetrokken om op vrijdag 21 april 2023 aan te schuiven bij een studiemiddag over complotdenken in het kader van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit. Omdat de gebeurtenissen van afgelopen week volgens mij [redacted]

[redacted], wil ik toch graag mijn overwegingen met u delen. Dit lijkt me [redacted]

Allereerst wil ik benadrukken dat ik zie dat universiteiten onder druk staan door actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De afgelopen decennia is een toenemend wantrouwen waarneembaar tegen traditionele instituties en het is daarbij een relatief recent fenomeen dat dit wantrouwen zich ook tegen universiteiten keert en medewerkers zelfs worden bedreigd, zoals onze collega's bij het Erasmus MC. Dat zijn ernstige ontwikkelingen. Waar universiteiten zich van oudsher als vanzelfsprekend als bruggenbouwer konden positioneren, zijn zij nu ongewenst partij geworden in maatschappelijke processen van [redacted]

[redacted] Daarom respecteer ik uw besluit en laten wij de studiemiddag zonder [redacted] doorgaan.

Hoogachtend,

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

E [Redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [Redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[Redacted]

Postal address P.O. box 1738

3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted]
Sent: maandag 17 april 2023 18:31
To: [redacted]
Cc: [redacted]
Subject: RE: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Dag allemaal,

Zeker eens, [redacted] die ik een half uurtje geleden doorgestuurd kreeg [redacted]
[redacted] Ik heb direct contact gezocht met [redacted]
[redacted]. Van hen kreeg ik te horen dat [redacted] inmiddels contact schijnt te hebben
opgenomen met de [redacted] Dat [redacted] naar de pers zou stappen [redacted]
[redacted]. Een paar punten:

- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]

Graag tot nader overleg bereid, [redacted]

Hartelijke groeten, [redacted]

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: maandag 17 april 2023 18:04
To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Subject: Fwd: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Zie onder. Het lijkt me [redacted]
[redacted]

Hartelijke groet,

[redacted]
Verstuurd vanaf [redacted]

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [redacted]@law.eur.nl>
Datum: 17 april 2023 om 16:43:24 CEST
Onderwerp: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Geacht [redacted]

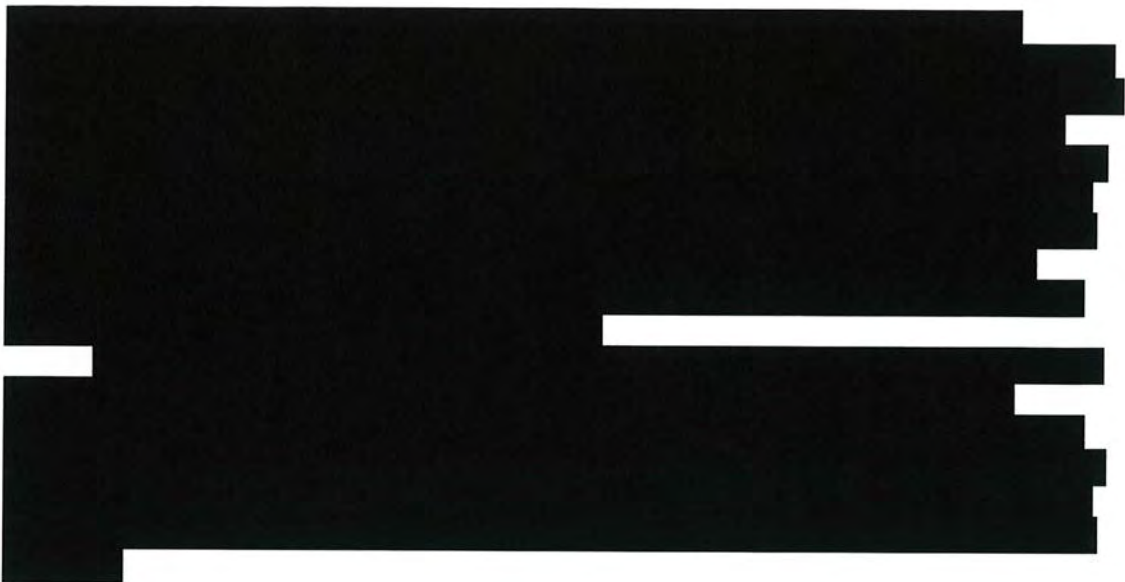
Vorige week heeft u de uitnodiging aan [redacted] ingetrokken om op vrijdag 21 april 2023 aan te schuiven bij een studiemiddag over complotdenken in het kader van een themanummer

van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit. Omdat de gebeurtenissen van afgelopen week volgens mij

, wil ik toch graag mijn overwegingen met u delen. Dit lijkt me

Allereerst wil ik benadrukken dat ik zie dat universiteiten onder druk staan door actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De afgelopen decennia is een toenemend wantrouwen waarneembaar tegen traditionele instituties en het is daarbij een relatief recent fenomeen dat dit wantrouwen zich ook tegen universiteiten keert en medewerkers zelfs worden bedreigd, zoals onze collega's bij het Erasmus MC. Dat zijn ernstige ontwikkelingen. Waar universiteiten zich van oudsher als vanzelfsprekend als bruggenbouwer konden positioneren, zijn zij nu ongewenst partij geworden in maatschappelijke processen van polarisatie. Dit impliceert

. Daarom respecteer ik uw besluit en laten wij de studiemiddag zonder doorgaan.

Hoogachtend,

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

E [\[Redacted\]@law.eur.nl](mailto:[Redacted]@law.eur.nl)

W www.esl.eur.nl

M [Redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[Redacted]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
Sent: maandag 17 april 2023 14:37
To: [REDACTED], ESL
Cc: [REDACTED]
Subject: RE: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Beste [REDACTED],

Dank voor je snelle reactie!

De pagina is aangepast en staat weer online [REDACTED]
[REDACTED]

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Team Communicatie, Marketing & Relaties

E [REDACTED]@law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED]

Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: maandag 17 april 2023 14:27
To: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Beste allen,

Het event kan weer online, [REDACTED] kan van het programma af. Daarvoor in de plaats kan de naam van [REDACTED] er bij. Die had ik in eerste instantie al benaderd voor de roundtable, maar door een communicatieprobleem stond [REDACTED] er niet bij.

Met vriendelijke groet,

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: maandag 17 april 2023 14:25
To: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Beste [REDACTED],

Dank voor het bericht met alle informatie!

Nu vroeg ik mij af of de wens bestaat [REDACTED]
[REDACTED]

Daarnaast waren we benieuwd of [REDACTED]

Ik hoor graag van jullie.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Team Communicatie, Marketing & Relaties

E [REDACTED]@law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: donderdag 13 april 2023 18:11

To: [REDACTED]@law.eur.nl; [REDACTED]@law.eur.nl>

Cc: [REDACTED] ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: FW: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Beste [REDACTED],

Namens [REDACTED] stuur ik het bericht van [REDACTED] aan [REDACTED] alsmede [REDACTED] reactie op het desbetreffende bericht, aan jullie door.

Eventuele verdere communicatie of beantwoording van persvragen dient [REDACTED]

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
Erasmus School of Law

T [REDACTED]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@eur.nl>

Sent: donderdag 13 april 2023 17:21

To: [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>

Subject: FW: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Besten,

Zie hieronder de reactie van [REDACTED].

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]
[REDACTED]

Bezoekadres (Woudestein):

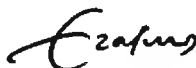
Burg. Oudlaan 50, [REDACTED]
3062 PA Rotterdam

Postadres:

Postbus 1738, [REDACTED]
3000 DR Rotterdam

T: [REDACTED]
E: [REDACTED]@eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

THINK GREEN
DO YOU REALLY NEED TO PRINT THIS E-MAIL?

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 13 april 2023 17:18
To: [REDACTED]@eur.nl; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Beste medewerker van [REDACTED]

Erg spijtig dit te vernemen. De eerste alinea kan ik mij goed vinden. [REDACTED] hebben met veel plezier gestudeerd aan de Erasmus universiteit. [REDACTED] is bij de afdeling neurologie gepromoveerd. Ik ben ook een groot bewonderaar van Erasmus en het humanisme dat hij vorm heeft gegeven.

De tweede alinea bevreemd mij volledig. Ik vind het ook een grove belediging. Wellicht betreft het een vergissing. Zo'n ernstige aanklacht behoeft wel substantiëring, u heeft het over mijzelf of een nauwe kring van mijn medestanders, ik verwacht dan wel concreet bewijs waarin ik of iemand uit het team van [REDACTED] een bedreiging of intimidatie uit.

Daarnaast vind ik de gang van zaken richting [REDACTED] ook niet in de haak, [REDACTED] heeft [REDACTED] plan voorgelegd en daar is akkoord op gegeven. Ik heb mijn reisplannen aangepast op de bij eenkomst en vind de timing beneden de normen van goed fatsoen.

Met alle respect voor jullie beslissing, ben ik bang dat dit het imago van het Erasmus niet ten goede komt. Als er een oprechte intentie is om debat te voeren en bruggen te bouwen is dit in mijn ogen contraproductief.

groet

[REDACTED]

On Thu, Apr 13, 2023 at 4:48 PM [REDACTED]@eur.nl> wrote:

Geachte [REDACTED],

De Erasmus Universiteit Rotterdam is een plek waar altijd ruimte is voor het open academische debat, en waar iedereen zijn of haar gezichtspunt vrijelijk kan delen, ook daar waar het soms schuurt. Dit past in de traditie van onze Erasmiaanse waarden en gastvrijheid die ver teruggaat.

In een recent verleden zijn medewerkers van onze universiteit door u of een nauwe kring van uw medestanders geïntimideerd en bedreigd. Dat is waar de ruimte voor het vrije academische debat wat ons betreft stopt. Vanuit goed werkgeverschap en solidariteit met onze collega's van Erasmus Universiteit Rotterdam, hebben wij daarom besloten de uitnodiging aan u om op vrijdag 21 april deel te nemen aan het Round Table van de studiemiddag bij Erasmus School of Law, in te trekken.

Met vriendelijke groet,

 Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

THINK GREEN
DO YOU REALLY NEED TO PRINT THIS E-MAIL?

--

mobile number

Address:

From: [REDACTED]
Sent: maandag 17 april 2023 17:42
To: [REDACTED] ESL
Subject: Re: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]
Categories: Doorgestuurd [REDACTED]

Ik probeerde je net te bellen [REDACTED], maar dat lukte niet. Ik heb [REDACTED] brief vooraf wel gezien hoor. Ik vind [REDACTED] Maar goed: [REDACTED] heeft iets besloten en [REDACTED]

Wel had ik liever gehad dat [REDACTED].
Toen [REDACTED] niets op [REDACTED] reactie tegenover [REDACTED] hoorde, heeft [REDACTED] contact gezocht met de [REDACTED].
Dat [REDACTED] Dat wilde [REDACTED] vooral laten weten: juist vanwege het [REDACTED]. En persoonlijk is [REDACTED].
[REDACTED] We hebben het er vanochtend ook over gehad in het overleg tussen het MI van [REDACTED] en dan m.n. over [REDACTED]. Liefst had ik [REDACTED].

Ik hoop je zo te spreken.

Groet,

Van: [REDACTED] ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>

Verzonden: maandag 17 april 2023 17:06

Aan: [REDACTED]@law.eur.nl>

Onderwerp: FW: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Dag [REDACTED],

Hier [REDACTED], en hier moeten we het snel over hebben. De laatste alinea kan [REDACTED]

[REDACTED] Wanneer kan ik je bellen?

Groeten, [REDACTED]

From: [REDACTED] [REDACTED]@law.eur.nl>

Sent: maandag 17 april 2023 16:49

To: [REDACTED], ESL [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: FW: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Beste [REDACTED],

Hoewel ik deze mail [REDACTED], heb ik het zojuist toch gedaan, zeker omdat [REDACTED].
[REDACTED] Ik wilde [REDACTED] en [REDACTED] in elk geval eerst zelf op de hoogte

stellen

Met vriendelijke groet,

From:

Sent: maandag 17 april 2023 16:43

To: @eur.nl>; @eur.nl>

Subject: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging

Geacht

Vorige week heeft u de uitnodiging aan de ingetrokken om op vrijdag 21 april 2023 aan te schuiven bij een studiemiddag over complotdenken in het kader van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit. Omdat de gebeurtenissen van afgelopen week volgens mij

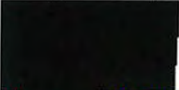
, wil ik toch graag mijn overwegingen met u delen. Dit lijkt me

Allereerst wil ik benadrukken dat ik zie dat universiteiten onder druk staan door actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De afgelopen decennia is een toenemend wantrouwen waarneembaar tegen traditionele instituties en het is daarbij een relatief recent fenomeen dat dit wantrouwen zich ook tegen universiteiten keert en medewerkers zelfs worden bedreigd, zoals onze collega's bij het Erasmus MC. Dat zijn ernstige ontwikkelingen. Waar universiteiten zich van oudsher als vanzelfsprekend als bruggenbouwer konden positioneren, zijn zij nu ongewenst partij geworden in maatschappelijke processen van polarisatie. Dit impliceert

Daarom respecteer ik uw besluit en laten wij de studiemiddag zonder doorgaan.

Hoogachtend,

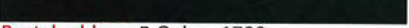

E [\[redacted\]@law.eur.nl](mailto: [redacted]@law.eur.nl)

W www.esl.eur.nl

M + [redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
Sent: maandag 17 april 2023 19:15
To: [REDACTED]
Subject: Re: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

We hadden afgesproken vandaag niet meer te bellen, dus daar wil ik me ook aan houden. Misschien morgenochtend wel nog even bellen. Ik zet een paar dingen vast even op de mail.

[REDACTED] je mail [REDACTED]. [REDACTED] hebben [REDACTED], maar als de pers contact met je zoekt is het wel goed om twee dingen te benadrukken:

1. [REDACTED]
2. [REDACTED]

Van: [REDACTED]@law.eur.nl>
Verzonden: maandag 17 april 2023 16:48
Aan: [REDACTED] ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Onderwerp: FW: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Beste [REDACTED],

Hoewel ik deze mail [REDACTED] heb ik het zojuist toch gedaan, zeker omdat [REDACTED] ik wilde [REDACTED] en [REDACTED] in elk geval eerst zelf op de hoogte stellen [REDACTED]

Met vriendelijke groet,
[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: maandag 17 april 2023 16:43
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>
Subject: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Geacht [REDACTED]

Vorige week heeft u de uitnodiging aan de [redacted] ingetrokken om op vrijdag 21 april 2023 aan te schuiven bij een studiemiddag over complotdenken in het kader van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit. Omdat de gebeurtenissen van afgelopen week volgens mij wijzen [redacted]

[redacted], wil ik toch graag mijn overwegingen met u delen. Dit lijkt me [redacted]

Allereerst wil ik benadrukken dat ik zie dat universiteiten onder druk staan door actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De afgelopen decennia is een toenemend wantrouwen waarneembaar tegen traditionele instituties en het is daarbij een relatief recent fenomeen dat dit wantrouwen zich ook tegen universiteiten keert en medewerkers zelfs worden bedreigd, zoals onze collega's bij het Erasmus MC. Dat zijn ernstige ontwikkelingen. Waar universiteiten zich van oudsher als vanzelfsprekend als bruggenbouwer konden positioneren, zijn zij nu ongewenst partij geworden in maatschappelijke processen van polarisatie. Dit impliceer [redacted]

[redacted] Daarom respecteer ik uw besluit en laten wij de studiemiddag zonder [redacted] doorgaan.

[Redacted]

Hoogachtend,

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

E [Redacted]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [Redacted]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[Redacted]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [redacted] ESL
Sent: dinsdag 18 april 2023 18:14
To: [redacted]
Cc: [redacted]
Subject: Contact morgen

Dag [redacted],

Het [redacted] dossier houdt [redacted] bezig. De [redacted] zou graag morgenochtend even contact met je hebben [redacted] Zou dat kunnen en hoe ben jij het beste bereikbaar? En wij hebben morgen of overmorgen ook ongetwijfeld weer contact.

Hartelijke groeten en fijne avond,

[redacted]

[redacted]
Erasmus School of Law

T [redacted]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[redacted]
Rotterdam

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [Redacted]
Sent: dinsdag 18 april 2023 15:12
To: [Redacted]
Subject: [Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

From: [redacted]
Sent: dinsdag 18 april 2023 10:29
To: [redacted]
Subject: RE: Notulen over vervolgoverleg (vice)voorzitters EC en tbc

Ik begrijp [redacted] is het des te belangrijker dat [redacted]

We moeten hier vandaag nog wel even over verder te praten. [redacted]. Later meer.

Gr [redacted]

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 18 april 2023 09:49
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Notulen over vervolgoverleg [redacted] en tbc

Ik had ook liever [redacted], maar hoorde dat [redacted]

Dan nog vind ik
ik vind [redacted]

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 18 april 2023 09:43
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Notulen over vervolgoverleg [redacted] en tbc

Ha [redacted],
Ja dat begrijp ik goed. [redacted] heeft me de brief gisteravond laten lezen. [redacted] maar ik begrijp dat [redacted]

Maar het is wel heel belangrijk dat je alles in overleg doet!

Ben je op de EUR vandaag?

Ik ben onderweg maar ben er pas om 10.45 uur ofzo.

Gr [redacted]

From: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>
Sent: maandag 17 april 2023 23:57
To: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>
Subject: RE: Notulen over vervolgoverleg [redacted] en tbc

Dank, die had ik inderdaad al gekregen. Ja, een brief van mij aan [redacted] die ik eerst nog aan [redacted] had laten lezen [redacted]

From: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>
Sent: maandag 17 april 2023 23:51
To: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>
Subject: FW: Notulen over vervolgoverleg [redacted] en tbc

From: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>
Sent: maandag 23 januari 2023 16:36
To: [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>; [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>; [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>; [redacted] <[\[redacted\]@law.eur.nl](mailto:[redacted]@law.eur.nl)>
Subject: Notulen over vervolgoverleg [redacted] en tbc

Beste [redacted]

Met hartelijke groet,

T [redacted]
W www.esl.eur.nl

Bezoekadres Burgemeester Oudlaan 50
[redacted]

Postadres Postbus 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
Sent: dinsdag 18 april 2023 12:29
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED]
Subject: RE: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Zeker! Dank [REDACTED].
Gr [REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 18 april 2023 11:38
To: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: RE: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Dank [REDACTED],

Dit is [REDACTED] Laten we kijken of we een [REDACTED] gesprek met [REDACTED] kunnen hebben straks.

Gr. [REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: dinsdag 18 april 2023 11:33
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [REDACTED]

Beste [REDACTED],

[REDACTED] Jullie zullen het nieuws over het AIVD-rapport waarin o.m. wordt geconstateerd dat zeker 100.000 mensen geloven dat we worden geregeerd door een kwaadaardige elite - w.o. ook wetenschappers - die de Nederlandse bevolking wil onderdrukken zeker ook met andere ogen hebben bekeken dan je normaal zou hebben gedaan.

[REDACTED] ... en het is [REDACTED]. Ik zag dat het wel weer op de ESL-agenda staat: [REDACTED]

[REDACTED]. Omdat jullie hopelijk vanmiddag nog een gesprek met [REDACTED] kunnen engageren, en ik een afspraak [REDACTED] heb ([REDACTED]) is het denk ik goed [REDACTED]

[REDACTED] Ieder
gesprek met [REDACTED]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted] Ik weet [Redacted] Het staat buiten kijf dat [Redacted]

Dat laat onverlet dat de bottom line van de CvB beslissing - de EUR staat achter haar medewerkers en gaat geen mensen uitnodigen die het eigen personeel direct of indirect bedreigen -

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

Groet,

[Redacted]

Van: [redacted]@law.eur.nl>

Verzonden: maandag 17 april 2023 20:38

Aan: [redacted]@law.eur.nl>

CC: [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@essb.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>

Onderwerp: RE: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Ha [redacted],

Brief zat er wel bij, [redacted] vind ik ook [redacted]. Wat hield de reactie van [redacted] in? En was die schriftelijk of mondeling? En aan wie gericht? Moeten we daar iets mee?

Gr [redacted]

From: [redacted]@law.eur.nl>

Sent: maandag 17 april 2023 19:18

To: [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@essb.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>

Subject: Re: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Die brief zelf zat er net niet bij hè? Bij deze alsnog. [redacted]

From: [redacted]

Sent: maandag 17 april 2023 16:43

To: [redacted]@eur.nl>; [redacted]@eur.nl>

Subject: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Geacht [redacted],

Vorige week heeft u de uitnodiging aan de [redacted] ingetrokken om op vrijdag 21 april 2023 aan te schuiven bij een studiemiddag over complotdenken in het kader van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit. Omdat de gebeurtenissen van afgelopen week volgens mij [redacted]

[redacted], wil ik toch graag mijn overwegingen met u delen. Dit lijkt me [redacted]

Allereerst wil ik benadrukken dat ik zie dat universiteiten onder druk staan door actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De afgelopen decennia is een toenemend wantrouwen waarneembaar tegen traditionele instituties en het is daarbij een relatief recent fenomeen dat dit wantrouwen zich ook tegen universiteiten keert en medewerkers zelfs worden bedreigd, zoals onze collega's bij het Erasmus MC. Dat zijn ernstige ontwikkelingen. Waar universiteiten zich van oudsher als vanzelfsprekend als bruggenbouwer konden positioneren, zijn zij nu ongewenst partij geworden in maatschappelijke processen van polarisatie. Dit impliceert [redacted]

[redacted] Daarom respecteer ik uw besluit en laten wij de studiemiddag zonder [redacted] doorgaan.

[Redacted content]

Hoogachtend,

[Redacted]

Van: [Redacted] <[Redacted]@law.eur.nl>

Verzonden: maandag 17 april 2023 17:56

Aan: [Redacted] <[Redacted]@law.eur.nl>; [Redacted] <[Redacted]@law.eur.nl>; [Redacted] <[Redacted]@law.eur.nl>; [Redacted] <[Redacted]@essb.eur.nl>; [Redacted] <[Redacted]@law.eur.nl>

Onderwerp: FW: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [Redacted]

Beste mensen,

Vanochtend had ik al gezegd dat [redacted] een brief had voorbereid, waarin ze [redacted] Ik heb die brief vanmiddag nog een keer doorgenomen en wilde hem liefst [redacted]

[redacted] wilde echter wel [redacted] Toen bleek dat [redacted] contact had gezocht met de [redacted], was het wel [redacted] hoe we daar mee omgaan. Ik zei [redacted] dat [redacted]

[redacted] vind ik [redacted]

[redacted]. Maar goed, [redacted]

[redacted], maar [redacted]

[redacted] we denk ik [redacted]. [redacted]

Van: [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>

Verzonden: maandag 17 april 2023 16:48

Aan: [redacted] ESL <[redacted]@law.eur.nl>; [redacted] <[redacted]@law.eur.nl>

Onderwerp: FW: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Beste [redacted],

Hoewel ik deze mail [redacted], heb ik het zojuist toch gedaan, zeker omdat [redacted] Ik wilde [redacted] en [redacted] in elk geval eerst zelf op de hoogte stellen [redacted]

Met vriendelijke groet,
[redacted]

From: [redacted]

Sent: maandag 17 april 2023 16:43

To: [redacted] <[redacted]@eur.nl>; [redacted] <[redacted]@eur.nl>

Subject: Reactie & persaandacht n.a.v. intrekken uitnodiging [redacted]

Geacht [redacted],

Vorige week heeft u de uitnodiging aan de [redacted] ingetrokken om op vrijdag 21 april 2023 aan te schuiven bij een studiemiddag over complotdenken in het kader van een themanummer van het Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit. Omdat de gebeurtenissen van afgelopen week volgens mij wijzen [redacted]

[redacted], wil ik toch graag mijn overwegingen met u delen. Dit lijkt me [redacted]

Allereerst wil ik benadrukken dat ik zie dat universiteiten onder druk staan door actuele maatschappelijke ontwikkelingen. De afgelopen decennia is een toenemend wantrouwen waarneembaar tegen traditionele instituties en het is daarbij een relatief recent fenomeen dat dit wantrouwen zich ook tegen universiteiten keert en medewerkers zelfs worden bedreigd, zoals onze collega's bij het Erasmus MC. Dat zijn ernstige ontwikkelingen.

Waar universiteiten zich van oudsher als vanzelfsprekend als bruggenbouwer konden positioneren, zijn zij nu ongewenst partij geworden in maatschappelijke processen van polarisatie. Dit impliceert

Daarom respecteer ik uw besluit en laten wij de studiemiddag zonder doorgaan.

Hoogachtend,

[REDACTED]

[REDACTED]

Assistant Professor

E [REDACTED]@law.eur.nl

W www.esl.eur.nl

M [REDACTED]

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[REDACTED]

Postal address P.O. box 1738
3000 DR Rotterdam

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
Sent: woensdag 19 april 2023 15:22
To: [REDACTED]
Subject: FW: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

fyi

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 15:05
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>; Integral Safety and Security Management, EUR <integralsafety@eur.nl>
Subject: FW: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Ter informatie

From: [REDACTED]
Sent: woensdag 19 april 2023 10:31
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Beste [REDACTED]

Ik heb helaas geen antwoord vernomen, wel heb ik van [REDACTED] begrepen dat jullie bij het ingenomen standpunt blijven.

Het bericht is doorgezet naar onze juridische groep en naar de media.

groet,

[REDACTED]
On Thu, Apr 13, 2023 at 5:17 PM [REDACTED] wrote:

Beste medewerker van [REDACTED]

Erg spijtig dit te vernemen. De eerste alinea kan ik mij goed vinden. [REDACTED] hebben met veel plezier gestudeerd aan de Erasmus universiteit. [REDACTED] is bij de afdeling neurologie gepromoveerd. Ik ben ook een groot bewonderaar van Erasmus en het humanisme dat hij vorm heeft gegeven.

De tweede alinea bevreemd mij volledig. Ik vind het ook een grove belediging. Wellicht betreft het een vergissing. Zo'n ernstige aanklacht heeft wel substantiëring, u heeft het over mijzelf of een nauwe kring van mijn medestanders, ik verwacht dan wel concreet bewijs waarin ik of iemand uit het team van [REDACTED] een bedreiging of intimidatie uit.

Daarnaast vind ik de gang van zaken richting [REDACTED] ook niet in de haak, [REDACTED] heeft [REDACTED] plan voorgelegd en daar is akkoord op gegeven. Ik heb mijn reisplannen aangepast op de bijeenkomst en vind de timing beneden de normen van goed fatsoen.

Met alle respect voor jullie beslissing, ben ik bang dat dit het imago van het Erasmus niet ten goede komt. Als er een oprechte intentie is om debat te voeren en bruggen te bouwen is dit in mijn ogen contraproductief.

groet

[Redacted]

On Thu, Apr 13, 2023 at 4:48 PM [Redacted]@eur.nl> wrote:

Geachte [Redacted],

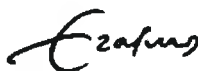
De Erasmus Universiteit Rotterdam is een plek waar altijd ruimte is voor het open academische debat, en waar iedereen zijn of haar gezichtspunt vrijelijk kan delen, ook daar waar het soms schuurt. Dit past in de traditie van onze Erasmiaanse waarden en gastvrijheid die ver teruggaat.

In een recent verleden zijn medewerkers van onze universiteit door u of een nauwe kring van uw medestanders geïntimideerd en bedreigd. Dat is waar de ruimte voor het vrije academische debat wat ons betreft stopt. Vanuit goed werkgeverschap en solidariteit met onze collega's van Erasmus Universiteit Rotterdam, hebben wij daarom besloten de uitnodiging aan u om op vrijdag 21 april deel te nemen aan het Round Table van de studiemiddag bij Erasmus School of Law, in te trekken.

Met vriendelijke groet,

[Redacted] Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

THINK GREEN
DO YOU REALLY NEED TO PRINT THIS E-MAIL?

--

mobile number [Redacted]

Address: [Redacted]

--

mobile number [REDACTED]

Address: [REDACTED]

From: ██████ ESL
Sent: woensdag 19 april 2023 12:28
To: ██████
Cc: ██████
Subject: FW: Bericht van ██████ op Twitter

Importance: High

Ha ██████,

██████ heeft ██████ van zich laten horen op twitter. Zal ik de mail van ██████ doorsturen naar ██████

Groet,
██████

From: ██████@law.eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 12:25
To: ██████@law.eur.nl>, ██████, ESL <██████@law.eur.nl>
Subject: Bericht van ██████ op Twitter
Importance: High

Hi ██████,

██████ heeft ██████ van zich laten horen. Zie hieronder het bericht en kijk hier voor de thread <https://twitter.com/██████> maar ik wilde ██████. Ik zal de ontwikkeling vandaag in de gaten houden.

29m

De afstemming tussen AIVD/NCTV en de universiteiten is wel heel opzichtig. Het laat ook goed zien dat er helemaal geen dialoog gewenst is. De onderzoeker die deze middag opzette treft geen blaam, het college grijpt in. Er mag niet gepraat worden met complotdenkers. [#cancelculture](#)

Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Inbox x

eur.nl

Tue, Apr 13, 4:48 PM (6 days ago)

To me

Geachte

De Erasmus Universiteit Rotterdam is een plek waar altijd ruimte is voor het open academische debat, en waar iedereen zijn of haar gezichtspunt vrijelijk kan delen, ook daar waar het soms schuurt. Dit past in de traditie van onze Erasmiaanse waarden en gastvrijheid die ver teruggaat.

In een recent verleden zijn medewerkers van onze universiteit door u of een nauwe kring van uw medestanders geïntimideerd en bedreigd. Dat is waar de ruimte voor het vrije academische debat wat ons betreft stopt. Vanuit goed werkgeverschap en solidariteit met onze collega's van Erasmus Universiteit Rotterdam, hebben wij daarom besloten de uitnodiging aan u om op vrijdag 21 april deel te nemen aan het Round Table van de studiemiddag bij Erasmus School of Law, in te trekken.

Met vriendelijke groet,

Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

7

18

42

1,236

Met vriendelijke groet,

Team Communicatie, Marketing & Relaties

E eur@law.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED], ESL
Sent: woensdag 19 april 2023 12:52
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED], ESL
Subject: FW: Bericht van [REDACTED] op Twitter

Importance: High

Beste [REDACTED]

Namens [REDACTED] stuur ik onderstaand bericht over [REDACTED] door ter informatie.

Met vriendelijke groet,

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Erasmus School of Law

T [REDACTED]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam

[REDACTED]

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 12:25
To: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED] ESL [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Bericht van E [REDACTED] op Twitter
Importance: High

Hi [REDACTED]

Zoals verwacht heeft [REDACTED] online van zich laten horen. Zie hieronder het bericht en kijk hier voor de thread

[https://twitter.com/\[REDACTED\]](https://twitter.com/[REDACTED])

[REDACTED] ik wilde [REDACTED]

Ik zal de ontwikkeling vandaag in de gaten houden.

29m

De afstemming tussen AIVD/NCTV en de universiteiten is wel heel opzichtig. Het laat ook goed zien dat er helemaal geen dialoog gewent is. De onderzoeker die deze middag opzette treft geen blaam, het college grijpt in. Er mag niet gepraat worden met complotdenkers. #cancelculture

Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Inbox x

to me

Thu Apr 13 4:48 PM (6 days ago)

Geachte

De Erasmus Universiteit Rotterdam is een plek waar altijd ruimte is voor het open academische debat, en waar iedereen zijn of haar gezichtspunt vrijelijk kan delen, ook daar waar het soms schuurt. Dit past in de traditie van onze Erasmiaanse waarden en gastvrijheid die ver teruggaat.

In een recent verleden zijn medewerkers van onze universiteit door u of een nauwe kring van uw medestanders geïntimideerd en bedreigd. Dat is waar de ruimte voor het vrije academische debat wat ons betreft stopt. Vanuit goed werkgeverschap en solidariteit met onze collega's van Erasmus Universiteit Rotterdam, hebben wij daarom besloten de uitnodiging aan u om op vrijdag 21 april deel te nemen aan het Round Table van de studiemiddag bij Erasmus School of Law, in te trekken.

Met vriendelijke groet,

Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

7

18

42

1,236

Met vriendelijke groet,

Team Communicatie, Marketing & Relaties

E [@law.eur.nl](mailto: @law.eur.nl)

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Postal address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [REDACTED]
Sent: woensdag 19 april 2023 10:34
To: [REDACTED]
Subject: FW: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Ter info

From: [REDACTED]
Sent: woensdag 19 april 2023 10:31
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: Uw aanwezigheid bij het debat van Erasmus School of Law

Beste [REDACTED]

Ik heb helaas geen antwoord vernomen, wel heb ik van [REDACTED] begrepen dat jullie bij het ingenomen standpunt blijven.
Het bericht is doorgezeten naar onze juridische groep en naar de media.

groet,

[REDACTED]

On Thu, Apr 13, 2023 at 5:17 PM [REDACTED] > wrote:

Beste medewerker van [REDACTED]

Erg spijtig dit te vernemen. De eerste alinea kan ik mij goed vinden. [REDACTED] hebben met veel plezier gestudeerd aan de Erasmus universiteit. [REDACTED] is bij de afdeling neurologie gepromoveerd. Ik ben ook een groot bewonderaar van Erasmus en het humanisme dat hij vorm heeft gegeven.

De tweede alinea bevreemd mij volledig. Ik vind het ook een grove belediging. Wellicht betreft het een vergissing. Zo'n ernstige aanklacht behoeft wel substantiëring, u heeft het over mijzelf of een nauwe kring van mijn medestanders, ik verwacht dan wel concreet bewijs waarin ik of iemand uit het team van [REDACTED] een bedreiging of intimidatie uit.

Daarnaast vind ik de gang van zaken richting [REDACTED] ook niet in de haak, [REDACTED] heeft [REDACTED] plan voorgelegd en daar is akkoord op gegeven. Ik heb mijn reisplannen aangepast op de bij eenkomst en vind de timing beneden de normen van goed fatsoen.

Met alle respect voor jullie beslissing, ben ik bang dat dit het imago van het Erasmus niet ten goede komt. Als er een oprechte intentie is om debat te voeren en bruggen te bouwen is dit in mijn ogen contraproductief.

groet

[REDACTED]

On Thu, Apr 13, 2023 at 4:48 PM [REDACTED]@eur.nl> wrote:

Geachte [REDACTED],

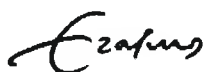
De Erasmus Universiteit Rotterdam is een plek waar altijd ruimte is voor het open academische debat, en waar iedereen zijn of haar gezichtspunt vrijelijk kan delen, ook daar waar het soms schuurt. Dit past in de traditie van onze Erasmiaanse waarden en gastvrijheid die ver teruggaat.

In een recent verleden zijn medewerkers van onze universiteit door u of een nauwe kring van uw medestanders geïntimideerd en bedreigd. Dat is waar de ruimte voor het vrije academische debat wat ons betreft stopt. Vanuit goed werkgeverschap en solidariteit met onze collega's van Erasmus Universiteit Rotterdam, hebben wij daarom besloten de uitnodiging aan u om op vrijdag 21 april deel te nemen aan het Round Table van de studiemiddag bij Erasmus School of Law, in te trekken.

Met vriendelijke groet,

 Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

THINK GREEN
DO YOU REALLY NEED TO PRINT THIS E-MAIL?

--

mobile number

Address:

--

mobile number

Address:

From: [redacted]
Sent: woensdag 19 april 2023 20:59
To: [redacted]
Subject: Nog een kwestie
Attachments: [redacted]

Beste allen,

[redacted] Een kernboodschap van het artikel dat ik ga presenteren, is [redacted]. Ik heb de betreffende delen geel gemarkeerd in de bijlage. Omdat dit ons verhaal betreft dat al is opgeschreven en dat iedereen in de geprinte versie meekrijgt en wellicht al eerder heeft gelezen, kan en wil ik daar niet omheen. Degenen die het al hebben gelezen, zouden hier [redacted].

[redacted] Ik denk dat ik dus [redacted].

[redacted]. Ik kan [redacted]. et is ook geen optie dat [redacted].

[redacted]

From: [redacted]
Sent: woensdag 19 april 2023 15:26
To: [redacted]
Subject: Re: [redacted]

Ha [redacted]

Hierbij onze input:

[redacted]

Mocht je hier nog vragen over hebben of andere hulp of input, laat het me svp weten.

Hartelijke groet, [redacted]

[redacted]
Marketing & Communications
M [redacted]
W www.eur.nl

Bezoekadres [redacted] / Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postadres Postbus 1738 / 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Van: [redacted]@law.eur.nl>
Verzonden: woensdag 19 april 2023 14:46
Aan: [redacted]@eur.nl>
Onderwerp: [redacted]

Beste [redacted]

[redacted] ter voorbereiding op evt. mediacontact en het symposium aanstaande vrijdag.
Als besproken graag jullie (verdere) hulp en input.

Alvast dank,

Hartelijke groet,

[redacted]

[REDACTED]

[REDACTED]

From: [redacted]
Sent: woensdag 19 april 2023 17:41
To: [redacted]
Cc: [redacted]
Subject: RE: [redacted]

[redacted]

Ja, dat is een prima aanpassing van de tekst.

Hartelijke groeten,

[redacted]

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 16:37
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: [redacted]

Uiteraard ben je welkom. Ik zal je nog aan de deelnemerslijst toevoegen. Mag ik [redacted]
[redacted]

[redacted]

[redacted]

[redacted]

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 16:29
To: [redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Subject: FW: [redacted]

Hoi [redacted]

Hierbij [redacted] als er onverhoeds mediacontact zou zijn of als er vrijdag tijdens het symposium naar het intrekken van de uitnodiging van [redacted] wordt gevraagd.

Overigens: ik wil vrijdag ook graag naar het symposium komen als dat mag.

Hartelijke groeten,

[Redacted]

From: [Redacted]@eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 15:58
To: [Redacted]@law.eur.nl>; [Redacted]@law.eur.nl>
Subject: Re: [Redacted]

Ha [Redacted]

Hierbij na overleg nog een keer [Redacted]:

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

Hartelijke groet, [Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

Marketing & Communications

M [Redacted]
W www.eur.nl

Bezoekadres [Redacted] / Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postadres Postbus 1738 / 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [REDACTED]
Sent: woensdag 19 april 2023 08:32
To: [REDACTED]
Subject: RE: Contact morgen

Beste [REDACTED]

Ik bel je aan het begin van de middag even.

Hartelijke groet,

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 07:45
To: [REDACTED], ESL [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@law.eur.nl> [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>
Subject: Re: Contact morgen

Goedemorgen [REDACTED]

Ik ben vanochtend buiten de deur en niet bereikbaar tussen half 9 en 11 uur. Daarvoor en daarna te bellen op [REDACTED]. Eventueel kun je contact opnemen met [REDACTED]

Hartelijke groet, [REDACTED]

Op 18 apr. 2023 om 18:14 heeft [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl> het volgende geschreven:

Dag [REDACTED]

Het [REDACTED] dossier houdt [REDACTED] bezig. De [REDACTED], zou graag [REDACTED] morgenochtend even contact met je hebben [REDACTED]. Zou dat kunnen en hoe ben jij het beste bereikbaar? En wij hebben morgen of overmorgen ook ongetwijfeld weer contact.

Hartelijke groeten en fijne avond,

[REDACTED]
Erasmus School of Law

T [REDACTED]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
[REDACTED]
Rotterdam

Postal Address P.O. Box 1738

3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law

From: [redacted]
To: [redacted]
Subject: RE: [redacted]
Date: woensdag 19 april 2023 17:45:00

Yes

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 17:45
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: [redacted]

Mooi, ik bedoel natuurlijk dat [redacted]

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 17:43
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: [redacted]

Zeker x3!

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 17:42
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: [redacted]

[redacted] dit lijken me [redacted], hoop [redacted]. Fijn dat je dit voor elkaar gekregen hebt.

En goed dat je er vrijdag bij wilt zijn, ik ben er ook. Als je [redacted] spreekt [redacted]

[redacted]

Gr [redacted]

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: woensdag 19 april 2023 16:29
To: [redacted]@law.eur.nl>
Cc: [redacted]@law.eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Subject: FW: [redacted]

Hoi [redacted]

Hierbij de [redacted] als er onverhoeds mediacontact zou zijn of als er vrijdag tijdens het symposium naar het intrekken van de uitnodiging van [redacted] wordt gevraagd.

Overigens: ik wil vrijdag ook graag naar het symposium komen als dat mag.

Hartelijke groeten,

[REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>

Sent: woensdag 19 april 2023 15:58

To: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>

Subject: Re: [REDACTED]

Ha [REDACTED],

Hierbij na overleg nog een keer [REDACTED]:

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Hartelijke groet, [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Marketing & Communications

M [REDACTED]

W www.eur.nl

Bezoekadres [REDACTED] / Burgemeester Oudlaan 50 / 3062 PA Rotterdam
Postadres Postbus 1738 / 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

2

From: ██████████, ESL
Sent: donderdag 20 april 2023 11:36
To: ██████████
Subject: FW: vragen afzegging ██████████

Sorry, vergat je te cc-en. Keep you posted.

Hartelijke groeten, ██████████

From: ██████████, ESL <██████████@law.eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 11:36
To: Pieter Verrest <verrest@law.eur.nl>
Subject: FW: vragen afzegging ██████████

Dag ██████████,

Zie onder, graag even overleggen. ██████████ een interview was gegeven aan Erasmus Magazine ██████████
██████████
██████████ Dat is ██████████. Ik had net
██████████ aan de telefoon, ██████████ met wie jij overleg had, die de communicatielijn voorbereidt,
██████████ begeleidt hier in, maar ██████████ Het is wel nodig dat ██████████
██████████ Bel je mij als je gelegenheid
ziet?

Hartelijke groeten,

██████████
From: ██████████@law.eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 11:13
To: ██████████ ESL <██████████@law.eur.nl>
Subject: FW: vragen afzegging ██████████

From: ██████████@eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 11:12
To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; ██████████@eur.nl>;
██████████@eur.nl>; ██████████@law.eur.nl>
Subject: FW: vragen afzegging ██████████

Beste allen,

Zie bijgaande vragen van Erasmus magazine, dit naar aanleiding van een interview dat ██████████ eerder al heeft gegeven
aan ██████████ over de complotmiddag ██████████

Groet,

██████████

From: [redacted]@em.eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 11:03
To: [redacted]@eur.nl>
Subject: vragen afzegging [redacted]

Hoi [redacted],

Hierbij:

- 1) Wat is de reden van de afzegging van [redacted]
- 2) Kun je iets zeggen over de aard van de bedreigingen en intimidatie waarover in de mail van [redacted] gerept wordt?
- 3) Na eerder overleg was [redacted] nog wel welkom, wat is er in de tussentijd veranderd?

Alvast bedankt!

Met vriendelijke groet,

T [redacted]
W erasmusmagazine.nl / [@erasmusmag](https://www.instagram.com/erasmusmag)

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
Erasmus Magazine
[redacted] / Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 20 april 2023 16:12
To: [REDACTED]
Subject: FW: [REDACTED] - ter inzage.docx
Attachments: [REDACTED]

From: [REDACTED]@em.eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 15:42
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: [REDACTED] - ter inzage.docx

Beste [REDACTED],

Hierbij de inzage voor het interview. Mocht je feitelijke onjuistheden of inaccurate citaten tegenkomen, zou je die dan met 'wijzigingen bijhouden' willen noteren in het artikel? Ik zou het artikel graag zsm na het weekend publiceren, dus hopelijk kun je het uiterlijk maandagochtend vroeg retour sturen.

Veel succes morgen met de studiemiddag, [REDACTED]!

Groeten [REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 20 april 2023 16:09
To: [REDACTED]
Subject: Interview [REDACTED]
Attachments: [REDACTED]

Beste [REDACTED],

Via [REDACTED] kreeg [REDACTED] te horen dat [REDACTED] van het Erasmus Magazine navraag had gedaan omtrent de weigering van [REDACTED]. [REDACTED] kwam daar terecht nadat [REDACTED] mij had gebeld in reactie op een mail dat [REDACTED] niet bij het event welkom was. (Naar aanleiding van de mailwisseling die ik al aan jullie had doorgestuurd.) Ik [REDACTED]
[REDACTED]

Zoals ik in bovengenoemde mailwisseling al aangaf, heb ik al enkele weken met [REDACTED] contact. [REDACTED] [REDACTED]. We hadden op donderdag 6 april eerst een oriënterend gesprek. Vorige week dinsdag om 13.00 uur, [REDACTED], had ik een interview met [REDACTED]. Daar is dit stukje uitgerold dat [REDACTED] me nu net toestuurt. Ik heb er vast wat foutjes uitgehaald, maar ik zag net op het einde dat we het toch inderdaad ook over [REDACTED] hebben gehad. [REDACTED]

Ik stuur zo nog even [REDACTED] mail van zojuist naar jullie door, zodat jullie weten wat [REDACTED] plan is. [REDACTED]
[REDACTED]

Groet,
[REDACTED]

From: [redacted]
Sent: donderdag 20 april 2023 12:44
To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR; [redacted]
Subject: RE: vragen afzegging [redacted] - kijken jullie even mee?

Importance: High

Take 2 met dank aan [redacted]

From: [redacted]
Sent: donderdag 20 april 2023 12:13
To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [redacted]@eur.nl;
[redacted]@eur.nl; [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: vragen afzegging [redacted] - kijken jullie even mee?

Beste allen,

Wat vinden jullie van deze beantwoording?

1) [redacted]

[redacted]

2) [redacted]

[redacted]

3) [redacted]

[redacted]

Hartelijke groet,

[redacted]

[redacted]
Marketing & Communications

M [redacted]
W www.eur.nl

From: [redacted]@eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 11:12
To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [redacted]@eur.nl;
[redacted]@eur.nl>; [redacted]@law.eur.nl>
Subject: FW: vragen afzegging [redacted]

Beste allen,

Zie bijgaande vragen van Erasmus magazine, dit naar aanleiding van een interview dat [redacted] eerder al heeft gegeven aan [redacted] over de complotmiddag...

Groet,

[redacted]

From: [redacted]@em.eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 11:03
To: [redacted]@eur.nl>
Subject: vragen afzegging [redacted]

Hoi [redacted],

Hierbij:

- 1) Wat is de reden van de afzegging van [redacted]?
- 2) Kun je iets zeggen over de aard van de bedreigingen en intimidatie waarover in de mail van [redacted] gerept wordt?
- 3) Na eerder overleg was [redacted] nog wel welkom, wat is er in de tussentijd veranderd?

Alvast bedankt!

Met vriendelijke groet,

T [redacted]
W erasmusmagazine.nl / @erasmusmag

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
Erasmus Magazine
[redacted]

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 20 april 2023 14:15
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED]; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR; [REDACTED]
Subject: RE: vragen afzegging [REDACTED] - graag akkoord

Dank!

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 14:11
To: [REDACTED]@eur.nl>
Cc: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Re: vragen afzegging [REDACTED] - graag akkoord

Wat mij betreft [REDACTED]

Verstuurd vanaf [REDACTED]

Op 20 apr. 2023 om 14:00 heeft [REDACTED] [REDACTED]@eur.nl> het volgende geschreven:

Wat mij betreft [REDACTED].

Kind regards,

[REDACTED]
Erasmus University Rotterdam

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: Thursday, April 20, 2023 1:31:13 PM
To: [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>
Cc: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: vragen afzegging [REDACTED] - graag akkoord

Beste allen,

Graag jullie akkoord op deze beantwoording. EM heeft gevraagd om deze middag onze reactie te ontvangen.

1. [REDACTED]

[Redacted]

2. [Redacted]

[Redacted]

3. [Redacted]

[Redacted]

Hartelijke groet,

[Redacted]

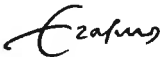
[Redacted]

Marketing & Communications

M [Redacted]

W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

Classification: Internal

From: [redacted]
Sent: donderdag 20 april 2023 12:13
To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR; [redacted]
Subject: RE: vragen afzegging [redacted] - kijken jullie even mee?

Beste allen,

Wat vinden jullie van deze beantwoording?

1) [redacted]

[redacted]

2) [redacted]

[redacted]

3) [redacted]

[redacted]

Hartelijke groet,

[redacted]

[redacted]

Marketing & Communications

M [redacted]
W www.eur.nl

Erasmus University Rotterdam
Making Minds Matter

From: [redacted]@eur.nl
Sent: donderdag 20 april 2023 11:12
To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [redacted]@eur.nl;

██████████@eur.nl> ██████████@law.eur.nl>

Subject: FW: vragen afzegging ██████████

Beste allen,

Zie bijgaande vragen van Erasmus magazine, dit naar aanleiding van een interview dat ██████████ eerder al heeft gegeven aan ██████████ over de complotmiddag...

Groet,

██████████

From: ██████████@em.eur.nl>

Sent: donderdag 20 april 2023 11:03

To: ██████████@eur.nl>

Subject: vragen afzegging ██████████

Hoi ██████████

Hierbij:

- 1) Wat is de reden van de afzegging van ██████████
- 2) Kun je iets zeggen over de aard van de bedreigingen en intimidatie waarover in de mail van ██████████ gerept wordt?
- 3) Na eerder overleg was ██████████ nog wel welkom, wat is er in de tussentijd veranderd?

Alvast bedankt!

Met vriendelijke groet,

T ██████████
W erasmusmagazine.nl / @erasmusmag

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50
Erasmus Magazine
██████████ / Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 20 april 2023 12:13
To: [REDACTED], ESL
Subject: RE: vragen afzegging [REDACTED]

Bel je me even? Anytime?

From: [REDACTED] ESL [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 11:36
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: vragen afzegging [REDACTED]

Dag [REDACTED],

Zie onder, graag even overleggen. [REDACTED] een interview was gegeven aan Erasmus Magazine [REDACTED]
[REDACTED] Dat is [REDACTED]. Ik had net
aan de telefoon, [REDACTED] met wie jij overleg had, die de communicatielijn voorbereidt,
begeleidt hier in, maar [REDACTED] Het is wel nodig dat [REDACTED]
[REDACTED]. Bel je mij als je gelegenheid
ziet?

Hartelijke groeten,

[REDACTED]
From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 11:13
To: [REDACTED], ESL <[REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: vragen afzegging [REDACTED]

From: [REDACTED]@eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 11:12
To: Press Office Erasmus University Rotterdam, EUR <press@eur.nl>; [REDACTED]@eur.nl>;
[REDACTED]@eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: FW: vragen afzegging [REDACTED]

Beste allen,

Zie bijgaande vragen van Erasmus magazine, dit naar aanleiding van een interview dat [REDACTED] eerder al heeft gegeven
aan [REDACTED] over de complotmiddag...

Groet,

[REDACTED]
From: [REDACTED]@em.eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 11:03

To: [redacted]@eur.nl>

Subject: vragen afzegging [redacted]

Hoi [redacted]

Hierbij:

- 1) Wat is de reden van de afzegging van [redacted]?
- 2) Kun je iets zeggen over de aard van de bedreigingen en intimidatie waarover in de mail van [redacted] gerept wordt?
- 3) Na eerder overleg was [redacted] nog wel welkom, wat is er in de tussentijd veranderd?

Alvast bedankt!

Met vriendelijke groet,

T [redacted]

W erasmusmagazine.nl / @erasmusmag

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

Erasmus Magazine

[redacted] / Rotterdam

Postal address P.O.Box 1738/ 3000 DR Rotterdam / The Netherlands

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 20 april 2023 00:27
To: [REDACTED]
Subject: Re: Bijpraten

Dank je!

Van: [REDACTED]@law.eur.nl>
Verzonden: donderdag 20 april 2023 00:02
Aan: [REDACTED]@law.eur.nl>
CC: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Onderwerp: Bijpraten

Ha [REDACTED],
Ik beloofde gister al je nog even bij te praten over [REDACTED] en het symposium.
[REDACTED] ik hebben dinsdagmiddag dus uitgebreid met [REDACTED] gesproken.

We spraken kort over [REDACTED] mail naar [REDACTED] ze gaf zelf aan [REDACTED]

We hebben het daarna vooral gehad over [REDACTED]

We hebben ook benadrukt

Voor nu hebben we met [REDACTED]

[REDACTED] heeft nav het gesprek met [REDACTED] weer contact met [REDACTED] gehad. [REDACTED] was [REDACTED] met de uitkomst van het gesprek

Vandaag is er nog contact geweest tussen [REDACTED] en de [REDACTED] over de aanwezigheid van Journalisten en tussen [REDACTED] en de beveiliging. [REDACTED] heeft ook contact gehad met de [REDACTED] g over [REDACTED]

Voor vrijdag is het heel belangrijk dat [REDACTED]

[REDACTED] gaat daar [REDACTED] best voor doen en bespreekt ook vooraf met [REDACTED] dat [REDACTED] dat ook doet. [REDACTED] en ik en misschien [REDACTED] zijn ook van plan te komen om [REDACTED] en jij bent er natuurlijk sowieso. [REDACTED]

We denken [REDACTED]

Volgens mij

Morgen ben ik slecht bereikbaar want ben bij

Maar ik houd mijn app in de gaten.

Gr

From: [REDACTED]
Sent: donderdag 20 april 2023 10:30
To: [REDACTED]
Cc: [REDACTED]
Subject: RE: Bijpraten

Dank voor de update [REDACTED]. Goed ook om te horen dat [REDACTED]
[REDACTED] Laat onverlet dat [REDACTED] Laten we ook vooral
hopen dat [REDACTED]

[REDACTED]

Ik zie je sowieso morgen.

[REDACTED]

From: [REDACTED]@law.eur.nl>
Sent: donderdag 20 april 2023 00:02
To: [REDACTED]@law.eur.nl>
Cc: [REDACTED]@law.eur.nl>; [REDACTED]@law.eur.nl>
Subject: Bijpraten

Ha [REDACTED]
Ik beloofde gister al je nog even bij te praten over [REDACTED] en het symposium.
[REDACTED] en ik hebben dinsdagmiddag dus uitgebreid met [REDACTED] gesproken.

We spraken kort over [REDACTED] mail naar [REDACTED], [REDACTED] gaf zelf aan [REDACTED]

We hebben het daarna vooral gehad over [REDACTED]
[REDACTED] Hoewel [REDACTED]
[REDACTED] hebben ook benadrukt

Voor nu hebben we met [REDACTED]

[REDACTED] heeft nav het gesprek met [REDACTED] weer contact met [REDACTED] gehad. [REDACTED] was [REDACTED] met de uitkomst van het gesprek

Vandaag is er nog contact geweest tussen [REDACTED] en de [REDACTED] g over de aanwezigheid van Journalisten
en tussen [REDACTED] en de beveiliging. [REDACTED] heeft ook contact gehad met de [REDACTED] over [REDACTED]

Voor vrijdag is het heel belangrijk dat [REDACTED]
[REDACTED] gaat daar [REDACTED] best
voor doen en bespreekt ook vooraf met [REDACTED] dat [REDACTED] dat ook doet. [REDACTED] en ik en misschien [REDACTED] zijn ook van plan te

komen om [redacted] en jij bent er natuurlijk sowieso. [redacted]
[redacted]

Volgens mij [redacted]
[redacted]

Morgen ben ik slecht bereikbaar want ben bij de [redacted]
[redacted] Maar ik houd mijn app in de gaten.

Gr [redacted]

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: vrijdag 21 april 2023 10:07
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: RE: Succes!

Beste [redacted],

Dank voor het hart onder de riem. Ik heb er inmiddels weer zin in.

Hartelijke groet,

[redacted]

From: [redacted]@law.eur.nl>
Sent: vrijdag 21 april 2023 01:38
To: [redacted]@law.eur.nl>
Subject: Succes!

Dag [redacted],

Graag wil ik jou succes, en hopelijk [redacted] plezier & inspiratie wensen bij de studiemiddag. Weet dat je er niet alleen voor staat en dat er voldoende mensen om je heen staan om jou te helpen.

Vriendelijke groeten,

[redacted]

[redacted]

Erasmus School of Law

T [redacted]
W www.esl.eur.nl

Visiting address Burgemeester Oudlaan 50

[redacted]
Rotterdam

Postal Address P.O. Box 1738
3000 DR Rotterdam / The Netherlands

Erasmus School of Law